

52146

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

II. ÉVFOLYAM.

SZEGED, 1928.

AZ ÉLETRŐL.

Részlet a szegedi egyetem nemrég elhunyt rektorának székfoglaló előadásából.

Az életről alkotott fogalmaink nincsenek még kellőképpen kialakulva. Az a sok természettudományi vizsgálódás, mit a tudósok immár évszázadok óta élőlényeken végeztek, nem vezetett még oda, hogy ma természettudományilag elfogadható általános érvényű megállapítását tudnók adni annak, hogy mi is az a sajátos jelenségcsoport, amit közönségesen életnek nevezünk.

Felületes pillantással úgy látjuk, hogy a természetben az élők világát igen jellemzetes tulajdonságok különböztetik meg az élettelen világtól. Ez így is van, ha magasabbrendű vagy az élet teljességében levő, főként pedig ismert élőlényeket akarunk külön választani az élettelenektől. Nem ütközik például semmiféle nehézségbe megkülönböztetni egy élő madarat ugyanazon madárnak bármily hűen elkészített plasztikus másolatától, vagy hullájától. Hiszen könnyű szíjjel számozni adhatunk magunknak az élő madár fogalmával kapcsolatos ismert életjelenségek jelenlétéről vagy hiányáról.

Nehéz lehet a feladat akkor, ha olyan lényeket kell élőnek vagy életteleneknek mondanunk, amelyeket nem ismerünk, amelyekhez hasonlót még nem láttunk, vagy amelyeknek élete nem jár feltűnő jelenségekkel. Valamilyen ismeretlen sejtről vagy sejthez hasonló alakulatról pl. nem mindig könnyű eldönteni, hogy élő-e vagy élettelen. Hogy egy magyon köznap példát idézzek: egy száraz buzaszemről sem tudják megállapítani, hogy él-e vagy nem, mindaddig, míg életfolyamatait csíráztatással élenkebbé és így észrevehetővé nem tesszük.

Az élőlények tulajdonságai közül hét képességet szokás az életre jellegzetesnek tartani. Ezek: a mozgásképesség, az érzőképesség, az anyagcsere-képesség, a válogatóképesség, a növekvésképesség, a szaporodásképesség és a fejlődésképesség. Van azonban az élőlényeknek ezeken kívül még egy tulajdonságuk, amely az említett képességek egész sorának alapja és amely nélkül élőlényt épp úgy nem képzelhetünk el, mint ahogyan nem mondhatunk élettelennek semmi olyant, ami e tulajdonsággal fel van ruházva. Ez az *át-hasonító képesség*, vagyis az a tehetség, amelynek segítségével *valamilyen összerendezettség saját belső tulajdonságainak erejével rajta kívül álló energiát és anyagot* úgy tud értékesíteni, hogy ezekből saját tömegéhez hasonló és megfelelő energiával ellátott anyag keletkezik.

Ezek a képességek — ha nem is mindig egyforma mértékben — az élőlények általános tulajdonságai. (Nem szükséges azonban, hogy e képességek mindenike állandóan a megfelelő tevékenységgel kapcsolódjék. A növekvésképesség pl. nem jelenti azt, hogy az élőlényeknek állandóan kellene növekedniök, a fejlődésképesség nem jelenti azt, hogy állandóan kellene fejlődniök.)

Bár úgy látszik, hogy e felsorolt tulajdonságok az élőlényeket az élettelenektől elég határozottan megkülönböztetik, élő és élettelen egymástól elkülöníteni, határt vonni az élők és élettelenek birodalma

között, még sem könnyű feladat. A határ legalább is nem lesz éles, hanem elmosódott, annál is inkább, mert minden élőlény — legyen az a legegyszerűbb amoeba, vagy egy magasabbrendű állat — elég tekintélyes tömegét hordozza testében azoknak az anyagoknak, amelyek az élett folyamatokban nem vesznek részt és ennél fogva élő testeknek vagy szerveknek nem tekinthetők. Ha ezt a határt mégis meg akarjuk állapítani, ha körül akarjuk írni, hogy mik tartoznak az élőlények sorába és miket kell életteleneknek tartanunk, feleletet kell keresnünk arra a rövid, de annál súlyosabb kérdésre, hogy *mi az élet?*

Az életről alkotott fogalmainkra a legújabb időkig, sőt sok vonatkozásban egészen a mai napig a régi görögök filozófiája nyomta rá a maga bélyegét. Pedig ez a filozófia teljesen nélkülözte azt a fizikai és kémiai alátámasztást, amelynek alapján ma az élet kérdéseit természettudományilag szemlélőnk és magyarázgatnunk kell.

A panzoisták, akik minden mozgó testet — még a hulló falevelet és a hullámozó vizet is — élőnek tekintettek, épp úgy kevés és felületes megfigyelés után, pusztán elmélkedéssel állapították meg a maguk tanát, mint a pyrozoisták, akik egy alsóbb rendű és egy magasabb rendű életről szóltak. A pyrozoisták elmélete szerint a növények csak egy alacsonyabb rendű életet élnek, melynek lényege a táplálkozás útján végbemenő *önformálás*. Az emberek és állatok ennek az alacsonyabb rendű életnek is birtokosai volnának, ehhez járulna azonban a magasabb rendű élet, melynek lényege a *tűz* és az *öntudat*.

Sokrates, Plato és Aristoteles tana szerint, amelyet psychismusnak is szokás mondani, a növények, állatok és az ember anyaga nem maga él, hanem csupán életre keltetik egy sajátos valami által, ami hozzátársul és amit a filozófusok „Psyche”-nek neveztek. Nem mondhatnók, hogy e meghatározás kielégít és mégis csodálnunk kell a gondolkodás mélységét, amely minden kémiai és finomabb fizikai ismeret nélkül jutott erre a megállapításra. Tegyük e mondatban a „Psyche” helyére sorra *λογος*-z, levegőt, életerőt: élénk sorakozik a különböző korok életfelfogása a pyrozoistáktól a vitallistákig. Tegyük azonban a psyche helyére összetettebb fogalmakat, pl. bonyolult összerendezettséget, mely csak az élőlényeknek tulajdonsága és amelynek felderítését nem remélhetjük: előttünk áll a neovitalizmus lényege. Gondoljunk a „psyche” helyén bonyolult fizikai-kémiai rendszerre, amely lényegében az élettelen világ törvényei szerint igazodik, minek felderítése csak idő kérdése: előttünk van a materialisták életfelfogása.

Ha az élet fogalma számára keresünk valamilyen meghatározást, ma is bajosan fogunk olyant találni, amely minden igényt kielégítene és minden felfogásnak megfelelné. Tisztán természettudományi alapra helyezkedve és mostani élettani, fizikai, kémiai ismereteinkre támaszkodva azt mondhatjuk, hogy az élet bizonyos *organicus* és *anorganicus* anyagoknak bonyolult rendszerében, ezeknek határozott anatómiai formájához kötötten, bizonyos sorrendben végbemenő fizikai és kémiai folyamatok összerende-

zettsége, illetve ilyen összerendezett folyamatok lehetősége.

A meghatározás természetesen nem tekinthető kimerítőnek, mégis meg van az az előnye, hogy az élet jelenségeit a misztikusnak és már eleve megmagyarázhatatlannak és érthetetlennek jelzett körből kiemelve a fizikai és kémiai események sorába utalja. Az élettani, biológiai, biokémiai művek ezrekre menő köteteiben a bűvárok egész serege foglalkozik annak megállapításával, hogy *melyek* ama „bizonyos anyagok“, amelyeknek rendszerében az életnek nevezett folyamatok végbe mennek: *milyen* ez a „bonyolult rendszer“; *milyen* az a határozott „anatomiai forma“; *melyek* a szóba jövő fizikai és kémiai folyamatok; *milyen* ezeknek a sorrendje és összerendezettsége.

„Bizonyos anyagokat“ említünk e meghatározásban, amelyeken az élet folyamatai végbemennek. Kérdés: van-e az életnek ehhez valamilyen különleges anyagra szüksége? Van-e külön élő anyag?

A kémikus az anyagot elemi testekből, elemekből állónak ismeri, a biokémikus pedig megállapította, hogy az élőlények testében csakis olyan elemek fordulnak elő, amelyek az ásványvilágban is megtalálhatók. Igaz, hogy az élőlények *válogatnak* és a nagy természet által nekik felkínált elemekből csak aránylag csekély számút vesznek igénybe, hogy azokat testük lényeges alkatrészévé tegyék. Ez a néhány elem sem egyforma arányban vesz részt az élővilág alkotásában.

Ezek az elemek felváltva lehetnek az ásványos világnak és az élők világának alkatrészei. Nem érdektelen, ha gondolatban végig kísérrük pl. egy szén-atomnak (carbonium), tehát egy olyan elem legkisebb részecskéjének sorsát, amely az élők anyagának egyik legfontosabb része.

Képzeliük el, hogy a kérdéses C-atom a föld kérgének megszilárdulása óta oxigénnel és calciummal szénsavas mésszé egyesülve valamelyik mészkősziklának alkatrésze. Ehez van rögzítve; évezredek, sőt évmilliók óta a kő anyagában nyugszik. Nyugalma azonban csak látszólagos. A fizikai-kémia megállapította, hogy a molekulák atomjai nem látható, de azért igen élénk mozgásban vannak és a kémiai kapcsolatból, amely őket a molekula többi atomjaihoz fűzi, több-kevesebb erővel kitörni igyekeznek. A *mi* C-atomunk évmilliók óta hiába igyekszik börtönéből kiszabadulni. Ám egy pillanatban valami külső erő siet segítségére. Villám csap a mészkő-sziklára és ennek egy részét erősen felhevíti, vagy a felhőkből salétromossavat tartalmazó esőcsepp hull reá vagy valamely növény savattermelő gyökerével kerül érintkezésbe. Ilyen, vagy hasonló segítség szétbontja a szénsavas mész molekuláját és a C-atom most már csak oxigénnel kapcsolódva felszabadul helyhez kötöttségéből és a légárammal száll fel és alá. Ha a panzoisták tudtak volna a C-atom és a széndioxid-molekula létezéséről, azt mondták volna, hogy a C-atom életre ébredt. A mi felfogásunk szerint a széndioxid molekula vándorlása még nem élet. A C-atom ebben az állapotában felszállhat a magasba, bejuthat a föld mélyébe, áthatolhat élő állatok tüdején és onnan kijutva

folytathatja vándorlásait mérhetetlen időig anélkül, hogy az élet részesévé válnék. Ám jöhet megint egy döntő pillanat. A széndioxid-molekula valamely fémoxydhoz társulhat és így a C-atom megint hosszú időre a helyhez kötött ásvány állapotába juthat. De történhetik egyéb is. Bejuthat a széndioxid-molekula egy zöld növény sejtjébe és ott a napfény energiájának segélyével a test élő anyagának részévé lehet és így átjuthat az élettelen világból az élők világába.

További sorsa azonban épp ily bizonytalan. Lehet egy gyorsan pusztuló virágsziromnak, vagy egy évezredekig élő tölgy törzsének részecskéje; egyik élőlényből a másikba, növényből állatba vándorolhat, de az is lehet, hogy végzete megint hamar eléri és éppen az élőlényben végbemenő életfolyamatok rendén újból oxigénnel társul és mint széndioxid újból visszalökődik az élettelen világba. Tisztán a véletlentől függ, hogy egy adott C-atom meddig vesztegel az élettelen világban, mikor válik valamely élőlény testének részévé és ha már azzá vált, meddig vehet részt az élet folyamataiban.

Ugyanilyen módon elméletben végigkísérhetnők mindazon elemek atomjainak sorsát, amelyek az élőlények testében elő szoktak fordulni és meggyőződhetnénk arról, hogy azok az atomok, amelyek egy adott időpontban valamely élőlény testének alkotásában vesznek részt, azelőtt az élettelen világhoz tartoztak, hosszabb-rövidebb idő múlva pedig újból oda fognak jutni. *Az atomok létezésében az élet tehát aránylag rövid, esetleg megismétlődő átmeneti állapot.* Az élőlények anyaga — legalább is ami az elemi testeket illeti — azonos az élettelen világ anyagával. Másként áll a dolog, ha az élőlényeket alkotó anyagot nem végső elemzésében tekintjük, hanem azokat a többnyire igen bonyolult összetételű vegyületeket vesszük számba, amelyekké az elemek az élőlények testében egyesültek. Sokáig azt tartották, hogy ezek az anyagok csakis élőlények testében keletkezhetnek és így az étellel a legközvetlenebb vonatkozásban állanak. Mióta Wöhler 101 évvel ezelőtt (1826) laboratóriumában élőlények közreműködése nélkül előállított egy olyan anyagot, amelyről addig azt hitték, hogy az csak állati szervezetben keletkezik a tudomány a hasonló eredményeknek egész sorával büszkélkedhetik. A növényi és állati testnek számos vegyületét sikerült már kémiaiag pontosan elemezni. Sőt azzal is dicsekedhetünk, hogy sok ilyen vegyületet sikerült már mesterségesen előállítani. Be kell azonban ismernünk, hogy még igen távol állunk attól, hogy valamilyen élőlény testében előforduló *valamennyi* anyagnak vegyi alkatáról (legyen az az élőlény a legalsóbb rendűek, vagy magasabb rendűek körébe tartozó) pontos tudomásunk volna. Még kevésbé tudjuk azt, hogy ezek a kevésbé ismert anyagok az élőlények sejtjeiben miként vannak elosztva és egymáshoz milyen viszonyban állanak. Az a cél pedig, hogy *mindazokat* a vegyületeket, amelyek egy bármily egyszerű élőlény testében előfordulnak, mesterségesen előállítsuk és egymással olyan viszonyba hozzuk, mint aminőben az illető élőlény testében vannak, valóban elérhetetlen távolságban állónak látszik.

Mindenekelőtt az élőlény testének kémiai megismerése ütközik igen nagy nehézségekbe. Nem az elemi összetétel megismerése, nem

is egyes vegyületek jelenlétének megállapítása nehéz, hanem az látszik kémiailag megoldhatatlan feladatnak, hogy ezek a vegyületek, ezek a nagyobb komplexumok az *élő* testben miképen fűződnek egymással össze. Hiszen minden kémiai módszer az életet már a vizsgálat első szakaszában megszünteti, úgy, hogy a vizsgálat eredménye már csak életétvesztett anyagra vonatkoztatható. Ha egy finom zsebórának szerkezetét akarjuk megismerni, nem szabad azt szétzúznunk és savakban feloldanunk, hanem mozgása közben kell a kerekek egybevágását megfigyelnünk, a kerekeket azután óvatosan szétszednünk és csak legvégül kémiailag elemeznünk. Az életnek ez az első, mozgásközben való megfigyelése az, ami nehéz.

Am a biokémikus retortának használja fel magát az élő növényt, vagy állatot, reagensait bejuttatja az élő testbe és kikémleli, hogy azok az anyagok, amelyeket a megölt lény testében megtalált, megvannak-e az élő testben is. Kikutatja, hogy azok a folyamatok, amelyek az életét vesztett anyag megvizsgálása alapján gyaníthatók, az élő testben valóban végbemennek-e. Ilyen irányú vizsgálatok (kezdve az u. n. vitalis festésektől) már nem egyízben hoztak az állati test legbensőbb részeiben végbemenő folyamatokról értékes híradásokat. Az élőlények kémiai összetételének szövevényes voltáról fogalmat nyerhetünk, ha meggondoljuk, hogy a legegyszerűbb élőlények egyike, az aethalium septicum nevű gombának testében 9-féle ásványos és mintegy 14-féle szénvegyületet lehetett találni, mely utóbbiak közül egy néhány tulajdonképen egy-egy egész vegyületcsoportot jelez, egyesek pedig hiányosan vannak jellemezve. Ezenfelül a megvizsgált tömegnek 5%-a fel nem ismerhető anyagokból állott. Magasabbrendű állatok testében az ásványos anyagok egész sora mellett csak magyjaból összeszámítva, jóval több, mint 100-féle többé-kevésbé jól ismert vegyületet és ezek mellett számos kémiailag ismeretlen anyagot találunk.

Tartózkodom annak a megkísérlésétől, hogy az életre nézve fontos anyagokat itt felsoroljam. Kétségtelen, hogy ezeknek megismerésében az utolsó félszázad alatt igen sokat haladott a vállvetve működő kémia és élettudomány. De ha ismereteink birodalmának határaival valamennyire tisztában akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy az életfolyamatokban szereplő számos fontos anyagnak kémiai mibenlétéről, pl. a fermentumokról, vitaminokról, antitestekről, hormonokról stb. csak igen halvány fogalmaink vannak.

Ha gondolkodunk a második kérdésen, melyet felvetettünk, hogy t. i. milyen az anyagoknak ama *bonyolult rendszere*, amelyen az életfolyamatok végbe mennek: erre is csak tökéletlen választ kaphatunk. Tökéletes feleletet nem is várhatunk, hiszen nem ismerjük tökéletesen az anyagokat sem, amelyek e rendszerek alkotásában résztvesznek. Mégis elénk túlul a kérdés, hogy a számos ismert és ismeretlen anyag közül, melyek az *élet hordozói*. Vannak-e közöttük fontosak és kevésbé fontosak? Vajjon az aethaliumszerű lények kétségkívül igen egyszerű életének egyszerűbb összetételű anyag felel meg, mint a magasabb rendű szervezetek szövevényes életének?

Az élet hordozójának a protoplasmát tekintjük. Ez a sajátyszerű anyag, mely minden sejtnak lényegesen alkatrészé, semmiesetre sem kémiai értelemben vett vegyület, nem is tekinthető egy óriási molekulának, annál kevésbé azonosítható az élő fehérjével. A protoplasmát ma különféle szénvegyületek és ásványi anyagok igen bonyolult, kevert halmazállapotú rendszerének tekintjük, melyben a rendszer nagyszámú eleme között bonyolult és ingadozó fizikai-kémiai egyensúly áll fenn.

E körülírásból is látható, hogy a protoplasma mivoltával nem könnyű tisztába jönni. Az a számos anyag, mi alkotásában résztvesz, egyenkint is igen különböző szerepet tölt be. A benne foglalt sók részben molekuláris, részben ionizált állapotban vannak jelen, részben pedig szénvegyületekkel kapcsolódtak molekuláris vegyületekké. A víz egy része, mint oldószer szerepel, más része a protoplasma más alkatrészeit duzzasztja, egy további része kolloidális részecskéket hidratál, sőt egy része ionokra is oszlik. Fehérje-féle anyagok és polysaccharidák részben oldott, részben félfolyós és duzzadt vagy szilárd halmazállapotban vannak az egyetlen mikroszkopi cseppcsekkben. Részben egyensúlyba helyezkednek saját alkotó elemeikkel, részben a protoplasma más részeivel alkotnak többé-kevésbé könnyen bomló vegyületeket. Fölötte hosszas volna minden lehetséges változatot felsorolni. Növeli a nehézséget, hogy még két azonos viszonyok között levő sejtről sem lehet eleve feltételezni, hogy protoplasmájuk azonos. Ugyanazon élőlény különböző fajtájú sejtjeinek protoplasmája pedig kétségtávol nagyfokban különböző; ugyan-csak jelentékeny különbségeket kell feltételeznünk különböző fajtájú élőlények azonos szerveinek ill. sejtjeinek protoplasmája között. A protoplasmának mint fizika-kémiai rendszernek elemzésében további nehézséget okoz az, hogy egy sejt sem tartalmaz csupán csak protoplasmát, minden más, nem protoplasmatikus anyag hozzákeveredése nélkül. Az életfolyamatokhoz tartozó *anyagcsere* rendén a környezetből anyagok vétetnek fel, amelyek bizonyos idő elteltével áthasonlítatnak ugyan, vagyis a protoplasma lényeges alkatrészeivé válnak, addig azonban *idegen anyagként* szerepelnek és az u. n. *paraplasmatikus* anyaghoz tartoznak. A felvett anyag egyrésze, mely áthasonjíttásra nem alkalmas, valamint azok az anyagok, amelyek a protoplasmából az életműködések során, mint elhasznált termékek lehasadnak, kiküszöböltetésükig szintén a paraplasmatikus anyagok sorában foglalnak helyet. A protoplasmá ezenfelül különleges termékeket is hoz létre, melyek a sejtnak lényeges járulékaik ugyan, de nem tartoznak a protoplasma valódi alkatrészei közé. Mindezek a protoplasmától a legtöbb esetben egyáltalában nem különíthetők el és ezért ennek úgy kémiai, mint fizikai elemzését megakadályozzák.

Nagyon meg lehetnénk elégedve, ha a protoplasma összetételét és alkatrészeinek rendszerét az esetről-esetre változó paraplasma bevonásával megismerhetnők. E *rendszer*ről, alkatrészeinek hozzávetőleges ismerete mellett, csak *azt az élettanilag igen fontos tényt állapíthatjuk meg, hogy bonyolult szerkezeténél fogva igen alkalmas*

arra, hogy a legkülönbözőbb kémiai és fizikai egyensúly-ingadozások játékának színhelye legyen.

Azzal a kérdéssel, hogy az élet folyamatai milyen anatómiai formákhoz kötötten mennek végbe, nem óhajtanék foglalkozni. Némelyek a legegyszerűbb protoplasma-cseppben is határozott szerkezetet véltek felismerni. Az pedig nyilvánvaló, hogy a magasabbrendű szervezetek élete fajoként változó, de egyébként igen határozott anatómiai formákhoz van kötve.

Következő kérdésünk az életben végbemenő fizikai és kémiai folyamatokra vonatkozik.

Mióta a növényi és állati szervezetekben keletkező anyagok közül sokat sikerült a laboratóriumban mesterségesen *élőlények közrejátszása nélkül* előállítani és ezzel a növényi és állati élő szervezetekben lejátszódó kémiai folyamatokat *ezen végeredménye tekintetében* utánozni, azóta — túlzott általánosítással — szokássá vált azt állítani, hogy az élő szervezetekben végbemenő kémiai folyamatok lényegükben azonosak a természetben az élőlényeken kívül is végbemenő hasonló folyamatokkal. Ez bizonyára épp oly túlzás, mint a másik irányban az az állítása, hogy az élet kémiai és más folyamataihoz egy egészen különleges és tisztán csak az élők világában érvényesülő életerőre van szükség. Az életnek egy-egy többé-kevésbé jellemző folyamata *különállóan* kétségkívül végbemehet az élő testen kívül is. Ez azonban még nem élet, sőt az élet töredékének sem tekinthető, mert az élet a maga összességében olyan egység, amelynek tört részeit el sem képzelhetők.

Igaz, hogy az élő sejtekben is oxidációk és redukciók, bontó és építő folyamatok, cserebomlások, ion- és molekula-reakciók mennek végbe, akár csak a laboratóriumok munkahelyein. Ha azonban e folyamatokat közelebbről megnézzük, azokat gyakran egészen különlegesenek találjuk. Az oxidáció, a synthesis, a bomlás lefolyásában és eredményében igen sok esetben olyan sajátos, hogy a laboratóriumban csak igen nehezen, vagy eddig még egyáltalában nem sikerült utánozni. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy azok a folyamatok, amelyeket az élőktől mintegy ellesve bizonyos mértékig sikerül a laboratóriumban utánozni, itt mégis másként játszódnak le, mint az élőlények sejtjeinek apró, de annál csodálatosabb műhelyeiben. Amit a laboratóriumban csak nagy tűzzel, magas hőfokon tudunk elégetni, az a sejtekben alacsony hőmérsékleten sűrűn oxidálódik; amit a laboratóriumban alig tudunk az oxigéntől megvédeni, a sejtekben megőriztetik; amit a laboratóriumban csak magas hőfokon nagy nyomással, víz elvonása mellett állíthatunk elő: az az élő sejtben alacsony hőfokon, víz jelenlétében, csekély nyomáson keletkezik.

Ma már ezeknek a különlegesen lejátszódó folyamatoknak egy részét is tudjuk bizonyos mértékig utánozni, azonban jórészt csak élő szervezetekből származó u. n. erjesztők vagy fermentumok segítségével.

Az élő sejt munkájának finomsága e durva emberi kísérletekkel szemben valóban csodálatos. Mily bámulatra méltó pontossággal

tudja pl. az állati test minden sejtje abból a táplálékkeverékből, amit a vér vagy szövetnedv hozzájuttat, kiválogatni, azt ami neki éppen szükséges! Milyen szabatossággal állítja be kémiai munkáját a felvett anyag feldolgozására! Hogyan engedi látszólag változatlan összetétel mellett hol ezt, hol amazt a fermentumot érvényre jutni és hogyan mehetnek benne végbe egymásután, sőt talán néha egyidejűleg is, egymással teljesen ellentétes kémiai folyamatok!

Ha ezekre a feltűnő különbségekre, melyek az élőekben és élettelen világban végbemenő kémiai átalakulások lefolyásában mutatkoznak, szabatos észleléseken alapuló kielégítő magyarázatot találunk, akkor talán megfejtve állana előttünk az élet mysteriuma. Magyarázatunk egyelőre majdnem teljesen elméleti és tapogatózva részben az erjesztőkkel nyert tapasztalatokra támaszkodik, részben pedig a fizikának és kémiának azon fejezeteit hívja segítségül, amelyek az u. n. kémiai egyensúlyokkal foglalkoznak.

Legyen szabad itt a kémiai egyensúly mivoltát egy igen egyszerű példával megvilágítanom. Ha egy palackba kevés vizet öntök és a palack nyílását légmentesen bezárom, a víz egyrésze gőzzé alakul és szétterjed a palack „üres“-nek mondott részében. Egy vízből és vízgőzből álló „rendszer“ kapok (a levegőtől eltekintve), melyben a rendszer két eleme egymással egyensúlyba helyezkedik. Ez az egyensúly azonban nem állandó. Ha ugyanis a rendszert felmelegítem — meleg környezetbe helyezem — a víz rovására nő a vízgőz mennyisége, lehűtésre pedig az ellenkező történik. A „rendszer“ tehát a környezet befolyása alatt változtatja állapotát.

Ennél az egyszerű rendszernél vannak sokkal bonyolultabb „rendszerek“, melyekben nemcsak két, hanem igen sok tényező helyezkedik egymással egyensúlyba és amelyek a környezetnek nemcsak hőmérsékleti, hanem igen sok másféle változására is az egyensúly megbomlásával és más egyensúlyi helyzet kialakulásával válaszolnak.

Ilyen rendkívül bonyolult rendszernek tekintendő valamely élő sejt protoplasmája. Ennek a rejtélyes anyagnak, mint fizika-kémiai rendszernek összetételét megpróbáltam már jellemezni. Bár távolról sem merítettem ki a rendszer változatosságának lehetőségeit, már az elmondottakból is elképzelhető, hogy egy ilyen bonyolult rendszerben igen sokféle egyensúly alakulhat ki és ezek egymást kölcsönösen befolyásolhatják.

Ebbe a rendszerbe állítjuk még be azokat a többé-kevésbé rejtélyes hatású anyagokat is, amelyek bizonyos kémiai folyamatokat már pusztán jelenlétükkel is siettetni, vagy késleltetni tudnak, anélkül, hogy azokban részt vennének: t. i. a fermentumokat.

Ennek a bonyolult és érzékeny rendszernek egyik fő jellemvonásaként kell tekinteni azt, hogy bár környezetének minden változására változással felel, mégis bizonyos állandóságra törekszik. Ez a sajátos rendszer magasabbrendű élőlények esetében egy nem kevésbé bonyolult összetételű környezetben foglal helyet, amely azonban a protoplasma állandóságra-törekvésével szemben éppen nagy

változékonyságával tűnik ki. Az áramló vér és a szövetnedvek állandóan különböző anyagokkal öblítik körül a protoplasmát tartalmazó sejteket. A táplálkozás, áthasonítás és elhasználódás folyamatai állandóan változtatják a paraplasmátikus anyag összetételét. A környezetnek mindezek a változásai befolyásolják a protoplasma egyensúlyát, mely éppen e behatások következtében egy bizonyos középhelyzet körül állandó csekély kilengéseket végez. A protoplasma fizika-kémiai egyensúlyának ez az állandó ingadozása az, amiben a élet belső lényegét kereshetjük. Ha ez az ingadozás szünetel, az életjelenségek is szünetelnek: az élet szunnyad. Ha az ingadozó egyensúly felborul és a rendszerben állandó egyensúly alakul ki: ez már a halált jelenti. Nem kevésbé pusztulást jelent az, ha a környezetnek — túlságosan erőyes — behatására a középhelyzet körül finoman ingadozó rendszer egyik, vagy másik irányban oly erős lökést kap, hogy eredeti helyzetébe nem bír már visszatérni.

Bonyolult rendszerekről, titokzatos egyensúly-ingadozásokról beszélünk és sejtjük, hogy ezek mögött lappang a titkok titka. De hogy milyenek ezek a rendszerek és ingadozások, arról még vajmi keveset tudunk. Kétségtelen, hogy a legújabb idők kutatásai jelentékenyen tágitották és szaporították a réseket, melyeken át az élet rejtett műhelyeibe pillanthatunk. Tudásunk minden gyarapodása ellenére is szinte irigykedve gondolhatunk a görög filozófusok olympusi nyugalma, akik az élet kérdései fölött elmélkedve kielégítést nyertek abban a feltevésben, hogy az élettelen anyagokhoz „psyche” társul és ezzel az anyag: életre ébred. E megnyugvással a kérdést több mint 2000 évre elintézték.

Mennyivel nehezebb dolguk van a mai kor életbúvárainak, kiknek ama csodálatos rendszerek felderítésén kell fáradozniuk, amelyeknek ide-oda lengése rejti magában az élet lényegét! Ha valahol, itt áll a mondás, hogy minél többet tudunk, annál tisztábban látjuk, hogy milyen sokat nem tudunk. Vajjon valamikor megfejtetheti-e az ember az életnek ezernyi titkát? Vajjon közelebb jut-e az élet legbensőbb lényegének ismeretéhez? Vajjon kap-e valaha is természet-tudományi feleletet arra, hogy miben van az ok, amely a mikroszkóposan kicsiny protoplasma-csepp végtelenül bonyolult rendszerét kialakítja? Vajjon oda tudja-e állítani a fizika és kémia mérőpálcáját ahhoz a hatalomhoz, amely élőt formál az élettelenből?

Kérdések, amelyekre a tudás nem, csak a hit adhat feleletet. A természettudományok feladata, hogy az életkutatás terén, épp úgy, mint más területeken, ostromolja az ismeretlennek végnélküli birodalmát.

A határfal, amely az ismeretesnek véges területét az ismeretlen végtelenségétől elválasztja, lassan tovább tolódik és minden kis lépés, melyet ismereteink világa számára meghódítunk, növeli a tudomány hatósugarát. Ne feledjük azonban, hogy bármilyen nagy legyen nyereségünk az ismert világ javára, ezzel az ismeretlennek birodalmát nem kisebbitettük. Mert a természet végtelensége nem kisebbithető.

(Szeged.)

† Reinbold Béla.

ADY ENDRE KÖSZÖNTÉSE.

A novemberi köd és gyász felett
Ma dúsan és derűsen megjelent.

Ragyog a híre és a homloka,
Ily fiatal még nem volt ő soha.

Jött, mint akit ezer év óta vár
Álmodva és vágyódva ez a táj.

Ezer hajlék int biztatón neki:
Ijú hívek ujjongó szívei.

És jöttire a nagyerdő dalol
És a nagytemplom vén harangja szól

Bocskay némán süveget emel,
Száz prédikátor lelke énekel.

S szeretne a keblére omlani
A bánatos előd, Csokonai.

A kollégiomban az ó falak
Igéitől vígan visszhangzanak.

S ő megy dalosan és virágosan
Mint a tavasz, a téren átsuhan.

S a maradandóságnak városán
Úrrá lesz egy varázsos látomány:

Valaki elment, mint szegény cigány
S megérkezett, mint fönség és király,

Ki nem detronizálhat, nem, soha,
Az eljövendő századok sora,

Ki a halottak élén győztesen
Uralkodik a tűnő életen,

Remény borát és vigasz kenyerét
Minden magyarnak osztja szerteszét.

Mint az ítélet s mint a diadal:
Megjött Ady, az új és a magyar!

Debrecen, 1927. XI/27.

JUHÁSZ GYULA.

HORTOBÁGY.

Császárról szól a francia fiának,
Ő falát Róma büszkén mutogatja, —
A mi gőgünk és csodánk a világnak:
A Hortobágy és ő szent arculatja.

Kirgiz homoktól Tiszáig, Dunáig:
Pusztá; sárból ver falat a zsellérje,
Faggyazott ingben telet átpipázik,
S még Zápolyával dohog ma is Bécsre.

Ánglius vendég elébe terelnek
Itt avas csárdát, csikóst, bácsit, kendet,
Ki kuruc ámbár, lám mely jámbor, gyermek,
Csak tűr, s nyugati hívságokat megvet.

Nyugat: rohan lám vesztébe. De nálunk
Még botosispán s várjobbágyság járja,
S hogy kiskirály a földesuraságunk:
Büszkeség s öröm ez a Hortobágyra.

Hát Hortobágy. E ferde, szűk pillákon
Néha délibáb és felfordult tájak
Villóznak . . . Ámde elködlik a mákony,
És marad minden, marad Hortobágyra.

Kell még tán az ily kis néznivalócska
Az autón járó messzi nagyvilágnak:
Ekétől szűz föld, Ázsia-szag, s ócska,
Préda cigánynép, míglen kihalnának.

BODOR ALADÁR.

FÜRDÉS.

Fehéren sütött a nap.

Mint mikor éjjel fényképeznek és magnéziumot gyűjtanak, úgy izzott a balatoni fürdőhely a verőfényben. A meszelt kunyhók, a kukoricagörék s a homok keretében minden fehérnek látszott. Még az ég is. Az akáciák poros lombja pedig olyan fehér volt, akár az írópapír.

Félhárom felé járt.

Suhajda ezen a napon korán ebédelt. Lejött a veranda lépcsőjéről, a villa udvarában lévő paraszt-kertbe.

— Hová? — kérdezte Suhajdáné, aki a törökszekfűk között horgolt.

— Fürödni — ásította Suhajda, kezében egy meggyszín fürdőnadrággal.

— Ugyan vidd el őt is — kérlete az asszony.

— Nem.

— Miért?

— Mert rossz. Mert haszontalan. Nem tanul.

— Dehogynem — tiltakozott felesége vállát vonva — egész délelőtt tanult.

A konyha előtti lócán fölneszelt egy tizenegy éves fiú. Térdén összecsupkott könyvet tartott, a latin nyelvtant.

Vékonyka gyermek volt, feje rövidre nyírva, nullás géppel. Piros tornaing rajta, vászonnadrág, lábán bőrsarú. Pislogott az apja, meg az anyja felé.

— Hát — szólt hozzá Suhajda nyersen, fölvetve szigorú fejét — mi az: *dicsérni fognak engem?*

— *Lauderentur* — rebegte a gyermek, gondolkozás nélkül és fölkel, mint az iskolában.

— *Lauderentur* — bólongott csúfondárosan Suhajda — *lauderentur*. Szóval a pótvizsgán is meg fogsz bukni.

— Tudja — mentegette az anyja — tudja, de összezavarodik. Fél tőled.

— Én kivesszem őt az iskolából — biztatgatta magát Suhajda, — bizonyúristen kivesszem. — Lakatosinasnak adom, bognárnak — maga sem tudta, hogy indulatában mért épp ezt az iparágat választotta, amelyre sohasem gondolt.

— Gyere ide Jancsikám — szólt az anyja. — Ugye tanulsz majd, Jancsikám?

— Sírba visz ez a taknyos — vágott közbe Suhajda, akinek a méreg fűszer volt, paprika, — sírba visz — ismételte s élvezte a haragot, mely kitágította az ereit, játékonyan elűzte délutáni unalmát.

— Tanulok — hebegte a fiú hangtalanul.

Védelmet keresve megalázott semmiségében az anyjára pillantott.

Az apját szinte nem is látta. Csak érezte. Mindenütt, mindenkor, gyűlöletesen.

— Ne tanulj — legyintett Suhajda. — Sohase tanulj. Fölösleges

— De tanul — szólt az anya s a gyermek fejét hóna alá ölelve simogatta. — Te pedig megbocsátasz neki. Jancsika — mondta váratlanul, minden átmenet nélkül — hozd szépen a nadrágod. Apa majd elvisz fürödni.

Jancsi nem értette, hogy mi történt, hogy mit jelent anyjának a közbelépése, mellyel a régóta húzódó pörpatvart önkényesen, csodálatos gyorsasággal elintézte. De azért fölrohant a verandára. Onnan egy sötét kisszobába ért. Keresgélte a fiókokban a meggyszín fürdőnadrágat, mely egészen olyan volt, mint az apjáé, csak kisebb. Suhajdáné varrta mind a kettőt.

Az apa tétovázni látszott.

Anélkül, hogy bármit mondana feleségének, megállapodott egy koszmétebokor mellett, mintha késkedő fiát várná. Majd nyilván mást gondolt. Kiment a léckapun. A tó felé igyekezett, valamivel lassabban, mint egyébként.

Sokáig kutakodott a fiú.

Jancsi a második gimnázium évváró vizsgáján megbukott a latinból. Ezen a nyáron pótvizsgára készült. Minthogy azonban leckéjét a vakációban is félévről vette, apja büntetésből eltiltotta őt a fürdéstől, egy hétre. Még két fürdéstelen napja lett volna. Most meg kellett ragadnia az alkalmat. Lázasan hányta széjjel a ruhákat. Végre meglelte a fürdőnadrágot. Be sem csomagolta, lobogtatva hozta ki az udvarba, ahol anyja várta, fölgaskodott hozzá, hogy sebtében csókot leheljen az édes, imádandó arcra s apja után iramodott.

Anyja még utána kiáltott, hogy később majd ő is lejön a partra.

Suhajda vagy husz lépéssel haladhatott előtte a gyalogösvényen. Jancsi bőrsaruja, amint futott, tapsikolta a port. Hamar utolérte őt, az ördögcérna-sövénynél. De pár lépéssel előbb lassított, óvatosan lopta melléje magát, mint a kutya, még mindig nem lévén bizonyos, vajjon nem kengeti-e vissza.

Az apa egy szót sem szólt. Arca, melyet a gyermek olykor oldalvást, gyors pillantással kémlelt, zárt volt és merev. Fejét föl emelte, a semmibe nézett. Úgy rémlett, észre sem veszi őt, nem törődik vele.

Jancsi, kit az iménti örömhír fölvillanyozott, most elszontyolodott, búsan lépegetett, szomjúságot érzett, inni akart, szükségére menni, szeretett volna visszafordulni, de félt attól, hogy apja megint rárvall s így a helyzetet, melyet csatlakozásával teremtett, a rosszabbtól való félelmében vállalnia kellett.

Várta, hogy mi történik vele.

Az út a villától a tóig mindössze négy perc.

Siralmas fürdőhely volt ez, villany és minden kényelem nélkül, a köves zalai parton, erősen harmadrendű. Szegény hivatalnokok nyaraltak itten.

Künn az udvarban eperfák alatt nők, férfiak egyingben, mezitláb görögdinnyét, főtt kukoricát rágsáltak.

Suhajda az ismerőseinek régi, nyájas hangján köszönt, amiből

a gyermek — a harag e boldog fegyverszüneteiben —, azt következ-
tette, hogy nem is annyira dühös, mint mutatja. Később azonban az
apa homloka ismét kegyetlenné vált.

Tücskök cirpelték a napfényben. Már feléjük lengett a víz éde-
sen-rohadt szaga is, már feltűnt a korhatag fürdőépület is, de Su-
hajda nem beszélt.

Istenesné, a fürdős asszony, aki kontyát piros-pipisz kendővel
kötötte át, kinyitotta kabinjaikat, beengedte őket; az elsőbe az apát,
a másodikba, melyben Suhajdáné szokott öltözködni, a fiút.

Kivülük nem is tartózkodott más a parton, csak egy legény. Az
ott valami döglött lélekvesztőf tatarozott, rozsdás szögeket egyen-
getve a földön.

Jancsi előbb vetkőzött le.

Kijött kabinjából, de nem tudott mit csinálni, nem mert az áhí-
tott vízbe menni. Zavarában a lábafejét nézegette. Amíg apja elké-
szült, ezt szemlélte, nagy figyelemmel, mintha először látná.

Suhajda meggyász fűrdőnadrágjában lépett ki, kissé potroho-
san, de izmosan, föltárva fekete-szőrös mellét, melyet a gyermek
mindig megbámult.

Jancsi rátekintett, hogy szeméből olvasson. De nem látott sem-
mit. Az aranykeretes csiptető üvege nagyon villogott.

Pironkodva nézte, hogy megy apja a tóba.

Csak akkor somfordált utána, mikor Suhajda hátraszólt:

— Jöhetsz.

Követe őt, egy lépés távolságból. Nem mártotta meg magát,
nem uszkált béka-tempóival, mint szokta. Csak botorkált a nyomá-
ban, valami bátorítást várva. Suhajda ezt észrevette is félvállról, mo-
gorván meg is jegyezte:

— Félsz?

— Nem.

— Akkor mit mamlaszkodsz?

Annál a cölöpnél álltak, hol a gyermeknek a csecse-bimbójáig
ért a víz, az apának pedig alig valamivel fölebb, mint derékig. Ennél-
fogva mindketten lekuporogtak, nyakig merültek, élvezték a lanya-
tó cirógatását, mely almazölden, tejszerűen pezsgett közöttük.

Suhajdában a jóérzéstől ingerkedő, játékos kedv ébredt.

— Gyáva vagy, barátom.

— Nem.

— De gyáva vagy.

Máris megragadta fiát, két karjába nyalábolta s belevetette
a vízbe.

Jancsi röpként a levegőben. Farral toccsant a tóba, mely kinyílt,
aztán rejtelmes zúgással, háborogva összezapódott fölötte. Pár má-
sodpercig tartott, míg kievickélt. Orrán-száján prüszkölte a vizet. Két
öklével nyomigálta a szemét, mert nem mungyárt látott.

— Rossz? — kérdezte az apja.

— Nem.

— Akkor még egyszer. Egy-kettő — és ismét magához ölelte a
gyermeket.

Suhajda, mikor azt mondta: „há-rom“, nagyot lendített rajta, elhajította, körülbelül arra a helyre, ahová előbb, de mégis valamivel messzebb, a köteleket tartó cölöp mögé, úgy, hogy nem is láthatta, amint fia egyet bukfacezve, hátraszegett fővel, kitárt karral lefelé zuhant a vízbe. Ezért hátra is fordult.

Szemben vele a somogyi part nyúlt el. A tó tündöklött, mintha millió és millió pillangó verdesné tükrét, gyémántszárnnyal.

Néhány pillanatig várt, amint előbb.

— Na — mondta végül bosszankodva.

Aztán fenyegetően, rekedten:

— Mit izélsz? Ne komédiázz.

De senkisémmel válaszolt.

— Hol vagy? — kérdezte valamivel emeltebb hangon és firkészett rövidlátó szemével, előre-hátra, jó-messzire, hátha ott bukott föl. Jancsi kitünően úszott a víz alatt is.

Amíg azonban Suhajda mindezeket véghez vitte, úgy érezte, hogy már több idő múlt el, mint az előző lebukás és fölmerülés között. Sokkal több idő.

Hatalmasan megriadt.

Fölugrott, lábolta a vizet, gyorsan, hogy addig a ponthoz érjen, ahol fia valószínűleg a vízbe pottyanhatott.

Közben egyre kiabálta:

— Jancsi, Jancsi.

Azon a ponton, a cölöp mögött nem találta. Erre két karjával hadarni kezdte a tavat, lapátmódra. Kotorta, fönn és lemm, rendszer-telenül, próbált átlátni rajta, a zavaros víz azonban arasznyira sem engedte át tekintetét. Belemártotta eddig száraz fejét. Szemét a csipetű üvege mögött kimeresztette, mint a hal. Kereste-kereste, minden-hogyan, az iszapba hasalva, könyökölve, guggon, újra és újra, kör-ben forogva, oldalát billenve, módszeresen számon tartva minden talp-alattnyi helyet.

De sehol sem volt.

Mindenütt csak a víz volt, a víz, a víz ijesztő egyfonmasága.

Öklödve tápázkodott föl, mély lélekzetet vett.

Amíg lenn búvárkodott, homályosan azt remélte, hogy közben fia már kibukott, kacagva áll majd előtte a cölöpnél, vagy távolabb már, talán kabinjába szaladt felöltözködni, most azonban tudta, hogy bármily hosszúnak is látszott az idő, csak egy-két pillanatig maradt a fenéken és a gyermek nem mehetett ki a tóból.

A víz fölött olyan nyugalmat, olyan közönyt látott, amilyent eddig nem bírt volna elképzelni.

— Hé — üvöltött a part felé s tulajdon hangját sem ismerte föl. — nincs sehol.

A legény, aki a lélekvesztőt szögezgette, tenyerével tölcseért csinált a föléhez.

— Tessék?

— Nincs sehol — hörgött belőle a kétségbeesés.

— Kicsoda?

— Nem találom — ordította, torkaszakadtából, — segítség.

A legény az evezőpadra tette a kalapácsot, lerugta nadrágját — nem akarta összevizezni — és a tóba lépett. Vágtatott, de úgy tetszett, kényelmesen jön. Suhajda addig nehányszor még lebukott, a vízbe térdelt, tovább ment, hogy más irányban is keresse, aztán a távolságtól megrémülve visszatért ahhoz a helyhez, melyet mintegy őrzött. A cölöpbe fogódzkodott, hogy el ne szédüljön.

Mire a legény odaért, Suhajda eszméletét veszve zihált. Nem tudott értelmesen felelni a kérdéseire.

Mind a ketten csak ide-oda ténferegtek.

Istenesné a parton kezét tördelte.

Kiabálására huszan-harmincan össze is csődültek, csákányokat, hálókát hoztak, sőt egy csónak is megindult a szerencsétlenség színhelyére, ami igazán fölöleges volt, hiszen a sekély víz itt nem lephetett el senkit.

Hamarosan híre futamodott a környéken, hogy „valaki a vízbe fulladt”. Már mint tény.

Ebben a pillanatban Suhajdáné a parasztkertben, a törökszek-fűk között abbahagyta a horgolást. Fölkelt, a sötét kisházba ment, ahol előbb Jancsika a fürdőnadrágját keresgélte s az ajtót bezárva elindult a part felé, amint megígérte.

Lassan haladt kinyitott napernyője alatt, mely a tűző fény ellen oltalmazta. Azon gondolkozott, fürdők-e. Elhatározta, hogy ma nem fürdik. De mikor az ördögcérna-sövény elé érkezett, gondolatának fonala egyszerre megszakadt, összegomolyodott, napernyőjét becsukta, szaladni kezdett s szaladt egész úton, míg a fürdőépületig nem jutott.

Itt már két csendőr állott, meg a mormoló tömeg, többnyire parasztasszonyok. Sokan sírtak.

Az anya tüstént megértette, mi történt. Jajveszékelve támolygott a partra, a zárt csoport felé, melynek közepén kishia feküdt. Nem engedték oda. Egy székre ültették. Ájúlodozva kérdezte, hogy él-e még.

Már nem élt. Több mint egy negyedórai kutatás után bukkantak rá, közvetlen a cölöp mögött, hol az apja állott s mire kihozták, a szíve nem dobogott, szembogarának fényérzékenysége megszűnt. Az orvos azonnal tótágast állíttatta, rázta belőle a vizet, fölpolcolta a mellkast, mesterséges légzést alkalmazott, tornáztatta a kis, halott karokat, sokáig, nagyon sokáig, majd percenként hallócsővel figyelte a szívet. Az nem indult meg. Erre műszereit táskájába dobva elindult.

Ez a halál, mely hirtelenül jött, látszólag észszélyesen, már valóság volt, oly örökkévaló, oly szilárdul megformált és meredt, mint a földgolyó legnagyobb hegyláncolatai.

Az anyát parasztszekéren szállították haza. Suhajda még mindig a meggyzsin fürdőnadrágban üldögélt a parton. Arcáról, csíptetőjéről csorgott a víz, a könny. Eszelősen sóhajtozott:

— Jaj nekem, jaj, jaj.

Ketten támogatták föl. Kabinjába vezették, hogy végre felöltözzék.

Még három óra sem volt.
(Budapest.)

Kosztolányi Dezső.

G. Valéry-Larbaud: ÓDA.

Ó kölcsönözd nekem a zajt, az édes ritmusú,
Merész siklást a kivilágított világban át,
Luxusvontat! — s félelmetes zenédet,
Mely végigharsog cifra bőrrel ékes folyosókon,
Míg súlyos rézkilincsek és lakkajtók mögött
A milliárdosok alusznak.

Dúdolva járom folyosóidat
S híven megyek veled Bécs s Budapest felé:
A hangom elvegyül ezernyi hangjalddal,
Ó Harmonika-Zug!

Hogy élni milyen édes, azt először
A Nord-Expressen, Pskow és Wirballen közt
Éreztem át.
Mezők közt vitt az út, hol a juhászok
Dombhoz hasonló fák lábánál álltak
A nyers és szennyes birkabőrbekecsben . . .
(Nyolc óra reggel, ősz, s az ibolyaszemű,
Szép énekesnő énekelt a szomszédos kupében.)

S ti, tükröablakok, mikén keresztül elvonulni láttam
Szibériát s a Samnium hegyormait,
Kasztíliát virágtalan-kopáran,
S a Márvány-tengert langy eső alatt!
Adjátok nékem, Orient-Express, Süd-Brenner-Bahn,
Csodálatos, siket zenéteket,
Vibrálva síró üveghangotok;
Adjátok nékem a magas, de keskeny mozdonyok
Könnyű és friss lélekzetvétélét, —
A gyorsvontat szép mozdonyalét,
Amelyek biztosan és játszva mennek aranybetűs nagy sárgaszínű vagon előtt
A szerb hegyek magányos zugain
S odébb, rózsával telt Bulgárián át . . .

Ó kell, hogy mind e zaj és mind e mozgás
Átmenjen verseimbe s mondja el
Helyettem elmondhatlan életem:
Gyermek vagyok, ki nem tud mást, csak ezt:
Remélni mindörökre határozatlan dolgokat.

(Debrecen.)

Franciából fordította: HANKISS JÁNOS.

MADÁCH.

Úgy látom, amint mélabús szemével
A táj felett tűnődik réveteg,
Míg lelkén egyre nyomasztóbb az éjjel
És egyre inkább érzi, hogy beteg.

Úgy látom, őt . . . Vívódik önmagával,
Ádám kél lelkén örök-emberül,
Amint érzi: a tett egy sóhaján hal
El lelkünknek, ha vad mérgünk elül.

Úgy látom őt . . . Nem jó szemére álom,
Losoncon bál van. (Holnap hamvazó.)
És asszonya ma nélküle a bálon . . .

Úgy látom őt . . . Künn szél süvít a tájon
És álmokat szítál alá a hó,
Amint sóhajt: — „Én rémes árvaságom!”

(Szentés.)

PALASOVSKY BÉLA.

A CSODA.

Nyiszlett, zöld béka volt, lehetett tán tizenhárom esztendő. A kezében vastag sárgarépat szorongatott, és nagyokat harapott belőle, valamelyik kertből csente, épp úgy, mint az almát, meg a zöld szilvát, amit a fölfogott kis szoknyájában vitt.

A kemény sárgarépa hersegett a fogai közt, ahogy taktusra rága és meztelen, piszkos lábával rövid lépéseket vert ki. A léckerítések mentén ment, az árokban és be-besandított a kertekbe. Az országút vagy kétszáz lépésnyire volt tőle, egy lóherés tagon túl. Olykor végigporzott rajta valami szekér s Emer, hogy észre ne vegyék, lekushadt az árokba, a gaz közé s ott hevert mozdulatlanul, amíg a szekér el nem zörgött.

Az arca száraz volt, sárgászöld és piszkos, a haja kócos, a szeme fényes, mint valami pityke és nyugtalanul, kutatóan járt. Ha távol tudta magát az emberektől, ha egyedül volt, akkor meglágyult, megvidámodott a tekintete és az a kis piszkos arca egészen csinos volt. És akkor ugrált is, szökdelt, nótákat zümmögött, akár a többi falubeli gyerek. De az emberek közelében sunyítva, bújkálva járt, szinte lopózkodott s az arcán félelem, a szemében gyűlölet ült.

Egy-két vénasszonyt kivéve, mindenkitől félt és mindenkit került. Még a gyerekeket is, mert azok olykor meglesték és beárulták, hogy gyümölcsöt lopott. Három éves kora óta, amikor apja, anyja meghalt, a nagybátyjánál élt. Csontor mogorva, magánakvaló paraszt volt, senkije a világon; csak különfcnek tekintette a gyereket és hol adott neki enni, hol nem. Amíg csak olyan magatudatlan, kis pöttöm gyerek volt, a szomszédoknál hányódott. Hol itt, hol ott. És megszokta az öregasszonyok beszédeit, a sok mesét, legendát, amiket ezerszer is elővettek a hosszú téli estéken. És ő mozdulatlanul ült a kucikban, amikor például az öreg Rónyánné a vízőzónról beszélt, meg Józsefről, akit eladtak a testvérei, továbbá Jézus Urunk születéséről, a három szent királyokról, Szűz Máriáról, meg a sok, sok csudáról. Ilyenkor alig lehetett hazaküldeni Emert és reggelig is elhallgatta volna a tengernyi gyönyörűséget. De ha az álom mégis a szemére ült, tovább álmodta a csodálatos meséket, amiket még játék közben se felejtett el, mert hiszen a Bodri kutyát is elkeresztelte Ponciusnak és keményen megrángatta a farkát, mivel Rónyánné egyszer azt mondta:

— Jaj, édös lelkeim, az vót ám még csak az igazi lator, az a Poncius! . . . Azt köllött vóna a körösztre főszögelni! . . . De most ott ég a pokol mélységös fenekén és hetvenhét ördög szurkálja vasvillával furtonfurt!

Emernek nem tetszett ez a pokol, de annál inkább a menyország, mindig is arról kérdezgette az öregasszonyokat és nagyon szerette volna tudni, mekkora lábuk is van azoknak a kicsi angyaloknak, ha egyik csillagról a másikra tudnak lépni?

De ahogy telt, múlt az idő és Csontor úgy vélte, hogy Emer már elbírná a kapát: munkába akarta fogni. Ám akárhogy veszkő-

dött vele, még azt se bírta elérni, hogy legalább azt a kis dinnyeföldet kiacatolta volna! Emer mindig elkódorgott. Elkerülte az iskolát, megszökött a munka elől s nem fogott rajta se a szó, se a bot, pedig Csontornak ugyancsak kemény marka volt és ha elkapta a haját, úgy eltángálta, hogy facsikos volt a bőre két hétig is. Az ilyenek után aztán Emer napokig nem került elő. Hogy hol járt, sosem mondta meg. Néha valami kazalból látták kisurramni, ahol az éjszakát töltötte, máskor, — különösen télvíz idején — istállókban, vagy szénapadlásokon húzódott meg.

Csontor legtöbbször csak éjszaka a szuszogásáról tudta meg, hogy Emer megint hazavetődött. Fölébredt rá, mint a kutya az idegen szagra. Legszívesebben tüstént nekiesett volna, hogy ellazsnakolja. De gyertya nem igen volt kéznél s tudta, hogy amíg azt előkotorja, vagy amíg odabotorkál a sötétben Emer vackához, az biztosan megugrik előle. Így hát csak forgolódott a helyén, megvicsgatta párszor a fogát és hajnalig hidegre tette a haragját.

De mindgyakrabban előfordult, hogy ilyenkor már nem tudott elaludni. Ezen az éjszakán különösen bosszantotta a lány szuszogása. A papra gondolt, akihez Emert a múlt héten beszerezte, hogy faragjon hát ő valamit a haszontalanból s akitől mindjárt másnap elszökött! Azóta nem is mert a szeme elé kerülni . . . De ugyan mit csináljon most?

Hánykolódott az ágyán és lassan minden gond, kín az eszébe vetődött. Nyomorult élete kis bajait forgatta magában: a sovány földcsékéjét, amely mind szűkebben adta már a kenyérrevalót, a rozoga kis viskót, amely már-már rája szakadt a nagy gondoztatlanságban s a maga rettentő, asszony nélküli egyedüllétét. Aztán megint Emerre lett figyelmes és halkán elkáromkodta magát.

Már azon túl volt, hogy az elhibázott mulat hánytorgassa magában. De néha mégis elébe állott Eszti, az Emer anyja, úgy fiatalon, mint amikor utánajárt ő is, az öccse is, titokban, hogy egyik se tudott a másik szándékáról. Még most is nyögött belé, ha az eltemetett múlt így föl kísértett benne, mert azóta lett ő ilyen mogorva, hogy a Bozó Eszti jobban húzott az öccséhez, azóta élt ilyen kivert-bika életet és öklelt el mindenkit maga mellől. És talán azért gyűlölte is úgy Emert, mert nem az övé volt, hanem az öccsée, aki Esztit elkaparintotta előle, — bár ugyan mindkettőjüket egyszerre vitte el a járvány és beteljesedett rajtuk az átká . . . De erre nem akart gondolni már s ha a kísértésekkel nem is birt, ezt a gondolatot el tudta hessegetni magától.

Csontor Ferenc száraz, kis ember volt, alig túl a negyvenen, de vénebbnek látszott. Csak a szemében villogott valami félelmes lobogás s Emer ezért kerülte is a tekintetét mindig.

Most is, ahogy a hajnal rápinkadt a szobára. Csontor odáсандított a sarokba, ahol Emer aludt, azután óvatosan leszállt az ásvárról és meztelláb odasompolygott a kislány vackához. Közben még fölnyúlt az öreggerendára és egy kemény sombotot markolt leonnan.

Azután megállt Emer előtt.

Itt a sarokban még nagy volt a homály, csak hálványan látta Emert, aki úgy hevert ott, mint valami odavetett batyú. Ahogy a gyereket nézte, a harag már emelgetni kezdte benne a fejét, de egyszerre valami különös érzése támadt és nem vert rá Emerre a bottal, hanem rátámaszkodott és fejét a piszkos kis ablak felé vetette, ahonnan a világosság soványan csurrant a szobába. Aztán megint Emerre nézett, mert úgy tetszett neki, mintha Bozó Esztit látná a gyerekekben.

Emer egy kicsit megborzongott, ahogy a hajnali hűvösséget fölérezte félálmában. Jobban összekuporodott hát és keze ösztönösen a nagykendő után nyúlt, hogy azt magára húzza. De ez a mozdulata hirtelen, félúton abbamaradt, a szempillája ijedten rebent egyet s ahogy nagybátyját meglátta, szinte megdermedt. Moccanni se mert. Pedig leginkább sikítani szeretett volna egy nagyot, mert a szíve úgy táncolt félelmében, hogy majd leszakadt és egyre várta, hogy mikor sújt le rá a bot. — Ó, miért is surrant csak haza? — gondolta. — Amikor egészen jól eltölthette volna az éjszakát valamelyik kazalban is . . . De amikor olyan soká elüldögélt megint Rónyánnénál és az álom egészen elbutította, úgy, hogy semmire se gondolt . . . Most bezzeg az eszébe jutott, hogy sok minden van a rovásán . . . Hiszen még azért sem kapott ki, hogy a tisztelendő úrtól elszökött!

Alig mert hát szuszogni. A fejét úgy fordította, hogy a szeme pilláján keresztül megfigyelhette az öreget, amint inas teste megremeg a bő gatyában s a szeme, az az ijesztő lobogású, le nem siklik róla. Lehunyta jó erősen a szemét és azon volt, hogy mozdulatlanul fekdüjön.

A módos Timár gyermekeire gondolt, akiket nagyon irigyelt, mert mindenük volt, galambjuk is, egész raj és ő is mindig szeretett volna galambot, legalább egyet, de ugyan hol tartotta volna? Aztán a Rónyának kotlósa jutott az eszébe, amelyik odajárt föl a kiscsibéivel a Kúnhalomra, a kálvária alá. Hogy berzenkedett, amikor a kezibe vette egyik-másik kicsinyét . . . És ott volt a vén hárs is, a halom tetején, olyan széles, hogy hárman is alig érik át és az vigyázza az Úr Krisztust, aki ott lóg alatta, mellére esett fejjel, a kőkeresztben. És a messzire nyúló földeken búza, rozs, zab hányta most a kalászat, friss, zöldelő tenger volt az egész határ, a szellő, rakoncátlanul nyargalt végig fölötte és zölden, csillámosan meghullámozott az egész, mint valami széles víz, amelyen hajók járnak. És jött is rajta most egy. Kicsi bárka, benne barna ruhás halászok s a hullám bevert már hozzájuk, az evedzők szanaszéjjel és az Úr Krisztus, aranykorona a fején, kilépett a vízre és végiment rajta . . .

Mire fölvetette a fejét és az öreget kereste, már világos volt. De nem látta a közelében. Óvatosan megfordult hát. Most már látta, ott ült a szoba másik végében, az ágya szélén s a kezébe temette a fejét. Emer lenyúlt hát a nagykendőért és vigyázva magára húzta, hogy fölmelegedjék. Szeretett volna fölkelni és kiosonni az ajtón,

de nem ment. Hátha az öreg elébe ugnik? Megvárta hát, amíg az megy ki elébb. Ám Csontor csak nagynehezen mozdult s csak ült, ült, mintha nagy gondban főne a feje.

Emer ilyennek még sose látta. Úgy tett hát, mintha aludna és figyelte. Amikor aztán Csontor fölkapta végre a rocskát és kiment a kúthoz, Emer is fölpattant, elkapott az asztalról egy darab kenyeret és kisurrant a tornácra, ott megbújt a fal tövében és úgy lopózott a kapuhoz.

*

Kint a határban már boldog volt. Lassan eddegélte a kötényrevaló gyümölcsöt, az alma csutkájával megdobálta a lomha békát, amint átsétált a csapáson, elkergette a szarkát, ha letelepedett valamelyik kerítésre és a Kúnhalom aljára érve, megállt a kálvária minden stációja előtt, hosszan elnézte a piros meg kék köntösű embereket, az ostort, a töviskoszorút, meg az Úr Krisztust, véres hátával, amint összerogy a kereszt alatt. Az utolsó képnél főleg Mária miatt állt meg, mert Suhajdáné egyszer azt mondta neki, hogy igen hasonlít az anyjához, de ezt nem tudta elhinni, mert Mária arca nagyon lapos volt, a szája kicsit ferdére sikerült és a könnyek, amiket sírt, mintha viaszból való apró körték lettek volna. Már akkor sokkal inkább tetszett neki Mária templombeli képe, ahol olyan volt, mint valami fiatal lány és a gyerek Jézus ült a balkarián. Körülöttük meg sok, sok angyal, apró karjával kövér kis felhőkre könyökölt és az égből aranyos sugarak szűrődtek rájuk.

Amikor csak tehetett, bement a templomba. Nagyon szerette a színes falakat, a tarka, nagy képeket, a zászlókat s a sok aranyozást az oltárokon. Óraszámra nézte az oltárképet, ahol Jézus a vizek fölött lebeg. Letérdelt és úgy tett mindent, mint ahogy a felnőttektől látta, még a száját is mozgatta, mintha imádkozna, de nem imádkozott soha, mert nem is tudott. Azon járt az esze, amit a vasárnapi prédikációkon hallott, meg amit a vénasszonyok beszédéből megjegyzett magának. És néha azt hitte, ha sokáig nézi az aransugarakat, akkor belelát az égbe, ahol fodor fehér barikát vezet a kis Jézus, hosszú fehér ingben táncolva tapsikálnak a gyerekangyalok, virágkoszorú van a fejükön és az Úristen széles diványon ül, amelyet ő is látott egyszer a szolgabíróúrénál.

Maga is szeretett angyalt játszani. Akkor a Kúnhalom tetején lehasalt a hárs alatt és azt mondta magának, hogy most felhőre támaszkodik. Mindenik fűszál egy-egy angyal volt, a keresztlen előtte ott volt az Úr Krisztus, a vén hárs volt az Úristen s a domboldal egyik útjelzőköve a Szent Péter. Velük beszélgetett.

— No, Szentpéter úr, tudja-e kend, mi ujság minálunk? . . . Hát új kisangyalt kaptunk, bizony! A Biczókék Pistikája halt mög az éjjel, bizony . . . Ugyi, nem is tudta kend? Pedig most is érte harangoznak . . . Oszt lássa, ő mög má itt ül mellettem, csak még nagyon cseplesz szögényke, de Mária Szűzanyánk maj möghízlalja, ugyi Urjézusom? . . .

A halom másik oldalán a kalásztenger hullámozott. Csak egy

kicsit kellett lehúynia a szemét s már fehér fodrú, zöld hullámok ringatóztak ott, a bárka orra víz alá került, a halászok rimánkodtak és elhajították az evedzőjüket és az Úr Krisztus végiglibegett a vizek tetején, fölött a Kúnhalomra és fölfüggeszkedett a keresztre.'

Mikor idáig ért, rászólt valaki.

— Micsinász itt, te zöd béka? . . . Kivel beszélgetsz, amikó magadba vagv?

Rónyánné volt. Emer észre se vette a jöttét, kicsit húzódozva nézett rá, de aztán megint a kalásztenger felé fordult. A pillanatnyi szélcsendben minden szál mozdulatlanul állt.

— Az Úr Krisztus kilépett a bárkából, kinyújtotta ja a kezét és mingyá csönd lőtt, — mondta Emer lassú, vontatott hangon, ahogy az öregasszonyoktól eltanulta. — És akkó végigmönt a tengörön, idegyüött és fölfüggeszködött a helyire a köröszton . . .

— Mi baiod van, hékás? — bámult el Rónyánné.

Emer nem felelt. Fölnézett az égre, ahol a bárányfelhők gyönyörű kagylóformába verődtek, amely olyan volt, akárcsak valami felhőágy, amelyből most kelt föl valaki. És valami egészen különös boldogságot érzett és csak bámult, bámult s alig tudta kinyögni:

— Onnan gyüött e!

Már akkor Rónyánné is nézte a felhők különös alakulását, meg a kislány átszellemült arcát és maga se tudta, mire vélje a dolgot. Csak azt motyogta:

— Hát mér is nem mécc te haza, mi? . . . Ó, Jézusom! Ó, Jézusom! — És lassan keresztet vetett magára.

Emer pedig rá se figyelt többé, hanem lement a Kúnhalomról, egyenest neki a kalásztengernek, a kezét előretartotta, mint az Úr Krisztus a képen, a testét megmerevítette és hosszúakat lépett, mintha csak ő is a vizek fölött lebegne.

Rónyánné meg utána nézett is ahogy egyre jobban nézte, a szíve majd megállt a nagy ijedtségtől. Láta, hogy Emer csak ment, ment, nem is ment, hanem valósággal libegett, a kalászok éppen csak hogy a fejüket hajtották meg a lába alatt, a száruk meg se tört és köröskörül csöndesen hullámozott az egész zöld tenger. A napfény úgy vakított, mint a tükrör, a vén hárs koronájából mély bűgös hallatszott, mintha csak az orgona szólana fönt a magasságokban és Emer, a zöld béka, valahol messze, ott lebegett a kalásztenger hullámai fölött, ragyogó ködfelhők között, úgy, hogy már alig látszott.

Rónyánné nem tudta levenni róla a szemét. Még akkor is nézte, amikor már nem látott semmit. Aztán kapkodni kezdett a kezével, öszszecsapta, meg a szeme elé tartotta és egyre lihegett az ijedtségtől. A lába reszketett s mintha a földbe gyökerezett volna, alig tudott jó darabig megmozdulni. De végül is összeszedte magát, néhányszor keresztet vetett magára, aztán hanyatt-homlok elrohant.

*

Emer pedig a dülőúthoz érve, megállt. A fordulónál kurta sövény állott s mert nagyon tűzött már a nap, a mögé ült a gyepre. Vakargatta szűnyogcsipéses lábaszárát, nézegette a mély kék eget, amely-

ről elhúzódtak már a föllegek és csak nagyon magasan, nagyon halványan füstölt egy kis fehér fodor, talán azon túl lehet a széles aranykapu — gondolta — amit Szempéter őriz a nagy kulccsal.

Lehunyt a szemét, bágyadt volt.

Egy gyerek jutott az eszébe, akiről azt mesélték, hogy leesett a háztetőről, mégse történt semmi baja, mert Mária alája tartotta a kötényt és abba fogta föl.

— Az is jó lehet, — fűzte tovább — úgy lehullani jó magosrul a Mária szent kötényibe. — És már szinte repült is, de nem lefelé, hanem fölfelé és ezt egészen rendjén valónak találta, mert Mária sok csodát tett, többet, mint amennyit a tanító úr ki tud számítani a táblán és jó volna, ha vele is tenne valamit. Kívánta, ha őt most karonfogná és elvezetné valahová, ahol minden olyan szép, színes és aranyos volna, mint a templomban, de még annál is szebb és ott, ha a nagybátyja meg akarná verni, elrepülne előle és nem félne már tőle, se senkitől mástól.

És ahogy ezt elgondolta, már jött is a Mária, de nem egyszerűen, csak szép lassan s nem abban a szép köntösben, amiben a templomi képen, hanem olyan közönséges paraszti rokolyában, mint az idevalósi asszonynépnek. De azért tudta, hogy ő Mária, mert ez benne volt a szemében, a csöndes, szelíd nézésében. Karján pedig pólyást himbált s amikor hozzáért, kitakarta fehér fátyolából...

Rögtön eszébe jutott Rónyánné szava: Máriának Jézuskáját kitakará fehér fátyolából... Csakhogy ez nem a Jézuska volt ám, hanem — uramfia! a Biczóké Pistikája. Tüstént megismerte. Mária meg csak mosolygott és nyújtotta a kezét, hogy majd magával vigye. Emert.

*

Emer menti is volna, de ebben a pillanatban kemény szorítást érzett a karján. Kábolygó fejjel ugrott föl. Még nem látott, nem tudott semmit, de már félt, remegett és érezte, hogy ez csak a nagybátyja lehet.

Csontör rákiáltott.

— No, mos mögvagy, te istentül elfacsarodott! Te zöd béka, te! ... Mindig mögugrasz? ... Mindig öböjögysz? ... Gyere csak, maj' ellátom a bajod! — És vitte magával.

— Hát mér szökté mög a tisztölendő úrtó, mi? ... Nem mögmondtam, hogy ott maraggy és kitarcs? De néköd minden büdös, ami munka, ezér hattad ott a tanítóékat is, mi? ... Pedig azok mingyá azon kezdték, hogy ruhát attak erre a cefőt testödre, — oszt még sevót jó? Te haszontalan peszet! Hogy inkább agyonverték vóna! ...

Emer csak hurcoltatta magát. Szeme ijedten repesett és szorongva nézett körül. Csontor azonban keményen fogta, nem tudott megszökni.

A faluszélen gyerkőcök ugráltak a porban.

— Az Emer ki fog kapni! — üvöltötte ujjongva az egyik.

— Csontor bácsi, verje mög, ma is a szilvásunkba járt, — vádaskodott a Timárék fia.

— Dögölj mög! — dünnyögte Csontor. — Mit jár a szád! — És húzta maga után a lányt.

Itt, ott, kapuban, tornácon, fölbukkant egy-egy fej. Utána néztek, sugdolóztak. Valaki azt is kiáltotta:

— Má mögént kínozza azt a gyereket.

Csontor senkivel se törődött már, csak húzta Emert. Aztán ahogy hazaért, belökte a szobába, maga meg bereteszelte az ajtót. Emer ahogy szabad volt, tüstént az ablaknak rohant, de nem tudta idejében kinyitni, csak bezúzta az egyik táblát és összevérezte a kezét. Csontor pedig akkor már fogta is a copfját, elővette a sombotot és kegyetlenül ráhúzott.

— Hát visszamégy-e a tisztelendő úrhoz? — kérdezte dühödten és feleletet se várva, vágta, mint a répát.

Emer sikongott, üvöltött, aztán véres kezével úgy az öreg szemének ugrott, hogy az menten elengedte a haját.

— Ó, te cudar béka! ... Te zöd béka! — lihegte s azzal a már megint menekülő lány után kapott, de csak a rokolyáját markolta meg s egy rántással le is tépte róla. Valóságos hajsza keletkezett. A lány félmegtelenül szökdelt s mihelyt az öreg a közelébe ért, hangosan sívalkodott.

— Agyonverlek! — fortogott Csontor a nyomában.

Az ágy végében aztán csak elkapta. Rá akart vágni az öklével, de ahogy Emer küszködve hajladozott, almányi kis melle az öreg markába akadt. Egyszerre leeresztette ütésre emelt öklét. Aztán megfogta a másik mellét is. A bő rékli alatt nem is vélt rá soha, hogy ennek a kis peszetnek melle is van már.

De Emer rögtön az arcába vágta az öklét.

— Erisszen! ... Erisszen! — iszonyodott és rettentő félelem ült a szemébe.

A lány támadására teljesen előntötte az öreget a düh. Eszeveszetten sújtott rá. Emer szörnyűt sikított: — Jaj Szűzanyám! — és lerogyott az ágyra.

Úgy érezte, mintha a pokol minden irtózata beléje állt volna. Csontor a szájára tapasztotta a kezét s akkor már csak hörgött, a szeme örült tágra nyílt, a teste pedig lassanként egészen megmerevedett. És úgy volt, mintha valami rettentő magasságból zuhanna alá és hiába néz akármerre is, a Szűzmária sehol se tartja alája a kötényt ...

Csontor pedig már ott állt a szoba közepén és azt sem tudta, hogy mit csinált. Kábolygott benne minden. Értelmetlenül bámult a törött ablakba és nem tudta, mikor is tört az össze. Aztán észrevette, hogy a keze véres. Emerre nézett: az is véres volt! Az arca, az összevagdalt keze, az inge, az ágy, minden!

Rettentő félelem fogta el; reszketni kezdett.

Gyorsan a rocska után hajolt és mintha puskából lötték volna ki, úgy rohant a kúthoz. Megmártotta a fejét, lemosta a kezét és friss vizet vitt be. Előszedett egy rongydarabot és Emert kezdte mosni.

— Emer! . . . Emer! . . . — dünnyögte most és szinte vicsorogott a foga közt a sző.

De ahogy a lányt forgatni próbálta, a rettegése egyre nagyobb lett. Nem hajlott se a dereka, se a lába s az egész teste, mintha csak fából volna. Gyámoltalanul pacskolta hát a vízzel a megmarcangolt kis testet s már az ágy dereka is csuronvíz volt.

Közben az eszébe ötlött: hátha rányithatna valaki! És nyílsebesen rohant az ajtóhoz.

Még így is félt. A lány kerekre nyitott szeme egyre nézett és Csontor azt érezte, hogy őt keresi. Elfordult hát tőle, elővette a katonaládáját, kivett egy inget s azt nagy kínnal ráhúzta Emerre. Aztán gondosan betakarta s még a fejealját is megigazgatta.

— Csak nem hal bele? — járt egyre a fejében. És úgy nézett az ablakon át, mintha már a börtönből lesne kifelé.

Később eszébe jutott, hátha valami meleg ételtől magához térne a lány. Köménymagas levest főzött hát s egy szilkével odavitt Emernek.

— Igyál, Emer! . . . Jót tösz maj, — unszolta.

Emer nem mozdult, csak a tágrányított szeme nézett rá kísértetiesen.

Csontor borzongva fordult el.

*

Ekkor kocogtak az ajtón. Nem tudta: nyisson-e, vagy sé?

Ott téblábolt az ajtó előtt s amikor asszonyi hangokat hallott, mégis beengedte őket. Előbb Suhajdáné, meg Rónyánné jött, azután még ketten s mögöttük még egy pár asszony feje látszott. Nemsokára tele lett velük a szoba.

Ezer kérdéssel támadtak rá. Rónyánné jajgatni kezdett az ágy mellett.

— Agyonütötte! . . . Agyon! . . . Az akasztófárávaló! . . .

Mind ott hemzsegett az ágy körül, mindegyik első akart volna lenni, aki Emerhez ér. Sápítoztak, jajgattak, sírángoztak.

— Jaj, Szűzanyám! . . . Ecetes vizet! . . . De csúful elbánt véle! . . . Forró fürdő vóna jó! . . . Tormaszeszt! . . . Ó, a szögény árva! — kavargott a szavuk.

— Haggyák csak, maj én mögkenöm, az használ. Hiszön egész lázadásban van szögény! — nyafogott fufnyos hangján Suhajdáné.

Csontor, mintha semmit se hallott volna, csak állott ott az ajtónál. Jobban szeretett volna már a föld alatt lenni, mert jött az egész falu, vénasszonyok, menyecskék, akiket mind a szárnyra kelt csoda kergetett most Emer ágyához. Valóságos búcsújárás volt, ahogy ezek ide-oda szaladgáltak s ki ruhát, ki orvosságot, ki meg enni-valót hozott a gyerekeknek. Rónyánné meg már a szoba közepére polcolta magát és tán ötvenedszer mesélte:

— Az én látásomra történt! Úgy láttam, ahogy most magikat . . . Az Úr Jézus kiszállt a felhőtrónusából, mögfogta a kis Emer karját s úgy vezette végig a buza fölött, hogy egy kalász mög

nem hajult a pöttöm lába alatt! . . . És Emer csak mönt, csak mönt, a tulajdon két szömmömmel láttam . . . És előtte is fényösség, mögötte is fényösség, mintha csak az égbe vóna má . . .

— Ó, édös, jó Istenöm! — suttogták meghatottan. — Már hogy ilyen csudát tötté a szögény kis árvával! . . .

— De nem először történt ez mán! — folytatta Rónyánné. — Az ilyen kis elhagyatottira van ám gondja az Istennek! Mindig is beszélt ű a szentökkel, mög az Űr Jézussal, oszt a mi Szűzanyánkkal, mög Szempétörrel, ahogy gyütt! Magam is hallottam, ma délelőtt a Kúnhalmon mondtam is neki: Kivel beszélsz, kis árvám? De ű mán akkó az Űr Jézus karján vót . . . Űk védték a mönybéli magosságokbú, hogy mög nem fagyott, el nem pusztútt, ha az a bitang nagybáttya elzavarta . . . Űsméröm én mán picí kora ótátúl ezt az angyalt, hisz legtöbbet az én portámon téblábolt.

— Űgy, űgy, — bizonyígtatták az asszonyok és csupa jószág volt most mindenik.

Csak valahol hátul mondta félhangosan egy nyelves menyecske:

— Ejnye, de hamar lött a zöd békából angyal!

Valaki nevetett is, de Rónyánné ízibe Csontor felé küldte a haragját.

— Ez a susma bitang mög agyonkínozza, agyonüti a szögényt! Verje mög az Isten! . . . Hun van, hadd vágok valamit a fejihöl!

Mindenki Csontort kereste most, de az már akkor nem volt a szobában.

Emer pedig minden ajnározás és ápolás ellenére is alig mozdult és épp hogy lelegzett még. A vénasszonyok kifogyhatatlanul ajánlgatóztak és jajgattak és vót, aki orvost és papot is emlegetett.

— Még így hal mög a szömmök előtt a szentöm, hogy a szent-ségöt se veszi föl — fufnyálta Suhajdáné.

Aminek hallatára Rónyánné se vitézkedett tovább a szoba közepén, hanem odafurakodott az ágyhoz és alaposan megtapogatta Emert. Aztán hangos jajveszékeléssel fordult az ég felé:

— Jaj, édös, jó Szűzanyánk, menyország királméja, tégy valami csudát ezért a kis ártatlanért, mer még möghal!

Aztán odatérdelt az ágy elé, összekulcsolta a kezét és mondogatni kezdte a litániát. Körülötte is mind letérdeltek és úgy zümmögtek utána: Uram, irgalmazz minékünk! Krisztus kegyelmezz minékünk!

Emer meg, mintha megmozdult volna, lehúnyta és megint fölnyitotta a szemét. De úgy tetszett, hogy abból, ami körülötte van, se nem lát, se nem hall semmit. Az asszonyok elhallgattak, figyeltek. Emer fakó ajka most megremegett és vontatottan, halkan mondta:

— Máriának Jézuskáját kitakará fe-hér fá-tyo-lá-bul.

Rónyánné majd megolvadt az örömtől.

— Él! . . . Él! — kiáltotta és tördelte a kezét, ahogy az izgalom rázta.

Emer tekintete mereven tapadt a szembenfekvő falra, ahova most az ablakon át betűző napnak a rocska vizén megtörő fénye,

hosszú imbolygó alakot vetett. Kis keze tört mozdulattal mutatott oda és megint az motyogta:

— . . . ki-taka-rá fe-hér fátyolá-bul . . .

— Jaj, a mi Szűzanyánk! . . . Nékünk is mögjelönt, 'szögény bűnösöknek! — sikoltotta lélekszakadtan Rónyánné, ahogy oda pillantott.

Mindenki odanézett: látták a csodát. És az elragadtatás végig-hullámszott rajtuk.

— A mi Szűzanyánk! Menyország királynéja! — zengte az egész szoba.

Ekkor már férfiak is tolongtak a szobában, egyházi emberek, legelől a módos Timár, meg Varga, a harangozó, aki egyenest oda-furakodott az ágyhoz és hogy bele ne lépjen, az ágy alá tolta csizmája negyével a vizes rocskát.

— Ügysegéljön, itt vót! — kiáltozták már ők is és mindenki igenelt, lelkendezett és arról beszélt, hogy ő is látta Máriát aranykoronával a fején, fehér köntösben, épp az ágygyal szemben, a falon, sőt Suhajdáné azt erősítette, hogy a gyermek Jézus is a karján volt. És mindenki tolongott, fecsegett, forgolódott, lármázott, letaposták egymás lábát a boldog örömben s a hír szárnya messzire vert és már kint is zsi bongott az egész falu a csoda hallatára.

Azonközben valaki a paphoz futott és lélekszakadtan ujságolta a csodát. A pap tamáskodott, lehordta az embert, hogy egy bolond százat csinál, — de aztán mégis csak elindult Csontor házához. Egész sereg kísérté az úton, és mindenki bizonykodott, akárhogy rázta is a fejét; mindenki tudott valami újat, mindenki lelkendezett és mire a tisztelendő úr a kis hajlékhoz ért, a templomban már meg is húzták az örömharangokat.

A jó ember tiltakozott, mérgelődött, lármázott és küldte az embereket, hogy nézzék meg, ki harangoztat az ő parancsa nélkül? De senkise hallgatott már rá, csak tolták befelé a házba. És az egész csodavert falu apraja nagyja mind lázas szemmel, lelkesülten ott kavargott el előtte, amíg be nem tuszolták őt is a szobába, egy csomó vénasszony közepébe.

— Hol van Csontor? — kérdezte, amikor, már szuszogni tudott.

Nosza keresgélni kezdték az öreget. De addig is elébe állott a vén Rónyánné és fáradhatatlanul előlről kezdte az egészet. A harangszó meg zúgott, akár Szent István napján s a tisztelendő úr csak állott, állott s maga se tudta, hogy mit gondoljon.

Egyszerre csak énekszót hallott, sebtén fölütötte a fejét és kinézett az ablakon. Ijedten látta, hogy már ott a processzió! Elöl a módos Timár, a szűzmáriás lobogóval, meg Varga, a harangozó, a kereszttel s az egész falu levett kalappal énekel:

Mária drága neve,

Lelkém édes öröme,

Mária!

Ha megzendül fülemben,

Vidámság kél lelkemben,

Mária!

Szinte elállt a lélegzete. Ki akart rohanni, de még előbbre se tudott jutni, mert most mindenki az ajtónak tartott és ott torlódott meg. Fejcsóválva indult vissza az ágyhoz és arra gondolt: mit fog ehhez a püspök úr szólni, ha megtudja? Aztán Emenre esett a tekintete, akivel már senkisémm törődött ebben a percben. Megfogta a kezét halálos hideg volt! Lehajolt és döbbenet bámulta szederjes ajkát, üveges szemét.

— Hej, a nemjóját! — fakadt ki a sok vénasszony ellen és ököllel, karral vágott magának utat az ajtóig. Onnan harsányan kiáltott.

— Hagyják abba az éneket, a gyerek meghalt!

Többször kiáltott, amíg megértették. Az ének elhalkult s odakint zavar támadt. Az utcáról még énekesnők szakadtak be s az udvaron már azt bömbölte egy rozsdás hang:

— Ú se meneküljön, ha megölte Szűzanyánk választottját!

Aztán vad láрма támadt, vénasszonyrikácsolások, férfikáromkodások kavargtak, öklök emelkedtek.

A pap az ajtóba préselve lihegett és nem értette, hogy mit akarnak. A zivajból csak időnkint ért hozzá egy-egy élesebb hang:

— Agyon kell verni a bitangot! . . . Üssétök!

Az udvar közepén sűrű gyűrű képződött és Csontort, aki se eleven, se holt nem volt már, ide-odaráncigálták. Az öreg védően emelte a karját az arca elé, de a szemében most is ott ült az a félelmes lobogás.

— A szemit vögyétek ki! . . . Szíjjat a hátából! — sipítoztak a banyák.

Ekkor valaki olyat taszított Csontoron, hogy épp a harangozó elé pöndörödött. Az ijedten kapta el a keresztet.

— Ne érj hozzá! Te poklok ganaja! — kiáltotta és nagyot rugott Csontoron.

Akkor már zuhogott rá a sok ököl, a vér elborította a koponyáját s az öreg paraszt térdre rogyott.

A tisztelendő kétségbeesetten rimánkodott az ajtóból:

— Ne bántsák! . . . Emberek, ne bántsák! . . . Majd a törvény . . .

Szava a lármába veszett s a dühödt tömeg magából kikelten gázolta le Csontort.

*

A szobában békésen zümmögött pár éhes, fekete légy Emer feje körül s a kis zöld béka elhagyatottan nyúlt el az ágyon. Elgyötört teste elpihent az örök álomban, lelke meg már amaz égi mezőkön vándorolt, ahol fodor fehér barikát vezet a kis Jézus, hosszú fehér ingben táncolva tapsikálnak a gyerekangyalok, virágkoszorú van a fejükön és az Ursten széles diványon ül, amelyet ő maga is látott egyszer a szolgabíróúrénál.

(Budapest.)

Majthényi György.

BÚCSÚ A QUARNERÓTÓL.

A gözös indul s visszavisz hazánkba,
Mint anyáülbe gyermek, sietek.
Csak elbúcsúzom: azur tenger árja,
Régi szerelmem, oh isten veled!

Nyugalmat adtál éltém naplementén,
Enyhületet sok szenvedés között;
Mert mély s igaz vagy: Rajtad elmerengvén,
Szívembe méla béke költözött;

S hála kegyéért a Gondviselőnek,
Hogy tégedet még látnom engedett
Derengő hajnalán egy szebb jövőnek,
Mely vissza hozza nekünk kék eget.

(Laurana.)

CSENGERY JÁNOS.

FIATAL KÖLTŐ.

Élni szeretne, mint egy büszke másik, —
de nem kíváncsi mások életére.
Tüzes, mohó zavarban hadonászik
babonáit gyomlálva és letérve

Minden szokott utakról, levegőbe
Meredve oly elszántan, mintha tudna
arról egyetmást forradalmi, dőre
eszméit mint robbantsa zárt kapukba.

Önmagához tapadva hadonászik.
De bizonytalan minden, s kell a másik.
És összemér. S ujjong, ha végül átlát

az élet dzsungelén egy pillanatra,
törtetve és ezerszer megcsalatra
lassan építve győzelmes Világát.

(Budapest.)

MARCONNAY TIBOR.

A SZÓ.

A szó a gondolatnak csak zománca,
unott aranyba ötvözött remek,
kongó pohár, amelybe dúlt rajongók
örök zenéket vágyva öntenek.

De sejtő titkok föl-föllobbanása
s gyönyör rút kergeit nem hatja át,
a szóban árva rab vívódó lelke
nyöszörgi rád a bujdosók dalát.

A forró színek benne eliakulnak
és zörgés lesz az égi harsonából,
a szóban elvirágzik mély szerelmed
és hitvány domb, hegyalja lesz a távol.

Ó csak a szót tudnám már elfeledni,
amelynek búban, lázban egy az ára,
mely megtaposva szentélyem keresztjét
igaz hitemnek vásáros kufára.

Ó jaj, csak nyugós kalodát ne lelnék,
ha rajtam édes borzongás fut át,
ó jaj, csak föl ne cserélhetném többé
rút recsegéssel vérem ritmusát.

A vágy, az óhaj s Isten halk sugalma
remegne bennem s tetté forrana;
gyűlölt szavak között jaj! idegen lett
a nagy, szerelmes létezés maga.

(Szeged.)

BERCZELI ANZELM KÁROLY.

ESZMETÖREDÉKEK.

KOSSUTH-SZOBOR.

Egy bátor tekintetű, diadalmasan ég felé néző, szuggesztív hatású *prófeta*-Kossuth emelkedett ott elő messze kimagaslóan a mellékalakok tömegéből, követve a feléje bizalommal tekintő Széchenyitől és Deáktól, majd az érte rajongó föld népétől, paraszttól és városi polgártól, iparostól, jurátustól, öregtől, fiataltól, férfitől, asszonytól, gyerektől. A főalak, akinek ruháját csak redős lepel jelzi, mint egy bibliai jelenés, előre nyújtott karral, átszellemlült, extatikus arccal int és lép előre, felfelé és a nemzet legjobbjai, úgyszintén a nép egyszerű gyermekei elszántan, bizón, fanatikus lelkesüléssel tekintenek fel reá és nekilendülő mozdulatok megrögzítése kifejezi, hogy mennek, vonulnak néma fenséggel, mindenre készen, elbűvölten az *Apostol*, a nemzet apostola után előre, diadalmasan a nemzet szebb jövője, boldogsága, megdicsőülése felé.

Nagy Vince: A diadalmas Kossuth-szobor. (Magyar Hírlap, 1927. nov. 13.)

Nem tehetek róla: nekem tetszik a Kossuth-szobor. Tetszik két okból. Az egyik ok: a művészeti kérdés. A másik: az eszmei szempont. Szándékosan nem mondtam az utóbbi helyett politikát, bár az a hajsza, amely már a szobor leleplezése előtt Horvay János és a kormány ellen megindult: elsősorban politikai volt. Mondjuk, hogy a jobboldali ellenzék, amely történetesen monarchista és konzervatívan haladó: nem azért támadta a szobrot, hogy a kormányt tetten érje egy „nemzetiellen” cselekedeten. Mondjuk, hogy a szélsőbal nem azért lármázott, hogy — kapva a nekik oly ritkán kínálkozó hazafias „zicceren” — vád alá helyezze a „reakciót”: és a közvélemény fölszított tüzénél megfőzze a maga mindennapi falatját. Mondjuk, hogy lehet a szoborról politikamentes vitát folytatni . . .

Mindenekelőtt: kétségtelen, hogy a Kossuth-szobor ma a legmodernebb szobra az országnak. Modern olyan értelemben, hogy művészi stílusa haladást jelent az eddigi köztéren fölállított szobrokkal szemben. Haladás: mert nincs benne semmi a megszokott sablonból; mert sem nem idealizáló, sem nem naturalista, hanem stilizált, bizonyos fokig expresszionista alakokat ad, amiknél a darabos forma mögött mélyebb jelentőség rejtőzik; mert személyei nem elmesélnek valamit, hanem valószerűtlen mozdulataikkal szimbólumokká merevülnek. Van valami barokk-ízlés a szereplők lendületében, irreális hajladozásában: az a barokkfantasztyikum, amely újraéledt az expresszionizmusban.

Márványszobrot márványszoborral hasonlítsunk össze: tegyük gondolatban a Vörösmarty-szobor mellé a Kossuth-emléket, hogy az ízlés-változásról képet kapiunk magunknak. Az első benyomás: a Vörösmarty-szobor olyan, mint egy biedermeier porcellán-figura a Kossuth-csoport nyers kötőmbjei mellett. Ott a simára csiszolt alakok harmonikusan beleolvadnak egy háromszögletű kompozícióba; emitt lágy vonalak és meleg elmosódás helyett rideg széttöredezése a csoportozatnak, meredő sziklák kyklopsi talapzaton, merev, „faragatlan” konturok, szögletes gesztusok, vízszintes egymásmellettség a színpadi elrendezésben. Két külön világ ez a két szobor. Az egyik szinte derűt áraszt, a másik valami grandiózust fejez ki nemcsak monumentális elgondolásával, hanem a részletek elnagyolt-

ságában is. A Kossuth-szobor határozottan terheesebb élményből fakad és *maibb* művészi fölfogást mutat épen azzal, hogy kivetett magából minden széplélek-esztétizmust. Hiába: több heroizmus van ebbe a szoborba belefaragva, hősi pózok nélkül is, mint amennyit a köröndi bástyafokán hadakozó, törökverő Zrínyi akarna kifejezni. Csakhogy ez a heroizmus nem kiabál, mert komplikáltabb mélységekből árad és lelkiséggé duzzasztja magát a matériát is.

A szakemberek — és utánuk a „smokkok“ hada — örültek, hogy föltedezhették a szobron a genfi reformáció-emlékmű stílusát (igaz, hogy ott a háttér szerencsésebb: igazi sziklafal). A fölényes dilettánsok ajkán megjelent az ítéelő szó: *Rodin, Calaisi polgárok*. Olcsón lehetett hozzájutni ehhez a verdictumhoz: Baedekerből, párisi képeslapokról, népszerű művészettörténetek illusztrációira emlékezve . . . Nem vállalkozunk rá, hogy összehasonlítsuk a két szobor-csoportot. Művészet-tudósok dolga megállapítani, mi a Horvayé, mi a Kossuthé. Bizonyára több, mint az Országház-tér szakértői gondolják.

De szóljunk az „eszmei tartalomról“. Ehhez minden magyar embernek — laikusnak is — joga van hozzászólni.

Történelmi hőst kell ábrázolnia a szobornak. Ez az ábrázolás igen sokféle lehet, ami a „történelmi“ jelleg kidomborítását illeti: pathetikus-theatrális vagy a humánusot éreztető; egyszerű eszközökkel ábrázolhat vagy rikító színekkel túloz, a tömeg érzelmeire spekulálva. Bevallom, nekem nem ideálom a dunaparti Petőfi-szobor, amely ugyan jellemző pózt választott ki a márciusi ifjú eskütételével, de ebbe az egy mozgalmas gesztusba sűríteni össze Petőfinek termékeny mozzanatait, pillanatfölvételbe fagyasztani az örök Költőt: olcsó hatás keresés. Az ércnél maradandóbb Petőfinek nem ebben a néptribún-pillanatban van a nagysága. Ez a szobor a maga keveset-mondó kiáltásával lehet szocialista tüntetések gyülekező alkalmá, de nem lesz meghitt zárandokhely azok számára, akik a közérthetőség formáin túl a lángészt és a sokhúrú lírikust keresik föl Petőfiiben. Nem ideálom a germán ízlés sem, amely telerakta a birodalmat kolosszális Bismarck-monstrumokkal, amely arra büszke, hogy Császári Emlékműve tíz kilométerről is látható. A szellemtelen Erő, az Ököl, az Ércsisak, a csigalépcsővel belülről megjárható óriás-fej, a pöffeszkedő Önérzet — mindez csak arra való, hogy egy művésztetlen kor ürességét lármás kongással palástolja. A francia ízlés egy nőalakkal szimbolizálja az ellenséggel dacoló Párist. Soha senkinek nem jutott eszébe, hogy Napoleon emlékezetére — aki pedig mégis csak egész Európát legyőzte — kolosszust állítsanak, amelynek szemgödreiből a világiáró ángliusz kitekinthet az alatta elterülő városra . . . Mindennél igazabb az az állítás, hogy a fönséges nem szorul hatásvadászó eszközökre. A végtelen világűr csöndje — hogy Pascal-t idézzük. *Seul le silence est grand* . . .

Milyen legyen a Kossuth-szobor, hogy néma fönségében grandiózus benyomást keltsen, rikító színésziesség nélkül kifejezze mindazt az eszmét és érzelmet, amivel ma Kossuth alakját fölruházzuk? Semmiesetre sem olyan, mint az a Petőfi-olajnyomat, amelyen a haldokló költő szíve vérével írja a hóba e szót: *Hazám!* A képzőművészet nem kelhet versenyre a *verayzmus* novelláival. A szobrász nem panoptikum számára dolgozik, ahol Dózsa György tüzes trónon ijeszti a naiv publikumot. Lehet, hogy vannak, akik — a közismert képre emlékezve — díszmagyarban, féltérde ereszkedve akarják látni az országhatáron imádkozó, menekülő Kossuthot. Vagy fönn a szószéken, zsinóros atillában, amint bal kezét szívére teszi, jobbját esküre emelve, mialatt a követek kardjukat rázzák, kucsmá-

jukat lengetik és a karzat hölgyei zsebkendőket lobogtatnak feléje. Én szívesebben látom magam előtt a Horvay Kossuthját, amely nehezebben közelíthető meg a profanum vulkus számára. Nem fejtődött ki még teljesen a nehéz materiából, de épen ez ad valami emberfölötti, rejtett erőt az alakjának. Az „eszmévé finomulás” útja gyötrelmes: de le kell vetkőznie magáról a reális külsőségeket, lerázni az egy-eseményhez, egy-gesztushoz való tapadást, hogy a pártok, visszavonás, diadal és emigrációs idők fölött megálló örök, emberi Kossuth lehessen. „Klasszikus” ez a szobor, olyan értelemben, hogy időtlen és tértelen, mint valami kísérteties jelenség. Hiába tagadja Nagy Vince: olyan, mint egy apostol, és széles mozdulatában mégis van valami legényesen magyar lázadás. A mellékalakok már reálisabbak: ez is finom kontraszt. Senkisé mondhatja, hogy nem lobog köröttük történelmi levegő. Dürer evangelistái, Hodler robusztus reformátorai vonulnak el ilyen menetben előttünk. Nem mesélnek el novellát, de súlyosan *vannak* és némaságukban sokat mondanak.

Miért a fölháborodás a kifejező disszonanciákat magasabb harmoniába egyesítő szoborcsoport miatt? A lehangosabban épen az a sajtó lármázott, amelyet nem lehet azzal megvádolni, hogy előljár a nacionalizmusban. Ha ennek a legszélső és a nagy jövő-alkotás korában is multba kapaszkodó világnézetnek kevés a Kossuth-szobor intranzigenciája, akkor minden bizonnyal nem a magyar nacionalizmus világgraszáló hőseit akarják népszerű pózban látni, hanem a saját külön belpolitikájuk diadalát szeretnék örökbe-faragni és a nagyvilág előtt dokumentálni. Hiszen a mai pacifizmus nem rajonghat a hősert, aki szónoki erejével nemzeti harcra lelkesítette föl az országot és militáris akcióban látta a „dolgozó-milliók” boldogulását. Ez a békét hirdető világnézet mindjárt félreveri a harangot, mihelyt az emberiség nagy előharcosait nem monopolizálhatja, hogy olygarchát pusztfítson vele, királyba nyilat lövessen. A demokrácia Kossuthját, a rendi alkotmány eltörlőjét, a „Kossuth nem alkuszik”-jelszó faragott képét fájlalják. A Bálványt, amely előtt naponként áldozatra lehet vinni egy politikai ellenvéleményt. Ott akarják látni minden reggel, a parlament előtt, jóleső mementóul, a mindennapi vezércikküket.

A trianoni magyarság azonban nem a multnak elpolitizálására vágyik, hanem örök szimbólumokat keres, amikből jövőt és összetartást merít. Nem azt nézi, hogy Zrinyi olygarcha volt és Szent István megszüntette a kollektív tulajdonrendszert. Nem állítja szembe Széchenyit Kossuthtal, nem uszít egymásra negyvennyolcat és hatvanhetet, összefogja szeretetében Tisza István és Ady Endrét... A Kossuth-szobor legszebb cselekedete, hogy egy talapzaton egyesíti Deákot, Széchenyit és Kossuthot, a XIX. század magyarságnak három attributumát.

Lehet, hogy igaza van a jóhiszemű jobboldalnak: tragikus eszmét fejez ki a Kossuth-szobor, reáborul a trianoni fájdalom előrevetett árnyéka. Fölfoghatom magát Kossuthot is tragikus alaknak: nem kicsinyítem vele. Egy mélyebb és demagógiától mentes történelemszemlélet a magyarság ezerévi életstációit tragikusnak láthatja. A klasszikus görökség nemzeti hőseit vitte a tragédia ítélőszéke elé. Az a generáció, amely átélte a világháborút és minden következményeit: irtózik a frázistól, nem tekinti ünneplő, kokárdás ruhának a hazafiságot. Szomorú hétköznapi mélyebb hazafisága ez az új hazafiság, amely a régi világrend és derűs optimizmus romjaiból nőtt ki. Ennek a hazafiságnak nem kellene a sablonos requisitumok. Nem akar tömegárúccikk lenni, mint a Bécsben gyártott pörgekalap, vagy a Norimbergából importált vitézkötés. Nem a dörgedelmes, tősgyö-

keres retorizmusban látja a nemzet újjászületését, Kell a kokárda is és a népszéles rétegeinek lelkesítő tápláléka az a sok giccs-szobor, amely Kossuth nevét viseli szerte a falvakban. De legyen egy Kossuth-emlékünk, amelyben benne van az örök magyar fájdalom, egy szomorú korszak tragikus történetlátása. A felnöttek Kossuthja, akik a férfimunkát végzik és az iskolásgyermek illúzióira nem szorulnak. Akik akkor legigazabban magyarok, mikor dacról és *haladásra* érlelődik bennük a pesszimizmus, amelyben itt valahol, ott valahol, esett, szomorú fejekkel, négy-öt magyar összehajol . . .

Fogadjuk — római módra — triumfussal a magyar szabadságharc vezérét, akinek tragikus hadjárata a legnagyobb diadala volt a magyar eszmének. Ború és derű, erő és csüggedés, fátum és remény, harcos magyarság és emberi béke, nemzeti egység és eszmei magányosság, vértanú-sors és megdicsőülés, történeti valóság és örök ideál komplikált szövődéke lebeg a szobor fölött. Kossuth színéváltozása lelket revelál: a tragikumok láncolatán is magasra emelkedő, le nem győzhető, létező magyar lelket.

(Budapest.)

Garázda Péter.

A KLASSZIKA-FILOLOGIA VÁLSÁGA.

„Ich bin ausser Sorge: diese Hellenen, die uns so oft mittelbar durch Rom, schöner unmittelbar durch sich selbst vorwärts gebracht haben, sie werden uns auch weiter führen. Und zumal vor der sozialistischen und materialistischen Barbarei, die uns heranschwillt und vor der uns alle Triumphe der Technik nicht retten werden — denn Technik und Barbarei schliessen sich nicht aus —, vor diesen kulturfeindlichen Wettern sollen und werden uns die Hellenen immer wieder schützen.“

G. Roethe, Humanistische und nationale Bildung, 1910. 30. l.

Volt egy idő, nem is olyan régen, mikor a művelt Európában a klasszika-filológia volt a tudomány. Később az ő mintájára szervezkedtek a modern és keleti filológiák, amelyek még arra is csak az utolsó évtizedekben eszméltek rá, hogy élő nyelvnek másféle kutatómód jár, mint a holt klasszikusoknak. Ezenkívül azonban még számos más tudomány, sőt művészet is, egyre-másra kapta a klasszikus-filologusok közül fejedelmét.

Ma viszont — még Németországban is, a klasszika-filológia hazájában — tagadhatatlanul nehéz idők járnak a tudományoknak erre a több mint kétezer éves doyenjére. Azóta is, hogy Roethe a fentidézett sorokat írta, korunk kíméletlen realizmusa, a modern „technikai” világnézet, az erők szociálisabb és spártaibb irányításának programja (a szakiskolák térfoglalása), főleg pedig sok-sok hazug jelszó: nem egy előretolt hídfejének földadására kényszerítették. A Göttingában szeptember végén lezajlott „Philologentag” is főleg azért volt oly szokatlanul népes, mert — nyilván — újra és fokozottabb szükséggé vált a Roethe-féle „gondatlanság” nyomatékos hangsúlyozása. Csakhogy ez a monstre-tüntetés — még a maga fénypontjaiban is — épen ellenkezőleg: a klasszika-filológia krízisét tette nyilvánvalóbbá és az aggodalmakat erősítette meg.

Hazai tudományunknak egyik ottjárt, igen éles ítéletű kitünősége beszélte: milyen föltűnő volt, hogy e nevezetes hadgyakorlaton épen csak a fővezérek mutattak biztos formát és fölényes fölkészültséget. Így a barbár „amerikaiak”, a szokatlan harcterek, az illegális harcmódor és az ismeretlen tankok mai korszakában önkéntelenül merült föl a fokozott aggodalom, vajjon most is úgy és ott kell-e fölvenni a harcot, ahogy és ahol ezek a már példává nőtt és megszentelődött agastyánok évtizedekkel ezelőtt készültek reá. Ez az aggodalom pedig Göttingában hiába kutatta a vezérkart, amely sápadtan begombolkozva „árulta” a generalissimusokat; és hiába kereste — mint utolsó reménységét — a fiatalabb csapattiszteket is, akik végkép elszakadtak, csakhogy nem épen a Mária Terézia-rend kilátásával...

Nem akariuk részletezni, mit jelentene az, ha a klasszika-filológiának csakugyan hiányoznék a holnapi generációja. Mert ha ilyen generáció nem volna, akkor — mennél kifogástalanabbak egy Wilamowitz-Moellendorff vagy egy Eduard Schwarz teljesítményei s mennél tökéletesebbek és befejezettebbek általában a közelmúlt és jelen nagy filológiai alkotásai — annál több alapja nőne a vádnak, hogy az egyéni kultúra luxusának tudománya, a klasszika-filologia, ma már kártékony önzéssel vonja el az erőket a korszerűbb (szociálisabb értékű) tudományoktól. S annál szükségesebbnek mutatkoznék, hogy ez a luxus-tudomány — mielőtt a tudományok mai egyensúlyát felborítaná — degradáltassék a sémi vagy a szanszkrit filologia csendesebb társaságába. Mint életre hivatott tudományt, a klasszika-filológiát egyedül azzal lehetne igazolni, illetve a támadásokkal szemben biztosítani, ha láthatnók a még megoldandó és csak általa megoldható föladatait... Ha demonstrálhatnók, hogy a „kibányászott bánya” látszata és vádjá legföljebb csak egyfajta — t. i. a mai — klasszika-filológiára vonatkozhatik és nem érinti a klasszika-filológiát.

*

Ne kutassuk egyelőre, miért hiányzott a göttingai nagygyakorlaton a formáikba izmosodott veteránok mellett a rugalmasabb és hajlékonyabb inú „második garnitúra” megnyugtató látványossága. A jövő úgysem dőlhet el egy pillanatnyi benyomáson és a klasszika-filologia multjából kell levonni a jövőre vonatkozó következtetéseket. Ehhez pedig szolgáljon első lépésül annak a felismerése, hogy maga a „klasszika-filologia” név is nem valami mozdulatlanságot jelent, hanem ellenkezőleg: egy apriori rugalmas és tágítható tárgykört nevez meg.

Filológiának t. i. — vagyis az írott szó, beszéd, alkotás, a „logos” szeretőistapolásának — jogosan tulajdonkép csak azt a „filológiai” tudománykorszakot hívhatnók, amelyik lezárult a görög és római anyanyelvű grammatikusok munkásságával. De ha úgy vesszük, hogy a „klasszika” jelző a nemklasszikus korbeli művelőkre céloz, akkor is: a szigorúan vett „filológiai” korszakot legfeljebb a görög studiumok renaissanceának kezdetéig szabad feltölteni. A „logos” ugyanis már Alexandriában sokszor többet jelentett a halott szónál: elválaszthatatlannak bizonyult attól, aki kimondta: a szó alól — magyarázatát követelve — már akkor mindig előbújt szerzőjének eleven élete is. Egyszóval: a „filologia” már az alexandriai korban sem volt pusztán verbális filologia. S minél jobban távolodtunk az ókor valóságától, annál rohamosabban fogy e szorosan vett filologia kizárólagos jelentősége. Nem hal meg s nem szűnnek meg problémái, csak épen elveszti vezérszerpét s lassanként elilleszkedik a tágabb történelmi föladatok kereteiben. Végreazután, miután már régen az volt, az „Alterthums-Wissenschaft” (ókor-ismeret) ne-

vet is megkapja és a 19. század ezzel az átkereszteléssel leszögezte, hogy a klasszika-filológia a modern ember számára lényegében „a régi görögök és rómaiak egész történetére” irányuló tudománnyá lett. Ezentúl a „filologus” Alterthums-Wissenschaft cím alatt tanulta anyagát ama példátlanul nagy és nagyjelentőségű kézi könyvből, melyet a 19. század vége felé indított meg Iwan Müller, s így tanulja ma is még a Handbuch új földolgozásaiból, amelyeknek gyűjtőcímét a kiadó — Otto Walter — csupán helyesírásban modernizálta „Alterthumswissenschaft”-tá.

Ha azonban csakugyan a múltból, következtetéssel akarjuk a filológia jövőjét s e jövő körvonalait megpillantani, elengedhetetlennek látjuk — másodszor — annak a pontos megállapítását is, hogy milyen és mi, illetve milyen és mi *nem* az a filológia, amit jelenleg az „Alterthumswissenschaft” névvel nevezünk.

Ez a megállapítás nem nehéz feladat, ha szemlét tartunk a letűnt korszak standard-workjain.

Lapozzuk át pl. Brugmann görög vagy indogermán grammatikáját. Önkénytelenül az lesz a benyomásunk, hogy a nyelvek ismerete kimerül a hangtörvények, flexiók és bizonyos formálisan szintaktikai sajátosságok megismerésében és ugyanakkor persze nem-komoly, sőt tudománytalan eljárásnak kell éreznünk minden kísérletet, amely pl. egy nem-indogermán nyelv lélektani tanulságait akarná megfigyelni és értékesíteni. Otto Gruppe görög „vallástörténete” — *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte* — már a címével főtartalmának jelzi a „mythológiát”. A mythológiának pedig nem lehet igaz és lényegbeli köze a vallástörténethez. Mintegy azt mondja ez a cím, hogy kellene ugyan valamiféle görög vallástörténet, — sőt épen: csakis ez kellene — de mit tegyünk, ha a szót (mythost), a hagyományozott költészetanyagot nem tudjuk a görögök vallásából végérvényesen kiteszékelni? Wilhelm Christ görög irodalomtörténete, — akár Schmid és Stählin hatodik kiadásában is, — megmaradt kitűnően gombostűzött és cédulázott görög bogárgyűjteménynek. Számára még célkitűzés és elérhetetlen ideál a műfajoknak történelmi fejlődés szerint való elrendezése. Eduard Meyer gigantikus történelme csupán második kiadásában jutott az anthropologia elemi tárgyaló (különben föltűnően felszínes és hiányos) „bevezetés” gondolatáig. Természetesen minden komolyabb eredmény nélkül, minthogy az ilyen anorganikus toldás nem több, mint annak a bevallása, hogy az anthropológiát is az ókori történet szerves részévé kellett volna gyúrni — egy másféle tárgyalás kereteiben.

Minek folytassuk? Egészben véve máris világos, hogy a közelmúlt klasszika-filológiájának célja — az elvetélt helyesebb fölvilágosoktól eltekintve — olyan anyaggyűjtés volt, amely a racionalizmus keretei között legföljebb a historiai fejlődés-koncepció elgondolásáig emelkedhetett. Ilyennek is *kellett* lennie, mert ezen közelmúltban az ókori élet általános megismerésének feladatát egy természettudományos kar rendszerezésre hajló irányzatának adatott megoldania. A klasszika-filológia nagyhatalmi állásának épen az volt az alapja, hogy a H. Diels-ek a természettudományos evolúció szellemében, módszerével és célkitűzéseivel végezték a görög és római nép életének leltározását.

Minden hisztorizmus azonban, minden szándék, amely arra irányul, hogy halott szóval megfogjuk az eleven életet: csak egy-egy kísérlet lehet az elmúlt, ezerarcú, de mindig csak egy-egy oldalról megközelíthető Volt-ság lerögzítésére. Sikertült a kísérlet, ha összhangba tudott jutni a mindenkori tudás vívmányaival; de semmi kísérlet nem jelentheti egy következő kísérlet szükségletességét, ha látá-

sunk közben tovább élesedett az emberi megismerés újabb lehetőségeinek megpillantásáig. Magunkraismerésünk minden újabb gyarapodásával minden történelmi kép mindig újra megéri az átrajzolásra. A racionalizmus igazsága már apriori nem lehetett az igazság és az Altertumswissenschaft-filológia sem lehet azonos a klasszika-filológiával. Ellenkezőleg: hyksos-uralmát minden jel szerint az örök tudomány egy újabb fázisának kell majd fölváltania.

Mintha azonban ennek az újabb fázisnak vonásai már-már ki is tűnedeznének. És pedig annál világosabban, minél nyilvánvalóbbá lett közben annak a korszellemnek a halványulása, amely ezt az Altertumswissenschaft-ot a maga képmására megteremtette. A huszadik század fordulóján lavinaszerűen indult meg egész racionalis tudásunk átértékelése. A lelki élet és a lelki tények jelentőségének alaposabb megismerése végleg megingatta a feltétlen hitet az „exact” tudásban s főleg: a csak-történelmi evolúcióban. A filozófia Schellingék idealizmusának újjászületését ünnepli. A vallásban Kelet és Nyugat misztikája éled-föl. A művészetek szakítani óhajtanak a „témák” megcsinálásával, sőt a gondolati „tartalommal” is. Rickert élesen tiltakozik a kulturtudományok és természettudományok lényegének, céljának és módszereinek összezavarása ellen. Bergson az intuitív megismerését állítja egyedül kielégítő követelményül. Spranger számára az adott életforma a nemzetek és az egyén történelmi kialakulásának végső meghatározója. Kiderül, hogy minden szellemi produktum, a népek vallása, költészete, nyelve stb.: csupán lényegtelenebb részében kauzális-történelmi fejlődés eredménye, lényegében azonban ahisztórikus és sokszor irracionális határozománya az ember egész formájának és lelki adottságának. Ugy, hogy végül az általános történelmi fölfogásnak is újra kellett orientálódnia.

Mindenféle történetírás sietett ilyenformán — sokszor már túlmohón és új céger alatt csak a régi portékát árulgatva — átalakulni úgynevezett „szellemtörténetekké”. A modern filológia pl. régen belátta, hogy a történelmi képet az új megismerések és fölfogás egész korrekciójával restaurálni kell. A nyelvészetben Karl Vosslernek Croce esztétikájából kiinduló és Cassirer filozófiai alapvetésétől is támogatott iskolája; irodalmi kérdésekben a *Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* mellett V. Klemperer és E. Lerch *Jahrbuch der Philologie*-ja (újabbban *Idealistische Philologie* cím alatt) halad ezen irányban, melynek „rendszerezése” is van Herbert Cysarz *Literaturgeschichte als Geisteswissenschaft* c. művében.

A modern filológia helyzete azonban könnyebb volt, illetve a klasszika-filológia nehézségének, tudományos „külpolitikától” való idegenkedésének ma is megvannak különös okai és mentségei. Ezek az okok és mentségek: a közelmúlt termelésének hihetetlen arányai és az arányok tehetetlenségi nyomatóka; a tény, hogy épen a korszak zárórája előtt léptek föl és részben még élnek is legnagyobb képviselői; hogy számos tipikusan filológiai és Altertumswissenschaft-főladat vár még megoldásra (mint pl. az Emil Forrer kutatásaitól fölvetett kérdések és általában a Kelet vonatkozásainak földolgozása) stb. Minthogy azonban a klasszika-filológia szükségkép szintén történelmi tudomány, végül mégis úgy kell majd revidálnia célját és módszereit, hogy az új célkitűzésbe és módszerekbe beleférjenek az életnek racionalis keretekbe nem férő összes többi oldalai is. Ezért hisszük talán némi joggal, hogy a jövő klasszika-filológiájának főadata nem lehet majd — mint a maié — kizárólag annak megismerése, ami az „irodalomban” a fölszínen úszik; célja nem lehet csupán az irodalom és hagyomány anyagának gyarapítása.

A „történelmi tény“ igen relativ valami s a történelmi kauzalitás fontossága eltörpül az eseményeket mozgató nemzeti, illetőleg egyéni adottságok és készségek döntő ereje mellett. Annak a klasszika-filológiának is, amely ezt belátta, a tárgyak és események helyett a megfelelő lelki okságokat kell kiinduló pontjául vennie. S amint egykor a grammatikusok filológiájának a kor nyomása alatt lassanként át kellene adnia az uralmat az *Altertumswissenschaft* kezébe, úgy kell majd az *Altertumswissenschaft*-nak is a korunkbeli világszemlélet új irányainak orientálódnia. És hasonlóképen kell az adatgyűjtő történelmi kutatásoknak is valami psychogenetikus — s ennyiben ahisztorikus — szintézis keresésébe átvélniök.

Nem akként persze, ahogy a túlzók képzelik, hogy ezzel a szorosán vett filológiai kutatás vagy a nyelv-vallás-irodalom, a politikai, jogi és gazdasági élet történelmi földolgozása végkép kikapcsolatnék a klasszika-filológia jövő feladataiból. Hitünk szerint ugyanis az ilyenfajta feladatkitűzéseknek ezentúl is meg kell még — bár alárendelt összetevőkként — maradniuk, sőt helyenként vezethetnek is, ha különben sikerült öncélúságuk igényeit a szellemtörténeti koncepció igényeihez alkalmazniok. Csak azt ne képzeljük, hogy a szavak nyelvi és logikai megértésével már beláttunk a — persze szükségkép — szavak mögött megbúvó, vallásos költői és nyelvi *értelembé* is.

Bátran kimondjuk így, hogy ma a klasszika-filológia népszerűségét nemcsak a szociálizmus és materializmus barbársága (ahogy Roethe vallja), de az is veszélyezteti, hogy a klasszikus-filologusok általában még mindig magának a szavakba kivonatolt emberi léleknek, e lélek állapotainak és törvényeinek ismerete nélkül vélik az ókort megismerhetni. Mintha ennek a kornak az embere nem is hús és vér, csak halott gondolat és betű lett volna. Pedig ha valaki nem tudja, mi a vallás lényege, hogyan jön létre a szellemi (költői) alkotás és miként alakulnak ki a nyelvek, — hogyan értelmezhetné az hibátlanul a vallásos szövegeket, költői vagy írói alkotásokat, nyelvi jelenségeket? Jelent-e egyáltalán valamit, ha az ilyen tudós „érti“ a mondatokat, melyeknek vallásos, költői vagy nyelvalkotási jelentősége valójában csak akkor válhat világossá, ha végre sikerült bennök mindentől, ami *csak* nyelvi és logikus, eltekinteni? És ismerhetjük-e az ókort, ha a hagyományban nem tudjuk a vallási, költészeti és kifejezésbeli anyagszerűséget a történelmi Valóságtól élesen elválasztani?

Máig tehát a klasszikus-filologus abban látta — és abban kellett látnia — feladatát, hogy a hagyomány szövegét, mint történelmi adottságokat, megértse. Ezzel szemben nyilvánvaló lett, hogy a reánk maradt szavak „tartalma“: a vallásos ige, a költői alkotás, a történelmi hagyomány, sőt az egyszerű szó sem voltak soha pusztán logikum és hisztorikum. Hogy — ellenkezőleg —: az igazi felfogás sokszor kénytelen magát a történelmi szó megtévesztő ereje alól emancipálni (a költői kifejezésben felismerni, hogy nem jelenti a történelmi tény, a valóságos hitet stb.). Így a *holnap* klasszikus-filologusának meg kell majd tanulnia azt a módot, amely egyszerre két dologhoz segíti: megakadályozza a „szavak“ túlértékelésében és biztosítja az ellen, hogy a szavak — az elmúlt korok és emberek vallásos és költői hangulatainak, (történet-) írói felfogásmódjának és egész eleven szellemiségének legfőbb vivőanyaga és közvetítője — ne maradjanak kihasználatlanul. A klasszikus-filologusnak, aki eddig csak a gondolkozó embert tanulta, meg kell az érző és akaró, egyszerűen az *egész, élő* embert pillantania. És ha már nem támasztathatja fel, — a halott hagyománynak és az általános lélektan legújabb eredményének együttes segítségével — meg kell a legnehezebb mulatlevénítést is kísérelnie.

Egyelőre tehát, legalább is elvben ügylátszik, hogy — amiként egykor Platon a királyoktól követelte — ma filozófusoknak kell lenniök a filologusoknak s filozófiai alapon kell tudományuk újraépítését megkísérelniök.

*

Hogy a gyakorlati valóság számára ígérnek-e valamit ezek a következtetések és valóban akar-e a valóságos, mai klasszika-filologia, — amely addig is annyit tanult — tovább tanulni s a kor vezető gondolkozásához igazodni; hogy képes lesz-e jövőben úgy dolgozni föl és úgy tárni a modern ember elé a görögök és rómaiak minden egyéb kornál és minden népnél tanulságosabb életének tanulságait, hogy mindig és mindenütt a ható szellem döntő ereje és ne a külső, halott tények hangsúlyozódjanak: ezek olyan kérdések, amelyeket nagyon hasznos volna, ha lehet, a valóság tényeivel igazoltatni. Hiszen raituk múlik, hogy korai-e a klasszika-filologia végpusztulásán való örvendezés, illetőleg siránkozás, a kikiáltott csőd és a megkondított lélekharang; vagy pedig, hogy szomorú valóra válik a klasszika-filologia kidőlése az élet eleven vonalából, a tegnapot tagadó, mának élő és csak holnapig látó utilitarizmus teljes diadalára . . .

Ügylátszik azonban, hogy a klasszika-filologia már meg is indult azon az úton, amelyet elmékedésünknek a jövő útja gyanánt kellett fölismernie. Legalább is a nem-német filológiáról, — amely kevésbé feledkezett bele a racionalizmusba, sőt tulajdonkép az *Altertumswissenschaft* speciálisan német fogalmát sem tette soha egészen a magáévá — elmondhatjuk, hogy régen és sokszor próbálkozott már a neki könnyebben is eső alkalmazkodással, t. i. a vallás, költészet, szociológia stb. belülről jövő igényeinek respektálásával. (Gondoljunk például I. E. Harrisonnak egyenesen Bergson ismeretelméletén fölépülő törekvéseire!) Hiszen ezek az alapjukban antiracionalista filológiák talán éppen szakadárságuk miatt nem juthattak döntő szerephez a 19. század áramlataiban. De tagadhatatlan előnyomai vannak már a görög (római) „szellemtörténet“ törekvésének maguknál a németeknél is. Csakhogy minél nagyobb arányokban és minél jobban dolgoztak a németek, amikor a klasszika-filologia és a korszellem egyaránt követelte meg a racionális fölfogásmódot: annál nehezebben tud ma nálunk minden, ami nem szó és forma, a szó- és formahegyek alól megfelelő jelentőségében előbukkanni.

Ezért nem várhatunk a mai németektől kész programot a klasszika-filologia idealisztikus irányára vonatkozólag; pedig egykor éppen a német népnek belső gondolata volt az úgynevezett idealizmus. Potenciálisan azonban már Németországban is tagadhatatlanul megvan és sokszor hatékony ez az eljövendő irányzat*), nevezetesen és elsősorban a fentebb is érintett és a „nonpossumus“ jelszavával elvételt jobb belátásokban (pl. Otto Gruppénél és másoknál). De ott követelőzik az idealizmus számos elvi kijelentésben és terjedelmes — sokszor könyvekké szélesedő — bevezetésekben. Keresztül is vitték nem egy részletkérdésben, sőt többé-kevésbé tudatos, bár elszigetelten maradó kísérletekben is.

Igy pl. az irodalomfölfogást illetőleg nyilván elvi jelentőségű volt, ha már Geiger (1868) abban látta a görög költők fordításának nehézségét, hogy a fordítás a maga gondolatos érdekességével megtöri az elragadó hatás varázsát, amelyet minden igaz költői műben az értelmi megbontásoktól nem zavart hangulatomegáradás

*) Szükségét a régi szellem főképviselői is elismerik, mihelyt nem látják a közvetlen vonatkozást tudományos működésük alapkarakterével. Pl. Eduard Meyer vagy Wilamowitz is sokszor „idealisztikusak“ pedagógiai vonatkozásokban stb.; de ezekre és egyéb közeli mozzanatokra itt szándékosan nem terjeszkedünk ki.

lendülete kelt. Világosabban és messzebbmenően vállalja J. Geffcken, szélesen alapozott görög irodalomtörténetének előszavában (1926), hogy az egész irodalomtörténetírás nagyrészt szellemtörténeti föladat, jóllehet neki magának hiányzott az ereje egy ilyen föladat megoldásához. Mások már jó példáját adják az új gyakorlat alkalmi érvényesítésének. Így pl. sokhelyütt K. Reinhard kitűnő Poseidonios-könyve; F. Dornseiff, Pindarost illető több rendbeli fejtegetéseiben; és még Eduard Norden is, mikor egyenesen a psychoanalysis határáig elportyáztatott. Végül — már a jövő útján — önállóan reprezentáló kísérletnek készült E. Drerup 1921-ben — C. Rothe és mások kezdeményezése után — megindított háromkötetes poétikája, mely a pragmatizmus és a racionalizáló esztetika ellen mindjárt a legnehezebb eseten — Homeroson — vállalta az idealisztikus költészetfölfogás egyedüli jogosultságának bizonyítását. És hasonlóképp elismerhetjük Wolf Aly (kisebb terjedelmű, de teljes) görög irodalomtörténetéről (1925), hogy már nem a görög írók története, mint az eddigiek voltak, hanem legalább *kísérlete* a valódi irodalomtörténetnek.

Ugyanilyen a helyzet a nyelv-, vallás-, általános történelem, valamint egyéb ókori tudományok területein is. Kretschmer és Usener megelőzték korukat filozófiai szempontjaikkal; de az újabb nagy görög vagy római történelmeknek is világos a tendenciájuk, hogy — bár még csak külsőlegesen — mindinkább kulturtörténetekké szélesednek. A példákat felesleges szaporítanunk.

*

Vázlatunkban mindenesetre csak egyes kiragadott szimptomákra szorítkozhattunk. Mégis talán nyilvánvaló lett, hogy csakugyan nem a halál fenyegeti a klasszika-filológiát, hanem csupán anyagának egy eddig lappangó szempont szerint való átcsoportosítása: korszerű újjászületés, mely nyilván csak a pillanatnyi átmenet nehézségei miatt és arra a szemlélőre gyakorol nyomasztó benyomást, aki — mint mi — ebben az átmenetben él.

Alárendelt kérdés emellett, vajjon német vezetéssel juthatunk-e az „új” klasszika-filologia ígértföldjére, vagy a vezetésnek most más nemzet és másfajta egyéniségek kezébe kell átkerülni. Az uralomváltózásnak t. i. megvolnának a maga nehézségei.

Franciákban, angolokban s a kisebb népek tudósaiban, kiknek szabadabb kilátása lehet a jövő irányában, inkább hiányozhat a részletkérdéseknek ama fölényes ismerete, amely nélkül ma még a multnak tagadása sem tehet egy tapodtat sem előre. A német hozzáértés jobban garantálná a racionalizmus ama *moles*-einek szakavatott és célszerű lebontását, illetve idealisztikus átépítését, amelyeket maga épített és általában megnyugtatóbb volna, ha a német idealizmus eltemetett vezetéket mégis csak a königsbergi bölcs népének sikerülne a racionalizmus reászakadt felhőkarcolói alatt megtalálni és a klasszika-filologia ragyogó fároszát újra német áramba bekapcsolni. De — magán azon a tényen, hogy Göttingában látszólag hiányzott a filologusok „második garnitúrája”, aligha is mulhat ebbeli reményeink valósulása. Hiszen a német viszonyok e látszat ellenére sem zárják ki, hogy azért ez a garnitúra valójában — ottan volt legyen . . .

A német tudományban ma még vezető szerepet játszanak azok a tudósok, akik nemrég ádáz harcot vívtak a „botókudok és egyéb vadak” pártfogói ellen. Hadakoztak azok ellen, akik nem akartak mást, mint az emberfaj néprajzi megismerésével segíteni elő az elmúlt görögség jobb megismerését. Közben aztán valahogyan a tabu, mana és más „primitív” fogalmak mégis csak belekerültek a görög

vallástörténet frazeológiájába, sőt a szentesítő „Pauly-Wissowába” is. És bizony-nyal ugyan ide fognak kerülni 10—20 év múlva mai filozófiai tudásunk összes általános érdekű eredményei. A speciálisan német helyzet azonban olyan, hogy mindezt a „haladást” a tudomány mégsem veheti hivatalosan tudomásul, mert a német tudományos morál — a maga sajátosan formális konzervativizmusában — szöges ellentéte éppen ama dzsungel-morálnak, melyet mindnyájan ismerünk Kipling emlékezetes leírásából.

A német vezérifarkas elvétheti az ugrást és mégis megmarad vezérnek. Azok, akik elől haladnak, még a látszatát is kerülni fogják, hogy észrevették az elaggás jelét és hogy készülnek a vezetés átvételére. Egy Werner Jäger vagy a két Fränkel sokszor lépnek ki álorcásan a porondra, s aki a „második garnitúra” igazi képét akarja látni, az nem takaríthatja meg magának a fáradságos kerülőt, hogy a mesternek „elszólásait” fölszedő tanítványokon át jusson odáig. Ám a dolgok ilyen állását megnyugvással kell látnunk, nem türelmetlenkedéssel. Ez így szép, így kegyeletes, így méltó a történelmi ártértékelődéshez, mert hiszen a korszerűtlenség vétké alól holnap mi sem leszünk kivétel.

Aligha tévedünk tehát, ha azt hisszük, hogy Németországban is sokan vannak, akik elvben készek a ma szemüvegén át revideálni az ókor kulturétét és alkotásait. Az átalakulásba évek telhetnek, de most már a felmentő sereg biztosan rátalál az élet útjára és szívós előnyomulásában fel fogja váltani a szorongatott elővédeket.*) Akkor pedig minden megy majd ismét a régiben, azzal a különbséggel, hogy a „klasszika-filológia” nem lesz „Altertumswissenschaft”, hanem „klassische Geistesgeschichte”, sőt végül talán felveszi ezt a nevet is.

*

E helyütt persze lehetetlen volt, hogy a nyelv, vallás, irodalom — szociális, valamint individuális — történetének idealisztikus problémáit részletesen vitassuk. Számuk végtelen és bonyolultságuk ilyen szűk keretekben áttekinthetetlen. Részletezés nélkül is világos azonban, hogy semmi amerikanizmus, semmi rádió-kultúra, semmi halott civilizáció (a szó spengleri értelmében) nem mondhat le ma sem a magunkraismerésnek, az emberi tudás e legfelsőbb föladatának, ama fontos pluszá-ról, amelyet a klasszikus élet csak annak kínál, aki *mai* ismeretelméleti tudásunkkal indul ártértékelésre. Nem mondhat le a maga örök kára nélkül ama, különben elveszendő életértékekről, melyeket minden század gyermekében egyedül csak az ókor legnagyobb alkotó s legnagyobb konzerváló népének — a görögnek és a rómainak — tökéletes példája tudott megéreztetni.

Mindenképen úgy látszik tehát, hogy a klasszika-filológia jövője biztosítva van és alighanem szégyenkezés vár a rövidlátókra és a pereat-kiáltozókra. Főleg pedig: végtelen kár várna a németekre, ha a ma lázas klasszika-filológiától megtagadnák a vajudás rövid kiméleti idejét és tudományunkat türelmetlen kézzel megfosztanák az élhetésnek és a regenerálódásnak föltételeiről. A klasszika-filológiának ma is vannak föladatai és hozza már jövőjét — a harmadik generáció.**)

(Szeged.)

Marót Károly.

*) Ezekről v. ö. H. Leisegång. Neue Wege zum klassischen Altertum, Neue Jahrbücher 1922 (25) 1—15. l.

**) (Korrekturajegyzet.) Szinte örvendek, hogy csak e fejtegetések megírása után olvastam Eduard Spranger *Der gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule* 1925 címen írott híres beszédét, mert egyébként szavainak varázsával szemben aligha sikerült volna az, amit így elértem. Nem sikerült volna: *teljesen* a filológia oldaláról jutnom el azokhoz a meglepő találkozásainkhoz, melyek így teljes súlyukban lehetnek közös elvi álláspontunk igazságának illetve jogosultságának a bizonyítékai.

AZ EMBERI SZÓ HATALMA.

(DANTE EGY MONDATÁRÓL.)

Szerző, aki nemrégiben Franz Dornseiff greifswald egy. tanárral együtt német nyelven, magyarázatokkal kiadta Dantenak „De vulgari eloquentia” c. latin könyvét (Reichl, Darmstadt, 1925), egy Amerikában megjelenendő gyűjteményes mű szerkesztőjétől felszólítást kapott: ismertetné a néki legkedvesebb Dante-mondatot rövid magyarázattal és megokolással; a mű, mely számára e kis rajz készült, ilyen idézetekből fog állani. Szerk.

Quod autem (vulgare) sit exaltatum potestate, videtur: et quid maioris potestatis est, quam quod humana corda versare potest, ita ut nolentem volentem et volentem nolentem faciat, velut ipsum et fecit et facit. (Nyilvánvaló mily hatalmas van a beszédnek. Mert mi hatalmasabb, mint ami képes rá, hogy az emberi szívet megfordítsa, úgy, hogy abból, aki nem akar, olyan embert formál, aki akar és megfordítva. Mert ezt tette s ezt teszi a nyelv.) (*De vulgari eloquentia*, I. 17.)

Az emberi értelem hatalomkörében a költő szerint, ime, nincsen nagyobb erő, mint a beszéd. Két gondolatelem olvad itt össze: szavunkkal igazgatjuk embertársaink szívét, szavunkkal kormányozzuk mások szándékait.

A gondolat: misztikus erejű „eszközének” csodálatába elmerülő s „eszközét” ünneplő költőnek gondolata, de mire formába ömlik, helyesebben: formulába merevedik, már győzött a skolasztikus gondolkodónak rendszer-keresése. A trecento költője még korántsem „szabad”, még nem szárnyalhat, amerre sejtelve s képzelete magával ragadja. Ott áll mögötte az ókor-középkor intellektuális konvenciója: a r e t o r. Nem mondhatja, mint mondaná kétséggkívül ötszáz évvel utóbb: „ő, a nyelv mindenható, mert érzelmeket ültet át, vágyakat szít, hangulatot ébreszt, szenvedélyt korbácsol fel vagy elpihentet, — művészetemnek csodálatosan titokzatos szerszáma!” Dante mindezt így sejtí, de az első szónál már fennakad — „*humana corda versare potest*” — s eltérül a retorika dicsérére felé. Megfordítja a szívet a beszéd s az — a k a r a t o t kormányozza.

Még mindig az akarat irányítása az emberi beszédnek legnagyobb dicsérére, — antik gondolat ez, amelyet szent Ágoston¹⁾ és Cassiodorus²⁾ adtak át a középkornak, — a költő is még változatlanul a szent-tamási formulák békéjébe van verve: *nolentem — volentem et volentem — nolentem facere!* Ez a nyelv csodálatos hatalma a filozófus számára, aki retorikusan és jogászilag gondolkodik: beszédem erejével megtöröm a te akaratodat, az én akaratom a — tied lesz!

De: a szívedet is megragadom s megfordítom, *cor humanum verso!* Lehet, — ki a megmondhatója? — hogy a „szív” s az „akarat” Dante számára még rokon fogalmakat jelölnek. E mondat mélyén mégis egészen új kincsek csillannak fel. Mert ami az emberi szívet megforgatja, az nem egyszerűen a beszéd vagy a nyelv, hanem egy nyelv: a diadalmasan előretörő *vulgaré*, az anyanyelv. „*Vulgare de quo loquimur sublimatum est magistratu et potestate . . .*” Az anyanyelv — ebben az esetben az irodalmivá finomult olasz nyelv — lesz az isteni költőnek nagy hangszere. Ezzel fordítja majd meg egy világ szívét. A pompás mondat, amelyet kis nyelvpolitikai essay-jéből itt kiragadtunk, Dante történeti helyét jól jelképezí az antik mult gondolatkincséből táplálkozik, a középkori skolasztika nyelvén formulál, de távlata az újkor felé nyílik; Dante az újkor szellemében érzi és ábrázolja a költői nyelv hatalmát és erejét.

(Budapest.)

Balogh József.

¹⁾ Augustinus, De civ. dei XXI. 24. ²⁾ Cassiodorus, Varia, Raef. Momms. 5.

ALFÖLD.

NAGYSZEGED.

Egy esztendő telt el azóta, hogy Szeged országgyűlési képviselővé megválasztotta Klebelsberg Kunó gróf kultuszminisztert. Ezen idő alatt fölépült az egyetem gyermek-gyógyászati klinikája, a nőgyógyászati és a sebészeti klinika. Építés alatt áll a belgyógyászati és a bőrgyógyászati klinika, a polgári iskolai tanárképző és a Horthy Miklós internátusban a leányinternátus. A tavasszal kezdik építeni az egyetem természettudományi kara részére a kémiai tanszék, a három fizikai tanszék, a matematika-geometriai tanszék épületeit, az orvostudományi kar részére az anatómiai, törvényszéki orvostani és a kórbonctani épületeket, és végül a polgári iskolát. Egy év alatt egész sora épült föl a tanyai elemi iskoláknak. A természettudományi épületek felépítésével fölszabadul az állami gimnázium épülete. A belklinika és a sebészet felépítésével a vas- és fémipari szakiskola épületének egy része. Kíratva a miniszter a pályázatot a templomtervezési művészeti rendezésére arkádos kiképzéssel, ami, ha megvalósul, lesz Szegednek egy olyan gyönyörű tere, amilyenrel magyar város nem dicsekedhet. Előmozdította a fogadalmi templom további kiépítését, fölszerelését, tervbe vette annak művészeti belső kiképzését. A püspöki palota fölépítésének támogatását kiállításba helyezte.

Hogy Szeged naggyá tétele tekintetében milyen további, milyen messze-menő tervei vannak a miniszternek, — erre nézve most csak azokra a hírlapi cikkekre utalunk, melyek *Budapest vagy Szeged legyen-e a szellemi főváros és Nagy-Szeged — Nagy-Debrecen* címek alatt mostanában megjelentek és amelyek lábba hoztak mindenkit, akinek Szeged jövő nagysága a szívében fekszik.

Nagy-Szeged. Mi is kell ahhoz, hogy ebből a nagy magyar alföldi városból európai értelemben vett igazi nagy város legyen? Minden városnak, éppen úgy, mint minden nemzetnek és minden egyesnek a nagyságát három tényező adja meg és biztosítja. Erős és nagy kultúra, az összes fokozatokon. Tiszta erkölcs a társadalom minden rétegében. És e kettő eredményeképpen: a társadalom egyetemes, békéje, az erők harmoniája. Végezetül megfelelő gazdasági erő tényezők adottsága. Kultúra, morál, és vagyon ez a három minden egyes és minden közület igazi nagyságának az alapkőve.

Ami az elsőt, a kulturát illeti, Szegedet igazán az iskolák városává kell fejleszteni. Már csak azért is, hogy az a nagy öserő, az a sok magyar faji specialitás, amely itt a nagy magyar Alföld földművelő népének a lelkében elásva van, szunnyadozik: fölszínre hozassék és a nemzeti élet kincsévé tétessék. Ezért az egyetem kiépítését a lehető leggyorsabb tempóban folytatni kell. Az egyetem tudományos intézeteit továbbmenőleg alátámasztani kell. Föl kell építeni az egyetemi könyvtárat. Az egyetem új központi épületét. Tovább építeni, fejleszteni az internátusokat és a mensákat. Fölépíteni a pedagógiumot. Fölállítani az egyetemmel kapcsolatban az Országos Bírói és Ügyvéd-vizsgáló Bizottságot, amihez a Ferencz József tudományegyetemnek ősi jussa vagyon. Létesíteni az alföldi mezőgazdasági intézet bekapcsolásával az egyetem kötelékében egy mezőgazdasági fakultást a gazdasági tudományok részére, amelynek keretében a kereskedelmi tudományok is elhelyezhetők volnának.

Megerősíteni, fejleszteni, szaporítani a középiskolákat. Folytatni a népis-

kolák fölállítását a városban és a tanyákon. Tovább vinni a fejlődést a nemzeti kultúra egyéb területein. Kiépíteni és fejleszteni a kulturpalotát. Létesíteni itt Szegeden egy országos múzeumot és képtárat. Megerősíteni, európai nivóra emelni a színházat. A festőművészeknek Ujszegeden külön telepet létesíteni úgy, amint az más kisebb vidéki városokban már megvalósult. Decentralizálni tehát a kulturát a maga egészében. A budapesti kultur-gyűjtemények duplum-anyagának szétosztásával.

A második vonatkozásban — az iskolák mellett, az iskolák előtt — az egyházakra vár főleg a feladat megoldása. Ezért az egyházakat nemes hivatásukban államnak, városnak segíteni, erősíteni, támogatni kell. Hatalmas biztosíték e vonatkozásban, hogy Szeged immár püspöki székhely és hogy olyan kiváló egyházfejedelme van, akinek bölcs vezetése mellett a legnagyobb egyház áldásos, mintaszerű működése biztosított. De áldásosan működnek a valláserkölc és a hitélet terén a többi egyházak és felekezetek is. Hogy a valláserkölcsei nevelés a legmagasabb fokozaton, az egyetemen is biztosítva legyen, fokozottabb mértékben: kívánatos volna, hogy a három nagy egyház azt az értéket, amit most céltalanul és eredménytelenül, a tudománynak sem használva, jogakadémiáinak fönntartására tart lekötvé, az egyetem mellett működő felekezeti jellegű internátusok és mensák fölállítására fordítaná. Egerből, Miskolcra és Kecskemétre a jogakadémiákra lekötvött értékeket erre a célra kell transformálni.

Ami végül a gazdasági vonatkozásokat illeti, Szeged ebben az irányban vesztett a legtöbbet. Elvesztette a Délvidéket, amelyből táplálkozott. A legelső dolog mindent megtenni, hogy ezekkel az országrészekkel a forgalom helyreállíttassék, addig is, míg a helyzet így marad. Halaszthatatlan teendő Szeged úthálózatának kiépítése úgy bent a városban, mint a tanyákon. Az út: az élet. Keresztül kell vinni a csatornázást. Fejleszteni a mezőgazdaságot. Belterjessé tenni a gazdaságot. Erősíteni a kereskedelmét, az ipart. Létesíteni új ipartelepeket. Tökéletesíteni a transitó forgalmat a Tiszának, mint olcsó víziútnak fokozott kihasználásával a Balkán és a nyugati államok felé. Ezen vonatkozásban biztosítani a Duna—Tisza-csatorna kiépítését szegedi betorkolással.

Szeged vezetése most nagyon jó kezekben van. Ha Szeged polgársága ezeket a vezetőket megbecsüli, megérti, munkájukban támogatja, akkor nem is hosszú idő múlva megvalósulhat Szeged képviselőjének terve, hatalmas koncepciója: Nagy-Szeged városa. Előnyére nemcsak a szegedieknek, de az egész nemzetnek is, mert így létesül Budapest mellett egy szintiszta európai értelemben vett nagy magyar város, a magyar nemzet igazi mentalitásának, vágyainak, a jövőbe vetett hitének egyik fő letéteményese.

(Szeged.)

Tóth Károly.

ALFÖLDKUTATÁS. *)

A szegedi egyetem Növénytan Intézete.

Teremtődött: semmiből, mert az intézet igazgatójától, alulírottól 1919 május hó 12-én fegyveres katonai erőszak tényleges igénybevételével [a nagyszabeni Consiliul, Dirigent 1919. V. 12. 4336. számú megbízásából] a Kolozsvárott elvett vagyonból egyetlen papiroslapot sem „mentettem át”. Leltári vagyonunk volt Ko-

*) V. ö. Széphalom 1927: 310.

lozsvárott: A) *Egyetemi Növénytani Intézet* 25,134 darab — 237.719 arany korona 06 f. vétel és 42.898 arany K 76 f. (ajándék becsérték) árban; B) *Erdélyi Múzeum Egyesület Növénytára* 279.157 darab 33.960 arany korona 26 fillér (vétel) és 51.207 arany korona 54 fillére becsérték (ajándékok) árban; C) és 18+20 katasztr. hold *Füvészkert* területének értéke, valamint 2 különálló intézeti épület és üvegházak értéke.

Az egyetem budai működése idején, 1920 tavaszán kezdtem megalapítani Intézetemet. Az Intézet könyvtára alapját teszi: Dr. Schiller Zsigmond floristicai-systematicai könyvei (vétel), Dr. Istvánffy Gyula főként algológiai mycológiai irányú magánkönyvtára (ajándék), Pösch Károly phytopathológiai könyvtára (vétel) és Dr. Kánitz Ágost hagyatéka (ajándék). Nagyobb könyvajándékot kaptunk még a Pázmány Péter tud. egyetem Általános Növénytani Intézetétől, a Magyar Földrajzi Társaságtól, Dr. Lengyel Géza állomásvezetőtől, Dr. Moesz Gusztáv múzeumi igazgatótól, Dr. Fodor Ferenc egyetemi magántanártól, Dr. Gáyer Gyula egyet. m. tanártól és kisebb adományokat többektől.

Intézetembe jár 118 külföldi és belföldi szakfolyóirat, legnagyobb részt cserepéldányként.

Herbariumunk áll: a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárának duplum gyűjteményéből, Trautmann Róbert pompás collectiójából, Dr. Schiller Zsigmond herbariumából (speciális *Ranun culacea*-gyűjtemény), Dr. Fodor Ferenc egyet. m. tanár, Dr. Moesz Gusztáv múz. igazgató, Dr. Lengyel Géza állomásvezető, Hulják János elemi isk. tanító. Dr. Hollós László ny. főreálisk. igazgató. Wagner János orsz. szakfelügyelő, valamint az A b a (Tartu)-i finn egyetem Növénytani Intézetének ajándékaiból.

Muzeális kevés anyagunk főleg Szegedről és a Magas-Tátrából való.

Intézetem leltári állaga (1926 márc.): 4790 darab, 5544 ajándék 69,807.961 K. 71 fillér értékben. Intézeti helyiségeink száma: 14.

Az Intézet kutatási iránya: elsősorban és főleg a virágtalanok (Cryptogamia) minden irányú vizsgálása, a Nagy Alföldön, Magas-Tátrában és egyéb területen tett megfigyelések alapján.

Alföldi, illetőleg szegedi tárgyú virágtalanokkal foglalkozó cikk 1921 óta megjelent a magam és iskolám tollából mai napig (1927 nov. 14.): 25.

A szegedi virágtalanokat kutató iskola munkakörének részletezése: algákkal Dr. Kol Erzsébet adjunktus, kovamoszatokkal Éber Zoltán II. assistens, mohákkal Prof. Györffy, a talaj élő szervezeteivel Scheitz Antal gyakornok és vásbacteriumokkal Dr. Pákh Erzsébet I. assistens foglalkozik.

Az Intézet tudományos kiadványa a *Folia Cryptogamica* c. folyóirat (Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények — Zeitschrift zur Erforschung der ungarischen Kryptogamenflora). Megjelent 1—5. száma, 4° alakban, 1—446 columna terjedelemben, I—V. táblával. Munkatársakul külföldiek is szerepelnek. Az Intézet személyzete: 1 igazgató, 1 adjunctus, 2 assistens, 1 gyakornok, 3 altiszt.

Közli: Györffy István.

ERDÉLY.

ERDÉLY, ÉS RÓMA.

Hozzászólás Czákó István *Diplomáciai nihilizmus*
c. cikkéhez (v. ö. Széphalom. 1927: 418).

Igazán bölcsen cselekszenek publicistáink, ha óvják a közvéleményt a külpolitikai illúziók, a nálunk oly könnyedén föllobbanó optimizmus ellen. Ennek ellenére is: Czákó István példái nem meggyőző erejűek, cikkének konklúzióját pedig elhibáztattnak tartjuk.

A cikknek most csak a Vatikánra vonatkozó részével kívánok foglalkozni. Ebben két vád olvasható. Vád a Vatikán ellen, amely — szerinte — fölálldozta a magyar katolicizmus érdekeit a román kormány javára; és vád a vatikáni magyar külképviselettel szemben, amely állítólag nem tudta megakadályozni az oláh érdekek érvényesülését. Mindakét vádat igaztalannak tartjuk.

A Szentszék a világháború kitörésétől kezdve — sokszor igen nehéz körülmények között is — kinos gonddal ügyel semlegességére. Ez természetes is, mert a pápa az egész világ katolikusainak egyaránt feje. Ez a kath. hittételekből világosan következő pártatlanság már magában véve kizárja, hogy a Szentszék bármiféle irredentának nyílt vagy titkos pártfogója legyen. A Vatikán politikája csupán a spirituális célok gyakorlati megvalósítását támogathatja, tisztán világi-politikai célok megvalósításával azonban — mint aminő az országhatárok megváltoztatása — nem foglalkozik. A tényeket tudomásul veszi és igyekszik mindenkor a jog, erkölcs és igazság érdekében közbelépni. Tény, hogy ilyen esetekben a nemzeti ellentétek túlzó föllobbanása is többször készítette a Vatikánt arra, hogy mindkét felet mérsékletre intse. Ezt célozta a világháború után Ratti varsói nuncius (a mostani XI. Pius pápa) felsősziléziai és Msgr. Testa ruhrvidéki missziója is. De a Szentszék mindig magasabb szempontból néz és ítél, sohasem támogatja csak az egyik felet, hanem közbelépésével mindkét félnél kíván mérséklőleg hatni.

A Vatikán — mikor a jog, igazság és erkölcs érvényesüléseért küzd — minden egyes esetben számolni kénytelen a népek politikai adottságával, aminők az államforma, a határok, a pártok stb. Amikor az erdélyi magyar katolikusok sorsáról van szó, számolni kénytelen azzal, hogy Erdélyben ma az oláhok az urak s ezen a tényen, még ha akarna sem tudna változtatni. A helyzetet még bonyolultabbá teszi az a körülmény, hogy a mai Romániában a 700 ezer latin szertartású magyar mellett még egymilliókétszázezer görög szertartású katolikus is él, akik valamennyien túlzó sóviniszta románok, de éppen olyan katolikusok, akárcsak a latin szertartású magyarok. A Vatikán támogatására ezek a görög katolikus románok is rászorultak, mert a balkáni eszközökben éppen nem válogatós kormány a görög katolikus vallást sem részesíti sokkal kedvezőbb elbánásban, mint a kisebbségi (lat. szert. kath., ref., evang. stb.) vallásokat. A katolicizmusnak volt tehát eminens és egyetemes érdeke, hogy valaminő megegyezést létrehozzon a román állam és a Vatikán között, amely a mindkét ritusu katolikusok vallásának szabadságát és továbbfejlődését biztosítsa. Hosszas tárgyalások után létrejött a konkordátum, amelynek teljes szövegét még nem hirdették ki, de amelyről hitelesnek látszó közléseink vannak. Ezek szerint a román kormány sikert ért el az egyházmegyéik határainak és a metropolitai beosztásnak új meghatározása körül. Ez a siker azonban előrelátható volt. Ma egy állam sem engedi, hogy bármilyen vallású alattvalóinak is idegen állampolgárságú egyházi előjárója legyen, aki a

lelkészekkel közvetlenül rendelkeznek. Hivatkozhatunk itt a lengyel és litván konkordátumokra, de rámutathatunk arra is, hogy az utódállamokban a nemzeti egyházak, mint pl. a református és lutheránus egyház, a kormányhatalom parancsára szintén mindenütt arra kényszerültek, hogy a tényleges határokon belül, függetlenül minden más országtól, újjá alakuljanak. Csudálatos tehát, hogy a magyar közvélemény hangtalanul és mintegy magától értetően tudomásul vette, hogy az erdélyi és bánáti reformátusok és magyar evangélikusok a román kormány parancsára Magyarországtól elszakadjanak, de ugyanez a közvélemény nem viseltetik kellő megértéssel a kath. egyház hasonló kényszerhelyzetével szemben. Miután az erdélyi egyházmegyéek új határai a konkordátum szerint is a politikai határoktól függenek, természetes, hogy e rendelkezés addig van érvényben, amíg a jelenlegi politikai határok fennállanak.

A püspökségek és a metropolita kérdésében a Vatikán szép eredményt ért el: a magyar király *főkegyúri joga* és az egyházi vagyon kezelése az erdélyi részekben sem háramlott át a román királyra, amint azt a román kormány hosszú időn át követelte. A püspökök kinevezése tisztán Róma dolga, ami a magyarság kétségtelen nyeresége, mert az egyházfejedelmet pártatlan kezekből kapják. Az egyházi vagyont pedig, amelyet mind a latin, mind a görög szertartásúaknál egyformán megtépázott az agrárreform, egy *autonom katolikus szerv* igazgatja. Ime tehát: ez a konkordátum — az adott körülmények és a politikai helyzet megszabta határok között — a lehető legjobban védi a kath. magyarság érdekeit. A román konkordátum rendelkezéseinek jelenlegi ismerete mellett minden objektív magyar jó lélekkel megállapíthatja, hogy a Vatikán — minden közvetlen politikai céltól vagy belátástól menten — a körülményekhez képest a lehető legmesszebbmenően védte meg a katolikusok kultuszbeli és kulturális, iskolai önállóságát. Többet ennél a másvallású kisebbségek sem érthettek el. Mit hoz a jövő, senki sem tudhatja. De a Vatikánnak nincs oka és nem is lesz soha, hogy szégyenkezzék a román konkordátum rendelkezései miatt.

Czakó István másik vádjával, amelyet a vatikáni magyar külképviselet ellen emelt, röviden végezhetünk.

Hogy vatikáni követségünk mit cselekedett, vagy mit nem tett, azt senki nem tudhatja, mert az erre vonatkozó adatok még a levéltárak mélyén rejtőznek. De minden objektív szemlélőnek meg kell állapítania, hogy ennek a magyar képviseletnek el nem vitatható érdemei vannak. Az elszakított területek állami és közgazgatási szervezetében minden megváltozott; a Szent István koronájához való tartozásra ma már csak egy dolog emlékeztet: a kath. egyház szervezeti beosztása, amely még ma is, jog szerint mindenütt, az ezeréves Magyarországé. Ezt a tradíciót — ilyen jogi teljességben és az összeomlás tizedik esztendejében — a kath. egyházon kívül egy intézménynek sem sikerült fönntartania. Való és igaz, hogy ez ma is már nehezen tartható fenn, de jelenleg még a román konkordátum is csak papíron létezik és a cseh, valamint jugoszláv konkordátumok még ennél is messzebb vannak a megvalósulástól. Erre a magyarság szempontjából *nyert* játsz-mára nem minden elégedettség nélkül tekinthet vissza a vatikáni magyar követ, román, cseh vagy jugoszláv kollégájával szemben.

Harcos cikknek mondotta a *Széphalom* szerkesztője Czakó István elmefuttatását, amely a magyar külpolitikai illúziók ellen harcol. Mi úgy látjuk, hogy a szerző maga is illúziók áldozata lett.

(Róma.)

Szamosvölgyi Gábor.

NAGYVÁRAD.

*A körösmenti Páris régi fénye
Felém ragyog az emlék rőt ködén,
Egy ifjúság reménye és regénye
Ott álmodik a szőlőhegy tövén.*

*A szőlőhegy tövén a régi kocsmá,
A piros abrosz és piros borok,
Fiatalságunk bátor indulója
Fölöttetek fekete gyász borong.*

*Redakciónk, ahonnan sirva, zengve
Világnak indult ifjú Ady Endre,
Rozoga asztal, most ki írja sorsát?*

*Ki virraszt most melletted régi asztal,
Hogy megterülj csodával és malaszttal,
Dallal, mitől fölzengjen Magyarország!*

(A Reggel, dec. 12.)

JUHÁSZ GYULA.

„A századok viharait megállotta Várad és az idők folyamán a legdúsabb és leghangosabb magyar várossá fejlődött, a vidék ipari, kereskedelmi, irodalmi és művészeti életének eleven és termékeny gócpontjává. Mindentféle faj és telekezet, rend és rang, tehetség és tudás, ügyesség és okosság egyesültek ebben a gyönyörű kis nagyvárosban, amelyet a peceparti Párisnak és a magyar Athénnek egyaránt és joggal nevezett, hol becézve, hol tréfásan, de mindig szeretettel és becsüléssel a hazai közvélemény. Ebben a városban, amely valaha Pázmány Péter rezidenciája volt, mindentféle vallások főpapjai és mindentféle ármádiák vezetői, bihari nemesség és városi zsidóság, papok és színészek, tanárok és tollforgatók testvéri megértésben és a magyar élet örömeiben egyesültek és a század első negyedében nem egészen váratlanul és véletlenül egy olyan csodálatos reneszánsz indult ki ebből a színes, meleg vérmes és lármás városból, amely egy csapásra elintézte a magyar irodalomnak évtizedeken át olyan hiába hánytorgatott decentralizációját és egyúttal a modern magyar lírai költészet győzelmes forradalmát is tető alá hozta. Várad, amelyet Ady Endre (aki váradi redakciókban álmodozott, dalolgatott és kardoskodott éveken keresztül) töredék regényében olyan találoán a vér városának nevezett, egyszerre csak a Holnap városa lett, amelynek irodalmi csapatáról és harcáról egy ország beszélt és amely felé figyelve, érdeklődve egy ország közvéleménye fordult”. (Délmagyarország, dec. 8.)

VISSZHANG.

Klebensberg Kunó gróf vezércikke Nagyszegedről (Pesti Napló, nov. 13.): „... talán részben reparálhatjuk is a kiegyezés korának egyik legnagyobb hibáját, a vidéki városok szisztematikus és tervszerű gyöngítését. Majdnem odáig jutottunk, hogy az egész ország egy megyéből és egyetlen városból áll. Ezzel az állapottal szemben igazságosabb várospolitikára van szükség. Hiszen Poroszországnak és Olaszországnak is az az ereje, hogy Berlin mellett ott van Köln és Frankfurt, Róma mellett Milánó, Turin és Nápoly, amelyek számottevő gazdasági és művelődési gócpontok... Igazi kulturgócpont csak az, ahol egyetem is van. Egyetemével Szeged belép a nagy kulturvárosok sorába és lassanként kialakulnak Nagyszeged körvonalai... Az élet eleven árja hömpölyög végzettszerűen tovább. Fejlődésünk olyan irányt látszik venni, amely a nagy vidéki közművelődési gócpontok kifejlődésének kedvez. Kibontakozásban vannak Nagyszeged körvonalai”.

*

Serédi Jusztinián egyik nyilatkozatából: „Azt akarom, hogy az egyetemes Egyház fontos kormányzati kérdéseiben Magyarország hercegprimása is hallassa a szavát”. (Nemzeti Ujság, dec. 10.)

*

A Nemzeti Ujság vezércikkéből: „Most, ime, a pannonthalmi bencés szerzetes, a cserepes mester sok éjszakát könyvek mellett átvirrasztott fia, a kis falu gyermeke kerül a magyar katolikus papság élére s ebben a tényben csodálatos gondviselészerű erővel nyilatkozik meg a keresztény demokrácia”.

*

Milotay István az új magyarság legfájóbb érzéseit idézte egyik vezércikkében (Magyarság, nov. 13.): „... Senkink sincs. Tudod, mit jelent ez egy betyárnak, egy rabnak, egy nemzetnek? És tudod milyen egyedül van az, aki ezt az érzést szívében hordja? Szegény Ady Endre, aki annyira gyűlölte ezt a Hortobágyot, ezt a züllött sivatag pusztát, éppen azért, mert annyira szerette s mert érezte, hogy végzetesen egy és elszakadhatatlan tőle, mert annak is ugyanaz a magánosság, ugyanaz a testvértelenség zokog züllött némaságában, — szegény Ady Endre Párisba menekült ez elől az érzés elől, az embersűrűs gigászi vadonba, hogy ott próbáljon feledést és mámort előle s hogy ott ugyanúgy ne tudjon szabadulni tőle. És Tisza István nem ugyanezt hordozta magában, a rideg külsőségek, a kálvinista puritanizmus kőszobor arcvonásai, az óvatos, a Bécshez alkalmazkodó magyar gondolat alatt, mélyen, a szív olyan geológiai mélységeiben, ahol ezer esztendő emlékei és érzései vannak elásva, nem ugyanazt az ázsiai pusztát, ezt az ázsiai keservet és egyedüliséget? Nem ezt táncolta ki, vagy inkább nem ez előtt táncolt dhitattal, hogy így áldozzon neki, féléjszakán át, ingújjra vetkőzve, ugyanezekre a hangokra, amelyek most itt zokognak ennek a szegény öreg rongyos muzsikusnak a vonóján? És Andrásy Gyula, a tiszai nádasok partján nem ezt mondja nekem: akkor lesz vége a magyarságnak, mikor ez az érzés utolsót lobban benne, hogy enélkül az érzés nélkül nem lehet magyar politikát csinálni és evvel pedig olyan-olyan nagyon nehéz... Maholnap egyedül maradunk, nemcsak a világon, de itthon Magyarországon is. Ki emlékeznék még itt Tonuzóba, Ady Endre vagy Tisza István bánatára és egyedüliségére? A Hortobágyra szorultunk, ebbe az ütt-kopott vak csárdába, egy vak öreg cigány mellé. Vágd ki az ablakot,

megfulladunk itt ebben a dühítő egyedüliségben! Hadd jöjjön be a hortobágyi szél, hadd nézzen be ránk a hortobágyi hold. Te meg csak húzd tovább ott az ajtó sarkában, te öreg rongyes . . . ! Nem a Vörösmarty vén cigánya vagy te? . . ."

*

Pintér Jenő folyóirata, az Irodalomtörténet javasolja a Széphalom ismertetése kapcsán: „Most már szükség volna egy olyan könyvre, mely időrendben összeállítja a modern író (Ady Endre) és a magyar irodalomtudomány viszonyának fejtegetése során eddig felvetődő kérdéseket”. (1927 : 257.)

*

Szabó Dezső írja Zugligeti Leveleiben a magyar nyelvről: „Az irodalmi magyar nyelv ma Európa egyik leggazdagabb, legtöbb húrú hangszere a humánium kifejezésére. Tudom, hogy fájdalmat okozok Magyarországon, ha fölhevitem a figyelmet: hogy magyar dolgot nemcsak gáncs, de dicséret és csodálat is megilletethet . . . A magyar nyelv, mint irodalmi nyelv: a kifejezés és művészi szuggesztív gazdagságában ma fölötte áll a francia, olasz és német nyelveknek . . . Ez a nyelv az emberileg elérhető határokig meg tudja mondani a pozitív képzettartalommal nem bíró halkabb lelki suhandásokat, a lélek sokszor alig észrevett mellékszövegét, sejtéseit a világ ujjai alatt”. (Esti Kurir, 1927. nov. 27.)

*

Végre egy lelkes elismerés Babits Mihály számára a szélső jobboldalról: „A diadalmas magyar nacionalizmus lassú lángkapásának útját sokkal inkább jelzi Babits Mihály megrendítő regénye: a Halálfiat, mint a Tébe elnökének szánalmas, elmúlt világ gyöngeségeibe és nem maradandó értékeibe kapaszkodó Kossuth-drámája”. (Zsilinszky Endre cikke, Magyarság nov. 10.)

*

Gyulai Pál modernségéről és Beöthy—Rákosi maradiságáról ír Dóczy Jenő a Magyarságban (okt. 30.): „A Beöthy—Rákosi csoportot a régi tekintélyek fétiszerű bálványozása, irodalmi, művészeti kérdésekben türelmetlen konzervativizmus jellemezte Gyulai Pálék kisebb csoportjával szemben, mely utóbbi minden konzervativitása mellett sohasem volt a haladás kerékkötője és sohasem merült el a meddő presztízs-kultuszban. Irodalmi fejlődésünknek végtelen nagy kára, hogy Gyulai, aki egyformán utálta az irodalmi és hazafias frázisokat, sajnos, nem tudott szélesebb körben hatni és a közönség teljesen telítődött a Beöthy—Rákosi-féle elfogult, szűk látókörű ideológiával, minden izlésbeli újítástól való elzárkózással”.

*

Az új magyar konzervativizmust pedig így fogalmazza meg ugyanott Dóczy Jenő: „Haladásra, nemzeti radikalizmusra nagyobb szükség van ma, mint Ady idejében, ép a konzervativizmus érdekében . . . Könnyen végzetes lenne a közizlés fejlődésére, ha az új nemzedék nacionalista része rá nézve kompromittáló látszattól menekülendő, megtagadná Ady költői forradalmát és az irodalmi haladás nagy elvét s gyáva kompromisszumot kötne a régi nemzedék izlésével”. (Ennél pregnánsabban még nem fejezték ki, mért szolgálja Ady nemzedéke igazabban a magyar jövőt, mint azok, akik a milléniumi ideológiába akarják visszakanyarítani a magyar lelkeség hajóját.)

*

A debreceni egyetem tanrendjében olvassuk a nyelvészeti és irodalmi előadások között: „Az Ady-kérdés. Heti 2 óra. Kedden d. u. 5—7-ig. Dr. Zsigmond Ferenc egyetemi magántanár, az I. sz. tanteremben“.

*

Anatole Franceról Henri Tronchon mesél el bennünket közelebből érdeklő dolgokat a *Revue des Etudes Hongroises* legújabb számában: „Magyar szót nem igen ismerhetett többet, mint a pusztát, meg a fokost. Folyóiratcikkekből szedte ezeket is és titkárnőjét, Bölöni Györgynét bosszantgatta velük . . . Bölöniné gyakran beszélt neki a szöke Dundról, Budáról, ahol France sohasem járt, de ahová gyakran szeretett volna elmenni, hogy lássa Magyarországot, amelyet exotikus, csodaszép országnak képzelt. Talán mégis csak eljutok egyszer a maga Budájába, szeretnék oda eljutni — mondotta Anatole France. Minő nagy esemény lett volna ez Magyarországon, hol annyi fordításban ismerik őt és ahol annyian olvasák őt eredetiben! Hogy ünnepelték volna, még azok is, akik megütköznek egy-egy írásán! Bölöniné mesélt neki szülőföldjéről, Erdélyről is, és a finom ízlésű elmeszívesen vette az ilyen csemegéket . . .“

*

Erdély kapcsán Adyról is szó esett köztük. Anatole France újjai simogatták a *Vér és Arany* kötetét. Bölöniné többször lefordított neki hirtelenében egy-egy szép verset, amikben pogány erő izzott. Gyakran vitatkoztak is Adyról. A halálraítélt költőnek különös, megkapó, szomorú és gyötrelmes tekintete; az önmagával, távoli magyar eredetével és minden szerelmével harcban álló Ady Endre fölkaparta az öreg bölcsnek nyugalmas derűjét. Parázs alatt izzó zseni — mondotta róla. És ilyenformán próbálta meghatározni a magyar költőt: Türelmetlen, nyugtalan lázadó, de a lelke mélyén békevágyó. Beleegyezett, hogy a „vad zseni“ „lebűvölő arcát“ a Baudelaire portréja mellé tegyék: Baudelaire mellé, akit Ady annyira szeretett. Egyszer kijelentette titkárnője előtt: „Nos hát, szeretem a maguk Adyját. Meg van velem elégedve?“ A Génie Latin szerzője meg is ígérte, hogy tanulmányt ír a Bakony-imádó Adyról. Milyen lett volna ez a tanulmány? Bizonyra hiányos, de mélyreható; értékes dokumentuma a francia—magyar szellemi kapcsolatoknak, a két faj mai szembeállításának. Egy aggastyán terve volt, egy este elhatározása. Minő kár, nemcsak Ady dicsőségére, hanem talán a franciák számára is, hogy a terv sohasem valósult meg — ezekkel a szavakkal fejezte be Tronchon rövid elmesíttatását.

*

Kozma Andor nyilatkozata bizonyára a legmakacsabb hitetleneket is az Ady-tehetségéről alkotott véleményünk revideálásra fogja bírni: „Mikor ebben, a nálunk jóval ifjabb költői nemzedékben olyan eruptív s olyan elsodró erejű hatalmas lírikus támadt, mint Ady, aki lázas hevében minden szent és nem szent hagyományon átszáguldó nagyvérű pegazusán dacosan rohant dalolva a maga egyéni útján az új khaoszba, — csoda-e, hogy hozzá nem mérhető kortársai teljes jóhiszeműséggel rohantak utána?! A fátum úgy akarta, hogy a nemzet katasztrófája, amelyet Ady jósul eleve megérezett, csakugyan bekövetkezzék. Ő maga ezt nem élte túl és én tudom, hogy ő a nemzeti bukáson kétségbeesve halt meg“.

(Nemzeti Újság, dec. 3.)

*

Ady Endre végre megéri azt is, hogy nemcsak ifjú szívekben él, hanem a régebbi generáció is megértő érdeklődéssel közeledik feléje. Mihelyt az Akadémia bevonja tudományos vizsgálatai körébe Ady világát: remélni lehet, hogy ennek az új szimpathiának melegénél mély igazságok jönnek fölszínre. A középkori magyar irodalom legalaposabb ismerője, Horváth Cyrill cikksorozatát indított a Budapesti Hírlapban Ady Endre hitéről és erkölcséről. A nemrég még dűrván támadó B. H. most tárgyilagos elmélyedéssel idézi és boncolja Ady sorait: „Ady ismerte Spinoza pantheisztikus világfelfogását: minden ami van és történik, egyetlen ős-szubsztanciának a módosulata és megnyilatkozása. Lényegében magáévá tette a zsidó filozófus tanítását, csak az ős-szubsztancia nevét cserélte föl modernebbel és hangzatosabbal: az Élettel. A theozófusokkal egyetértve azt mondotta, hogy minden, ami van és történik, nem egyéb az ezernyi alakba öltöző Életnél, az ős életfolyónak egy-egy hullámánál, cseppjénél, megmozdulásánál. Az Élet minden és az Élet az Isten . . .”

*

Első eset, hogy magyar és olasz írók között a két ország nyelvén irodalmi vita folyik. Mikor híre jött, hogy a múlt évi Nobel-díjat Grazia Deledda kapta, Lakatos László a Pesti Naplóban gúnyos cikket írt az olasz írónőről. Néhány nap múlva ugyanebben a lapban Erdős René védelmébe vette a svéd Akadémia koszorúsát, Oskare di Franco pedig a Corriere della Sera-ban foglalt állást Lakatos támadásával szemben, aki viszont a Pesti Naplóban újólág kifejezte elutasító véleményét. Erre Oskare di Franco éles hangon válaszolt a Nemzeti Ujság dec. 7-i számában: „ . . . Az Ön cikke, Lakatos úr, nem kritika. Giccs. Közöséges giccs. És itt nem félreértésről van szó, mert szerencsére többen vagyunk olaszok, akik Petőfi Sándor nehéz, de zengzetes nyelvét jól megértjük és beszéljük. Itt csak goromba, dűrva és izléstelen kirohanásról van szó, amelyet Ön Olaszország legnagyobb írónőjével szemben elkövetett. Ezt a páratlan és izléstelen kifakadást akartam ismertetni a Corriere della Sera olvasóival, hozzátűzve még azt, hogy szerencsére akadt Magyarországon írónő, aki Önnek jó leckét adott. Olvassa el újra Erdős René cikkét, amelyet teljesen aláírok . . .”

*

Lakatos László védekező cikke Pirandello világirodalmi nagyságát emeli ki a Nobel-díjas szicíliai írónővel szemben: „Nem Olaszországot, nem az olasz népet, nem az olasz génuszt kritizáltam, amikor úgy véltem, hogy él ma író, aki Grazia Deleddánál érdemesebb egy olyan világkitüntetésre, mint a Nobel-díj. Hogy él-e? Hiszen itt van — Pirandello. Luigi Pirandello, az írás és gondolkodás páratlan művésze, akinek csodálatos munkássága egészen új perspektívákat nyitott meg az emberi lélekben és az emberi művészetben. Milyen boldog lettem volna, ha a Nobel-díjat ez a kiváltságos költő és gondolkodó kapja meg nemcsak azért, mert ő Pirandello, hanem őszintén bevallom, azért is, mert Pirandello — olasz, Itália gyermeke, Itália művésze, Itália bölcse”.

*

Ravasz László cikke — Ady vallásosságáról — méltán keltett feltűnést a Magyar Szemle nov. számában. „Makkai nem a keresztyén dogmatika vagy köztetfogás szellemében mondotta Adyt az egyetlen vallásos költőnek — írja Ravasz László. — Ő a religiosum fogalmát lélektanilag és vallástörténetileg értette . . . Mert vallás ám az is, mikor a néger fétisét megköpökdi, beszennyezi, tengerbe

dobja. Vallás az is, mikor a szerelem vagy a termékenység istennőjét forró érzé-
 kiség szertartásaiban, kultikus prostitúcióival tisztelik. Vallásos szertartás a részeg
 bacchánsnők rikoltozó paráznasága, vagy Siva előtt a bőrnek és húsnak testünkről
 önnön kezünkkel való letépése; vallás a szent Ganges forró, szennyes habjaiba
 való szertartásos befulladás gyűlölt régi énünknek. Vallás az istenek párbajá-
 ban való haldós részvétel, az egyiktől a másikhoz való pártolás, a legyőzött isten-
 nel való dacos együttthalás. Mindezekben azonban a szív kielégületlen, panaszos;
 tobzódása mellett is szomorú; halkan epedő, vagy harsogva jajgató. Ez az a kielé-
 gítetlen nyugtalanság, amelyben nem leli otthonát a szív addig, amíg el nem érke-
 zik az egyetlen pihenő helyre, a kereszt lábaihoz. Ady ilyen értelemben vallásos
 költő, sőt még élesebben kifejezve, ilyen értelemben kétségtelenül az egyetlen
 magyar vallásos költő, mert ilyen érzéseket, vallásos megrendüléseket
 más magyar költő tudtommal kifejezésre nem juttatott. Ő az új magyar pogány-
 ság magát tépő, véres, körmű hívője, aki sokszor leült síró prozelitusnak a ke-
 reszténység pítvarában. De beljebb nem került soha. Fájdalom, ő olyan ádvent,
 amelynek nincs karácsonya".

*

A „Száz%“ című folyóirat vezércikkét követett el „Négy egyetem, egy-
 millió analfabéta“ címmel. A cikkíró téved. Analfabéta eggyel több van, mint ő
 gondolja . . .

*

Pasteiner Gyula emlékéit idézi Gerevich Tibor a Magyar művészet jelentő-
 sége című dolgozatában: „Európai volt és magyar, szakmájában oszlopos típusa
 annak a magyar tudós nemzedéknek, melyet az Európába ki nem tekintő rövidlá-
 tót és a csak Európát, egy karikírozott Európát látó kozmopolita radikálisok tor-
 zónak maradt; keverék generációja váltotta fel“. (Magyar Szemle, 1927 : 244.)

*

Alexander Bernát halálát az elhunythoz méltatlan nekrológokban regisztrálta
 a magyar sajtó. De idézhetjük Szemere Samu szép sorait: „Ezt az egész roppant
 tevékenységet azonban — ezt is meg kell mondani — minden tudományos objektí-
 vitása mellett nemzeti szellem hatotta át. Alexander az ő rendkívüli képességeit,
 amelyek arra determinálták, hogy európai hírű tudóssá legyen, egészen a nemzeti
 műveltség szolgálatába állította. A Filozófiai Irók Tárával, amelyet felejtethetetlen
 barátjával, Bánóczi Józseffel együtt alapított, felébresztette itthon a filozófiai érde-
 klődést, saját fordításaival és értekezéseivel az európai filozófia gondolatvilágát meg-
 közelíthetővé tette a magyar olvasó számára és világos, kifejező, hajlékony filozó-
 fiai nyelvet teremtett, úgy, hogy a modern magyar filozófia egyik megalapítóját
 kell látnunk benne. Mint egyetemi tanár a filozófailag művelt tanárok nemzedékeit
 nevelte a magyar középiskolának. Mint az országos közoktatásügyi tanács tagja
 évtizedeken keresztül résztvevett a testület alapvető munkáiban. A nemzet nagy tani-
 tója volt, aki népszerű, de mindig filozófiai magaslaton mozgó cikkeivel az élet
 legváltozatosabb jelenségeit magyarázta és bennük az életbölcesség nagy gazdag-
 ságát szórta el. Tanítványainak és olvasóinak számlálatlan serege bizonyára min-
 dig melegséggel fog reá visszaemlékezni. Azok pedig, akik oly boldogok voltak,
 hogy közelében élhettek, akiknek megadatott, hogy életörömét és bensőségét,
 emelkedett bölcsességét és lelki harmóniáját csodálják és élvezzék, a magasabb-
 rendű emberiség e tüneményéért mindig hátsak lesznek sorsuknak és mint leg-
 drágább élményt szívük szívében őrzik majd hiven emlékéit“.

R O S T A.

AZ EGYETEMI AUTONOMIA.

A Századunk II. évf. 9. (1927 nov.) számában Zoványi Jenő az egyetemi autonomia mostanában sokat emlegetett kérdésével foglalkozik. Megállapítja, hogy a magyar egyetemeknek önkormányzata sem szabályokban, sem a valóságban nincsen és kifejezi azt a véleményét, hogy *nem is lenne jó, ha egyetemeinknek igazi autonomiája volna*, olyan, amely szerint a tudománykarokon dölne el a tanzszékek betöltése és például a fegyelmi ügyek végleges elintézése is. Az autonómiát Zoványi egyetlen egy tekintetben vallja szükségesnek: a tanítás szabadsága tekintetében, de ebben sem az egyetemnek, mint testületnek, hanem egyenként a professzoroknak kívánja, ami különben természetes, hiszen nem az egyetem végzi a tudományos munkát, hanem az egyének. Abban, ahogyan Zoványi a nézeteit kifejti, nyilvánvalóan és önként érthetően érvényesülnek személyes tapasztalatai, valamint a mai egyetemi tanároknak némely közös tapasztalásai és így e kis közleménynek bizonyos kortörténeti jelentősége is van. Itt pusztán egy vonatkozásban szólunk az ott felvetett kérdésekhez.

A magyar egyetemek élete eddig nem sokszor volt történelmi szemlélődés tárgya, de remélhetően ennek is majd csak akad történetírója s annak az autonómiára vonatkozó mostani tétovázással kétségtelenül foglalkoznia kell. Nem jár majd egészen töretlen úton, mert az egyetemről szóló dolgozatai között Scheller István (Paedag. Dolg. I.) „egyetemi tanügyi irányzatunkról” írva, nagy aggodalommal mutatott volt rá a már régen is észlelt bizonytalanságra. Ugyanitt azonban megtaláljuk annak a jeleit, amit mindkét régibb egyetemünk rektori beszédei is igazolnak, hogy az autonomia az egyetemek legkomolyabb professzorai részéről sem engedékenységnak, sem alkunak a tárgya nem volt. Arról lehet és volt is szó, nálunk is és p. o. a porosz egyetemek 1849-i berlini konferenciáján is, hogy miben áll ez az autonomia, mire terjed ki, milyen biztosítékokra van szükség a lehető tökéletes működése érdekében és hogyan kell módot találni az önkormányzat esetleges tévedéseinek helyrehozására. Azonban arról, hogy van-e reá szükség vagy nincsen, mindaddig nem lehet szó komolyan, amíg az egyetem fogalmában a tudomány művelését és a tudomány művelésére való ránevelést látjuk a legfőbb mozzanatnak, a professzoroktól nem csupán ismeretek közlését, hanem a megismerésben való örök haladást követeljük s az életpályák egy részére a tudományos előkészülést tartjuk a legjobbnak. Annál kevésbbé lehet vita tárgya az autonomia szükségessége, mert éppen abban a tekintetben, amire Zoványi rámutat, a tanítás szabadságára nézve is csak az lehet az egyetlen biztosíték, amit autonómiának, pontosabban mondva: tudományos önkormányzatnak nevezünk.

Ez a kérdés különben azért okoz most nyugtalanságot, mert alkalmasabb időben elmulasztottuk a tisztázását és szabályozását. Ezért kerülhet ma élesen szembe az a vélemény, hogy egyetemi autonomia voltaképen nincs is, azzal a másikkal, hogy a *hagyományos köztudat felér a tételes törvény erejével*, hiszen a törvényt könnyebb módosítani, mint a közfelfogást. Ez a tisztázatlanság baj és előre látható, hogy zavarnak lesz az oka még ezután is. Mégis úgy látszik, egyelőre nem lehet, talán nem is szabad segíteni rajta, mert a mai kor levegője mindenféle autonómiára nézve világsszerte, legalább is Európaszerte kedvezőtlen s

félő, hogy nem az önkormányzat biztosítása, hanem kifejezett megszüntetése lehetne belőle, ha a mostani állapoton változtatni akarnánk. Eféle időben, mint a mostani, valószínű szerencsétlenség származhatnék abból s éppen reánk, magyarokra nézve végzetes lehetne, ha eltérnénk a kialakult köztudattól és akár új gyakorlattal, akár kivált törvényalkotással helytelennek bélyegeznők azt a felfogást, amelyet a mai idősebb nemzedék az egyetemi élet legfőbb jellemzőjének és szabályozójának, az egyetem professzorai és polgárai igazi irányítójának és kötelezőjének ismer. Még akkor is, ha valóban úgy van, hogy soha és sehol az egyetem autonómiáját, vagyis önmaga kormányzására való felhatalmazását törvény vagy szervezeti szabályzat ki nem mondja, még akkor is helytelen arra az álláspontra helyezkednünk, hogy az egyetemi autonómiáról ne beszéljünk, mert ilyesmi nincsen. Elvégre sok minden nincsen sem §-ban, sem rendeletekben, mégis eleven, ható erő — sokszor sokkal inkább, mint amit túlzottan óvatos mérlegeléssel vagy vakmerő hirtelenséggel kötelezően életbeléptettek. Az egyetemi autonomia az egyetem szellemét jelenti: a tudomány szabadságának biztosítását, a szabadság nevelő erejének érvényesítését, az ebből következő súlyos felelősségnek befelé, professzorra és hallgatóra vonatkozóan, — és kifelé, az egyetem hatása körébe tartozó egész élet minden területén való rendszeres mélyítését. Nem lehetséges, hogy szabadság nélkül a tudomány fejlődhessék; nincs mód arra, hogy az egyetem autonomia nélkül szabad lehessen. —

Bizonyos, hogy ennek a tudományos önkormányzatnak súlyos személyi követelményei vannak és azok teljesülése nagyon nehéz; nem hiszem, hogy legyen egyetemi professzor, aki el ne ismerje, hogy a tévedéstől való mentésre semmiféle testületi állásfoglalás sem szolgáltat feltétlen biztosítékot. De egyáltalában hol van meg ez a feltétlen biztosíték?! A tudományos munkára, tanszékek betöltésére, tudományos értékek megítélésére nézve a biztosítékot legelső sorban mégis csak azokban kell keresnünk, azoktól lehet megkívánnunk, akik a felelősséget nem hivatali feljebbvalókkal, nem valamely párttal, nem is látható vagy láthatatlan szövetségekkel szemben érzik, hanem egyesegyedül az igazsággal szemben, amelynek keresésére és szolgálatára magokat elkötelezték. Ezek is tévedhetnek, tévednek is, de tudva nem tesznek olyat, ami igazságtalan, ami a tudomány érdekeivel ellentétes; ezek számára nincs egyéb kényszer, mint a tudományos lelkiismeret, nem szabad lennie egyébként és az nem tűr megalkuvást. S ha mégis akadnak megalkuvók, mégis alakulhatnak talán az egyetemeken véd- és dacszövetségek, ezek miatt az eshetőségek miatt ki merné a lelkére venni, hogy az egyetemi tanárt ettől a kötelezettségtől, ettől a felelősségtől felmentse?! Mi lenne ennek a következménye egy-egy nemzedék mulva? Semmiféle nevelőnek sem szabad magát hivatalnoknak éreznie, hogyan volna szabad út nyitni annak, hogy az egyetemi professzor, a tudomány munkásainak nevelője váljék hivatalnokká?! Sokszor hallatszik az óvás: szemernyit sem szabad engedni vagy elvenni a *birák függetlenségéből*. S ez ellen még nem mert szólni senki. A nemzetnek éppen olyan biztosítéka az egyetemi professzorok függetlensége. Az igazságszolgáltatás és az igazságkeresés ugyanazt az elbírálást követeli. Ha bármi hiba van a dologban, a hiba okát kell megszüntetni, de nem az autonómiát, amelynek a tudata igenis él és hat s ne mondja senki, hogy nincs arra szükség, hogy még erősebben hasson. Lennie kell olyan testületnek, amely minden tagjának az értékét azon méri: mennyire él és hat benne a tudomány szabadságának és az ebből származó felelősségnek a tudata.

Abban a három törvényjavaslatban, amelyet bár Eötvös József 1870-ben a magyar egyetemi oktatás tárgyában a képviselőház elé terjesztett, az 1848-ban kimondott elv: a tanszabadság elve érvényesül s hogy ezt az elvet maga Eötvös miként értette, azt világosan jellemzi az a kis eset, amelyet róla munkatársa, Molnár Aladár mondott el a Pesti Naplóban (1872., 297. sz.; idézi Dóczi Imre a Magyar Paedagógia 1913. évi Eötvös-számában). Eötvös egy ízben két pesti egyetemi tanárt hivatalból nyugdíjazni akart, de eszébe jutott Renan esete s a már elkészített nyugdíjazó iratokat megsemmisítette, mert így okoskodott: „Ime ezen ember egy az állam törvényeivel és szerkezetével semmi vonatkozásban sem álló irodalmi művéért mozdíttatott el tanszékéből. És én ma hasonló lehetőségre szolgáltatam precedenst. Én tisztán a tudományosság érdekében akarok ugyan pár tanárt nyugdíjazni, de *nem lehet-e valamikor oly miniszter is, aki a tudományos érdek ügye alatt politikai vagy egyéb tekintetből teszi ugyanezt s ez által a tanszabadságot elnyomja.* Én erre nem nyújtok előzményt. Inkább legyenek az egyetemen gyenge vagy elgyengült tanerők s inkább segítsen az ország e bajon némi pénzázdozattal, úgy, hogy a tanerőket szaporítja, mintsem hogy Damokles kardjaként függjön a tanár felett a kormány általi elmozdíthatás vagy nyugdíjaztatás és ezáltal a tanszabadság elnyomathassék”. Amit Eötvös az önkényes nyugalmazásról mond, az az önkényes kinevezésre is áll.

Az a szellem, amely e szavakból árad, világosan kifejezi azt, ami az egyetemi önkormányzatban a lényeg. Sem arról nincs szó, hogy az egyetem a fenn tartási költségekkel számadás nélkül gazdálkodik, sem arról, hogy a karok vagy a tanárok tanszékek betöltése és általában a belső élet kérdéseiben felelősség nélkül intézkedjenek, még arról sem, hogy — Eötvös szavaival szólva — elgyengült tanerők a korhatáron túl is elfoglalva tarthassák a tanszéket. Csupán arról, hogy a tudomány szabadsága — a kutatásé és tanításé — biztosítva legyen. Ismételjük, hogy szabadság nélkül nincs tudomány, de természetes, hogy a tudományhoz nem elég a szabadság magában véve. Azt a többletet is jobban biztosítja az autonómia hangsúlyozása és kiépítése, mint az autonomia tagadása és megszüntetése. Efféle tehát ne beszéljünk, hanem a kiépítést készítsük elő, mire eljön a cselekvés, t. i. az egyetemi törvény megalkotásának ideje.

(Szeged.)

Imre Sándor.

TÓTÁGAS ADY KÖRÜL.¹⁾

III. Petőfi—Ady.

A Petőfi—Ady-párhuzam csapdáját Ady támadói állították az Adyt védő kritikusok számára. Hadd essenek most az Ady-lesben állók a magukásta verembe.

Ifj. Z u l a w s k y Andor adott ki *Petőfi—Ady* címmel egy kis füzetet (1925²⁾), amely sok helyesírási hiba és kisiskolás magyartalanságok után azzal a konkluzióval zár.

¹⁾ V. ö. Széphalom, 1927: 322. és 428.

²⁾ A füzetben ez a jelzés olvasható: „Renaissance kiadása.” Hogy milyen lehet ez a homályos „Renaissance” és a szerző mögött álló szellemi tábor, arra nézve bemutatók — sajnos csak néhány fozslányban — egy elmémvet, amelyet történelmi kuriózumként őrzök. Címe: *A Magyar Reneszansz-Társaság programja, elvei és célja* (Bp. 1919). Ebben a Zulawsky modorával kongeniális röpiratban ilyen csodabogarak hemzsegnek: „Azért jöttünk mi reneszanszok, hogy a béklyókat feloldozzuk... A Reneszansz-társaság pályadíjakat fog kitűzni, mint az irodalmi művek díjazására... Nem ehetne végre a magyarnak is Attila hősi szerepléséből egy nemzeti époszt teremteni.

zióval zárul, hogy a „magyarellenes“, ízléstelen és erkölcstelen Ady Endrét égföld-különség választja el az eszményként előttünk álló Petőfi Sándortól.³⁾ A *Budapesti Szemle* (1927: 472) aztán megtoldotta ezt a tételt azzal, hogy Petőfi korában épúgy szemben állott egymással idegenszerűség és magyaros ízlés, mint az Ady-körűli harcokban: csak hogy annak idején Petőfi képviselte a magyaros hagyományt, a tagadói⁴⁾ pedig az „idegen“ ízlést, míg újabban az Adyt tagadó kritikusok oldalán van a „magyaros“ irodalmi hagyomány.

Ennek a tételnek Adyra vonatkozó állításait — magyarellenesség, ízlés-hiány, erkölcstelenség, idegenszerűség — ma már fölösleges volna bolygatni. Elég, ha felsorolom azokat a „jobboldali“ kritikusokat, akik a *költő* Ady pártján állanak: Makкаи Sándor, Hegedűs Lóránt, Zsilinszky Endre, néhai Riedl Frigyes, Benedek Elek, Horváth János, Alszegehy Zsolt, Sik Sándor, Brisits Frigyes, Dóczy Jenő, Eckhardt Sándor, Szekfi Gyula, Wlascics Tibor báró, Milotay István, Pethő Sándor, Surányi Miklós, Komáromy András, Szinnyi Ferenc, Miklós Jenő, Rédey Tivadar, Galamb Sándor stb. Herczeg Ferenc és Klebelsberg Kunó gróf is elismerik Ady Endre zseniális tehetségét. Ide vehetném ma már Négyessy Lászlót, magát Berzeviczy Albertet is, akik jóindulatú semlegességük bizonyosságát adták... Sőt Császár Elemért is, aki hajlandó békekötésre és Kozma Andort, aki legutóbb nyilatkozott Adyról. Tekintélyes névsor: a haladó magyarság szellemi vezérkara. (Ma már ott tartunk, hogy a *Nyugat* tábora — olyan kitűnő esztétikusok, mint Babits Mihály, Schöpplin Aladár, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Benedek Marcell, Földessy Gyula — másodrangú szerepet játszik az Ady-kultusz terén...) Ezzel szemben ki marad a makacs támadók oldalán? Rákosi Jenő, Szász Károly, Voinovich Géza, Kékyl Lajos, Köszegi László, Zulawsky Andor és Pap Károly... Bármily tisztelettel adózzunk is az utóbbi névsor három első tagjának véleménye iránt, nem tagadható a tény, hogy a mérleget a másik, a nagyobb lista nyomja le.

Quid nunc? Ady-vita helyett nézzük meg kissé közelebből a Petőfi körűli harcot.⁵⁾ Ebből a rövid harctéri látogatásból újólág ki fog derülni az a már számtalanszor hangoztatott igazság, hogy Petőfi a maga korában époly üldözött lángész volt, mint Ady Endre a magyar kritika történetének legújabb fázisában. Azok a vádak, amik Ady ellen elhangzottak — ízléstelenség és értelem-hiány, erkölcsrontás és hazafiatlanság —: mind elhangzottak Petőfivel szemben is. Senkisé próféta a maga korában, de a múlt tévedései korrektívumai lehetnének a kritikai tévedések nagy recidíváinak...

Három pontba foglalták össze Ady ellen a vádak: ugyanez a három pont járjon előttünk vezető gyanánt a negyvenes évek kritikai dzsungeljében.

mint minden nemzetnek van s megzenésítve?... hogy a magyarságba (sic) végre általunk kialakuljon a homo sapiens eleven lénye... Az egyik út ennek eléréséhez, a rég tervezett Pantheon is lesz. Igyekezettünk arra irányul, hogy ott majd együtt lássuk nemzetalapító őseinket, Attilát, Árpádtól kezdve szellemi nagyjainkat... A Hadur, a magyarok Istene vezessen minket...”

³⁾ V. ö. még: Köszegi László, *Esztétikai megítélésünk*, Bp. 1924: 64.

⁴⁾ V. ö. ezekről Széphalom, 1927: 17. és Széphalom-Könyvtár 1: 14.

⁵⁾ A kérdés irodalma: Endrődi Sándor, *Petőfi napjai*, 1911; Horváth János, *Petőfi fogadtatása az irodalomban*, Budapesti Szemle 1913; Schöpplin Aladár, *Magyar írók*, 1917: 69; Császár Elemér, *A magyar kritika tört.* 1925: 243.

1. IZLÉS.

„Ady állítólagos költészete a pöffeszkedő parvenü üres feltűnéshajhászása, mely joggal számít a félművelt közönség izléstelenségére. Ady bombasztjai a lelki anarchiának, az ész és szív ürességének üres takarója.

Rusticus (gróf Tisza István).

A költői újítás elfogadásához az értelem *alkalmazkodásán* át vezet az út. (A sivár Értelem pedig sokszor csökönyös: göggel ragaszkodik a maga igazságaihoz és ösztönszerűleg fél az ismeretlenbe ugrasztó rugalmasságtól...) Innen van az, hogy a művészeti új igen gyakran a komikum és az értelmetlenség ríkító színeiben mered a hagyomány elé. Az első impresszionista festőket kinevették. Wagner sokáig kakophonia maradt, a valamikor halálosan komoly krinolit ma már mosoly és meg-nem-értés fogadja. Adyt még ma is magyarázgatják.

Petőfi feltűnése is legelőször az esztétikum értelmi vonatkozásaiban lett hagyománysértő. Erre a kristálytisztá költőre, akinek országába ma már az elemi iskolásokat is bevezetik — valamikor azt mondták, hogy *homályos*. Akadt olyan Zerffi, aki megírta róla, hogy „Petőfi még folyvást homályos fogalmakkal, magyarázhatlan érzelmekkel küzd; sejtj ugyan, hogy kell létezni egy világnak, tele különös világossággal — de nem tudja e világot keresni — még kevésbé fölhalálni“. (1846. okt. 27.)

Az akkori Ökörsem-ek Petőfi józan okosságát is kétségbevonták: költői kifejezései „nem az észből jönnek“ és „nem ír ő okosat, a világért sem!“ (Honderű 1847. okt. 5.) Lehet-e „lángész — ész nélkül?“ — kérdezi a Honderű bölcs szerkesztője, Nádas Lajos (1847. okt. 12.). Egy szarvasi birtokos-magyar honmentő lelkesedésében röpiratot ad ki az „eszelő“ Petőfi-gyerekről, ezzel a mottóval: „Kerülik az emberek az észt, mint kutya a pipafüstöt“. Amint látjuk, *van itt ész bőviben* a Petőfi-támadók között... Valóban: „alig volt valaha szomorúbb, mondjuk ki: veszélyesebb irodalmunk állása, mint e percben“ — t. i. a Petőfi-imádók garázdálkodása percében. Az történik ugyanis, hogy „egy szenvedély-részeg csoport [= a Petőfisták csoportja] garázdálkodik a tudomány és műveltség szent csarnokában, az ész és szellem higgadtan bölcs szózata helyett ez irodalmi tivornyázók dűrva kurjongatásai töltik el a boltíveket, megfertőztetve a tudomány oltárát, kioltva az ész világát“ (Honderű 1847. júl. 13.). Az effajta garázdálkodó poéták természetesen „gúnyt űznek a logika törvényeiből“ (Honderű 1846. dec. 15.). Így tanították akkor is a poétikát a maradi folyóiratok szűrke szerkesztői...

Mintha Kőszegi Lászlót hallanók, aki Ady „zagyvaságairól“, „rémes zagyvalékáról“ beszél. Ady képei, hasonlatai ma még valóban a *stil nuovo* — élességével hatnak. Így hatott a számunkra már „hagyományos“ Petőfi is a maga korában, amint az alábbi rövid *extra causam*-ból kitűnik.

*

Császár Elemér alapos és nagy erudícióval készült munkájából⁶⁾ tudjuk, hogy a Kisfaludy Társaság 1847-ben *Magyar Szépirodalmi Szemle* címmel hetilapot indított a „nemesebb izlés terjesztése céljából“. A Kisfaludy Társaság akkori *hivatalos közlönyébe* Erdélyi János, Toldy Ferenc, Henszlmann

⁶⁾ *A magyar irodalmi kritika története*, Bpest, 1925: 332.

Imre és Pulszky Ferenc írták névtelen kritikáikat. Petőfivel szemben hideg fukarságot, hűvös közömbösséget mutatott az akkori hivatalos társaság Kisfaludy-közlönye. Amint Császár Elemér írja: „a Szemle kritikusi mindig gögös tartózkodással szóltak Petőfiről“. Azon még nem csodálkoznánk, hogy általában „a fiatalabb írói nemzedékkel szemben elfogultak voltak“. De a fiatalok között ott volt a húszéves Arany János. „Erős disszonancia jellemzi a Szemlének Aranyról mondott ítéleteit is“ — állapítja meg a filologus objektivitásával Császár Elemér (i. m. 339.). A nemesebb ízlést terjesztő Kisfaludy Társaság akkor még „Arany lírájáról nem mert határozott véleményt mondani. Rendszerint hallgatott verseiről, vagy egy-két semmitmondó szólammal ütötte el a bírálat dolgát, majd meg a lírától iparkodott elriasztani a költőt...“ Szerencsére Petőfi és Arany nem sokat hederítettek a Kisfaludy Társaság Szemléjének riasztó szavára, mert különben manapság nem támadhatnák egyes kisfaludysták Ady Endrét — éppen a Petőfi-Arany forradalmi bázisáról...

Hogy milyen mértékű volt ez a meg-nem-értés Petőfivel szemben, arra jellemző Pulszky Ferenc gáncsoskodása (1847 máj. 9.). Petőfi a sötét leányszem ragyogásáról azt mondja, hogy úgy tündököl:

Mint zordon éjben,
Villám tüznél,
A hóhérpallos.

A fogyatékos esztétikai ízlés és a pénzügy-államtitkári józan okosság megütközött ezen a „keresett, természet elleni képen“, „mert hiszen nyilvánvaló tény, miszerint „zordon éjben villám tüznél a hóhér alszik s nem nyakaz s pallosa a tokban nyugszik...“⁷⁾

Igy gyűrte le 1847-ben a kritikusi okoskodás a lángelme bölcsességét.

*

Aki ész nélkül, éretlenül írja verseit, — mint pl. Petőfi Sándor vagy Ady Endre — az természetesen nagy költő nem lehet. Legföljebb a „laposság“-ig viheti, — amiképen tudós professor Greguss Ágost írta vala az Urnak 1847-ik esztendejében, a szarvasi *Futár*-ban. A pesti egyetem leendő esztétika-tanára mondja ki az örökbecsű ígét, miszerint:

Petőfi pediglen erőlködik vala,
Petőfi pediglen poéta nem vala;
Petőfi verseit elolvastam vala
És ennél még nagyobb inségem nem vala.

Ez már valóban márványra kívánczó ítélet. Mert azon igazán semmi meglepő nincs, ha egy Zeffi „rossz költőnek kénytelen nyilvánítani“ azt a költőt, aki „egy párt által lángésznek kiáltva“ nem szűnik meg verseket írni... De Greguss, a Kisfaludy Társaság későbbi másodelnöke! Avagy talán azért nem ismerte föl mindjárt Greguss a Petőfi költői nagyságát, mert hű maradt ahhoz a Kisfaludyhoz, akit Petőfi a „nyavalyás érzelmők“ és a másodrendű tehetségek

⁷⁾ Hasonló filiszter-bölcsesség kifogásolta Adyval szemben, hogy „miképen dúdolhatnak ós-trágárdalokat a szelek?“ (Zulawsky, *Írás Adyról*, 1924: 69.)

közé sorol? (Merne ma valaki ilyen stílusban beszélni a közelmúlt évtizedek másodrendű tehetségeiről! Még akkor is, ha tárgyilagos komolysággal ír a másodrendűekről: megállapítják róla rögtön, hogy *baloldali* kritikus. Igaz, hogy ez az utóbbi jelző ma már dicséretszámba megy, hiszen a többség baloldalra került az idők haladtával.)

Zerffítól nem lep meg, ha a fogyatékos esztétikai ízlés nyugalmával így adja föl a szónoki kérdést: „hol van Petőfiben csak egy szikrája az isteni szellemnek?” (Honderű, 1846 dec. 1.) Ne lepődjünk meg az Ökörszem című rovat kedélyeskedésén sem, amely így búcsúzik Petőfitől: „Adieu Dumas druszája! Adieu genie!” (1847 dec. 21.) Az is érthető, hogy a hagyománymentő kritikusok Kisfaludyt Petőfi fölé emelték (1847 okt. 5.). De az már mégis gondolkozóba ejt, hogy Pulszky Ferenc, az Akadémia tiszteletbeli tagja, 33 éves korában (1847 máj. 9.) — tehát abban a korban, amikor már kicsontosodtak és többé nehezen változnak az esztétikai elvek — Petőfi *sületlenségeiről* beszél és ennek bizonyítására horribile dictu 19 verset idéz (akárcsak Szász Károly Adyból): olyan gyönyörű verseket, amik ma már átlényegülve élnek a nemzeti lélek állagában... Avagy talán igaza volt a hagyománymentő, újításokra gyanakvó ijedelemnek? Annyi tény, hogy a „sületlenségekből” szentély lett és a költői félreismertetés mártir-keresztje mielőttünk a megdicsőülő genie-sors szimbolumává magasztosul.

*

A meg-nem-értés második fokozata, midőn a kritikus röviden és egyszerűen *ízléstelennek* tartja az újítás szövegét. (Ez az ítélet lehet teljesen jóhiszemű, amint-hogy ismerék több tiszteletreméltó idősebb urat, akik nem haragszanak Adyra, nem állanak ki a fórumra, hogy félreverjék a harangokat, hanem őszintén bevallják, hogy idegen tőlük az új művészet stílusa.)

Az „*Ízlés! Ízlés!*” kiáltozói ellen hiába hangoztatta már a Petőfi-korabeli bölcsebb kritika: „Hiába való mindig és mindig ízlésről beszélni, mert a szépirodalmat nem csupán ízlés, sőt inkább teremtető erő és genius éltetik”. Néhai derék Sükei Károly írta ezeket a sorokat, amiknek folytatása nyíltan pálcát tör a geniust soha-meg-nem-értő oskolás, gáncsos kritika fölött: „E szempontból nagy anomáliát követett el a critica Petőfivel s legújabbán Jósika Miklóssal; ugyanis ahelyett, hogy a költői szellem új phasisaiba, itt és amott, igyekezett volna magát belé találni: saját iskolai értelmezései torzító szemüvegén keresztül ugyan-csak prosai boncolás volt egész eljárása”. (Életképek 1847 júl. 18.)

Az ósdi kritikusoknak meg is feküdte a gyomrára a Petőfi-nyújtotta ízetlen szellemi táplálék. „Leírhatatlan bájos költői halmazat: *mintha szénát ennék*” — kiált föl Gregus Ágost (1847 aug. 12.). *Ízléstelenség, kiállhatatlan arrogancia, ízlés nélküli dúrvaság, érzelem nélküli parasztoosság, poézis nélküli eszméüresség, fölfuvalkodott dagály, handabandázás, aljasság, legeslegáljasabb kicsapongás, daróc nyersesség, alacsony póriasság, hetvenkedés, kocsisok cselédszobai hangján való nyelveskedés, buzogánnyal cicomázott nyers erő, baromi beszéd (a szépműtan dacára), alacsonan-komikai, gondolatnélküli, undorító, büntetésre méltó kór, költészethijú dictio: — recipe és megvan a laposan pislákoló kritikus-lángész gazdag szókészlete. Körülbelül olyanforma, mint az a szóvirág-csokor, amellyel az Adyra haragvó Kőszegi László óhajtja esztétikai „megtisztulásunkat” illatosítani: undorító*

ősbárbárság, formátlanság, kontárság, egy hiszterikus bika szimata, ösztön-makogtatás. Az ilyenfajta — ízlésre kényes és értelmi fölényére büszke — kritika a limi-ne elutasítja magától az újító lángelmét. „Petőfi úr ellen kíméletleneknek kell lennünk...” (1847 okt. 19.)! Másutt: „A költő, ki írataiban miként vigyorgó Faun jelen meg előttünk, nem igényelheti részvétünket” (1846 okt. 27.). Ez a vigyorgó Faun ma ott áll a nemzeti klasszicizmus-talapatán és forradalmi ízlésének diadalmát hirdeti örökre...

Ez lesz-e sorsa a „sátáni” Ady Endrének is? Annak a költőnek, akinek verséről írta Kőszegi László: „... ilyen rémes zagyvalékokat csak az írhat, aki abortusra viselős az ördögtől” (i. m. 70. l.). Ady mellett szól, hogy egy „ördögi” fantom már a negyvenes években megkísértette irodalmunkat... „Egy mephisto, ki csak szurok és kén bűzt hozna az emberek közé, nem sokat használna. Maga az ördög is tartozik, ha becsületes társaságba lépni akar, szavait és lólábait lehetőségig eltakarni. Gondolnám, a költőnek mégis nemesebb hivatása van — neki pokol helyett mennybe kell bennünket vezetnie...” (Honderű, 1846 okt. 27.). Igyen fogadta az ósdi kritikuskok „becsületes társasága” az „ördögi” Petőfit.

*

Nyilvánvaló, hogy a közvetlen hagyományhoz csökönyösen ragaszkodó kritika nem bírta magába asszimilálni az ízlésnek olyan nagystíliú átalakulását, mint aminőt a Petőfi zajos föllépése jelentett. Szitkozódva fogadták, mert úgy érezték, hogy zúgva-böggve töri át az ízlés gátjait és elnyeli az ő laposságuk mezejét... Azután kiderült Petőfiről, hogy a legjámborabb folyó, a leghiggadtabb ízlésű, hagyomány-alkotó lírikus. Talán ez lesz a sorsa — bizonyosan ez lesz — a huszadik századi stílusforradalomnak is. És akkor nem szükséges már fölvenni az irodalmi békepontok közé az *ízlés* követelményét.

Mert a zseni kiváltsága, hogy a régi ízlés mellé fölépíti a maga új palotáját. De az új Szépség Templomába szabad bejárása van a régi bálvány híveinek is.

2. ERKÖLCS.

Petőfinek összes verseiben van egy filozófia, van egy *erkölcs*, van egy alapérzelem, van egy hang, van egy lélek... szellem, *erkölcs*, harmónia... Ady rontott az ízlésen, az *erkölcsön*... Ady verseskönyvében ennek a mi visszás, *perverz*, szertelen és hitetlen korunknak és eszményeinek, lelkének és gondolkozásának, *ledérségének és cinizmusának* híven tükröződik a képe. Egy meghasonlott, önző, szertelen, de gyáva, hiú, falánk, fennhéjázó, de önértetelen, *ideálok nélkül való kornak* ő volt a nagy és igaz költője.

Rákosi Jenő.

Kik tartják erkölcstelennek Ady Endrét, — a megbocsátó körülmények mérlegelése nélkül? Azok, akik valamikor még úgy írtak róla, hogy *értelmetlen költő*⁸⁾, akik koncedálták, hogy van néhány *csinosabb* költeménye⁹⁾. Beteg fantá-

⁸⁾ Rákosi Jenő: Budapesti Hírlap 1909: 118. sz.

⁹⁾ Angyal Dávid: Jelentés a Greguss-jutalomról, Budapesti Szemle 1913.

zia, satnya lélek, dekadens érzékiség, alkohol-gőz, romlott milieu, erkölcsi fertő, mocsári lápvirág, rothasztó poézis — ezek ma is az egyedüli jelszavak Ady morális lényének jellemzésére.

A legenyhébb megbélyegzés valamennyi között a „borgőz”. Anakreon és Sex-Rex-Xerxes kora óta nem ismeretlen az irodalomban ez a költői inspirációs eszköz. Petőfi új stílusát is először a borgőznek homályosító kódében látta az ősi kritika. Pulszky Ferenc már jónak látta kimondani, hogy „a bor költői tárgy ugyan, de nem a részegség” (Szépirodalmi Szemle 1847 máj. 9.). Akkor még Hador volt a valódi költő, Petőfi pedig az irodalomba tolakodó „csárdák fia”, a zajongó „korphrasis- és irányhajhász”, aki „borpincéken, nyílt utcákon jár”, „egy darab politkarongyot vetve magára”, aki „nyers és dúrva és kormos, a vad természet imádója” (Budapesti Hiradó 1847 máj. 14.).

A „szolgaruhában” megjelenő „rongyos költőncz” természetesen illetlen is: pirulnak *félvadságán* a hölgyek... (Akárcsak manapság Ady versein a „fehérfüggönyös leányszobában ábrándozó úrleányok” — amiként Zulawszky írja.) *Büzhödt lapályokon* terem az ilyen *lelki burján*, amely az emberiség söpredékének *romlott légkörében* tenyészik. Csikósok káromkodása az ilyen „művészet”! „Tiszta, szemérmes” szemek meg is botránkoznak azon a *cloákán*, amit a csápszéki költő elébük fest. „Petőfi azon meggyőződésben látszik lenni, hogy castis omnia casta...” Hol van ettől az *aljas piszkosságtól* a lélek nemesítése, ami föladata lenne az *igaz nemzeti szellemű költészetnek*?! — kérdezi Császár Ferenc, a fogyatékos esztétikai ízlésűek vezére (1845 aug. 16.). Mondhatta volna akár a Kéky Lajos szavaival is¹⁰⁾: „Mi szükség van arra, hogy erőnek erejével betyárossá mázoljuk magunkat Európa előtt?”

Ha elfogadjuk tehát az egykorú „jobboldali” kritika ítéletét: romlott légkörből nőtt ki a Petőfi költészete. Burján volt, amiként — a mai ókonzervatív kritika tükrében — Ady is lápvirág a mocsáron. Petőfivel kapcsolatban így fogalmazták meg a tantételt: „A lilium a mocsárnövények közt — lilium marad ugyan — de a nemes kertész vagy kifogja irtani a rossz szagú, piszkos növényeket, vagy...” stb. (Honderű 1846 okt. 27.).

A „tisztátalan szellem”¹¹⁾ ocsmány és aljas tárgyakat választ — mit is tehetne egyebet? — költői témául. Petőfi színdarabja — a *Tigris és hiéna* — „8 gazemberrel, 16 ördöggel, 5 földönfutóval, 20 kutya, eb, akasztófa, fattyú, ostoba fickó, szemtelen zshivánnal” kedveskedik az olvasónak, amihez még „49 legilletlenebb szitokszó” járul. Ugyanaz a kifogás, ami ma is él a naturalizmussal szemben: a költő hunyjon szemet az élet rútságai fölött és csak a konvencionális, fehér-leányszobás szépet tárja elénk... Evvel az esztétikai szirup-recepttel kár volna pörbe szállani. De a negyvenes évek finomlelkei, konvencionális, sallangra áthítozó aestheticusai még pöröltek a *Hóhér kötele* költőjével: „Mi a Petőfi regényében csak azt halljuk, mint kiáltoz hozzánk a bűn és vétek; csak az aljasságnak elfojtott nyoszörej jut el hozzánk; és füleinket egy fenékgig elromlott erkölcsen elnyomott aggálysóhajai verik. Hát teljesen nincsen-e társaságunknak semmi jelensége, fényoldala, erénye? Az egész ne lenne más, mint a legsötétebb — a legfeketébb vétkek tanyája?!” (Honderű 1846 dec. 15.).

¹⁰⁾ V. ö. Irodalomtört. Közl. 1927: 136.

¹¹⁾ V. ö. Budapesti Hiradó 1847. márc. 11. 136.

Ime az egykorú kritika, amely szerint Petőfi irányát alig lehet másnak minősíteni, mint egy beteg fantázia eltévedésének és egy beteg lélek megnyilatkozásának, amely a világon semmi szépet, vonzót, enyhítőt, boldogítót nem lát és nem láttat . . .

Petőfi tehát erkölcstelen, mert erkölcstelennek rajzolja a világot és jól érzi magát az önrájzolta „piszok és nyomor közt fetrengve“ (Honderű 1846 dec. 1.). Valóságos *erkölcsi sivatag* a Petőfi világa — írja a Honderű (1846 dec. 15.). Erre az erkölcsi homoksivatagra épült volna az a szilárd morál, aminek ablakaiból Ady világát erkölcsi sivatagnak és a haladás *betegének* bélyegzi a mai konzervativizmus? „Egyedül romlott, fásult lelkeknek szolgálhat táplálékul“ a nagy Népies Lángelme iránya, amelytől „undorral fordul el a költőilélek?“

Annyi tény, hogy az örökifjúság és egészséges tetterő eszményképe a maga korában a *betegség* vádját is kénytelen volt eltűnri. Túrte Pulszky Ferencről (1847 máj. 2.), aki a „beteges hiúságot“ és „a világfájdalom divatos betegségét“ vetette szemére az élménykereső, korlátokat robbantó Költőnek. Túrte azt is, hogy Zerffi (Honderű 1846 okt. 27.) az *érzékenység* apotheosisát lássa költeményeiben: ismét egy vád, amit oly gyakran hallunk a XX. század irodalmával kapcsolatban. Túrnie kellett, hogy a nagy Toldy Ferenc, a magyar irodalomtudomány eddig legnagyobb hőroza, így „becsmérelje és ócsárolja“ őt az „erkölcsös“ irodalom piederstáljáról: „Minden, a mai világ erkölcsi csúcsán álló költő tiltakozni fog olly társ ellen, kinek nézete a tivornját a költőiséggel azonosítja . . .“ (Budapesti Híradó 1845 márc. 4.). Ha manapság divatos dolog az irodalom egészségét félteni a modern irodalomtól; Petőfi korában is azt hitte az ósdi kritika, hogy az új irodalom nem egyéb, mint destrukció. A destrukció szimboluma pedig — ma már blasphemia kimondani is — a *Felhők* című ciklus, amit ma a csúcsára állítunk Petőfi költészetének. Erről a filozófiai líráról írta a fogyatékos esztétikus ízlés a következő bölcseséget: „Ezen Felhőkben tükrözik a *legújabb* magyar irodalom egész jelleme. Hasonlás, mely a legeslegbensőbbet szaggatja szét, tombolás és dühöngés, melly az irodalomtest egészségét pusztítja . . .“ (Honderű 1846 dec. 1.). Meghasonlott, szétszakadt az irodalomtest Petőfi föllépése óta!

Ez az irodalomtest a kritikus-kuruzslók prognózisa dacára is kiállotta a Petőfi-betegséget, sőt eljutott a közel-multig, amikor újabb lázbetegség szállotta meg. „Jött, fájdalom egy kor, amely szomjúhozta s ezért megértette Adyt“. Ennek a gyászos kornak szomorú és sajnálatraméltó költője lett volna Ady Endre, — hogy a *Budapesti Szemle* (1927, 205:327) szavaival fogalmazzuk meg az új diagnózist. Ez a diagnózis — fatális találkozás — ismét hasonlít ahhoz a fogalmazáshoz, amivel annak idején Petőfit háritotta el magától, a jóhiszeműen „hagyománymentő“ kritika márványkeble: a Petőfi „nagy, valóban szép tehetségében találjuk összpontosulva egész szétbomlását e fejlődésben levő — igazán szomorú korszaknak“ (Honderű 1846 okt. 20.).

Irodalmunknak amaz első gyászorszakában tehát Petőfi képviselte a bomlasztó, a destruktív elemet. Akkoriban a cinikus csapongást és a tekintélyek lábbal tapodását nem kisebb nacionalista hős végezte, mint a Petőfi Társaság mai eszményképe, aki ellen az *óaradi maradi Koppantó Pálok*, a nagyképű *Ökörszemek* és más álnevű kritikusok egész sáskahada gúnyhadjáratot indított. Ezek a

maradiak természetesen arroganciával és tekintélyrombolással vádolták Petőfit: „Igen szép dolog az önértzet és férfias büszkeség: de illy hetvenkedés, éretlenség, féktelen szerénységtelenség, sőt... már ez mégis sok. P. szépen halad a kegyeletekben. A koszorús Garayn kezdé, más érdemeseken folytatja packázásait, remélhetni, hogy majd Vörösmartyn végzendí.¹²⁾ S mi az oka, hogy a kegyeletek illy lábbal tapodását összetett kézzel elnézi az egyetemes journalistica? Szomorú dolog, s gyalázat, hogy ily önbőrükben nem férők által ekkép sértetgetni engedjük kortársainkat... Valóban a magyar irodalom történetírója nem a legkedvezőbb rajzát kell, hogy adja egykor a testületi szellemnek, mely — fájdalom, a magyar írókörben teljesen hiányzani látszik; szomorú képet kellend adnia a kegyeletről, mellyel költői érdemek iránt viseltetik a jelen nemzedék, melly legtiszteltebb neveire sárt enged dobni egy egyéntől, ki nem méltó, hogy megoldja saruit ama férfiaknak...“ Ez az egyén, aki a kettészakadt irodalomnak báloldalán „vickándozva“ az „érdem és köztisztelet“ ellen harcol: Petőfi Sándor, sok mai tekintélynek egyedüli jogforrása. Ezzel a Petőfivel szemben még Pulszky Ferenc is szükségesnek látta a megrovást, hogy „sárral dobálja azon tárgyakat és személyeket, melyekről kegyelettel szoktunk szólni“ (Szépirodalmi Szemle 1847 máj. 9.).

*

Ennyi talán elég is annak dokumentálására, hogy az egykorú kritika minő ferde megvilágításban láthatja egy lángész erkölcsiségét. A konvencionális morál bírói vád alá helyezte a legszemélytelenebb írónak, Flaubertnek regényét, a *Madame Bovary*-t és a konvencionális morál még haragosabban szisszen föl, ha egy individualista, törvénybontó és törvényhozó zsenivel találja magát szemközt.

Ady erkölcsiségére lehet követ dobni. De azok dobják rá az első követ, akik nem állanak a Petőfi forradalmi moráljának alapján.

3. HAZA.

A XX. századeleji rothasztó szellemi áramlatot — mely az irodalomban a *nemzeti iránytól való elszakadást* s az erkölcsi érzék rettentő meglazulását eredményezte — bizonyára nem egyedül Ady Endre támasztotta. De az ezen áramlat erősítésén munkálkodók alkalmas médiumot találtak Adyban arra, hogy ő a maga költészetét a bomlasztó miazmák termelésére fordítsa, Ady neve és poézise így lett *vörös zászlóvá* egy lelkiismeretlen, léha *nemzetközi* színezetű társaság kezében, s ezért nevezetik az irodalmi *destrukció* ma is adyzmusnak.

Szász Károly.

A fentírt súlyos szavak nem azon a nevezetes ülésen hangzottak el, amikor a történelmi Magyarország utolsó képviselőháza szótlanul, tiltakozás nélkül, erőszakot nem panaszolva, kimondta sajátmagának megszűnését. Azokban a Károlyi-féle időkben a Milota y Istvánék folyóirata, az *Uj Nemzedék* merészelt hangos szóval küzdeni a történelmi Magyarország eszményeiért és a vörös destrukció ellen. Ez a harcos folyóirat Ady mellett állott...

¹²⁾ A Honderűnek (1845. júl. 29.) ez a jóslata be is következett.

Azóta többszörösen megfogalmazták a *nemzetietlenség* vádját Adyval szemben. Legutóbb a *Budapesti Szemle* (1927, 205:472) Petőfivel hozta kapcsolatba az. Ady „nemzetietlenségét” megrovó harcot: szerintük Petőfi korában az idegenszerű kozmopolitizmus gáncsokodott a magyaros zseni ellen, ma pedig — épen megfordítva — a kozmopolita költőt akarja magyarosabb vágányra terelni a. nemzeti szellemű kritika.

Ha ez a tétel igaz, akkor — a fentiek alapján már mondhatjuk: — *Petőfi korában a Kisfaludy Társaság képviselte a destrukciót*, a nemzeti eszményektől elhajló bűnös irányzatot; akkor Erdélyi János, Toldy Ferenc, Henszlmann Imre, Pulszky Ferenc és Greguss Ágost voltak az idegen szellemű gyászmagyarok, akik mindenáron a magyartalanság konkolyával akarták kipusztítani a Petőfi-féle igaz-magyar költészetnek tiszta búzáját . . .

Mielőtt ebben a kérdésben döntenénk, jobb lesz ismét megnézni a konkrét. vádakát, amik *Petőfi magyarság ellen* elhangzottak. Lehet, hogy a vádak ismeretével *ad absurdum* be is bizonyítottuk, hogy mennyire nem igaz az így beállított Petőfi—Ady-párhuzam.

Két csoportra oszlanak ezek az újabb vádak. Egy szelídebb csoport csupán az *idegenszerűséget* pellengérezi a sújtásos-magyar Lángészben. A másik csoport meg egyenesen a *haza ellenségének* bélyegzi Petőfit.

Ki kerül ki győztesen ebből a szörnyűséges pörből? A vádlók, akik — akkor is, ma is — a Kisfaludy nevére esküsznek? A vádlott Petőfi vagy a vádlott: Ady? Vagy mindkét vádlott, hogy a poroszlók mellől egyenesen a költészet és a magyarság Pantheonjába költözzenek?

a) *Idegenszerűség.*

Azt szokták mondani, — azok, akik nem szánták rá magukat, hogy benne éljenek Ady világában — hogy Ady Endre nem is eredeti költő. Kár a dolgot komolyan venni! Ez a legkényelmesebb megkerülése a súlyos nemzeti problémának. Ilyen struccpolitikára, opportunistá szemhunyasra — sajnos — többen kaphatók voltak. Ady-kérdés nincs. Disztingvált literátorok között nem is illik beszélni róla. Jer Osszián, oskolában tanult énekeddel . . .

Angyal Dávid (Budapesti Szemle 1913) mondotta ki először tudományosan, hogy Ady „költészetének tartalma is majdnem programmszerűleg ki van fejezve Baudelaireban”. Vértessy Jenő (Irodalomtörténet 1914) addig nem is akart hozzászólni Adyhoz, amíg az eredetiség kérdése tisztázva nincs. Nem párbajképes az olyan költő, akinek elintézetlen plágium-ügyei vannak . . . Mintha bizony a zseni arra várna, hogy kimutassuk, mit honnan vett: nem várhat erre, mert a lelkes olvasók rajongása továbbragadja őt, merészebb horizontok felé. Mintha Petőfit a maga korában agyon lehetett volna ütni azzal, hogy Béranger-utánozó. Ady is, Petőfi is, messze föléje nőttek állítólagos mintáiknak. Ne keressünk Holinshed-gyökereket, ha shakespearei virágokban gyönyörködhetünk.

Nem meglepő, hogy az Ökörszemek — a „Petőfy-lázban dühöngők” megfékezésére — olyan példákat idézgettek, amik „Petőfy (*sic*) eredetiségét méltán kétségbe hozzák” (Honderű 1847 júl. 27.). Petőfi heineizmus, Béranger-kultusza természetesen hamar szemet szűrt. De Pulszky Ferenc egyenesen a *németség* bélyegét sűti a németiség legnagyobb magyar gyűlöljőjére... Petőfi „német módra philosophálásnak indult” — mondja Pulszky Ferenc (Szépirodalmi

"Szemle 1847, máj. 2.). Ki itt az idegen, a magyartalan? Petőfi, akit „német ábránd száll meg?" Vagy a túlbuzgó kritikus, aki félti az állítólagos ősi filozófia-hiányt költészetünkben? A lelkes Pulszky Ferenc, aki népmondák, népszokások gyűjtését szorgalmazta és aki maga is gyűjtött néphagyományokat?¹³⁾ A *Budapesti Szemlére* bízom a probléma eldöntését, megtoldva azzal a kérdéssel, hogy miért gúnyolódik Greguss Ágost Petőfi Páris-rajongása, képzelt párisi utazása fölött (1847, aug. 12.) . . .

Annyi tény, hogy Petőfi *magyarságát* bizonyíthatni kellett a negyvenes években, mint manapság az Adyét. B. Eötvös József — valamennyi akkori kritikus között a leginkább „európai" és a legkevésbé „magyaros" — még jónak látta polemizálni a Petőfi magyarságát tagadókkal: „... bátran merem állítani, ez egész kötetben nincs egy dal, melly ne lenne kezdettől végig *magyar*, gondolatában, érzéseiben, minden szavában, a költőnek hibái s tökélyei mintegy nemzetiségünk kifolyásának látszanak . . ." (Pesti Hírlap 1847, máj. 14.). Erkölcsei bátorság kellett hozzá, hogy valaki a Kisfaludy Társasággal szemben Petőfi mellé álljon... „Petőfy, a legmagyarabb költő..." — hirdeti a Jelenkor még 1847-ben is (okt. 7.).

De azért a kicsinyeskedő kritika szívesen rovogatta a Petőfi *magyartalan kifejezéseit*, elismerve, hogy „Petőfi Sándor úr költeményei által a nemzeti-ség kívánatainak meglehetősen, kielégítőleg megfelelt" (Hírnök 1845, febr. 28.). Szeberényi Lajos kritikai noteszában kétharmadra osztályoztatott a leglángolóbb magyar lobogás. Az Életképek „egészséges hallású magyar embere" megütközött Petőfi *németes* „Kling-klang"-ján (1845, máj. 31.). Császár Ferenc azután megadja a kegyelemdőfést az eltévelyedett költőnek: „Az ég ne adja, hogy az ősi magyar jellem ilyenekben akarja magát visszatükrözni, ne adja soha, hogy Árpád nemzetének ép lelke ilyenekben tudjon műélvet, műgyönyört találni!" (Irodalmi Ör 1845, aug. 16.).

Miről van itt szó? Paradoxonnak látszik, de úgy van, hogy a Petőfi népiessége — akárcsak az Ady erőteljesebb, nem-szaloni magyarsága — idegenül hatott a magakorában. Egy új művészeti stílusban fölismeri a nemzeti elemet: nem magától értetődő dolog. A legjóhiszeműbb sovíniszta is tévedhet: ős magyarnak veszi a konvencionális modort és megütközik az új dalok új furcsaságain . . . Így következik azután, hogy az új lírikus a külföldieskedő benyomást kelti és „a néptől kölcsönzött sajátságainak dacára — mint *idegen* áll népének közepette" (Honderű 1846, okt. 20.). Mondjuk, hogy a költészet végcélja — így hitték a negyvenes években — a *néplélek* meghódítása. Ez a néplélek azonban nagyon nehezen hódítható meg. „Legjelesebb költőink, kik tagadhataatlanul nemzeti irányban dolgoztak, sem tudnak egészben átmenni a nép életébe" — írta Medgyes Lajos az Életképekben (1846, okt. 31.).

Különös, de Petőfi mellett nem a „rozsda-marta", ősi, falusi nemesség állott, — amint a *Budapesti Szemle* szeretné látni — hanem épen a városi, a haladó magyarság. A népiesség művészi jelentőségét az emelkedett szellemek fogják föl leghamarább. A szarvasi birtokos-magyar még 1847-ben is rabelais-i röhejjel fogadja Petőfi költészetét. Akik pedig síkra szállanak érte, azok „európai" magyarságúak: a *Karthauzi* írója, akit nehezen lehetne a B. Sz. említette *Zsupra agnő*-től,

¹³⁾ V. ö. Horváth János, *A m. irodalmi népiesség*. 1928: 256.

vagy Mátyási József szüreti kolbász-verseitől származtatni; a francia romantikán nevelkedett Jókai; a *Külföldi Színjátékok* Döbrentéje; a népiességnél szélesebb skálájú Vörösmarty; a szonettköltő és „egyetemes emberi” Szemere Pál. Ezzel szemben ott áll a Kisfaludy Társaság hűvössége, az Akadémia idegenkedése. Erre a két alapvető magyar intézményre akarná a *Budapesti Szemle* rábűteni az *idegenszerűség*, a kozmopolitizmus bélyegét? Azért, mert nem fogadták be tagjaik közé a „népies” Petőfit?

A kérdés nyitja nem abban van, hogy százalékoljuk a magyarság fokát. Valamennyien lehettek száz százalékgig magyarok: a Petőfi ellenségei és a barátai, a „magyarosak” és az „idegenszerűek” egyaránt.

De ideje már, hogy a *népiességet* leszállítsuk arról az illúzió-emelte piedesztálról, amelyen — a *Budapesti Szemle* fölfogása szerint — uralkodik a magyarság összes többi formái és megnyilatkozásai fölött.

Beszéljünk egyszer már a *magyarság „nyugatos” hagyományairól is.*

*

Horváth János nemrég megjelent munkájában¹⁴⁾ most már tisztán áll előttünk az irodalmi népiesség mozgalmának hatalmasan dagadó folyama, amely a negyvenes-ötvenes években irodalmunknak szinte már egész hajóhadát, hőmpolygeti. Senkinek sem lehet joga lekicsinyelni ezt a meleg áramot, amely irodalmunkat a klasszikus tökéletesség szigetére elvitte.

De ne feledkezzünk meg két mozzanatról. Az egyik az, hogy ez a „tösgyökeres”, „ösi” népiesség maga is sok inspirációt kapott nyugatról. A másik mozzanat: a magyar multnak szintén nem-kicsinylendő értékei azok a jelenségek, amik ezzel a népies áramlattal *szemben* működtek a magyarság javára.

Kell-e más példára is hivatkoznunk, ha Szent István nevét említjük? Az első nagy *nyugatos* magyarét, aki szembeszállott nemzeti hagyománnyal, faji ös-öszönökkel, mindennel, amit a magyar elődök szentnek és nagynak tartottak, hogy tűzzel és vassal érvényt szerezzen egy népszerűtlen és népietlen, nálunk gyökeretlen és idegen gondolatnak: a keresztény erkölcsiségnek és kulturának. Letépte nemzeti bélyegünket: a pogányságot és elődeinek köntösét idegennel cserélte föl. Mit gondolhatott az a volgamenti lovas, — akiben ma a nomád magyarság szimbolumát látjuk — ha eljutott Árpád új hazájába, a nyugati kereszténységről? Bizonyára azt, hogy őrizkednünk kell ettől a kulturális mételytől, a magyarság örök ellenségétől. És Szent István ezt a mételyt hozta közénk a Koppányok kiirtására, akik ragaszkodtak vértanúságig a korszerűtlen nemzeti hagyományokhoz, akik kútfőknél régi „népies” szövegeket imádkoztak és apáik primitív mondáit énekeltek . . . A magyar lelkiség legnagyobb forradalma volt ez: kilenc század épült az ország új talapkövére. És Szent István — a legnagyobb alkotó — jelenti ma a legszilárdabb és legszentebb hagyományunkat. De mivé lettünk volna, ha Szent István nyugatosságával szemben győz a keleti népiesség? Gerevich Tibor írja a magyar kultúra nyugati orientációjáról: „A magyar művészetben is jelentkező külföldi hatások nemzetünk kulturfogékonyságáról, művészi tehetségének friss felfogó képességéről a magyar művészet európai bekapcsolódásáról tesznek hízogő tanulságot. Ha nem így lett volna, sárral tapasztott cserényekben laknánk és rögtönzött, ácsolt facsarnokokban, vagy lófarkot lengető kopjás sátrakban dicsérnök a *magyarok Istenét*.”¹⁵⁾

¹⁴⁾ A m. irodalmi népiesség, Bp. 1927.

¹⁵⁾ Magyar Szemle 1927: 251.

Rontott, mert építeni akart a magyarság nem egy hősre. Mátyás a fölír-sülésre érett középkori szellemet pogány-klasszikus és olasz importtal gazdagítja. A reformációt tudós külföldjárók vitték a nép közé. Balassi humanista, nem naiv-népies, amint a köztudat tartja. Bessenyei a nemzeti irodalom megújulását nem arra keresi, amerre a „magyaros“ iskola. Ki mondaná ezt a voltairinust idegennek, nemzetietlennek, a nemzet öröklétét tapodónak? Az ember és polgár Csokonait sem lehet pusztán a népiességgel megmagyarázni. Kazinczy, aki régiséget és újságot, magyarságot és idegenséget egyforma liberalizmussal kevert palettájára, aki harcolt a „messze vitt purizmus“ ellen és lényében tagadása volt a népiességnek: kufsteini várfogságot szenvedett azért a nemzeti tettéért, hogy idegen szellemmel akarta fölserkenteni a hagyományaiban szunnyadó országot... A legnagyobb magyar nemcsak hogy népies irányú nem volt, hanem magyarul sem tudott tökéletesen. Eötvös demokrata volt, de kultúrában és művészetében nyugatos. Kossuth a nyugati demokráciáért harcolt. Petőfi sem rögzíthető pusztán a Gyöngyösy—Gvadányi-féle hagyományhoz. Nyugati reminiscenciáinak adatait épen Horváth János állította össze.¹⁶⁾ A *Szeptember végén* jelzi talán a csúcspontját az ő költészetének: ez sem „népies“ vers, formában meg épen a „jövővény versidom“ gyors szekerén gördül.

Nem egészen dicstelen előzmények után juthatni el Ady nyugatosságához... Mondhatjuk-e azt, hogy csak a népiesek, a „magyaros“ hagyományhoz ragaszkodók képviselik az igaz magyarságot, az „idegenszerűek“ pedig a „destrukció“ lovagjai? Széchenyi szavaival felelhetünk: ne gondoljuk, hogy nemzetünk „keleti zománca mindjárt megpattan, ha nemesebb, delibb, fellengősebb s tán csak szokatlan mintákban alakíttatik s némely, még kopár vidéke *dél* és *nyugat* mosolygó virányaival, vidító s lelkesítő csemetéivel gazdagíttatik!“

Bevallom, hogy én nem a derék magyar parasztban látom a magyarság jövőbeli eszményképét és egyetlen ideálját. Nem mondom Petőfivel, hogy a népnek uralomra kell jutnia az irodalomban. Sehol a világon nem állana meg ma már ez a fickó, csak minálunk, egy rosszul értelmezett negélyes hagyomány alapján. Mintha még mindig benne élnénk a mult századi rousseauizmusban: kritikusaink egy-része még mindig hajlandó a pálmát annak a kihalt iránynak nyújtani, amely Homér-Arany János asztalának morzsáiból él és „korának érzeményc“ helyett egy csinált anachronisztikus világ primitív lelkeségébe stilizálja magát. Petőfi, Arany János becsülettel kiharcolták a maguk világnézetének, művészi életszemléletüknek diadalát. De ők a János vitézben, Piroskában, a családi kör alakjában ércnél maradandóbb szobrokat állítottak a magyarság örök Pantheonjába. A maguk korában ők jelentették a korszellem legtökéletesebb kifejeződését. Ezek a pseudo-népiesek azonban a rádió és repülőgép korában — amikor a paraszt telefont használ és autóbusszon jár a tanyára — még mindig a naiv bájt, a guzsaly mellett ülő romantikus nő-ideált éneklék, a spiritualizmust kizáró érzelem-kultuszt, a falusi lak olajnyomatszerű, konvencionális boldogságát, a szentimentális természetrajongást, a szép Kiskunság idilljeit, az egyszerű szív gerjedelmét, ami mind összevéve még nem volna baj, ha az egyszerű szív nera a minisztériumi akták nyelvén mondaná el gerjedelmét és ha a legalaposabb prózaiságot és a józan realizmust, a hamis utánzást össze nem tévesztené az író a költészet örökké újat teremtő stílusával. Ha Petőfi élne, úgy nézne ezekre a kései után-

¹⁶⁾ Petőfi Sándor, Bp. 1922: 511.

zókra, mint ahogy annak idején szelíd humorral emlékezett öséről, a régi jó Gvadányiról.

Nem maradhat örökké és egyetlen ideál a népművészet naiv bája. Amint a falusi nép nagy rezervoárjából kulturában kiemelkedő középosztály nem jelent „bűnös” fejlődést, „dekadens” elvárosiasodást: úgy a népművészet is csak időnkénti fölfrissülés adója lehet. Nem végcél, de még kiindulópont is csak ritkán, hanem ősi talaj, amelynek szunnyadó bázisán a még öntudatlan alapok nyugosznak. De az alapkő nem csúcsíves dóm. Könnyű lenne kimutatni, hogy a Petőfi—Arany-féle úgynevezett népiességben meddig ér a nemes humusz és hol kezdődik a magasba lendülő pillér. De az új szenvelgő népiesség, az öröknek tartott népiesség: programmszerűleg a „földön jár” és óvakodik attól, hogy a „magosba törjön”.¹⁷⁾

Ami mármost ennek az öröknek hitt népiességnek az értékelését illeti: csak arról lehet szó, hogy egy irodalmi mozgalommal állunk szemben, amely keletkezett, virágzott és elenyészett. A franciáknál — ahol a nemzet eszménye mindig a *ville lumière* volt — alig érintette ez a tendencia az irodalom stílusát. A természethez visszatérő Rousseau nem népies író és a harmadrangú Béranger is csak életének egyik korszakában az. A németeknél: Goethe és Heine sokarcú szerepeinek csak egyike a népiesség. Egyedül nálunk jelent nemzeti klasszicizmust, aminek mély okai vannak és amit csak hódolattal vehetünk tudomásul. De Nyugaton már a „nép” is jóformán kiveszett — Anglia és Amerika világhatalmának megrendülése nélkül — és mennél keletebbre megyünk, Ázsia felé, annál jobban látjuk egybeolvadni a népiességet a nemzeti eszménnyel, annál inkább találunk ma is „kollektív kulturát”, a közelmúlt bolsevista ideálját.

Az európai népkulturáról pedig ma az a tudományos fölfogás, hogy a nép recipiál, nem pedig kezdeményez; nem új kulturát teremt, hanem a felsőbb rétegeknek régi kulturáját konzerválja a maga módján. Amint a népviselet egy régebbi kora arisztokratának ruha-stílusát őrzi, úgy kerül le a felsőbb rétegek irodalmisága is idővel a nép közé. Homerost ma *népköltőnek* tartjuk, pedig bizonyára hosszú irodalmi fejlődés előzi meg és őt magát bizonyára nagy kulturabeli nivőkülönbség választotta el a köznép átlagától. A téves értelmezés onnan van — és ez is a romantika számlájára írandó — hogy a modern európai kultúra már népi foknak érzi az egykori műköltészetet és a távolság miatt elenyészőnek tartja az ókori költő és hallgatósága közötti nivőkülönbséget. A „népmeséket” a középkor vagy a Kelet névtelen műköltői teremtették. Nem lehetetlen, hogy Ady versei valamikor a nép ajkára kerülnek, oly módon, ahogy a Balassi verseit kéziratok gyűjtemények levítették a „kurucköltészet” iratlan irodalmába.

Más értékelést nyer a népiesség mozgalma akkor is, ha rámutatunk arra az ismeretes tényre,¹⁸⁾ hogy irodalmunk népiessé válása maga is idegenből átültetett és csak később asszimilált program. Fölösleges volna ezt itt bővebben dokumentálni. Annyi tény, hogy a népiesség maga is egyike a nyugatos magyarság hagyományainak . . . Elméletben és gyakorlatban Herder volt ennek az európai — főleg germán-angol-osztrák-magyar — mozgalomnak a kezdeményezője és agitátora. Műköltők és esztétikusok mesterséges irodalompolitikája tette lehetővé, hogy az európai irodalom fölfrissülést merítsen a *népinek hitt költészet-*

¹⁷⁾ V. ö. Szász Károly önjellemzését: *A szabadfalvi pap leánya*, 1927: 116.

¹⁸⁾ V. ö. Pukánszky Béla, *Herder hazánkban*, Bp. 1918.

ből — Biblia, Homeros, Ossian, népballada — amely azonban nem más, mint egy régebbi foka a művelt irodalmiságnak.

Távol áll tőlem, hogy megtagadjam a magyar népiesség magyar és népi gyökereit. De amint a népies *jus* szó a római jogtudományra vezethető vissza, anélkül, hogy ezzel veszítene magyarságából és népiességéből, úgy az irodalomtörténeti tények konstatálás sem jelentheti a magyarság évezre-des asszimiláló és továbbfejlesztő erejének tagadását. A magyar humusz öserejét és a magyar tájkép specifikumát nem tagadom, ha rámutatok arra, hogy éppen a legjellegzetesebb növények — a burgonya, a tengeri, az akác, a dohány — alig négyszázéves importok ezen a csodálatos talajon.

Adjuk meg a népiességnek is, ami a népiességé, de ne bélyegezzük Petőfivel szemben „idegenszerű”-nek, kevésbbé „magyar”-nak azokat a törekvéseket, amik nem-népies irányban akartak kultúrát teremteni Árpád—Szent István földjén.

*

De nézzük tovább a Petőfi magyarsága elleni vádakat: azokat, amelyek már nem csupán idegenszerűségről szólnak, hanem egyenesen hazaárulónak bélyegzik a legnagyobb magyar nacionalista költőt.

b) A haza ellensége.

Petőfi költészetét éppúgy máglyára kívánták politikai okokból, mint ma az Adyét. Veszedelemes radikalizmust láttak a magyar nacionalizmus új megfogalmazójában, aki végromlásba sodorja a nemzetet . . . Eleinte csak a nemzeti szellem hiányát kifogásolják Petőfiiben, később aztán egyenesen hazaárulónak bélyegzik őt.

Szeberényi Lajos volt az első, aki Petőfit — az „ügyes kezdőt” — ilyen kétes értékű dicsérettel védelmezte: „Petőfi Sándor úr költeményeinek nagyobb részét nemzeti szellem lengi át...” (Hirnök 1845, febr. 25.). Császár Ferenc már konkrétan is megfogalmazza a vádat (i. h.), Szemere Miklós pedig ellenverset írt a *Régi jó Gvadányi*-ról, amelyben a népiesség őse megtagadja a magyarhangon szóló, de még nem eléggé magyar Petőfit:

Kár, hogy némely ember nyeregbe ültetett,
Mi még a mezőre küldenénk ki téged.
Vitéz Mihály bátyád, kulacsának szája
Sincs nyitva, mint véled, még a te számodra.
Jó magyar borából tán meg se kínálna,
Ha tévelygő lelked e tájra fordulna . . .

(Honderű 1845, aug. 26.)

Ez a rossz magyarságban tévelygő lélek Petőfi volt, aki a B. Sz. szerint csak az idegen szelleműek nem értettek meg. Jelen esetben az „idegen” szellemet egy Szemere de genere Huba képviseli, a volt pataki deák, a híres ellenzéki politikus, Kossuth barátja, később a szabadságharc katonája, az abszolutizmus foglya, kisfaludysta és akadémikus, stb., stb. Quod est absurdum.

Nagy Ignác pedig — Petőfi ellen írt pasquillusában (1845, okt. 9.) — így beszélgeti Berzsenyit: „ . . . ezen *álirányt* a nemzeti költészetnek csakugyan nem mindennapi elme adhatá . . . nyersségben eredetiséget, vagy éppen magyarságot keresni, a költészet és nemzetiség szelleme ellen elkövetett

és soha meg nem bocsátható bűnnek kell nyilvánítani!...“ Humorosan hat ma már az is, hogy az *Irodalmi Ór* komolyan védi Petőfit, a „valóban nemzeti jellemű költőt“, az ilyen vádakkal szemben és magyaráztatja, hogy „nemcsak Lamartine és Dante a költő, hanem Béranger és Heine is az. Igenis!“ (1846, márc. 14.). Ugy hat ez, mintha valaki manapság — Ady védelmére — magyarázgatná, hogy nemcsak Béranger és Heine a költő (ez a kettő ugyanis az Arany-epigonok eszményképe), hanem Baudelaire és Verlaine is az. Igenis!

Zerffi aztán egyenesen a hazafiságot hozza szóba Petőfivel kapcsolatban. Szembeállítja őt Béranger-val, akinek hazafisága ildomos és célhoz jutó, míg Petőfi csak átkozódni tud és káromkodni, amire senkisésem hallgat (1846, okt. 27.).

Mennél jobban közeledünk a radikalizmus forradalmához, annál élesebbek a Petőfi-ellenes hangok. Az erdélyi országgyűlésen Udvarhelyszék követé a maradi magyar nemes társadalmat a költő meghazudtolására buzdítja (Erdélyi Híradó, 1847, aug. 29.). Nem mondja ki, de kivehető a szavaiból, hogy Petőfi verse alkalmas arra, hogy a *külföld* kedvezőtlen ítéletét formáljon rólunk. Talán az akkori Goga Octaviánok, — akiknek sokkal könnyebb lett volna a munkájuk, ha Petőfi nem rázza föl kiméletlen ostorával a maradi magyarságot.

A maradi *Honderű* persze gúnyolódik a nemzetébresztő fölött és sajnálja a népet, amelynek *ilyen* hű hazafija, *ilyen* Messiása van (1847, nov. 2.). Mert egyedül a *Honderű* körében lelhető föl a „józanon buzgó hazafiság!“ Hiszen Petőfi ez a „derék hazafi — nem ismeri hazáját“, mert azt hiszi, hogy Magyarhonban zsarnokság uralkodik! (1847, nov. 2.). Id. gr. Teleky József — ha nem csalódom, azonos azzal a „külföldieskedő“, „idegenszerű“ mágnással, aki az Akadémia könyvtárát megalapította, a magyar nyelvtudományt istápolta és a Hunyadiak korának történetét megírta — hazafias kötelességének tartotta levelével az *ifjú Magyarország* által megtámadott *Honderű*nek segítségére sietni: „... Zerffi hatalmas ostorozója a bitangoknak, kik kezdetében szépen virulni indult irodalmunkat mondhatni erőszakosan összeszennyezni indultak... De győzni fog még végtére is a nemes ügy; a jó ügy, mit is nemzetiségünk érdekében annyira óhajtok“. A nemzet veszedelmét íme abban látja a „köztiszteltben álló nagymíveltségű honfi“ — hogy elbuknak a hatalmas Zerffiek és győzni talál a „szennyező“ petőfizmus.

A *Honderű*nek ez a fölfogása nyilván a „kottériák“ pártköltőjévé akarja korlátozni Petőfit (1846, nov. 10.): a *nemzet* költőjévé csak hősi halála és Gyulai Pál szívós kritikai propagandája, Arany uralomrajutása avatja. Egyelőre még kétségbevonja a maradi kritika, hogy hangjai „a nemzet lelkére pattannak“ (1846, dec. 1.). Ezt a véleményt oltják be az ifjúság lelkébe is: a miskolci „ref. lyc. bölcsészeti osztályából többen“ üdvözlük a *Honderű*t: „... mivé lőn édes hazánk, ifjú Magyarországgá...“ (1847, nov. 16.).

Petőfi meg is maradt mindvégig baloldaliságában. A *Nemzeti Ujság* így adja okát az ő hivatalos mellőztetésének: „... ha az írók kiválogatását a magyar tudós társaságra bízánk, tapasztalni fognánk: hogy ez egyikét országosan elismert és becsült, legnépszerűbb költőinknek erősen őrizkednék kegyeibe fölvenni, ellenben beültetné az irodalmat olly egyéniségekkel...“ (1848, jan. 23.). Az Akadémia tartózkodása Petőfivel szemben: ismét nem a *B. Sz.* receptje szerint magyarázandó; nem „idegen ízlésű“ volt az Akadémia, hanem konzervatív magyar ízlése: akkor még nem tudott szívvel-lélekkel az újító mellé állani. De később épen az Akadémia kebeléből indult ki a mozgalom Petőfi „hivatalos“ elismerésére.

Érthető az idegenkedés is a „radicalis szellemű és lánglelkű“ költővel szemben (v. ö. Pesti Divatlap 1848, ápr. 1.). Hiszen sokan voltak, — nem épen a legrosszabb magyarok — akik a nemzet boldogulását nem a márciusi irányban keresték. A régi jó táblabírák gondolkozását találóan jellemzi a Petőfi-párti *Pesti Divatlap* helyzet-verse (*Egy táblabíró keserve az ősi szabadság sirján*, 1848, ápr. 22.), amely ilyen gúnyoros sirámot ad a Petőfi ellenségeinek szájába:

Halld meg keservemet, szerelmes istenem!
Magyar szabadságunk bukását könnyezem . . .
Ökölnyi nagyságban peregnék könnyeim,
Szabad hazában nőtt szakállam fürtein.

Ki hitte volna azt, hogy egy illy nemzetet,
Néhány eszeveszett majd orránál vezet?

— — — — —
Egypár írógyerek: Petőfi s társai,
— — — — —

Hajduböszörményből (ápr. 23.) meg is érkezett az első csatakiáltás a politikus-forradalmár ellen:

. . . bár mit mond az *éretlen* Petőfi,
Él fölöttünk szeretett király.

— — — — —
Lesz-e nemzet-örserég honunkban
Mely a hűtelent fogadja bé? .
Ezt, ki hon- s királynak, béke s csendnek
Öreül eskütt, s már megtöré!!
Süss gyalázat bélyeget arcára,
Polgártárs! ki eddig hű valál,
Ah! ne hallgass áruló szavára,
S mondd-sza vélünk: éljen a király!

Aláírva: Mező Dániel nemzetőr s társai. Ezek a Mező Dánielek *honátokkal* sújtják a *szemtelen*t, aki „gyűlöli a hont“, amíg nemzete meg nem kondítja fölötte a lélekharangot . . . A józanabb politika csak ennyit mond — *Vörösmarty* szavaival (szept. 10.) —: „Ő engem vétkes politikusnak tart, én őt *igen gyarlónak s könnyelműnek*“.

Ismeretesek azok a félre nem érthető célzások, amelyek szemére vetették Petőfinek, hogy versírás helyett mért nem indul azonnal a harctérre. Ezek a rossz indulatú támadások nagyrésztben okai annak, hogy Petőfit huszonhatéves korában elvesztette, az ország. Az érzékeny és épen magyarságára büszke költőt szinte belekényszerítették a hősi halálba . . . az otthonmaradt maradi újságírók. Mert a suttozó vádaskodás a Petőfi aeolhárfáján tízszeres erővel zengett: „a Kárpátoktól az Adriáig elvetemült hazaárulónak kiabáltak magyar testvéreim . . .“ (Szept. 18.).

Ez a megérzés valóra is vált. A *Figyelmező* a „herostratusi hősök“ sorozatában említi Tánacsicot, Kossuthot, Petőfit (1849, febr. 2.). A nemzet „elindult vesztébe egy Petőfi . . . Kossuth . . . szavaira!“ (Febr. 24.). Petőfi bűne: „i g y e-

kezett értéktelen versei által a legveszélyesebb útra vezetni a másképp jámbor magyar népet". Kénytelen vagyok idézni e förmedvény kulminációját: „Ezek — az írásbeli izgatók — összesen előbb-utóbb hurokra kerülnek . . . Petőfi névszerint, cikornyás szavakkal magasztalta egekig Martinovics mártírságát . . . kinek ő cimboráival együtt emléket kívánt emeltetni. Vigyázzon, nehogy talán éppen azon emlék díszítse a jeles költő sírját is“.

*

Fáj, ennyi gonoszság milieujében látni a magyarság örökifjú Hősét. Fáj idézni az ő glóriás emlékét, ha a történelmi igazság a töviskoronát is megvilágítja. Még jobban fáj arra gondolni, hogy az újító Lángész csak a tragikus üldöztetés és a sorsharag csapásai alatt növekedhetik hőrosszá.

De kár szavakat keresni, ha Adyból idézhetünk:

Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások.
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.

(A Vér és arany-ból.)

*

*

*

Most már megmondhatjuk, mi derül ki a Petőfi—Ady párhuzamból.

Kiderül mindenekelőtt az, hogy a merész stilusforradalmár ellen a régibb irodalmon nevelkedett kritika a *jóízlés* nevében indít hadjáratot. Az új forma eleinte „érthetetlen“, majd gúny és szidalom tárgya. Az újító tehetségét nem akarják elismerni és a heves ellenzők visszatetszőnek tartják a lelkes követők zaját.

A „pártköltőt“ azonban nem lehet elnémitani. Az üldözés csak tudatosabbá teszi a saját küldetésében való hitét. Ekkor az „ősdi“ kritika már a „tehetséges, de *erkölcstelen*“ jelszó álláspontjára helyezkedik. Itt könnyű a harc az irodalom tárgykörének naturalista irányú kiszélesítése ellen: az író ne az élet sötét motívumait keresse, hanem ábrázolja a „szép“-et, a tiszta és nemes ideálokat, bűnös Magdolnák helyett az örök női eszményt . . . Szendéné Dárday Olga, B. Büttner Lina, Szedlacsekné Fehér Emese, Lányok Lapja, Marlitt, Courts-Mahler. (Szükség van fehér leányszobára, de a leányszoba álmaival nem lehet törököt úzni, abszolutizmus ellen küzdeni. A férfiak irodalmának is megvan a maga erkölce.)

Mikor már mindez nem használ, az ósdi kritika végre ráeszmél, hogy az irodalmi baloldalnak immár hatalmas táborától *világnézeti* különbségek választják el. Míg ők konzerválni akarják a tegnapi eszményeket, igaz kétségbeeséssel látják, hogy a Lángész egy új magyarságért küzd: vesztébe rohan vele az ország. Ők, a régiek az igazi magyarok; a Forradalmár hívei eltértek az ősi nemzeti érzéstől, hazájuk ellen fordulnak és a nagy tragédia elkerülhetetlen. Most már nem beszél a kritika ritmusról, rimről, homályról, rútról, idegenszerű stilusról: csak a radikális politikust látják a költőben.

A Költő halála hamarabb bekövetkezik, mint eszméinek diadala.

Az Utókor aztán megállapítja, hogy eszméiből a megvalósíthatók megvalósultak. Az új magyarság nemzeti hőse lesz az üldözött költő. Stilusforradalmára épít az új irodalom és ez a forradalmi stilus alapja lesz az új korszak irodalmi konzervativizmusának.

És mi lesz az ósdi kritikával?

Dobrossy István (Szeverin már 1845-ben megmondotta (*Pesti Divatlap* okt. 2.): „... Hiába akarják Petőfi örökzöld koszorújának leveleit lerágni az apró hernyók; — ők hasztalan erőlködéseik közepett le fognak hullanni az élet fájáról a feledés sírjába, s az általuk sárral dobált költő a méltányosabb utódok előtt sértetlenül s győzelmesen álland a halhatatlanság csarnokában“.

(Szeged.)

Zolnai Béla.

LEVELESTÁR.

Három tudós. Öröndetes kezdeményezésnek tartjuk a kultuszminiszter gesztusát, amellyel vacsorát ad három magyar tudományos mű megjelenése alkalmából. A lakoma jelentőségét növelte az a tény, hogy Kornis Gyula „poharát a haladó konzervativizmus gondolatában működő kultuszminiszterre emelte“. Vannak szellemi mozgalmak, amik csak jelszóra és szerencsés megfogalmazásra várnak, hogy hódító erejük kiterébélyesedjék. Ilyen a haladó konzervativizmus is. — **Száz százalék.** A tegnapelőttre építő új holnaposok merényletet látnak abban, „ha Babits Mihály és Berzeviczy Albert kezét fognak“. Mért haragusznak ezek a Mácza-ivadékok a „magyar irodalom egyesítése“ miatt? Talán, mert velük senki sem akar egyesülni? Előbb fordítsák le Dantét, írjanak egy kötet tanulmányt, alkossanak Gólyakalifát vagy Halálfiat: akkor aztán lehet csevegni róla, hogy kezét fog-e velük — Babits Mihály. — **Varró István.** Mégis csak furcsa, hogy egy magát haladónak nevező és liberális folyóirat a szabadságjogok megszüntetése és az egyetemi autonómiák megnyirbálása mellett cikket közöl és épen Zoványi Jenőtől, akit meggyőződése miatt nemrég elmozdítottak egyetemi katedrájától. Ha nem tudna róla a Századunk, ime itt közlünk néhány részletet — a Studium Magyar Irodalmi Lexikona alapján — Zoványi Jenő életéből: „... teol. tanár lett Sárospatakon. 1910-ben teol. álláspontja miatt elmozdították állásából... A kommunizmus alatt vallásellenes izgatást folytatott, mire 1920-ban a debreceni törvényszék elítélte, a ref. egyetemes konvent pedig megfosztotta lelkesítő jellegétől...“ stb. — **Magyar Szemle.** Nem tudunk olyan újabb kritikaelméletéről, amely szerint olvasó és kritikus csak az esztétikum világánál tekintheti a költői alkotást, a benne nyilvánuló világnézethez nincs köze. Ellenkezőleg: épen a letűnt pozitivistá fölfogás látta az irodalmiság lényegét a szerkezet, mese, jellemzés, stílusművészet stb. külsőségeiben, mivelhogy azt sem tudta, hogy mi fán terem a világnézet. A francia kritika ösztönszerűleg, a modern német irodalomtudomány Dilthey és Spranger óta programmszerűen a világnézetből származtatja az irodalmi alakiságokat. A kritikus kutyája ott van eltemetve, hogy a világnézet konstatálása nem jelentheti egyúttal az irodalmiság máglyáratását. Az író „értékelése“ nem követeli a katolikus olvasótól, hogy azonosítsa magát a kálvinista író világnézeti állásfoglalásával és megfordítva... Egy zseniális hottentotta író megkaphatja a Nobel-díjat akkor is, ha műve lázadást jelent az európai kultúra zsarnoksága ellen. Aki nem hajlandó a morál-mentes esztétikum alapjára állani, az dobja ki hajójáról a mult „értékeinek“ legalább is a felét: vagy Pascalt, vagy Voltaire-t. Akkor legyünk legény a csárdában és csak azokat tűrjük benne, akik a mi világnézetünk dallamára táncolnak, ki jól, ki rosszabbul. — **Egy az Odera mentén végighúzódnó nyirfaerdő szélén fekvő szanatóriumban.** Ez a mondatrészlet egy a modern irodalomhoz való hozzászólásra gyakran vállalkozó kritikus egy a Protestáns Szemle decemberi számában megjelent kritikája elejének egy a kilencedik sorban végighúzódnó mondatában olvasható.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Marót Károly: *A költészet lényege és formája*. H. n., é. n. 8° 26 l.

Szinnyei Ferenc: *Kisfaludy Károly*. Bp. 1927, 8° 43 l. — „Kisfaludynak kevés a kapcsolata a XVIII. század utolsó évtizedeiben keletkezett irodalommal. Sándor bátyjának versein kívül alig ismer valamit elődeinek munkái közül. Sokáig él hazájától távol, magyar könyvet keveset olvas, úgyhogy mesterei főként a német írók“.

Szatmári Mór: *Húsz esztendő parlamenti viharai*. Bp., Amicus-kiadás, 1928, 8° 245 l. — A 183. lapon olvassuk: „Liberális volt-e és meggyőződéses függetlenségi politikus volt-e Kossuth Ferenc? Mind a két kérdésre nemmel kell válaszolnom“.

Bárány Gerő: *Utközben*. (Gondolat-törédek.) Bp. é. n. 8° 71 l. — „Csodálatosan jólesően hangzik mindenkinek ez a szó: Párizs. Majdnem varázslatos hatással bír a pusztá szó is, férfiakra és nőkre egyaránt: Párizs . . . Olyan hatással van Párizs minden emberre, mintha tényleg a világ elegáns fővárosáról lenne szó. Nemes és nemtelen vágyak vonzzák, hívják, űzik az embereket Párizsba. Mintha Párizs volna az a hely, ahol igazában, minden tekintetben s minden irányban teljes tökéletességgel kiélhetné magát az ember és az élet nagy lehetőségei nyilván meg Párizsban. Ezt sejtik, ezt hiszik, bár egész tudat és öntudat nélkül, az emberek: ezért vágyódnak oly nagy vágyakozással Párizsba s ezért nevezheti igazán joggal Párizst a vágyak városának, mert ezt a várost megostromolják a minden világtájakra itt megtorló nagy emberi vágyak. Ily szemmel nézve Párizsba megértjük Ady Endre szavait: Megállok lihegve, Páris, Páris, Embersűrűs gígászi vadon. Pandur hada a szájas Dunának Vághat utánam: Vár a Szajna s elrejt a Bakony“.

Hornyánszky Károly: *A hippokratesi Corpus dermatológiája*. Acta Univ. Franc. Jos., Sectio medicorum. Tom. I., Fasc. 1. Szeged, 1927, 8° 52 l. — A házagpótló orvostörténelmi munka jó összefoglaló képet nyújt a hippokratesi Gyűjtemény egész dermatológiájáról. Az 52 lapnyi füzetben értékes részt képviselnek a dermatológiai terminusokról azon megállapítások, melyekben a szerző az etymologia és a hippokratesi iratokban található leírások alapján ad feleletet arra, hogy ugyanazon terminusok alatt mit értett a Kr. e. V. századnak, Hippokrates korának orvostudománya és mit a modern orvostudomány. k. t.

Kovács Kálmán: *A szinpad erkölce*. Reiter László rajzaival. Amicus-kiadás. Bp. 1927, 12° 57 l. — „Szimmetrikus, megokolatlan oszlopcsarnokot a szinpadra. Egymásra merőleges geometriai figurák feszültséges kompozíciója . . . A szinpad nagytantáziájú építőmesterét várja Európa, aki egy álmodozó rendező lírisan puha és álomszerűen szétfolyó elképzeléseit ritmikusabb és erőteljesebb formába öntse“. A könyv tipografiai és bibliofil szempontból számos érdekes és művészi újítást hoz.

Georges Ottlik: *Annuaire de la Société des Nations*. 1920—1927. Lausanne et Genève, 1927, 8° 1005 l. — Ottlik könyve könnyen áttekinthető rendszerben a Nemzetek Szövetségének szervezetére és eddigi működésére vonatkozó adatokat tartalmazza. A gondos és kimerítő index valóságos lexikonná teszi a csinos kiállítású könyvet. Azoknak, akik hivatásszerűen foglalkoznak a Nemzetek Szövetségével (nemzetközi jogászok, államférfiak, politikusok), gyakran van sürgősen szükségük egy megbízható adatra: ezeknek Ottlik könyve a világ minden részén megbecsülhetetlen szolgáltatást fog tenni. De szüksége van erre a könyvre minden újságolvasónak, aki a Nemzetek Szövetségéről olvasva tudni akarja az előzményeket és összefüggéseket is. Nálunk a Nemzetek Szövetsége érthető okokból nem népszerű. Azok is, akik a pénzügyi talpraállítás körüli szolgálatait elismerik, keserűen tudják, hogy a Szövetség eddig még minden magyar ügyben vagy ellenünk döntött vagy tehetetlennek bizonyult. Akik Ottlik könyvét áttanulmányozzák, látni fogják, hogy a Nemzetek Szövetségétől még sem lehet minden értéket és jelentőséget elvitatni. Hatalmas organizáció, mely a legkülönbözőbb területeken jelentős munkát végzett s a politikamentes területeken az egész emberiség egyetemes érdekeit szolgálta. Magyar szempontból sem kívánatos, hogy ez a hatalmas organizáció megszűnjék. Vajjon mennyivel volna jobb a helyzetünk a Nem-

zetek Szövetsége nélkül? Szükséges magyar és egyetemes szempontból egyaránt, hogy a Nemzetek Szövetsége átalakuljon azzá, aminek a róla szóló egyezmény szerint lennie kell, a jog és igazságosság uralmát biztosító intézménnyé a nemzetközi életben. Örülünk, hogy ezt a könyvet szigorú tárgyilagossággal, de magyar érzéssel egy magyar ember írta meg. Reméljük, hogy az I. kötetet 2—3 évi időközönként követni fogják a további kötetek is.

(Szeged.)

Buza László.

Revue des Études Hongroises et Finnoougriennes, sous les auspices de l'Académie Hongroise des Sciences, dirigée par Zoltán Baranyai et Alexandre Eckhardt. Paris, 1927, décembre. 8° 209—420. l. — A kitünő folyóirat tartalmából a következő általános érdekű cikkeket emeljük ki: Eckhardt Ferenc. Bevezetés a magyar történelembe. Tolnai Vilmos. A magyar királyné vize. Kornis Gyula. A napoleoni közoktatásügy magyar forrása. Előadások Magyarországról a strassburgi egyetemen. A magyar zenetudományi irodalom. Molière magyar fordításai. A szegedi „Études Françaises” ismertetése F. Schoelltól stb.

Tonelli Sándor: *Emberi problémák*. Szeged, 1927, 8° 259 l. — Tonelli Sándor az essay komoly és súlyos műfajának egyik szorgalmas és jelentős képviselője mai irodalmunkban. Egész kulturájában és temperamentumában van valami angolos higgadság, józanság és körültekintés. A tények érdeklik, a valóságot szereti, de azért fantáziája is van bőven, ám ez a fantázia mindig a megismert és megbírt valóság szilárd és tartós talajára építi az elképzelések és a lehetőségek hídjait, amelyek a jövőbe vezetnek. Tonelli Sándor H. G. Wells tanítványa, még pedig az első eminensek közül való. Nem annyira esztétikai, mint inkább technikai kultúra az övé, de az emberi törekvések minden irányát és fajtáját kritikával szemléli. Nincsen benne semmi a régi romantikából és szentimentalizmusból, de azért a modern ember megértésével és részvételével figyeli a kor eseményeit és tanulságait. Bár erősen gazdasági alapon mozog a szellemi fölépítmények értékelését sohasem mulasztja el és noha a pragmatikus szempontok vezetik, a lélek örökkévaló álmainak és vágyainak is megadja, ami azokat megilleti. Új essay-gyűjteményében az Emberi miniatűrök hangját és szellemét gazdagítja és mélyíti. Tonelli Sándor, akinek különösen a forradalmi és ellenforradalmi pszichéről szóló józan és okos megállapításai a legnagyobb érdeklődésre tartanak számot. Tonelli minden tudása mellett igen vonzó és fordulatos stílusza, akinek írásaiban egy művelt és fegyelmezett elme elevenése lüktet. Nem kedveli a nagy szavakat, nem szereti az olcsó publicisztika üres pátozát, világosan és találóan beszél a dolgokról és eszmékről és mindig érezzük olvasása közben, hogy olyan valaki beszél hozzánk, aki sokat látott és sokat tanult és amellett maga is egyéniség.

Juhász Gyula.

Baranyai Zoltán: *Francia eredetű széppróza-fordításaink a XVIII. században*. (Bibliografiai vázlat.) Bpest, 1927, 8° 12 l.

Kristóf György: *Petőfi és Madách*. Tanulmányok. Cluj-Kolozsvár, 1923, 8° 192 l. — „A Madách művének végén fölzendülő isteni intelem és a Böhm érték-elméletének legfőbb ontologikus világcategóriája, a kell. egyazon jelentésűek”.

Szigetvári Iván: *Kisebb munkák*. Bpest, 1927, 8° 319 l. — A szerény cím mögött egy munkás élet termése húzódik meg. Szigetvári Iván összegyűjtötte részletkutatásokban jelentős cikkeit. A példa követésre méltó. Nálunk a filológiai tanulmányok — sajnos — csak folyóiratok szétszórt helyein találhatók meg, legföljebb az író halála után gyűjti össze őket egy-egy buzgó jóbarát . . . Pedig nagy könnyebbsége volna a tudománynak, ha mondjuk pl. Horváth János, Tolnai Vilmos, Zlinszky Aladár és más filologusok kisebb-nagyobb értekezéseit egy kötetben bírhatnánk. Az ilyen gyűjtemények végeredményben önmagukban is szintézist adják egy tudós egyéniségnek vagy egy tudományos iránynak. Vossler, Bally stilisztikai kutatásai a kötetforma szárnyán lesznek igazán átalakító hatásúak a nyelvészeti gondolkozásban, Reinhold Köhler, Katona Lajos kötetei alapvető forrásművei az összehasonlító módszernek. Szigetvári köteté végeről elmaradhattak volna a novellák, de ami filológiai megállapítás van a könyvben, az maradandó érték, ha csupán egy-egy téglát szállít is a magyar tudományosság épületéhez.

g. p.

Protestáns Szemle, szerk. Zsinka Ferenc. Bp., 1927, dec. — Végre egy bátor állásfoglalás a Kossuth-szobor mellett. Ravasz László írja: „Becsületére

válík Horvaynak, hogy nem ő igazodott a közfelfogáshoz, hanem azzal az igény-nel lép a jelen és a jövő elé, hogy a közfelfogás igazodjék ő hozzá . . . Horvay nem vállalkozott arra, hogy egy olyan Kossuth-alakot faragjon márványba, amely népszavazás útján legegységesebbnek volna mondható, hanem teremtett egy olyan Kossuth-képet, amilyent ihletett pillanatában ő látott és most azt várja, hogy mi ezt a Kossuth-képet megértsük. Örömmel állapítottuk meg, hogy folyóiratunk más helyén közlünk egy cikket, amely Ravasz Lászlótól függetlenül hasonló eredményre jut.

Béla Pukánszky: *Sebastian Tinódi und der deutsche Zeitungsgesang*. Berlin, 1927, 4° 7 l. — Különnyomat a Gragger-Emlékkönyvből.

Asztalos Miklós dr.: *Wesselényi Miklós, az első nemzetiségi politikus*. Pécs, 1927, 8° 65 l. — A Symposion-Könyvek (szerk. Várkonyi Hildebrand) 5. száma.

Szabó Ferenc: *Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben*. Békéscsaba, 1927, 8° 138 l. — A Kolozsvári—Szegedi Értekezések a Magyar Művelődés-történelem Köréből c. sorozat 13. füzete.

Preisz Hugó: *Beszéd*, melyet . . . a tanévet megnyitó ülésen mondott . . . a Pázmány Péter tudományegyetem rector magnificusa. Bp. 1927, 8° 63 l. — A beszéd a magyar orvosi iskolázás forrásairól szól.

Preisz Hugó: *Ünnepi beszéd* . . . Bp., 1927, 8° 27 l. — A beszéd címe: A természettudományokért!

Corvina. Rivista di scienze. lettere ed arti della Società Ungherese-Italiana Mattia Corvino, diretta dal presidente Alberto Berzeviczy e dai segretari Tiberio Gereviche Luigi Zambra. Budapest, 1927, 8° 246 l.

Forrás. Antologia. Bp., 1927, 8° 116 l. — Bánya Kornél, Boros Ferenc, Erdélyi József, Féja Géza, Fodor József, Sárközi György, Simon Andor, Szabó Lőrinc és Varga Zsiga (sic!) versei, Ajtay Miklós bevezető tanulmányával. Kiadja a Párisi Magyar Akadémia, az esztergomi Balassi Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság támogatásával. Az antológia néhány munkatársa már ismeretes a Széphalom olvasói előtt. A legfiatalabb költő közöttük 26 éves, a legidősebb 34.

Erdélyi Szépművészeti Céh. Cluj-Kolozsvár, é. n. 12° 20 l. — Ismertetés az Erdélyi Helikon tagjainak könyvkiadó vállalatáról.

Mauritii Jókai: *De duabus salicibus Enyediensisibus*. Latine reddiderunt Ladislao Juhász duce auditores linguae latinae facultatis philosophiae universitatis litterarum regiae hungarici Francisco-Josephinae Szegediensis. Imaginibus Georgii Pauli Buday decoratum. Accedunt annotationes et index verborum. Budapest, é. n. 12° 56 l.

Szandtner Pál: *Jelentés a Szegeden működő M. Kir. Ferencz József tudományegyetem diákjóléti és diákvédő irodájának negyedik évi működéséről* . . . H. n. é. n., 8° 24 l.

Híd, szerkeszti Csánády György. Budapest, 1927 okt. — A 409. lapon: „Van a Székelyföldön egy monda a Hargita két lányáról, a Marosról és az Oltról. Akik testvér létükre úgy sem hasonlítanak egymáshoz, mint — Ravasz László és Szabó Dezső. De egyben mégis egyek voltak: kifutni az életbe, nagyvilágba, örülni a napoknak, a nyárnak, az ifjúságnak . . .”

Dávid Antal: *Bábel és Assur*. II. Művelődés. Bp., 1928, 12° 264 l.

Milkó Endréné: *Versek*. Bp., 1927, 12° 150 l.

Arthur Weber: *Graf Tisza und die Eintritt Italiens in den Weltkrieg*. Berlin, 1927, 8° 25 l.

Protestáns Tanügyi Szemle, szerk. Borsos Károly és Szelényi Ödön. (Mezőtúr), 1927, 8°.

Új Magyarország, szerk. Dénes Gyula. Bp., 1927, 4. sz. — A 6. lapon: Ady gyalázója Adyt plagizálta.

Erdélyi Lajos dr.: *Magyar nyelvi tanulmányok*. I. A Gyulafehérvári Sorok képmásaival. Bp., a szerző kiadása, 1926, 8° 158 l.

Kut. Művészeti folyóirat, szerk. Rózsa Miklós. Bp., 1927, 4°.

Laky Dezső: *Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig, különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira*. Első rész. Bp., 1927, 4° 191 l. (Statisztikai Közlemények, szerk. Illyefalvi I. Lajos).

A SZÁZÉVES MAGYAR IRODALOMTUDOMÁNY.

Kerek száz esztendeje, hogy az alig 23 éves Toldy Ferenc kiadta *Handbuch*-ját, a magyar tudománytörténet legjelentékenyebb könyveinek egyikét, irodalmunk fejlődésének első rendszeres összefoglalását. Száz esztendő a legnemzetibb szaktudomány történetében nagy idő. Elmélkedésre, számvetésre késztet. Melyek azok az erők, amelyeknek különösképen sokat köszönhet irodalomtudományunk, milyen irányban mutatkozik fejlődés, és megfelel-e ez a fejlődés a nagy kezdeményező szent lelkesedésének és óriási munkajerejének, minő tudományszervezeti problémák előtt áll a magyar irodalomtudomány — mindezek olyan kérdések, amelyekkel a centenáriumi aktualitása nélkül is érdemes foglalkoznunk.

Tanulságos háttérrel ad áttekintésünknek az a körülmény, hogy az utóbbi években a németek is szívesen tartanak szemlét irodalomtudományuk fejlődése fölött. Az idevágó gazdag szakirodalomból különösen két munkát tartok saját centrális problémáink szempontjából gyümölcsözőnek: Werner M a h r h o l z (*Literargeschichte und Literaturwissenschaft*, Berlin, 1923)^{*)} és Julius Petersen (*Die Wesensbestimmung der deutschen Romantik*, Leipzig, 1926) könyvét. Mahrholz időrendi sorrendben állítja eléink a német irodalomtudomány fejlődését az irodalomkritika XVIII. századi első kísérleteitől kezdve Arthur Kutscher Wedekind-életrajzáig, amely az első, modern íróról írt német tudományos biográfia. Petersen viszont az újabb német romantika-kutatás keresztmetszetében vizsgálja a modern német irodalomtudomány metodológiai alapelveit. Mindkét könyvből az a tanulság szűrődik le, hogy a német irodalomtudomány csodálatos fellendülését a szemléleti és rendszerezési elveken való szüntelen elmélkedésnek, ezen elvek állandó revíziójának köszönheti. Míg azonban Mahrholz és Petersen feltárják a német irodalomtudomány fejlődésének egész metafizikai gyökérzetét, mi e szerény cikk keretei között — irodalomtudományunk egyéb fejlesztő tényezőinek figyelembevételével mellett — elsősorban annak az irodalmi anyagnak összetételét, terjedelmét és változását akarjuk vizsgálat alá venni, amelyre irodalomtörténetíróink szemléletüket kiterjesztették. Bármilyen közel áll ez a szemléleti anyag irodalomtörténetíróink irodalom-fogalmának köréhez, — ennek az irodalom-fogalomnak a fejlődését önelvű szintézist adó tanulmányában Horváth János vázolta (*Magyar irodalomismeret*, Minerva, I: 187.) — mégsem fedt az. Az irodalom-fogalom pregnáns, kritikai bonckés alá vehető meghatározását csak összefoglaló, szintétikus munkákban találjuk, már pedig meggyőződésünk, — s úgy hisszük, e meggyőződésünket alábbi fejtegetéseink igazolni fogják — hogy irodalomtudományunk fejlődésére nem mindig s nem elsősorban az összefoglaló, szintétikus művek voltak ösztönző hatással; másrészt a szemléleti anyag gya-

^{*)} V. ö. erről Századok, 1925.: 306.

korlatban nagyon ritkán illeszkedik bele az apriorisztikusan megszerkesztett irodalom-fogalomba. Beöthy Zsolt szemléleti anyagában pl. nagyon sok irodalmi jelenséget találunk, amely kívül esik irodalom-fogalmán, a nemzeti szellemnek *művészi* megnyilatkozásán. A szemléleti anyag rendszerezése logikailag ugyan az irodalom-fogalomból folyik, de miután irodalomtörténetíróink e rendszerezés folyamán gyakran átlépik az irodalom-fogalom határát, a szemléleti anyagból sokkal tisztábban rekonstruálható az irodalom-fogalom. Valamely irodalomtörténeti rendszerezés értékét pedig igen nagy mértékben az dönti el, hogy a mindenkori abszolút anyagismeretekhez viszonyítva milyen gazdag szemléleti anyagot ölel fel, hogy mennyivel teljesebben foglalja össze elődeinél valamely népi vagy faji egység szellemi megnyilatkozásait. Természetes, hogy szemlélet alatt itt *történeti szemléletet* értünk, amely a fejlődés gondolatára épít, nem pedig külső, gyakorlati szempontból való szemléletet. Ez esetben Czwingger és Horányi lexikális művei a magyar irodalomtudomány fejlődésének szinte csúcspontján állanak.

*

Irodalomtudományunk fejlődése szempontjából jelentős körülmény, hogy első művelője a német származású Toldy (Schedel) Ferenc. Az akaratos gyermekifjú, aki még a magyar nyelvről sem akart hallani, érzésben izzó magyarrá lett, de kultúrájának alaprétégében, gondolkodásának rendszerességében és tudományos munkásságának elméleti alapvetésében német maradt. Német maradt, anélkül azonban, hogy utánzója, vagy — hogy kedvelt kifejezését használjuk — plagizatora lett volna a német tudománynak. Tudományos fejlődésére talán a legközvetlenebb hatással Halitzky András Frigyes, a pesti egyetemnek kissé szűk látókörű, de a német klasszikusokért rajongva lelkesedő germanista-tanára volt. E mellett szorgalmasan elmélyedt a korabeli német esztétikai és irodalomtörténeti munkákba. Ezt legjobban a Tudományos Gyűjtemény 1826. és 1827. évfolyamaiban megjelent *Aesthetikai levelek* mutatják, amelyekben Vörösmarty epikus költészetét méltatja; ez a cikksorozat nem annyira esztétikai vagy irodalomkritikai tanulmány, hanem — tekintve a történelmi tényezők erős kidomborítását — irodalomtörténeti. De egyúttal világosan jelzi az utat, amelyen az irodalomkritikus és esztétikus Toldy az irodalomtörténethez jutott. A XIX. század elején kialakuló német irodalomtudomány metodikájában két jellegzetes áramlatot látunk: az egyik, Gervinus által képviselt irány a *politikai történelemből* indult ki, s az irodalomban valamely nép általános szellemi, társadalmi és kulturális fejlődésének rész-szemléletét látta; a másik irány — ennek főképviseelője Koberstein — az *irodalmi formák fejlődésének* szemléletéből indul ki, s erősen kidomborítja az anyag esztétikai értékelését. Toldy a Koberstein kijelölt utat választotta. S ha még tekintetbe vesszük Franz Hornnak 1822-ben *Poesie und Beredsamkeit der Deutschen von Luthers Zeit bis zur Gegenwart* címen kiadott vizenyős összefoglalá-

sát, amely a XVIII. századvégi népszerű esztétikusok gondolkörét egyesíti a romantikus irodalomkritika nacionalista lelkesedésével — úgy nagyjában egvűtt vannak azok az összetevők, amelyekből az ifjú Toldy irodalomtörténet-szemlélete kialakult. S ez a szemlélet évek, sőt évtizedek folyamán alig módosult valamit, sőt ennek a szemléletnek lényeges részeit becses örökségként őrizték Toldy szellemi utódai is. Esztétikai és irodalomkritikai értékelések irányították irodalomtudományunkat — nem mindig a legkedvezőbben.

Toldy irodalomtörténet-szemléletének célzatosságában ízig-vérig *romantikusnak* mutatkozik. Meg akarja írni a magyar szellem megnyilatkozásának történetét, mert a fényes múlt képeivel a biztos jövő zálogát akarja adni a herderi jóslat lidércnyomása alatt sorsáért aggódo nemzetnek. S amint Toldy romantikusnak mutatkozik szemléletének célzatosságában, akként vetíti rá korának irodalom-esztétikai felfogását az egész magyar irodalomtörténetre. Ez az irodalom-esztétikai felfogás röviden a következő szavakban foglalható össze: *a magyar irodalom fénykora 1830-ban lezárul, utána csak epigonok jönnek*. Toldy nem annyira a történetíró, mint inkább a nemzetnevelő szemével nézi az irodalmat: a nemzeti „szépirodalom” művelésére akar buzdítani, ennek a szeretetére akar közönséget nevelni. Szemléleti anyagát is a „szépirodalom” fogalmának kidomborításával rostálja meg s ily módon a magyar irodalom a maga egészében már Toldy műveiben csonkán jelenik meg. Azért mondjuk *már* Toldy műveiben, mert egyúttal meg kell állapítani, hogy Toldy a nemzeti „szépirodalom” kizáró fogalmát nem alkalmazza szemléleti anyagára merev következetességgel. A hazai nem magyar-nyelvű irodalmak és a szűkebb értelemben vett „szépirodalom” keretein kívül eső irodalmának jelentősége pl. alig domborodik ki más-hol olyan mértékben, mint Toldy összefoglalásaiban.

Toldy páratlan munkabíráásával és németes rendszerességével egész életén át uralkodott a magyar irodalomtörténetíráson, s mikor 1875-ben meghalt, egy új, de bevégzett tudományt hagyott maga után. Szemléleti anyagának hierarchiája, rendszerének keretei meg-ingathatatlanak látszottak s minden jel arra vallott, hogy fejlődő irodalomtudományunknak az anyagkutatás újabb eredményeit csak be kell illesztenie Toldy értékrendszerébe.

*

S mégis: már Toldy életében találkozunk jelenségekkel, amelyek értékrendszerének megingatására és ezzel szemléleti anyagának átrendezésére irányulnak. Erdélyi János *Egy századnegyed a magyar szépirodalomból* c. tanulmányában nemcsak annyiban helyezkedik szembe Toldyval, hogy a szellemi fejlődés gondolatára építi fejtegetéseit,¹⁾ hanem annyiban is, hogy az egyoldalú értékítéletek ellen hadakozva gyarapítani kívánja irodalomtörténetünk szemléleti anyagát. Erdélyi maga is erősen kidomborítja a „szépirodal-

¹⁾ V. ö. Thienemann Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*, Minerva, 1927, 112. l.

mat" s egy negyedszázad szépirodalmáról szólva új szemléleti anyagot nem is gyümölcsöztethet a jövő szintézis számára, de mégis úgy érezzük, az értékeléssel szemben a történelmi megértést hangsúlyozva szellemi multunk addig értéknélküli jelenségeinek egész sora elevenedik meg gondolatai mögött.

Arany János egyetemes átfogó szelleme is megérezte, hogy irodalomtörténetírásunknak a szemléleti anyagot megcsonkító, Toldy Ferenc szabta korlátokon tágitani kell. *Zrínyi és Tasso* című tanulmányával első kísérletét adja nálunk az összehasonlító irodalomtörténeti módszernek, s bizony e módszer virágzásának idején senki sem gondolt nálunk arra, hogy úttörője irodalmunkban nem „hivatásos” irodalomtörténetíró, hanem egyik legnagyobb költőnk volt. A *világirodalmi kapcsolatok* feltárása révén pedig az irodalom számos jelensége előlép a szürke háttérből, jellegzetessé válik az is, amit az esztétikai értékelés az irodalomtörténetből kirekesztendőnek ítél: szemléleti anyagunk gazdagodik. Arany azonban csak kötelességből szállt le alkalom adtán a költészet világából a tudomány józan talajára. Rendszeres irodalomtörténete — mint ismeretes — pusztán gyakorlati célból, az iskola zárt világa számára készült s egyébként is Toldy felfogását tükrözi. Ily módon magános és öntudatlan példaadása Toldy egyeduralka idején visszhang nélkül maradt.

*

Toldy Ferenc örökébe a magyar irodalomtudomány irányításában nem Erdélyi János és Arany János, a magános útkeresők léptek, hanem Gyulai Pál,^{*)} aki épúgy, mint elődje, az aktív irodalmi élet zajos porondjáról vonult vissza az irodalomtörténetíró csendes dolgozószobájába, s misem természetesebb, mint az, hogy Toldy irodalom-kritikai, propagandisztikus ízü rendszerezését a legteljesebb mértékben magáévá tette. Míg azonban Toldynál az értékelést némiképen ellensúlyozta a gyűjtés és rendszerezés úttörő munkája, addig Gyulai elsősorban elemző és értékelő szellemét érvényesítette. Találón mondja róla Ravasz László: ő „a magyar ízlésnek és esztétikai értékítéleteknek az első, s eddigelé legnagyobb kodifikátora”. Ez a találón jellemző mondat egyúttal meghatározza Gyulai irodalomfelfogását is. Mint vérbeli kritikust, Gyulait elsősorban a jelen, vagy a közelmúlt irodalmi jelenségei érdekelték, — főképp a Vörösmartytól Aranyig terjedő félszázad — a távolabbi multba ritkábban nyúlt vissza, jóformán csak egyetemi előadásai kapcsán. Mindig először ítél, még pedig biztosan, habozás nélkül. Saját lelki berendezettségét vetítve a megítélendő műalkotásba, kihámozta, megértette és értékelte belőle azt, ami ennek megfelelt. De nem volt alkalmazkodó, s bizonyos tekintetben fejlődésképes sem. Amilyen idegenül állt a XX. század eleji magyar irodalommal szemben, amely számára csupán valami kellemtelen rendkívüliséget, különösséget jelentett, époly távol állott lel-

^{*)} Itt lehetne szólni Imre Sándor szerepéről, amire a Széphalom legközelebbi számában, Szekr.

kétől irodalmunk multja is. Így Gyulai, az irodalomtörténetíró, a nemzeti *szépirodalom* tetszetős, de igen homályos fogalmának kidomborításában még tovább ment Toldynál, s szemléleti anyaga is szegényebb, csonkább. Gyulai, a költő, az irodalmi kritikát és irodalmi tanulmányt is költői műfajjá emelte. Ő a modern magyar értekező próza egyik megalapítója, aki költői érzékkel, művészi formában adja elő azt, amit a tudós irodalomtörténetíró módszeres analízis alapján, s a kifejezéssel küzdve mond ki. Gyulai úgy érezte, hogy az irodalomtörténetírás nemcsak tudomány, hanem művészet is. Ezt a művészi becsvágyat plántálták át főképp művei az utána jövő irodalomtörténetíró nemzedékre is. Különösen áll ez Vörösmartyról és Katonáról írt monografiáira. Még legújabb biográfiai irodalmunkban is alig találunk könyvet, amely ne viselné magán Gyulai szellemének lényeges jegyeit. Biografiáinknak szépirodalmi és irodalomkritikai gyökerezettségéből folyik az a körülmény, hogy — kevés kivétellel — nagy gondot fordítanak az írók külső életkörülményeinek regényszerű feltárására, sokszor alkotásainak rovására. Pedig az irodalomtörténet nem az írók története, hanem az irodalom története. Természetes, hogy az író és műalkotása között szoros kapcsolat áll fenn, s ennek a kapcsolatnak a tanulmányozása fontos és szükséges, de csak annyiban, amennyiben a műalkotás megértéséhez vezet. Az új német biográfiákban a költő vagy művész személyisége csak annyiban lép előtérbe, amennyiben a műalkotásban kifejezésre jut. Nagyon sok rokon vonást találunk ez új német biográfiai irodalom s az *expresszionista portráit* között, amint ez Kokoschka vagy Macke alkotásaiban megjelenik. Programja: egy ember végső alapvonásainak felfogása és megrögzítése. Ezzel szemben a mi legújabb biográfusaink műveiben alig gyarapodott az a fényes örökség, amelyet Gyulai Pál hagyott rájuk.

*

Míg Gyulai a nemzeti „szépirodalom“ körének szigorú elhatárolásával Toldynál is jobban megrostálta irodalomtörténetünk szemléleti anyagát, tudományos germanisztikánk megalapítója, Heinrich Gusztáv hatalmas horizontot emelt irodalomtörténetünk rendszere fölé, s ezzel új lehetőséget adott a szemléleti anyag gyarapítására. Heinrich kitűnően ismerte a külföldi irodalmakat, — németországi szaktársai is úgy szóltak róla, mint a világirodalom egyik legjobb ismerőjéről — mégis elsősorban a német kultúrájú ember szemével nézte a magyar irodalom fény- és árnyoldalait, de mindig a magyar kultúra érdekeit szolgálta, amellyel lelkileg is teljesen egybe-
 forrt. Állandóan figyelemmel kísérve a magyar és német kultúra fejlődését, nem jutott hozzá, hogy tartósan mélyüljön el egy kérdés tanulmányozásába, hogy egy probléma megoldásának szentelje minden erejét, hanem egyszerre sokfélét kellett felölelnie, hogy mindazt pótolhassa tudománvunkban, amit vizsgáló szeme hiánynak érzett. Ebben gyökerezik Heinrich munkásságának bámulatos sokoldalúsága és különösen extenzív agitátori hatása. Németországi mesterei közül különösen Z a r n c k e Frigyes szabja meg munkásságá-

nak irányát. Zarncke inkább a *pozitív részletmunka*, mint a nagyszabású szintézisek embere volt, de hatalmas érdeklődési köre felölelte az egész német irodalomtörténetet, sőt áterjedt a lassanként kialakuló összehasonlító irodalomtörténetre is. E mellett Heinrich lelkesedéssel és megértéssel propagálta a pozitivistá irodalomtörténetírás tanításait. Hozzá, a német műveltségű kultúremberhez, legközelebb állott a *Scherer-iskola* irodalomfelfogása; a német pozitivistá irodalomtudományban valami autochton, a pozitívizmus francia gyökereitől független irányt látott, sőt a legnagyobb francia pozitivisták irodalomfelfogásának alapelveit csak erősen megrostálva fogadta el: „Taine három fogalma magukban véve hasznos, sőt szükséges szempontok, de ha szolgálatukba kényszerített tényekhez csak dekoratív elemekül odaférceltetnek, akkor vértelenné tesznek és ölnek. Brunetièrenél pedig a fejlődés tana, amint a természettudományokban kialakult, egészen nyersen, erőszakosan megállapodott terminológiával s ennek minden következményével együtt szakadt bele az irodalomtörténetbe, úgy hogy nála a műfaj valóságos organikus élőlény lett és szinte függetleníttette magát az íróktól“ (EPHK. 1913. 777. l.).

Heinrich Gusztáv irodalomfelfogásának elemei azért is figyelemreméltók, mert szinte egy emberöltőn át az ő tanításain keresztül követték nyomon irodalomtörténetíróink nemcsak a német irodalomtudomány, hanem általában a nagy nyugati nemzetek irodalomtudományának fejlődését is. Mert Heinrich kápráztatón gazdag munkássága jelentékeny részben abból állott, hogy a germanisztika, a német irodalomtudomány eredményeit a belőlük kínálkozó tanulságok szempontjából ismertette, hogy a speciális magyar problémákat a germanisztika mindinkább tökéletesedő módszereivel megvilágította s magasabb összefüggésekbe beállította. A magyar-német kulturális érintkezések és kölcsönhatások feltárása örök érdeme. Igaz, hogy ez a *hatáskutatás* mindmáig nagyrészt *tárgyi-tartalmi jellegű*, az irodalmi témák, motívumok vándorlásának felkutatására szorítkozik, noha az irodalomban mindig a forma az új mozzanat, s a tárgyi hatásnak nem szabad túlságos fontosságot tulajdonítani. A *tárgytörténet* (Stoffgeschichte) felvirágzott, a forma- és stílustörténet még nagyrészt a jövő feladata. Ez azonban nem elszigetelt magyar jelenség. Nagy nyeresége volt irodalomtudományunknak, hogy a Heinrich Gusztáv útmutatásai nyomán megindult tárgytörténeti kutatás a hatásnak, ennek a par excellence irodalomtörténeti alapkategóriának kidomborításával nálunk is tudatossá tette az irodalomtörténetnek önálló tudomány-voltát; másrészt a nagy nyugateurópai irodalmakkal való kapcsolatok kimutatása révén irodalmunk kiemelkedett elszigeteltségéből, új, hatalmas hátteret kapott, amelynek szemmeltartásával az addigi terméketlen értékelés helyébe a műalkotás megértésének termékeny eszközei léptek. Heinrich Gusztáv egyforma szeretettel kutatatta fel irodalmunk német gyökereit, s a német irodalomban fellelhető magyar elemeket. Ez az összehasonlító kutatás fokozottabb ér-

deklódést keltett benne a speciálisan magyar irodalmi jelenségek iránt, s különösen irodalomtörténetünk egyik meglehetősen lenézett korszakának, az úgynevezett „felújulás“ korának írói az ő ösztönzésére kerültek modern tudományos kiadásokban újra a nyilvánosság elé (*Régi Magyar Könyvtár*). Ezzel ledöntötte a nemzeti „szépirodalom“ körének korlátait. De érdekelték őt a magyar irodalomtörténet sajátosan magyar feladatai is, tekintet nélkül arra, hogy mutatkozott-e megoldásuk folyamán valamilyen kapcsolat a német irodalommal vagy sem.

Heinrich Gusztávnak a szűkebb értelemben vett magyar irodalomtörténetírásra gyakorolt hatása nem minden tekintetben áll arányban munkásságának sokoldalúságával és hatalmas körével. Ha csupán azt nézzük, hogy irodalomtudományunk filológiai teendőit mennyire vitték előbbre ösztönzései, akkor Heinrich Gusztávot *a magyar filologia megteremtőjének és eddig legnagyobb hatású művelőjének* kell tartanunk. Útmutatásai a világirodalmi kapcsolatok feltárására megszámlálhatatlan részlettanulmányt termeltek, amelyek új fényt vetítettek nemcsak egyes írók, vagy írói körök irodalmi munkásságára, hanem egész korszakok irodalmiságára is. Hogy csak egyetlen, — talán legértékesebb — példáját említsen ennek a hatáskutatásnak: Császár Elemér biztos ítéletű összefoglaló tanulmánya (*A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században*), bármennyire a *költészetre* s nem az *irodalomra* épül föl szemléleti anyagában, mégis erős sugárral világít rá a nemzeti „szépirodalom“ kínai falán kívül eső sötét mezőkre is.

A világirodalmi kapcsolatok feltárása mellett hatalmas gyarapodást jelentett irodalomtörténetünk szemléleti anyagában Heinrich Gusztáv kiadói munkássága. Nemcsak a *Régi Magyar Könyvtár* kötetei szólaltatnak meg ösztönzései nyomán elfelejtett, esztétikai szempontból „jelentéktelen“ írókat, mint egy-egy európai ízlés-, vagy gondolati forma jelegzetesen magyar képviselőit, hanem középkori és XVI.—XVII. századi irodalmunk emlékeink akadémiai kiadványaiban is éveken át az ő irányító szelleme érvényesül (Szilády Áron, Dézsi Lajos). Végül Heinrich, mint a pozitív részletkutatás művelője a német filológiából átplántált anyag- és adatközlésekkel is közel két nemzedék számára adott munkaprogrammot. Óriási részletmunka indult meg nyomában, az „adalékok“ és „adatok“ gyűlte, külön „adattárak“ nyíltak; a nagy lendülettel megindult „adalék“- és „közlés“-áradat már-már hasonló félszegségekre és túlzásokra vezetett, mint Németországban, ahol még a legfanatikusabb filologus-körökben is komikus hírességre tettek szert Goethe nyomtatásban közölt fehérnemű-statisztikái.

Önkéntelenül felvetődik a kérdés: miért nem jöhetett létre Heinrich Gusztávnak szinte az egész magyar irodalomtudomány munkakörét felölelő útmutatásai nyomán irodalomtörténetünk új szintézise, amely az időközben felgyülemlett szemléleti anyagot egységbe kovácsolta volna? Heinrich Gusztáv, a nagy tudományos agitátor, maga nem volt alkalmas e munka elvégzésére. Kultúrájánál, élethivatásá-

nál fogva mégis csak elsősorban a német irodalom érdekelte, s mint pozitivisták részletkutató idegenkedett az összefoglaló, elvont elmélkedést kívánó feladatokról. Hatása, bármilyen jelentős is, hasonlóképpen inkább részletjelenségekben érvényesül, inkább extenzív, mint intenzív. Klasszikus munka, amelyet élete főművének nevezhetnénk, nem maradt utána, hatásának titka inkább az élő, mint az írott szó volt. Ez a hatás közvetlenebb, de könnyebben tovatűnő, kevésbé maradandó.

Az a számtalan — nagyobbára filológiai — részlettanulmány, amely legközvetlenebbül kapcsolódik az ő munkásságához, állandóan szemeltartotta az új szemléleti anyag megítélésében is a *nemzeti „szépirodalom”* immár szentesített kategóriáját. A magyar irodalomtörténet keretei nem változtak meg, s a lázas részletkutatás eredményeit csak a bibliográfia s a bibliografikus alapon készült irodalomtörténeti kézikönyv rendszerezhetette.²⁾ P i n t é r Jenőnek szinte emberfölötti munkával készült kézikönyve ez, amely az eddig ismert szemléleti anyagot kitűnő bibliografikus érzékkel, kínos lelkiismeretességgel gyűjti össze, nélkülözhetetlen kiindulópontot adva ezzel a magyar irodalomtörténetírás további feladatainak megoldására. Óriási szemléleti anyaga azonban nem illeszkedik szervesen rendszerének kategóriáiba; az a hatalmas ismeretbővülés, amelyet műve nyújt, egyúttal nem elméleti gazdagodás is. Ítéleteit eleve a „tekintély” védelme alá helyezi, s rendszere hierarchiájának felépítésében dogmatikusan ragaszkodik az eddig megszabott keretekhez:

Az irodalom azoknak a munkáknak összessége, amelyekben a maradandó értékű tartalom művészi formában jelenik meg. Az irodalom története tehát voltaképpen a szépirodalom fejlődésének története... Egyes korszakok szépirodalmának jellemzése közben elvégre ismertethetjük a legnevezetesebb szónokokat és levélírókat, továbbá a korukra eleven hatást gyakorló tudományos szerzőket — a nyelvészet, történelem, filozófia, teológia, politika és társadalomtudományok legkitűnőbb képviselőit — de inkább csak általános jellemzéssel a bevezető korrajzokban, semmint kiemelt részletezéssel.

Pintér Jenő szemléleti anyagának összefoglalásában a Toldy és Gyulai megjelölte úton halad, értékesítve a filológiai részletkutatásnak azokat a tanulságait, amelyeket a magyar irodalomtudományba Heinrich Gusztáv inspirációja vitt bele. Értékeléseinek megszerkesztésében viszont annak az irodalomtörténetírónak szellemét érezzük, aki Heinrich Gusztávval körülbelül egy időben, de nálánál ékeesebb fegyverzetben lépett a nyilvánosság elé.

*

Beöthy Zsolt irodalomtörténeti szemléletének lelke Taine és Carlyle művészetbölcseletéből szakadt ki. E mesterek tanításai, támogatva Greguss szépségkultuszától és Beöthy nagyszerű intuíciójá-

²⁾ V. ö. Horváth János: Magyar irodalomtörténet. (A magyar tudománypolitika alapvetése, szerk. Magyary Zoltán, 94. l.)

tól, eleven hullámozást, színes mozgást vittek irodalmunk multjának immár megkövültnek látszó, naiv realizmussal megrajzolt képeibe. De nem volt hatalmuk e tanításoknak ahhoz, hogy a Toldy és Gyulai felállította nemzeti „szépirodalom“ elefántcsonttornyát romba döntve a magyar irodalom egész szemléleti anyagát magába foglaló épületet emeljenek helyébe.

Pedig Beöthy Zsolt a kilencvenes évektől kezdve épen úgy hivatalosan elismert vezére volt a magyar irodalomtörténetírásnak, mint a maga korában Toldy, s új állásfoglalása irodalomtudományunk alapkérdéseivel szemben a problémák egész tömegét vetette volna felszínre, s talán már egy évtized alatt gyökeresen megváltoztatta volna a magyar irodalomtörténetről való képzeiteinket. Rugalmas szelleme, bámulatos fejlődés- és alkalmazkodóképessége még így, nagyrészt átöröklött multbalátásával is erősen lazított azokon a drótsövényeken, amelyek mögött a nemzeti „szépirodalom“ panteonjából száműzött irodalmi emlékek hekatombái porladoztak. Hogy Beöthy Zsolt az igazi történelmi megértésnek milyen magaslatára tudott emelkedni, azt legjobban a *szépprózai elbeszélése*ről szóló munkája mutatja, amely a régi irodalmunkat tárgyaló összefoglaló tanulmányok között ma is a legbecsesebb. Ebben a könyvben a legnagyobb német új-romantikus irodalomtörténetírókra emlékeztető intuitív képességgel mélyed el korok, egyének lelkiségében. Általában Beöthy Zsolt ítéleteiben kevésbé merev, kevésbé kategorikus, mint Gyulai; az elhatárolandó fogalmak elé szeret „színes szavakból fátyolt vonni“ (Oláh Gábor), hogy ezen keresztül sorakoztassa fel szükséges érveit. Gyulai elsősorban ítél és gáncsol, Beöthy gyönyörködik és magasztalja a szépséget. Ő a magyar irodalomtörténet legfanatikusabb hívője: mindenkiből, aki valaha írt, kihámozza a legjobbat, számára mindenki jelentős a magyarság szellemi tőkéjében. Így a Toldy által megszabott kereteket eleven tartalommal töltötte meg, egyes politikai és művelődéstörténeti mozzanatok kidomborításával organizmusként állítva elénk irodalmunk fejlődését, s tovább vitte, kiegészítette Gyulai értékeléseit is. De nagyértékű csiszoló, restauráló munkássága mellett a keretek, az épület alappillérei a régiek maradtak, s nem bírták el a továbbra is lázas iramú részletkutatás által felvetett új szemléleti anyagot. Amikor N é g y e s y László meleg kegyelettel áthatott nekrológiájában (Budapesti Szemle: 190. köt. 49. l.) feltárja Beöthy munkásságának ragyogó fényoldalait — hogy irodalomtörténete „értékelés, esztétikai ítélet tekintetében messze meghaladja Toldyét“; hogy „a ritka varázsú stílus, ez az egyénileg ható stilművészet egyik legfőbb értéke az ő műveinek“ — önkéntelenül éreztetni egyúttal irodalomtudományunknak azokat a hiányait is, amelyeken még Beöthy ékes retorikai ornátusban megszólaló gazdag szellemének sem volt módjában segíteni.

*

Ujabb alkalom kínálkozott a magyar irodalomtörténet szemléleti anyagának revíziójára K a t o n a Lajos munkássága kapcsán.

Katona némi kerülővel jutott a régi magyar irodalom történetéhez, amelyet az egyetemen tanított. Más tudományokkal foglalkozott eleinte, más tudományokban tágitotta horizontját, de épen széles látóköre tette őt kiváltképen alkalmassá arra, hogy főképp két olyan kutatóterületet öleljen fel munkásságában, ahol ugyanazon irodalmi jelenségek a legkülönbébb faji, politikai, vagy geográfiai közösségekben más-más változatban jelennek meg: az egyik az *európai középkori irodalom*, a másik a *néphagyományok* területe. Katona Lajos középkori irodalmunkat beleállította egy nagy európai szellemi közösségbe s — nem törődve értékelési korlátokkal — vizsgálata körébe vont minden jelenséget, mert számára minden e közösség jellemző kifejezője volt. Az ő munkássága nyomán előállott az a szokatlan helyzet, hogy régi irodalmunkat aránylag gazdagabbnak, az európaiság egyetemesebb kifejezőjeként láttuk, mint újabb irodalmunkat, amely nagyjában még mindig a nemzeti „szépirodalom” körére korlátozódott.

A középkori irodalom homogén világa vezette Katona Lajost az összehasonlító irodalomtörténethez. Goedeke, Oesterley és Reinhold Köhler ösztönző példáját látja maga előtt, midőn *Az összehasonlító irodalomtörténet földadatairól* (Budapesti Szemle, 104. köt. 161. l.) elmélkedik. Az új kapcsolatok feltárásától irodalomtörténetírásunk értékelés szerint egybeállított anyagának gazdagodását várja, sőt az összehasonlítás „sokszor az igazi értéket és valódi érdemet csak annál jobban kitünteti, mentül szélesebb háttérrel emelkednek ki annak arányai”. Ha több időt ad Katona Lajosnak a sors, hogy tudományos programját megvalósítsa, bizonyára néhány év alatt teljesen átalakította volna a régi magyar irodalom történetét és szükségképpen eljutott volna irodalomtudományunk elvi kérdéseinek vizsgálatához is. Rövid, szerény, csak megpróbáltatásokban gazdag élet nem adott néki erre módot.

Riedl Frigyes Taine, Renan és Boissier tanításaival indult meg irodalomtörténetírói pályáján. Mesterei és saját hajlamai egyformán az írói psziché analizisére utalták. Erre irányították a Scherer-iskola eredményei is, amelyeket nagy megértéssel méltatott (EPHK. 1881. 157. l.). Bár alig volt irodalomtörténetírónk, akiben a szellemi jelenségek irracionális, osztatlan egységének felismerésére szükséges intuiciónománya nagyobb mértékben lett volna meg, mint benne, mégis ő volt a *pozitívista lélekanalízis* legnagyobb képviselője irodalmunkban — e lélekanalízis fonák kinövésai nélkül. Ily módon tanulmányainak főtárgya az egyéni költői lélek berendezettsége volt; irodalomtörténetünk szemléleti anyagának köre és összetétele olyan problémák voltak, amelyek távolabb állottak tőle. A *magyar irodalom főirányai* c. munkájában áttekinti ugyan a világ-irodalmi áramlatok szempontjából irodalmunkat, s így szemléleti anyaga a háttér sokféle vonatkozásainál fogva rendkívül megnövekszik, de remekbe készült vázlata az uralkodó felfogással szemben nemcsak a szemléleti anyag átépítésében, hanem más irányban sem tudta szempontjait érvényre juttatni.

Katona Lajossal és Riedl Friggyessel körülbelül egy időben, Heinrich Gusztáv példaadása nyomán újból a *germanisztika* adott inspirációt a magyar irodalomtörténet szemléleti anyagának rendszeres átépítésére Bleyer Jakabnak és tanítványainak munkásságában. Heinrich Gusztáv útmutatása a magyar-német kölcsönhatások felkutatására a forrástanulmányoknak, forrásokat kimutató „adalékok”-nak egész légióját vetette felszínre. E forrástanulmányokban gyakran nem sok köszönet volt, s lassanként némileg jogosult bizalmatlanság támadt velük szemben. Forráskutatóink egyrészt túlzásokba estek, másrészt nem tudták forrásmegállapításaikat tudatosan egy magasabb cél vagy tanulság szolgálatába állítani. Bleyer Jakab felismerte s állandóan hangsúlyozta a forrástanulmányok általános, *kultúrtörténeti* célját. E magasabb cél szempontjából az esztétikailag legjelentéktelenebb munkák is teljes figyelmet érdemelnek, miután kisebb népek irodalomtörténete általában a kultúrhatások sorozata, s miután a hatáskutatások összessége állapítja meg azt, hogy milyen mértékben érvényesülnek idegen kulturális tényezők a magyar szellemi élet történetében. Ily módon a magyar irodalomtörténet szemléleti anyagába is hatalmas új jelenségkomplexumok kerültek.³⁾

Ilyen magasabb cél szemmeltartásával követte nyomon Bleyer Jakab a kulturális és irodalmi hatások egész vándorútját. Az irodalmi és kulturális hatások mögött dinamikus erőket, hullámokat lát, amelyeknek keletkezését vizsgálja, útjait nyomonzza, elágazásait kutatja, mert hite szerint „csak így érezzük néhány könyvön és a betűk ezrein túl, vagy a könyvek és betűk ellenére a való életet, és csak így látjuk, hogy a szellemi összefüggések nem mechanikus kapcsok, melyek csak kötnek, hanem lüktető erek, melyekből vér és élet ömlik”. (EPhK. 1910. 239. l.) Felismerte, hogy hozzánk nem az egységes német kultúra fantomja jutott el, hanem elsősorban a délnémet, az *osztrák* kulturális törekvések, amelyek a magyar irodalomtörténet számára mint egyéb idegen hatások közvetítői is jelentősek. Támogatta Bleyer szemléletét a legújabb német irodalomtudományban egyre jobban elterjedő Sauer-Nadler-féle elmélet, amely a földrajzi és faji gondolatot viszi bele az irodalomtörténeti szemléletbe. Ez a gondolat az egységesnek hitt német kultúrát három egységre darabolta, növelte a délnémetiség értékelését, az osztrák különállóság tudatát s így a magyar irodalomtörténet igen sok jelenségének új hátteret adott. Az osztrák irodalom közvetítőszerepének felismeréséhez szervesen kapcsolódik a hazai nem magyar — főként német — irodalmi törekvések vizsgálata és értékelése a magyar irodalom szempontjából. Bleyer Jakab kutatásaiban a *pozitívizmus* alapján áll, de teljesen átérzi a pozitivisták filologizmus hátárait is, s megértéssel fogadja az újabb német idealisztikus irodalomtudományt, csupán óvatosságot ajánl túlságosan mohó alkalmazásával szemben, miután

³⁾ V. ö. *Gottsched hazánkban*, 1909, 3—4. l.

„úgyis nagy a hajlandóságunk az essayizmusnak és eszteticizmusnak túlbecsülésére“. (EPHK. 1915. 77. l.)

*

Ez az *idealisztikus* irány, amelynek első hívei nálunk a fiatalabb germanisták és romanisták sorából kerültek ki, s amelynek programkitűzését a *Minerva* megindulása jelzi,^{*)} még átfogóbb, egyetemesebb szempontokat adott a magyar irodalomtörténet szemléleti anyagának új felépítéséhez. Az irodalomhoz, a szellemi életnek e legjelentősebb megnyilvánulásához, nem külső, idegen eszközök segítségével, meddő értékhatárok felállításával akar hozzáférni az idealisztikus irodalomtudomány, hanem a szellemi jelenségekben keresi az irodalmiságnak előfeltételeit is. A magyar mult szellemi alapfeltételeiben való elmélyedés közelebb hozza egymáshoz a történettudományok különböző ágait,⁴⁾ megbecsülhetetlen fényforrást nyújtva így a magyar irodalomtörténeti szemlélet számára is. Elég csupán a *Minerva* megindította idealisztikus irodalomtudomány három jellegzetes tanulmányának címét idéznünk — *Mohács és Erasmus. A francia forradalom eszméi Magyarországon, Magyar jansenisták* — hogy az elfogulatlan szemlélő megállapíthassa, minő beláthatatlan perspektíva nyílik belőlük a magyar irodalomtörténetírás számára, noha szemléleti anyagukat az értékelő esztétikus szerint talán egy egész világ választja el a nemzeti „szépirodalom“ virágoskertjétől. Pedig e virágoskert dús flóráját csak akkor ismerjük meg igazán, ha kutatjuk a talaj összetételét is, amelyből sarjadt. S vajjon azok az eszmék, amelyeknek fejlődéséről és továbbterjedéséről az említettem három tanulmányban olvasunk, nem érintették-e a legszűkebb értelemben vett nemzeti „szépirodalmat“ is?

A *Minerva* első évfolyamában jelent meg annak a magyar irodalomtörténetírónak rendszerező tanulmánya is, aki a maga útjait járva eddig legtöbbet elmélkedett irodalomtörténetünk elvi kérdésein: a Horváth Jánosé (*Magyar irodalomismeret*). Ő, aki megértő tárgyilagossággal kereste a modern magyar irodalom stílusforradalmának gyökereit, bizonyára ennek a stílusforradalomnak a szemléletéből is fontos tanulságokat nyert a távolabbi mult szemlélete számára. Felismerte azokat a dinamikus erőket, amelyek az irodalmi életet mozgatják, s amelyek nem mindig a nemzeti „szépirodalom“ ünneplő ruhájában mutatkoznak. Mindenekelőtt élethűbbé tette irodalmunk multjának képét az által, hogy az irodalomnak régebbi tárgy-fogalma helyébe az író és az olvasóközönség viszonyának fogalmát iktatta be a magyar irodalom meghatározásába. Nála az irodalom nem többé-kevésbé porosodó „művek összessége“, hanem „írók és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésé-

^{*)} Talán fölösleges is megjegyezni, hogy a *Széphalom* a *Minerva* programját is óhajtja propagálni, szélesebb keretek között. Szerk.

⁴⁾ V. ö. Thienemann Tivadar: *A pozitivizmus és a magyar történettudományok*, *Minerva* I. 28.

vel". (Minerva, I. 196.) Hogy az olvasóközönségnek — mint az íróval egyenrangú tényezőnek — bevezetése a magyar irodalomtörténet szemléletébe a szemléleti anyagnak is milyen gazdagodását jelenti, nem szorul bizonyításra. Még jelentősebb a magyar irodalomtörténeti szemlélet fejlődése szempontjából Horváth Jánosnak az a gondolata, hogy az irodalmi fejlődés középpontjába az *irodalmi tudatot állítja*. „Az irodalom fejlődése az irodalmi tudat fejlődésével, s az irodalom története az irodalmi tudat történetével azonos, s az irodalomtörténet korszakait az irodalmi tudat korszakos változásai jelentik.“⁵⁾ Az irodalmi tudat megnyilvánulásait kutatva pedig láthatatlan erők, kopott, esztétikailag jelentéktelen, „szépirodalomnak“ épen nem mondható írások elevenednek föl előttünk. Lapozzuk csak végig valamelyik XVIII. századvégi bécsi vagy pozsonyi folyóirat egy-egy kötetét, s olvassuk el bennük a — többnyire névtelen — cikkírók elmélkedéseit a magyar irodalomról: nem tudom, hogy hol nyilatkozik meg tisztábban, világosabban az irodalmi tudat — még pedig *magyar* irodalmi tudat, — mint ezekben a nagyobbára kulináris németiséggel irt elmélkedésekben?

Horváth János célkitűző tanulmányaiban fejlődik igazán tovább a magyar irodalomtörténeti gondolat; az ő kezében van az elméleti haladás lobogója, tőle várhatjuk a példaadást az új, igazi szintézisre.

*   *

Futó pillantásunk a magyar irodalomtudomány százesztendőös multjára arról győz meg, hogy irodalomtörténetíróink Toldy Ferenc irodalom-szemléletének különösen azokat a sajátosságait ápolták tovább előszeretettel, amelyek korának aktív irodalmi életéből folyó adottságok voltak: a szépirodalomnak s az esztetikai értékelésnek túlságos és szinte minden egyebet kirekesztő hangsúlyozását. A százéves fejlődés magaslatánál talán tisztábban látjuk meg irodalomtudományunk megalapítójának munkásságában az eddig kevés figyelemben részesített, de örökké követésreméltó vonásokat is: elmélyedését a nagy nyugati irodalmakba, a korabeli külföldi irodalomtudomány főbb alkotásaiba, s az ezekből adódó tanulságok értékesítését saját irodalomtörténetírásunk számára. Csak ilyen módon — ha követjük Toldy Ferenc példáját — kapcsolhatjuk be irodalomtudományunkat a nemzetközi tudományba is; csak így nézhetünk szembe a siker kecsegtető reményével, azzal a feladattal, amelyet Horváth János⁶⁾ szabott a magyar irodalomtörténetírás számára, „hogyan az európaiságnak egy specifikus történeti egyediségéről valóban hű és egyedi képet tárjunk a világ elé, s bemutassuk, minő (faji, történeti stb.) okok minő változatot eredményeznek ugyanazon európaiság arculatán“.

(Budapest.)

Pukánszky Béla.

⁵⁾ Minerva, I. 206; v. ö. Thienemann Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*, Minerva, IV. 115.

⁶⁾ *A magyar tudománypolitika alapelvei*, szerk. Magyary Zoltán, 96. l.

DÉLIBÁB.

Amint a nap,
ha isteni lázba szédül,
bomlottan szántja az eget
és bujdosó,
nagy tüzésnek menedékiül
dús délibábot festeget,

szikkadt telkén,
ahol csak álom a határ
és minden a rögök foglya,
úgy vándorol
a lelkem s míg zihálva jár,
arcod az égre ragyogja.

Te vagy a kút,
akit hajszol a zarándok,
kit oázis rejt boldogan,
szomorú láz
az anyád s marják a lángok,
kiben szerelmed megfogon.

Holtan lebegsz
a fellegek puha ágyán
s a kék úr öledre bágyad,
nézlek, nézlek
s futva, támoiyogva kábán
vágyom örökké utánad.

A sár nyögét
miattad zúzza szellemem,
a földnek is te fájsz, ha nyög,
kisült, kopár
mezőn, hol semmisem terem,
miattad lázad föl a rög.

(Szeged.)

BERCZELI ANZELM KÁROLY.

SZINEK BÖLCSE.

Felolvasták a KUT Rippl-Rónai
emléknapján.

Szinek bölcse, ki sosem hadakoztál
s harc voltál mégis, szavam szavad idézi,
tőled tudom: nincs jobbra-balra osztály
abban, ki az életet vérig éli.
Száz Herodes keresheti halálra
lelkünk osztálytalan új gyermekét,
a mindent szeretést; örökkön állva
éli bennünk minden nagy életét.
A halálnak nem szabad megfoganni
semmin, ami egyszer szívünkig ért fel;
mindenben a lelket kell megrohanni
a szeretet egyszerű erejével.

A szeretetnek mindegy az alkalom! . . .
Piacsek bácsi, Maillot, Lazarine,
(a szent asszony, életed tiszta társa),
a somogyi ég, Kaposvár, München, Páris,
vagy csak egyetlen villanó faág is
bárhol a Földön elég a szeretetre,
bármi jó az emberi újulásra
olyan lelkeknek, amilyen Te voltál . . .

Szinek bölcse, már nem dús képeket,
de bibliát írsz a fehér kartonokra:
eléd tartott lelkünkre . . . Felvezet
sokunkat már szép sorsod csipkebokra
a messzeblátó hegyekre. Már tudunk
együtt lihegni élő és holt világgal . . .
Krétád írja meg a hithez útunk,
hogy örök élet van minden virággal,
ha csak egy színe egyszer is szíven ver . . .
Az élet közepén a szeretet van
s nem jobbra-balra van attól az Ember, —
de vele van. Együtt vérben és húsbán . . .
Mindent imádni, mit csak lenni méltat
a teremtes. Te szerinted = valón
imádni! . . . A szeretet szépít s célt ad
mindennek és mindegy az alkalom:
— Piacsek bácsi, Páris, Lazarine —
a nagy lélek mind mind szívére fogja
s a megszépülés váltott lovain
vágat velünk halálig csillagokba.

(Budapest)

ROZVÁNYI VILMOS.

WILLIAM BLAKE.

Az angol irodalom most ünnepli William Blake, a költő, rézmetsző és misztikus halálának századik évfordulóját. Vastag könyvek, sőt kiterjedt bibliográfiák és népszerű napilapcikkok odakint már jó néhány éve bevitték az irodalmi köztudatba, hogy Blake az angol költők legjobbjai közé tartozik és mint ilyen, ismerik már hazáján kívül is. Miután nálunk lexikoni cikkeken kívül még nem igen történt róla említés, a centenárium alkalmát ragadjuk meg, hogy jelentőségét, ha csak futólagosan is, megismertessük a magyar érdeklődőkkel.

1.

Blake az a költő, akivel minden szóról-szóra történt. A költő, „wie es im Buche steht“. Más költő is beszél ihletről, amikor úgy érzi, mintha valaki diktálná, mit írjon, — Blake néven tudta nevezni a szellemeket, kiknek sugallatára gördítette elő prófétikus könyveinek végtelen sorait. Más költő is beszél látomásokról, melyek felvonulnak lelki szemei előtt, — de míg más költő mindig tudja, hogy a látomások játékos fantázia szülöttei, Blake számára a valóságnál sokkal több objektív realitása van a vízióknak, melyek megelevenítik előtte a halottakat, lejátsszatják égbenyúló panorámákban a Teremtés titkait és felépítik előtte London kövein az új Jeruzsálemet, a mennyeit. Más költő is beszél arról, hogy kortársai nem értik meg és csak száz év múlva fogják felismerni igazi nagyságát, de ilyen teljes mértékben ez még senkivel sem esett meg, mint vele: kiről kortársai jóformán azt sem tudták, hogy verseket ír (mert ha látták volna is verseit, azt hitték volna, hogy regény) és a mult századból való lexikonok csak mint rézmetszőről emlékeznek meg róla — s ma népszerű amerikai kiadások borítékai hirdetik, hogy „nélküle a költők számára fenntartott polc határozottan tökéletlen“.

Ő volt a legkülöncebb a különzők nemzetének sok különő költője közt. Minden, ami vele összefügg, egészen különös; a vele foglalkozónak sajátos atmoszférában kell hazatalálnia, mintha a kristálysobában volna, melyről egyik verse szól¹⁾ és „egy másik Angliát látna, másik Londont, Towerjével, más Themzét és más dombokat, más, kedves surreyi bokrokat“, egy másik világot, mely Blake szerint az egyedül igazi világ.

Már hírnevének története is különös. Mikor Blake magagyártotta könyvei már elkallódtak, először egy spiritisza orvos adta ki egyik kötetét, mint spiritisza dokumentumot. Költő-mivoltára csak a *preraphaeliták* eszméltek rá, mikor sajátos hangulatuk számára ösöket kerestek, furcsa ösöket a rengeteg normális költő között. Dante Gabriel Rossettit, a festő-költőt vezette el a szimpátia titokzatos intuiciója öhozzá, a régebbi és Angliában talán első festő-költőhöz; D. G. Rossetti adta ki először műveit és az első nagyobb Blake-

¹⁾ *The Crystall Cabinet.*

életrajzot, a Gilchrist-ét. A másik Rossetti, William Michael, Shelley legnagyobb ismerője, bővítette ki a rávonatkozó ismereteket és Swinburne írta meg az első nagyobb esztétikai tanulmányt róla. Összkiadását kommentárral Yeats látta el, a nagy vizionárius író költő és a legszellemesebb népszerűsítő munkát Chестerton írta róla — ilymódon Blake hírneve az újabb angol irodalom legjobb neveivel fűződik össze elválaszthatatlanul.²⁾

2.

Életrajza az egyszerű ember egyszerű élete, melyet váratlan belső történések szaggatnak olykor bizarr alakúvá. 1757-ben született Londonban, Story verziója szerint³⁾ igen előkelő, de elszegényedett angol családból; egyik őse állítólag admirális volt. Yeats ír származását vitatja szájhagyomány alapján — mert hogy is láthatna valaki víziókat, aki nem író származású? Az apja kiskereskedő volt és a kispolgári család békés atmoszféráját csak egy mozzanat teszi rendkívülivé: az egész család buzgón tanulmányozza Swedenborgnak akkoriban angolra fordított műveit. Blake, ha maga írta volna, kétségtelenül itt kezdte volna el életrajzát, ahol szellemi élete kezdődött, téli estéken a családi asztalnál, egy csésze tea és Swedenborg könyve mellett, amikor először kezdte a szóról-szóra vett ég és pokol titkait tanulmányozni. Testi életével nem sokat törődött, se testi születésével, mely előtt már megszámlálhatatlan éveket vélt élni, se testi anyjával, kihez ezeket a kegyetlen sorokat írta:

Didst close my tongue in senseless clay
And me to mortal life betray.
The death of Jesus set me free,
Then what have I to do with thee?⁴⁾

o Tirzah.

Már a gyermeket víziók látogatják; legelső látomása, az volt, amit felesége mesélt el Crab Robinsonnak:⁵⁾ Isten odatámasztotta homlokát az ablakhoz. Látott ezenkívül egy fát, melyen angyalok fészkeltek és egyízben találkozott a mezőn Eliézer prófétával; de amikor ezt otthon elmondta, anyja nagyon megverte és víziói hosszú időre megszűntek.

A művészet kerítette most hatalmába, az önmagáért való művészet, víziós metafizikai háttér nélkül. Szorgalmas rézmetsző lett, hosszú éveken át tanult, magas széken ülve és rajzolva a Westminster apátságban, ahol egész életére magába szívta a gótikus formák varázsát, a születendő angol romantika lelkét. De egyszer hir-

²⁾ Mindezeknek a műveknek pontos címét l. a tanulmányhoz csatolt bibliográfiai jegyzetben.

³⁾ A. Th. Story: *William Blake*, London, 1893.

⁴⁾ Bezártad nyelvem értelmetlen agyagba | és elárultál a földi létnek | Jézus halála szabadított meg engem | mi dolgom akkor veled?

⁵⁾ Crab Robinson, fontos visszaemlékezései a *Patriotische Annalen*ben jelentek meg, Hamburg 1810. Közli Gilchrist (l. bibliogr.) p. 385.

telen haragjában (ingerlékeny természetű volt egész életében) lelökte az állványról egy tanulótársát és ettől kezdve a fiatal festőket kitiltották az apátságból.

A szerelem is ellátogatott hozzá, először a Hamis Leány attitűdjében, majd a Vigasztaló alakjában — ezt a vigasztaló lelket azután becsülettel feleségül is vette, névszerint Catherine Bouchert, aki mindhalálig mártírosan odaadó társa, barátja és cselédje volt. „Keményen dolgozó teherhordója volt szorgalmas férjének“, írja róla Tatham, Blake barátja és első életrajzírója⁹⁾ és ugyancsak tőle tudjuk, hogy a szegény asszony sorsa nem tartozott a legkönnyebbek közé. Blake semmi földi dologgal nem törődött, pénzt nem volt szabad kérni tőle és ha Mrs. Blake kifogyott a földi javakból, beérte azzal, hogy szomorúan nézett férjére mindaddig, míg az megértette, hogy miről van szó. Mikor feleségül ment Blakehez, még írni sem tudott; később annyira fejlődött, hogy segítőtársa lett férjének a rajzolásban és nemcsak hogy szóról-szóra hitte férjének valamennyi vízióját, de lassanként maga is megtanulta a látomások művészetét. Ha Blake víziói elmaradtak, éjszakákon át térden állva imádkoztak együtt, hogy újra megjelenjenek.

Mint házas ember, komolyan nekilátott a kenyérkereső munkához. Ez számára a rézmetszés volt, melyet élete végéig, víziók és felmagasztosulások közt, de mindvégig a mesterember józan és feltétlen munkaszeretetével folytatott. A maga korában mint könyv-illusztrátor volt nevezetes: Young *Éjszakáit*, Blair *The Grave*-c költeményét, Vergiliust és Dantet illusztrálta; szakértők legtöbbször becsülik a *Jób könyvéhez* készült képeinek monumentálisan komor és amellet igazi blakei sajátságokkal teljes hangulatát. Illusztrálta, elsősor, Chaucer *Canterbury Tales*-eit is; ezt az ötletet egy kiadó ellopta tőle, mire Blake röpirat-polémiába bocsátkozott vele és ennek a polémiának köszönhetjük Blake expressis verbis adott, nem allegorikus kijelentéseit a művészetről (*The Descriptive Catalogue*).

3.

Blake, mint képzőművész, éppolyan magábanálló jelenség, mint költői műveiben, — hiszen két megnyilatkozási formája teljesen egyazon gyökéren nőtt. Mint verseiben egyes monománikusan ismétlődő képek, úgy térnek vissza rajzain a stereotyp alakok: a blakei Aggastyán, „hóviharszerű“ szakállával, ahogy Chesterton mondja, és néha a Halált; néha Istent, többnyire pedig a Napok Öregjét, Blake mitológiájának alakját ábrázolja; a szörnyeteg, kis zöld ormányával, mely az embernek mindig a kígyóra vonatkozó freudista magyarázatot juttatja az eszébe: szorongásérzettel terhelt fallusz; — azután a szellemek, akik mindég fejjel lefelé ereszkednek le, de valami rendkívüli magátólérthetődőséggel és csodálatosan kifejezik Blake egész

⁹⁾ Kiadta Russel, *The Letters of W. B., together with His Life by F. Tatham*, edited by A. G. B. Russel, London 1906. p. 11.

paradox lényét. Megint csak Chesterton megfogalmazásában: Övé volt a legtermészetesebb természetfölöttség.⁷⁾

De a legsúlyosabb paradoxon magában a rajzolás technikájában nyilvánul meg. Blake, a leghomályosabb élettitkok és a legkimondhatatlanabb intuíciók átélője, irtózott mindentől, aminek nem voltak szilárd, határozott konturjai. Szigorúan lineáris művész volt, gyűlölte az olajfestményt, „mert semmi határozott vonalat, semmi pozitív lezárását a formának nem lehet vele elérni, a legnagyobb lángésznek sem: minden vonala szétfolyik és minden világossága szétolvad.“⁸⁾ Gyűlölte Rubenset, gyűlölte Tiziant és főképp késői angol tanítványukat, Joshua Reynoldsot, a Rafaelhez és a Rafael előtti lineáris művészethez való visszatérést sürgette, több, mint félszázaddal az angol prerafaeliták előtt és a lineáris és festői stíluslehetőségek harca fantáziájában messze túlnőve a művészet keretein metafizikai princípiumok gigantomachiájává tornyosodott fel.

A vonalak művészete az igazi látás, minden egyéb hazugság, csak e Világ Istenének a műve, nem örök. „The Infinite alone resides in Definite“, „a Végtelen egyedül a Határozottban székel“.⁹⁾ mondja.

„Aki látni akarja a Látomást, a tökéletes egészet,

Kell, hogy megszervezve lássa azt, Legkisebb

Részleteiben, és nem mint te

Igazságosság ellensége, kívánod; a tiéd szervezetlen

És havas felhő, zivatar és pusztító háború hordozója“.¹⁰⁾

Blakenek ez a szigorú, etikát építő állásfoglalása a határozott vonalak mellett, rajzolásban és életlátásban egyaránt, a klasszicizmussal jegyzi őt el és elválasztja a német romantikától, mellyel egyéb tekintetben annyira rokon; igen helyesen állapítja ezt meg Helene Richter: „Denn im Gegensatz zu den deutschen Romantikern, denen das Geheimnis die blaue Blume ist, und die in unklaren und unbestimmten Ahnungen und Sehnsüchten als in dem Ideal des Gemütszustandes schwelgten, ist für Blake das Mysterium gleichbedeutend mit dem Sündenfalle und dem grossen Fluche, und sonnenhelle Klarheit in abgrundtiefen Geheimnissen ist das Ziel, dem er nachstrebt“.¹¹⁾

A katolikus Chesterton pedig ezért mondja, hogy Blake, minden eltévelyedése dacára, az angyalok között harcol. Mert a keleti, az ördögi misztika, felbontja és a mindenbe olvasztja az egyéniséget, míg a nyugati, az angyali misztika tiszteli a szilárd vonalakat és minden egyéniség külön világát.

⁷⁾ Chesterton (l. bibl.) p. 36.

⁸⁾ Tatham i. m. p. 11.

⁹⁾ *Jerusalem*, ed. Sampson, p. 399.

¹⁰⁾ U. o. p. 408.

¹¹⁾ Helene Richter: *William Blake*, Strassburg, 1904. 110. s.

4.

Kora csak mint rézmetszőt ismerte, ő azonban költői hivatását fontosabbnak tartotta. Első verseskötete — a *Poetical Sketches* — 1783-ban jelent meg, Blake műkedvelő-barátainak kiadásában, bizonyos Rev. Mr. Mathews farizeusos előszavával, mely mentegeti Blake zseniális különcségeit és nagy normális jövőt ígér az ifjúnak. Pedig ez a kötet Blake egyetlen nem-különc műve: verseket tartalmaz, melyek nem akarnak többek lenni, mint versek, lírai önkifejezések. A prófétaság attitűdje ekkor még távol állt tőle. De már ekkor is, költői technicitásában elkülönült minden elődjétől, Yeats szerint ez az első angol romantikus versgyűjtemény. Oly költői mintaképek inspirálták, amiről kortársai még keveset tudtak: Edmund Spencer régi strófái, az erzsébetkori angol líra kimeríthetetlen érzés-gazdagsága, és drámai töredéke, a *King Edward the Third*, elsőül hozza felszínre az erzsébetkori angol dráma elásott kincseit. Az angol líra igazi, egyetlen és angol hangjai, Shakespearé, Spencer és Milton hangjai, évszázadokon át elveszettnek látszottak, a franciás klasszicizmus élettelen „dikciója“ megölt minden eleven liraiságot — Blake az első, aki hazatalál ehhez a hanghoz, melyen később Wordsworth és Shelley az angol költészet legjava strófáit hangoztatják.

Blakeben a preromantikus művészet összes szála egybefut. Ezekben a fiatal években még csak a legkülsőségesebb érezhető: a multba fordulás. Ő is magába fogadja a preromantika bibliáit: Ossiánt, Chatterton hamisítványait és Percy ballada-gyűjteményét, a Westminster-apátságba megtanulja ő is, hogy „a görög művészet matematikai forma, a gót művészet eleven forma“¹²⁾

A *Poetical Sketches*-en kívül csak egy műve jelent meg életében nyomtatásban, a jelentéktelen *The French Revolution*. (1791). Többi műve számára megtalálta azt a sajátos megjelenési alakot, mely szorosan hozzátartozik a Blake-versek hangulatához és nagyban elősegíti, hogy művei ismeretlenek maradtak. Miután ugyanis hosszú időn át szenvedett a kiadókkal való állandó harcban, egy éjszaka megjelent neki meghalt öccsének lelke, akivel különben Blake úgyszólván minden nap érintkezett, és megtanította, hogyan állítsa elő önmaga a könyveit. Ez a módszer képesítette Blake-et, hogy ugyanarra a lemezre metssze a képeket és a betűket; az íveket pedig utólag színezte, minden egyes példányt külön-külön. Sampson szerint artistikus hajlamai vezették rá, hogy maga állítsa elő könyveit, mint később W. Morris. Ezek a maga-gyártotta könyvek ma már természetesen nagyon ritkák és rendkívül értékesek.

Igy készült az első, igazán blakei verseskötet, a *Songs of Innocence*, 1789-ben. A *Songs of innocence* gyermekekről szól és gyermeknek. Játékos, könnyű versek, kéményseprőkről, dajkákról, csecsemőkről és főképp bárányokról — sokszor akkora ügyetlenséggel és túlzó naivitással, hogy az expresszionista festők négerplasztikán

¹²⁾ *The Descriptive Catalogue*, ed. Yeas, p. 214.

okult műveit juttatják az ember eszébe. De az egész kötet tulajdonképpen álarcos költészet, allegorikus, ha úgy tetszik; és a preromantika egyik legintenzívebb formáló akarását juttatja szélsőségesen kifejezésre: az Árkádia-vágyat. A nagy, reménytelen, rousseaui elkívánczozást a természet, az ősegyyszerűség, az igazi emberi után; — csak-hogy míg az Árkádia-vágy általában primitív népeket, pásztorokat vagy tündérmese-miliőt keres magának álruhául, Blakenél a gyermekvilág ölti fel Árkádia alakját. És míg a régebbi, a vergiliusi Árkádiában a pásztorok és pásztorlányok kosztümjében előkelő római urak és hölgyek járnak-kelnek, Blakenél az apák, gyermekek, báránycák és barátságos, koronás oroszlánok maszkja alatt nagy metafizikai koncepciók mulatoznak a réteken. A gyermekek a bűnbeesés előtti, vagyis a bűntudat előtti emberiséget szimbolizálják és bemutatják, milyen szép volna az élet, ha az emberek megszabadulnának a bűntudattól.

A *Songs of Innocence* versei még mindig normális versek, strófákkal, rimekkel, többnyire megközelíthető értelemmel, sőt kimondott tendenciával. De ugyanabban az évben (1789) kinyomtatja két első „prófétikus“ könyvét, a *The Book of Thel*t és a *The Book of Tirielt*. Hosszú, rímnélküli, teljesen „modern“ szabad sorokban mithikus alakok vonulnak fel előttünk egy nem-létező mithológiából. Nevük úgy hangzik, mintha valami apokrif bibliából bújtak volna elő (Tirielt, Ijim Har), de időnkint görögös nevet vesznek fel (Heuxos, Theotormon, Enitharmion) és időnkint az ossziáni kelta csengés romantikája jár velük (Mnetha, Leutha stb.). A történés valami miltoni ősvilág mérhetetlen szikláin, dzsungeljeiben, sötét tengerein játszódik le, ha ugyan történésnek lehet nevezni ezeket a furcsa és stereotyp, allegóriával teljes aktusokat; az alakok gnóosztikus-újplatonikus módon emanálódnak egymásból, megláncolják egymást, feldarabolják egymást, kiszabadulnak, vérfertőzést követnek el, világ-tüzeket gyújtanak és átkozódnak. A teremésmithoszok világa ez és a blakei mithológia feltűnő hasonlatosságot mutat ősi rendszerekkel, melyeket Blake sosem ismerhetett. A látnok visszaelmélyült a lélek ősbiblia rétegeibe, ahonnan valaha az asztrális mondák kiszakadtak.

A korábbi prófétikus könyvek (*The Daughters of Albion*, *America*, *The Song of Los*, *Ahania*, *The Song of Urizen* stb.) mély, hasonlíthatatlan költőiséget árasztanak a képek miriádjai között, plasticitásuk és különös ritmikájuk akkor is magával ragadja az embert, ha egy betűt sem ért allegorikus tartalmukból. De a későbbi, monumentális terjedelmű prófécia: *Vala* (vagy *The four Zoas*), *Jerusalem* és *Milton*, egyes megdöbbenő filozófiai mélységű helyeket nem számítva, ritmustalanok, absztraktok és élvezhetetlenek.

(Folyt. köv.)

Wilde Oszkár három kiadatlan verse.

DÉSEPOIR.

Elszáll az évszak, romja nincs soha,
Nárcisz virít a tavaszi határba,
Majd lángra gyúl a rózsza is, az árva,
Ősszel nyit a biborló viola.

Hóban sárgált a sáfrány mosolya,
Lombokba öltözik minden kopár fa,
A szürke tarlót az eső megáldja
És kankalint hintál a zöld moha,

De, jaj az élet, sós, vad, tengerár
Veri a sarkunk, bús éjek takarják
A vissza nem térő napok avarját.

A szerelem, a becsvágy, eszme már
Régen kilobbant s örömiink a méla
Emlékezésnek zörgő, csúnya hűje.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ fordítása.

MIKOR KEATS SZERELMES LEVELEIT ÁRVEREZTÉK.

E leveleket Endymion írta
Egy nőnek, kit titokba szeretett
S mostan csiszárok alkusznak veszett
Versenyben a szegény, tintás papírra.

Ó, minden vágy és minden röpke szikra
Kótyára jut itt. A művészetet
Nem becsülik ők, bámész préda lett
A költő pusztá szíve, lenn a sírba.

Hisz írva van, hogy messze Keleten
Fáklyát cipelve jött pár régi zsoldos
S birokra kelt egymással holmi foltos

Köntös miatt és aztán csendesen
Kockát vetett, közakarattal, rája,
Nem tudva, hogy az az Isten csodája.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ fordítása.

ΠΑΥΚΥΗΗΚΡΟΣ ΕΡΩΣ.

Édes, én vagyok a bűnös, a teremő más anyagból faragott.
Hághataúan csúcsra hágtam, tiszta légben ittam a szabad napot.

Elpocsékolt lázaimból dalt formáltam, szebbet, bátrát és merőt,
Csóvalángot gyújtogattam, vad csatákba vágtam a gaz Hydra-főt.

Énekeltem, míg a szájam csók sebezte és vonaglott vérezőn,
S te Bicével, angyalokkal andalogtál zöüdelő, hímes mezőn.

Jártam arra, merre Dante, a hét égkör napjával fejem felett
S jaj, mint a florenci, én is láttam egyszer nyiladozni az eget.

Más hazába koszorúúan fürtjeimre tán babérom kötözöm,
Virradatkor térdepeltem a Dicsőség Házánál, a küszöbön.

Agg bárdokkal üítem együtt márványszékbe, mint egyenlő-úatál,
Drága méz csorgott a sípból, lantjainkról folytonosan szállt a dal.

Keats a mákonyos borából föltekintett lázasan s oly édesen,
Homlokon csókolt az ajka, rázta mint barát a lantverő kezem.

És tavasszal, hogyha borzong a galamb begyén az almafavirág,
Ífjú pár olvasta volna a szerelmünk, ezt a bús históriát.

Olvashatták volna, hogy íáj szívem és az éíetem mily mostoha
Csókolóúztak volna, mint mi s el nem váítak volna egymástól soha.

Most az életünk róúzáít a valóság csúnya úúszke ráúja ki
S hogyha hullnak, porba vesznek ífjúúágunk hervadó virágjal.

Mégse bánom, hogy szerettem — nincsen íly kíúcs a világon, semmíú —
Az ídő mar éh fogával, macskatalpon üüüöz a mohó ídő.

Hánykolóúunk a habok köúú és ha az ífjúúág vad viharja mül,
A Halál, a néma révész, jó el értünk lyra nélküí, szóúlanúl.

És a sírba nincs gyönyör lenn, egyre híúík a gyökéren vaksi nyú,
Nincs a Láz fáján gyümölcs.se és a Vágy maró-fanyar, hamu-ízű.

Hát csak tégedet szeretlek, Isten anyja sem íílen szelíd rokon,
Sem Cythaere, ki ezüstös lillíomkéú leng a tenger-habokon.

Verseim majd általéíem, bár elóúítem az elherdált ífjúúág,
Nem kell énnekem borostyán, hordom ínkább a szerelmes mirtusát.

(Budapest.)

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ fordítása.

UTAZÁS.

Hajnali ködben indult a szekér,
Még csüggedt álomban gubbasztottak a dombok,
A hórihorgas jegenyék fehér
Ködingben álltak, mint nyújtózó óriások.

Fáztam, borzongatott a kora kelés;
A goromba, kátyus út telkem kirázta;
A kocsis némán pipázott; szél járt a magasban és
Megszólaltak a jegenyék dideregve:

„Maradj velünk . . . mi szeretni fogunk . . .
Öleld át nyirkos törzsünk, csókold meg hideg levelünket . . .
Maradj velünk . . . ködös szívünkre fogadunk,
S kioltjuk a háborgó tüzeket szivedben”.

A kocsis némán pipázott; pernye pattant a szélbe,
S a köd elszállt hirtelen, mint az oktalan szomorúság;
A nap pislogva ébredt, piros ingét kicserélte
Arany ruhával . . . A pacsirta fölrebent egyenest a napba.

Futott a szekér . . . Testem megtelt édes meleggel . . .
Édesen pezsgett a lég, mint frissen pergetett méz . . .
S erdőbe jutottunk, hogy déllé nőtt a reggel,
Sötét fenyők derengtek, kergükből kicsordult az illatos gyanta.

Megbarnult tülevelek s korhadt tobozok
Fedték az utat, merre mentünk . . . S halkán szólaltak a fák:
„Maradj velünk, . . . itt csönd van, szellő se mozog . . .
Maradj velünk . . . dőlj az avarba s feledd el, hogy ki voltál”.

Futott a szekér . . . Az ostorszij repkedett
A könnyű szélben . . . A lovak lankadtan kapkodták fejük
A muslicák elől . . . És mire este lett,
Elértük a patakot, melyben széttörve uszkáltak az árnyak.

Görnyedt fűzek áztatták a sűrű
Vízben fehér hajuk. A kocsis kiverte kialudt pipáját,
Ezüst mohokkal csillogott a бүrű
S bolyhosan ingott-ringott a hínár a csobogó hab alatt.

Megálltunk . . . És zizegve szólaltak a bús
Fűzek: „Maradj velünk . . . arany könnyek buggyannak az égen,
De a patak nevet . . . Iszamlós ágyába húz . . .
S húsodból fehér rózsát mos, csontodból fehér kavicsot . . . Maradj velünk!”

Megráztam az álmos vénembert a bakon:
„Gyerünk tovább! Gyorsan, gyorsan, tovább!”
A lovak nyihogva meredtek az éjbe s vakon
Futottak, míg körülöttünk ijedten rezzent össze a nád.

(Budapest.)

SÁRKÖZI GYÖRGY.

ÁLOMLOVAG BUJDOSÁSA.

Igen szép, de kevéssé valószínű történet a háború előtti biedermeier-regények krudysta modorában.

Letűnt ősök ködéből, fáradtragyogású napjaiból még sokszor felrémlik Levinszkynek, a kóbor lengyel Ritternek alakja a felvidéki város éjszakáin. Nagymamák színes káprázatos meséiben éli tovább az életét, mely itt a vedlettfalú öreg házak sodrában úgy zajlott boldog fickándozásával az ifjúságnak, mint a városkát átszelő hegyipatak iramlása, mely tükréül szolgál a nefelejcsszemekhez hasonlatos égboltozatnak épp úgy, akár a nyári éjszakák holdvilágos, csillagfényes egének s oly mélyen rejtőzködik habjaiban az a sok szépség, amit az ég színeivel beléadott, hogy nem csoda, ha a multak képein csak ez a verőfényesség látszik, csak ez a ragyogás él. A fehér házak között, a visszhangos utcák fehér kövein még az árnylovag szelleme járkal éjszakákon s a régi, híres szépasszonyok multakból ittfeledett képmásain azt a sok boldogságot kifejező mosolygást minden bizomnyal még a kóbor Ritterre való visszaemlékezés idézte fel. Sarkantyúinak pengése muzsikáló órák édesbongású dallamával fonja be a róla álmodók lelkét, akiknek nagymamái sokszor borultak erős mellére forró áhitattal és sokszor szédültek táncain, melyek az életből szinte egész más országok útjára vezettek. Lengyel mezők napsütéses tájai, végtelen vadonok álmán elágyazott szerelmek, krakkói bálak káprázatos élete, nagy városok fénye, csillogása igézték őket szerelmükben, ha Levinszky mély álmú szemeit magukon érezték. Lágy muzsikák varázsa, barátkolostorok mélyzengésű harangszava, éjszakák rejtelmes szépsége, reggelek üde derüje, napfényes delek láza és csöndes délutáni órák tűnődő nyugalma fonták be szíveiket a multak ködbeveszett álmain, mikor még ablakuk alatt pengette gitárját a messziment lovag s a csendben feltáruuló ablakon evetke könnyedségével kúszott be a fehér lányálmok birodalmába.

Különös férfi volt Levinszky. Egy farsangi bálra érkezett a szépasszony városkába, vidáman csilingelő szánon, téli szüzesség hófehér útján. A szánkó tovacsilingelt a szárnyaló hóesésben, Levinszky pedig ott maradt a Fehér Holló kapuja alatt. Lerázta bundájáról a havat, szobát rendelt, ott kicsinosította magát és lejött a bálozók közé. Lengyel díszruhája, arany sarkantyúinak pengése egy pillanat alatt felhívta a lágyan keringőző szépasszonyok figyelmét mélynézésű szemeire, délceg alakjára és hűvösen tartózkodó mozdulataira. Megállt a bálterem közepén és mellén összefont karokkal, szoborszerű merevséggel nézte az előtte elsuhanó párokat, akiknek vérszínű ajkán tikkadtan éhezett a csók a mámor után és vágyó ölelésbe ért össze valami végtelenbe indult életek találkozása.

Ezek a felvidéki régi bálak menüettfinomságú szépasszonyokkal ma is elrajzanak a küszöbünk előtt, ha éjfélénként elkerül az álom és éb-

renlétünk álmodásába leszállanak az aranyos képkeretekből kedves-arcú finom ösanyák és táncra kelnek a fehérparókás ösapákkal. És az a régi báli fiatalság, melynek szerelme annyiszor feldobban bennünk egy-egy soha nem látott s mégis ösmerősen igéző arc láttán, mily messzi szállott komor napjainkból. S azok a régi szívek, melyek rég elporladtak már valamelyik árnyas felvidéki temető mélyén; felfeldobognak bennünk csöndes, álmodó órák nyugalmán; a szívek, melyek összedobogtak egy tánc forróságában s aztán a bálak színes kódének szétfoszlásával messzire távolodtak egymástól, hogy sok-sok esztendő multán az unokák váratlan magukra-ismerésében talán új szerelmeknek és új bánatoknak tárjanak kaput. Voltak szívek, melyeket ugyanazon álmok igéztek egy életen át, valami közös, fájdalmas vágyakozás jegyezte el őket s mindennek nyoma marad azokon az áttetsző finomságú női arcokon, azokban a sejtelmes kékségű szemekben, melyek mögött egy asszonyi lélek él, szomjúhozik és hervadoz. Valahogy egyszépségűvé másul a város egész asszony-népe; valahogy megtestvériesülnek a gondok, bánatok és érzelmek: talán ugyanazon titkok megfejtésén tünődő nagyanyák küldötték ilyenek őket. Talán Levinszky jár még most is aransarkantyúit pengetve a szűk utcák során és őhozzá sírnak a néma sóhajok, melyek szerelmükben bizonytságot kereső női lelkek mélyéről szállnak: téli éjszakák végtelen fehér útjain keresve az utat a bujdosó után.

*

A különös férfi azon az éjszakán mélyen felejtkezett a szöke-Gasparikné szemébe. Gasparik, a toronyóra és egyéb műremekek készítője ezalatt a városi kurátornak asszonya körül buzgólkodott, toronylépcsők mászásához szokott lábaival tipegve a menüett andalító-dallamára. Gasparikné szíven feldobbant a vágy a lovag láttára. Valami mély ösztönösséggel érezte, hogy eljött a férfi, aki egyhangú napjaiból kikökkenti, akiben magányosságának álmai megteljesednek. Mikor a menüett során párjával a lovag elé ért, zsebkendőjét leejtette előtte. Levinszky felemelte azt, majd az asszonyhoz lépett és elkérte táncosától.

— Lovag Levinszky, — csapta össze csengő sarkantyúit, de mielőtt a táncot folytathatták volna, a zene abbamaradt.

A lovag nem tehetett mást, átadta az elejtett zsebkendőt, de átadás közben odasúgta az asszonynak:

— Ha hazamennek, követni fogom . . . Később nézzen ki az ablakán.

Gasparikné bólintott fejével, aztán visszatért az urához, aki a természetes városi kurátornét mulattatta, mézédés bókokat mondván természetéről és annak tartozékairól.

Az asszony főfájásról panaszkodott urának és kérte, hogy kíséje haza őt. Levinszky már előbb eltűnt a teremből, még mielőtt Gasparikék távoztak volna; az egyik kapufélfánál húzódott meg s

mikor az órásék kiléptek a fogadó bolthajtásos kapuján, nesztelenül utánuk suhant.

Nem messzi laktak. A ház ablaka a patak partjára nézett, ahol Levinszky egy fához lapulva várta, míg az órás a bálba visszatér, mert gondolta, hogy az asszony visszaküldi urát a kurátorné mulattatására.

Úgy is volt. Gasparik nemsokára ismét látható lett; szokása szerint önmagához beszélve léptetett ki a kapun, aztán gondosan bezárva azt, csakhamar eltűnt az utcafordulónál.

Kisvártatva megnyílt az ablak is és Levinszky gyakorlott könnyedséggel termett a barátságos szobában. (Az ablakpárkány leszakadt sarka talán még az ő éjszakai látogatásainak emlékét hirdeti ma is?) Aztán az ablak ismét bezárult és reáhullott a fehér függöny.

*

A tél is véget ért. A tavasz küldözte már a hegyek felől azokat a langyos, mámorosító szellőket, melyeknek forró csókjától rügyezni kezdenek a fák és nyiladozni a szívek.

Levinszkyt akkor már más ablakok várták éjszakákon, bár Brigittának, a szép órásnének ablaka is minden éjjel tárva állt s a szép szőke asszony sok könnyet hullatott a hűtlen lovag után. Nem tudta elképzelni, hová tűnt Levinszky búcsútlanul életéből, melyet az ő forró szerelme, titokzatos lénye teljesített be álmok csudálatos világával. Egyszer csak nem jött többé. Bizonyára örökre eltávozott a városból . . .

Pedig a lovag a városban volt. Csakhogy, amikor Brigitta asszony még mindig forrón reménykedett, hogy szerelme egyszer csak mégis visszatér hozzá, — akkorra már csaknem valamennyi szemrevaló fehérrép ablakának párkányán ott díszelgett a lovag különös utakon végzett éjszakai látogatásának a nyoma és akkor már nem egyedül vérzett szíve a csapodár férfi után. No mert balga hiedelem volt az asszonyok részéről azt hinni, hogy egy asszony kedvéért tette meg Levinszky Krakkótól a kis szepességi városkáig azt a hosszú utat; a lovag királya akart lenni minden álomnak, mely lázzal fonja be a titkon vágyakozó asszonyi szíveket. Ma ezalatt, holnap azalatt az ablak alatt ácsorgott s forró suttogása előtt minden szív megnyíllott és minden ablak kitarult.

Azok a kertek, melyek a városka házai mellett meghúzódnak, sokat tudnának a fák beszédes lombjaival suttogni, ha az ősz el nem temetné őket. S azok a szelek, melyek ősz táján együtt dudolnak a szerelmesekkel, bizonyára sokszor elszongják azokat a szerelmes ígéket, melyekkel a lovag a veleérző női szíveket puhítgatta. S bizonyonnyal sokkal hamarabb jöttek volna rá a városka női Levinszky csalfaságára, ha megértették volna a hulló falevelek és bús őszi szelek beszédét, mint ahogy Brigitta jött rá az újra beköszöntett tél egyik éjszakáján csúfos megcsalatasára. Rokonlátogatóból jövet, ép akkor haladt el a bánatos asszony Lestyányiék ablaka alatt, mikor

a lovag az ablakpárkányon lovagolva befelé igyekezett Lestyányi Krisztinához. Sírva futott haza s a derék órás nem bírta elgondolni, mi bánthatja asszonyát, hogy egész éjjel oly keservesen zokog.

Hiszen Gasparik elég korán megtudta a valóságot, mert másnap Brigitta mindent bevallott bűnbánóan neki s még csak meg sem dorgálhatta a hűtelen nőt, hiszen oly keservesen zokogott, hogy végül is neki kellett megvigasztalnia.

Megint csak úgy hullott a hó, mint azon az emlékezetes éjszakán, mikor Levinszky először mutatkozott a városban. Fehér volt a világ, mint az álmok és úttalan úttá szélesedett minden, ahová csak a szem elért.

Brigitta kegyetlen bosszút esküdött a lovag ellen, aki oly rút szegyenbe hagyta. Egész nap dülva-fúlva járt-kelt az öreg órák muzsikájától dallamos szobák során s mint ez a hiszékeny nőknél szokás, akik a legagyafurtabb gonoszságok elkövetésére is képesnek tartják magukat, — borzalmas tervekkel forgatott fejében. Úgy dúlt-fúlt mérgében, hogy a szegény órás alig bírta lecsillapítani.

Brigitta mindenekelőtt levelet írt a Fehér Hollóba, melyben érzelmes sorok kíséretében hívta meg a lovagot a szokott éjszakai órában ablaka alá. Aztán sorra járta mindazokat az asszonyokat és lányokat, akik a lovag csalfasága miatt együtt sírhattak, vagy háboroghattak vele; estére összegyűjtötte házuknál őket, urukat és apjukat mindenféle félelmetes fortélyok, löfegyverek és egyéb bosszúra alkalmas eszközök társaságában elbújtatta a padláson és pincében, — maga pedig a félig kitárt ablaknál figyelte Levinszkyt, aki a jelzett időben meg is jelent.

— Brigitta! Ott vagy? — suttogta a lovag, mire az asszony egész alakját megmutatta az ablakban.

— Jöjj be, — hívta az asszony, ám Levinszky nem ment be a csapdába és semmi szándékot nem mutatott arra, hogy be akarna menni. Tovább kérdezősködött.

— Mit akarsz mondani?

Brigitta minden ígézőtehetségét elővéve, — válaszolta:

— Jöjj be! . . . Mióta várlak . . . Nem tudok nélküled lenni.

De Levinszky nem engedett magán kifogni.

— Nem akarsz csapdába húzni, amiért elhagytalak? — kérdezte. — Vérebeket rám szabadítani, felfogadott mesterlegényekkel agyoncsapatni, javasasszonytól szerzett mérges étellel megétetni, vagy elaltatni, aztán álmomban megfojtani és holttestemet a patakba dobálni? Nem azért állsz magadhoz?

Brigitta, aki három napon át fogadkozott ezekre a borzalmas dolgokra, most szemeit lesütve, bűnbánóan rebegte Levinszkynek:

— Mért hagytál el engem, hiszen szeretlek?

Annak a szemében mintha tüzes parázs izzott volna, — úgy nézett.

— Nem akarsz kelepcébe csalni? — kérdezte aztán újból azon a dallamos hangján, amelynek egyik nő sem tudott ellenállni.

— Nem, — suttogta Brigitta és érezte, minden haragja elmúlt s nincs többé ereje, hogy rajta bosszút álljon.

— Várj! — sóhajtotta aztán s visszahúzódva az ablaktól, a szoba háttérében éberén figyelő asszonyokhoz lépett. Halk zokogással panaszolta előttük, hogy nem tud szerelmén uralkodni és kérte őket is, hogy kegyelmezzenek a lovagnak.

A szép fehérnépek, akiknek ábrándos szeméből senki nem nézte volna ki a gyilkos szándékot, mellyel a lovag bosszúállására fogadkoztak — mindnyájuk szívében ott égett a boldogság láza, amit valamikor Levinszky gyújtott fel bennük — maguk is hamarosan kegyelmet szavaztak a lovagnak.

— Hívjuk be, — csengett a rózsásarcú Pilniczky Klára, akinek talán legjobban vérezett szíve a hűtlen férfi után, legfrissebbek lévén sebei.

— Igen ám, de a férjeink . . . — rebegte Lapusákné, a drabális városkapitány felesége.

— Meg az apáink . . . — borzongott meg félősen Krecsmarik Johanka.

— Rájuk kell csukni az ajtókat, — vélekedett Pamuránszkyné, aki a legkardosabb asszony hírében állott a városka falai között. — És egy-kettőre kipréselve az aggódo Brigittától a kulcsokat, biztos léptekkel surrant a padlásajtóhoz és bezárta azt.

Odafönt jól találták magukat a derék alkalmi hadfiak, — nagyban kártyáztak már és Gasparik kibicelt nekik. Sokkal hangosabbak voltak azok, akik a pincébe kerültek, ami nem is csudálható, tekintve azon körülményt, hogy odalenn kétszázéves borokat tartogatott a derék órás s a mi hőseink is tudomással bírtak a bornak azon jótékony hatásáról, hogy a bátorságot nagyban növeli. Iszogattak is szorgalmasan és Pamuránszkyné bármekkora zajt is csapott volna, nem halloták volna azt.

Mikor a kardos asszony szorongva várakozó asszonytársaihoz visszatért, minden oldalról ostrom alá fogták kérdéseikkel:

— Mi ujság? . . . Mit csinálnak? . . .

— Ott fenn kártyáznak, ott lenn isznak, — mutatott előbb a padlás, aztán meg a pince felé a jó asszony. — Nem olyan veszedelmesek . . .

— Jól rájuk zártad? — tudakolta Brigitta asszony, akinek láthatóan nagyon imponált ez a hősi cselekedet.

— Jól bizony, — büszkélkedett Pamuránszkyné, — ha akarom ítéletnapig se jönnek onnan elő.

A lovag ott állt az ablakhoz közel, a hó egészen belepte hosszú bundáját s türelmetlenül csapkodta sarkantyúit.

— Fázik a lelkem, — suttogta áhítatosan Brigitta s az ablakhoz lépve, intett a lovagnak, hogy kerüljön közelebb.

— Jöjj be, Szaniszló, — sóhajtotta felé, — már nincs semmi ve-

szedelem. Itt fogod ugyan találni mindazokat, akiket szerettél, de ne félj semmit, nincs harag szívükben irántad.

— És a férfihangok, amiket hallok? — kérdezte Levinszky.

— A férfiak a pincében és a padláson vannak, de ép most csukta rájuk az ajtót Pamuránszkyné, nem bírnak előjönni.

Levinszky még mindig tündődött, vajjon bemenjen-e?

— Ne félj semmit, — unszolta Brigitta tovább s kebléből elefáncsontnyelű pisztolyt vont elő, hogy a lovagnak adja. — Lásd, egyetlen fegyverünket is kezvedbe adom, használhatod, ha bármi bántódásod esne.

Álomlovag nem fogadta el. Habozás nélkül ugrott át az ablak párkányán.

Benn a szobában tényleg ott találta mindazokat, akiknek ő annyi boldog órát szerzett. Mikor Brigitta felszította a kandalló tüzeit, annak fényénél szégyenlősen tekingettek egymás arcába az összesereglett asszonyok. Levinszky azonban hamarosan eloszlatta zavarukat és így kezdett hozzájuk beszélni:

— Eljöttem Brigitta hívására. Tudtam, hogy együtt lesztek, hogy felbőszítettétek ellenem férjeiteket és apáitokat, — én mégis eljöttem. Eljöttem, mert meg akartam köszönni nektek a sok boldog órát; eljöttem, mert el akartam búcsúzni tőletek, mielőtt arra a nagy útra kelnék, arra a hosszú bujdosásra, amelyből talán soha se lesz visszatérésem. Eljöttem hozzátok, mert szeretlek benneteket, mint atya a gyermekeit. Hogy ilyen vagyok, ne rójjátok fel nekem. Lovagi szavamra mondom, hogy mindannyiokra nagyon sok szeretettel fogok visszagondolni arról az útról, amelyen most elmegyek. S kérlek benneteket, hogyha álmotok óráin a derék Gasparik mester remeke, a toronyóra elzengi az éjjel szavát a város felett, — küldjetelek utánam egy forró sóhajtaást, egy suttogó szót. Bocsássatok meg nekem, mert mindennek így kellett történnie és így történik már sok ezer év óta és mert én vezekelni fogok a ti bűnötökért is és mert az én vezeklésem az, hogy sohasem szűnik meg a boldog bujdosásom és hiába keresem a halált . . . Most adjon mindegyikötök egy utolsó csókot, hogy édes ízét még sokáig érezzem.

A nők — mint valami álomban — engedelmesen nyújtották oda fejüket s a lovag forró csókkal búcsúzott tőlük.

Az asszonyok könnyes szemekkel állottak ott, Levinszky pedig az ablakhoz pattant s mégegyszer csókot intve feléjük, egy ugrással az utcán termett. Két ujját szájához vonva, éleset füttyentett. Az útkanyarodóból szélvészféleg vágatott elő a szán, mely egykor Levinszkyt a városba hozta; négy fekete ló prűszkölt előtte s a hóhulásban úgy látszott, mintha tüzet lehelnének.

A lovag hirtelen felpattant a szánra, a polyák szános közébük csapott a lovagnak s elvágattak.

Levinszky még csak vissza sem nézett, pedig ugyancsak integgettek utána a síró-rívó asszonynépek.

Légfőbb ideje volt a lovag távozásának. A pincében és padláson

rekedt férjek és apák már javában dörömböltek börtönük aijáján. Rohant Pamuránszkyné, hogy kiszabadítsa őket s alig győzött csudálkozásának kifejezést adni, hogy bezárva találta az ajtókat.

— Vajjon ki tehette? — tetette magát az asszony, — bizonynyal az a fránya lovag, mert meg kell neki adni, hogy nagyon előre jár az esze.

— Bizonynyal, bizonynyal, — hagyta helyben Pamuránszky élete párjának érvelését. Csak próbálta volna, hogy másként vélekedjen.

— Hát nem jött el a gazember? — bömbölte fogát csikorgatva Lapusák úr, a félelmetes városkapitány.

— Volt eszébe, hogy idejőjön, mikor olyan fennhangon voltak, — pörölt velük Krecsmarik Johanka, édesen borzongva meg, a lovag csókjára gondolván.

— No hiszen csak itt találtuk volna, itt hagyta volna a fogát, — fogadkozott Tepenyák úr, az érdemes mézeskalácsos.

— Kitiportuk volna a belét . . .

— Felnégyeltük volna . . . — hallatszott minden oldalról.

— Megitattuk volna a kutyákkal a vérét, — olvasta valamikor valamelyik regényes korrajzban Klapotányi Titusz úr s most ez jutott eszébe.

— Úgy . . . úgy . . . — motyogta Gasparik mester s belülről lázasán örült, hogy a hadjáratnak ilyen kimenetele lett.

*

A bujdosó Álomlovagot pedig azóta nem látták a városka falai között. Bár eleget szívták fogukat mérgükben a bosszúszomjas férjek és családapák, — soha nem került többé elő.

Csak néha éjszakákon hallani halkütemű lépteit, sarkantyúinak dallamos pengését, de már hiába nyílnak meg az utána síró asszonyok és lányok ablakai, — mire kitekintenek, senki nem látható. Lehet, hogy nem is ő járt ott a néma utcák megkopott fehér házai között, csak a szivekben cseng vissza a régi szerelem melódiájából ez a pengés, mint a mult harangszava.

(Szentcs.)

Palasovszky Béla.

NOCTURNE.
(TÓ MELLETT.)

Éjnek ölén, éjtél tükörén:
acheroni vizen
Az esti szél már szárnyaszegetten
álomba pihen,
De acél lapjáról a tévedt csillagok fénye
az égnek izen.

Túl a sötét, körül a sötét:
zuhatag;
Szűri a csönd hálóján — széjjel oszolva
az árja szakad . . .
Tétova kéz keresőn híg falba, selyem-
hálóba akad.

Tétova kéz világtalanul tapogat hálón,
híg falon át,
Szikrát fog feketén alvadt levegőből
az újjakon át —
Rémület szikra a borzadt lélekig üzi
villanytolyamát.

Mi nyújtja ki nyúlós tapogatóit
ott a sötétben?
Bajlós sziszegéssel kúszik nesztelenül
a csöndnek ölében . . .
Mi suhan símán — subogón keringve
pokol eltökélten

Káoszba zilált és vétlenül dermedt
lelkem elé . . . ?
Mi tépi a hálót — fonadékat gúzsba
ki tekeré?
Ki hajlik az éj fényes, feketéllő
tükre felé?

Mért mozdul a — mért inog úgy a sötétség
híg fala, gátja?
Mért indul az éj titkos zuhatagja,
fekete árja?
Mért fonja be léptem a selymes háló
csalfa hinárja?

Mért rázza kísértet-kéz az Ős-éj ködpalotáját —
ránk hadd omoljék?
Mért oly világos az éj, hogy éjszakábbak a nappalaink
mint e sötétség
Mért — ó mért hajlik a sors — tán hogy az élet
titka bomoljék . . . ?

Mért hajlik a Sorsom az éj feketéllő — az éj acheroni
tükre felé . . . ?

(Budapest.)

RITÓÓK EMMA.

SZAVAK.

Mutatvány a fiatal költőnek *Déliab* (Szeged 1920)
c. kötetéből.

Szegény szavak, csip-csup beszédek,
Sok csipke, sujtás, szórovátka,
Keresgélisz köztük dúsat, szépet
És szíven sujt a szónak átka.

Mégis leírod: Élet, Álom,
Hűség, Hiúság, Sóhaj, Ének,
Pedig velük bajos bejárnod
A végtelent, s a semmiséget.

Oh összepiszkolt, összevérzett
Papírszeletkéik, szóvirágok,
Szép hitek, vágyak, álmok, vétkek,
Örökvén örök néznek rátok.

Iszonyú örök néznek, néznek,
Hetedhét-titkon hét pecsétek,
S a jégmező lángokban éghet,
Nem moccannak a messzeségek!

Fülek hiába hallgatóznak
Halk hangokra hideg homályban,
Halál taván libeg a csónak,
De nem igaz, hogy ár-apály van.

Oh, nem igaz, hogy szép a szépség,
Hogy jobb a jó és rossz a vétkek,
Nincs Mámor, Csók, Hír, Dal, Dicsőség,
Nem moccannak a messzeségek!

Egyszerre áll és forr az örvény
A sűrű átokszótte éjben,
Nincs külön Szó és külön Törvény:
Az árva kis emberszavaknak
Titkaik eltemetve vannak
Az álmodó lsten fejében.

(Szeged.)

TERESCSÉNYI GYÖRGY.

ESZMETÖREDÉKEK.

ÉLET VAGY HALÁL?

A hallgatás fullaszt, a szó véres jajgatás. A meddőség viszont halál. Valóban, nem volnának fülek a hallásra, szemek a látásra s mi süketnémáknak, pókhálós-fejűeknek jajveszékelnék s vakoknak adunk riasztó fényjeleket?

De kiáltani kell, hátha felfülnék rá. A hallgatás — halál.

*

Nem szeretnék a gyásznak színész könnyeitől feldokolni, de viszont nem intonálhatom a banketteknek borral-itatott, síró cigánymuzsikával aláfestett hatásos szövegeit sem. Az az ember, aki e sorokat rója, sokat volt magában s meghordozta külföldi egyedülvalóságában is az ilyenféle panaszkodásait, amiket itt leír s itthon is sokszor beszélget bölcs öregekkel, akik sokat láttak és sokat látnak.

Egy öreg író, aki látta még nyomorogni Reviczky Gyulát s nézte szegény, tüdővésztes arcán a láz és a könnyes szegény borzalmas pirosságát, ha a kiadó boldogan lecsípett egy-két pengőt a szokásos, nyomorúságos honoráriumból; aki még hallotta a zsémbes Vajda Jánost dohogni; — egy öreg író mondja, hogy az a régi: a tisztességes szegénység volt, a mai generáció sorsa: majdnem halálba-indulás. Süket zűrzavar, a magyar írókat nem hallgatják s ha hallgatják se úgy, mint régen. Azelőtt nagyobb esemény volt egy vers, mint ma egy kiváló könyv megjelenése. Írók és munkák sikkadnak el s mindezt nem lehet a súlyos gazdasági helyzet materiális érveivel megokolni.

A közönségből vészett ki a hősi erőfeszítéseket szeretettel és ragaszkodással kísérő gyermeki hit.

Egy derék s jobb sorsra érdemes írónk, aki azóta érkezett már a magyar költőket megillető díszírhely keskeny parcellájához, jubileumi estjén, míg a szokásos, ünnepi felköszöntőket hallgatta, szegyenlősen odaforult a szomszédjához, mert nem tudta kifizetni a családjá vacsoráját.

*

Miről is van szó? Egyik előkelő újságunk jönevű kritikusa legutóbb megsürgette a humoristákat. Hol van a jó Mikszáth Kálmán-j anekdota, a kedves, mulató magyarvilág, derűs életszemlélet, adoma? Tehát adomát, anekdotát. A cigány muzsikáljon rogyásig, a vendég mulatni akar.

Ne próbálja senki a ragyogó palóc ellen fordítani szavaimat. De hol vagyunk mi az ő Magyarországtól, melynek, hogy csak említsem, a bűneit is tiszta szemmel látta ő? Körülöttünk elsüllyedt világok s még fülünkben a borzalmas föld-rengés rettentő robaja. Tehát a humoristákat?

Hallunk néha olyan véleményt is, hogy a megmaradt maroknyi magyarságból is legalább két milliónak el kell pusztulni, ki kell vándorolnia, hogy a többi nyugodtan élhessen. A túlnépesedés problémái! A magyar munkás, az állástalan tisztviselő nekivág a világnak. Van közülük Keleten, találkozol velük Olaszországban a förtelmes nyomornak, pusztulásnak s a szerencsének ezer változata közt, akad, aki az idegen légióba vetődik, rájuk bukkansz Kongóban, Madrid, Páris terein, Délamerika városaiban, Kanada erdősegeiben. A csekély magyarság hull, hull, nem volt elég a háború borzalmas aratása, a rettentő tékozlás folyik tovább.

Tehát anekdotát?

Itthon is ezer kérdés mered rád, míg a magyar élet fut a vicinális vágány rettentő egyedülvalóságában. Merre tartunk? Már nem halljuk a multból a felénk verő hahót s nem értjük a jövő izenetét. A nagy opera gigászi zengése zúg: mi harsog benne? Az új honfoglalás nyitánya vagy a búcsúztató? Élet vagy halál, milyen rettentően egyszerű ez.

Mikszáth Kálmánt, az ilyen korokban ha egyáltalán megszületik, Swift-nek hívják. Talán nálunk is eljön. De nem mond majd anekdotát s adomát.

*

Romantikus nép vagyunk s tele vagyunk színes álmokkal. Fellángolunk a büszkeségtől, ha Nagy Lajos, vagy Mátyás Magyarországról hallunk s ez így is van rendjén. De alig vesszük észre, hogy azóta fölfedezték Amerikát, ismeretlen földrészek államai világhatalmi tényezőkké váltak, sőt egyes afrikai gyarmatok a civilizálódás igen dicséretes fokát érték el, nem is szólva arról, hogy terményeikre, gazdasági kincseikre az egész világ rá van utalva.

A XX. század magyarságának helyzete az új világ egyensúlyában katasztrófálisan megrosszabbodott.

A másik véglet, amit keserű szerelemmel A dy képviselt klasszikusan: kis ország. Komp-ország vagyunk, sorsunk arra utal, hogy nagyobb, erősebb naprendszer vonzó erejében szédüljünk tovább, a legkiválóbb embereinket halálra ítéljük.

A dy, az individuális XIX. századvég s a háború előtti Magyarország nagy költője a magyarságnak azt a kétségtelenül nagy tragédiáját siratta, hogy a magyarságot az idő, a sors elűtötte a vezetés elsőségétől s kulturában kénytelen más, nagyobb nemzetek után kullogni, ahelyett, hogy a maga életét élje. Kicsi népek, félnemzetcskék . . .

Való igaz, hogy a mi egész kulturánk inkább a nagy erőfeszítések, mint a nagy eredmények történelme, hogy irodalmunk tele van tragikus hősökkel. Tudom, hogy erkölcsi értékekről beszélek, amiket nem láthat a külföldi kritikus, ha a mi irodalmunkat a világirodalom nagyobb és tágasabb akusztikájába helyezi bele. De nekünk ezek az értékek szentek, mert véresek és könnyesek.

Mégis: tévedés azt állítani, hogy kicsi népeknek ne lehetne erős, eredeti kulturájuk. A kicsi finn nép a műveltség igen széles területein, — mint pl. a sport, népegészségügy, iskoláztatás stb. — messze előtte jár a világ legnagyobb nemzeteinek. A dánok, norvégek, lengyelek irodalma benne él a világ köztudatában. Miért hullattak ki bennünket Európa rostáján?

Még nyolc milliós nép is óriási feladatokra képes, ha rávezetik a fejlődés és a haladás útjára. Nagyobb baj az, hogy a vicinális politikai éleslátás sohase merete meggyónni elmaradottságunkat a népkultura terén. Van Petőfink, Aranyunk, Kosuthunk, de a mi népünk legfeljebb a nevüket tudja. *A magyarság legszélesebb tömegeinek a kalendárium az egyetlen olvasmánya*. Magyarország mostani ideje, mély katasztrófája a reformáció korához hasonlatos; az ország területe elvesztett, a meglévő részeket is földúlja a társadalmi villongás, egyenlenség. Nem szabad elfelejteni, hogy a reformáció ereje, történelmi hivatása a népkultura emelése s a szociális problémák megoldásának sürgetése volt.

*

Az út egyenes és világos.

A magyar irodalmat nem ismeri a magyar nép, nem ismeri a külföld. A németen kívül alig van nép, amellyel számbavehető s igazán komoly kulturkapcsolataink volnának. Hosszú idő mulasztását nagyon nehéz lesz helyrehozni. A latin népek hagyományos sovinizmusát alig lehet áttörni. A centennariuma esztendejében nem találtam olasz író, aki Jókai Mór nevét hallotta volna életében. A lefordított kötetek elmerültek a feledés boldog homályába. Nem kell folytatnom. Petőfit rossz és hiányos fordításokból ismerik úgy-ahogy. Mikszáthot, akinek világcsodának kellene lenni, sok nép ma sem ismeri még a nevééről sem.

Vannak, akik valósággal félnek a külföldtől. Pedig a művészetnek csak használ a külföldi atmoszférába való beállítás. Így mi magunk is jobban ráébredünk eredeti értékeinkre az idegennel való viszonylatban, nem is szólva arról, hogy belekerülünk az átfogóbb, az emberibb gondolatáramlásokba. Az önmagát néző sovinizmus nem hazafiság, a népi specifikum nem lehet végcél. Dickens, Dosztojevszkij nem az angolsága, oroszága, de a mély embersége miatt nagy. A nemzet: tápláló föld; a fa a kék univerzumba veti fejét. A fiatal demokráciák gyerekbetegségeit éljük. S a fiatal demokráciák jellemző betegsége sok egyebek mellett a túlzott hiúság. A fórumon a tülekedő, boldog közepszerűségek, míg a nagy néptömegek teljes részvétlenséggel, tünnyel nézik az idő mulását.

*

Az irodalom azonban nem lehet eladó, nem fogható be uralkodó klikkek jármába. Megdöbbenő, hogy milyen alacsony szempontok veszélyeztetik s teszik lassankint illuzórikussá az irodalom szabadságát. Ha egy rendőrtisztviselőt szatirikusan állít be az író, a kapitányság vétőt kiált és töröl a szövegekönnyben. Miről írjon a magyar író? Holnap tiltakozik a háborúvesztés hadvezértől a dijnokig és a kiszáradt az egész magyar világ, az író elől elszöknek az élet alakjai. A magyar élet a katasztrófa e borzalmas napjaiban, melyekben sajnos oly szomorúan mutatkoznak fajtánk nem dicséretes tulajdonságai is, csupa mézédész szót, enyelgő hárfapengést vár.

A magyar író szívében egy halálraitelt ország fájdalmával, az állati sorba lökött irtózatos szemrehányásával, minden szenvedőnek és nyomorgónak jajával s a jobbak reménykedésével itt áll és kiáltani fog. A jajt nehéz hallgatni, de nehezebb és fájóbb végigélni. Hát legalább hallgatni meg kell tanulni. Süket fülek, hályogos szemek. Meddő csatározások.

*

A csonka magyarországi irodalom ijesztően megöregedett. A fiataljaink, a *Nyugat* gárdája, már az ötvenhez közel. Hol sír, jajgat a háború utáni Magyarország gigászi keserősége? A megmaradt országrész azt hiszi magáról, hogy ő az egészséges. Pedig Erdély és az elvesztett részek felől sokkal erősebb, egészségesebb hang riad.

Mikor tudjuk meg, hogy mi vagyunk a betegek, megmaradt magyarok?

(Debrecen.)

Boros Ferenc.

MAGYAR IRODALOM.

Az alábbi kis tanulmány annak az előadásnak magyar fordítását adja, amelyet Dr. phil. Henrik Becker a lipcsei Verein für Neuere Philologie-ban tartott. Becker dr. fia Becker Fülöp-Ágost volt budapesti, jelenleg lipcsei professzornak, Budapesten született és több évet töltött a B. Eötvös József-Collegiumban. A cikkiróval nem bocsátkozunk polémiaiba, jöllehet szükreszabott megállapításai több helyütt sebezhetők volnának... De érdekesnek tartjuk kiemelni, hogy Aranyt Petőfi rovására, Babitsot pedig Ady rovására nagy dicséretekkal jellemzi a rövid elnevezés.

Gr agger Róbert hirtelen halála folytán Berlinben egy olyan tudománykör árvult el, amelyet amugyis alig műveltek a németeknél: a magyar irodalomtörténet. Pedig a magyar irodalom mindenképen méltó a figyelemre. Kezdetei a 13. századba nyúlnak vissza, bár a középkorból leginkább csak vallásos szövegek maradtak fenn. A renaissance óta Magyarország nyomon követi az általános európai fejlődést, még pedig egészen közlelöl. Épen azért, hogy belső tradíció nem kötötte meg a költöket, körlülnézhettek Európában a legmodernebb minták után. Haladó irányokhoz csatlakozva Ba ll a s s a Bálint már a tizenhatodik században olyan költészetet teremtett, milyenre a németeket először csak Opitz tanította. A magyar tizenhatodik század költészete azért is érdekes, mert benne a török háborúk világtörténeti eseményei közvetlen közlelöl tükrözödnék. Zrinyi Miklós, Szigetvár ismert védelmezőjének unokája, elődjének hőstetteit egy félig mithologikus eposzban öröklítette meg.

A magyar költészet legjelentösebb termékei természetesen a tizenkilencedik századba esnek. 1800 körül Kazinczy a nyelvet gondosan ujjaalakította, ami nagy szolgálatára lett a következő költöi nemzedékeknek. A negyvennyolcas idök nagyjai közül Petöfi alakját ismerik nálunk a legjobban. E zseniális, forrongó lírikus mellett Vörösmarty és különösen Arany emelkedik ki: két költöi egyéniség, akik, ha nem is olyan csillogó, de mindenesetre mélyebb tehetséggel nagy virágzásra vitték a magyar költészetet. Erröl azonban a fordítások csak halvány képet nyújtanak, mert ezeknek a klasszikusoknak művészete elsösorban a nyelvben van. Ilyenformán erre a korra nézve meg kell elégednünk a könnyen lefordítható Petöfivel.

A következő generáció hozza az ismert regényíró, Jókait, aki ügyesen eleveníti meg kissé köznapi szerelmi történeteket, beállítva ezeket a kialakuló magyarság érdekes milieujébe. Mellette Madách szerzett egy fausti költeményével, az *Ember tragédiájával*, talán túlzott dicsöséget. Kevéssé ismerik Németországban Mikszáthot, amit sajnálni lehet. Mert a Jókai romantikájánál sokkal mélyebb kedély szól hozzánk ebben a Raabe-val lelki-rokon, finom érzékű novellistában.

A német könyvpiacnak becsületére válik, hogy az említett költöket fordításokban bírjuk, söt a Reclams Universum-Bibliothek és az Inselbücher révén olcsó — bár sajnós, kevésbé kelendő — kiadásokban is. A legújabb irodalmi jelenségek is helyet kaptak, bár ezeket nagyon egyenlötlenül ismerjük. Legtöbbet szerepelnek ugyanis azok az írók, akik — mint Herczeg, Molnár, Lengyel, Karinty — a külföld színpadjait és folyóiratait nem a legmélyebb mun-

kákkal ellátják, a komolyabb tehetségeket azonban a fordítás dacára is alig olvassák. Pedig ilyen van sok. Említhetem a modern Magyarország bálványát, Adyt, egy szimbolista költőt, aki a Stefan George típusába tartozik, de erősebb vizionárius tehetséggel. Az erotikus regényt Mórícz műveli, minden kellemtelen cinizmus nélkül, de igen érdekes lélekrajzzal.

A mai költők élén kétségkívül Babits Mihály áll. Különleges szépség árad a *Timár Virgil fia c.* novellájából. Legjobb regényében, a *Kártyavárban* azt adja, ami a német olvasót leginkább érdekkelheti: a mai Magyarország képét, azt a harcot, amit a modern, rohanó ipar-világ a régi Magyarország előkelő, de nehézkes szellemével folytat. Babbitssal a magyar irodalom megint olyan stádiumba lépett, amikor nekünk, németeknek mond valamit. Azok, akik az eddig leginkább olvasott Petőfinék és Jókainak kissé elavult és szűkkörű csikós- és huszáromantikájával többé már nem elégsznek meg, Mikszáthban és Babitsban finom megfigyelőket és modern szellemeket találnak, akik keresztülvezetik az olvasót a háború előtti és utáni Magyarország különböző rétegein és akik számunkra ezzel az érdekes szomszédnappal a szellemi érintkezést fönntarthatják.

(Lipcse.)

Henrik Becker.

AZ ÚJ MAGYAR LIRA.

Egy fiatal író, Komlós Aladár könyvet írt az új magyar liráról, közel két évtized óta az elsőt. Komlós könyve olyan embernek a munkája, aki tud verset olvasni és aki hiánytalanul, minden vonatkozás és hátsó gondolat nélkül szimpatikus passzióval adja át magát a versek olvasásának. Nem sok ellenállást tanúsít a közhelyekkel szemben, de versolvasási élményei annyira erősek és igazak, hogy némileg áthevítik, plasztikussá teszik és újra színezik a kész sablonokat. Tele van rokonszenves emberi tulajdonságokkal; dicsérete szinte túlságosan is fullánk-nélküli, maliciája pedig annyira finom és burkolt, hogy a szerzőnek előszóval kell rá felhívni az olvasó figyelmét. Kár, hogy Komlós nincs tisztában képessége határaival. Radikálisan hiányzik belőle a formula talán nem elsőrangú, de nem megvetendő adománya — és folyton formuláz. Nem szeretem, ha Kosztolányi Dezsőt „a doriangrayizmus” költőjének nevezi; a Babits-problémát nem érzem megoldottnak „a valóság költője” meghatározással, melyen különben Gellért Oszkárral osztozik. Általában Komlós Aladárban több a szív, mint a módszer. Könyve részben portrészorozat, részben irodalomtörténeti munka és egyesíti, hogy úgy mondjam, mindkét eljárás hátrányait. Nagy szeretettel rajzolja meg Füst Milán és Nagy Zoltán arcképét, akik nem kritikai problémáknak, hanem irodalomtörténeti dokumentumoknak születtek, másrészt ugyanarra a kissé bizonytalan szellemtörténeti fonalra fűzi fel a legkülönbözőbb költőket. A portré terjengősségét egyesíti a rendszerezés önkényével.

Ennyi elég is volna Komlós könyvéről, amelyben van néhány finom elemzés és kitűnő megfigyelés, de nincs egyetlen állásfoglalás. Ady-tanulmánya teljesen elhibázott, annak ellenére, hogy kifogástalanul interpretálja Adyt és a költő. ha élne, bizonyára magára ismerne Komlós könyvében, amely olyan, mint egy intelligens és megértően hízelgő tükör. Ez a fiatal író ideális olvasó; nála gyanút

lanabb, lelkesebb, odaadóbb publikumot Ady keresve sem találhatott volna, de ma nem publikumra és interpretálóra, hanem kritikusra van szükség. Komlós nem kritikus, de néha mégis tudtán kívül leír egy kritikai mondatot, amelynek naivitása azért oly szembeszökő, mert a szerző maga sincs tisztában a jelentőségével. „Egy roppant fontosságú nagy emberi vállalkozásnak vagyunk szemtanúi — írja — az isienne levés . . . kísérlétének“. Ebben a mondatban az a megdöbentő, hogy szóról-szóra igaz és ha Komlós átélt volna egész kísérteties jelentését, valószínűleg nem merté volna leírni. De leírta, szokott jóhiszeműségével és akaratlanul is lekplezte Adyt, túlbuzgó interpretálásával kiemelt olyan mozzanatokat, melyeket a költő bizonyára jobb szeretett volna homályban hagyni, a fények és árnyak más elosztásával felhívta a figyelmet az igazi kritikai problémákra s így mintegy elvégezte az eljövendő Ady-kritikus műveletének számtani ellenpróbáját.

*

Ady költészete Csonkamagyarországon még mindig védelemre szorul. Még mindig vannak, akik tagadják a magyarságát és vannak, bár egyre kevesebben, akik tagadják a tehetségét. Bár a magyar irodalmi élet makacs és kitartó ellenkezése Ady nyelvével és mondanivalójával szemben nem utolsó bizonyítéka Magyarország kulturfőlényének, mert a kultúra elsősorban állandóság és kontinuitás, tehát ellenállás és bizalmatlanság minden nyom iránt és Magyarország, ebben éppen a legnagyobb kultúrmemzetekkel, Franciaországgal és Angliával jár egy úton, más jötlment nemzetekkel szemben, amelyeknél az új nem talál ellenállásra, mert nincs régi, ami ellenálljon, — de az ellenállás most már épp elég ideig tartott, a magyar irodalmi közvélemény már bizonytságot tett arról, hogy van benne előkelő tartózkodás és tiszteli a saját multját. Legfőbb ideje, hogy mindenki elismerje Adyt és legfőbb ideje, hogy megszűnjön az Ady-apologia, melynek gondolat- és íráziskészlete előbb-utóbb ugys kimerül, és meginduljon az Ady-kritika, az Ady-revizió nagy munkája. Az Ady-kritika egy olyan generációnak a feladata, amelynek Adyt nem kellett korábbi költői benyomásokhoz asszimilálnia, amelynek Ady volt az első költői benyomása és míg az előtte való nemzedék fokról-fokra barátokozott meg Adyval, aszerint, amint sikerült felismernie a szálakat, melyek az új költőt a magyar irodalom multjához fűzik, ez a nemzedék a magyar multat is Ady költészetének visszafelé fordított reflektorfényében ismerte meg. E nemzedék számára Ady nem a hagyomány megbontását, hanem a hagyományt jelenti, vagy legalább is egy bizonyos hagyományt. Az idősebbeknek Ady elért eredmény, a fiataloknak örökség.

Próbáljuk meg érzelgősség nélkül tisztázni a kérdést. Az irodalmi öröklésnek számtalan fajtája, az átmeneti típusoknak tömérdek változata lehetséges. Van azonban két jellegzetes magatartás, amelyek közül hol az egyik, hol a másik lép fel az irodalmi fejlődés nagy fordulópontjain. Vannak nemzedékek, amelyek *tiszta lelkiismerettel* őrzik legelső irodalmi emlékeiket, amelyeknek egész életén átremegnek a kora ifjúságukban megütött hangok. Racine-nak sohasem kellett megtagadnia a Port-Royal kertjében olvasott írókat; talán nem is tudjuk, mennyit köszönhet Arany János a derék 18. századi magyar költőknek, akikkel a debreceni kollegiumban megismerkedett; a romantikus Musset meghatottan gondol vissza Boileau-ra. Lehet, hogy Ady Endre maga is a *hálás* költők közé tartozott, első, igénytelen

versei erre vallanak. De — ha szabad magamat így kifejezni — vannak hálátlan költők és hálátlan nemzedékek. Vannak, akik rossz lelkiismerettel cipelik magukkal ifjúkoruk szellemi hagyatékát és alig várják, hogy megszabaduljanak tőle. Attól tartok, hogy a mai nemzedék is ilyen.

Külföldön a közvélemény mohó és nyugtalan kíváncsisággal fordul az új nemzedék felé. Nálunk senki sem törődik azokkal, akik még innen vannak a harmincon; a legfiatalabb író-generációnak nincs alkalma nyilatkozatokban jellemezni önmagát és ez bizonyára jól van így; egy generáció leghitelesebb kifejezése nem az önarckép, hanem az alkotás. Így meg se kíséreltem annak a nemzedéknek a jellemzését, amely a háború, a forradalmak és ellenforradalmak idején élte szellemi gyermekkorát és amelyről még azt sem tudjuk teljes bizonyossággal, hogy egyáltalán van-e? Éppen a magyar irodalomból ismerünk nemzedékeket, amelyek nincsenek. De erről a nemzedékről, amely talán nincsen, annyit szinte deduktív úton megállapíthatunk, hogy a változó jelszavak és a változó események óvatosságra tanították; bizonyosra vehetjük, hogy Ady túláradó generációja után most egy tartózkodó nemzedék van kialakulóban, amely a magányos erőfeszítést többre becsüli a kollektív extázisnál. Ez a nemzedék bizalmatlan mindennel, elsősorban a saját szép hangulataival, a saját könnyű elragadtatásával szemben. Nem adja meg magát önkéntelen szimpátiáinak; jobban mondva megpróbálja elemezni és értékelni a szimpátiát és ha lehetséges, felülkerekedni rajtuk. Ellenáll a szirének énekének, nem a szirének miatt, hanem mert homályosan érzi, hogy az ellenállás kötelessége önmagával szemben, hogy csak azt ismerheti meg, *csak azt élheti át igazán*, amit távol tart magától. Ez a nemzedék mindenekelőtt önmagát akarja megismerni és az önismeret többek közt kritikája a készen kapott gondolkodási és érzésszémáknak, amelyekben felnévelték. A magyar közelmúlt lelkivilágát egy név foglalja össze szinte hiánytalanul: Ady Endre.

*

Megpróbálom egészen vázlatosan érinteni azt a kérdést, amelyről azt hiszem, hogy a most már nem sokáig készhető Ady-kritika középpontjába fog állani, Ady magyarságának a kérdését, amely még egyáltalában nincs elintézve, bár nem olyan formában, ahogy konzervatív jobboldali körökben képzelik. Ady páratlan sikerének és varázsának a titka, hogy *dramatizálta* a magyarságot, ami előtte senkinek sem jutott eszébe. A magyarságnak azelőtt is voltak regényes külsőségei: *Landschaft*-ja, *couleur locale*-ja, de Ady fellépése óta a magyarság ténye vált regényessé. Ady felfedezte, hogy egy ember magyar volta egy sereg szituációra ad alkalmat, hogy aki magyarnak született, mintegy belépőjegyet váltott egy szövevényes kalandregénybe. A magyarság az egyes ember számára azelőtt érzés vagy állapot volt. Ady Endre költészetében ezenfelül még életrajz, pályafutás, karrier. Magyarinak lenni annyi, mint kihajolni a vonatablakból és nézni a magyar tanyákat; ez a tájkép régebbi poétát is inspirálhatott volna hazafias meditációra, de ami másnál megénekelhető költői tárgy, vagy feladat, Adynál másra át nem ruházható személyes magatartás, egy bekezdés az életrajzából. Magyarinak lenni annyi, mint elindulni az Értől és befutni az Oceánba; annyi, mint szépnek, szilajnak, paraszt Apollónak lenni, annyi, mint alulmaradni ügyes svábokkal és zsidókkal szemben, annyi, mint összeomlani, sírni, fáját átkozni, reménykedni és újra sírni. Nincs helyem rámutatni azokra a szinte elemezhetetlenül finom árnyalatokra,

azokra, a részletes és pontos utasításokra, melyekkel Ady minden elképzelhető szituációban megszabja a mélyen és gyökeresen magyar állásfoglalást. Ahogy a nép számára „művelt társalgót” és „szerelmi levelezőt” írnak, ugyanúgy ki lehetne vonni Ady művéből a magyarság illemcodexét, *le manuel du parfait hongrois*-t.

Erről a költőről valami érthetetlen optikai csalódás miatt annak idején azt mondták, hogy nem magyar; ma úgy tetszik, túlságosan konkretizálta, szinte fizikai valósággá formálta a magyarságot. Nincs is gyökeres ellentét közte és a belföldi fogalmak szerint klasszikus, nemzetközi relációkban romantikus századvégi magyarság közt. Mindkettő közös vonása, hogy a magyarság definíciójával nem a magyar történelmi szukcessziót, nem kiváló individuumok szellemi örökségét, nem egy nemesen és finoman árnyalt évszázados lelki típust tettek meg, hanem az egyes magyar embert, a konkrét magyar embert, vagy ha úgy tetszik, az *örök magyar embert*, (lásd a „volgai lovast” és másfelől az „eltévedt lovast”) összes kiaknázatlan kincseivel és végtelen lehetőségeivel. Ez a nacionalizmus határozatlan és közönyös volt olyan problémákkal szemben, amelyek szigorú meghatározást követelnek és merev definíciókkal fogott körül olyan területeket, amelyek nem szorultak definícióra. Pontosan meghatározta a magyar karaktert, de nem határozta meg a magyar szellemet.

Ady csak folytatta, részletesen kidolgozta és ad absurdum vitte a magyar karakter konkretizálását. Mikor föllépett, a magyar karakter egy kollektív típus testesítete meg: az alföldi és dunántúli magyar paraszt. Ady Endre a magyar karaktert még tovább szűkítette, még több egyéni ismertetőjellel ruházta fel. A magyar karakter nála Ady Endre karaktere. A magyar sorsa Ady Endre sorsa. Magyarának lenni annyi, mint Ady Endrének lenni. Ady úgy járt a világban, mint a magyarság letéteményese, erőltén vállain az egész magyarságot hordozta. Nem: *magyar ember* volt, mint előtte és utána igen sokan; a magyarság volt. Aki rajta kívül magyar van és volt a világon, csak őt illusztrálta, csak őbenne kapta meg teljes értelmét. Így természetes, hogy minden találkozása, vitája, összetűzése, minden banális szerelmi kalandja sorsdöntő eseménnyé, titkos értelmű szimbolummá magasodott. Ady, a magánszemély úgy hordozta körül Adyt, a szimbolumot, mint egy irigyládát. Senkinek sem tartozik felelősséggel; vele szemben komikus és értelmetlen gesztus minden felelősségre vonás, minden tettéért a magyarság felel, amelynek ő az inkarnációja. Valaki azt írta róla, hogy mikor beköltözött a Magyar Király szállóba, az egész személyzet, a portás, a pincérek, a legutolsó lohandienerig Adyt szolgálták ki, Adyért lőtottak-futottak, Adyért robotoltak. Ugyanezt tette Adyért az egész magyar irodalom-történet, az egész magyar történelem. Csokonai, Petőfi, Vajda János csak az ő előfutárjai. Az előbb helytelenül mondtam, hogy Ady a magyarság inkarnációja; ha alárendelt viszonyban vannak egymással, akkor mindenesetre a magyarság van Ady alárendelve. Adyban kulminál a magyarságban megnyilatkozó teleologia. Még ez sem egészen pontos: Ady költészete olyan interpretációra is alkalmas, amely szerint a magyarság egész élete Ady testén belül zajlik le. Ady magyar, ez igazán nem vitatható, egészen a szolipszizmusig, egészen a tébolyig az.

*

Az az új generáció, amelyről remélem, hogy létezik, és amelyről az a gyanúm, hogy *faculté maitresse*-e a kritika, nem fogja gondolkodás nélkül átvenni, mint „szent” hagyományt, Ady magyarságát. E tündöklően nagy költőt meg fogja

őrizni a szíve legelrejtettebb zugában, de le fogja bontani azt a szeszélyes, barokk felépítményt, melyet a magyar öneszméletre emelt. Ez a nemzedék híve a határozott és éles megkülönböztetéseknek, különbséget tesz vallás és nacionalizmus közt, kevés érzéke van az olyan nemzeti vallás iránt, melynek apologetikája és dogmatikája egy magányos ember testére van szabva és nem olyan rövidlátó, hogy a nagyváradi újságrót összetévessze a lotharingiai parasztleánnyal. Azt mondják, Ady költésze reakció a XIX. századi pozitivistá tudomány ellen és Ady szántszándékkal került minden exakt kifejezést. Az új ízlés ma ismét tudományos exaktságot követel a költőktől, ha más természetűt is, mint a parnassien-ek korában és mint tudománytalan hipotézist elveti azt a *harmonie préétablie*-félét, amelynek alapján Ady a magyarság egyetemével azonosította magát. A magyarság sokkal gazdagabb, sokkal komplexebb valami, semhogy egy ember ki tudná meríteni. És végül a magyarságnak nem hősökre, hanem munkásokra, nem magyar karakterfejekre, hanem magyar gondolatokra, nem tragikus allegoriákra, hanem életerős hagyományokra van szüksége. Egyiket sem kaphatja meg Adytól, aki istenné akart lenni, mert ez még mindig könnyebb feladat volt számára, mint emberré lenni.

(Budapest.)

Hevesi András.

VÉDEGYLET, KOSSUTH ÉS IPARSTATISZTIKA . . .

A napokban egy rendkívül érdekes röpv került a kezembe. Két nagy ívoldal, sűrűn telenyomtatva a negyvenes évek jellegzetes, hosszúkas vágású betűivel. Felszólítás az 1842-ben megalakult Iparegyesület tagjaihoz, hogy egy magyar iparstatisztika összeállításához adatokat gyűjtsenek és szolgáltatassanak. A röpv a következő címet viseli:

„Iparstatisztikai kérdések, mikre az iparegyesület képviselői és ügyviselői urak, valamint mindazon ügybarátok, kik a hazai iparállapotok megismertetése körül szívesen fáradozni elhatározták, felvilágosítást s adatokat gyűjteni s azokat az Iparegyesület igazgató Választmányának beküldeni hazafüli bizodalommal kéreinek.”

Keltezése a röpvnek nincs, de a negyvenes évekből való lapok, különösen azonban a *Hetilap* segítségével megközelítő pontossággal meg lehet állapítani keletkezésének időpontját és körülményeit. Egészben oly érdekes dokumentuma a magyar gazdaságtörténetnek, hogy megérdemli a rövid ismertetést.

A külső körülmények ismeretéhez mindenekelőtt néhány adatot kell leszögezni a negyvenes évek gazdaságpolitikai mozgalmából. Kiindulási pont az *Iparegyesület* megalakulása 1842 június 4-én. Kezdeményezője, legiőbb mozgatója, első aligazgatója, majd 1846 januártól kezdve igazgatója Kossuth Lajos volt, kinek agyában — saját közlése szerint, — fogságának idején született meg egy ipartámogató, fejlesztő társadalmi egyesületnek az eszméje. Működését az Iparegyesület egy iparkiallítás rendezésével kezdte meg, amely hivatta lett volna, hogy a magyar ipar állapotát és termelő képességét ismertesse meg a közönséggel. Ez az első magyar kiállítás 1842 augusztus 25-től szeptember 20-ig volt nyitva és 203 „művész és gyárnok” vett részt rajta. Az Iparegyesületből indult ki a *Magyar Kereskedelmi Társaság* megalakításának gondolata 1843-ban, a *Gyáralapító Társaság* 1844-ben és az Iparegyesület körül született meg a *Védegyelet* eszméje is, amely hivatalosan 1844 végén konstituálódott Pozsonyban.

Mindezek az alakulások különböző módon egy célt szolgáltak: megszüntetni azt a gyarmati viszonyt, melyben Magyarország Ausztriához állott és megteremteni a független gazdasági élet előfeltételeit. Ehhez azonban mindenekelőtt tudni kellett volna, hogy miye van az országnak, milyen természeti kincsek állanak rendelkezésére, mely iparok vannak már meg és mely iparok megteremtéséhez vannak meg a természetes előfeltételek. Hiszen az 1842. évi kiállítás rendezői úgyszólván vakcsötétségben tapogatóztak, mikor a kiállítás részvételi felhívásait kellett kibocsátani és a Védegylet idején városról-városra kellett összeírni, hogy tulajdonképpen milyen iparok vannak az ország területén. A hivatalos adatokat legfeljebb a sótárak útján lehetett volna beszerezni, amelyek a negyvennyolc előtti Magyarországon adóhivatalok gyanánt működtek és adóztatás céljára szolgáló feljegyzéseket vezettek. Ezeket azonban a helytartó tanács hét lakat alatt őrizte; hozzájuk közönséges halandó, pláne, ha Ausztria ellen irányuló szándékokkal gyanúsították, nem juthatott.

Igy vetődhetett fel a társadalmi úton összegyűjtendő magyar iparstatisztika gondolata. Hogy maga a gondolat kitől származott és pontosan mikor született meg, természetesen nem lehet megállapítani. Egyik forrásban akadtam ugyan olyan nyomra, hogy Jó z s e f nádor, aki védnöke volt az Iparegyesületnek, mutatott rá az iparstatisztika szükségességére. Közelebbi adatok hiányzanak. Csak annyi bizonyos, hogy a kérdőívek 1844 végén, vagy legkésőbb 1845 elején már szétmentek. 1845 április elsején indult meg ugyanis Vállás Antal szerkesztésében az Iparegyesület közlönye, a *Hettilap*, amely második számában már közli Eger iparstatisztikai ismertetését, néhány számmal később pedig arról számol be, hogy a kérdőívek közlésén forognak. Azt sem tudjuk, hogy ki volt ennek a nyolcvanegy pontból álló iparstatisztikai kérdőívnek az összeállítója. Erről sem a *Hettilap*, sem a többi egykorú újságok tudtommal nem tesznek említést. Azt hiszem azonban, nem járok messze a valóságtól, ha legfőként K o s s u t h Lajost, aki a negyvenes évek iparvédelmi mozgalmainak lelke volt, gyanítom mögötte.

Azt mindenesetre meg kell állapítani, hogy a kérdőív nagyon alapos munkának az eredménye és becsületére válik a szerzőjének, vagy annak a bizottságnak, amelynek műhelyéből kikerült. Figyelemmel van a gazdasági élet összes jelenségeire és a legcsekélyebb fontosságú momentumokat sem hanyagolja el. Jellemző egyébként, hogy az *ipar* szót nem a mai értelemben, hanem a német *Gewerbe* kifejezésének megfelelően használja és iparnak tekint minden kereseti foglalkozást, még a mezőgazdaságot is. Utóbbit a mesteremberek és gyárosok által üzött ipartól való megkülönböztetésül *gazdasági iparnak* nevezi.

A kérdőpontok hat csoportra oszlanak. Az első csoport arra vonatkozik, hogy a tudósító vidékén mi van és mely mértékben van meg azon természeti feltételekből, melyek az iparüzéshez szükségesek. Ide tartoznak a folyók, tavak, vízierők, erdőségek, széntelepek, egyéb ásványok, milyen a föld termelékenysége általában. A második csoport kérdőpontjai a mezőgazdasági művelés és állattenyésztés egyes ágazataira, valamint a birtokmegosztás módjára, úrbéri viszonyokra stb. vonatkoznak. Harmadik csoport a közlekedés. Milyenek az utak, csatornák, hidak, kompok, a postajáratok, gyorskocsizási viszonyok, mit kellene még létesíteni, honnan kellene az új létesítményekhez a szükséges anyagokat beszerezni? Kíváncsok, há valaki új tervet hoz javaslatba, közölje egyúttal „a nyereségnek reményteljes hánylatait, avagy sperativus calculusait is.” Manapság ezt jövedelmezőségi számításnak mondanák.

A negyedik csoport a forgalmi viszonyokról kíván felvilágosítást. Forgalom kifejezés alatt azonban a kérdőív a kereskedelmet érti. Itt előadandó, milyenek a vidék főüzletágai, milyenek a vásárok, hitelviszonyok, honnan szerzik be a kereskedők iparcikkeiket és mit kellene tenni a kereskedés révén a honi ipar előmozdítására. A vidék összes kereskedői lehetőleg szakmánként csoportosítva név szerint felsorolandók.

Az ötödik csoport a *népességre* vonatkozó kérdéseket tartalmazza. Mekkora a lakosság száma, milyenek a népszaporodás jelenségei, milyen a lakosság megoszlása foglalkozási ágak szerint, milyen a lakosság alkalmassága ipari szempontból és milyenek az igényei iparcikkekben. Adatok közlendők a nemzetiség és vallás szerinti megoszlásról és propaganda szempontjából közlendő azon „iparkörben és egyéb műtudományokban jártasoknak” névsora, akiktől ipari ügyekben „véleményeket, tanácslatokat, ítéleteket, vagy eszközzéseket lehetne reményelni.”

Legterjedelmesebb a hatodik csoport, amelyben a *sajátképeni iparra* vonatkozó kérdések foglaltatnak. Külön kérdések foglalkoznak a háziipar, a kisipar és gyáripar állapotával, figyelemmel a nyersanyagok és félgyártmányok beszerzési forrásaira, az értékesítés módjára, a műhelyek, gyárak berendezésére. Közlendő az iparosok értelmiségi foka és a mesteriség iránti hajlamossága. „Megmarad-e a mesterember üzlete mellett állhatatosan? vagy miként kivált a magyarnál szokás, egy kis lépesedés után felváltja műhelyét földbirtokkal, szerszámaikat ekével, kapával? Összeállítandó a tudóstól körzetében levő gyárak jegyzéke, a gyáraktól minták, mutatóványok és kimerítő árjegyzékek szerzendők be, egyúttal pedig javaslat teendő, hogy a vidéken minő gyárakat lehetne a jövedelmezőség reményében állítani.”

Maga az a körülmény, hogy az Iparegyesület a negyvenes évek derekán foglalkozott ezeknek az adatoknak a gyűjtésével, nem új és különböző gazdaságtörténeti munkákban meg van említve. Sem egykorú munkákban, sem későbbi feldolgozásokban nem akadtam azonban a kérdőív ismertetésének nyomára, pedig mint a fentiekből megállapítható, szerzői igazán alapos munkát végeztek. Ez a kérdőív egymagában is elsőséges annak a széles elterjedt halvéleménynek a megcáfolására, hogy a Védegylet körül csoportosult politikusok komoly gazdasági megalapozás nélkül csak a lelkesedésre appellálva akarták a harcot az ipari függetlenségért megindítani. Egyúttal pedig, — ha igaz az a feltevés, hogy Kossuthot kell a röpv mögött gyanítani, — ez a munka újabb bizonyítéka Kossuth rendkívüli sokoldalúságának és a gazdasági kérdések iránti helyes érzékének.

Mint említettem, a kérdőívek 1844 végén vagy 1845 elején mentek szét és az első ilyen iparstatisztikai leírás közlését a *Hetilap* 1845 április 4-ki számában kezdte meg Egerről. Ebben az évfolyamban szerepelnek még Besztercebánya, Brassó, Debrecen, Dunaföldvár, Eperjes, Nagyszombat, Paks, Pécs és Szombathely. A következő évfolyamban már csak három leírás van: Békés, Nádudvar és Zombor és 1847-ben ismét három: Nagykőrös, Pest és Tolnamegye. Az egyes leírások természetesen különböző értékűek és terjedelműek, de mind alkalmasak arra, hogy képet nyújtsanak az ismertetett városok és községek közigazgatási viszonyairól a negyvenes évek derekán. Mindenesetre a közölt adatok egyes monografiák készítésénél ma is nagyon jól felhasználhatók volnának.

De ha a beérkezett iparstatisztikai felvételek jók voltak is, szám szerint az eredmény egyáltalán nem volt kielégítő. A felsorolás mutatja, hogy a negyvenes években a legnagyobb gazdasági jelentőséggel bíró városok kimaradtak a feldol-

gozásból. Ugy látszik, hogy az Iparegyesület sem volt valami nagyon megelégedve a statisztikai adatgyűjtés eredményével. Ez az elégedetlenség főleg a *Hetilap* második esztendejében jelentkezett erősebben, mikor az adatszolgáltatások és leírások nagyon meggyérültek. Valószínűleg kritikák is hangozhattak el, melyek hiúnak bélyegezték az egyesületnek azt a törekvését, hogy tisztán társadalmi úton összeállítsa Magyarország iparstatisztikáját és képet rajzoljon az ország gazdasági állapotáról. Főleg a trieszti *Lloyd* és a kormány által támogatott *Budapesti Híradó* voltak azok, amelyek állandóan támadták az Iparegyesületet és polemizáltak a *Hetilap* cikkeivel. Ezekre a támadásokra, válaszul a *Hetilap* 1846 március 6-án. „*Legyen gondunk statisticánkra*” című cikkében, amely W. betűvel van jegyezve. Ez a betű Wargha Istvánt fedi, aki 1846 elején vette át a szerkesztését Vállás Antaltól és 1847 derekán adta át Fényes Eleknek.

A cikkben Wargha szembeszáll azokkal, akik csak gúnyolódni tudnak, mindent kifogásolnak, de nem veszik tekintetbe azokat a nehézségeket, melyekkel a közgazdasági kérdések tárgyalásánál és megbízható adatok összegyűjtésénél az akadémiának és az Iparegyesületnek meg kell küzdeni. A kishittűekkel szemben megállapítja, hogy „ha egyesek jó akarata az ő (t. i. az Iparegyesület) dicséretes szándokával egy ösvényt tart, gazdag eredményeket lesz képes felmutatni, s az országos statisztikai hivatalnak, melly annyira fontos és nélkülözhetetlen, minden józan polgár tudja, alapul szolgálhatand. Azért legyenek ezennel is felszólítva mindazok, kik az önismertnek, a hazai erők megismertetésének, és a hazai állapotok felderítéséből származandó világosságnak baráti, miszerint a derék iparegyesülettől, melly kezdeményét vigasztaló kilátásokkal folytatja, szíves közre munkálásokat meg ne tagadják.”

Ezeket a buzdító sorokat hosszabb és arészletekre is kiterjedő fejtegetés követi, hogy mely szempontok lebegnek az egyesület statisztikai osztálya előtt. Ez a felsorolás tulajdonképpen összefüggő szövegben való előadása a kérdőív pontjainak, egyúttal pedig mintegy programja a javasolt statisztikai hivatalnak.

Wargha István felhívása azonban nem tudott életet önteni a statisztikai osztály munkásságába. Ugy látszik, az országban nem sokan voltak, akik hajlandók voltak a statisztikai adatgyűjtés fáradságos munkájára vállalkozni. A *Hetilap* még két esztendeig élt és 1848 tavaszán szűnt meg, de két esztendő alatt már összesen csak négy ilyen statisztikai leírás jelent meg benne. Más, sokkal égetőbb kérdések nyomultak előtérbe, melyek a figyelmet az ilyen fontos, de alapjában véve részletmunkáról elterelték.

A kísérlet azonban megérdemli, hogy ne menjen feledésbe. Első kísérlet volt ugyanis Magyarország gazdasági viszonyainak exakt adatok alapján való feldolgozására és vele kapcsolatban merült fel először egy országos statisztikai hivatal felállításának gondolata. Az Iparegyesülettel és Végylettel együtt ezt a statisztikai próbálkozást is hely illeti meg a negyvenes évek gazdaságtörténetében.

(Szeged.)

Tonelli Sándor.

ALFÖLD.

SZEGED EGYETEME.

Rassay Károly, Szeged egyik országgyűlési képviselője, a demokrata párt vezére, a képviselőház közoktatásügyi bizottságának egyik ülésén erős támadást intézett a vidéki egyetemek, közöttük a szegedi egyetem ellen.

Különös és szokatlan látvány, hogy egy képviselő a város ellen, annak egyik legjelentékenyebb intézménye ellen támad, mely város közönségének egy része bizalmával ajándékozta meg. Nem kevésbé különös és szokatlan, hogy éppen a demokrata párt vezére teszi ezt, amely párt a haladásnak, és ebben — föltesszük — a *kulturális haladásnak* is a jelszavát írta zászlajára. De különösen sajtós jelenség e támadás azért, mert Szeged társadalmának éppen azon rétege ellen is irányul, amely Rassay Károlyt a parlamentbe beküldötte.

Az egyetem Szegednek több évtizedes álma volt. Amikor a nagy összeomlás után döntés előtt állott a kérdés: melyik magyar városban helyeztessenek el a számkivetett egyetemek, akkor Szeged főispánja, polgármestere, törvényhatósági bizottsága egyhangú határozatával kívánták, követelték Szeged részére a kolozsvári egyetemet, szemben azzal az akkor tervezett megoldással, hogy Erdély egyeteme — ideiglenesen — Kolozsvár felszabadulásáig a debreceni Tisza István egyetemmel — önállóságát megtartva — cooperative működjék együtt.

A kormány, Teleki Pál gróf kormánya, a szegedi megoldás mellett döntött. Ezzel reparálta azt a nagy igazságtalanságot, mely Szegedet érte akkor, amikor 1914-ben — a harmadik és negyedik egyetem fölállításakor — Pozsony és Debrecennel szemben Szegedet mellőzték. A döntés nemcsak igazságos volt, de Szegedre különös, nagy előnyöket is jelentett. Nemcsak kulturális szempontból. Anyagi, gazdasági szempontból is. Szeged a trianoni béke folytán elvesztette a Bácskát és Bánátot, amelyekre ipara, kereskedelme, egész gazdasági élete támaszkodott. Kereskedő és iparos osztálya ezzel különösen válságos, nehéz helyzetbe került. Nehezebbe, mint bármely más város kereskedői és iparosai. Ekkor — az általános gazdasági pangás, válság, pénztelenség közepette — jött az egyetem. Jöttek az átalakítási, majd az egyetemi építési munkálatok. Ide jött Szegedre a vállalkozók, az iparosok, a munkások, a kereskedők javára 12 millió aranykorona értékű beruházás, amelyhez, igaz, a város 3 és fél millió aranykoronával járul, ám ezt a nagylelkű és hatásaiban kellelőleg nem értékelhető juttatást, az egyetem, melynek évi költségvetése 3 millió 400 ezer pengő — a város közönségének, a maga költségvetési tételeinek kiadásával minden évben újból és újból — és pedig emelkedő összegben — visszaadja. A szegedi egyetemnek most 64 professzora, több mint 1300 hallgatója van. A segédtanerők és alkalmazottak száma az 500-at meghaladja. A klinikák betegállománya megközelíti az ezret. Hogy ez a város egész társadalmára gazdaságilag is milyen jelentőséggel bír, arra kár szót vesztegetni.

Azután: Szeged egészében ma is mezőgazdasági város. Lakosságának igen nagy százaléka földművelő és pedig — a helyes birtokpolitika eredményeképp — kisgazda. Ahhoz az osztályhoz tartozik, amely ma a nemzet talpköve. Amelynek lelkében gazdag kincsek vannak, melyeket — az összetört középosztály pótlására is — fölszínre hozni, a nemzet javára gyümölcsöztetni kell, hogy ez az

osztály a nemzet javára eredményesebben érvényesülhessen és hogy gazdaságilag is jobban prosperálhasson. Amit mind csak a kultúra és pedig a magas kultúra erejével lehet megvalósítani.

És most, ezen adottságok közepette jön Szeged egyik országgyűlési képviselője, éppen az, akit — a kereskedők és iparosok vezetésével, erős agitációjának eredményeképpen — a kisgazdák jelentős csoportja ajándékozott meg a mandátummal: jön és belevágja fejszéjét a szegedi egyetem testébe.

Nekem kötelességem ezen vágás hatását elhárítani. Rámutatni arra, hogy Szegednek életérdeke — nemcsak most ebben az átmeneti időben, de a későbbi jövőt tekintve is — egyetemét minden időkre biztosítani. Szeged európai értelemben vett nagyváros — legyen bármekkora a határa, bármilyen nagy a lakóinak száma, legyenek ezek bármennyire munkások, szorgalmasak, takarékosak, gazdagok, — sohasem lehetne, Szeged az egyetem nélkül mindig egy nagy agrárjellegű vidéki mezőváros maradott volna.

A demokraták pedig, ha — a nemzeti kultúra emelése, a kultúrfőlny föntartása, a vidéki kultúrcentrumok létesítése, a népiskolák és a polgári iskolák szaporítása és fejlesztése helyett, — már meglevő, több, mint félszázados multtal dicsekvő kultúrintézménynek ledöntését veszi föl célkitűzései közé, ezzel nem a haladást szolgálja, ezzel lehetetlenné teszi éppen a demokratikus fejlődést, ezzel a visszafejlődés sötétségébe löki vissza a nemzetet, ezzel lehetetlenné teszi mindnyájunk reménységének, az ősi határok visszaállításának biztosítását.

(Szeged.)

Tóth Károly.

NEMZETI ELŐREHALADÁS ÉS SZEGED.

Kultuszminiszterünk ama ritka államférfiak közé tartozik, akik messze jövőbelátással és céltudatos alkotóképességgel vannak megáldva. Erős aktivitását mi sem mutatja jobban, minthogy gyakran áll a magyar sajtó és közéleti vitatkozás homlokterében, mert nem keresi ugyan, de nem is kerüli az akadályokat, melyek a kötelesség útjába esnek. Mint minden fáradhatatlanul és eredményesen dolgozó közéleti férfinak, neki is vannak erős ellenfelei és rajongó hívei.

Most legalább felvetette a magyar *neonacionalizmus* eszméjét, mely mintegy útát mutat a magyar politika jövő útjának. Ezzel az eszmével két kiváló közéleti férfiú is szimpatikusan és mélyrehatóan foglalkozott a lapok hasábjain. Viszont a közelmúltban a kultuszminiszter szemére vetette Wolff Károly azt a bőkezű költekezést, mellyel a szegedi fogadalmi templom előterének árkaos kiképzését célozza, — R a s s a y Károly pedig egy értekezleten megtámadta a vidéki egyetemeket, tehát köztük a szegedit is, mely várostól pedig mandátumát bírja.

*

Wolff Károlyt, e puritán jellemű, kiváló tehetségű politikust még ellenfelei is nagyrabecsülik. Épen ezért kétszeres súllyal esik a latba minden szava. Ezúttal azonban tévedett, mert nem tájékoztatta magát kellően. A szegedi egyetem építését a törvényhozás határozta el és az a fogadalmi templom és Tisza folyó közötti részen erősen folyamatban is van. Ama tér egyik oldalát — melynek kiképzésére a tervpályázat kihirdetett — maga a fogadalmi templom alkotja, amely

kívülről már majdnem egészen készen van, s melyet nem az állam, hanem egyedül Szeged város építtetett. A tér baloldalát az egyetem természettudományi épületei fogják alkotni és ehhez az építkezéshez nemcsak az állam, hanem Szeged város közönsége is súlyos milliókkal járul hozzá. A tér jobboldalát a csanádi egyházmegye főpásztora fogja felépíttetni és itt talál elhelyezést a szeminárium, a Szent Imre kollégium a püspöki lakkkal. A tér déli, lezáró frontját, majd mikor képes lesz rá, szintén Szeged városának kell megépíttetnie és itt lesz valószínűleg az új szegedi zenepalota és múzeum egy része.

Állam, egyház és város tehát közösen fognak össze e tér architektonikus kiépítéséhez és igazán nem lehet a kultuszminisztert itt pazarlás vádjával illetni, mikor pénzügyileg az állam viseli a legkisebb terhet. Mi, szegediek pedig hálások vagyunk a kultuszminiszternek, hogy tekintélyével és a szép iránt való érzékével élére állt egy olyan mozgalomnak, mely hivatva lesz az ország legszebb, legstilszerűbb terének a létesítésére, melyet bármely művelt nemzet fiának mint a magyar kultúra egyik legszebb alkotását bemutatathatunk.

A kultuszminiszterre nagy hatást gyakorolt a fogadalmi templom monumentalitása. Ez a hatalmas építmény nehéz körülmények között, a város közönségének nagy erőfeszítése árán létesült és a legnagyobb és legszebb építési alkotás az országban a világháború befejezése óta. Egy mélyen érző és művelt lélekben keletkezhetett csak az eszme, hogy e teret a templomhoz méltóan terv- és stilszerűen kell megépíteni, mely építkezés talán nem is kerül többbe, mint különben került volna. Fölemelő a tudat, mely azokat a történelmi idöket juttatja eszünkbe, mikor Perikles díszesítette az Akropolist, mikor az első császár Rómát ékesítette vagy Velence kiképezte Szent Márk terét. Mi, szegediek, csak a legnagyobb elismerés hangján emlékezhetünk meg kultuszminiszterünkről, aki sok, nagy dolga mellett az ország második városának szépségével is törődik. Azt hiszem, hogy e felvilágosítás után maga Wolff Károly is így gondolkozik, mert csak az, aki mindenáron ellent akar mondani, csak az mondhatja, hogy amikor ezer sebből vérzik az ország és Szeged is, akkor a szociális és gazdasági feladatok tengere áll az előtérben. ... Ez is igaz. De ezek olyan kérdések, melyeket mindig megtalálunk, melyeken mindig, most is és állandóan dolgozunk, de amelyeket tökéletesen megoldani és befejezni sohasem lehet; ellenben a fogadalmi templom falainak egy részét már a békében megépítettük. A befektetett nagy tőke csak akkor nem pusztul el, ha a templomot teljesen felépítjük, ami külön jövedelmi forrás nyitásával sikerül is. A csanádi menekült püspökséget, a menekült kolozsvári egyetemet el kell helyezni és ezek a kérdések csak most aktuálisak, csak most oldhatók meg, különben e méretetlen nagy értékek a magyar nemzetre elvesznének.

*

Mindez az egyetemes szépet, a jót, a nemeset, a magyar kulturát van hivatva szolgálni. A magyar élni akarás, jövőbimbázás és előretörésnek a jele, — annál bántóbb tehát, hogy R a s s a y Károly egy értekezleten kikelt a vidéki egyetemek és így Szeged egyeteme ellen is.

Nagyon jól tudjuk, hogy minden országgyűlési képviselőnek — bárhonnan küldetett is fel — az egész ország egyetemes érdekeit kell képviselnie. De engedje meg a képviselő úr, hogy mégis csak különös, hogy *Szeged képviselője Szeged érdeke ellen beszéljen*, mert ebben van egy jó nagy adag esztétikai hiba. Szem előtt tévesztette, hogy a szegedi egyetem ittléte és építése nagy előnyére válik választó-

közönsége nagy részének, a szegedi kereskedőknek, iparosoknak és munkásoknak és országos érdek is ebben a nagy munkanélküliségben.

Azt, hogy a vidéki egyetemek létezése csak előnyére válhatik nemzetünknek, már sok nagy magyar államférfiú kifejtette. Nagybobbak, mint R a s s a y. De nem is igen kell azt kifejtteni, annyira magától értetődik. Az Isten az emberi tudomány által mintegy továbbfolytatja a teremtés nagy munkáját. Ha csak egy milliméterrel viszi is valaki előre az ismereteket, már eszköze e teremtésnek. A népek társaságában pedig minden nemzet csak annyit ér és annyi a becsülete, amennyit műveltsége nyom. Ideig-óráig és erőszakkal (Trianon) ezt el lehet homályosítani, de az igazság előbb-utóbb útát tör magának és diadalmaskodik. Szeged egyik képviselője ezt nem látta be azon az értekezleten. Bizonyára az lebegett szemei előtt, hogy elég a budapesti egyetem. Az bizonyos, hogy minden kincs, gazdagság, művészet, tudomány, szóval valódi érték, ami e kis országban van — mint a világ egyetem naprendszerei a Hercules csillagzat felé. — itt is minden e kis ország aránytalanul nagy fővárosa felé tódul. De azt is jól tudjuk, hogy valamint az ókori népek Pantheonjában nemcsak a bőségnek, a termékenységnek és erényeknek voltak Istenei, hanem a bosszúnak, a rablásnak és gyilkosságnak is; — épen úgy a sok kiváló érték mellett természetszerűleg a fővárosba törekszik a vidékről minden könnyelműség és bűn is és én nem tagadom, én ezt veszedelmesnek tartom a serdülő ifjúságra.

A világ minden nagyobb fővárosa egy kissé kozmopolita is. Az igazi szintiszta nemzeti élet inkább a falvakban és kisebb városokban található. De talán sehol sincs, hogy a főváros mindent annyira magába foglaljon és oly döntő hatást gyakoroljon az országra, mint nálunk. Csak egy végzetes példára hivatkozom. Mikor Károlyi Mihályi gróf Budapesten úrrá lett, ki se nézett a vidékre, mégis behódolt neki egy pillanat alatt az egész ország; mikor úrrá lett felette a szocializmus, azonnal azzá vált az egész ország; és 1919 március 21-re virradó éjszaka Budapest nyomán a kommunizmus lett az úr az egész országban. Vajon helyesen van ez így? A főváros esetleges pillanatnyi terrorizálása egy egész nemzetet a pusztulásba kergethessen? Nem világosan helyes-e Bethlen István kormányának az az álláspontja, hogy a főváros mellett a nemzeti hatásnak erősebben kitétt vidéki gócpontokat, önállóan gondolkozó és érző erős magyar nemzeti alanyokat kell alkotnunk, melyeknek és a fővárosnak vitájából helyreáll a nemzet érdekében lévő egyensúly. Kereskedelmi, ipari egyenlőségi lehetőség mellett — ami azonban szintén nincs meg — különösen az egyetemek alkalmasak egy város naggyá tételére. És Rassay mégis a vidéki egyetemeket támadta.

Bizonyos, hogy a jelen nehéz helyzet is megtévesztette. Nagy az intelligencia az országban. Túl sok a honorácior. Igaz, de ez csak átmenet. A kétharmadrészben elszáktított országterületről tízezrével tódult a honorácior a csonka országba. Iparos igen kevés jött be, kereskedő kevesebb jött be, mint kiment. A földműves mindenütt helyén maradt és mégis nemcsak a honorácior sok ebben az országban, hanem sok az iparos is, egymástól alig tudnak élni; sok a kereskedő is; egyre-másra jelentik be fizetéseképtelenségeiket, sőt még a földműves is sok. Nyilvánvaló tehát, hogy itt máshol van a hiba. És ez az erőszakosan felbillentett egyensúly. Ellenségeink elvették országunk nagyobb részét, ott most iparostanoncokból lesznek a tanárok, hozzánk beözönlött a kiüldözött magyar intelligencia. Tehát egyelőre nem képesek elhelyezkedni megfelelően. De ez csak átmenet, melyen az élet

okvetlenül segít a megfelelő idő alatt. Hogy mi a megfelelő idő? A serdülő kor határa mint maximum. Tehát 10—15 év. (Bár mi azt más úton sokkal hamarabb reméljük.) A pályaeltolódás idején rájönnek a szülők, hogy milyen pályára kell adniok gyermekeiket, hogy megélhessenek. De emiatt az átmeneti nehézségek miatt vajjon ki merésznél a magyar tudománynak és tudományos életnek bármelyik szemévilágát kioltani, bármelyik vidéki egyetemet lerombolni?

*

Széchenyi mondja: „A nemzetek valódi ereje vadságon, fanatizmuson, vagy tökéletes kiműveltségen épül. Itt középút nincs“. Pedig mi magyarok most épen a középúton vagyunk. Vissza nem akarunk térni az ősi „vadságra“, nincs más, mint a teljes kiművelés felé törekedni. És ezt szolgálják a nagy koncepciójú kultuszminiszterünk alkotásai az ezernyi új népiskolával, gazdasági ismétlő iskolákkal, a középfokú iskolák készülő reformjával és az egyetemek. Ki ne akarná, hogy hazánkban ne csak analfabéta ne legyen, hanem hogy a legelmaradottabb földműves napszámosnak is meglegyen a helyes fogalma a világ folyásának főbb vonalairól. És ki ne akarná, hogy a magyar magas tudomány is előre ne haladjon, hogy egyetemek egymással a tudomány terén nemes versenyre ne keljenek? Ki ne akarná, hogy ez mind intézményesen legyen megalapozva, mert egy jól megalapozott és jól vezetett intézmény állandóan leheli magából környezetére a tudást, a világosságot, az előrehaladást és megtanít a bölcs és erényes életre. Sokkal állandóbban nyomja egy nemzetre bélyegét, mint bármely jó kormányzat, vagy kormányforma.

Aki bármely egyetem ellen beszél, a nemzet jövője ellen szól. Amit egyik képviselőnk nehezen épít fel, ne rombolja azt le könnyelműen a másik.

(Szeged.)

Somogyi Szilveszter.

KAZINCZY LEVELE SZÉPHALOMRÓL.

Kazinczy levelezésének most megjelent 22. kötetéből
(szerk. Harsányi István) idézzük az alábbi részleteket.

A még nyomatlanul álló négy kötet szerencsésen keresztülbújt a cenzorok ragadozó kezein s megjelenésük attól függ, hogy az elsőnek kiadására fordított pénzem legalább részben visszatérjen. Oly szép papíroson és oly szép rézmetszettekkel készült, hogy ezer forintnál jóval többbe került, pedig nem olyan munka, amelyen sokan kapnának. Sok olvasó meg sem érti. Ezt tapasztalják pesti könyvárusaink s szeretnék, ha rajta segítenék, de én sem segíhetek, sem segíteni nem akarok. Én ezt a munkát nem úgy akarom tekinteni, mint aluszékony olvasót mulattató románt, vagy egy csinos köntösbe öltöztetett morális írást, hanem mint filológiai próbát, melynek olvasása alatt azok, akik ítélni tudnak, azt absztrahálhassák, hogy nyelvünknek mely úton és miképen kell megadni azt a csint, amellyel a francia — s hasonló igyekeztek után már a német is — bír. A festők iskolájában az a különbség van a Künstler és Handwerker között, hogy ez a tárgyakat úgy festi, amint kell, amaz pedig szépítve. A filológiai Künstlernek is ez a kötelessége; neki nem azt kell nézni, hogy

megérti-e Tiszteletes Uram és hogy úgy beszélnek-e a piacon, hanem azt, hogy miként kell a nyelvnek új és hozzáillő díszet adni. Debrecen, ez az igazi kálvinista infallibilis Róma, azt lármázza, hogy a mi nyelvünk keleti nyelv, nem nyugati stb.; ehhez nem illik az, ami amazokhoz; s felejtü, hogy azt mutatja minden nemzet csinosodása, hogy az ideákat, frázisokat, szintaxist és szókat azon népektől kölcsönzött, melyek nálánál régebben ismerkedtek meg a Muzsákkal. Így vette a magáét Róma Athéntól, Olaszország a rómaiaktól, Francia- és Spanyolország az olaszoktól s az angol és német mindenikétől, ahol és ahogyan lehetett. Remélem, Debrecen bennünket nem von el a Raphaelek és Vignolák munkáinak nézésétől, hogy Baskiriába küldjön festést és architektúrát tanulni. Mi lenne a németek göröngyös nyelvéből, amióta Klopstock, Ramler, Wieland, Schiller és Goethe, kit én megmakacsodva mindenikénél inkább kedvelek, nem azt nézik, hogy Hans Sachs és Luthier mint írtak, hanem hogy neologizmusuk mint bővítheti, szépihethi nyelvüket! (*Széphalom*, 1808. ápr. 30.)

Elkapott egy más gondolat, de említeni akartam, hogy kacagom, amit Herder valahol a magyar népnek s nyelvnek elenyészése felől jövendől. Herder hamis próféta. A magyar nyelv és nép elenyészteni nem fog soha, *míg filozófiai lélek fogja kormányozni Európának dolgait*, mint most kormányozza. A nemvandalus hódoltató csak azért is meghagyja népünket és nyelvünket, hogy egy tulajdon karakterű és originális, sehol másutt nem található szép nyelv ki ne vesszen. (*Széphalom*, 1810. júl. 23.)

EGYETEM ÉS NACIONALIZMUS.

Klebensberg Kunó gróf cikkéből (Pesti Napló febr. 19.) idézzük az alábbi mondatokat.

Szabó Sándor a numerus clausus vitája során, mint a kormánypárt vezérszónoka, nyílt sisakkal kijelentette, hogy a vidéki egyetemek fentartásának kérdésében álláspontját revízió alá vette. Volt idő, — úgymond — különösen az összeomlás után, mikor az államnak még a legszükségesebb kiadásokra is alig volt meg az anyagi fedezete és akkor perhorreszkálta a túlságos kiadásokat az egyetemekért. Egészen világosan látja azonban ma már azt, hogy a több egyetem rendszere mellett szükségszerűleg kifejlődik közöttük a nemes verseny és hogy az ifjúság megoszlása több egyetemi város, több kulturális gócpont között, csak kedvező lehet.

Szabó Sándor tudomásom szerint legújabbán nagy külföldi útát tett. Északon utazgatva látta azokat az országokat, melyek létüket az illető nemzeti gondolat *Egyetemének* köszönhetik. Mily finom megfigyelése, hogy Esztország a dorpai egyetem szárnyai alól nőtt ki, hogy Finnország kialakulásában a helsingforszi egyetemnek döntő szerep jutott és hogy Lettországbam a rigai egyetem mily fontos tényező. Ezeknek a népeknek géniusa élt ezeken az egyetemeken és amikor a világháborúban legyőzött cárizmus összeomlásával szétpattantak a rengeteg orosz birodalmat összekötő kapcsok és abroncsok, melyek az észteket, finneket és letteket

Oroszországhoz kötötték, akkor egyszerre előlépett e népek nemzeti gényusa és különösen a fiatalság, amelynek segítségével a nemzeti hagyomány alapján meg-alapították az önálló nemzeti államokat.

Ritkán hangzott el beszéd mélyebb kulturpolitikai tartalommal. Az egyetem, mint a kultura legmagasabbrendű iókusza és mint a nemzetek kialakulásának előmozdítója és központja: szép, nacionalista szellemű és végtelenül fontos kulturpolitikai elgondolás.

Amit Szabó Sándor olyan klasszikusan konstatál az orosz birodalomból kivált északi államokra vonatkozólag, az még fokozottabban igaz a mi *Alföldünk*re nézve. Mennyit siránkoztak nálunk azon, hogy a török hódoltság idején elmaradt alföldi magyarság művelődési szintje alacsony és csak nagyon lassan emelkedik. De nem gondoltak arra, hogy a sajátos földrajzi egészet alkotó vidékek, tájak, országrészek egyetem nélkül magasabbrendű kulturális egésszé nem fejlődhettek. A szegedi és debreceni egyetemeknek túl a szakelődások jelentőségén az Alföld lelkét, az Alföld kulturáját kell képviselniük és ezt a hivatást helyettük a budapesti egyetem nem végezhetné el.

° AZ ÁRKÁDOK.

Az alábbi cikket, amely eredetileg a Nemzeti Újságban jelent meg. Surányi Miklós írta.

Nagy hiba volna azt mondani, hogy ilyesmi csak Magyarországon történhetik meg. Megtörténhetik bizony az mindenütt széles e világon, hogy politikailag exponált közéleti férfiú, miniszter vagy más hatalmi tényező, kivált, ha hozzá még markáns egyéniség is — műveljen bár csodákat a maga hatáskörében, építse fel a pyramisokat vagy Szent Pétervárt —, nem tehet soha olyant, ami ellen fel ne zudulnának a politikai ellenfelek. Most nem is a pyramisokról vagy a tengerpart fővényére épített Szent Pétervárról van szó, csak néhány szerény iskolaépületről s egy finom és művészi elgondolásról, amely az ország második városában méltó környezetet adna az ország egyik legmonumentálisabb templomához, csak arról van szó, hogy a szegedi fogadalmi templom körül elterülő teret árkádosan kellene kiképezni, — s a magyar sajtó egy része ebből is fegyvert kovácsol a kultusz-miniszter ellen. Csak arról van szó, hogy a templom köré építendő középületeket ne stilustalan és zagyva tervtelenséggel, ne az egyes építészeti egyéni ötleteinek orgiáiban dobálják egymás mellé, mint ahogy Budapest legnagyobb és legdrágább tereit dekomponálták. Nincs arról szó, hogy többet és drágábbat és pazarlóbbat építkezzenek, mint amennyi szükséges s mint amennyit már tervbe is vettek, csak arról, hogy jobban, szebben, méltóságosabban és stilusosabban képezzék ki a templom környékét. Nem pénzről, csak esztétikáról van szó, szépségről és művészetről, stilusérzéről és harmóniáról, de ez untig elég ahhoz, hogy a szemrehányásnak, inszINUÁCIÓNAK, IRÓNIAÉNAK és felháborodásnak mérgezett nyíljaival árásszák el a jobboldali minisztert a baloldaltól vagy arról az oldalról, ahol a fogadalmi templomot vagy a templomteret és az árkádokat is politikai szemüvegen keresztül nézik.

Botorság volna azt állítani, hogy ilyesmi csak Magyarországon történhetik meg, amikor Párisban a Rue de Rivolit vagy a berni árkádos utcákat, avagy az

urbinoi és genovai árkádokat építették, bizonyára Párisban, Bernben, Urbinóban és Genovában is felháborodtak azon némely politikusok. De bizonyára ott is összegyülekeztek az építőművészek, mint ahogyan nálunk és meghajtották lobogóikat a párisi, berni, urbinói és genovai Klebelsbergék előtt, mint ahogyan a magyar építészek hálás elismerésüket fejezték ki a magyar kultuszminiszterrel szemben először azért, hogy egyáltalában építkeznek s így az iparosok hatvan százalékának dolgot és kenyeret juttat és munkaalkalmat ad a munkátlanoknak, másodszor azért, hogy szépen és művészileg egységes kompozíció szerint építkeznek, amivel vidéki városaink külső képét európai színvonalra hozza. Azt hiszem, hogy ez a világ összes Klebelsbergjeinek elégtétel és kárpótlás a politikusok támadásaival szemben.

Nekünk, akik a „*Mindent a vidéknek*” jelszava alatt vallást tettünk a gazdasági és kulturális decentralizáció programja mellett, külön öröm az, hogy a kultuszminiszter az egyetemi építkezések kapcsán a vidéki városok építőművészeti szépitését ennyire a szívére hordja. Valljuk be, hogy vidéki városaink nagy része csak terjedelmes falu, amelynek főutcáján vadul tombol a kezdetleges és gyatra pallérstilus architektúrája. Nagymulasztások és nagy bűnök történtek a múltban s az emberek elfacsarodik a szíve, ha példának okáért megpillantja a pécsi, vagy soproni városházát, amely éktelenül ordít bele a környezet halk és finom barokk hangulatába. Bizony Magyarország városaiba elkelne néhány árkádos tér vagy egységesen megkomponált stílusos utcarészlet s ha már elvették tőlünk legszebb és legstílusosabb felvidéki és erdélyi városkáinkat, megmaradt városainkban iparkodjunk jót tenni azt, amit lehet és művészileg építeni ott, ahol ugyanazért a pénzért remekművet vagy esztétikai botrányt lehet létesíteni.

A magyar mérnök- és építészegylet arra kéri a kultuszminisztert, ne engedje magát támadásokkal elkedvetleníteni és céltudatos törekvéseiben megbénítani. A magyar építészek, úgy látszik, nem csodálkoznak, ha Klebelsberg gróf megunná a hajszát s egy rezignált mozdulattal abbahagyná nemcsak a vidéki egyetemek fejlesztését, de még a falusi népiskolák építkezését is, amelyeket a legképtelenebb indokokkal felebbeznek meg községi képviselőtestületek, közbirtokosságok, annak ellenére, hogy a költségeknek csak valami nevetségesen kis tört része nehezedik az ő lomha vállakra. Mi sem csodálkoznánk. Szerencsére, a magyar kultuszminiszter már nagyobb viharokat is látott s még sem kedvetlenedett el. Az árkádok körül kitört sajtóviharok éppen úgy nem térítik le a maga nacionalista kulturpolitikájának zsinóregyenes útjáról, mint a népiskolai tantermek építése ellen benyújtott felebbezések.

ERDÉLY.

A SZÉKELY NEMZET TÖRTÉNETE ÉS ALKOTMÁNYA.

Ötvenhárom esztendővel ezelőtt, mint a kolozsvári egyetem bölcsészeti kárának második éves hallgatója ott ültem a közönség sorában azon az értekezleten, amelyik elhatározta, hogy közadakozásból elégséges pénzalapot fog gyűjteni, hogy a magyar történetírást akkor élő egyik legkiválóbb mesterével, Szabó Károllyal megírassa a székely nemzet történetét. Azok közül, akik jelen voltunk: öregek, férfiak és ifjak, senkisem gondolta volna, hogy a székelyek története több mint félszáz esztendő múlva, akkor fog megjelenni, mikor vége lesz — talán örökre — annak a székely szabadságnak, amelynek mindnyájunk hite és meggyőződése szerint vitéz és hű katonája volt minden székely, aki a Maros, az Olt, a két Küküllő és a Feketeügy völgyeiben a zöldelő hegyek, a havas bércek s a magasba nyúló sziklák tövében született.

Mindaz, amit akkor a székelyek történetéről tudtunk, alig volt egyéb történeti legendánál, hősi mithosznál s azért egyáltalán nem volt sem hiba, sem csodálatos dolog, ha azt hittük mindnyájan, hogy Szabó Károly tollából a székelyek története olyan szépen és ragyogóan fog kikerülni, mint ahogy az akkor nemcsak a mi képzeletünkben, hanem az egész erdélyi magyarság lelkében is élt. Azt sem hittük volna, hogy nem Szabó Károly fogja megírni, hanem utóda, ki ez értekezlet után majdnem két évtizeddel később, mint ifjú ember veszi kezébe a tollat, amelyet a halál Szabó Károly újjai közül kiragadott és több mint harminc évig dolgozik rajta. Elérkezik az öregség küszöbéhez, amikor a székely nemzet történetét átadhatja a magyar tudományos irodalomnak, de akkor sem egészében úgy, a hogy megírta, hanem a mostoha viszonyok kényszerűsége miatt körülbelül egy harmadára vonva össze, inkább vázlatosan, mint a maga teljességében. Egy nagy nemzeti katasztrófa után, melynek szenvedései felkeltették az ő lelkében is azt a kínzó gondolatot: vajjon a székely népnek az a története, amelyet most kezébe adott a magyar olvasó közönségnek, nem lesz-e egyszersmint sírfelirata annak a népnek, amelynek dicsőséggel, de szenvedésekkel is teljes történetét életének főműve gyanánt írta meg?

Szádeczky Lajos könyve*) nem történeti legenda, nem hősi mithosz. Bizonyára nem olyan könyv, amelyet mi, akik akkor húsz évesek voltunk, remélhetünk, vártunk, sőt lelkünkben követeltünk Szabó Károlytól s valószínűen ma is igen sokan — különösen a székely értelmiség sorából — vártak volna Szádeczky Lajostól.

Szádeczky történetet írt adatokból, tényekből, valóságokból és néhány esetben valószínűségekből is összeállítva. Ez az oka, hogy a *székelyek eredetének* egész bizonyossággal meg nem oldható kérdésével csak *mint referens* és nem *mint új elmélet kidolgozója* foglalkozik. A legnagyobb nehézség, amivel meg kellett küzdenie, abban állott, hogy a székely nép történetét a rendelkezésre álló adatok és források alapján, nem lehet mint egymással szoros összefüggésben levő események sorozatát elbeszélni. Nem lehet abban a nép életét a maga egymásutánjában és fokozatos fejlődésében sem *pragmatice* előadni, sem pedig kritikai módszerrel ele-

*) A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest 1927, 8° 400 l.

mezni. Egymással össze nem függő adatokból, hézagos és töredékes emlékezősekből kell mozaikképszerűen megalkotni egészen a Hunyadiak koráig s azért a történetíró a legnagyobb rekonstruktív képzelő erő és írói művészet segítségével sem jeshet olyan teljes és illusztráló képet, amilyent meg szoktunk kívánni.

A székelyek régi történetében a nagyobb világosság csak a Hunyadiak korszakával kezdődik. Mátyás király és II. Ulászló oklevelei vetnek tájékoztatóbb fényt a székelyeknek nemcsak akkori állapotára, hanem multjára és arra a szerepre is, amelyet a középkori magyar történelemben játszottak. Ezekből az oklevelekből nemcsak megismerjük régi közjogi, politikai és társadalmi szervezetüket, hanem megállapíthatjuk azt is, hogy — ha nem is voltak *a húnok egyenes leszármazottjai*, amint történeti mondák alapján már a korábbi századokban általánosan vallott közhitté lett — de a magyarságnak egyik olyan rokonsága voltak, amely akkor is megőrizte a maga vérségi köteléken felépült politikai és társadalmi szervezetét, amikor a magyarság közéletében az eredeti *törzsszervezetnek* már nyoma sem volt. Katonái voltak minden időben a magyar nemzetnek, odatelepítve őrállókul azokra a végekre, ahonnan a legnagyobb veszedelem fenyegetett.

E súlyos köteleesség teljesítésének feltétele és legalkalmasabb formája a vérségi köteléken felépült ősi törzsszervezet s a közös nemzeti földbirtok volt. E nélkül nem tudta volna teljesíteni a keleti határ őrzésének súlyos köteleességét. Ez a megállapítható valóság alkotja magyarázatát annak, hogy *a székelység az egész középkoron át megőrizhette ősrégi politikai, társadalmi és gazdasági szervezetét* azokkal az időnként való módosításokkal, amelyeket a régi századokban lassan fejlődő élete is feltétlenül megkívánt. A székely nemzet külön alkotmánya egyenes következménye volt annak a hadi kötelezettségnek, amely osztályrésze, sőt amelynek teljesítése élete főfoglalkozása volt a magyar történelem egész folyamán.

Szádeczky könyvéből — bárha ezt nem mondja ki — megállapíthatjuk, hogy a központi hatalom támadásai a székelyek alkotmányos életének, az úgynevezett „székely szabadság”-nak korlátozása érdekében akkor kezdődnek, mikor a külső politikai helyzet megváltozása következtében a magyar államot már nem Keletről, ahol a székelyek állottak őrt, hanem délkeletről, sőt egyenesen délről kezdi a veszedelem fenyegetni.

Mátyás uralkodása előtt a székely szabadságot nem kívülről, a terjeszkedni akaró központi hatalom részéről fenyegeti a veszedelem, hanem belőlről. A saját kebeléből való főemberek (primores) igyekeznek a közszekelység felett a hatalmat kezökbe keríteni, amely törekvésnek eredményeképpen egy *székely oligarchia* kezd kialakulni. Ellenük a *közszekelyek*, mint ősi szabadságaik megrontói ellen úgy védekeznek, hogy házaikat megrohanják, földig rombolják s őket megölik. Ez a kíméletlen eljárás nem bizonyult elég hatásosnak, azért Mátyáshoz fordulnak védelmet kérve hatalmaskodó főembereik ellen. Mátyás meghallgatja őket. Régi jogaikat és köteleességeiket újra szabályozza, amivel nemcsak elégedetlenségeket csillapítja le, hanem a keletkező székely oligarchiát is megsemmisíti.

Mátyás király uralkodása idején Erdély előbbi külpolitikai fontosságából nagyon sokat veszített. Mátyás, ellentétben atyjával, Magyarországot nem délkeleti (balkáni), hanem középeurópai hatalmassággá akarta tenni, aminek következtében a nagy király külpolitikai számításában Erdély nem is foglalta el azt a főhelyet, amelyet atyjának a Balkán felé irányuló nagy terveiben elfoglalt. Korábbi jelentőségének csökkenését a megváltozott török hadi cél is előmozdította. Ez időben a török haderő támadásainak célpontja már nem Erdély, hanem tovább,

Észak-nyugat felé a Balkán félsziget észak-nyugati része, a Duna—Száva vonala volt.

Erdély e külpolitikai és stratégiai fontosságának csökkenése maga után vonta a székely haderő stratégiai értékének alább szállását is. Ennek következtében a központi hatalom Mátyás király halála után a székelyek hadiszolgálatánál fontosabbnak kezdte tartani a közteherviselésben való részvételüket. Báthori vajdát ez a fellegas vezette velök szemben tanúsított ellenséges magatartásában. A székelyek a katonai szolgálatot, amely őket a közterhek viselésétől mentesítette, nem akarták még életök árán sem felcserélni az utóbbival. E makacs ellenkezésük miatt hangzott el Báthori vajdának ismeretes mondása: „Inkább szeretném, ha a székelyek földjén undok pusztaság volna, minthogy a székelyek lakják, mert sem hasznot nem hajtanak, sem a királynak nem szolgálnak.“

A székely nemzet politikai és közjogi helyzete ebben az irányban még lényegesebb változáson esik át az önálló erdélyi fejedelemség első félszázadában. Az önálló erdélyi állam súlyos áldozatokat követelt népeitől. A hatalmas magyar királyok nagy anyagi és hatalmi erőforrásai nem állottak mögötte. Az önálló állam fenntartásának minden terhét a három nemzetnek együttesen kellett viselnie. A székelységnek már nemcsak katonáskodással, hanem pénzzel is hozzá kellett járulnia az állam fenntartásához és olyan fizetési kötelezettségeket teljesítenie, amelyeket tőle a hatalmas és gazdag magyar királyok nem követeltek. Miután a székelyek ezeket a terheket nem akarták vállalni és más tekintetben is ragaszkodtak a megváltozott helyzetben sok nehézséget okozó régi kiváltságaikhoz, az erdélyi országgyűlések a fejedelmi hatalom érdekében megkezdték e szabadságoknak korlátozását.

E miatt a székelyek és az erdélyi központi államhatalom között makacs, sőt véres küzdelem keletkezett, amelyben a fegyverrel levert közszékelység az 1562. évi országgyűlés határozatai értelmében elvesztette eddigi személyes szabadságát és bizonyos fokig valóságos kincstári jobbágygá lett. A székelység nem nyugodott belé ősi szabadságának elvesztésébe. Minden lehető alkalmat igyekezett annak visszaszerzésére felhasználni. Erre a kedvező alkalom a XVI. század utolsó évtizedében meg is érkezett. Báthori Zsigmond, hogy a székelyek hadi erejét a maga egészteljességében biztosítsa Szinán basa ellen tervezett hadjáratában, 1595-ben visszaadta 1562-ben elvesztett régi szabadságukat.

A székelyek hálásak voltak. Egész hadierőjökkel szolgálva Báthori Zsigmondot, lehetővé tették, hogy fényes diadalt arasson Szinán basán. Mikor vége lett a havasalföldi hadjáratnak, az ország tanácsosai, a főurak és a székely főemberek nem akartak tudni semmit a székely szabadság visszaállításáról. Azt mondták: „a székelyek nyavalyás paraszt emberek lévén“, nem jól értették az 1595-ki felszabadítást s mivel az különben is kicsikart dolog volt és az országgyűlés sem erősítette meg, nem is érvényes.

Ily módon csalták meg Báthori Zsigmond uralkodása idejében a székelyeket nagybecsű harctéri szolgálataikért. Még sajnált a székelyek friss sebe, mikor Mihály havasalföldi vajda bodzai táborából követeket küldött hozzájuk azzal az izennel, hogy Rudolf király felhatalmazásából visszaadja nekik régi székely szabadságaikat, ha hozzá csatlakozva, segítenek Báthori Endre elkergetésében. A székelyek hittek a vajdának. Összegyűlekeztek és lerombolták a megfélemlítésre emelt háromszéki Székelybánya várát. A főembereket elkergették, vagy megölték és há-

zaikat lerombolták. Azután tömegesen csatlakoztak Mihály vajda seregéhez. Ők voltak a vajda legelszántabb katonái, mert tudták, hogy most már nincs más választásuk, mint győzni, vagy meghalni, mert vereség esetén ismét visszakerülnek a lerázott keserves igába.

S z á d e c z k y a székelyek e félszázadnál hosszabb ideig tartó makacs küzdelmét, amelyet az erdélyi állam központi hatalma ellen régi szabadságuk visszaállításáért nagy szívóssággal folytattak, részletesen és világosan állítja szemeink elé. Majd rámutat Bethlen Gábor okos és bölcs politikájára, amely megtalálta az útját annak is, hogy miként fogadtassa el a székelyekkel az erdélyi államnak azt a követelését, hogy ne csak fegyverrel szolgálják hazájukat, hanem résztvegyenek abban a köztelherviselésben is, amely nélkül az állam a maga politikai, kulturális, sőt védelmi feladatait sem teljesítheti. Bethlen Gábor uralkodása óta az erdélyi állam az erdélyi magyar nemesség politikai okosságának, kormányzóképessegeinek, a székelyek hadi erejének, a szászok iparának és kereskedésének segítségével teljesíthette azt a feladatát, amelynek megoldása XVII. századbeli aranykorának, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György szerencsés uralkodásának tartalmát alkotta.

II. Rákóczi György szerencsétlen lengyel hadjáratának következményeként megkezdődött az erdélyi állam erejének és önállóságának hanyatlásával egyetemben a székelység legyengülése is. Bár a leopoldi diploma a legharciasabb nemzetnek nevezi őket, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában mégis csak félerővel tudnak résztvenni. A majtényi fegyverletétel után a győző császári hatalom megfosztja őket fegyvereiktől, községeiket megrakja német katonasággal, amelyet majdnem egészen nekik kell eltartaniok.

Erdély ez új korszakában — az úgynevezett gubernialis korszakban — a székelység társadalmi élete is kezd fokozatosan átalakulni. A fegyveres szolgálatot az adófizetés kezdi felváltani részint nyers terményekben, részint pedig pénzben.

A XVIII. század második felének kezdetén a bécsi kormány elhatározza, hogy a székelyek hadi erejét, amely eddig felhasználatlan volt, beilleszti a Habsburg birodalom hadi szervezetébe. 1761-ben meg is kezdi a székely határőrség szervezését. Keresztülvitelével Erdély katonai kormányzóját, az erélyességről ismeretes Bucow tábornokot bízza meg, ki a madéfalvi vérfürdő (*siculicidium*) segítségével megtörvén a székelyek ellenállását, feladatát meg is oldotta. A mai Csík- és Háromszék-vármegye lakosságából egy huszár és két gyalog határőrezredet szervezett. A huszár-ezredet a régi székely lófió (*primipilus*), a gyalogezredeket pedig a régi székely gyalog (*pixidarius*) családok utódaiból állította össze. Összesen 7500 emberből.

A határőri intézmény nagy változást idézett elő, sőt majdnem teljesen átalakította a székelyek egész köz- és társadalmi életét. Erős rendi tagolódás lett az eredménye. A nemesség, az egykori főemberek (*primores*) utódai, akiknek száma a fejedelmi korszakban és az azóta is folytonosan adományozott nemesség következtében nagyon megnövekedett, a maga szintén egyre szaporodó jobbágyaival és zsellérjeivel egészen eltávolodott a két ágbeli katonarendtől, amelyben élesen elkülönült egymástól a huszárság, mint előkelőbb és a gyalogság, mint alárendeltebb helyzetű társadalmi rend. Ennek következtében a székelyek nemzeti és társadalmi egysége, amely úgy a hogy egészen ez időpontig mégis fennállott, most megbomlott és helyet adott a székely társadalmi rendnek hierarchikus kialakulásának. Ez időponttól kezdve csak maga a székely nemzet — mint jogi fogalom — volt

nemes és szabad, de tagjai a kettőnél több jobbágygal bíró nemesek kivételével a valóságban elveszítették székely nemességüket és régi szabadságaikat.

A székelység csak nehezen törődött bele új helyzetébe. Sehogysem tudta békésen elviselni, sőt nem is igen akarta, a császári katonai kormányzatot. Mikor alkalom nyílt rá, mindig tiltakozott ellene, de azért katonai kötelességeit — különösen a harctéren — kitűnően teljesítette. Alkalma is nyílt erre a XVIII. század utolsó és a XIX. század két első évtizedében a napoleoni hadjáratokban, amelyeknek majdnem minden jelentékenyebb hadi eseményében részt vett, magát fényesen kitüntette.

Igaza van Szádeczkynek, mikor azt mondja, hogy a székely nép nehezen törődött ugyan bele az új rendszerbe, de midőn az meggyökeresedett, ki tudta aknázni annak minden előnyét. Ennek következtében váltotta valóra később ez intézmény a hozzáfűzött reményeket és tett hasznos szolgálatot a hazának és a dinastiának. Benne a székely nép ősi katonai erényei új keretet nyertek az érvényesüléshez.

Nem lehet elvitatni, hogy az a rend és fegyelem, amely e katonai szervezettel együtt járt, jótékony hatással volt a nép eredeti jó tulajdonságainak kifejtésére. Az iskolák és egyéb művelődési intézmények, amelyekkel a határőr-katonasági szervezet a székely községeket ellátta, nagyban hozzájárultak a nép műveltségi színvonalának emeléséhez. Az a katonai iskola, amelyet a hadügyi kormány 1822-ben Kézdivásárhelyen felállított, valóságosan székely katonatisztképzőintézet lett. Bár a *tanítás nyelve német* volt benne, a tanulók és a tanárok többségeinek székely származása, a környező társadalmi légkör hatása következtében szelleme kifogástalan magyarságú lett. Bem tábornok legkitűnőbb honvéd törzstisztjei ez iskola egykori növendékei voltak. Ha a székelyek nem lettek volna előzően fegyelmezett határőr-katonák, az 1848/49-ki szabadságharcban nem játszhatták volna azt a szerepet, amely őket Bem tábornok legkedvesebb katonáivá tette s amely Petőfit arra lelkesítette, hogy úgy énekelje meg őket, mint a magyar szabadságharc legkiválóbb hőseit.

Szádeczky könyvében megemlékezik arról a szerepről is, amelyet a székelyek az 1848/49-ki szabadságharcban játszottak. Bizonyára a rendelkezésére álló tér szűkös volta okozta, hogy alig 8 lapnyi terjedelemben csak vázlatosan, körülbelül ugyanakkora terjedelemben beszél el, mint az 1877-ki úgynevezett székely puccs-kísérlet történetét. Sokkal célszerűbb lett volna legalább ez utóbbi 8 lapot is az 1848/49-ki szabadságharcban való részvétel eseményeinek elbeszélésére fordítani . . .

A *székely puccs* név alatt ismeretes vállalkozás a maga valóságában szerencsésen csütörtököt mondott, éretlen politikai kalandja volt egy néhány akkori, egyéniileg igen derék fiatal székely ellenzéki politikusnak, minden igazán komolyabb nemzeti cél nélkül, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy az *osztrák-magyar monarchiát bele kényszerítették az akkor folyó orosz-török háborúba*. Éppen ezért kevésbé lehet helye a székely nemzet olyan komoly történetében, mint amilyen Szádeczky könyve.

A székely nemzet története, úgy ahogyan Szádeczky könyvében megírta, tisztán politikai és alkotmányjogi történelem. Hiányzik belőle a székelységnek gazdasági és művelődés története, noha e népfaj igen fontos szerepet játszott ezeréves élete folyamán ebben a kettős irányban is. Valószínű, hogy könyve eredeti terjedelmesebb kidolgozásában ezzel az igen fontos résszel is kellő mértékben fog-

lalkozott. Művének a mostoha körülmények által rákényszerített túlságos megrövidítése okozta bizonyára, hogy ez hiányzik könyvéből.

Igaza van Szádeczkynek, mikor Utószavában azt írja, hogy könyve *a székelyek története dióhéjban*, amely azt hirdeti és igazolja, hogy a magyar nemzetnek egyik legértékesebb alkotó része a nemes székely náción, a — *genus hominum belliosissimum*. Ennek a nemes székely nációnak sok száz esztendő történetét ismerjük meg Szádeczky könyvéből úgy, ahogy az a valóságban volt. Szádeczky kalauzolója e könyvének megírásában az igazság keresése volt s azért sikerült is neki valóságosan igaz székely történetet írni azok helyett a történeti legendák és hősi mítoszok helyet, amelyeket meg szoktunk székely történetnek tekinteni.

(Budapest.)

Jancsó Benedek.

PESSZIMIZMUS GENF KÖRÜL.

Hozzászólás Czákó Istvánnak *Diplomáciai nihilizmus* c. cikkéhez (Széphalom 1927: 418). Czákó István választát legközelebbi számunkban hozzuk.

Czákó István cikke (*Diplomáciai nihilizmus*) szerkesztői csillagot kapott: vita-anyagot és problémát talál benne a szerkesztőség. Az olvasónak ez kétszeres biztatás: hogy olvassa el és hogy közölje a reflexióit. A cikk hasonló egy hegyi patakhoz: erős hullámmal zuhannak mondatai, ide-oda verődnek habjai s az útja kanyargós, hirtelen fordulókkal teli.

Miről is van szó? Ki és mi a nihilista? Talán a magyar diplomácia? Mintha az lenne Czákó Istvánnak egyik kifogása ellene, hogy nem végez elég pozitív munkát a magyar igazságok és érdekek védelmére. De ez még nem *nihilizmus*. Vagy talán az ú. n. nagyközönség a nihilista? A helyes cím ez lett volna *Az én diplomáciai pesszimizmusom*. Ezt írom gondolatban föléje és így jobban megmagyarázom magamnak gondolatait.

Néhány pontban egyetértek vele. Társadalmunk nagy külpolitikai kérdésekre iskolázatlan; életstandardja ma nem olyan, hogy ezt az iskolázottságot könnyen megszerezhetné, mert hisz ezt sok olvasáson — mégpedig elsősorban a nagy nyugati nemzetek nagy szemléinek és nagy politikai íróinak olvasásán — és sok utazáson át lehet megszerezni, de ezt is csak akkor, ha mindez szilárd alapon (jó iskolai előkészítés, nyelvek tudása) nyugszik. A mi úgynevezett „nagyközönségünk”-nek színvonala *in politicis* sohasem volt magas, s ami külpolitikai orientáltságát illeti, — sokszor megmondották — az meg határozottan alacsony. A diagnózis megvan, jó; az orvoslás volna a legközelebbi — sürgős — föladat. A gondos és átfutatos nemzetnevelés segíthet mindezen, s ha a mai generációt nem is tudjuk átförmálni, a fiatalok (l. Czákó cikke) tudják a bajt és sok jebből látom, hogy komolyan töreksenek a javításra.

Nagyon kikapnak a naiv emberek Czákónál, akiket „hangos dikciók” és „üres ígéretek” elkábítottak. A magyar természet, tudjuk, könnyen hevülő és pezsdülő, szélső lelkiállapotokra könnyen hajló. Nemcsak az az igaz, hogy az ígéretek kábítják el egykönnyen, hanem a balsiker épp oly hamar elcsüggeszti. Czákó cikke maga hű képét adja a magyar ember „politikai” lelkének. Mintha beleszeretne szavaiba és átgázol velük mindenben. De másrészt ott bujkál nála a csüggedés, amit

jó magyar lelkében az utolsó események váltottak ki. Csakó teljesen benne van a magyar tradícióban.

Amit a különböző orientációkról írt, az talán igaz lehetne, ha az orientációkat a legközvetlenebb siker és *azonnali* fizetség türelmetlen dualizmusa szempontjából nézzük. Azt sejtem, itt megint a terminológia körül van a baj. Azt, amit ő *orientációnak* nevez, azt franciául *courant*-nak, *rapprochement*-nak, *tendance*-nak, *amitié franco-X*-nek lehet nevezni. Ha a francia oly sok kifejezés közül válogatja ki esetenként a magáét, mit sem kell szégyelnünk, ha nálunk az *orientáció* így nem elégséges oly sok, rokon de mégis különböző eszmére. Vegyük az ő példáját, a lengyeleket. A lengyel külpolitika a két nagy szomszéd között annak az európai nagyhatalomnak a függvénye, amelynek primordiális érdeke, hogy Németország és Oroszország között ne jöjjön létre a területi kapcsolat, a még szorosabb kooperáció, Lengyelország romjain, — ez Franciaország. A versaillesi béke teremtette meg Lengyelországot, az uralkodó doktrína ott tehát az, hogy a békeszerződések szentek. Mindez ellenünk irányul. De: emellett lehetnek érintkező pontok közöttünk, a gazdasági, kulturális és — *sit venia verbo* — szentimentális területen. A mult kitorölhetetlen, azzal foglalkozni kötelesség, emlékezni is olyan jó régi és jobb időkre, mégha bús is sokszor az emlékezés. S ha e pillanatban nem is látunk lehetőséget magyar-lengyel politikai kollaborációra, nem szabad elfelejteni a klasszikus diplomácia ma már kissé primitívnek hangzó elvét: a szomszéd: ellenség, de szövetséges: a szomszéd szomszédja. Nem szabad — azért, hogy világért sem lássanak túlságos naivnak — minden *orientációnál* az *azonnali* fizetést követelni. Ha Magyarországot közelebb hozták egy pár lengyel hazafi szívéhez, ha egy kissé jobban megismernek minket Lengyelországban, ha — másrészt — egy pár magyar ember érti a mai lengyel problémákat és adandó alkalommal meg tudja magyarázni a lengyel külpolitika és gazdaságpolitika szövevényeit a magyar közönségnek, azonkívül hasznos közbenjáró lehet a két nemzet között, akkor a lengyel orientáció már megtette munkájának első részét, amit franciául *rapprochement*nak vagy *amitié polono-hongroise*-nak hívnak.

Amit a Vatikánról írt, azzal szintén nem érthetek egyet. Ha a cikkíró az ellen panaszkodik, hogy a Szentszék nem támogatja kellőképp az elszakított katolikus magyarságot, az más. De a katolicizmus egyetemlegessége elvéből következik, bármily szomorú ezt így egyszerűen leírni, hogy a cseh vagy tót katolikus Rómának épp oly kedves, mint a magyar. Ha tehát e részben akar némi illúziót szétfoszlatni, azt megteheti. Legfeljebb azt akarom megjegyezni, hogy nemcsak Magyarországnak van képviselője a Szentszék mellett, hanem a Szentszéknek is Magyarországon, sőt Prágában, Bukaresten és Belgrádban is. A Vatikáni információ és „befolyás” eszközei tehát számosak és sokoldalúak. Ha a játszmát tényleg elvesztettük — ami még kérdéses —, akkor ezt az egész Magyarországot veszítette el Románia ellen, vagy az erdélyi magyar katolikusok Bukarest ellen, de nem egy külképviselet a Szentszék ellen.

De nézzük a Népszövetségről szóló megjegyzéseket . . . Nem arról van itt szó, hogy ez a szervezet jó-e vagy sem, megfelel-e az ő vagy az én nemzetközi jogi koncepciómnak, hanem arról, először, hogy él és működik. Nem tesz senki jó szolgálatot a magyar közönség külpolitikai nevelésének, ha egy intézményről a lényeg teljes negligálásával beszél. A Nemzetek Szövetsége: államok szövetsége. Tagjai: az államok maguk. Az államok bizonyos célok elérésére társultak. Alapszabályuk: a Pacte-Covenant. Az államok szuverénitása érintetlen, amennyiben az

egyezségokmányban (Pacte) nem mondtak le egyes részeiről, vagy valamely nemzetközi szerződésben nem vállaltak ilyen kötelezettséget. A Népszövetségnek nincs léte, existenciája a tagállamokon kívül. A Népszövetséget senki sem látta még: ha valaki elmegy a szeptemberi közgyűlésre, akkor látja az összes tagokat (a tagok képviselőit): Albánia, Délafrika, Németország . . . egymás mellett ülni. A tanácsülésen pedig ott ülnek Nagybritannia, Franciaország, Németország, Hollandia, Chile, Japán, stb. felhatalmú képviselői, a tanácsstagok. Hogy most a magyar román döntőbírói ügyben nem értük el, amit kívántunk (t. i. a visszavont román bíró helyébe a semleges bíró kinevezését) azt annak köszönhetjük, hogy a kiküldött előadó, Nagybritannia képviselője (Chamberlain) álláspontunkat nem honorálta és javaslatában, amelyet két segédje, Japán és Chile is támogatott, 3, számunkra elfogadhatatlan, teljesen hibás elvet akart kimondatni. A Népszövetség (testetlen, abstract entitas) sehol sem volt. Folyton az államok beszéltek, képviselőik által. Aki a helyzetet ismeri, az nem beszél óriási magyar sikerről, legkevesbé legnagyobb emberünk, gróf Apponyi Albert, aki kitér az országos ünnepeltetés elől. Pedig érdemei óriásiak, mivel a helyzet pillanatnyilag az volt, hogy Chamberlain előadói javaslatát el fogják fogadni. Apponyi volt az, aki ezt megakadályozta, aki kivitte azt, hogy az előadói javaslat végén lévő szankciókat teljesen elejtették s az egész Chamberlain-rapportnak ajánlás jelleget adtak az eleinte tervezett határozat = minden felet és a bíróságot kötelező szabály helyett. Apponyi gróf egész közéleti működésében ilyen fölmérhetetlen következményű tettet alig találunk. S talán minden idők szónokainak beszédei között is alig találunk hasonlót: egy beszéddel megakadályozni erősen elhatározott tettet: megfordítani egy elsőrendű emberekből álló testület véleményét.

Erésben, elismerem, a cikkíró nem jár egyedül. Mindenütt olvashatni ilyen mondatokat: „magunkat a Népszövetség igájába hajtottuk a szanalási kölcsönnel“, vagy: „a Népszövetség rendszeresen negligálja a magyar kisebbségek panaszait“, vagy: „a Népszövetség urai azt kívánják tőlünk“ . . . Az ilyen állítások és kifejezések a logikus magyar gondolkodás ártalmára vannak; azt eredményezik, hogy az újságolvasó magyar publikum fejében teljes káosz keletkezik és ahelyett, hogy a dolgok és okaik mélyére menne, rászokik rossz és renyhe formulákra, egyet-egyét üt szóban ezen a furcsa szörnyön: Népszövetség és elintézettnak tekinti a dolgot. A végén azt hiszi már, hogy valami tüzet okádó és kisebbségeket evő apokaliptikus állat ez, valami Föcsászára a világnak, aki azon tépelőlik éjjel-nappal, mi módon bánthatja a szegény magyarokat. És elfelejti azt, hogy államok alkotják, ellenséges vagy barátságos államok, amelyek Genfben irányunkban éppoly — ellenségesek, mint Prágában, vagy éppoly — barátságosak, mint Hágában.

En talusi magányomban elég sokat olvastam a Nemzetek Szövetségéről, különösen az ellene irányuló német és amerikai irodalmat és Genfet is felkerestem néhányszor, hogy lássam közeletről. Láttam működni a szeptemberi közgyűlést, résztvettem egypár tanácsülésen, szívzorongva hallgattam Apponyi és Titulescu szópárbaját, beszélgettem a Genfbe sereglő idegenekkel, tudósokkal, újságírókkal. S ha más haszna nem volt ennek az ékesszólónak, számomra az volt, hogy megfogalmaztam magam számára három mondatban: *mi a Nemzetek Szövetsége*:

1° A Nemzetek Szövetsége államok társulása bizonyos célok (elsősorban a béke fönntartására és a világ művelt népeinek sokféle irányú együttműködése) elérésére;

2° A Nemzetek Szövetsége, *államok* egyesülete lévén, híven visszatükrözteti a világpolitikában mindenkor meglévő erőállapotokat, hatalmi viszonyokat.

3° A Nemzetek Szövetsége az államok közötti állandó vagy esetenkénti együttműködésének *egyik* módszere.

És mi nem:

1° *Nem* pacifista egyesületek, *nem privátemberek gyülekezete, nem felelőtlen emberek társasága, nem rajongó idealisták klubja, de nem is teljhatalmú, államok fölött álló Legfőbb Tanács, Világok Ura;*

2° *Nem* világotmegváltó, idealisztikus célok szolgálatában álló akadémia, önképzőkör, külügyi társaság;

3° *Nem,* ideológia, doktrína, mentalitás, szellem, gondolat, rajongás.

(Ferney.)

Szegedy Lőrinc.

BÉKE A KIRÁLY PORAI FÖLÖTT.

Ilyen címmel jelent meg az alábbi cikk a kolozsvári *Pásztoriújs* tavalyi évfolyamában. A Pásztoriújszet Áprily Lajos, Gyallay Domokos, György Lajos és Reményik Sándor szerkesztik. Egyik vezérfolyóirata az erdélyi magyarságnak. Minden kommentár nélkül közöljük a kis cikket, amelynek ismerete megkönnyíti az „erdélyi lélek” megértését.

A trónus bíbora fölé fekete gyász baldachinja borult és az ország népe hódoló kegyelettel kísérte királyát a nagy életnek végső kapujához. Összeroskadt egy emberi élet az ország koronája alatt, nem a feladatok miatt, mit a jelen elhozott magával, vagy amit a jövőndő mutogat feltárt várakozásban, hanem a fáradt test dőlt ki kimerülten pihenő örök álomra, az alkotó munka befejezése, a történelmi hivatás beteljesítése után. I. Ferdinánd elvezette népét a remény-ségek és vágyak megvalósulásának magaslatára, övé volt ez úton a legnagyobb gond, a legtöbb aggodalom, de az ő kimagasló nagyságában testesült meg az elért dicsőség fénye, öröme és korszakos jelentősége. Arany fényben is, érző emberi szív volt az életforrás keblében. A király elérte a történelmi magaslatot, hová felvitte az ő népét, szíve azonban nem volt kemény fémből, mint kovácsolt koronája és nem vihette tovább a saját emberi életét, amely immáron a múlté, de az eredmények terebélyes gazdagsága az itt maradt földi országáé és a dicsőséget is mind hátrahagyta örökségként. A história I. Ferdinánd nevéhez fogja fűzni az új Románia területének megszerzését s az új térképen az ő nevében rakták le alapköveit az új állam épületének. Az alapvető munkát megkezdette irányt mutatóan: a sors megadta számára ezt a dicsőséget is.

A továbbépítés feladata, hogy a betetőzés egyenlő boldogulást, egyenlő érvényesülési feltételek karjaira emelje a széles területi határok közt élő minden polgárát I. Ferdinánd országának. Hogy a korona fénye egyformán ragyogjon át a népek minden tömegein s a teherviselés egyenlőtlenségében legyen meg a polgártársi öröm, amivel az államfentartásra áldozhatunk.

Az argesi királysír kőlapjai között megpihenő fáradt szívnek meg volt ez a mindenfelé kiáradó emberi szeretet-melege az egész népnek felöleléséhez. Gyásznapok méla csendjében az elmélyedő emlékezés, a fájdalomban osztozás megmutatta ezt. A sír bezárultával az útmutató fáklyák lángjai gyúltak fel, szivéből az örök álomra szenderültek. Románia nagy királyának, I. Ferdinándnak emléke világító lelkiismeretként él az ország fölött és azt kívánja, hogy bölcs legyen az ő művének befejezése, mert ez a bölcsesség tud boldogulást nyújtani mindannyiunk számára és ez a népet boldogító bölcsesség ad nyugalmat az Elköltözöttnek az örökbéke csendjében.

A gyermek tanulni fogja az iskolában, hogy bőven áldásos volt uralkodásának korszaka, az ő neve nagy idők eredményeire fog emlékeztetni a mai napra következő időkben. Aki az argesi sírbolt kövei elé visszajár emlékezni, aki felidézi e multba süllyedt életnek emlékét, jusson eszébe mindig, hogy az ő álma akkor nyugodt, ha a boldogító békeesség mindenkre egyenlő áldásaiban élhetnek mindazok, kiket a korona fénye alatt itthagzott.

Legyen nyugodt az álma és legyen béke a porai fölött!

VISSZHANG.

„A neonacionalizmus lényege az, — írja a kultuszminiszter a Nemzeti Újság vezércikkében (jan. 29.) — hogy a magyar hazafiságot, az ősrégi patriotizmust öntudatosan kitűzött olyan célok felé vezessük, amelyektől a magyar faj megerősödését és hazánk föltámadását várhatjuk . . . Attól tartok, ha mindig csak a területi épséget emlegetnők, az után sóvárognánk és az elvesztettért gyászolnánk, a magyar patriotizmus érzelgessé zsugorodna össze és elvesztené feszítő erejét”.

*

Mussolini állítólag kijelentette, hogy az olasz művészet ezentúl vagy fasisztá lesz, vagy megszűnik.

*

„A Szinyei Merse Pál Társaság a szellemi munkások ősi szolidaritásától indítva tiltakozik azon kísérletek ellen, melyek a magyar kultúra egzisztenciális kérdéseit a politika örvényébe akarják sodorni, melyek tagadni igyekeznek, hogy a magyar léleknek elsőrendű életszükséglete lenne a művészet, a tudomány, a szép és a haladásban rejlő jólét, egyszóval a magyar kultúrfölény fentartása iránti ősi ösztönt egy politikai program ötlebévé igyekeznek degradálni”.

*

Császár Elemér írja (Uj Nemzedék, jan. 8.) Harsányi Kálmán regényéről, a Kristálynézők-ről: „Aki nem tudja magáról lerázni a konvenció jármát, az ne nyúljon hozzá. Itt nem kap regénysablont, érdekes eseményekből összesűrűsödő mozgalmas históriát, hanem belső történet: egy az átlagon jóval fölüllemelkedő emberi lélek összeroppanását, szemmel nem látható, pusztán intuícióval megérthető, egészen belső okokból. S ne nyúljon hozzá az sem, aki értékkélete alapjává a valószínűséget teszi . . .” (Császár Elemérnek ez a nyilatkozata vallomástétel a realista kritikusok által sokáig félreismert új magyar spiritualizmus mellett.)

*

„Kétségtelenül Molnár Ferenc írta meg korunk egyik legtisztább emberségű és legmegragadóbb hangulatú színpadi remekművét, a csodálatos és nála is egyetlen Liliomot, amelyet még a szigorú és igazságos Alfred Kerr is Euripides és hasonló nagyságok művei mellé helyez. És ne mondja senki, hogy nem a magyar génusz dicsősége és diadala a Liliom, amelyben a magyar főváros ligetének szentivánéji álma elevenedik meg a maga zenéjével és zsvajával, vagy A Pál utcai fiúk ifjúsági regénye, amelyben a fiatal Budapest grundja támad föl a szívekben. Molnár Ferenc nagyvárosi ember, de talán a nagyváros is lehet magyar és a mienk, nem csupán a Bckony és a Hortobágy. Most a szabad és gazdag Amerika fogadta és ünnepelte Molnár Ferencet, aki fehér hajával és piros szívével a magyarság számára nyalábolta föl a babérokat és akinek fájdalmas honvágya máris Budapest felé fordul aggódó gonddal és félő reménységgel. Nem mondjuk, a szerencsének is kiválasztott gyermeke ez a monoklis költő, nem csupán a muzsáknak kedvence, szó sincs róla, Ady Endre még inkább megérdemelte volna a világ hódolatát, de mégis, az a ragyogó reflektor, amely most Molnár Ference sugárzik a föld minden részéből, a magyar kultúrára is veti fényét és a mi irodalmunknak megismerését és megbecsülését segíti elő”. (Délmagyarország, jan. 13.)

*

A Bács megyei Napló karácsonyi száma harmadrangú nyilatkozatokat közöl szerb íróktól, európai irodalmi kérdésekről. Az egyik szerb kitűnőség, akit a Bács megyei Napló „ismert beogradi figurának” és a futball-meccsek kedvelőjének nevez, sajnálkozik azon, hogy a budapestiek „lenéznek mindent, ami a Balkánról kerül ki. Pedig nálunk is van civilizáció (!), ha nem is mérhető magyar mértékkel, mert nálunk tulajdonképpen a falu és a városi középosztály között nincs különbség”.

*

Jól esik olvasni, hogy Horváth Cyrill, az Akadémia rendes tagja állapítja meg Ady Endréről a hazafiságot: „Az Ihar a tölgyek közt c. vers sokat idézett sorai a következők:

Száradjon ki az iharfa,
A büszke fa, a magyar fa . . .
Leveleit elhullassa,
Virágait korán esse,
Sohse lássa, sohse lássa
A szent napot terebélyel.

Azt mondták, Ady a rövid versezetben galádul elátkozta nemzetét. De ez az értelmzés nem tedi a valóságot. A kis mű nem átok, hanem egy sötéten láttó magyar lélek kétségbeesett kitörése. A büszke fa: a magyar faj, melyhez a költőt elszakíthatatlan kötelékek csatolják. Egy a gyökerük, az életük, a sorsuk”. (Budapesti Hírlap, dec. 25.)

*

A Neue Freie Presse tárcájából: „... a komáromi hidon cseh fináncok ülnek. De bátran megszólíthatod őket a Jókai nyelvén: a budweisi vagy igláui telep már megtanulta ezt a nyelvet és a kávéházban, ahol hivatalnoktársaival magyar cigány, mellett mulat, a csehek épügy olvassák a Pözsonyi Híradót, mint a prágai cseh lapokat”.

*

Rákosi Jenő szavai (Pesti Hírlap, jan. 14.): „Végül is arra fog bennünket a história megtanítani, hogy a nép csak rabsorsban tud boldog lenni. Eszméknek, babonáknak, illúzióknak a rabja, s ha ezeket kimerítette, nálánál erősebb ember rabja lesz, annak adja meg magát. Bálványokra van szüksége, s néha fetéseket emel oltárára. Egyszer Kossuth, egyszer Károlyi Mihály lábai elé teszi az országot. Micsoda hallatlan epizódja a világtörténetnek az orosz szovjet-alkotmány. A legkorlátlanabb autokráciát elsöpri a nép és a cár helyébe ültet egy bujdosó embert, aki sokáig itt tanyázott hóboros filozófusokkal Budapesten, harmadrendű kávéházak asztala körül”.

*

Dóczy Jenő „Népiesség és hagyománykultusz” címmel cikket írt a Magyar-ságba (jan. 15.), amelyben teljesen azonosítja magát azzal az irodalmi tendenciával, amit a Széphalom elejétől fogva hirdetett: „Hagyománykultuszra, a nemzeti hagyományok ápolására nagyobb szükségünk van mint valaha, de igazán nem volna kíváncsi, ha elborítana bennünket a népieskedés homokszármuma. Az irodalmi népiességnek megvolt a maga nagy hivatása a múltban, meg lesz a maga

irissító szerepe a jövőben is. De hogy is mondta csak Arany János? — A népiesség maradjon illő határai közt!"

*

Kállay Miklós írja az Adyt magyarázó Hatvany Lajosról: „Hatvany soha nem értette meg igazán Adyt. Akiben egy csöpp érzék volt az igazi költészet iránt, az izgatottan figyelt Ady első versére, amely a Jövendőben megjelent. A Figyelő első Ady-versei valóságos lázat keltettek abban a nemzedékben, amely érezte itt egy nagy költői megújodás szükségét. Hatvany süket volt ezekkel a versekkel szemben. Nála hiába döngtetett kaput, falat az Új versekkel Góg és Magóg fia. S a megértők már rég betéve tudták a Vér és Arany legszebb verseit, mikor még a nagy Gyulai Pál kis tanítványa az Új versekkel küzdött. Soha végzetesebb tévedés nem volt, mint a Hatvanyé, mely Ady verseiben Maeterlinck-utánpótlásokat látott.” (Nemzeti Ujság.)

*

Sik Sándor a Széchenyi-Szövetségben előadást tartott arról a kérdésről, hogy miképpen olvassa a magyar ifjúság Ady Endrét. Az előadás kiemelkedő része volt az a fejtegetés, amely Ady egyéniségének tragikus kettősségét boncolta. Ady diszharmonikus zseni, akiben kettős én lakott. Az egyik a maga lényének irracionális kétségeivel tépelődő, bizarr, bűnös, démonikus, dekadens lélek, a másik viszont valami pogány magyar őserőtől duzzadó egyéniség ellenállhatatlan sugaraát szórja maga körül. S ebben a tragikus kettősségében egynek látta a maga sorsát a magyarság tragikus sorsával. Életében inkább lényének ezzel a dekadens részével aratta sikereit, mert lényének másik részét bámulói meg sem értették. Viszont az ellentábor csak ezért gyűlölte s nem látta meg benne a tragikus magyar fát, amely minden nedvét a magyar talajból szivta. De a dekadens költő mellett ott van a pogány magyar őserő, amely más formában, de lényegében éppen úgy megvan Pázmányban, Zrínyi Török áfiumában, a Vén cigányban, Arany Jánosban, Széchenyiben és Prohászkaiban. S a tragikum az, hogy dekadens és vad erővel magyar egyszerre, telke mindig ennek a két ellentétes erőnek véres csatát. Rámutatott még Sik Sándor Ady forradalmiságának, káromló, dacos, szitkozó költészetének lelki forrásaira; a megsebzett Bercsényi lélekhaborgó eb ura lakója ez, amelytől sarkalva, szinte akaratlanul sodródott olyan szertelenségekbe, amelyekbe lelke mindig betesajgott.

*

Makkai Sándor Ördögszekér című regénye az erkölcstelenség vádját alól Túri Béla esztergomi kanonok részéről kapja meg az abszolutiót: „Báthory Anna bűnhődésének tragikuma a testvérszerelem tényében kulminál, de pszichológiai okait keresve, onnan is indul ki. Makkai Sándor így kapta a történelmi adatokból Báthory Annát, ha tehát ő regényének főalakjává tette és a végzetes tragédiáját meg akarta írni, nem volt más választása, minthogy ezt a Báthory Annát hozza színre s ennek tragikuma hirdesse ékesen szóló bizonyossággal az erkölcsi rend sértettségét. Mert végelemzésében és egész hatásában az Ördögszekér ezt teszi. Lehet arról szó, hogy kellett-e Makkainak Anna és bűntársai erkölcstelen cselekményeit mindig oly eleven színekkel festeni meg, amint megtette és hogy nem kellett volna-e az erkölcsi érzékének dominálni a részletekben is az írói realitás felett, de arról beszélni, hogy Makkai az Ördögszekérben a vérfertőző testvérszerelemnek állított csalétket vagy hogy ennek adott irodalmi keretet, valóban

nagy együgyűség. Az erkölcsi világrend fényessége a sötétségből vagy avval szembe állítva is világíthat, sőt a tragikum ereje szerint onnan kaphat sokszor megdöbbentő világosságot."

*

A Pester Lloyd kioktatja a Turáni Társaságot: „A Turán című folyóirat turáni tudósításai közül hiányzik az a hír, hogy Kemal pasa programbeszédében kifejezetten a turanizmus ellen nyilatkozott". (1928. jan. 14.) A lap azután kifejti, hogy a török kormány nemcsak gazdasági, hanem kulturális téren is — a magyarság megkerülésével — egyoldalú német orientációt folytat.

*

Zsigmond Ferenc írja a Protestáns Tanügyi Szemlében: „Aki ezután sem akar Adyról megrovásnál egyebet tudomásul venni, az kénytelen lesz vitára kelni nemcsak a Nyugat munkatársaival, hanem a Magyar Tudományos Akadémia és a Kistaludy-Társaság elnökével is".

*

Szabó Dezső készülő regényének — a „Miért"-nek — előszavában a regénynek új meghatározását adja: „Ma már a regény az egész modern emberérettel végtelen. Végtelen: mert az ember nőtt azóta. Mi túlduzzadtunk az egész univerzumot s bőrünk alá került az egész világ. Az egész világ akar, tesz, csókol, bűnözik és hősködik bennünk. A világűr lángborzas mumusai, a lágyult csókú és vad harapású hisztérika: az időjárás, növények, állatok, tömegek, korok: az egész élő világ hása történik az én akaratomban. Ennek az emberen át minden elemével csókra és zsákmányra rohanó világnak lírája: a regény. Ez a legteljesebb emberi hangszer. Korlátlan és végtelen, mint az emberi élet. Benne van minden más műfaj; dráma, dal, óda, ballada, szatíra, epigram, epitáfium, epitalamusz, elégia, diti-rambus, mese, szónoki beszéd, halotti könyörgés, opera, operette, fabliau. És ezenkívül minden emberi hang. Beethovent és Chopint, Wagnert és Zerkovitzot, Grieg-et és Fráter Lórántot életük teljes kibomlására tudja kifejezni. Több színe van, mint a festészetnek, több titkát mutatja a formának, mint a szobrászat. És mindenekelőtt: architektúra".

*

Az ügyésznek Hatvany Lajos ellen tartott vádbeszédéből: „Mint író, publicista és mecénás teljesen a forradalom szolgálatában állott és a forradalom embe-reivel állott barátságban, akik közül például Ady — aki egyébként a magyarság egyik legnagyobb költője volt — Hatvanyt a legnemesebbnek, a legtökéletesebbnek és a legszebbnek is titulálta".

*

A görög kormány Henri Barbusse francia regényíró számára megtagadta a beutazási engedélyt.

*

Blasco Ibanez-ről eddig csak azt tudtuk, hogy világhírű spanyol regényíró. Most, hogy meghalt, megkapjuk a világhír magyarázatát is: fáradhatatlanul harcos író volt, a francia enciklopedisták utóda, aki a fölvilágosodottságért, a népek jogaiért küzdött; profétai és agitatori temperamentuma miatt külföldre száműzték... „Pamflettje, amelyben a mai spanyol kormány és a királyi ház panamáit és vérengzéseit leplezte le, úgyszólván az egész művelt emberiséget megmozgatta". (Mindezeket csak azért említjük, mert nem lehetetlen, hogy valamelyik ó-konzervatív folyóiratunk dicsőítő alagját főg közölni Ibanez-ről halála alkalmából.)

R O S T A.

PUNALUA.*)

Palasovsky Ödön könyvét joggal fogadta derűltség s eltekintve az „Uj föld“ körébe tartozó írótól, elfogulatlan megértésére vagy megértésére senki sem gondolt. Pedig Palasovszky Punaluája nagyon is benne gyökerezik a mai ember pszichéjében, ha el is rugaszkodott a hagyományos fejlődéstől, hogy a benne élő prehisztorikus embert juttassa szóhoz, kit a kultúra és a civilizáció következetessége, fiktív ideái, szigorú megrendszabályozása száműztek a nagy szellemi küzdelmek fórumáról, még pedig nem a spekuláció segítségével, mely logikusan igyekszik rekonstruálni a hajdani embert, hanem a legközvetlenebb megérzéssel, mely ideig-óráig el tudta feledtetni vele, hogy ő is tagja a mai élet kulturális közönségének.

Mindenki szépet és fölemelő gondolatokat vár attól a könyvtől, mely történetesen keze ügyébe kerül, pedig a Punalua *megérzésének* első föltétele éppen az, hogy az olvasó mondjon le mindarról, amit eddigi művészi élményei alapján a szépről és fölemelőről leszűrt magának, mert Palasovsky nem művész s nem is akar művészetet adni, a tradicionális művészet értelmében. Ő egyszerűen ember s elveti mindazon formákat, melyek szinte ráölmosodtak a kifejezés lehetőségeire (akár szükségképpen, akár nem) s e nagy forradalmi munkában nem riad vissza sem a gajdolástól, sem az értelmetlenségtől, hogy megszólaltassa önmagában azt, ami még ép. Benne a tárgyak, a fogalmak elveszítik régi jelentésüket s ennek megfelelően gondolatait sem kényszeríti arra, hogy a logika láncain vergődjenek, hanem, fölhúzza minden sorompót, megfontolások nélkül tereli egyiket a másik felé, úgy ahogy éppen kiszakadnak belőle. Ez az anarchikus össze-vissza hömpölygés azonban, kómiikus asszociációival, egymásba torkoló szakadatlanságával, mégis alkalmas bizonyos érzelmek föltámasztására, olyannyira, hogy, aki meg tud szabadulni előítéleteitől, néha nagyon is mélyről fakadó sorokra bukkan, melyek szinte a mondanivalók igényeivel vésődnek az ember tudatába. Palasovskynak nem fontos a téma sem, mert nem akarja magát arra kötelezni, hogy egy vagy két eszme szolgálatába szegődvén, egész teremítő képességét azok fölcicomázására, megértetésére fordítsa. A Punaluát csak megérezni lehet s ezen művelet megkönynyíttését célozza Palasovsky egyik erőssége is: a zeneiség.

Minden ritmus. Mintha egész lényét hosszú és bonyolult (vagy nagyon egyszerű) ritmus-képletek tölténék be, melyek nem tudják kívánni, hogy megfelelő, észszerű tartalommal töltsék őket a költő, s kiáradnak belőle, csak a maguk zenei erejében bízva, hogy másokat is magukkal ragadjanak. S tényleg! A szavak jelentése eltörpül s a nagy zenebonában már észre sem vesszük, hogy a szerző a havat zöldnek, narancsnak és mindennek nevezi.

Halljátok a zenebonák tiszta hangját?

A zene megöli a tartalmat. Maga a Punalua szó is, mely kellő tipográfiai aláfestéssel tündököl a címlapon, inkább hangsorával, mint jelentésével akar hatni,

*) A fiatal költő kritikáját egy másik még fiatalabb „költő“-ről — azzal az érzéssel közöljük hogy: *comprendre, c'est tout pardonner*. Megjegyezzük még, hogy Palasovszky Ödön, a Punalua hírhedt szerzője, nem azonos Palasovszky Bélával, folyóiratunk munkatársával. Szerk.

mert ez utóbbihoz aligha van köze. Valami barbár hujántás jut eszünkbe, ha ki-ejtjük e szót s nem is kutatunk tartalma után. Van ebben valami néger vadság, idegenszerűség, aminthogy maga a könyv is a legkézzelfoghatóbb bizonyossága annak a széltehen-hosszában divó négerkultusznak, mely az utóbbi években nagyobb figyelemre tanította Európát a feketék művészetével szemben. Az *Izzoldmpa-Punalua* is talán néger (vagy prehistóriai) vallási szertartásra emlékeztet bennünket. Érezzük a hókusz-pókuszokat, az eszeveszett fanatizmust, az örjögő táncot, a dúrva üvöltözést, melyek a szerző minden kulturális eredménytől önkéntesen megfosztott lelkében tombolnak, hogy életre hívhassa a nagy, új valamit: Punaluát.

„Hogy Punaluát megtaláljam — mondja előszavában — el kellett szakítani magamat mindentől és mindenkitől. Testvéreimtől, barátaimtól, apám és anyám emlékeitől, a dolgok régi nevétől, arcaiktól, megszokott értelmüktől.”

Aztán így igyekszik megfoghatóvá tenni a megfoghatatlant:

Punalua a dolgok új lelkét jelenti!

vagy:

Hajnal felé búcsúzz és vissza ne nézz
 Punalua éje egyetlen éj
 Punalua csókja csak egyszer a tiéd
 Mert mindig más ágyban vár Punalua és mindig messzibb tengerek
 felé tart szomjának sodra
 És mindig más ágyban vár Punalua és mindig más városokban vár
 és idegen tavakban fürdik és idegen tájakon fészülködik
 A küszöbről hív, a fák tejét issza és mindig messzibb tengerek felé
 visz nyéneke sodra
 És mindig jön Punalua és mindig megy a küszöbről hív
 Ne felejtse Punaluát.

A nagy Ismeretlen megsejtésének egyetlen pillanata, mely vigasztalanul rohan tova, hogy még nagyobb, még újabb látomások felé csalogassa papját: mintha erre döbberne rá a költő s bevallhatjuk, a hivatalos művészet szempontjából sem kivetendő módon.

Alki tényleg figyelemmel kíséri a mindenütt előburjánzó groteszkségeket, kicsavart táncokat, burleszkeket, *jazz-bandet*, nem mehet el e könyv mellett sem közömbösen, mert ennek is minden sorából kiviláglik az, ami a föntiekből, t. i. a fájdalmas, tragikómikus harc a civilizáció és a — ratio ellen. Valami formátlan, beteges, ideges nyugtalanságról van itt szó, mely a régibe már nem tud beleilleszkedni, de az új formát még nem lelta meg s talán sohasem leli, mert ezúttal már nemcsak sallangjaitól próbáljuk megfosztani az ember lelki berendezését, hanem valahogyan egész struktúráját szeretnők megrenoválni. Vajon újjágyúrható-e az ember? Ez a kérdés természetesen Palasovskyt is foglalkoztatja s hol diadalmasan, hol szkeptikusan felelget rá. Nehéz hinni benne.

Minden ördögi ikacaja mellett is sok ebben a könyvben a tragikus, mely már előre sejteti a fáradozás hiábavalóságát. Palasovsky maga is érzi ezt s azt mondja: „Még egy utolsót kiáltok.” Valahogyan ő is tudja, hogy ez az egész fölkavarni akarás meddő s ily módon még egy kis állomás szerepét sem töltheti be a történelem menetrendjében. Így kapunk aztán vers helyett *irodalmi jazz-bandet*.

Nekünk azonban, azoknak, kik szemtanúi voltunk minden próbálkozásnak, kötelességünk egy pillanatra megállni itt is, annál is inkább, mert ebben is megvan a törvényszerűség. Hiszen minden túlkultúra valami ehhez hasonlóval végződik s nem egészen önkényes az, hogy az írók ma örömmel vetik magukat a primitív emberre, legyen az akár paraszt, akár néger, akár történelem előtti kor hőse. S aki meg akarja sejteni ezt a kakejóniát, az „ijjaaja” és „u” kiáltásaival, annak bele kell merülnie a maga őszönös primitív voltába, mely előtt összekuszálódznak az ismeret szálai s amely csak egy nagy hörgésben tud számot adni létezéséről.

Hogy ennek van-e értelme, az megint más lapra tartozik s e sorok írója sem akart itt értékelni s megelégszik a konstatálás tényével. Lehetséges, hogy felelőtlenség az olyan ember részéről, mint Palasovsky, aki néhol tényleg mély s talán más köntöst is tudott volna adni ugyan ennek az érzésnek. Néha jogosan gondolhatnának alkarnokságra is.

Az *őz-Bibliában* már elomlóbb hangulat uralkodik, s ha nem zavarná olvasásunkat az a néhány nevetséges szóösszetétel és írásjelhiány, talán érintkezési pontot is lelhetnénk Palasovsky és az elődök között. Itt már a mai ember is szóhoz jut, az eszméért harcoló Palasovsky:

Hányjátok az utcák fekete köveit Tépjétek alája
emberkörmötök Ott ver valahol az utak alatt Száz
öltre ezer öltre A földnek elvesztett szíve.

Vagy:

Jön már jön az őz-csorda
Zengő viharját veri-gyújtja
Igy zsendítjük mi föl az erdőt a piacok tört márványára
Igy zendítjük föl hegedűnket a halott városok fölött Nagy meleg földek ölelőjén Ujult
szerelemek nyaralásán.

A szeretet, mely hálára, megadásra kötelez, sokat foglalkoztatja a szerzőt s az anyával, mint ennek a fájdalmasan jóra, tehetetlenségre kényszerítésnek szimbólumával nagyon nehezen tud leszámolni:

Mert anyák vannak
Anyák anyák csoda buzgók nagy-nagy szemükkel
mindig gyöngék Mégis szemükkel mindig erősek
A kik fiakért betegednek . . .

Vagy:

Törjétek meg a szeretet híg uralmát ez lesz a hála Menjétek
és keressétek meg a kegyetlen szerelmet, mely egyformán
sebez és becéz.

Érzi, hogy azok az ellenségei-e nagy útban, akiket szeret:

... föl kell, hogy vegyem a harcot azok ellen, akiket szeretek.

Sőt Punaluához is így ígházkodik:

Add a gyújtogatók nagyságát, hogy gyújtani tudjak, kökemény lánggal!... Add nekem a gyilkosok meredekségét, mely irgalmatlan, irgalmatlan!

S végül:

Punalua légy irgalmatlan!

Szerelmi eksztázisában nagy víziói vannak:

... mikor a fák karja
csókba csavarult Színes hegyek szerelmet ütöttek
Akkor szerettelek el a vizektől
Dalolj-leány ölelj-leány

... Nemtudomén földről indultál Így
áltál meg a sose tudom partra Daloltad az estékbe
szájad És lábad alá térdelt a tenger.

Érzi az írás nagy hatalmát:

A tintatartó mélyebb mint a tenger
mélyebb mint az ártézi kút
Ó sokkal mélyebb mint a gyár
Mélyebb a csóknál is egy síkoltással.

Hisz a betű erejében s szinte áhitatosan mondja el a költő hitvallását:

Míg egyszercsak a tüzek megpuhulnak és megmelegszenek
Míg egyszercsak a vizek megnedvesednek és elindulnak
Míg egyszercsak valami elbomlik és újjáalakul
Mikor eljönnek a tintatartóból a forgószelek
Hogy átrendezzék a habfehér ingek alatt
Belül belül
A sajjó koporsókat.

Közben, mintha valami démonikus akarat kormányozná, vigyorogva gáncsolja el saját magát, hogy nevetségessé tegye azt, amit fölértett mélységéből. Irtózik minden érzelmességtől és sajátmagának sem bocsájtana meg egy-egy pillanatnyi szomorúságot. Nem akarja, hogy sajnáljuk ...

A forradalmár így kiált föl benne:

Készen vagytok-e öcsém és húgaim? El tudtok-e szakadni régi játékaitoktól, apától, anyától? Az indulás perce közel. Így a kövérek és soványok sohasem érthetik meg egymást, sem pedig a nagyok és kicsinyek ...

Őszinte emberiség nyilatkozik meg e sorokban, talán ellensúlyozzák azokat a túlkapásokat, melyektől egyébként hemzseg a könyv. A nagybetűk össze-vissza használása, kóták és mindenféle jelek bizonyos kicsinyességre en-

gednek következtetni, ami sokszor bosszantóan hat. Palasovskynak nem kellene ilyen olcsó külső eszközökhöz folyamodnia, hogy lázadó mivoltát kifejezze. Természetesen ez a tipográfiai hatásvadászat sem új, hiszen már régóta és mindenfelé így akarnak határt vonni maguk s a többiek között azok, akik egyébként lényegileg még kevesebb újjal tudják meglepni az olvasót.

Palasovsky, mindenestre nem életideálunk s csak mint forradalmi jelenséget akceptáljuk, mely alkalmas a költői mesterséggel járó üres technikai fogások neveltségessé tételére. S annak, aki vérmérsékletileg keresi az újat, aki a korának megfelelő formát akarja kikristályosítani magából, annak át kell vágnia magát a kísérletezőkön is, akik — fájdalom — néha nagyon is kómikusan hatnak a maguk merészségében. Ennek oka rendszerint éppen az, hogy, az újításokat nyomon követő művészettfilozófiákat receptként fogadják el azok, akiknek vajmi kevés részük volt ez utóbbiak kijelentésében. Palasovsky nem kontár, bár amit mi akarunk, az nem olyan, mint a *Punalua*, de köze van ehhez is.

Jogosan fölmerül a kérdés ezek után, hogy vajjon érdemes-e a tradicionális művészet megkerülésével ezeken az utakon haladni s nem fog-e mindvégig gúnykacajba fulladni a Palasovskyak kísérlete? Ki lehet-e tépni az ember lelkéből a multat, meg lehet-e fosztani az érzékszerveket eredeti funkciójuktól s az értelmet a kontrollálás jogától, hogy mintegy bizzar álomban omoljunk bele ebbe a kavargásba? Ki tudja?

E sorok írója nem érzi magát jogosultnak arra, hogy e kérdésben döntsön s csak arra szeretné föl hívni a figyelmet, hogy a *Punalua*, épp úgy mint a többi hasonló teremtes, nem légürestérben látott napvilágot s hogy minden sorában hű tükre mindannak, ami körülöttünk lejátszódik. Hogy mit ér, azt nem tudja, de hogy létezik, azt tudomásul veszi s avval is tisztában van, hogy miért és miből keletkezett. S ki tudja? Talán eljön a kor, melyben mindenki meghódol a képtelenségek előtt, melyben mindenki édes bódulattal élvezi a nagy logikátlanságot, az érzékszervek játszi fölcsérélését s a művészet, mely ebből fog értéket kovácsolni, éppen olyan nagy missziót fog betölteni, mint már nagyon sokszor: el fogja feledtetni az emberekkel a mindennapi élet vaskalapos kényszerűségeit.

(Szeged.)

Berczeli Anzelm Károly.

A MAGYAR NÉP LAPJA.

Az alábbiak elmondására Balogh Józsefnek a *Magyar Szemle* januáriusi számában megjelent cikke készült. És az a meggyőződés, hogy annak, aki magyar néplapot akar szerkeszteni, követendő például igenis a Kolozsvárott megjelenő *Magyar Népet* kell vennie, melynél jobb néplapot eddig magyarul senki ki nem adott. Érdekes voltát egyébként Balogh József is elismeri, csak a végső következtetése az, hogy: „nem a kíváncsi típusnak adja valaminő példáját”. Merem állítani, hogy épen, mint típus követendő példa, ellenben a részletekben kell majd a helyi viszonyoknak megfelelő változtatásokat tenni.

Jól ismerem a *Magyar Népet* keletkezését és fejlődését. Tudom, hogy annak alapítói is „a nép lelki és erkölcsi nevelését” tűzték ki végcélul, mint Balogh József. De ezt nem azonnali eredménynek remélték, hanem programjuk betetőzésé-

nek. Előbb ott is — itt még inkább, — a nép bizalmát kellett megnyerni. Ha ez megvan, megmondja maga a nép, hogy mire van szüksége! Így lett a *Magyar Nép* 8 oldalasból előbb 12, ma 16 oldalas lappá, melynek 17.000 az előfizetője, legalább háromszor annyi az olvasója és legalább tízszer annyi a hálás tisztelője. Népszerűségének jellemzésére elég elmondanom, hogy ott, ahol én születtem, egy gazdaember napi egy liter tejet ad a póstásnak, hogy már pénteken este, megérkezése után azonnal kézbesítse a lapot, szombat délelőtt helyett. Ha van külső siker, akkor ez az!

A belső siker pedig abban van, hogy mindennemű állásfoglalásukban követik tanácsát az erdélyi magyarok.

Ennek titka nem az olcsóság csupán; hiszen láttuk, hogy a gyorsabb kézbesítésért is milyen áldozatra képesek. Fontosabb az, hogy a nép szükségét érzi a lap mindennemű tanácsadásának, s megbízik a tanácsadóiban. Miért? Azért, mert nem *népiesen* író, hanem a népből kinőtt, de tőle lélekben soha, egy percre el nem szakadt emberek írják. Ezek az írók, mikor látogatóba vagy éppen vakációra hazamennek családotól a faluba, nem leereszkednek a néphez, hanem felüldülnek szülőfalújukban, s a falú népe nem ünnepli őket, hanem szeretettel, nyílt szívű bizalommal veszi körül, felkeresi őket, hogy egy kicsit elbeszélgessenek, vagy ők keressik fel egykori iskolatársaikat. Egyházi vizitációk, püspöki bérmautak, mind alkalom a *Magyar Nép* munkatársainak arra, hogy a nép szükségletét kipuhatolják. Kolozsvárott pedig a hetenként szokásos összejövetelek a fehérasztalnál arra jók, hogy a következő hetekre megcsinálják a kitapogatott szükséglet kielégítésének tervezetét, s kijelöljék mindenkinek a feladatát. Megy, a vidékre a parancs: okkorra, ezt, — írd meg, kérünk! A kibúvó, magakéretés, — nem szokás.

A Magyar Nép különben sem egyetlen eszköze az erdélyi magyar nép nevelésének. Szervesen kiegészíti a *Magyar Nép Naptára* és a *Magyar Nép Könyvtára*, melyeket ugyanaz a szerkesztőség, alapos tervszerűséggel csinál.

Még azt sem lehet mondani, hogy a *Magyar Nép* sikerének magyarázata egyedüli volta. Mert volt versenytársa is: a *Magyar Népűjság* és az *Erdélyi Barátság*, — ha a címekre jól emlékszem. Az utóbbi tán most is tengődik; az előző megbukott, pedig a községeknek kötelességük volt bizonyos számú példányra előfizetniök. A magam részéről kétségtelennek tartom, hogy a néplap kérdése első sorban lélek kérdése; azon fordul meg, hogy a fennebb mondottak értelmében arra való emberek hajlandók-e szívvel-lélekkel belefeküdni, s pár évi ingyen vagy olcsó munka kockázatát vállalni. A másik, amit kétségtelennek tartok az, hogy ezt a néplapot a fővárosból megcsinálni nem lehet. Mert ez, legalább az első pár esztendőben, nem — főleg nem — íróasztali munka.

És még egyet! A Néplap sikerének elengedhetetlen feltétele a nép tanítva nevelésének önzetlen és kizárólagos szolgálata. Mihelyt ez csak jelszó, melyet más célok köpenyegéül használnak, — már meg is bukott. Ellenben, ha valaki a nép nevelésének ügyét egész lélekkel szolgálja, idővel ő fogja azt minden tekintetben irányítani. A nép bizalmatlan, s nem egészen alaptalanul az; de hálás is, ha arra komolyan megpróbálnak.

(Szeged.)

Buday Árpád.

MAGYAR KULTURFÖLÉNY PÁRISBAN.

Multkoriban Edmond Jaloux a *Nouvelles littéraires*ben két tárcát szentelt: három finn könyvnek. Egyszerre jelentek meg: Kivi különös, nagyszerű műve: a *Hét testvér* és Linnankoski két regénye *Dal a tűzpiros virágról* és a *Menekülő*k. Egyszerre vonult föl a három könyv jó párisi kiadónál, jó fordításban, jó előszóval ellátva. Jöveitelüket szépen beharangozták, jól megszervezték ismertetésüket. Jaloux két tárcát ír rólunk . . . Azt mondja az egyik Linnankoski regényről (francia címe *Le chant de la fleur rouge*): „Az egész történet így egy nagy költemény, életerős, friss, az újúság nagy szépségének szentelve . . . Személyei közé Linnankoski megeleveníti az egész természetet, a tárgyakat, mindent . . . Ez a regény olyan könyv *qui ne ressemble à aucun autre* . . . A *Fugitiis* végső akkordja a békének és derűnek valami nagyszerű impresszióját váltja ki bennünk.“ Mindenki, aki a *Nouvelles littéraires*est olvasva (és Franciaországban, de a nem francia-külföldön is nagyon sokan olvassák), tudja most már, hogy van három nagyszerű finn könyv, amely ismert kiadónál nemrég jelent meg, amely először: irodalom, másodsor: finn irodalom. Magyar könyvekről sohasem olvasott Jaloux-tárcát a *Nouvelles littéraires* publikuma és ha bemegy egy könyvesboltba és kéri a franciául olvasható magyar irodalmi műveket, szintén három könyvet tesznek elébe (azért, mivel csak annyi kapható). De ezek nem a magyar Kivi vagy Linnankoski munkái, hanem:

1° Eguène Heltai regénye: *Monsieur Selridge, escamoteur*.

2° *Anthologie des conteurs hongrois d'aujourd'hui*. — Ebben kap ugyan egy kis Móriczot, Kosztolányit és Babitsot, de mellett Molnár Ákost, Strém Istvánt és Szomory Dezsőt is.

3° és végül: *Anthologie de la poésie hongroise contemporaine*. — Ebben már egészen mérsékelten kap Adyt és Babitsot, mivel a hely kellett Fenyő Lászlónak, Forbáth Imrének, Illyés Gyulának, Komor Andrásnak, Török Sophienak, Nádas Sándornak és a többi magyar ismeretlennek . . .

*

Ugy tudjuk, hogy valahol egy államtitkár csak azzal foglalkozik éjjel-nappal, hogyan lehetne ismertetni fordításokban a magyar irodalmat külföldön. Mi bátrak vagyunk megmondani: ahogy a finnek. Ugy azonban ne, ahogy nálunk csinálták régen: valakinek adott a kormány nagyon sok pénzt, hogy fordíttasson franciára magyar remekeket. Erre az illető nyomban lefordíttatta az akkori kultuszminiszternek — egyébként kiváló — munkáját és még néhány magyar könyvet. De ezek valahogy nem tudnak eljutni Párisig. Talán a *Bibliothèque Nationale* katalógusába belekerülnek. Ez is carnière. De olvasók asztalára nem. — Vagy úgyszólván lehetne csinálni a magyar irodalom francia terjesztését, ahogy *Revue des Etudes hongroise* csinálja a magyar irodalmi és történelmi kutatásokét. Most a *Revue*-mellé egy könyvsorozatot is alapítottak: *Bibliothèque d'études hongroises*. Miért nem csinálnak a *Revue* szerkesztői egyszerűen csak *Bibliothèque hongroise*-t? Az ő revuejük és könyvsorozatuk Párisban jelenik meg és nálunk nem igen ismerik, nem is nagyon méltányolják. Okosabban tennék, ha fordítanának a dolgon, mint az a föntemlített illető tette? Vagy ahogy mostan teszik: fordítanak, fordítanak, de a fordítások megjelenése államtitok . . .

(Páris.)

Sz. L.

LEVELESTÁR.

Bohuniczky Szeff. Ilyen nevű szerzőtől találunk prózai írást a Nyugat egyik legújabb számában. A kicsinyített keresztnevek használatának epidémiája már az írói nevekre is áterjedt. Tersánszky Józsi Jenő kezdte, aztán Flatt Zsóka és mások folytatták ezt az elemistás ízléstelenséget, amely az irodalom komolyságát a boudirok és kabarék kedélyes nivójára akarja leférfitlanítani. Varga Zsiga névvel nem lehet senki nagy költője a magyar irodalomnak, amely minden időkből a nemzet halálosan komoly problémáival kapcsolódott össze. — *Surányi Miklós.* Vasárnapi krónikájában azt állítja, hogy Budapesten mindenki ismeri azt az öreg költőt, aki a világ minden nyelvéből fordít, vannak specialitásai, XIV. és XV. századbeli francia és angol költői, akiket senki sem ismer, de akiket az öregúr híres költőkké tett meg a pesti napilapok tárcarovataiban. A saját neve alatt semmit sem fogadtak el tőle, de el voltak ragadtatva nemlétező költőkből készült fordításaitól... Örömmel vennők, ha az illető öreg költőnek megtudhatnók a nevét. Szívesen közöljük a verseit is — saját neve alatt — a Széphalomban. — *A túlnépesedés problémái.* Ne gondolja, hogy amért egy kitűnő folyóirat cégérnek kiakasztja a címlapjára Bethlen István nevét, abból okvetlen következik, hogy a folyóirat Bethlen István politikáját követi. Lám ez a folyóirat megállapította, hogy a valóság sokkal súlyosabb numerus clausust tenne szükségessé és ugyanakkor a Bethlen kormány a numerus clausus könnyítését határozta el. Ami pedig a túlnépesedéstől való ijedelmet illeti, arra maga a kormány egyik tagja, Klebelsberg Kunó gróf adta meg a legtalpraesettebb választ: „... a magyar gyermek, a magyar élet védelme a neonacionalizmusnak egyik legközelebbi célja... Ezért tartom oly veszedelmesnek a túlnépesedés jelszavának beledobását a közudatba és ezért bámulom Mussolinit, aki az olasz külpolitika expanzivitását az olasz anya termékenységével, az olasz nemzet bámulatos természetes szaporodásával indokolja. A szerbek és románok jól szaporodnak, mi lesz velünk, a magyar család züllesztésével, ha a természetes szaporodás versenyében elmaradunk?” (Nemzeti Újság, jan. 29.) — *Az Ungarische Jahrbücher címe.* Verebekre nem lövünk ágyúval. Nem is polemizálunk Moór Elemér és Barta János nevű külföldön élő hazánkfiaival, akik ahelyett, hogy idehaza elmondanák — nem bánjuk: minél nyersebben — kritikai megjegyzéseiket, a külföld előtt diszkreditálják a magyar tudományosságot. Melich János a Nyelvtudományi Társaság elnöki székében már szóváltette ezt a nemzetgyilkos kritikát. A német Schünemann jogosan kritizálhat bennünket (v. ö. Magyar Szemle 1927: 320/a), bizonyára meg is kapja érte a jutalmát. Megszoktuk már, hogy német barátaink gyűlölettel és lenézéssel írjanak rólunk. De mit érdemel az a szépreményű magyar ifjú, aki az Eötvös kollégiumból kikerülve a berlini magyar intézet éltető falai között ezzel a mondattal denuncziálja a magyar irodalomtudományt: „Zolnai ist jedenfalls ein gutgläubiger Mensch, wenn er glaubt, die ungarische Literaturwissenschaft sei wirklich schon dort, wo er sie hinstellt“ — ? (Ung. Jahrbücher 1927: 250.) A magyar irodalomtudomány színvonala nem szorul védelemre a Barta Jánosokkal szemben, akik eddig még egy milliméterrel sem járultak hozzá ennek a nivónak emeléséhez. — *Ne várjon újabb felszólításra (amit nem kíván, törölje), adja még ma postára a csekket, mert Ön máris helyesen érzi, hogy a tiszta „Alfa” cellulózéból készült, eredeti angol gyártmányú, pehelykönnyű nyomópapír és tartós*

előzék papiros páratlan ajándék a világ szemléinek körében. Ön sose szégyelje magát, hogy Ön még mindig nem fizetett elő az Ön által nagyrabecsült folyóira-ra. Ön derék és túlnépesedve is jó Középosztály, Ön sebesült éremmel, hadikölcsönnel és bélistával dekorált Magyar Mihály és az Ön ízlése elfordul attól az üzleti szel-lemtől, amely azt hiszi, hogy Ön annyira naiv, hogy „bedől” erre a parasztfogás-nak nevezhető propaganda-modorra. Ön előkelő folyóirattól nem áru-ismét és kitűnő angol kalikó-vásznat vár (darabonként 1 P 50 f.-ért), hanem a sokat emlegetett Magyar Lélek megértését. Ön megbocsátja nekünk, hogy a demokrata reklámstílus hatása alatt minden mondatunkban háromszor Önnek szólítottuk Önt. — *Többeknek.* Folyóiratunk barátai gyakran kérdezik, hogy a Széphalom miért nem foglalkozik a magyar falu szociális problémáival. Ezt a pontot nem zárjuk ugyan ki a programunkból és Alföld-rovatunk nyitva áll ilyen természetű közle-ményeknek, de mégis át kell engednünk ezeket a kérdéseket más kitűnő folyóira-toknak, amilyen például a Magyar Nép, A Falu, a Társadalom tudomá-ny és a Magyar Szemle, vagy a Századunk. A Széphalom nem az Alföld exotikumát és csodabogarait akarja fölfedezni a fővárosi szociológusok szá-mára, hanem esztétikai kulturát óhajt teremteni a centrifugális erők föl-használásával. Nem politikum, hanem politikamentes, öncélú tudomány és irodalom felé törekszünk. Különb minden program helyett beszélnek közleményeink. — *Steglitz tragédia.* Wedekindet igazán nem lehet felelőssé tenni ezért a borzalmas históriáért, amit egyes orgánusok — enyhe szóval és irodalomsértő ízléstelenség-gel — „tavaszébredéssé” glorifikálnak. Az Élet fantáziája fölülmulja a legperver-zebb naturalista író cinikus elképzeléseit is. Ha regényíró adja közre ezt a tragé-diát, az ügyész bizonyára elkoboztatja és a kelmei kritika megállapítja róla, hogy a gonosz szándékú író sötétre hamisítja, valószerűtlenné torzítja a valóságot.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin. Dem Andenken Robert Graggers gewidmet. Herausgegeben vom Bund der ehemaligen Instituts- und Collegiumsmitglieder. Berlin, 1927. 8° 264 l. — A kötet C. H. Becker, Klebelsberg Kunó gróf és Magyary Zoltán bevezető cikkei mellett a köv. tudománysszakot ölel föl: Philosophie, Philologie, Volkskunde, Naturwissenschaften. Munkatársai között a berlini egyetem két professzora és a turkui egyetem egy tanára is szerepel.

Jakubovich Emil: *Az ambrasi gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe?* H. n., é. n., 8° 18 l.

Szentek Legendái. Régi és új legendás könyvekből fordította és összeállította Dr. Révay József. Az előjáró beszédet írta Dr. Leopold Antal prelátus kanonok, esztergomi egyházmegyei főtanfelügyelő. Franklin-Társulat. Bp. é. n. XVI. 456 l. — A Szentek Legendáinak ez a legjobb magyar fordítása szakavatott philologus munkája. Eredeti latin szövegek alapján készült a fordítás. Kétségtelen, hogy az ilyen munkák kiadása nagy philológiai ismereteket is kíván s Révay személye nekünk erre elegendő biztosíték. Az előjáró beszéd fejtegeti a szentek tiszteletének jelentőségét s a róluk szóló legendák olvasásával járó bőséges lelki hasznot. A Szentek Élete a legelterjedtebb könyv a Biblia mellett... Az első feljegyzések még a római korból valók: ezek az Acta Martyrum és az Acta Sanctorum c. gyűjtemények. A későbbiek közül legnevezetesebb Voraginei Jakabé. A Szentek Élete tudományos kiadásának nagy munkája Heribert Rosweyd, Bolland János és Henschen Gottfried nevéhez fűződik. Az ő megkezdett munkájukat a Bollandisták folytatták; eddig 69 kötet jelent meg. Nálunk az első rendszeres gyűjtemény Temesvári Pelbárttól való. Maga a fordítás utánzása a XVI. századbeli bibliafordításainak stílusának. Vallási irodalmunkban minden hitfelekezetenél örökös polgárjogot nyert ez a stílusforma, melyet még a régi bibliafordítások új kiadásaiiban sem küszöbölhetünk ki. E stílust a fordító sajtóságos szóranderrel és mondatkapcsolással, szenvedő és félmult alakokkal, a feltételes módnak jelentő és felszólító mód helyett való használatával, valamint az annakokáért, annakelőtte, minekutána, vagyon (= van), leszen, hahogy, nehogy, hászen, hívságos, ötet, két emberek, minden tudományok stb. szók és kifejezések alkalmazásával éri el. Nagy kár, hogy a fordító nem jelölte meg pontosan, hogy az egyes legendák latin szövege melyik gyűjteményében található. E helyeket, ha máshol nem, legalább a tartalomjegyzékben zárójelben kellett volna megneveznie és megjelölnie. A könyv díszítése Jaschik Álmos festőművész munkája.

(Szegekl.)

Juhász László.

Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfig.* Budapest, M. T. Akadémia, 1927. 8°, 390 l. — A régen beígért, hívei által annyira várt irodalomtörténeti szintézis egy részét adja ebben a könyvben a szerző, nem okozva csalódást azoknak, akik annyi reményt fűztek hozzá: csak azt sajnálja az ember, hogy még csak ennyi van meg az egész szintéziséből. Pedig valóban ez az, amire a magyar irodalomtudomány legégetőbb szüksége van. Ahogy Horváth János mondja: „összefoglalás megkísérlése nélkül sosem jutnánk el a további teendők világos kijelöléséig”. Ez a valóban szintetikus mű nemcsak magában a tárgylal választott irodalmi körben kísérli meg az összes összefüggések földerítését, az összes fejlődési szálak kibogozását, hanem föltárja az irodalom kapcsolatát háttérével is, a korrall, amit oly módon hoz elénk Horváth János specifikus módszere, hogy publikum és irodalom állandó egymásrahatásának vizsgálatát tűzi ki feladatául. Ilyképen az irodalmi kutatás messze túl terjeszkedik a szűk értelemben vett irodalom keretein. Ez az expanzió különösen tanulságos jelen esetben, amikor Horváth az irodalmi népiesség fogalmát erősen kibővíti és benne tulajdonképpen a magyar szellemnek egy állandó tendenciáját vizsgálja: a „hagyománymentő” törekvést, amint ő nevezi. Horváth felfogásában a novum abban van, hogy szerinte a magyar irodalmi népiesség csak igen kis részben ered a XIX. század demokratikus megmozdulásából, melyből eddig származtatták, —

hiszen csírájában már a XVIII. században megvolt, nevezetesen Faludinál. Nem származik továbbá — szerinte — a magyar irodalom népdal-kultusza a Rousseau-Herder-féle természethez való visszatérésből, mert bár ez is színezőleg hatott kifejlődésére, a herderi gondolatot hazánkban csak az igen kevés művelt emberek, mint Révay vagy Kölcsey, fogták fel teljes esztétikai jelentőségében. Horváth szerint az irodalmi népiesség a magyarság ön-megőrző vágyából táplálkozott, abból a vágyból, mely Apor Péternek inspirálta volt a *Metamorphosis Transsylvaniae*-t. A magyar népirodalomban szerinte nem a népen, mint társadalmi osztályon van a hangsúly, mint hasonló külföldi mozgalmakban, — a magyar költő azért folyamodott a néphez ihletésért, mert benne látta a gyökeres ősi igaz magyar tradíciók örét akkor, amikor a felsőbb osztályok már idegen szellemiség hatása alá kerültek. A magyar irodalom, valamint a magyar szellem története két poláris ellentét között fejlődik folyton tovább, amint azt mapjainkban is látjuk: a mozgékonyabb magyarság egyre keresi a nyugati szellem új vívmányainak honunkba való adaptációját, miközben a magyar faji tradícióktól sokszor messze eltávolodik. Ezzel szemben egy másik rész — a magyarság nehézkedési ereje talán — ragaszkodik mindahhoz, amit őseitől örökölve, gyökeresen magyar-nak érez. Ennek a nehézkedési erőnek történetét látja és írja meg Horváth János a magyar népies irodalom történetében, egészen addig a pontig, amíg a polaritás feloldódott a klasszikus magyar költészet nagy szintézisében, Petőfiben és Aranyban. A népies költészetben a nemzet „örlelke” kereste a maga hangját, idők viharában, mondja Horváth, szép Berzsenyi-alluzióval. Nem lehet említés nélkül hagynunk a könyv csodálatos magyar nyelvét, mely Horváth Jánost ismét, mint a magyar próza egyik legnagyobb művelőjét, mutatja be. Mondatainak mélyzengésű numerizálásában, különösen az elején, a legjava magyar tradíciók. Kölcsey prózája, Arany mondatfűző ritmikája kísértének, a nemzet örlelke öltözik ezekbe a nehézkereftű mondatokba.

Szerb Antal.

Méhely Lajos: *Az okszerű népesedéspolitikai élettudományi alapja*. Bp., 8°, 18 l.

Boldog Margit legendája. A XVI. századi szöveget mai nyelvre átírta és tájékoztatóval ellátta Baros Gyula. Bp., 1927. 12°, 186 l. — „Czuczor Gergely-től kezdve Aranyon át egész Ady Endréig, sőt szinte napjainkig, lépten-nyomon találkozunk oly művekkel, melyekben a művészi készség az ő csodás lényé szellemi érintésére öltött szárnyat”. Egy aktuális részlet a legendából: „Mikoron a cseh király látta volna Szent Margit asszonyt, legottan a cseh király megfogattaték Szent Margit asszonynak szépségében, mert vala igen szép szűz testtel, jóllehet condrás hitvány öltözettel, de szebb vala hittel és ájtatossággal. Anynyira ragadtaték el a cseh király Szent Margit asszonynak szépségében, hogy ő magát és országát és minden ő tehetségét országával együtt Béla királynak akarátja és szerzése alá hagyá, csakhogy Szent Margit asszonyt öneki feleségül adja”.

Marót Károly: *A költészet lényege és formája*. Kny. a Budapesti Szemle 1927. évf.-ból (207. k., 242—268. l.). — A tanulmány (v. ö. Széphalom Könyvtár 2 : 3. l.) előbb a makacs hibákat pontozza ki, melyeket a racionalisztikus-evolúciós fertőzet követett el velünk a lelki élet — elvben oszthatatlan — jelenségeinek sematikus szétválasztásánál. Azután pozitíve igyekszik a szellemi alkotást olyan tudatállapotfajtákból levezetni, melyeket pillanatnyilag potenciálisra csökkent gondolatosság mellett jellegzetesen disszociatív és eksztatikus vonások határoznak meg. Ilyen tudatállapotokból jön létre a költészet is, valahányszor az élettényez — az életalapnak a gondolati készségnél relative magasabb biológiai érvénye folytán — ritmikus életvonásait megőrizve mehetett át egy „modern” gondolatoss (logikus) tudatállapot tökéletes kifejezésformájába. A megtévesztő látszat, hogy a költészet „evolúál”, onnan ered, hogy a sublogikus költészeti lényeg psycho-genetikus támadása apriori csak fejlődésnek alávetett gondolati (logikus) formákban historizálódhatik. Valójában ezen a téren időrendbe fixálható haladás legfeljebb annyiban forog fenn, hogy amint egy bizonyos kulturkörben — épen a szellemi alkotások halmozódása folytán — a kifejezőkészlet meggyarapodott, a költészet is, az apriori lyrico-dramatikus lényegkipattanások helyett jobban fogja

ambicionálni az apotiori „szavas“ (epikus) tendenciájú nyilvánulásokat: eredetéhez képest igyekezni fog a minél elevebb életet összeegyeztetni a minél mélyebb gondolatiság igényeivel. Így látta Nietzsche is a görög költészet valóban példátlan jelentőségét abban, hogy ennek a költészetnek esetében borul a leg-símább felszín a legborzasztóbb mélységre.

Dr. Elemér Hantos: *Das Kulturproblem in Mitteleuropa*. Stuttgart. 1926, 8° 46 l. — Hantos Elemér, aki több jeles munkában foglalkozott Középeurópa gazdasági problémáival, ebben a füzetben Középeurópa kulturális problémáját vizsgálja. Kifejti, hogy Középeurópa minő értékeket szolgáltatott a történelem folyamán az emberiség kulturája számára és megállapítja, hogy Középeurópa kulturájának sajnálatos hanyatlása egyetemes szempontból is minő veszteséget jelent. Találóaan mutat rá a hanyatlás speciális okaira, melyek közt az óriási hadügyi és a kis államokban természetesen aránylag nagyobb közigazgatási kiadások mellett nem utolsó szerepet játszik az, hogy Középeurópa lakosságának 30-nál több %-a mint nemzeti kisebbség él, melynek kulturáját a többségi nemzetek a birtokukban levő államhatalommal kíméletlenül üldözik. Az orvoslás módját a középeurópai nemzetek közeledésében látja s ennek előkészítésére egy Középeurópai Intézet felállítását javasolja, mely minden supermáciára való törekvést lehetőleg kizárva, az államok függetlenségének legteljesebb biztosításával szolgálná a kibékülés és közeledés ügyét. Hantos szép elgondolása — sajnos — nem mindenben talál reális alapokra. Az a Középeurópa, mely a múltban olyan jelentős kulturszerepet játszott s az ő Középeurópája — különösen ha ez esetleg még Németországot sem ölelné fel — nem azonos. Magyarország és Ausztria Lengyelországgal és a kisentente államokkal, ha gazdaságilag egymásra vannak is utalva, nem alkot kulturális egységet. Nekünk nem arra kell törekednünk, hogy balkáni népekkel lépünk kulturális közösségbe, hanem, hogy minél szorosabban belekapcsolódjunk a nyugateurópai nemzetek kulturális életébe. Nagyon igaz, hogy Középeurópában, mely legtöbbet szenvedett s ahol a hanyatlás — nemcsak a háború, hanem a békeszerződések következményeként is — legnagyobb, minden nemzet közös érdeke a megértés s ezen a területen nem szabad, hogy az államok egymás gyengítésére használják erejüket. Hantos a kulturális közeledéssel ezt a célt kívánja szolgálni, a kulturális közeledésben a gazdasági és politikai közeledés útját látja. Nézetem szerint ezt a közeledést nehéz volna kulturális téren megindítani. A kulturális közeledésnek bizonyos érzelmj előfeltételei vannak, melyek ma nem forognak fenn. Ezek a gazdasági téren kevésbé játszanak szerepet s így a közeledés gazdasági téren könnyebben megindítható. Itt viszont nagy akadály Középeurópa viszonyainak Hantos által is kiemelt bizonytalan és átmeneti jellege; ez a bizonytalanság a gazdasági fellendülést szinte lehetetlenné teszi. Ezért először ezt a bizonytalanságot kell megszüntetni s a függőben lévő politikai kérdések megoldásával olyan állapotokat teremteni, melyek Középeurópa nyugalalmát évtizedekre biztosítani tudják. Ez az első lépés, ezt a gazdasági, kulturális és politikai megértés, melyre minden nemzetnek egyforma szüksége van, bizonyosan nyomon fogja követni.

Buza László.

(Szeged.)

Az *Ady-kérdés története* (idézetekben). A felnőtt ifjúság számára összeállította Zsigmond Ferenc. Mezőtúr, 1928, 8°, 143 l. — A kötet minden valószínűség szerint a debreceni egyetemen tartott előadások summája. Zs. az elmérgesedett kérdésben nem óhajt véleményt hangoztatni, pláne állást foglalni: „Miazt a . . . kérdést tűzünk magunk elé, hogy az Ady-kérdés néhány vitás pontjának a geneziséét ismertessük meg az ifjúsággal úgy, hogy egymás mellett felsorakoztatjuk az idők folyamán fölmerült különféle véleményeket s bárkinek alkalmat adunk arra, hogy maga dönthessen affelől, melyik véleményt, melyik álláspontot tartja elfogadhatóbbnak“. Ezt a megígért objektívítást Zs. — tiszteltre méltó konzervatívizmusához való hűséges ragaszkodása mellett is — elég sikerrel tartja meg, mindössze az kifogásolható nála, hogy a „különféle véleményeket“, talán akaratlanul is, akként válogatja össze: a „felnőtt ifjú“ végül is kétségbe esik, hogy még az Ady mellett írók között sincs két ember, aki valamely kérdésben egy azon véleményen volna! Holott a dolog nem egészen így áll. A Makkai-Hatvány és Babits-Földessy ellentét kifejezése pl. (amikor pedig annyi

egyéb Ady-kérdésben e gy véleményen vannak a szembeállított kritikusok) torzító-
tükörként hat az olvasóra. Hiában: nehéz Adyról objektíven írni. Még a mások
írásából idézeteket összeállítani is nehéz.

Ady Lajos.

(Debrecen.)

A magyar helyesírás szabályai. Hivatalos kiadás. Ujabbán átvizsgálta.
1922 máj. 29-i összes ülésen elfogadta és kiadta a Magyar Tudományos Akadémia,
valamennyi iskolára kötelezővé tette a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszternek
1922 október 11-én 4250. elnöki szám alatt kelt rendelete. Harmadik kiadás (bő-
vített szó- és tárgymutatóval). Budapest, 1927. 12°. 95 l. — Az Akadémia új he-
lyesírása nemcsak azt a közismert újítást tartalmazza, hogy a cz-ből most már
véglegesen elhagyja a z-t, hanem két új betű bevezetését is. Ez a két új betű a ch és
az x, amelyet végre-valahára a magyarosan írt idegen szavakban is használni
kell. Ilyenformán megszűnik az „anarchia“ (anarchia), amellyel a Budapesti
Hírlap és majmolói mázolták „egzotikussá“ (exotikussá) helyesírásunkat.

Társadalomtudomány. A Magyar Társadalomtudományi Társaság folyó-
irata, szerk. Heller Farkas és Bibó István közreműködésével Szombati-
falvy György. Bp., 1927. 6—8. sz. — Mártonffy Károly cikkéből: „A szel-
lemet és a lelket nem szabad és nem lehet mechanizálni és technizálni. A jellem-
beli és lelki tulajdonságokat, amelyek in ultima analysi mégis a motorikus erőf
minden emberi vállalatnak, nem lehet megszerezni a legtechnikétebb technika se-
gítségével sem. Lindbergh kapitányt sem a technika, az a gyönyörű alumínium
gép lendítette át az óceánon és tartotta 33 órán át a jéghideg levegőben, hanem
a hatalmas lelkiereje“.

Magyar Közigazgatás. Közigazgatási Hetilap. Szerk. Némethy Károly.
Ruiffy Pál és Némethy Imre. Bp., 1927. szept. 4. — Mártonffy Károly
cikkében olvassuk: „Mussolini mondja: A mi eszméink 1789-nek, a liberalizmus-
nak teljes és tökéletes tagadása. A világ a gépek korszaka felé halad és ebből
a korban az általános tömeguralom helyett a kevesek és válogatottak uralmának
kell elkövetkeznie. Az új állam az egyenlőség helyett fegyelmet hirdet, a test-
veriség helyett munkát, a szabadság helyett pedig kötelesség teljesítést és áldo-
zatot... Oswald Spengler szerint: Ma a parlamentarizmusról a cezarizmushoz
való átmenet korát éljük. A szemünk előtt megy végbe a demokráciának, liberális
alkotmány-ideáloknak és mindannak a szétbomlása, amit a tizenharmadik szá-
zad az abszolút-állammal szembehehelyezett. A cezarizmus, mely ebben
a században teljesen meg fog valósulni, a parlamentáris illúziók-
nak összeomlásában jelentkezik“.

Bethlen Gábor Kör (Kolozsvár—Szeged) kiadványai. Szerk. Buday
György. I. Dr. Varga Sándor: *A német diákság munkája.* Szeged, 1927. 12°.
17 l. — A kiadványsorozat legközelebbi programjában szerepelnek a köv.
munkák: A magyar protestantizmus föladatai (Imre Sándor); Kísérlet Ady meg-
értésére (Jóó Tibor).

Melly József: *A vörhenykérdés különös tekintettel a székesfővárosi viszo-
nyokra.* Bp., 1927. 4°. 131 l. (= Statisztikai közlemények, szerk. Illyefalvi I. Lajos.).

Magyar történelmi anekdoták, összegyűjtötte Zolnay Vilmos, sajtó alá
rendezte Komáromi János. Bp., 1927. 8°. 185 l. — A kötetben olvassuk a kö-
vetkező és ma is aktuális anekdotát: „A felforgatók. Gyulai Pál mesélte
többször ezt a derűs kis esetet. Virág Benedek 1820 táján egy ifjú bámulójával
sétált egyszer a budai Dunaparton. A hajóhídon ugyanakkor két fiatalember tűnt
föl, amint Pest felől tartottak Budának. A két Kisfaludy volt: Sándor és Károly.
Virág Benedek rájuk mutatott s így szólt aggodalmasan a famulusához: Nézze,
öcsémuram, e fiatal külföldieskedőket! Ezek a vakmerő ifjú újtők írásaikkal
tönkreteszik Magyarországot s felforgatják a világot. Finis Hungariae! És szent
haraggal indult tovább“.

Minerva, szerkeszti Thienemann Tivadar. Pécs, 1927. 8°. 141—281. l.

Komlós Aladár. *Az új magyar líra.* Budapest, é. n. (1927). 8°. 238 l. —
„Arany László az első Nyugatjárt magyar, aki a Tiszaháton idegenül dőbben rá
honfitársai parlagiságára“. A könyvről folyóiratunk más helyén bővebben is
megemlékezünk.

A Széphalom-Kör alapítóját,
vezérét és legnagyobb jóltevő-
jét veszítette el

TÓTH KÁROLY

tragikus halálával.

Az ő felejthetetlen emlékének
óhajtjuk szentelni a Széphalom
legközelebbi számát.

Szántó Mária: TÓTH KÁROLY arcképe.

TAT TVAM ASI

„Gondold meg, mióta tétovázol már, hányszor kaptál az istenektől haladékokat s nem használtad ki azt! Egyszer már rá kell eszmélned, hogy micsoda világrend része, milyen világot kormányzó elvnek folyománya vagy s hogy kimért az idő, amit ha kedélyed derítésére fel nem használsz, elszalad, soha vissza nem tér — és te távozol.” (Marcus Aurelius Antoninus római császár *Elmélkedései*, Huszti József fordítása.)

Az egyik legnagyobb jelentőségű tény, hogy mi éppen most vagyunk a világon, hogy éppen most élünk és gondolkozunk. Ez az „éppen most” jelenti a létnek, az életnek és gondolkozásnak e pillanatban teljességét, jelenti véges lényünk életének és gondolkozásának teljességét az élettelenségnek végtelenségében, amely komor végtelenséget gondolkozásunk halvány fénnel világít csak meg.

Minden gondolkozó lény joggal újjonghat azon, hogy ime éppen most él, most a jelen pillanatban, abban a pillanatban, ami az idő kétágú végtelenségében egyesegyedül valóság, mert, mint jól tudjuk, a végtelen múlt már nem létezik, — a szintén végtelen jövő pedig még nem létezik. De minden gondolkozó lény tudja azt is, — ha talán nem is a fogalmi tudás világosságával, — hogy az ő világa semmiesetre sem csak a jelen pillanat világa, hanem egész valója beletartozik abba a valóságba, amely, úgy látszik, minden irányban végtelen, határtalan és örökkévaló. Úgy hogy tehát voltaképpen az egyén újjongása azt is jelenthetné, hogy ime a mindenség én bennem, a végtelen térnek ezen a pontján s a végtelen időnek ebben a pillanatában fejlett életté — s a lét én bennem, a lét mélységeiből felmerülő s mihamar ismét alámerülő, az arasznyi emberi élet korlátai közé szorított, tűnékeny lényemben ébredt önmagára, amely önmagára ébredés derüis világosságot vet az egész egyébként komor életre is.

Sokszor elmondották, elismételték azt a látszólag semmitmondó szellemességet, hogy reám nézve, reánk valamennyiünkre nézve a világhistóriának legfontosabb dátuma éppen születésünknek napja. — Hát bizony ez a mondás, bármennyire annak lássék is, egyáltalában nem semmitmondó szellemesség. Ez a mondás egyszerűen, mindenkinek érthető nyelven fejezi ki azt az alig felmérhető rendkívül nagy jelentőséget, amit a gondolkozó lénynek, — talán éppen a világot, a világokat hordozó alanyak, — a világon való megjelenése valójában jelent. Bizonyára fontos igazságot fejez ki D'Alembert is akkor, amikor azt mondja, hogy a legnagyobb csoda az, hogy valami egyáltalában létezik. Bizonyára nagy csoda a valaminek kiemelkedése a semmiből. Hogy ne volna csoda, rendkívüli nagy csoda a *valamiszigetnek* kiemelkedése a *semmi-oceánjából*? De még ennél is nagyobb, összehasonlíthatatlanul nagyobb csoda az, hogy éppen én létezem és hogy én élőlény vagyok és hogy én gondolkozó lény vagyok. Ha a lét magában csoda, úgy az élet mindenesetre hatványozott csoda, a szellemi lét pedig még ennél is magasabbrendű csodát jelent.

Én magam pedig igenis létezem, vagyok, élek és gondolkozom — s magamról mint többé-kevésbé önálló valóságról van tudatom,

amely valóság, mint alany, nemcsak szembe helyezkedik minden dolgokkal, de el is határolja, el is különíti magát a világ minden többi dolgaitól és mint *egyén* jelentkezik, aki, mint ilyen is, szembehelyezkedik az egész mindenséggel. Az egyéniségnek biztos tudata és erős önérzete már-már mintha teljesen függetlenítené is az egyént a mindenségtől: az egyén ebben az eszméleti állapotban már-már mintha meg is feledkeznék arról, hogy ő is a legbensőségesebben, a szerves összefüggésnél és a szerves együvé tartozásnál is bensőségesebben *hozzátartozik a mindenséghez, amellyel metafizikai értelemben talán egy is.*

A szellemi lét olyan csodát jelent, ami mindenestre egyszersmind a világosságnak e világon való megjelenését is jelenti. A gondolkozó énnak, az alannak, a szellemnek e világban való megjelenése jelenti mindenestre a minden irányú sötétségnek elűzését, annak a félelmetes sötétségnek elűzését, amely sötétség még magát a napot is — és e világ minden más fényforrását is — áthatolhatatlan sötétségbe burkolja.

Ne áltassuk magunkat: a legnagyobb világosság és fényesség mi bennünk van s minden más világosságot csak önmagunkon keresztül vehetünk észre és ismerhetünk meg. A legmélyebb emberismeretet önmagunkból meríthetjük, de a legmélyebb világismeretet, sőt Istennek megismerését is önmagunkból meríthetjük.

Ezt az intuitív igazságot az egyszerű keresetlen szavak erejével fejezi ki Plotinos mélyértelmű mondása, amely mélyértelmű igazság, köztudomás szerint, Goethe költészetében is congenialis visszhangra talált: „Mert sohasem látta volna meg a napot, ha nem lenne napszerű a szemünk és a lélek sohasem látta volna meg a szépséget, hogyha maga nem lett volna szép. Válik tehát elsősorban istenszerűvé és széppé mindaz, aki a jót és a szépet szándékszik szemlélni.“¹⁾

*

A most nagy vonásokban odavetett közismert gondolatok is értetűvé teszik azt az egyébként oly sokszor elismételt igazságot, hogy valójában minden oldalról csodák környékeznek, hogy valóban csodavilágban élünk — és hogy ezeknek a csodáknak közepette mi magunk vagyunk a legnagyobb csoda, — különösen mi magunknak mi magunk vagyunk a legnagyobb csoda. Lehet-e annál nagyobb és magasabbrendű csoda, hogy a csodák tudatossá válnak bennünk, hogy a lét minden formájában és minden vonatkozásában mint rejtély és pedig megoldást követelő rejtély mered reánk?!

Bárha az *agnoszticizmus* veszélye fenyeget is bennünket, úgy gondoljuk, minden fenntartás nélkül alá kell írunk S p e n c e r Herbert lehangolóan hangzó sorait:

„A megmagyarázhatónak a megmagyarázása csak annál világosabbá teszi a maradéknak a megmagyarázhatatlanságát. A tudomány embere úgy a belső, mint a külső világban folytonos változások közepette látja magát,

¹⁾ Plotinos *A szépről és a jóról*. Techert Margit fordítása.

amelyeknek sem kezdetét, sem végét nem tudja felfedezni — — — — —
 — — — — — Ily módon arra a meggyőződésre jut, hogy úgy az objektív,
 mint a szubjektív dolgok anyagukra és eredetükre nézve egyaránt kikutat-
 hatatlanok. Vizsgálatai végül minden irányban megoldhatatlan talánnyal
 állítják szembe; és mind világosabban és világosabban megismeri, hogy ez
 a rejtély megoldhatatlan. Megismeri egy időben az emberi értelem nagysá-
 gát és kicsinységét, képességét, hogy mindent megvizsgáljon, ami tapasztalatai körébe kerül és képtelenségét annak a megvizsgálására, ami tapasztalásain túl fekszik. Sokkal jobban *tudja*, mint bárki más, hogy semmit sem lehet végső lényegében megismerni.²⁾

Közönségesen úgy gondoljuk, hogy a csodának valami rendkívülinek kell lennie, olyasvalaminek, amihez hasonló eddig még nem merült fel tudatunkban s amivel az emberi értelem nem tudja, hogy mit kezdjen. Úgy gondolhatók, hogy amit megszoktunk, ami közönségesse vált, az igazán nem alkalmas arra, hogy csodának tekintesék. Ez azonban nem igaz. Minden bármely közönséges és megszokott dolog is csodává válik, mihelyt reá süt a végtelenség és az örökkévalóság napja, mihelyt be akarjuk azt illeszteni a mindeneket magában foglaló s végtelennek és örökkévalónak látszó mindenség rendszerébe. Ez esetben, ilyen szemlélési mód mellett, csoda lesz a legjelentéktelenebb fűszál is, vagy akár az útszélen csillogó legközönségesebb kavics is — és csoda lesz nemcsak a legjelentéktelenebb ember, hanem ennek az egészen jelentéktelen embernek legjelentéktelenebb, talán erkölcsileg: éppen hitvány cselekedete, mondjuk: megszokott, közönséges hazudozása is. Mert így nézve mindeneket, azt kell mondanunk: az egész világnak és multjának olyannak kellett lennie, mint amilyen éppen volt, hogy az a jelentéktelen kavics vagy fűszál és az az egészen jelentéktelen ember létesülhessen s az egész világnak s az egész emberiség történetének éppen olyannak kellett lennie, mint amilyen éppen volt, hogy jelentéktelen emberünk hazudozása lehetségessé, valóvá és szükségessé válhassék.

*

Amit mostan papírra vetettem, minden gondolkozó embernek könnyen megérthető igazság. Mégis, ha kissé szemügyre vesszük az embereket, azt látjuk, azt kell látnunk, hogy az emberek úgy élnek, olyannak látszanak, mintha a létben és saját létükben is semmi, éppen semmi csodálatost, avagy titokzatos-
 tot nem látnának, mintha a csodálatosnak és titokzatosnak meglátására idejük sem volna. A felületes szemlélő minden-
 esetre azt látja, hogy az emberek biztos határozottsággal vetik meg lábukat a létben, mintha a legpontosabban tudnák, hogy hol vannak, hova tartanak s mit kell tenniök. Az emberek általában szilárdan megvetik lábukat a létben, ahol jobbra egyéni célokat hajhásznak, mintha életüket s cselekedeteiket állandóan az a meggyőződés vez-
 zelné, hogy az egész világon az ő egyéni életük a legfontosabb s

²⁾ Spencer Herbert: *Alapvető Elvek*, Jónás János fordítása.

mintha a világ és az élet céljáról biztos ismerettel rendelkeznének, amely ismeret természetesen nekik s egyéni érdekeiknek ad igazat. Az egyéniség mindenek felett való jelentősége és az önzés mindenhatósága, — ha esetleg tisztultabb formában is, amit talán éppen szociális önzésnek is lehetne nevezni, — jut kifejezésre a legtöbb ember tudatos életében, gondolkozásában és cselekvésében. S igen gyakran előfordul az is, hogy ha erős vezető egyéniségek arra vállalkoznak, hogy másoknak is, esetleg mindeneknek, megjelöljék a helyes utat, amelyen haladniuk kell, ez az út megint az önzés és az egyéniség útja lesz még akkor is, ha altruisztikus mezben jelentkezik. Bizonyos, hogy igen-igen sokat, majdnem lehetetlent kívánnak az embertől azok, akik azt kívánják, hogy az emberek az emberi életben ne az egyéniséget tartsák a legnagyobb jelentőségű legfőbb reálitásnak.

A praktikus emberek szemében a világ maga s benne az ember élete is napról-napra mindinkább megszokottá, már-már azt mondhatni: közönségessé válik.

A világ létében s az ember életében már mintha semmi csodálatos sem volna, annyira magától értődővé és közönségessé vált ezeknek a praktikus embereknek szemében a világ és az élet. Különben is az ilyen praktikus gondolkozás nem sokat törődik azzal, ami van, hanem inkább azon iparkodik, hogy a jövőt formálja meg a maga tervei szerint. Ime, mondom, az embert már nem is az érdekli, ami van, hanem az, ami lesz. — Bizonyos egészen emelkedett szempontból helyes is ez a szempont és ez az álláspont.

Mert a világ dolgai nem nyugszanak a mozdulatlan létben, hanem, hogy úgy mondjuk: állandó levésben vannak. A lét fogalmát magát hiába hiposztazáljuk, ez által a világ dolgait nem rögzítjük meg. A világ nincs készen, nincs befejezve, hanem állandó változásban, készülődésben van; erről a folyamatról talán joggal megállapíthatjuk a fejlődést vagy a hanyatlást, de mindenesetre meg kell állapítanunk, ha csak nyitott szemmel nézzük a dolgokat: a változást. S ha ez igaz a külvilág dolgaira vonatkozóan, mennyivel inkább kézzelfoghatóan igaz az én belső világomban s általában az ember világában, ahol sehol sem láthatni a nyugvást és a megállást, ahol állandó mozgás, változás van, ahol a mozdulatlanság nyilvánvaló lehetetlenséget jelent.

Bizonyos egészen magas és magasztos szempontból és emelkedett álláspontból feltétlenül helyes az, ha az ember érdeklődésével, törekvésével és akarásával a jelenből kialakuló jövő felé és a gyakorlati tevékenység felé fordul, — nemcsak azért, mert az egész világegyetem állandó változásban, talán éppen fejlődésben van, hanem különösen azért is, mert az ember legfőbb tevékenységének, az alkotásnak ez, — nem a *meglevő*, hanem a *megvalósítandó* — az igazi tereuma. Ezt a gondolatot a maga magasztosságában erőteljesen s páratlan szépséggel fejezi ki Böhm Károly: „Az ember világa nemcsak abból áll, amit a *Más* (a tárgy) tesz benne, — hanem abból is, amit *Ő maga*, a saját erejével, *alkot* benne. Világunknak ez *határozottan nagyobb fontosságú része*, — közelebb érdekel minden-

esetre, mint az, ami már megvan; mert itt magunk résztveszünk az örök élet munkájában, s beleszöjjük nagy szövetébe a mi szerény, de a világ fennállásához nélkülözhetetlen fonalainkat. Amott vadul és nyersen taszigálnak, — emitt önerőnket érvényesítjük azzal, hogy visszataszítunk s leigázzuk a physis nyers erejét. Az alkotások végtelen sorozata épp úgy nyúlik a jövőbe, mint ahogy a valónak változásai a végtelen múlt homályába vesznek“.³⁾

*

Mondanom sem kell, hogy az úgynevezett gyakorlati ember igen-igen távol van ettől a magasztos magasságtól.

Az úgynevezett gyakorlati ember olyannak tűnik fel, mint aki az összes csak kérdezhető problémákat, azokat a valóban nyugtot nem hagyó, valójában aggasztó problémákat, megfejtette volna — és pedig nemcsak kíváncsiságát, hanem kívánságát és várakozását is *kielégítő módon* megfejtette volna — s épp ezért semmiféle tétovázást nem ismerve kemény és szilárd léptekkel halad előre, amint ő véli, a saját maga útján, s nem veszi észre, hogy amint éppen senki sem, hát ő sem járhatja igazán a maga útját, azt az utat, aminek a kezdete is, az egész tartama és a vége is az ő hatalmában volna. Ha kinyitjuk a szemünket, észre kell vennünk azokat az erőket, — akár fizikaiaknak, akár pszichikaiaknak, akár történelmieknak tartjuk azokat, — amelyeknek hatását letagadnunk, észre nem vennünk nemcsak lehetetlen, hanem önmagunkkal szemben egyenesen könnyelmű tájékozatlanság lenne — és végül lehetetlen önmagunkat is, akik be vagyunk ékelve minden irányban és minden vonatkozásban a létbe, egyébnek és másmilyennek tekintenünk, mint *világerők eredőjének*. Ha meg így tekintjük magunkat, akkor bizony mindaz a csoda, amivel a mindenségben találkozunk, legalább is megismétlődik, — egészen biztosan fokozódik is — mihelyt tekintetünket önmagunkra irányítjuk, mihelyt csak tükörbe nézünk. Az egész lét általában s benne a mi létünk is csodálatosnak, rejtélyszerűnek s félelmetesen titokzatosnak tűnik elénk, ha saját létünket „in tenebris et in umbra mortis“ tekintjük, de csodálatos marad a lét általában és saját létünk akkor is, ha a szellem a lét sötétjét némileg elúzi — és csodálatosnak kell tekintenünk a világot s önmagunkat akkor is, ha éppen mindeneket, magunkat is, állandó működésben levő világerőknek tekintjük.

Ha hibás is az a fölfogás, amely az egész mindenséget, amolyan megkövesedett létnek tekintette; és ha igazság is van abban az ezzel ellentétes felfogásban, amely szerint az egész világ állandó mozgásban és változásban él; ha önmagamba tekintve, önmagamam mind a fizikai, mind pedig a szellemi téren le nem tagadható módon változásban levőnek, valójában a mindenséget s benne önmagamam is örök mozgónak, valódi *perpetuum mobile*-nek tartom; ha ugyanazt mondhatom el az állami, társadalmi és gazdasági életről is: — az emberi szellemet az egyszer megpillantott csodák továbbra is nyugtalanságmás volna. És mégis nem csodálatos-e az, ami pedig a legtermésze-

³⁾ Böhm Károly: *Az ember és világa*.

gal töltik el. Mert azt látom, hogy körülöttem minden mozgásban van és hogy én magam is akaratommal benyúlok a világ ok-okozat láncolatába s ott olyan változásokat hozok létre, amelyeknek csakis egészen közelfekvő láncszemei esnek látókörömbe s távolabbi következményei egészen kívül esnek ismeretkörömön. Ha ez igaz, akkor önmagamát szemlélve is, önmagammal szemben is úgy kell viselkednem, mintha egészen idegen cselekvéssel állanék szemben s akkor nemcsak mint érző és gondolkozó lény, de mint akaró és cselekvő alany is még fokozottabb mértékben csodálatosnak fogok önmagamnak feltűnni, aki a külvilágban talán olyan változásokat idéz elő, mint a szélvész, amely büszke magányos fákat tép ki, vagy a napsütés, ami mindeneket mosollyal és napsugárral aranyoz be . . . Hát nem csodálatos-e az, hogy a világ én bennem valami módon visszatükröződik s hogy bennem érzelmek keletkeznek s hogy akarásommal a külvilágban tudatos és szándékos változásokat okozok? Hát nem csodálatos-e az, hogy én olyan vagyok, amilyen vagyok s hogy az én cselekvésem olyan, amilyen, hogy rajtam keresztül és általam, az én akarásommal és az én cselekvésemmel a világerőknek olyan konfigurációja keletkezik, amely fékevesztett pusztítás és könnyetszáritó mosoly is lehet?

Minden oldalról csodák környékeznek s ezek a csodák olyan nyugalansággal töltenek el, amely nyugalanság nem kisebbedik az emberi életben jelentkező különböző narkózisok hatása alatt sem. A nemtörődömség, a megszokottság, a tradíció megszentelte hit, a szerelem, „a becsvágy, a bírvágy, és az uralomra vágyás”, általában lényünk kifejlésére való ősi törekvésünk, egyéniségünk kifejlése, kiélése és kitombolása, aztán meg az életnek naponként ismétlődő kis és kicsinyes bajai-gondjai, amik földretiporják az embert. — mind olyan dolgok, amiket méltán lehet az élet narkózisának tekinteni, amik ha nem némitják is el a szellem nyugtalan kíváncsiszkodását, de ideig-meddig más irányba terelhetik a szellem érdeklődését. Az egész nyugtot nem hagyó igazság pedig az, hogy minden narkózis ellenére — és a szellem sötétséget-lűző káprázatos fényességének ellenére is — egész életünk és ismert létünk valójában „sötétségben és a halál árnyékában” folyik le.

Joggal egészen különös kérdéseket kérdezhetünk, mindnyájan egészen különös kérdéseket kérdezhetünk — s ezeket a különös kérdéseket tényleg szoktuk is kérdezni. Ilyen különös kérdés az is, hogy miért vagyok én az, aki és ami vagyok? Miért nem vagyok másvalami, mint ami éppen vagyok? Áldhatom a sorsot, hogy ember vagyok, viszont esetleg szemrehányást teszek a sorsnak azért, hogy éppen mostan s a mostani kedvezőtlen viszonyok között élek. Mégis csak csodálatos az, hogy az vagyok, aki éppen vagyok, ha elgondolom, hogy más is lehetnék, mint ami vagyok! — Pedig hát a világon mégis csak a legtermészetesebb dolog, hogy az vagyok, ami és aki vagyok, hiszen — mint éppen minden ezen a világon — én magam is világerők eredője vagyok, s épp ezért más, mint ami vagyok, csak abban az esetben lehetnék, ha a világ, az egész világ is

tesebb és legközönségesebb dolog, hogy én az vagyok, ami éppen vagyok?

Mindenki, — aki csak kissé gondolkozik s aki egész élete folyása alatt állandóan és mindig nem tartotta olyan nagyon is magától értő-dőnek, természetesnek és megszokottnak, közönségesnek a világot s benne önmagát és önmagának életét — mindenki felveti életének valamely pontján azt a kérdést, *miért vagyok az, ami vagyok, miért vagyok az, aki vagyok?* Az én érdemem-e, hogy az vagyok, aki és ami vagyok? Avagy semmi érdemem nincs semmiben sem? És vajjon a vak véletlen az úr mindenek felett s így az is a vak véletlen műve, hogy én az vagyok, aki vagyok? Hogy én most ily kedvező, avagy kedvezőtlen körülmények között élek — és hogy átkára avagy áldására vagyok embertársaimnak? Mélységek nyílnak meg alattunk amely mélységekbe alig merünk bele tekinteni, mert attól félünk, hogy elveszítjük egyensúlyunkat és beleszédülünk s beleveszünk a lét örvényeibe.

Ha nem tekintünk bele a mélységekbe, biztosabb léptekkel haladhatunk előre s megszűnik tétovázásunk s nyugalmunk mintha visszatérne. Így cselekszünk tényleg valamennyien, akiknek cselekvését nem rontja meg teljesen az aggodalom, a nyugtalanító csodák meglátása és e csodáknak tudatossá válása.

Amióta csak gondolkoznak az emberek s amióta csak elébük toppant a lét titokzatossága, azóta valaminő formában mindig kísértett annak a lehetőségnek gondolata, hogy mindnyájan valamiképpen mások is lehetnénk avagy másokká is változhatnánk, mint amik vagyunk, mert hiszen valójában mindnyájan egy valóságból valók vagyunk s lényegileg egy valóságból valók maradunk is minden külső különbség ellenére is.

Aki csak egyszer hallotta is, soha sem felelheti el Pál apostol kérdését, amelyben kérdésünkre felelet is foglaltatik: „Avagy nincsen-e a fazekasnak hatalma a sáron, hogy azon sárból csináljon némely edényt ékességre, némelyet pedig éktelenségre?”

Az, amit minden tisztultabb vallások megkövetelnek: az *Isten előtti egyenlőség* s amit minden tisztultabb jogi felfogás tényleg meg is valósít: a *törvény előtti egyenlőség*: valójában olyan valami, amire reá illik a „bene fundatum” mejelölés, mert mindennek végső elemzésben legmélyebb és leigazibb gyökere és alapja éppen az, hogy lényegileg mi emberek egymással azonosak vagyunk. Hogy bennünk valamennyiünkben éppen az a lényeges, ami közös, — ami pedig nem közös bennünk, ami az egymás közötti különbséget teszi, az lényegtelen bennünk s az csak a külsőt, csak a felületet érinti.

Ilyen meggondolások után megértjük, hogy miért annyira a valóság húsába markoló az a kérdés, hogy én miért vagyok az, aki vagyok — s miért nem vagyok más, mint aki vagyok? Miért vagyok, mondjuk, kedvező viszonyok között s miért nem vagyok én az, aki minden részvétre érdemes szájalmas életet kénytelen végig élni?

Az indus bölcsesség a legmélyebb miszticizmus metafizikai megsejtéséig hatol előre, amikor kiejti a nagy szót, a *mahavakyat*: a

t a t t v a m a s i-t, ami azt jelenti: ez te vagy, az alany és a tárgy egy és ugyanaz, a t a t t v a m a s i azt jelenti, hogy minden ezen a világon egy lényegből való, valóban lényegazonos. E bölcseségtől áthatva az ember nemcsak az útfélen elesett és elrongyosodott hitvány koldussal érzi a lényegazonosságot, érzi azt a valónkat velőkéig megremegtető, majdnem kísértetiesen hangzó igazságot: *ez te vagy* — s nemcsak a nyomorult bűnössel szemben — akit elvetemültsége s az emberi igazságosság a vesztőhelyre juttat — érzi az ember a lényegazonosság rettenetes igazságát, de lényegazonosnak érzi e bölcsesség alapján magát az ember minden élőlényvel, de még a világ minden többi. élettelennek tartott dolgaival is.

Mindez természetesen nem jelenti azt, semmiesetre sem jelenti azt, hogy akár e mellett a felfogás mellett is a lét és élet titokzatos-sága és rejtélyszerűsége minden tekintetben kielégítő s a rejtélyeket megszüntető megoldást nyerhetne, de az bizonyos, hogy ez a felfogás bizonyos fokú megnyugvást okoz.

Ez a megnyugvás örömjújongássá is fokozódhatik. Ilyen kozmikus, a mindenséggel való azonosság érzéséből fakadó, örömjújongás: ír le Tolsztoj, amikor az elfogott s nyomorúságos bódéba csukott s oman kikerült Pierre újjongását mesteri vonásokkal ecseteli:

— Ha-ha-ha! — kacagott Pierre. És hangosan így szólt magában: — Nem bocsátott keresztül az a katona. Elfogtak, becsuktak. Fogságban tartanak engem. Kít? Engem? Engem, — az én halhatatlan lelkemet! Ha-ha-ha ... Ha-ha-ha! — kacagott úgy, hogy szinte kicsordultak a könnyei.

Valaki fölkel és odament, hogy megnézzé, mit kacag ott magában ez a furcsa, nagy darab ember. Pierre elhallgatott s fölkel, félrevonult a kíváncsi ember mellől és körülnézett.

A tüzek pattogásától s az emberek tereferéjétől azelőtt oly hangos, hatalmas és befejezetlen tábor elcsöndesedett; lassan elszápadtak és kihudtak az őrtüzek piros zsarátnokai. A teli hold magasan állott a derült égen. Az erdők és mezők, melyek annakelőtte a táboron kívül nem is látszottak, most messzire láthatókká lettek. És még ezeken az erdőkön és mezőkön túl is látszott a derült, az imbolygó és csábítóan hívogató végtelen messzeség. Pierre fölneézett a ragyogó csillagokkal behintett égre:

— És mindez az enyém, mindez bennem van, mindez én vagyok! — gondolta Pierre. — És ők mindezt elfogták, bedugták egy deszkákkal elrekesztett bódéba.

Elmosolyodott s visszament a társaihoz aludni.⁴⁾

És mégis, bárki bármit mondjon is és bármilyen nagy bűnnek tekintse is a buddhista felfogás az egyéniség érzését és életét, azért mégis igazság, valaminő igazság foglaltatik abban a másik, a most említett felfogással homlokegyenest ellenkező fölfogásban is, amely az ember, de minden dolog lényegét is éppen az *individuum*-ban keresi

⁴⁾ Tolsztoj: *Háború és béke*, Ambrozovics Dezső fordítása.

és találja is meg, abban a dologban, abban a lényegben, amely csak egy példányban fordul elő a világon, a mindeneket jelentő minden-ségben, a határtalan térben s a kezdet és vég nélkül levő időben.

Ha tekintetiünket sokáig szegezzük az egyéniségre s mindarra, ami éppen most és csak most, a mindenkori jelenben van, ami eddig még soha sehol sem volt és nem is lesz soha többé ezen a világon, okvetlenül arra a meggyőződésre, arra az igazságra kell jutnunk, hogy az egyéniség maga is olyan nyelven szól hozzánk, amely elárulja nekünk a világ egyik legnagyobb titkát: azt ugyanis, hogy voltaképpen az egész világ ilyen egymástól különböző egyéniségek-ből áll. Nem akarjuk tagadni: az az érzésünk, hogy E m e r s o n-nak is igaza van:

„Mintha az istenség minden lelket határozott, mással nem közöl-hető, erényekkel, erőkkal, természeti adományokkal küldene erre a világra és amidőn beilleszti a többi élő lény körforgásába, mintha lelkiünk köntö-sére ezt írná: „Át nem ruházható“ vagy „Csak erre az útra érvényes“ — — — ámde az Egyéniség törvénye összeszedi titkos erőit és ennek eredménye-kép: Te Te vagy és Én Én vagyok — s így is maradunk. Mert a Természet azt akarta, hogy minden lény maradjon ő maga, de miközben minden egyén azért küzd, hogy egyre nagyra nőjjön és másokat egyre jobban kizárjon, a végtetekig s a tulajdon lénye törvényének ígáját tegye rá minden egyéb teremtetésre: a Természet erős kézzel védi az egyik lényt a másik ellen. Mindenkit a saját egyénisége véd“.⁵⁾

Mindenesetre igen-igen nagyjelentőségű tény az, hogy mi éppen most vagyunk a világon és hogy éppen most élünk és hogy éppen most gondolkozunk. De még ennél is nagyobb jelentőségű tény az, hogy én az vagyok, aki vagyok s olyan vagyok, amilyen éppen va-gyok. Mindez azzal függ össze, hogy a világ az, ami és olyan, ami-lyen. Ebben a világban, az ilyen világban, annak és olyannak kell lennünk, mint amik és amilyenek vagyunk. Hogy mások legyünk s hogy másmilyenek legyünk, ahhoz arra volna szükség, hogy az egész világ más és másmilyen legyen, mint ami és amilyen valóban.

*

Ha magamat a végtelen időnek jelen pillanatában s a végtelen térnek ezen a pontján tekintem, akkor magamat világerőknek életté fejlett, érzésre, gondolkozásra és akarásra érett eredőjeként kell tekintenem, amely rezultáns szükségképpen éppen olyan, amilyen s másmilyen csak akkor lehetne, ha az egész világ s annak a végte-lenbe elvesző multja is másmilyen lenne, illetőleg lett volna. Ez adja meg a tér és idő bizonyos pontján („hic et nunc“) jelentkező egyéni-ségeknek biztos és szilárd alapját. De ha minden dolgokat függetlení-tünk a tértől és az időtől, Schopenhauer-rel szólva: a *princi-pium individuationis*-tól, — függetleníjük saját létünket is a tértől

⁵⁾ Ralph Waldo Emerson : *Az emberiség képviselői*, dr. Wildner Ödön fordítása.

és az időtől s minden dolgokat és a saját lényünket is belehelyezzük ebbe a tértől és időtől függetlenített létbe, — akkor, akkor úgy érezzük, hogy a legmélyebb miszticizmus metafizikai megsejtése — a *tat tvam asi* nemcsak mint igaz gondolat, hanem mint élő valóság toppan elibünk, amit voltaképpen szünet nélkül át is élünk, legintenzívebb módon minden bizonnyal a részvétben, úgy, amint ezt a buddhisták és *Schopenhauer* tanítják, de átéljük a bergsoni intuicióban is, átéljük mindig és mindenütt, ha rajtunk kívül valakit vagy valamit, akár embert, akár állatot, akár növényt avagy élettelennek tartott dolgot megértünk, avagy ha magának az egész mindenség lényegének megértésére vállalkozunk.

A *tat tvam asi* sokak szemében a lét legmélyebb mélységébe enged bepillantást, abba a legmélyebb mélységbe, amely minden egyéni létet elnyel s minden csodát és minden rejtélyt megfejt.

(Budapest.)

Bárány Gerő.

Jules Romain: Ó D A.

Ma este nem vagyok
Olyan boldog, mint mások,
Habár lelkem ma épen
Tökéletesen tiszta.

Amíg elálmodoztam
Sok régi bú-bajon,
A lámpám felborult
És két darabra tört.

S most itt ülök, sötétben;
Az asztalon könyöklök:
Oly keserű az éj
S nem ismer engemet.

Sajnállok egy falut
A Mont-Mezenc alatt,
Tizenöt évemet
S egy este boldogságát . . .

. . . Nyugalmas alkonyat volt,
Oly édes-megható,
S mind az egész falu
Oly jó a gyermekszívnek,

Hogy most, ha volna bennem
Erő emlékezésre,
Soká elsírdogálnék
Szívemre tett tenyérrel.

Mért vannak könnyeink,
Ha még azon se sírunk,
Hogy nincs remény, — magunk
Vagyunk jó bánatunkkal,

S hogy ezt papírra vessük,
Nincs más eszköz, csak egy
Darabka itatós,
Amely holdfényben úszik?!

(Debrecen.)

Fordította: HANKISS JÁNOS.

A PUSZTÁBAN KIÁLTÓ.

Kecskemét szabados városa legvégén, ahol Orgovány felé visz az út, állott a kis kocsmá *A' szittyá vitézhez*. Alacsony házikő, törött ablakkal, amelyen a szél szokott hegedülni. Az ivóban banyakemence, pár barnára kopott zöld asztal, kecskelábú székek. A falon éktelen olajnyomatban Zách Feliciánt vágják le a király emberei, elrettentő példának. Igen megkopott már ez a régi ábrázolat, vele szemben gáláns pástorok és pásztornők rózsaszínszalagos bárányokat legeltetnek egy szökőkutas és kastélyos parkban. Az egyik asztalnál két pandur beszélget, valami betyárt lesnek, aki egyik tanyába zörgetett be az éjjel, de a gazda puskalövései elriasztották. Az áprilisi nap tréfálkozik künn, hol kiderül, hol elborul, egyszer homokot hajt a szél, majd meg tölcseért formál belőle és az égig emeli.

— Járja az idő a bolondját — dörmög az egyik pandur és nagyot húz a homoki vinkóból. A másik pandur nem szól egy szót sem, csak félszemmel kémleli az utat. Így ülnek órákon át a messzely bor mellett.

— Nagy úr a Ferenc császár — szólalt meg végre hosszú hallgatás után a másik, — de azért a betyár is úr a maga rejtekében!

A szomszéd asztalnál ütött kopott úrféle borongott, denevérszárnyú barna köpenyben, borostás állal, csillogó szemekkel. Hét lépésről meg lehetett ismerni benne a vándorkomédiást. Valami elsárgult rollét nézegetett és ajkai áhítatosan mormolták az igéket. Ő is várt valakit, vagy talán csak a jó szerencsét, amely eddig elkerülte. Lám, már jön is, ha igaz. Egy zömök, komoly tekintetű férfi lépte át a gyaluforgácsos ajtó küszöbét, gyanakodva körülnézett a gerendás ivóban, majd megemelve kalapját, helyet foglalt a magányos ivó mellett. Az egyik pandur tiszteletteljesen üdvözölte, majd a messzely fölött odasúgta társának:

— Ez a nemzetes főfiskális úr, akinek olyan keményen pereg a pennája.

A főfiskális úr egy idő óta gyakrabban betért ide, sok bűját, baját és ismeretlen keserűségét egy-két pohár borral csillapítani. De ez csak egyre nehezebb és égetőbb lett tőle. A városban már arról kezdett suttogni néhány jótétlélek, hogy a főfiskális úr nem tud elszámolni a bitangságban talált marhák kezeléséből befolyt pénzekről, hogy a nemes tanács a legközelebb vizsgálatot is indít ez ügyben, mivel a főfiskális úrnak mindig valami régi histórián jár az esze, amit a város költségén nyomattak és amit a pesti cenzor nem javallott, mert holmi istelenségek volnának benne.

A főfiskálisnak a fülébe jutott már a városi pletyka és a szegény, puritán embert végképpen elkésérítette. Nem tudott az alattomos vádaskodókkal leszámolni, mert ők a sötétben ólálkodtak és kezüket mosták, ha szembe került velük. Egyenes, nyílt lelkét lassú tűzön égették a suttogott szavak és érezte, hogy betelt a pohár. Most is óvakodva nézett a vele szemben ülő jövevényre, de hamarosan meg-

csillan tekintetében a váratlan öröm. Már éppen meg akarta szólítani a szomszédját, de ez sietve megelőzte:

— Nemde literátor Katona Józsefet tisztelhetem az úrban? — kérdezte meghatottságtól fátyolozott baritonján.

— Murányi úr, a fehérvári aktor! — kiáltott föl meglepetten a főiskális. — Micsoda véletlen ez a találkozás!

— Erdélybe megyek, mert itt nincs maradásom. Ott szabadabb a lég és jobban pártolják a művészetet. Kolozsvár a célom, hol régi kegyes patrónusaim élnek.

— Kolozsvár — sóhajtotta el magát a főiskális és megint szívébe nyilallott a régi seb, eszébe jutott a pályázat, amelyről lemaradt. És minden mellőzés, ami azóta érte.

— Olvastam a nagyságod könyvét — szólalt meg kis hallgatás után a vándorszínész. — Jeles elmére és derék lélekre valló mű, bár némi makulák vannak benne. Igen zordon festések ezek, holott *kaviár kell a népnek*, amint azt a híres ánglius megmondotta ennekelőtte néhány századdal. Kotzebue és Kisfaludy tudják delectálni a publikumot. A könyvet pedig néhány hazafi megveszi becsületből és egypár elolvassa unalomból. *Habent sua fata* . . .

Mint a puskapor, úgy robbantak ezek a szavak a főiskális lelkébe. Homlokán kidagadtak az erek, arca biborban égett és görcsösen szorongatta kezében a poharat. Mintha már csak ez maradt volna neki az egész mindenségből. Ugy ült ott csapzott üstökével, villogó tekintetével, mint egy sötét szövetség gyászasztalánál, mint a kínpadon.

— Hazafiság kell nekik, — süvöltötte elbúsultan — hazafiság, amely kong, mint az üres hordó, amely a hiúságukat és a kevélységüket csiklandozza, amely parádés köntösben pompázik és talmi dicsekedésben páválkodik. Éljen a haza, éljen a magyar! — ezt rikoltozzák ész és szív nélkül, úton-útfélen és nem veszik észre és nem veszik szíviükre, hogy az idegen lassankint kihúzza alóluk a gyékényt, mialatt együtt árulnak yele! Parlagon hevernek legfőbb javaink és ebek harmincadjára kerülnek legjobb értékeink. Névben élünk csak és uraink idegennek hajbókolnak. Én fülébe akartam kiáltani az alvónak, hogy ébredessen, én föl akartam rázni a magyart, én megpróbáltam a lehetetlent s megkísértem a csodát! *De kiáltó szóm a pusztába veszett*, a közöny homokja itta be! Májamat marcangolja a keselyű, egy elveszett élet minden keserősége. Nem, nem birom tovább! Én nem mulattatónak jöttem és nem kitarított széptevőnek. Bennem a századok elhantolt zokogása próbálta az eget dörömböztetni, de lenyomtak a földre, hogy elnyeljen itt az alföldi homok.

— És ezt mind a tulajdon fajtám cselekedte velem, magyar recenzens, magyar cenzor, magyar spion. Hivatalt adtak, hogy feledjem hívatásomat! Hiú óhajtás! Bánk és Feliciánus látogatják örökké álmatlan éjszakáimat, felverik nyugodalmamat és én, mint ama boldogtalan dánus királyfi, félig tébolyodva hallgatom vádjaikat és nem

tudom világgá harsogni és a magam tűzében hamvadok. Pedig házának tartottam e tüzet, de nem kell, nem kell nekik!

Szinte a fejét görgette már kínjában, mikor az ablakon keresztül benézett egy meghajszolt tekintetű, rongyos, tépett alak. Egy forradás az arcán és ócska pisztoly a markában. Amint a két pandurt meglátta, mint a gyík futott a közeli nádas felé. A pandurok az udvarra szaladtak, lóra kaptak és azzal lóhalálban a menekülő után vetették magukat.

— Tiborc, szegény Tiborcom! — sóhajtotta rekedten a főiskális és Zách Feliciánt nézte a falon. Alkonyodott.

Künn egy lövés hangzott és egy halálkiáltás.

(Szeged.)

Juhász Gyula.

FUIMUS.

(JUHÁSZ GYULÁNAK.)

A dal, amit daloltak századévek,
Ajkadról új, bő forrásában árad
És vágyak, álmok, kétségek, remények
Ríkatják méla Juhász-furulyádat.

A dalban, mit daloltak századévek,
Felzeng valami ősi magyar bánat,
Benne izennek a csillagos égnek
Az alkonyodó tiszaparti tájak.

A dal, mit sirva-vigadón daloltak,
Akik e tájon évekig halódtak:
Győzelmes ige ma az ajkodon.

Az Istenkardja kezünkből kiolvadt,
De lesz még győzelme a magyar tollnak,
Ha mindent beföd is a sírhalom.

(Szentés.)

PALASOVSZKY BÉLA.

AZ OLASZ EGYETEMEK REFORMJA.

A fascizmus reformjai közül az egyik legátfogóbb és legmélyebb a Gentile nevéhez fűződő iskolareform. Mussolini maga állapította meg, hogy „az összes megszavazott reformok közül a Gentile nevéhez kapcsolódó valóban forradalmi, mert olyan helyzetet formált át, mely 1859. óta tartott”. Kétségtelen, hogy az 1859-iki Casati-féle törvény óta a fascizmusig lényeges változás az olasz iskolai életben nem történt, legfeljebb toldások. A fascista tanügyi reform azonban az iskolai élet minden területén mélyen szántó nyomokat hagyott. A legnagyobb változások mégis az egyetemeket érték: e területen az olasz hivatalos felfogás szerint nem 1859-re, hanem sokszor a középkorra visszamenő, régen elavult intézkedéseket kellett az útból eltakarítani és újakkal pótolni.

Még a reform előtti állapotokról szól röviden, kissé elnagyoltan egy gyűjteményes munkában¹⁾ Vittorio Macchiorio nápolyi professzor. Külföldieknek ír, tehát érthetőleg tompítja színeit. Hangja mégis majdnem a szegyenkezésé. Mint jó olasz, nem szívesen beszél az olasz egyetemi állapotokról, amiket a sajátos történeti fejlődéssel próbál mentesíteni. Sok a kicsi, rosszul felszerelt egyetem, viszont a könyvtárak, laboratóriumok stb. fölötté hiányosak. Az egyetemek nem alkotnak szellemi központot, befolyásuk a nemzeti életre minimális. Az ifjúság, ez az atomjaira széteső tömeg, mely még az u. n. diákéletet sem éli, a legtöbb esetben nem a tudományért, hanem a kenyeret ígérő diplomáért megy az egyetemre. Az olasz egyetem általában a legjobb esetben közli és nem kutató intézmény. Számára a tudomány *készen van* és nem *készülőben*. E sötét színek még sötéteülnek, ha a tárgyra vonatkozó olasz nyelvű, különben igen terjedelmes irodalmat nézzük. Antonino Anile²⁾ pl. megállapítja, hogy míg a középkorban az olasz egyetemek fényt árasztottak Európa többi országaiba is, addig az egyesült Olaszország egyetemei zárt, levegőtlen testületek, melyekben „a hivatalos veretű tudomány kristályosodik merev és bizar formákba”. A legfőbb baj, hogy az egyetemek teljesen begubóztak s a lüktető élettel elvesztették a kapcsolatot. Más oldalról világítja meg a helyzetet Ugo Frasccherelli cikke: *Per l'istruzione superiore*.³⁾ Frasccherelli szerint az olasz egyetem szürke diploma-gyár (una grigia fucina di diplom). „Az egyetemre az ifjak általában nem azért mentek, hogy részt kérjenek a tudás közösségének isteni örömeiből, hogy a lelket a tudomány, az igazság és szépség fényével megvilágosítsák, hanem hogy a tanároktól kicsi-

¹⁾ *Die Universitätsideale der Kulturvölker*. Hg. v. Conrad Hoffmann und Reinhold Schairer. Leipzig, Quelle u. Meyer, 1925. A német egyetemekről ugyanírt C. H. Becker (*Vom Wesen der deutschen Universität*) írt, a magyar egyetemekről pedig (*Die ungarische Universität*) a feledhetetlen Gragger Róbert

²⁾ *Lo Stato e la Scuola*, Valecchi, Firenze 1924. V. 8. „La crisi delle nostre Università” c. fejezetet 29 s. köv. lk.

³⁾ Megjelent a köv. gyűjteményes munkában: *La riforma Gentile e la nuova anima della scuola a cura dell' on. Dario Lupi*, Sottosegretario di Stato per a Pubblica Istruzione. Mondadori Milano-Roma, 1924. 107 s. köv. lk.

karják azt az aláírást, mely leckéik illuzórius látogatását bizonyította, vagy hogy lerakják azt a sokféle különleges vizsgálatot, — mindmegannyi kisebb-nagyobb akadályverseny — melyekben a diákok túlnyomó része számára az egész tanulási tevékenység konkretizálódott“. Vannak még szomorúbb megállapítások is. Giorgio P a s q u a l i és Piero C a l a m a n d r e i kitűnő könyve, *L'università di domani*, közvetlenül a reform előtt a *holnap* egyetemét keresi s a reform szükségességét, melynek elsősorban belső, didaktikai átalakulásnak kellene lennie, a *tegnap* egyetemének vázolásával okolja meg. E munkában elszórvá főleg a délolasz egyetemi ifjúság fegyelmetlenségére vonatkozólag számunkra elképzelhetetlen adatokat találunk (v. ö. pl. 214. s köv. lk.). De a tanárok munkafegyelme sem lehetett kifogástalan. Képzeliük el, milyen előzményei lehettek annak a miniszteri rendeletnek, mely a tanárokat arra kötelezte, hogy tanévenként bizonyos meghatározott számú, *valóban megtartott leckéről* számoljanak be! S előfordult nem egyszer az az eset is, hogy a professzor önkényesen felemelte a „valóban“ megtartott órák számát — persze csak a türelmes papiroson! (L. A. A n i l e, i. m. 32. l.)

A helyzet tehát minden vonatkozásban megérett a reformra. Az alap gondolatot, mely az egyetemek ujjaalakítását irányította, maga Gentile⁴⁾ fejtette ki a legvilágosabban: az egyetem falain belül olyan változtatásokat kell eszközölni, hogy az új tanulmányi rend megfeleljen a modern tudománynak, melyet az egyetem hivatásszerűen szolgál. Az egyetem nem lehet csak a már kész „igazságok“ továbbítója: legyen új igazságok kutatója is. Általánosságban talán azt lehetne mondani, hogy tudományos szempontból Gentile az olasz egyetemet a német egyetemi típus felé próbálta terelni. Többször kifejtett, szinte útszéli igazság, hogy az egyetem fogalma népek és korok szerint változik s hogy az egyetem berendezése az egyes kulturperiodusokban a népek és korok egységes életérzésének függvénye. A német típus mai formájában a XIX. sz.-ban alakult ki. Jelszava a tiszta tudomány, az érdektelen kutatás szolgálata. Szemben az olasz állapotokkal a német egyetem rendkívüli nagy szerepet játszott és játszik a nemzet életében is. Súlyát éppen annak köszöni, hogy szabadon, minden melléktékintettől függetlenül, a tiszta megismerést szolgálja. Gentile és munkatársai, kik különben a német tudományt és egyetemeket kitűnően ismerték, tulajdonképpen ezt az egyetem-eszményt próbálták megfelelő változtatásokkal olasz talajba átültetni, midőn arra vállalkoztak, hogy a széteső, az egyéni bélyeget és eszményi lendületet nélkülöző „diplomagyarak“ helyett a tiszta tudomány, az önzetlen igazságkeresés fellegráit építik ki. Evvel egyáltalán nem akarom azt mondani, mintha az olaszok a német berendezéseket utánozták volna a részletekben is. Mint látni fogjuk, ilyesmiről szó sem lehet. Csak az eszményi célkitűzés akar valami olyan viszonyt realizálni egyetem, tudomány és nemzeti élet között,

⁴⁾ *Discorso inaugurale dell' anno scolastico 1920-21 nella Università di Roma*. Idézi E. Codignola, *La riforma scolastica* c. cikkében. (C. Gutkind, Mussolini e il suo fascismo. Merlin — Le Monnier, Heidelberg—Roma, 283 l.)

mint amilyenre a németek adtak kitűnő példát, egyébként az eszközök, a részletintézkedések számolnak az előző történeti fejlődéssel, a speciális olasz viszonyokkal. A következőkben minden részletre természetesen nem kívánok kiterjeszkedni, csak néhány kiemelkedőbb mozzanatot szeretnék ismertetni.

*

Az első nagy probléma volt: hány egyetem legyen? A helyzetkép, amit a reform előtti állapotról C o d i g n o l a a d (*Mussolini e il suo fascismo* 284. l.). rámutat a legsúlyosabb bajokra. „Sok egyetemes főiskolánk volt, pl. sok bölcsészeti és jogi fakultásunk, melyek tudományos eszközök, növendékek s valljuk be, valóban rátermett tanárok hiányában szomorúan tengették életüket; ezzel szemben hiányoztak a nagy kultur-centrumok, melyekből fény sugározhatott volna az egész országra s nem voltak jól organizált szak-főiskoláink sem“. Legegyszerűbb lett volna egy tollvonással az életből kiiktatni a néptelen, tengődő kis csonka-egyetemeket, de a gyakorlati kivitelnél erre a helyi viszonyok és a történeti előzmények mérlegelése után Gentile sem tudta magát elszánni. Hogyan lehetett volna megfosztani egyetemétől pl. Sienát, vagy Ferrarát, mikor ezeknek a városoknak a fogalmával már évszázadok óta összeforrt az egyetem intézménye? Hogyan lehetett volna eltörölni Firenze, vagy Milano egyetemét, mikor az előbbi, az olasz renaissance szent városa, ma is az olasz irodalmi és művészeti életnek egyik legpezsgőbb életű középpontja, a másik pedig, a rohamosan fejlődő világváros, a legnagyobb áldozatokra is kész volt, csak hogy egyetemét megtarthassa. Ezért a reform alkotói kimondták, hogy az élet csíráját sehol elfojtani nem fogják. Az eddigi egyetemek megmaradhatnak, azonban az állami támogatás szempontjából mégis különbség lesz a jövőben egyetem és egyetem között.

Az állam a jövőben tíz teljes egyetemet (jogi, orvosi, bölcsészeti és természettudományi fakultással és gyógyszerésztanfolyammal) fog fenntartani. Ezeknek költségeit az állam fedezi. A tíz első kategóriába (tipo A.) sorozott egyetem székhelye lesz Bologna, Cagliari (Sardegna), Genova, Napoli, Palermo, Padova, Pavia, Pisa, Róma, Torino. A fenti egyetemekhez járul még hat „műegyetem“ (scuole di applicazione): Bologna, Napoli, Padova, Palermo, Pisa, Róma. Lesz még ezeken kívül a „nélkülözhetetlen“ főiskolák között egy építészeti főiskola (scuola di architettura) Rómában és három tanárképző-főiskola (istituti superiori di Magistero) Firenzében, Messinában és Rómában.

A többi egyetemet az állam nem törli el, de nem is tartja fenn, legfeljebb támogatja. Az állami támogatásban részesülő egyetemek alkotják a második csoportot (tipo B.). Ezeknél a fenntartási költségek egy részét az érdekelt városok, testületek stb. viselik. Ilyenek: Firenze, Catania, Macerata, Messina, Milano, Modena, Parma, Sassari és Siena. Ezekhez csatlakozik Bari új egyeteme, továbbá a

perugiai egyetem, melyet nemrégiben osztottak be ebbe a második kategóriába a harmadikból. Lesznek hasonló helyzetű szakfőiskolák is, mint pl. a milanoi és torinói mérnök-képző (scuola d'ingegneria), továbbá a genovai és bari hajóstiszt-képző (scuola superiore navale).

A harmadik csoportot (tipo C.) olyan egyetemek alkotják, melyek bizonyos feltételek mellett megkapják a nyilvánossági jogot, de államsegélyben nem részesülnek. Ilyenek: Camerino, Ferrara és Urbino, miután a perugiai egyetem időközben átkerült az előző csoportba. Ide sorolható még az új felekezeti egyetem, a milanoi *Università del Sacro Cuore*.

A második fontos intézkedése a reformnak az *egyetemi autonomia* vonatkozik. Az autonomia az előző állapothoz képest részben erősödött, részben gyengült. Teljes az autonomia a tanulmányi rend kérdésében s meglehetősen befolyása van az egyetemnek a költségvetésre is, amit magyaráz az a körülmény, hogy még az államtól fenn tartott egyetemeken is a költségek jelentékeny részét az egyetem bevételeinek kell fedezniük. Evvel az intézkedéssel egyrészt a tanulás jelentékenyen megdrágult, mert az egyetemeknek bevételi forrásokról kellett gondoskodniuk, másrészt az egyetemek számára szinte életkérdéssé lett, vajjon lesz-e elegendő számú tanulójuk? A kenyéradó diplomákat ezután általában nem az egyetem osztogatja, mert ezek elnyerésének feltétele a különböző bizottságok előtt letett államvizsgálat. Államvizsgálatra azonban csak olyanok jelentkezhetnek, akik előzőleg az egyetemtől vagy más főiskolától tudományos képesítést szereztek („la laurea o diploma di un istituto superiore di carattere nettamente scientifico“.) Jelek vannak arra, hogy máris egészséges verseny indult meg az egyes egyetemek között: melyik egyetem hallgatói állják meg majd legjobban helyüket az államvizsgálatokon?⁵⁾

Erős csökkentése az autonómiának, hogy a rektort a király nevezi ki három évre. Ugyancsak kinevezés útján nyerik el hivatalukat a dékánok is. A rektor Gentile elgondolása szerint az államhatalom képviselője az egyetemen, aki arra ügyel, hogy a törvények és szabályzatok tiszteletben tartassanak.⁶⁾ A tanároknak általában csak a

⁵⁾ Érdekes e szempontból a pisai egyetem rektorának beszéde: *Doveri della vita universitaria* (Cultura Fascista, II. 10, 154—155 lk.). „Azon a napon, midőn laureatusaink az államvizsgálatokon jobban megállják a helyüket, mint mások, legyőztük versenytársainkat. Az ifjuság tudni fogja, hogy itt értelme- sebb és szeretetteljesebb tanárokat talál, mint másutt s ha jövőjére gondol, többre becsüli majd a csendes vidéki várost a zajgó nagy városnál. Szükséges azonban, hogy az az úr, ami ma még igen gyakran elvlasztja a padokat a katedrától, betömjödjék s hogy mi tanárok ne elégedjünk meg a beszé- lő könyvek szerepével. Ifjainkat gyámolitanunk, tanácsokkal segítenünk, vezetnünk kell: így magunkhoz fűzzük őket s majd ők sem hagynak el minket.“ Kissé másként látja a helyzetet Paolo Vinassa, *Per una riforma universitaria* c. cikkében (Cultura Fascista II. 3. 33 l.): „A reform pénzügyi szempontból erős belső ellentmondást tartalmaz. Arisztokratikus jellegű, amennyiben nem a hallgatók számát, hanem azok minőségét kívánja emelni. Viszont az egyetemi költségvetés alapjává a befolyó jöve- delmeket teszi, amiből következik, hogy az egyetemeknek növéndékeket kell szerezniük. Elméletben a hallgatók jelentkezése a tanítás komolyságától és az államvizsgálati eredményektől függne. A gyakorlatban mindez másként van s főlőszeges ismétlés lenne ez alkalommal még egyszer felsorakoztatni ennek a tagadhatatlan és emberileg érthető ténynek okait.“

⁶⁾ V. ö. Giov. Gentile, *Il fascismo al governo della scuola*. Discorsi e interviste. Remo Sandron, 1924. 234 l.

tanulmányi ügyekre van közvetlen, vagy közvetett befolyásuk. Közvetlenül a kari üléseken (consigli di Facoltà) tárgyalhatnak szigorúan körülhatárolt⁷⁾ tanulmányi ügyeket, közvetve pedig a dékánok útján érvényesíthetik befolyásukat az egyetemi Tanácsban. (Senato accademico.)⁸⁾ Míg az egyetemi tanács hatásköre meglehetősen körülnyirbált, addig az „adminisztratív” tanács (consiglio d’amministrazione) hatalma az egyetem anyagi ügyeiben aránylag igen széleskörűnek mondható.⁹⁾ Az viszont igaz, hogy ebben a tanácsban az egyetem tanári kara csak két választott kiküldöttel vehet részt, míg az összes tagok száma, élükön az elnöklő rektorral, legalább öt, esetleg több. Amennyiben ugyanis a B. típusú intézményeknél az egyetemet segélyező város, egyesület stb. hozzájárulása eléri, vagy meghaladja az állami hozzájárulás 10%-t, az illető város, testület stb. az adminisztratív tanácsba is küldhet egy tagot.

Meglehetősen bonyolult és ingadozó a tanári karok kiegészülésének fontos kérdése. Gentile úgy tervezte, hogy tanszék-üresedés esetén a kinevezendő tanár jelölésénél a kezdeményezést a fakultásoknak adja át. A kar kijelölte volna a számbavehető három legkiválóbbat s ezek közül a Közoktatási Tanácstól kiküldött szakbizottság választotta volna ki a legméltóbbat. Megjegyzem, hogy az olasz Közoktatási Tanács (Consiglio Superiore di Pubbl. Istr.) egészen más valami, mint a mienk: nemcsak tanácsadó szerv, hanem sok tekintetben személyi ügyekben is igen nagy hatáskörrel bíró nagytekintélyű testület, melynek tagjait maga a király nevezi ki. Időközben azonban Fedele miniszter jórészen visszatért a reformot megelőző kiegészülési eljáráshoz s ma nagyjában kétféle mód van a gyakorlatban: a meghívás és a pályázat.

A meghívás a nagyobb egyetemeken a leggyakoribb tanszékbetöltési mód. Ha a kar a meghívást egyszer elhatározta, akkor sem a Közoktatási Tanács, sem a miniszter többé az ügybe bele nem szólhat: a meghívás egyuttal végleges döntés, melyet senki felül nem bírálhat. A fakultások e joggal bőven élnek és — ha lehet az elkeseredett kritikáknak hinni — visszaélnek. Ujabban éppen egyetemi részről hatalmas mozgalom indult meg e kiegészülési módszer ellen. G. Niutta kis cikke (*Trasferimenti di professori universitari*, Cultura fascista I. 35.) indította meg az eszmecserét. Niutta kifejti, hogy meghívás esetén csak ritkán érvényesül a tárgyilagos igazság, inkább a személyes rokonszenv és ellenszenv döntenek. A nagyobb egyetemeken a *beati possidentes* szeretnek nyugodtan élni s nem szeretik a „veszélyes” elemeket, az új csillagokat, kik a régiek fényét esetleg elhomályosíthatják. Niutta sem kívánja eltörölni a meghívást, azonban egy olyan egyetemenközi szakbizottságra óhajtja bízni, melyet a Consiglio Superiore javaslatára a közoktatásügyi miniszter nevezne ki. A rövid cikk erős visszhangot keltett. Gino Arias tapsol Niutta indítványának. (Cultura Fascista II. 1. 5. l.) „Sürgös lenne — írja —

⁷⁾ L. Regolamento Generale Universitario (Regio decreto 6. aprile 1924 n. 674.) Art. 10.

⁸⁾ Ennek hatáskörét a Reg. Gen. Art. 7. szabályozza.

⁹⁾ L. u. ott Art. 15.

a fakultások önkénye alól kivonni a tanárok meghívását. Kétségtelen, hogy majdnem mindig a jelöltek tudományos és didaktikai érdemeitől teljesen idegen szempontok érvényesülnek. Személyes barátság, vagy ellenségeskedés, politikai elfogultság (legtöbbször határozottan fascista-ellenes színezettel), egy csoportnak, vagy akár egy személynek egyetemi diktatúráját megteremteni, vagy folytatni akaró törekvés a legtöbb esetben az igazi ok, melytől az aspiránsok sikere, vagy sikértelensége függ“. Ugyancsak a *Cultura Fascista* egy további számában (II. 8., 119. l.) egy „illustre studioso“ megállapítja, hogy a meghívás aktusánál legtöbbször éppen a legilletékesebb szakember, magának az üres tanszéknek a tanára hiányzik a korból, mert az aránylag ritka eset, hogy valamelyik tárgyból párhuzamos tanszék lenne. Tehát már csak szigorúan szakszerű szempontból sem volna fenntartható továbbra is a mai állapot . . .

De a jelek szerint nincsenek elragadtatva az érdekeltek a másik kiegészítési formától, a pályázat útján való tanszékbetöltéstől sem. Pályázat esetén nem a fakultás dönt, hanem egy a Consiglio Superiore-től kiküldött bizottság, melynek öt tagja közül azonban kettő mégis az érdekelt fakultáshoz tartozik. Mindenesetre feltűnő, hogy még ezt a két kiküldöttet is sokalják azok, akik a fakultásoktól minden jogot szeretnének elkobozni. Pl. Gino Arias írja (*Dopo la riforma universitaria*, *Cultura fascista* II. 8. 114. l.): „A pályázatok, előléptetések (s remélhetőleg a meghívások) elintézésére kiküldött bizottságok összeállítását ki kell vonni az érdekelt karok jelölési hatásköréből. Két kiküldött öt közül (s hozzá ez ezek közül az egyik éppen nem szakértő) valóban sok. Elég, hogy a kettő egy harmadikat találjon s már megvan a többség a helyi jelölt behozására“.

A nagyobb egyetemek vonzóereje olyan nagy, hogy a kisebb egyetemek tanári karai szinte állandóan változnak. Az egyetemi körök tréfas megállapítása szerint a kisebb egyetemeken kétféle tanár van: olyan, aki még nem érte el azt a tudományos színvonalat, hogy egy nagyobb egyetemre átkerülhessen és olyan, aki azt sohasem fogja elérni. Minden esetre egészségtelen tünet: „semmi folytonosság a tanításban — írja Gino Arias (*Cultura Fascista* II. 8., 113. l. — állandó pályázás, sok költség, tanszékek, melyek csak papirosan vannak betöltve, hogy utána rögtön megürüljenek, átmeneti, mindig nyugtalan, az intézménynek csak ártó tanárok . . .“

Nagyon érdekes a magántanári képesítés módja. Ez teljesen a karokon kívül történik, még pedig Gino Arias szerint közmegelegedésre (. . . il metodo non suscita critiche). A Consiglio Superiore javaslatára a király három évi időtartamra egy magántanárokat képesítő központi bizottságot (Commissione Centrale) nevez ki, mely évente egyszer, rendszerint május—június hónapokban Rómában összeül s az összes beérkezett habilitációs kérvényeket elbírálja. A végső szót azonban a Consiglio Superiore mondja ki a bizottság munkálata alapján. A már jogerősen habilitált magántanárok csak ezután jelentkeznek a különböző egyetemeknél, ahol működni óhajtanak.

Még csak az új szabályzat két pontjára kívánnám a figyelmet felhívni; az egyik a rendkívüli tanárookra vonatkozik, a másik pedig az u. n. utazó professzorokra. A rendkívüli tanár kinevezése három évi próbaidőre szól s a rendes tanárságot csak három évi tényleges és még nem szakított (effettivo ed ininterrotto) szolgálat után lehet kérni.¹⁰⁾ Ha a próbaidős szolgálat bármely okból két hónapnál hosszabb időre megszakadt, a rendes tanárrá való kinevezés egy polgári évvel elhúzódik. A véglegesítési eljárás avval kezdődik, hogy egyrészről a dékán jelentést szerkeszt a jelölt három évi tudományos és pedagógiai tevékenységéről, másrészt maga a jelölt is előterjeszti a miniszternek mindazon tudományos és pedagógiai tevékenységére vonatkozó adatokat, amiket a maga érdekében állóknak tart. A miniszter erre kiküld egy bizottságot, mely megokolt jelentésben előadja véleményét a véglegesítésre vonatkozólag. Ha a jelentés kedvezőtlen lenne, a miniszter az ügy összes aktáit átküldi a Consiglio Superiore-nek, mely ez esetben csak arról mond véleményt: megtartassék-e további két évi próbaidőre a jelölt rendkívüli tanári minőségben (con la qualifica di non stabile), vagy sem? A meghosszabbított próbaidő végén előről kezdődik a fenti eljárás. A kérdést újból elbíró bizottság tagjai azonban nem lehetnek ugyanazok, mint két évvel azelőtt. Ha az új bizottság véleménye is kedvezőtlen, a rendkívüli tanárt a miniszter elbocsátja a szolgálatból. Arra nincsenek adataim, újabban milyen szigorúsággal kezelik ezt a szabályt. A reform előtt már volt hasonló intézkedés, azonban a rendkívüli tanárok három év eltelte után szinte mechanikusan rendes tanárokká lettek,¹¹⁾ nem is szólva arról, hogy az egyetemek nagy száma miatt ezt az előléptetést aránylag fiatal korban elérhették a rendkívüli tanárok.

Nagyon érdekes jelenség, hogy a tanároknak az egyetem székhelyétől való távollakását rendeletileg kellett szabályozni. Jóformán mindenütt előfordul, hogy az egyetemi tanár az egyetem székhelyétől kisebb-nagyobb távolságra lakik, azonban talán sehol sem olyan sűrűn, mint Olaszországban, az „utazó tanárok” klasszikus hazájában. Olaszországban még az sem ritka eset, hogy középiskolai tanárok, kiket pedig sokkal nagyobb óraszámuk inkább helyhez kötne, tekintélyes távolságra laknak iskolájuktól, az egyetemi tanároknál pedig már nálunk elképzelhetetlen arányokat öltött a távollakás. Nem kívánok most ennek a gyakori s egy-két szóval alig elintézhető jelenségnek speciális okaival bőven foglalkozni, csak megemlítem, hogy a fascista reform, bár, amint láttuk, éppen nem fukarkodik a szigorú rendelkezésekkel, továbbra is megadja a módot az egyetem székhelyétől való távollakásra. A megfelelő paragrafus¹²⁾ a következőképen hangzik: „Azok a tanárok, akik felhatalmazást óhajtanak

¹⁰⁾ Regolamento Generale Universitario Art. 33—34.

¹¹⁾ Pasquali—Calamadre, i. m. 184 I. „... tutti gli straordinari dopo tre anni di grado, se c'è posto in ruolo, divengono ordinari quasi meccanicamente. Basta che essi abbiano dato prova di operosità scientifica; ma il giudizio di promozione è, naturalmente, molto meno severo che quello di concorso ...”

¹²⁾ Regolamento Gen. Art. 36.

kapni arra, hogy a tanítás helyétől távol lakjanak, kérésüket megokolva a rektor, vagy igazgató elé terjesztik. A rektor, vagy igazgató, miután meghallgatta az illetékes kar dékánjának, vagy az érdekelt intézet igazgatójának véleményét, dönt a kérésről. A felhatalmazást azonban csak abban az esetben lehet megadni, ha a hely, melyről szó van, nincs messze az egyetem, vagy intézet székhelyétől és csak avval a feltétellel, ha a dékán, vagy igazgató saját felelősségére biztosítékot ad, hogy mindez összeegyeztethető a tanári kötelezettségek teljes és szabályszerű betartásával". Hogy milyen távolságokról lehet itt szó, arra csak egy példát hozok fel. Tudok egy professzorról, aki hetenként megteszi az utat Catania (Sicilia) és Firenze között. Olyan távolság ez, melynek a mai Csonka-Magyarországon egy végtében megtehető leghosszabb út csak egy része lehet!

*

Befejezésül arra a kérdésre lehetne kitérnünk: mennyire sikerült a reform, mennyiben változtak meg az olasz egyetemi állapotok? Igazságtalan lenne bármilyen „forradalmi“ reformtól négy év alatt döntő változásokat várni. A szellemi világban nem változnak meg a dolgok egyik napról a másikra s hosszú időnek kell elmúlnia, míg az intézkedések a papirostól eljutnak a valóságig. Az újabb kritikák figyelembe vételével néhány pontra vonatkozólag azonban máris tehetők megjegyzések. Organikus hiba volt a jelek szerint, hogy a reform alkotói nem tudták elszánni magukat a tengődő kis egyetemek megszüntetésére. Annyit hangoztatták, hogy sok az egyetem, míg a vége az lett, hogy ma az új alapításokkal együtt több az olasz egyetem, mint azelőtt volt. Szép elgondolás az is, hogy az egyetemek egymással versengjenek a köteleességteljesítésben s ha az egyetem kitűnően végzi hivatását, majd a hallgatók tolongani fognak oda. A valóság azonban egyelőre az, hogy a mostani olasz gazdasági és társadalmi viszonyok mellett a hallgatók egészen más szempontok szerint döntenek az egyetemek megválasztásában, mint azt a reform alkotói feltételezték. A hallgatóság száma általában csökkent. Ez nem lenne önmagában véve nagy baj, mert az értelmiségi pályákon a túlprodukció Olaszországban is igen nagy volt. Baj azonban az egyetemekre nézve, mert az egyetemi költségvetés jelentékeny részben a tanulóktól befolyó jövedelmekre van alapozva. Vanak állami egyetemek, melyeken a hallgatók létszámának csökkenése a költségvetés összeállításánál már eddig is komoly nehézségeket okozott. S a helyzet viaszos oldala az, hogy a meglehetősen nagyszámú B-típusú egyetem anyagi segélyezésével az állam tulajdonképpen a saját A-típusú egyetemeinek csinál konkurrenciát. Hangok emelkedtek, hogy a B-típusú egyetemek államsegélye legyen egyszer s mindenkorra megállapítva, ne legyen emelhető s ha az ilyen egyetem nem tudna megélni, csukja be a kapuit, viszont az A-típusú egyetemek fenntartására szükséges összeg legyen mindenképpen garantálva, tehát ezeknek zavartalan működése legyen függetlenítve a hall-

gatók létszámától. Hogy e tekintetben mit hoz a jövő, azt ma alig lehetne megjósolni. A mondottak után természetes, hogy a régi panaszok a könyvtárak, laboratóriumok stb. hiányos felszerelése miatt továbbra is felhangzanak.

A belső átalakulás még nehezebben megy. Láttuk, milyen ingadozások voltak az utóbbi években a kiegészülés kérdésében s mennyi elégedetlenség gyülemlett fel e mindennél fontosabb probléma körül. Nincs kizárva, hogy a mai politikai helyzetben előbb-utóbb — legalább egy időre — talán érvényre fog jutni az a végletes, az egyetemi autonómiát mindinkább csorbítani kívánó álláspont, mely az érdekelt karokat teljesen ki akarja zárni a jelölésből. Az azonban kétségtelen, hogy evvel sem fog a kérdés nyugvópontra jutni, mert hamarosan rá fognak jönni, hogy az ilyen eljárás homlokegyenest ellenkezik az egyetemi szellemmel.¹³⁾

A tanulmányi autonómia eredményei sem mindenben elégitik ki a reform kritikusait. Az egyik jóindulatú bíráló szerint továbbra is megvan a régi baj, a „mortificante uniformità“ (P. V i n a s s a i. m. 33. l.). Az egyes fakultások a rendelkezésükre álló eszközöket általában nem használták ki a belső megújódásra. Nagyjában minden maradt a régiben. A tanulók csak az államvizsgálatot akarják letenni s a tudomány ma is épp oly kevésbé érdekli a nagy többséget, mint azelőtt. „A fakultások olyanok, amilyenek s mivel olyanok, amilyenek mindig voltak, nehezen is fognak megváltozni“ (u. ott). Mások (mint pl. G i n o A r i a s i. m. 114. l.) viszont elismerik, hogy a széleskörű tanulmányi autonómiának már eddig is észlelhetők itt-ott jó eredményei.

Mindezekben a kérdésekben az idő fogja a végső szót kimondani. Amint az olasz mondja: vederemo!

(Szeged.)

Husztí József.

¹³⁾ Legu abban (Cultura Fascista II. 13 sz. 193 s. köv. lk.) Agostino Gemelli, *Per la libertà accademica* c. cikkében energikusan rámutat, hogy a kiegészülés kérdésében a sokszor egyetemi részről is nyilvánított fulzón központosító nézetek az egyetemi autonómia lényegének meg nem értéséről tanuskodnak (... mi sembra abbian odimostato anche quanto poco è penetrato nell' animo dei nostri universitari il concetto fondamentale dell' autonomia universitaria.) Gemelli meggyőzően fejti ki, hogy a szabadsággal való esetleges visszaéléseket nem a szabadság megszüntetésével kell javítani, hanem annak helyes használatát biztosító intézkedésekkel. A szabadság életfeltétele az egyetemnek (La vita universitaria ha bisogno di una sua libertà accademica; coloro che vogliono sopprimere questa libertà accademica, pongono le università nella condizione di essere incapaci di svolgere la loro attività). Különösen hangsúlyozza Gemelli a fiatal tehetségek nagyobb mérvű érvényesülésének lehetőségét, ami a jelenlegi rendszer mellett többfelől akadályokba ütközik.

NEM BUJT ELŐ A NAP.

A Nap se süttött és bánatos voltam,
estébe hulló dombok oldalán
mentem, egyedül és elborultan
ballagtam és félve, sután
néztem fel a viaszos égre:
hátha mégis, mint áldásosztó pap
szeliden, finom felhő-karingbe
öltözve előjön még egyszer a Nap
csak legalább egy rövid pillanatra
és szomorún szól: „Ite missa est” —
de hiába s már tudtam, hogy gyatra
csónka lesz napom. — A búzakereszt
sem illatozott, a gyepek sem intett,
galamb sem turburolt s a kútak
sem csikorogtak kedvesen,
friss léptek sem szaporázták az utat,
nem, nem, kár is volt mennem,
a Nap sehogy sem akart
előjönni, hiába várta (mint dagályt a part)
ministránszyerek-magam
szívemnek zengő misecsengengettyűjével
és láttam, hogy már magasan
a fák közt ott bújik az éjjel,
éreztem, hogy valamit elvesztettem
— talán nem is volt az enyém —
de fájt és némán, csatavesztetten,
mint egy haldokló utolsó remény
imbolyogtam a lila virágok felett.
Már hideg ágyat vetett
a sötétség, a számon lévő borzongás ült
s az ég alja akkor tompán megdördült.

(Ujpest.)

DEÁK ZOLTÁN.

ÉN, ADY ENDRE.

Ha szerettem, nagyon szerettem. Ha gyűlöltem, nagyon gyűlöltem". Ezt mondja magáról a huszonhat éves Ady, mikor a zilahi Alma Mater új palotája előtt álmodozva, számadást csinál elmúlt éveiről s a jövőbe néz. Az ötven esztendőes Ady ma bizonyára csodálkozik odafent, hogy természetének ez a végtelensége mennyire sajátja lett bírálóinak is. Heves harc folyik ellene, érette s egész kis irodalom támadt hagyatéka körül. A legellentétesebb magyar elmék foglal koznak vele, s vajjon melyik tábornak köszönhet többet, kik terjesztették jobban hírnevét, ellenségek-é vagy rajongók? A régi és új Magyarország minden fegyverét harcba hozta s ebből a harcból vegyes értékű, de rendkívül jellemző dokumentumok kerülnek ki, örökségül egy elkövetkező nemzedéknek, mely pontot tesz majd a nagy vita után. Adyról már eddig több értékes tanulmány jelent meg, nagy költőhöz méltók s néhány Ady-magyarázat legnagyobb klasszikusaink magyarázataival versenyezhet. Ady értékei lassanként kitűnnek, s az az ötven nagy vers, mely a legjobb lírikusok művéből megszokott szűrődni, lassanként Ady selejteséből is leválik, hogy irodalomtörténeti értékke szépüljön. A komoly, értékelő munkások mellett ürge harcosok is dolgoznak, olyanok, akiknek a költő csak felszínes olvasmány, kiindulópont, cím, mely alá — szemükön a pártnézetek szemellenzőjével — megírják kis vallomásaikat — önmagukról. Vannak sokan, Ady-harcosok, akik alig ismerik a nagy modernet s többet írtak róla, mint amennyit olvastak tőle. Ime a legkomolyabb elmélyedés és a legnyilvánvalóbb felületesség a szélsőségek nagy poétájával kapcsolatban. Nem Ady nagyságának magyarázata mindez? Nem igaza volt, mikor azt mondta magáról, hogy előle nem szabad könnyűen kitérni? S hogy az ő élete, tehát költészete millió gyökerű? Egy ország közvéleményét csak jelentékeny ember tudja éveken keresztül ébren tartani. Az Ady-viták ezt a jelentékeny embert igazolják, de nemcsak művészetét, hanem mélyen gyökeredző magyarságát is.

Ady, anélkül, hogy jó jogász volna, legfájóbb nemzeti sebeinkre tapintott rá csodás ösztönösséggel, s költészete úgyszólván szócsöve lett nálunk minden hatalmi kisebbség sérelmének. Ezek a sérelmek az Ady költészetén keresztül a hőmérő pontosságával mutatják a magyar társadalmi bajok láz-fokát. Az Ady-költészet megvitatása nemcsak esztétikai harc, hanem politikai tetemrehívás is. Arról folyik a szó, hogy *melyik párt, melyik tábor szereti jobban a hazáját*, melyiknek van jobb ízlése stb. Vagyis: *ki igazabb folytatója a hagyománynak*. Nemzetünk sok fajnak, sok vallásnak eredője, világos tehát, hogy egységes nemzeti öntudat, ítélet főben járó kérdésekben nem lehet, kivált egy meghasonlott korban, háborúk és forradalmak rázkódtatásai után. Az esztétika maga díszes palásttá vált ebben a kaotikus verekedésben; palásttá, mely alatt faji, felekezeti érdekek dugárúját csempézik, sokszor talán leginkább azok, akik energikusan

hivatkoznak az egyedül idvezítő esztétikára. Sorsunk ezért is tragikusabb, fenségesebb, mint minden más, nagyobb faji, felekezeti parcelálakra osztott társadalmaké. Ha azoknál baj van, könnyebben, együttesebben számolhatnak vele, nálunk ez a leszámolás, kibékülés nehezebb, kilátástalanabb. De vajjon nem simult-e el multunkban a legádázabb harc is? Egykor protestánsok és katolikusok fogták egymásra, hogy az ország megrontói, ahelyett, hogy összefogtak volna s közösen harcoltak volna. A meghasonlott kor oldott kéréit mindig megköti egy későbbi, higgadtabb kor. Addig, míg ezt elérjük, a vita kartács-tüzében eldől a költő ügye, a jelen sara leválik róla, s az, ami még ma sokak szemében jelleme, költészete főtényezőjének látszik, pár évtized múltán már poros könyvek halott anyaga lesz. Balassa Bálint-ról már kevesen tudják, hogy miféle csinyeket követett el a felvidéki országúton, ellenben minden magyar diák mint költészetünk első nagy alakját ismeri őt.

A zseni maga dönti el sorsát s olyan életet él, melyet alkotásra legalkalmasabbnak gondol. Lehet, hogy polgári értelemben botrányosan vétkezett, de vajjon mint író vétkezett-e? A zseni, ha úgy akarja, gőgösen vonul vissza sebzett becsvágyának, emberi hiszékenységének mentsvárába, néhány évtizedre sűrűsíti a neki szánt matuzsálemi életkort, nappallá teszi éjszakáit, megveti a polgári rendet, mert úgy érzi, hogy másként egy sor sem telt volna tőle. Sokan, akik az egészségtanok paragrafusai szerint morzsolgatják életüket, anélkül, hogy egyetlen új gondolatot adnának a világnak, szeretnek így en sôhajtozni: Mi lett volna ebből az Adyból, ha egészséges, polgári életet él! Talán szolgabíró Tasnádon.

Valóban Ady, az ember, holmi züllött vëndiák benyomását teszi. Senkinek sem ajánlatos, hogy az ő életmódját kövesse. Ez az Ady-ember legfeljebb arra taníthat, hogyan rohanjunk tapasztalatlan lepkeként a földi gyönyörök korai tűzhalálába. Csakhogy ez a sötét kép inkább a róla keringő adatok, mendemondák tömkelegéből alakult ki. Lassanként elterjedt róla, hogy ő századunknak legnagyobb irodalmi korhelye, minden erkölcsi kihágás szála az ő személyéig vezetnek, ő lett a szőszegés, a hűtlenség típusa, irodalmi selyemgyerek s minden mecénás-vagyon felrobbantója. Ez a vásott gyerek, aki az ideges krajcárkodás és fejedelmi bőkezűség tragikomikus játékát űzi mindhalálig, s még tulajdon öccsétől, anyagi ügyeinek hí sáfárjától is megtagad ötforintos kölcsönöket, hogy talán másnap már pezsgős vacsorával traktálja; ez az elesettségében is szilágysági úrnak marad poéta abba a hírbe kerül, hogy minden meg nem írt drámára ő vette fel az előlegeket, s barátot és ellenséget, mindkét nemen valót, egyformán becsapott. Egy későbbi kor írója rengeteg elmarasztaló pletyka birtokában bizonyára világosan látja majd a konkrét tények aránytalan csekélységét a nagy hűhóhoz képest.

A legtöbb tehetség lassú méreggel emészti el magát s egész életével fizet rá, hogy alkotónak született. Csupán a mérgek különbözök. Némelyik mosolygó halottat formál áldozatából, a másik meg feлдúlja, rémitővé teszi arca isteni vonásait. Ady életmérgéből hiányzott az

a megtévesztő páriüm, mely nem egy, nálánál semmivel sem jobb s mégis nagyrabecsült kortársának szalonkabátjából árad. Ady, az örök vendiák, a tapasztalatlan gyermeki lélek, maga is dolgozott rossz hírnevén. Velezületett őszinteségének túlzásával vall meg olyasmit is, amit sok, ugyanabban a mocsárban lubickoló kortársa szerencsésen eltitkol. Érdekes, hogy sokszor egész kis társaságok, sőt társadalmak bűnei hogyan tudnak az Eulenspeigel-csinyek s a Simplicissimus-adomák módjára egyetlen bűnbak alakjában koncentrálni. Más is volt olyan elesett, olyan beteg, mint ő, csak éppen nem írta meg *Mihályi Rozália csókját*, avagy *A magyar Pimodánt*. Ady kannibáli novellája jó példa arra, hogy mekkora távolság tátonghat valóság és költészet között, ha még annyira reális is az a tragikus mag, melyből egy szembekapó vallomás groteszk virága sarjadt. *A Magyar Pimodán*, az alkohol e legszomorúbb himnusza, a legelkeseredettebb szofizma, zseniális-délibábos fejtegetése annak a tannak, hogy a rendetlen élet felsőbbrendű értelemben egyedüli vígasza a Duna-tájra vetődött zseninek. Ady még a predesztináció tanával is hajlandó alátámasztani tételét, hogy a veszett fejszének legalább nyelét megtalálja. Csak *A vár-úr szemérem-öve* c. versét kell elolvasnunk, s látjuk, micsoda nyakatekert logikával szerencsélkedik Ady a szerencsétlenségben. Csoda-é, ha teste-lelke ebek harmincadjára került? Hiszen maga is szívesen terjeszti magáról mindenféle zseni-korhelyek, alkohol- és szerelem-áldozatok, mámorfejedelmek fizikai és szellemi revelációit. Természetes, hogy ezzel a tragikomikus pózzal kiszolgáltatta s rosszabbnak tüntette fel magát, mint amilyen valójában volt. Csoda-é, ha nem mindig jól megválogatott barátai, bámulói megemlékezéseiben már torzképpé válik ez a kép? Adynak van néhány igaz barátja, akik maguk is számottevő egyéniségek. Nem mindennapos barátok, el-elkerülnek Adyt, mert a költőfejedelem nem könnyű társaság, rendkívüliségének tudata bántón tüntet minden szavában, gesztusában. Ez a néhány jó barát ismeri őt s azóta is hallgat esendőségeiről, a géniusz kedvéért. De Adynak, aki szeretetre vágyott s folyvást menekül az emberek elől, jól esett az irodalmi viaszfigurák társasága is, akik tanítványai lettek kocsmában és irodalomban. Mi mindent beszélhetett előttiük Ady, hiúságból, unalomból, hogy megoldatlan titoknak, beszéd és vita tárgyának, a maga távollétében örök témának játssza ki magát és végül unottan rázza le őket magáról. De hát hogyan meneküljön tőlük, intellektuelltől férfiaktól és nőktől, akik szavát lesték s odadobott megjegyzésein rágódtak? Egy hajótörés alkalmával a kapitány emberevők közé került. Tüstént kikötöték s nekiláttak a kivégzéséhez. A kapitánynak eszébe jutott, hogy a vadak nem bántják az örülteket. Nosza, elkezdett furcsábbnál-furcsább grimaszokat vágni, a haját tépte, ugrált és röhögött. A vadak azt hitték, hogy megbolondult, tüstént eloldták kötelékeit s körültáncolták, mint valami szentet. Erre a történetre gondolunk, valahányszor egy-egy éveken át kitartó Ady-kullancs hirtelen túrkálni kezd a „mester” polgári becsületében, kinek egykor évekig tömjénező csatlósa volt. S talán ezektől származnak azok a vadromantikus mesék

is, melyek Adyt görbetükkörben mutogatják. Ady csakugyan mélységesen vétett ellenük. Nagyobb lett náluk, akik azt hitték, hogy a zseni kaftánjának érintésétől már maguk is zsenikké lobbantak s bevonulnak a halhatatlanságba. Ennél nagyobb bűn nem is lehet a nagy költők lándzsahordozói szemében.

Ady nagy költő volt s szerencsétlen gyermek. Egyetlent szeretett igazán: költészetét. Ezért mindent feláldozott, ha helyzete kényszerítette. Vére a túlságos szeretet vagy gyűlölet hevében lobog, s hogy kit szeret, kit gyűlöl s meddig, talán maga sem tudta volna megmondani. Gyűlöli Tiszát, de szereti Kozma Andort, noha Kozma szenvedélyes Tisza-barát. S szereti Gyulai Pált, a hagyomány félelmetes örét. Mert Kozma sokra tartja a tehetségét s Gyulai Pál egyszer megdicséri *A halál rokonát*. Ilyen a költő, Ady százszorosan ilyen. Szíve hűtlen az eszéhez, esze a szívéhez. Ady örökké haragszik, mert nem méltányolják eléggé, örökké új hódolókat keres, szikkadt talajként issza a dicséret langy esőjét s haragban, szeretetben hűtlenkedik. Élete örök elvágakozás egy jobbnak képzelt környezetbe s tulajdon költői érdeke válságos pillanataiban nem tudott különbséget tenni legbensőbb, legtehetségesebb barátai s a kis Ady-majmolók között. Ady elvágódik azoktól, akik jóltevői, új, kétes frigyekért régi frigyeket szakít szét: egész élete ennek a lázas vágnak tragikomikus csődje. Ady meg akarja hódítani az egész magyar közönséget, hasztalanul. Ady független úr akar lenni, de hasztalanul. Örökké egy helyben maradt, szegényen, anyagi gondok közt, arcán a kitartottság szégyenbélyegével.

(Budapest.)

(Folyt. köv.)

Vajthó László.

K. Leino : A SZELLŐCSÓKRA . . .

A szellőcsókra szűzként
A nyárfalomb megrezzen.
Az érzelem fuvalmán
Rezdül a húr szívemben.

Tűzcsillagok rajától
Ragyog az őszi mennyég.
Pohelyrajokban álmok
Szövik be felkém mennyét.

Fakérget forgatagban
Örökre elnyel örvény —
Világnak árja forgat,
S rám sújt a síri törvény.

(Pécs.)

Finnből fordította: SOMKUTI.

ÚJ MIATYÁNK.

Védd meg Uram az élők igazát,
Többen vannak, s hazudnak a halottak,
Pusztul a szó, növekedik a csend,
Mi megfogytunk és ők megsokasodtak.

Nem hallgatunk — hallgasson a halál,
Nem békülnünk — béküljön, aki hallgat,
Védd meg Uram az élők igazát:
Örök erőt, ne örök nyugodalmat.

A föld az eljövendőké legyen,
Néped fáklyája nap, törvénye élet,
Szakíts termő sebet a földeken,
Élő forrást a szomjazók hitének.

Legyen örök a Te akaratod,
Világteremtő, éltető hatalmad,
Te tized az egekre a napot,
Te adtál az életnek birodalmat.

Védd meg Uram az élők igazát,
Napfényt, erőt, szerelmet, boldogságot,
Tartsd meg nekünk Uram az életet,
Mert egy az élet — s az a Te országod.

(Budapest.)

MONOSTORI HUGÓ.

WILLIAM BLAKE.*)

Mindenki számára megközelíthető a *Songs of Experience* és a *Marriage of Heaven and Hell*, melyet André Gide franciára fordított. A *Songs of Experience*, (A Tapasztalás Dalai) kisebb verseket tartalmaz és amint címe is mutatja, a *Songs of Innocence* folytatása, sokszor a verscímek is megegyeznek: mintegy ugyanazokat a dolgokat mutatja be, csak más megvilágításban, a Tapasztalás, a Bűntudat megvilágításában. Amit a gyermekek ártatlan játékként úztek, most sötét, titkos bűnné válik: a Szerelem. A *Marriage of Heaven and Hell* (Ég és pokol házassága), ez a Swedenborg ellen írt prózai mű, Blake legérthetőbb megnyilatkozása, „emlékezetes víziók” formájában szögezi itt le a később érintendő blakei szatanizmus tételeit. Sok kisebb költeménye, talán a legszebbek, kéziratban maradtak: a Rossetti-féle és a Pickering MS-ben, mígnem a késői lelkesedés felfedezte őket.

5.

Költői és rézmetszői munkája közt Blake élete nyugodtan folyt, jószágos mécenások mindig akadtak. Ilyen volt Hayley, a költő-földesúr, akinek birtokán, Felphamben, három évet töltött a Blake-házaspár. Itt történt, hogy Blake egy este hazatérve egy katonát, talált kertjében, akit erőszakkal kidobott onnét, mire a katona bevádolta, hogy Blake Napoleont éltette (ez nincs is kizárva). Blake törvényszék elé került, de Hayley közbenjárására felmentették. A katonát megörökítette, mint fontos gonosz szellemet, egyik profétikus írásában. Hayleyt később nagyon megútálta, — mert semmit sem oly nehéz elviselni, mint egy jótéteményt; nem kisebb dologgal vádolta, mint hogy el akarta csábítani a feleségét és hogy orgyilkost fogadott ellene.

El is költözött Felphamból, vissza Londonba, hol egy Varley nevű spiritishta vette pártfogásába, abban a reményben, hogy a nagy vizionárius megidézi majd neki a holtak szellemét. Blake csakugyan szolgálatkésznek bizonyult: kíváncsra lerajzolta a halott angol uralkodókat, amint megjelentek előtte, asztala mellé ültek és tolakodtak, hogy melyiküket rajzolja először. Lerajzolta az Embert, Aki A Piramisokat Építette és a Bolha Szellemét is, még pedig két példányban: egyszer csukott szájjal és egyszer, miután rajzolás közben kinyitotta a száját és kilátszottak hosszú hegyes fogai. De mindezeket a szellemeket csak Blake látta egymaga, és Varley nem volt megelégedve a dologgal . . .¹³⁾

Blake legrosszabb évei következnek most, 1810—1817. Az élet-rajzírók semmiféle jövedelmi forrást, semmi mécenást nem tudnak kimutatni. Ez a hallgatás megerősíteni látszik Keynes feltevését, mely a *Revue Britannique* egy cikkén alapul: hogy Blake ezt az időt az

*) 2-ik közlemény. V. ö. Széphalom 1928: 101. lapszám.

¹³⁾ A *Treatise on Zodiacal Physiognomy*, by John Varley, London, 1828. Kivonatossan közli Symons (l. bibl.)

örültek házában töltötte.¹⁴⁾ Ezalatt az idő alatt már nem írt, utolsó prófétikus művét, *Milton*-t, 1810-ben fejezte be. Ekkor már ráeszmélt arra, hogy nem szükséges leírni semmit — valami sajátos belső közlési módot talált ki, melynek segítségével műveit, amint megszülettek, közvetlenül átadta hűséges olvasóinak, az angyaloknak. Saját bevallása szerint írt „hat vagy hét eposzt, oly hosszút, mint Homéroszéi és hús tragédiát, oly hosszút, mint *Macbeth*“,¹⁵⁾ melyek a menyországban nagy sikert arattak és az angyalok állandó olvasmányát képezik. „Sokkal híresebb vagyok a menyországban műveimért, mondja, mint amennyire csak fel is tudom fogni. Agyamban dolgozószobák és termek vannak tele régi képekkel és könyvekkel, melyeket az öröklétben írtam és festettem, halandó életem előtt, és ezeket a műveket arkangyalok élvezik és tanulmányozzák. Miért aggódjam tehát a halandó pénz és hír miatt?“

Vagy amint egy versében gyönyörűen mondja:

„For above Time's troubled fountains,
On the great Atlantic mountains,
In my golden house on high,
There they hide eternally“.¹⁶⁾

Utolsó tíz esztendejét békésen töltötte el Londonban, a pihenő próféta áttitűdjében, körülvéve fiatal tanítványokkal és érdeklődőkkel. Kortársai örültek tartották; főképp *Leigh Hunt* hangoztatta ezt, aki megírta, hogy egy ízben, mikor együtt sétáltak, Blake hirtelen lekapta a kalapját; „kinek köszön?“ — kérdezte *Leigh Hunt*; „semmi“ — felelte Blake — „csak Szent Pál apostol repült épen erre“. De a halála olyan volt, mint egy szenté, mint egy szent művészé; halálos ágyán még lerajzolta feleségét és maga-szerzette himnuszokat énekelve szenderedett el. Halála után *Tatham*, aki az *Irving*-ita szigorú szektába tartozott és mint ilyen, angyalnak nevezte magát, állítólag elégette Blake hátrahagyott kézíratait, mert az ördög sugalmazta azokat. (*Sampson* az elégetést kétségbevonja, *Yeats* igaznak tartja.)

6.

Blakeről írván, mi sem zárkozhatunk el a Blake-kutatás legfőbb kérdése előtt: miben állt tulajdonképpen Blake prófécijája? A kor nagy fordulóján, amikor évszázadok klasszikus tradíciói összeomlottak, hogy helyet adjanak az újnak, vagyis a nagyon réginek, — mi volt az a tan vagy az a szemlélet inkább, mely sajátos és individuális mivoltában mégis a kor összes áramlatát páratlanul pregnáns mó-

¹⁴⁾ Keynes (l. bibl.) p. 309. *Revue Britannique*, Paris 1833, július.

¹⁵⁾ Crab Robinson i. m., Gilchrist p. 392.

¹⁶⁾ Mert magasan az Idő zavaros forrásai fölött, | a nagy atlanti hegyeken, | arany házában odafenn, | rejteznek örökösen.

don foglalta össze? (Van Tieghem összefoglaló művében a preromantikáról egy név sem szerepel annyit, mint Blake-é.)

A kérdésre valamennyi Blake-kutató másképen felel, mert mindegyik a maga mondanivalóját olvassa ki Blake mélyértelmű jóslataiból. Ez nem is csodálatos, mert az új szemlélet Blakeben még konkrét egységet alkotott és víziójában magába foglalta mindazt az új tendenciát, mely később differenciálódott és absztrahálódott és lett belőle az, amit úgy hívunk: XIX. század. Blake oeuvrejében, épúgy mint Goetheében, ez az egész komplexum benne van. Ezért igaza van Swinburnenek, aki a pantheistát látja benne, igaza van D. G. Rossetinek, aki vallásos keresztény művésznek nézi, a düreri fajtából, igaza van Ellisnek és Yeatsnek, akik próféciáiból művészetelméleti igazságokat olvasnak ki, az inspirált művészet igazát, igaza van Bergernek, aki Bergson, és igaza van Symonnek, aki Nietzsche előfutárját keresi benne; és igaza van Helene Richtennek is, amikor a romantikus *öntudathasadás* alapján próbálja megérteni. Mindez benne van Blakeben és ő mindenkinek az előfutárja, Wordsworthtól Whitmanig és Schellingtől Freudig.

Ennek a végtelenül komplikált tartalomnak eleven középpontját mégis minden kétségen kívül a misztikus élmény adja. Blake beleesik abba a misztikus hullámba, mely a XVIII. századon, racionalizmus és felvilágosodás építményei alatt, végighúzódik, melynek két ellentétes pólusa Swedenborg, a tiszta látnok és Cagliostro, a bűvész, és amelyet Angliában Wesley és a methodista egyház képviselnek.¹⁷⁾ Swedenborg a teázó asztal mellett volt Blake első szellemi élménye, ehhez hozzájárult később a romantikus misztika nagy erőforrása, Jakob Böhmé, kinek művéről írja Novalis:

In diesem Buche bricht der Morgen
In deine düstre Zeit herein,¹⁸⁾

alluzióval az „Aurora” címre.

De ezek a szellemi ősök mit sem jelentenének, ha Blake nem ismerte volna kora ifjúságától fogva magát a misztikus élményt, az Unio Mystica-t, az Istennel és a mindennel való egység tudatát, melyet Swinburne pantheizmusnak néz. Ez az egység a legfőbb hatalmakkal, ez a hatalomtudat festi meg Blake különös páthosát.

És ő megcsókolt engem és éppé mosott,
És én egy ember lettem vele, fölkelvén erőmben, —
Késő volt már visszavonulnom, Los belépett lelkembe,
Egészen birtokába vettek engem erőszakai! Felkeltem dühvel és erővel.¹⁹⁾

A misztikus, titokzatos egyesülésében, átéli minden dolog lényegét és az igazi világ ezentúl nem rajta kívül van, hanem belül, a

¹⁷⁾ Blake és Wesley kapcsolatát l. Symons, p. 17.

¹⁸⁾ An Tieck.

¹⁹⁾ Milton, Ed. Sampson p. 20.

többi mind csak látszat. Blake is hirdeti ezt az örök misztikus tanítást.

Amint tulajdon kebledben hordod Menyországodat
És Földedet és mindent, valamit csak látsz, ámbátor Kívülnek látszik, de Belül
Van képzeletedben, melynek e Halandóság Világa csak az árnya.²⁰⁾

Theológiája misztikus theológia: Isten is rajtunk belül van. Ezért gondolja Berger, Blake alapos francia ismerője: azt lehetne majdnem mondani, hogy nincsen Istene.²¹⁾ Pedig Blake hisz Istenben, csak óva int:

Ne keresd mennyei atyádat az egeken túl,
Ott csak a Chaosz lakik és az ősi Éjszaka.²²⁾

és másutt:

Te is az Öröklétben laksz,
Te ember vagy, — Isten se több.²³⁾

A misztikus közöttünk él és mégis egy másik világban, — mert a világ dolgai, melyeket mi végérvényeseknek hiszünk, az ő számára csak szimbolumok, a Jelenségek egész világa csak példázat valami másról, a Másról, az Igaziról. Így kezdődik el Blake miszticizmusában a romantikus-szimbolista világlátás. Még a nagyon reális földrajzi fogalmak is csak szimbolumok Blakenél, akár Hölderlinnél: Európa az absztrakt értelem, Amerika a szabadság szimboluma.

Ez a „kettős látás“. Az egész világ, mellyel a megszállott lelke oly végtelenül egy, titokzatos korrespondenciában áll vele: dolgok, melyek mások számára jelentéktelenek, az ő számára mélyértelmű intésekkel válnak, megérti a tárgyak szavát, mert át-lát rajtuk, a Látszaton túl az Igazságig. „Aki nem ismeri az Igazságot látás útján, nem érdemli meg, hogy felismerje azt“ — mondja a festő-misztikus, aki a látásba koncentrált lelkét.²⁴⁾ Buttszőz írt verses leveleiben leírja, mi minden történik vele egy sétáján: halott apja jön utána a szélben, halott öccse mögötte és János bátyja, „a gonosz“, egy felhőben rejtezkedik. Végre is vitába bocsátkozik egy kóróval, mely maradásra inti:

What to others a trifle appears,
Fills me full of smiles or tears,

²⁰⁾ *Jerusalem*, ed. Sampson p. 71.

²¹⁾ Berger (l. bibl.) p. 108.

²²⁾ *Vala*, ed. Sampson, p. 202.

²³⁾ *The Everlasting Gospel*, ed. Yeats p. 107.

²⁴⁾ *Marginal Notes to Reynold's Discourses*, Ed. Yeats p. 254.

For double the vision my eyes do see,
 And a double vision is always with me.
 With my inward eye, 'tis an old man grey,
 With my outward, a thistle across my way.²⁵⁾

És aki a kórót kórónak nézné, elveszett ember a festő és a misztikus szempontjából.

A festő-misztikus kettős látása minden dolgot megelevenít és Isten jelenlétével tölt el, hasonlíthatatlanul több realitással, mint a filozófiai pantheizmus a német romantikában, vagy mint az angol költők szinte obligát természetrajongó pantheizmusa a Wordsworth-Shelley-Swinburne vonalon. Amazok, minden rajongásuk ellenére, valahogy mindig kívül állnak a Nagy Egységen és kapcsolatuk vele a Vágy kapcsolata, — és a Vágy mindig azt irányozza, ami rajtunk kívül áll. Blake pedig, vágy és páthosz nélkül, pusztán látása útján, résztvesz minden dologban és relációja a Mindenséghez nem a vágy, hanem az emberi részvét az emberi Mindenséggel.

Annak a misztikus érzésnek kifejezésére, hogy minden fájdalom a dolgok mélyén valamiképp együvé tartozik és egy Titokzatos Egység fájdalma voltaképp, *D o s z t o j e v s z k i j* előtt Blake találta meg a legszebb szavakat. Ezt variálják hosszú és páratlanul frapáns felsorolásban Blake „közmondásai“, ebben cseng ki a nehéz értelmű *The Grey Monk* ballada:

For the tear is an intellectual thing,
 And a sigh is the sword of an Angel King,
 And the bitter groan of a martyr's woe
 Is an arrow from the Almighty's bow.²⁶⁾

A kettős látás választja el talán leginkább Blaket a többi misztikustól és ez jelöli ki külön helyét az irodalom és a misztika történetében. Shelley és Swinburne csak költők voltak és nem misztikus átlélek, Swedenborg csak misztikus volt és nem költő, — de ha voltak is misztikus költők a misztikus századokban, nem volt, aki egy személyben festő is lett volna. Más költő is megpróbálta szavakba foglalni a misztikus élmény érzésanyagát, de senki, mint Blake, nem tudta ábrázolni a misztikus átélés tartalmi mozzanatait, a víziókat és főképp a látható világot, mint látnoki víziót, amint a misztikus fantáziájában átlényegül. „Mások (misztikusok) a teológiából és az alchimiából merítették hasonlataikat, ő pedig a tavasz virágaiból és a nyár faleveleiből.”²⁷⁾

²⁵⁾ Ami másnak semmiségnek tűnik, | engem könnyel vagy mosollyal tölt el, | mert kettős látást lát a szemem, | és kettős látás van mindég velem | belső szememnek ősz öreg ember | külső szememnek kóró az utamon. Ed. Yeats, p. 175.

²⁶⁾ Mert a könny értelmes dolog | és a sóhaj egy angyal-király kardja | és egy martir jajának keserű nyögése | a Mindenható íjából kilőtt nyíl.

²⁷⁾ *The Works of W. B., The Muses Library, Introductory by W. B. Yeats, p. 27.*

7.

Misztikus látásának különös színei seholsem csillognak oly erős, földalatti tűztől átfűtve, mint ahol ethikai meggyőződéseit hirdeti, melyek bizonyos fokig szintén magukbanállók, szélsőséges voltakban, a misztika történetében.

Minden misztika lázadás. A misztikus, csupán belső, titkos élményeire „introvertálva“, megveti a külső dolgokat valamennyit, mindent, amit a közönséges ember fontosnak, nagynak, sőt szentnek tart. Szent Bernát lángoló páthoszával, Kempis Tamás apodiktikus csöndességével eltéli az emberi megismerés hívságait, Meister Eckhart és a német misztika, melyből Luther „sola fides iustificat“-ja kisarjadt, fölöslegesnek nyilvánítja az emberi tetteket, a jötteket, „a közjő a hitvány, a képmutató és hízogó védekezése“ — mondja Blake.²⁸⁾ A Tetteket a törvények szabályozzák, — minden misztikus felülállónak érzi magát a törvényeken. A Törvények a ki-nem-választottakra, a megváltatlanokra vonatkoznak csupán és téved, aki a törvények megtartása által akar üdvözülni; csak az üdvözül, aki a megváltás átélése által átlép a Törvényeken. Ezt tanítja minden misztika.

Itt találkozik Blake miszticizmusa a születő XIX. századdal, itt ömlik bele, hasonlatosan a német romantikához, az új század legnagyobb gondolatfolyójába: ami a Szabadság. Misztika és racionalizmus hullámai egyképen ezt a folyót táplálják; évezredes béklyók, örökig tartók talán, ekkor kezdenek sebet vágni az emberi lelken és Blake egyike a legfájdalmasabb felkiáltóknak.

Blake ethikai alapattitűdjé a Lázadóé. Sátánoskodó keserűségének sötét fantáziáiban már Beaudelaire-t és iskoláját sejteti, a századeleji optimista lázadókon messze túl. Máskor meg, mikor korának általános leláncoltságát rajzolja, a legmodernebbekkel, a kollektív keserűség költőivel rokon a megtévesztésig:

Minden ház barlang, minden ember megkötözve: az árnyék
telve kísértetekkel és az ablakokat vas átkok szövik be,
Az ajtók fölött: „Ne tedd“ és a kéményekre „Félelem“ írva,
Nyakuk körül vasláncokkal — a falhoz kötve —
A polgárok: ólom-béklyókban a külvárosok lakói
Járnak nehézkesen: lágyak és hajlottak a falusiak csontjai.²⁹⁾

Az amerikai szabadságharc és a francia forradalom kora ez, az emberi jogok, a politikai szabadság kora. Blake jakobinus-sapkában sétál London utcáin, hőskölteményt ír Amerikáról és a francia forradalomról és az emberi jogokat az állatokra is ki akarja terjeszteni.

De a népszabadság eszméje nem sokáig tudta foglalkoztatni a misztikust; hiszen a politikai elnyomatás olyan semmiség ahhoz a

²⁸⁾ *Jerusalem*, ed. Sampson p. 399.

²⁹⁾ *Europe*, ed. Sampson p. 309.

másik, nagyobb elnyomatáshoz képest, amit minden ember érez a lelkében: ez a leláncoltság a Büntudat. Önmagunkban hordunk egy ellenséget, aki ráírja lelkünk ajtajára: „Ne tedd“, ne tedd azokat a dolgokat, amiket legjobban megkívánsz. Ezt az ellenséget lelkiismeretnek is szokták nevezni; Blake Spectre-nek, kísértetnek hívja és egész mithológiai rendszere az ember és a világ két ellentétes részének, a Kisértetnek és az Emanációnak (a Szenvedély, az élan vital, a fantázia, az emocionális rész általában vagy valami ilyesmi) harcán épül fel.

Each Man is in his Spectre's power
Until the arrival of the hour,
When his Humanity awake
And cost his Spectre into the Lake.³⁰⁾

Hogyan keletkezett a Spectre, az eleven lélettől levált absztrakt ember és vele hogyan keletkezett a bűn és a büntudat, az önszemlélő ember, a kísértetember szörnyű átka? Lehetséges-e, hogy ugyanaz az Alkotó, aki a világot jónak és szépnek teremtette, mert hisz ő a Jóság, — teremtette volna a bűnt is? Aki a bárányt, ugyanaz alkotta volna a tigrist is?³¹⁾ Vagy pedig ki?

Ezen töpreng Blake a prófétikus könyvek kuszaértelmű sorain keresztül és hogy feleletet adjon, megkonstruálja hatalmas mithológiai rendszerét. És ez a mithológiai rendszer (az utolsó talán az európai szellem történetében) sajátosan hasonlít azokéhoz, akik először vetették föl a bűn keletkezésének kérdését: a gnosztikusokéhoz. Nagy kérdés, ismerte-e Blake a gnosztikusoknak, Bardesanes-nek és a marcionitáknak az erre vonatkozó tanait. Máshonnan nem ismerhette, mint Mosheim régi *Allgemeine Ketzergeschichte*-jéből. Berger azt gondolja, hogy nem olvasta ezt a könyvet, Helene Richter felteszi, hogy olvasta, de nem bizonyítja. Bizonyos halvány gnosztikus tradíció áthúzódik az európai századokon: felüti a fejét az albigenesknél, majd talán a reformáció egyes eldugottabb szek-tájában, — Blakehez ki tudja milyen furcsa, földalatti úton került, ha ugyan nem magától jött rá ugyanazokra a következtetésekre, mint tizenhét évszázaddal előtte a gnosztikusok.

A marcioniták tanítása szerint az Ó-Testamentum Jehovája, ki a világot teremtette és a törvények kőtabláit adta, nem azonos a végtelen jóságú Istennel, ki Krisztust küldte Megváltóul a földre, hanem egy gonosz, lázadó szellem, egy démiurgosz, kézműves, ki az ősi egységből kitaszítva az ürbe, végtelen unalmában alkotta a világot, a törvényt és az embert. Az igaz Isten rajta és a törvényen messze túl van. Aki a gnózisra, az igaz Isten megismerésére jutott, nincs többé alávetve Jehova törvényeinek.

³⁰⁾ Minden ember kísértete hatalmában van | mignem eljön az óra | mikor felébred embervolta | s a kísértetet a tóba dobja. *Jerusalem*, ed. Sampson p. 394.

³¹⁾ V. ö. Blake legszebb versét: *The Tiger*.

Blake kozmogóniája egészen hasonló. A világot Urizen terem-
tette, amikor Emanációja elhagyta és csak Kisértetrésze maradt meg.
Láncot kovácsolt az Órákból és Percekből és bekötözte a világot az
Idő láncába és megalkotta a törvényeket. Urizen harcban áll Los-
szal, a fényes, szabadságos szellemmel, a prófétikus könyvek meg-
mérhetetlen bonyodalmain keresztül, mígnem az idők végezetével a
szabadság győzedelmeskedni fog, a sírok megnyílnak:

And milk and blood and glanduous wine
In rivers rush, and shout and dance,
In mountain, dale and plain.³²⁾

A hegeli történelemritmust látjuk már itt kirajzolódni, a Bűnbe-
esés előtti, alatti és utáni világ triászában, a romantika kedvenc gon-
dolatát.

Tehát Urizen, a gonosz Isten alkotta a törvényeket; bűn pedig
csak azért van, mert törvények vannak. De a misztikus, aki felis-
merte Urizen álságait, aki tudja, hogy „Mózes a Sinai hegyén sötét
csalás képeit látta“,³³⁾ túljutott Jón és Rosszon:

Nem törődöm vele, Jó-e egy ember vagy Rossz, amivel törődöm:
Vájjon Bölcs ember-e vagy Bolond. Menj, vesd le a Szentséget
És öltözz Értelembe.³⁴⁾

(Értelem alatt, természetesen, nem a ráció, hanem a misztikus
megismerés értendő.)

Minden, ami bűnnek látszik, csak egy lélekállapot, (state), amin
a lélek keresztülmegy, de ami nem változtat lényegén. „Minden
ringyó valaha szűz volt, minden bűnös egy kedves kisgyermek“³⁵⁾
és későbbi változásai csak átfutó állapotok.

Eddig a tanításig sok más misztikus is eljutott, de ami most kö-
vetkezik, Blake *szatanizmusa*, az sajátosan az övé és bizonynyal lelke
különös konstrukciójával függ össze valamikép.

(Folyt. köv.)

³²⁾ *Song of Los*, ed. Sampson p. 334. És tej és vér és bor | patakokban ömölnek és tánc és
kiáltás | hegyen, völgyön és sikon.

³³⁾ *Milton*, ed. Sampson p. 254

³⁴⁾ *Jerusalem*, ed. Samp. p. 339.

³⁵⁾ U. o. p. 401.

ESZMETÖREDÉKEK.

LEVÉL OSCAR WALZEL-HOZ A MAGYAR IRODALOM ÜGYÉBEN.

Kifogástalan címmel nevemre irányítva egy előfizetési fölhívást kaptam az Ön kiadójától, igen tisztelt Professzor és Kolléga Úr. A nagy reklám-ív piros-fekete betűkkel hirdeti, hogy egy nagyszabású irodalomtudományi kézikönyv van megjelenőben: *als grosses Standardwerk der Literatur aller Zeiten und Völker*. Ez a könyv összefoglalója akar lenni mindannak, amit a modern irodalomtudomány a világ összes „zámottevő” irodalmáról megállapított. Amint már a címe is jelzi: *Handbuch der Literaturwissenschaft*, az irodalomtudomány kézikönyve akar lenni, amit igen tisztelt Professzor és Kolléga Úr szerkeszt nagyszámú szakember közreműködésével. Az előfizetési fölhívásból még azt is megtudjuk, hogy a különböző kulturállamokból idáig már több mint 6000 tudós, illetve könyvtár rendelte meg a kézikönyvet . . .

Engedje meg, igen tisztelt Professzor és Kolléga Úr, hogy a magam részéről szerény óvást emeljek a kitűnő Kézikönyv tervezetének némi hiányossága ellen és hogy e levél publikálásával magyarországi kollégáimat, valamint a magyar kultúra külföldi barátait fölhívjam arra, hogy csatlakozzanak az én gyöngeszavú tiltakozásomhoz. Tiltakozásunknak oka pedig az az egyszerű körülmény, hogy a magyar irodalom története nem szerepel a korszakosnak ígérkező *Handbuch* programjában.

Ez a hiány, amilyen könnyen megszüntethető, olyan szomorúan érinti a magyar tudomány képviselőit. Szomorúan, mert jellemző tünete a háború utáni német mentalitásnak. Akár szándékos, akár feledékenységéből származó udvariatlanság irányunkban, mindenképen dokumentálja a világ előtt, hogy egy olyan szalonba, ahol szívesen látják a civilizált világ szellemi képviselőit, beleértve a balkáni és a távol keleti népeket is: a magyar kultúra nem kapott meghívót. Mi tehát *quantité négligeable* vagyunk, legföljebb csak arra jők, hogy ennek a nagyszerű irodalomtudományi Symposionnak a költségeihez a magunk obulusaival hozzájáruljunk, mert hiszen — mikor előfizetők gyűjtéséről van szó — a Kézikönyv kiadója nagyon jól tudja, hogy Magyarország nem a pápuák földje, hanem egyetemek, könyvtárak és irodalom-szakemberek hazája, amelynek cím- és lakjegyzékét nyilvántartani fontos üzleti érdeke a német könyviparnak.

Nem tartom szerencsésnek a magyar irodalom negligálását speciálisan német kultur-szempontról sem. Minden európai historikus tudja, hogy Magyarország szorosabban hozzátartozik a német kultúra érdekszférájához, hogy a németországi iskolaszitika óta a polgári népkönyveken, a lutheri reformáción, a barokk literatúrán, a Goethe-Schiller-i idealizmuson és az osztrák népies bohózatokon keresztül Schopenhauerig és Nietzscheig, sőt egészen az expresszionizmus végső kilengéséig Magyarországon kimutatható a német szellemtörténet összes rádió-hullámjainak inspiráló rezgése: az a rezgés, amely Kelet és Délkelet felé — ezt maga a szerb és oláh tudomány is beismeri — nem jutott túl a Kárpátok vonalán. Nagyon jó alkalom kínálkozott volna a Kézikönyv ünnepélyes formájában dokumentálni a világ közvéleménye előtt, hogy ime: egy ezeréves kulturnemzet irodalma, amely nem választható el a német szellemiségtől, amely a maga határait

belül és a maga nemzeti nyelvű irodalmával párhuzamosan egy külön helyi német irodalmat is termelt, olyan gazdag németnyelvű irodalmat, hogy a Sauer-Na'dler-féle földrajz-irodalmi elmélet büszkén veheti föl a német „tájak” és „törzsek” irodalomtörténeteinek sorozatába . . .

Ha szabad egy *argumentum ad hominem*-mel élni: még kevésbé érthető ez a negligencia a modern német „idealisztikus” irodalomtudományi mozgalom egyik megindítója és oszlopös tagja részéről. Míg a franciák a mai napig sem vettek hivatalosan tudomást erről a mozgalomról — talán azért, mert náluk, ha nem is programszerűleg, de latensül mindig benne volt a kritikában a szellemtörténeti érdeklődés és a szintézis célkitűzése —, addig Magyarországon külön társaság alakult a *szellemtudományok* szabadságharcának kivívására és immár két folyóirat — a pécsi *Minerva* (1922) és a szegedi *Széphalom* (1926) — hirdeti Dilthey, Rickert, Wölfflin, Vossler, Gundolf, Strich, Cysarz és — last not least — Oscar Walzel szempontjait. E sorok írója kénytelen arra is hivatkozni, hogy első ismertetője volt Magyarországon a *Wechselseitige Erhellung der Künste* című úttörő tanulmánynak, amely — amint például Fr. Schürer füzete (*Barock, Klassizismus und Rokoko in der französischen Literatur*, Berlin 1928) mutatja — már a romanisztikát is megtermékenyíti. Magyarországgal, a magyar irodalommal és a magyar irodalomtudománnyal mindenképen érdemes foglalkozni európai szempontból, még annak is, aki nem ismeri — sajnosan izolált és a békeszerződések óta még szűkebbre szorított — nyelvünket, mert hiszen ma már a magyar tudósok meglehetősen publikálnak német-francia-olasz nyelven, három speciális folyóirat is állván rendelkezésükre: a *Revue des Études Hongroises* (Paris), az *Ungarische Jahrbücher* (Berlin) és az olasz nyelvű *Corvina* (Budapest)...

Mutatis mutandis körülbelül olyan viszonyban állunk a német irodalommal, mint a német a franciával. Minden, ami Párisban megjelenik, beleömlik a német recepció hatalmas rezervoárjaiba, de visszafelé — Berlinből Párisba — már nehezebb az út, aminek nehézsége nemcsak a német irodalmon múlik. A magyar irodalom útja Berlin felé — uti figura docet — még gyötrelmesebb. De amióta a porosz kormány tanszéket és intézetet állított föl a magyar tanulmányoknak a berlini egyetemen, amióta Becker kultuszminiszter személyes buzgalomával ápolja a magyar-német kulturális kapcsolatokat, azóta vannak már Németországban is szakemberek, akik ebben az irányban dolgoznak. Csak néhány nevet említek, hogy megjelöljem azokat, akikre — a nemrég elhunyt Gragger Róbert helyett — gondolni lehetne a magyar irodalmi „Ergänzungsheft” megírásánál: Weber Artúr, Farkas Gyula, Lábán Antal, Konrád Schünemann, Henrik Becker, Támedly Mihály. Mindezek Bécsben, Lipcsében vagy Berlinben élő szakemberek, az itthoniak közül pedig számos elsőrangú tudóst lehetne erre a munkára felkérni.

A magyar irodalom mellőzésében némi fájó vigaszt nyújt, — ...socio habuisse malorum — hogy nemcsak mirőlunk felejtkezett meg a *Handbuch* reklámja, hanem kihagyta az egész világot felölelő koncepcióból az arabokat is, akiknek világirodalmi szerepét fölsőleges hangsúlyozni; de kimaradtak a *bolgárok* a szláv irodalomnak szánt négy füzetből, ez a derék és nagymúltú nép, amely nem is olyan régen még „Schulter an Schulter” terjesztette Kelet felé a német-osztrák-magyar civilizációt; kimaradtak a *finnek* és az *észték* is, akik a magyarokkal együtt osztoznak abban a szomorú sorsban, hogy kulturájuk „európai” ugyan, de nyelvük nem indoeurópai . . .

Ezzel szemben teljes fegyverzetben ott látjuk fölvonulni azokat a népeket, amelyekről eddig világirodalomtörténetekben kevés szó esett: a cseheket, tótokat, szerbeket, horvátokat, oláhokat. Ez rendben volna, adjuk meg a cseheknek, ami a cseheké, a szerbeknek, ami a szerbeké. Igaz, hogy nem volt olyan világirodalmi jelentőségre emelkedett költőjük egy sem, mint például Petőfi Sándor, aki Nietzsche-t inspirálta és az olaszoknál, franciáknál utánpótlásra talált, vagy a népszerű Jókai és a filozófus-költő Ma d á c h, akiket több európai nyelvre lefordítottak, vagy a pogány dekadens A d y Endre, aki Stefan George és Baudelaire nyelvén kezdi már útját a legelső magaslatára . . . Mindez azonban nem ok arra, hogy összecsapjunk két-két diszparát irodalmat: a csehet meg a tótot és a horvátot meg a szerbet; nem ok arra, hogy — a „békediktátum“ nagyobb dicsőségére — két cseh tudós megírja a „tschechoslowakisch“ és a „serbokroatisch“ irodalom történetét, olyan irodalmakét, amik sohasem léteztek. Izlés dolga, hogy épen egy nagytekintélyű német tudományos vállalkozás van-e hívta arra, hogy szankcionálja a „békediktátum“ mesterséges ragasztékait — a multba is visszaható erővel. De az már a tudományos igazság kérdése, hogy ne vegyük egynek, ami két különböző dolog. A cseh és a tót (szlovák) irodalom két külön dialektuson épül és csehszlovák irodalomról beszélni éppoly abszurdum, mint erőszakkal dänisch-plattdeutsch irodalomtörténetet csinálni Schleswig-Holstein dán megszállásának örömére. Még nagyobb az ellentét a katolikus közép-európai horvát kultúra és az ortodox-balkáni szerb kultúra között. A zágrábi irodalom Bécsből és Budapestről újul meg a XIX. század elején, a belgrádi költészet és irodalom népi vagy bizánci eredetű: a kettőnek éles különválását még a politikus történészek (J o r g a) is elismerik.

Minden magyar szakember kell, hogy remélje a reánk vonatkozó hiányok kiküszöbölését. Hisszük, hogy hamarosan találni fog a *Handbuch* európai tekintélyű szerkesztője megfelelő embert, aki megírja a nagystílusú vállalkozás számára a magyar irodalom történetét. Hiszen az előmunkálatok már német-francia-angol nyelven is készen várják az új feldolgozót. Katona-Szinnyei németnyelvű magyar irodalomtörténetének (Göschel) függelékében Gragger Róbert összeállította a kérdésnek nem-magyar nyelvű bibliográfiáját. Kitűnik ebből, hogy — egyes részlet-biográfiák mellett — kitűnő szerzők (I. Kont, Fr. Riedl stb.) megírták már külföldi közönség számára irodalmunk történetét. A munka méltó folytatásra vár. *)

Maradtam Professzor Úrnak mély tisztelettel kész híve

(Szeged.)

Zolnai Béla.

*) E cikk korrektúrája közben kaptam Z o l n a i Vilmos pécsi egyetemi tanár levelét, azzal a szíves értesítéssel, hogy Oscar Walzel 1907-ig magyar állampolgár volt és hogy Walzel már megbízott egy R a a b e nevezetű urat a magyar rész kidolgozásával. Más oldalról kapott információk szerint a magyar irodalom történetét Julius Walder írja a *Handbuch* számára. E két ismeretlen névhez nem akarok kommentárt fűzni. Meg kell várnunk most már a kész szöveget, amelyet a magyarországi származású szerkesztő bizonyára a legnagyobb gondossággal fog elkészíttetni.

FORGÁCS.

A fájdalom az élet művészi követelménye. Esztetikailag megdöbbentően sivár lenne az örök mosoly. Kell a fájdalom fensége. Mona Lisa mosolyától csömmört lehet kapni, a Mater dolorosa könnyei megaláznak és felemelnek.

*

Van csillag, amelyről millió évig ér hozzánk a fény, oda ugyanannyi ideig s így tovább. És még akad ember, aki azt képzei, hogy körülötte forog a világ! A gögösöket javítóba, csillagvizsgáló intézetbe kellene utalni.

*

A költő a legkiválóbb hegedűművész. Egy vonóval egyszerre játszik száz-ezrek szíve húrjain. Sőt időtlen időkig, mert a kezéből még a halál sem üti ki a vonót.

*

Unom a rádiót! — kiáltott fel egy tíz éves gyermek. Még nem tudja megtörölni, de már fintorgatja az orrát. Uristen! ha ez megnő s már közlekednek a föld és a Mars között, képes lesz az út egyhangúsága miatt útközben kiszállni.

*

Az abszolút rend megdermesztené, az abszolút szabadság elégetné a világot. A törvények a hőmérő, amely mutatja, hogy mennyit bírunk belőlük elviselni.

*

Vajjon álmodja-e a kender szende virága, hogy neki kötél korában akasztó-favirággal lehet randevuja?

*

A közbecsülés a szünke tyúk, amelyik mindennap becsületesen tojik. A népszerűség a közkedveltség sátorozó pávafarka. Vedlik, elhullik s egykettőre mások ékeskednek vele.

*

Mézesmadzag után marad a legkeserűbb szájjz.

*

A legfejlettebb emberi nyelv is szegény az érzelem kifejezésére, a zenéé már gazdagabb, legkifejezőbb a léleké, melyet nem köt gúzsba sem az ábécé, sem a kotta. Viszont jegyei nem e világból valók.

*

Csengővel, haranggal, síppal, dobbal, trombitával unos-untalan figyelmeztetik az embert. Csoda-e, ha ekkora hang-inzultus közepette nem halljuk a lelkiismeret szerény kopogtatását?

*

A szellemesség nem inas, akinek csak csengetni kell s megjelenik. A szellemesség váratlan vendég, aki kopogtatás nélkül nyit ránk ajtót. Pillanatnyilag marad s már is elsurran s elhagyottan nézünk utána. Milyen más a tudás! Hívásra házhöz jön s cserben nem hagy. Aki tud, az soha sincs egyedül.

*

Eddig a szerelem miatt harcoltak a nők és a férfiak egymással. Ma a közéleti érvényesülésért. Ha a nők győznek, iélő, hogy bekövetkezik az érzelmek jégkorszaka.

*

Az Isten haragjától csak a hegyén aranyozott villámhárító oltalmaz meg. A nő haragjától csak a földig aranyozott.

*

Aki a szerelemben csalódik s azt újabb szerelemmel akarja kárpótolni, úgy tesz, mint aki adóssága kamatát más adósságból fedezi. A szív azonban a leggyöngébb telekkönyv: nem bírja ki a terhelést.

*

A paradicsomban a kígyó felbújtotta Éva bízgatására Ádámot és beleharapott az almába. Kiűzettek, de a kígyó utánuk csúszott. Azóta is változatlan a szereposztás, a cselekmény is ugyanaz, csak a „kellék” maradt el. A modern Évák tiltott gyümölcsül nem almát kínálnak az Ádámoknak, hanem önmagukat. Az Ádámok magukra vessenek, ha elvásik a foguk.

*

Némely ember oly sok rossz fát tesz a tűzre, hogy a legcsikorgóbb hidegben sem fázik.

*

A hold a legmodernebb asszony: minden hónapban tart egy soványító s egy hizlaló kúrát.

*

Ha valamelyik férfi a nőkről rosszat mond, olyan, mint az ugató kutya: egy jó falattal megszelídíthető.

*

A hajós tudja, hogy merről fúj a szél, neki feszíti hát a vitorláját s tova siklik. Ha a nő észreveszi, hogy merről fúj a szél, lehorgonyoz és segít azt viharra korbácsolni.

*

A házaselet bizony sokszor iakó szekér, kender hám. Kenetlenül nyikorog, kátyúkba zökken s a boldogságnak eléje fogott lovai inkább gebék, mint csatáros táncoló paripák. És mégis biztosabban döcög az élet országútján, mint a legényélet túlífűtött virágos ragyogó gépkocsija, amely rohan ugyan, de az első kritikus helyen szerte zúzódik. S ha nem is szegte nyakát a gazdája, de úgy megrokkan, hogy gyógyulásért késő a szekérre fölkérezkedni.

*

Még a liliomnak is van árnyéka. Igen, de csak nappal. A mákvirágnak éjjel is.

*

A hozzáértő nemcsak könyvekben, hanem asszonyi szemekben is tud olvasni. Ha amazok közt izgató akad, indexre teszik. Ha a veszedelmes asszonyi szemeket is indexre helyeznék, akadnának bibliofilek, akik csak az indexet olvasnák.

*

Ha egy nő elveszti a szépségét, az olyan katasztrófa, mintha a bank veszt el az alaptőkéjét, csakhogy az előbbi nem lehet leírni. Éppen ezért okos asszony tartalékról gondoskodik.

Az lenne a kiegyenlítő igazság, ha a szép nők után szaladgáló férfinek csúnya nő jut holtomiglan. Sok férfi bele is egyeznék ebbe, feltéve, ha a kiegyenlítést a telekkönyv vagy a bank folyószámlája végzi.

A közöny példányképe a hold: egyformán hidegen hallgatja, ha akár poéta süttog hozzá, akár eb ugat rá. Csak akkor érdeklődik, ha csattan a csók vagy pattan a zár. Ekkor a közömbös szemlélőből bűnpártoló lesz, mert arcát elfátyolozza s a tolvajoknak egérutat enged.

(Szeged.)

Szalay József.

SZABÓ DEZSŐ.*)

Az összeomlást követő időben a problémák oly súlyos tömege sodródott felszínre, mint talán egyetlen korszakban sem. A legkötelezőbb közöttük bizonyára a történeti feladat végrehajtása: a nemzet szuverenitásának megszerzése. A kezdődés, a vajadás állapotában levő korszak közszelleme azonban távol áll attól a harmóniától, mely képessé tenné az ily egységet követelő probléma megoldására. A régi s az új minden ponton élesen szembehelyezkedik egymással; az egyes politikai és társadalmi fellegások képviselői a tanulságok elfogadása és saját hibáik beismerése nélkül folytatják makacs harcukat, — e harc mellett a gazdasági helyzet sújtottjai vívják küzdelmüket az önfentartásért az érdekösszeütközések reménytelenül kusza hálójában, — napfényre bukkan a kulturális válság minden tünete, az értelmi osztály proletarizálódása, az osztályok és rétegek cseréje, a zsidókérdés, a környező nemzetek és nemzetiségek folytonos fölkelése a magyarság megsemmisítésére, végzetes egyedüllétünk a népek hazájában.

E válságos időben a fölébredt nemzeti lelkiismeret heves inspirációkat csapott be az irodalomba, de a dolog természeténél fogva nem hozhatta magával új egyéniségek föllépését, akik kész oeuvre-rel s kizárólagos mondanivalóként vetették volna föl a kor történelmi problémahalmazát. Szereplő íróink közül azonban soknak teremtő érzékenységet érintette meg az ország balsorsa. Ezek jót-rosszat vegyesen hoztak s a költői meghatottság mellett szerephez jutott az érvényesülési vágy s a konjunkturára számítás is. A komoly tanulságok felmutatása mellett, mint az egy századdal előbbi nagy reformkorban, most is felhangzik a régi dicsőség kultusza s divatja támad a történeti regénynek és drámának. A lírában az

*) Részlet Várkonyi Nándornak készülő könyvéből, amely a modern magyar irodalom kialakulását és sorsát tárgyalja.

irredenta költészet lobban föl, nagy hatással, de egyúttal bő táplálékot adva a jóakarati dilettanizmusnak s a tettek helyett szólamokba fulladó hazaszeretetnek.

Oly író, aki egész művével, tehetségének minden energiájával állott a magyar idealizmus szolgálatába s e törekvésében jelentékenyket alkotott, csak egy akadt: Szabó Dezső. Véle kezdődik az olyanmíra szükséges magyar reformirodalom s gyér folytatódása arra enged következtetni, hogy valódi ideje még nem érkezett el. Ennek oka egyrészt talán a helyzet zavaros kialakulatlansága, másfelől pedig az, hogy a naturalisztikus, egyoldalú kritikai módszer még mindig hatalmában tartja az egyetlen alkalmas műfajnak, a regénynek területét s útját állja a szintetikus regényfelfogás kifejlődésének. Azonban, mivel a legégetőbb kérdések, a levegőnek, a „nép millióinak“ problémái itt jutnak palástolatlan megszólalásra, a magyar idealizmus megszólaltatóival s köztük elsőnek Szabó Dezsővel kell kezdenünk az új korszak szemlélését.

Reformgondolatai. Szabó Dezső tagadhatatlanul nagyszabású művészi és emberi koncepciót fejlesztett ki, melyben benne forrong az egész mai magyar élet. Ő maga is minden bizonnyal egyike a legnagyobb tehetségeknek, kiket a magyar föld megteremtett. Egy írónk sincs, kinek koncepciója elérné az övét, aki legalább érzéseivel, oly nagy tömegeket s időket fogna át; a magyar élet s a magyar problémák Ady örökeként „szívének gyökeréig fájnak“, zavarosan, de emésztő tűzzel égve, önbálványozással, lesújtóan groteszk gyűlöletekkel, hihetetlen elnagyolásokkal s lelkiismeretlenségekkel keveredve, jóban-rosszban féktelenül.

Koncepciója töredékeit a forradalom előtti háborús évekig nyomozhatjuk visszafelé s meg kell adnunk, hogy a rendszer, melyet fölépített, ma is ép. Szabó Dezső látszólagos sarkonfordulásai ellenére sem mondott ellent önmagának s politikai csapodársága a váltakozó eseményeknek túlheves bíráló nyomkövetése csak; nem eszményeitől fordult el, hanem azok képviselőitől. Mi ez a rendszer? Alapkőve a magyar fajnak dühös, mindig védelmező és mindig támadó, sokszor pedig virágosan elképzelt szeretete. E földbegyűrt népet, mely vérével egy országot táplált ezer éven át, a történelem örökké póruljárt balekjét „új homfoglalásra“ akarja vinni. Ezt várta a forradalomtól s ezért fordult el tőle rögtön, mint legújabb és megalázó csalástól. Ezt várta az ellenforradalomtól s ezért fordult ismét vele szembe, a csalódásoktól mindegyre fokozódó szenvedéllyel. A nép ott áll, el sem mozdult a rögtől, melynek rabszolgája. Szabó Dezső körülméz, seregszemlét tart a nép urain s tüstént ítéletet mond felettük. Az *Elsodort faluban* a nemzet fróit pellengérezi ki, kiknek szavában a faj s az idő lelkének kellene megszólalnia, de akik bágyadt ön-szenzációkba merülve nem látnak túl az irodalmi kávéház kirkatüvegén; idegen lelkű szociológusokat, akik nem tudnak és nem akarnak bekapcsolódni egy ezeréves test vérkeringésébe, de mégis ők kívánják megszabni lüktetését; érzéketlen politikusokat, akik a börtön merevségében látják a rendet; a zsidóságot, mely fáradhatatlan vagyon- és hatalomkeresésével belenyúl a nemzet szervezetébe és megzavarja természetes funkcióit. Époszi arányú pátosszal festi a háború embertelen néppusztítását, melyben a magyarság ismét idegen hatalmasságok ágyútöltelékévé válik, féktelen szatirával a vidéki középosztály sorvadását, a nép hamislelkű vezetőit, kufárait. Majd röpirataiban széles ostorcsapásokkal támadja az egyházakat, melyek idegen pszichét akarnak ráerőszakolni a fajra s evvel alapjait kezdik aláásni; az arisztokráciát, mely vérében, lelkében teljes idegenné vált már, a polgárságot, amely habarék nációktól telítetten nem a magyar föld adta lelkiségből szívja erejét és utánpótlását s csak éhes könyöklőket tud kivá-

lasztani magából. A „keresztény kurzussal“ mi sem változott; a törtétek tovább törtétnék, legfeljebb új jelszavakkal szájukon, az eszmények megint csak érdekeltet szolgálnak s a régi zsámányolók is mind a helyükön vannak. A *Segítségben*, ahol ezt elmondja, már tragikus elkeseredéssel teszi meg saját magát a faj jelképévé s a halálba rohan.

Szabó Dezső ideája a parasztszociálizmus. Bizonyára fölösleges boncolni, hogy ez a társadalmi forma mennyiben életképes, miként igazolható. Etikailag föltétlenül éppoly hiányos, mint minden osztályuralom s ha elgondolásának motívuma: Szabó Dezső nagy szeretete a nép iránt, tisztára erkölcsi is, evvel megnyerheti rokonszenvűnket saját személyét illetőleg, de logikus társadalmi fölfogást még nem ad kölcson hozzá. Egy dolog csakugyan bizonyos: az ország élete a népen épül s meg kell adni neki mindent, mert evvel önmagának ad az ország; de a népbe beletartozik minden dolgozó. S itt van Szabó Dezső patétikus elképzelésének Achilles-sarka: a sovén kizárólagosság. Valami fantomként lebeg előtte az ő magyar paraszt alakja: az Isten jókedvéből termett pogány, herkulesi szűz-erőtől duzzadó, a lánglelkű naivítás csodája, tűzeszű, pusztá játékból kulturákat szűlni tudó, gazdagságából örökké bőven adakozó, szent gyermek, kihasználta, de soha ki nem fosztható kincsesháza ezer emberi szépségnek és értéknek. Ime Szabó Dezső muzsája. Csodálatos szeretet szűlte meg s fajtánkat így még nem látta senki. De hol találja meg Szabó a valóságban s követelhetjük-e őt nagy bátorsága útján, mely egy fantomra épít? Ehhez az ideálképhez akarja hozzászabni az ország egész életét, rettenetes bárdcsapásokkal szabadul le minden egyebet, nem látva történelmét, nem sejtve meg gazdasági kényszerűségeket, társadalmi kondíciókat, nem irgalmazva becsületnek, jóakaratnak, a legnyilvánvalóbb tényeknek. Elégeti a keresztfiát, amely „sváb“ szívet rontott a napkeleti pogány szív helyébe, harcba száll Európa ellen, Koppány oldalán, kinek tragikus veszte ma is eleven tanulság, hogy Szent István nélkül és a kereszténység nélkül írmagul sem maradt volna magyar. Szent István, a legnagyobb magyar államférfiúi lángész, kinek talán egész kulturánkat köszönhetjük, századokkal gondolkozott előre; Szabó Dezső is századokkal gondolkodik, de visszafelé. S amily sovén kizárólagossággal a jövő történelem principiumául csakis az ősi pogány életerőt veti föl, mely pedig kétségtelenül el is fejlődött már a századok alatt, oly kizárólagos a fajparaszság gondolatára épített társadalmi fölfogása is. Könnyű elgondolni, mily halálos veszély a marék magyar népre, melynek ma holnap egy húsz milliós birodalmat kell fentartania, az asszimiláció tagadása és elgátlása; vajjon attól kell-e remegnünk, ha egy idegen érzésben magyarrá válik, vagy pedig attól-e, hogy sovénységünkkel ellenségünkkel neveljük a felénk húzóódókat? S másfelől, bár igaz, hogy a paraszt az országfentartó elem, mégis szenvedélyes elfogultság mondhatja csak, hogy a többi társadalmi osztály egyedül a parazita undok erélyével fejlesztette ki magát a nép testén s hogy nem szükségzerű törvények hozták létre őket is. Minden osztály magán hordja eredendő hibáit s a parasztság és munkásság sem sokkal kevésbé, mint a többi. Harcunkban azonban Szabó Dezső járható utat nem mutat, megértés helyett csak véd és támad, s amily rokonszenves és szép attitűdje, mint védelmező, oly túlzásokba ragadtatik, mint támadó. Társadalmi kritikája abban áll, hogy itt összegyűjti, amott csak mentegei a hibákat s a mai magyar élet képeként végtére olyan förtélem-tenyészetet állít elénk, mely való voltán pár esztendő alatt pusztulásba vitte volna az országot, mint Mohács társadalmá. Pedig 1928-ban messze vagyunk attól, hogy a XX. század törökjeinek zsákmánya legyünk.

Bizonyára nem fölösleges ez az irodalmon kívüli tárgyú kritika, melybe Szabó Dezső vezette gondolatunkat. Irodalmivá tudta emelni reformeszméit s így ezek bennfoglaltatnak az irodalom történetében is. Ha sok részük el is mállik talán a logika kése alatt, művének hatalmas erkölcsi tőkéjéül marad az a szenvedélyes és sebzett hangú kiáltás, mellyel az elhanyagolt magyar népnek és veszendő értékeinek segítségére inti a társadalom lelkiismeretét.

Művészete. Már e gondolati vázból is látható, mily hatalmas méretek közt mozog Szabó Dezső teremítő munkája. Képzelete mint valami óriási szökkenő madár föl-fölível egyenetlen csapásokkal, de nem tud megmaradni röpülése csúcán. Koncepciójának csak arányait tudja elképzelni, céljuk világos körrajz nélkül, ködben marad. Tehetsége arra hívná, hogy a ma igazi époszát írja meg, ám teljes önfegyelmetlensége, lírai szenvedélye csak kolosszális torzókat hajgál ki ihletének forró műhelyéből. Oly emberi és költői távlatai vannak, minőkre a legnagyobb romantikusoknál villanunk rá s nagy hullámfutású képzelete egyremásra görgeti az élettenger hegyeit, völgyeit. Tárgya is nagyszerű: a magyar élet, teljes, humanusan átérzett elevenségével, s tehetsége meg is tudná valósítani, méltó formába önteni ezt az izzóan átélt álomképét, ha nem volna ihletének már gyökerénél valami ellentmondó fermentum, mely a teremítő harmónia helyett mindig a lázadás vad-ságát oltja bele alkotó munkájának természetébe, feszültségébe. Vajda János-hoz hasonlít roppant érzelmi nagyotakarásával és magányos, szubjektív elégedetlenségével; mint amaz, ő sem ismeri magát, csak elképzeleli, s innen ván hiú önszerelme; de mélyebb s közösebb humanum-érzés lobog benne, meghatja a részvét s őszintén éli át a szeretetet. Azonban munka közben soha sem tudja átadni magát az teremtés homogén játékának; kétféle lélekkel dolgozik, a tárgy nem epikai súlya szerint hull alkotása mérlegébe, hanem szubjektív jelentősége szerint. A szenvedély áthidalatlan lendületei mozgatják tollát, a szenvedély itatja át minden porcikáját s szenvedélye csak a szeretet öleléseit s a gyűlölet rugásait ismeri. Szabó Dezső vagy pamfletet ír, vagy époszba táguló lírai költeményeket; csak egy regényhőse van: önmaga, kit a költő végtelen elomlásával imád s így: műve minden szavában a lira forró nedve fut. Szerkesztése, jellemzése mind teljességgel lírai. Vagy kiválaszt a jellem egészéből egy-két silány vonást s azokat csodamód földagasztva, megteszi karakterré, vagy a lírai érzés melegével borítja el alakjait s megfosztja őket az individuális élet minden járulékától. Szerkesztését is a pamflet-csattanók vagy a lírai kiteljesülések előkészítése mozgatja előre. Az elhítetésre semmi gondja, történeteit roppant erőszakoltságok hányják-vetik tova s velük úgy lökdösi előre az olvasót, mint a tenger a hajót. S nem a hagyományos műfaj-esztétika paragrafusaira gondolunk itt, hanem arra a belső, önálló törvényrendre, melyet minden művészi alkotás magával hoz, a mű önmagához való hűségére, amit élvező ízőkünk megkövetel. Szabó művének egysége az ihletugrások mozaikjára hull szét; hol a csepegős szentimentalizmus kenőcsébe lépünk, hol robusztusan dús és igaz élet ragad magával, hol a vadság s az epétől fölmart képzelet savát nyeljük. Aránytalan lélek, irreális levegőben csapkod, mint nagy madár, mely elvesztette kormányzó tollait; barbár s mégis telve túlfeszült, helyét nem lelő s csak kiáradni akaró kultúrával. Kielégülhetetlen az éremlyig menő önistenítésben, kritikátlan az életnek való nekifutásban, melyek jelenségeit a művészi kiformálás helyett amorfi gyúrmákká dömködi össze; kielégülhetetlen terhes benyomást szülő erotikája, melyben mintha valami megszállottságtól akarna megszabadulni. Bár nyers életigenléssel törekszik rá, nem mindig tudja megtalálni az egészséges ösztön kiára-

dásának hangjait; a szekszuális ösztönéletből mint sunyi kéjencség rajzolódik elénk, hol mint diadalmas életkacagás, aszerint, ki csinálja.

Viszont tehetségének szebb, tehát igazabb arcát nem is ezekben a vonásokban mutatja meg. Az *Elsodort talu*, a *Csodálatos élet* s a *Segítség!* mind növekvőbb százalékban a bosszú művei. Másutt, ahol programszerűen jót, erkölcsi konstrukciót akar, széles hangzású vezércikk-mottóká tágitja mondanivalóját vagy nagy lapokban fölvetett plakát-síkokba higitja föl (*Tenger és temető*). Ritkábban, de mindig teljesen megtalálja tehetsége élő forrásait is. Nagyvonalú novelláiban (*Ölj!*, *Jaj*) tiszta és mély emberpéldányokat, sorsokat tudott meglátni, regényepizódjainak virágos tisztásain az embert, jót-rosszat átélő és szerető költészet illata száll, nagy koncepciókat csíráztató készsége pedig arra jelöli ki, hogy időnk kaoszt bontsa föl époszi képekké. Nem barbárságai és szenvedélyei keltenek félelmet bennünk, hanem ezek lealázó kicsinyességei. A magyar föld ma is és mindig, tud szebb táplálékot is adni a léleknek.

Szabó Dezső erényei és hibái szenvedélyességéből erednek. Nagyarányú ez a szenvedélyesség s romantikus, mint az erdélyi lélek. Szülőföldjének lelke irodalmunkban rég várt erővel lobban föl nála. Az érzelmi miszticizmus, a fanatikus vérmérséklet, az erőnek, a szeretetnek és gyűlöletnek valami lovagias kultusza, tiszta hősiesség, mély humanitás: mindez a Királyhágón túlról röppent át Szabó Dezsővel csodálatos teljességben s az autochton erdélyi irodalomban máris kitisztultan fejlődik tovább. Tán legszebben stílusában tündöklék föl, a különös virágzású, pompás színű, százszorszép székely beszédben. Szabó Dezső ehhez még hozzátoldja a maga forró üstön főtt zamatát is; örökké tüzesedik, olykor szinte új tenyészetet indít a nyelv talaján, szétdobálja a nyelvtan kategóriáit s többet mond, mint amire a szó képes. Igévé gyűr mindent, folyton állít és tömörít s képhalmokkal rakja tele tornyos mondatait.

(Pécs.)

Várkonyi Nándor.

KALÁSZOK ÉS TÖVISEK. *)

A felolvasás szép volt, de immár közel egy órája tartott.

Ezúttal a klasszika-filológia érdemes tanára — képzett, sokat olvasott és meditatált fő — tartotta a *szülői értekezlet* előtt az úgynevezett bevezető előadást. Az *erkölcsi nevelés* fontosságáról értekezett, bőséges és alapos olvasottsággal ismertetvén e kérdést Sokrates-Platon-Aristotelestől kezdve Herbart-Ziller-Reinig s Herbert Spencerig.

Valóban értékes, jól megírt dolgozat volt, méltó arra, hogy akármelyik paedagógiai folyóiratunkban napvilágot lásson! Az értekezletre némi szelíd erőszakkal meginvitált szülők az első negyedórában csakugyan figyelemmel hallgatták. A református esperes úr például (aki nem is szülő, tehát teljes érdektelenséggel, pusztán nemes érdeklődésből jelent meg az értekezleten) Platon-Aristoteles körül még a kérdésről tájékozott ember jóindulatával több ízben helyeslően bólintgatott egy-egy szentenciózus mondat után, de aztán figyelme elbágyadt. A közép-korra vonatkozó adatok idején már csak mímelte a feszülten figyelőt; a reformáció

*) Első közlemény.

koránál néhány percre ugyan felélénkült, de a pietizmusról szóló fejezetnél már megint csak halálos erőlködéssel bírta szempilláit időnként fölnyitni.

Az értekezlet szülő-tagjai, persze, nehezebb helyzetben voltak. Hiszen a dobogó körül elhelyezett székeken ott ült az egész tanári kar, az ellenőrzés tehát a lehető legintenzívebb volt. Az erőlködő figyelemtől torzra merevedtek az arcok, ráncok barázdolták fel a homlokokat, fizikai erőlködéssel emelkedtek fel a fejek, s kínosan szegződtek a szemek a fölolvásra. Az áhítatos figyelmeztetésben, meg kell adni, az apák vitték el az elsőseget. Hiszen a fölük telhetőt megtették ugyan a mamák is, de náluk közben-közben lankadások — illucidum intervallumok — álltak be, s ilyenkor (tél elején történt a dolog) kritizáló megfigyelésre kerültek a szilksint imitáló nyúlászönbundák, s a gondos átalakítás ellenére is kölcsönös kárörömmel fölsímt tavalai kalapok.

Azonban nincsen olyan hosszú fölolvadás, aminek egyszer vége ne lenne: az előadó hangja egyre emelkedettebbé vált, a nagyütszeletű esperes úr a szempilláit most már tartósan nyitotta fel s a hallgatóság arca földerdült. Csakugyan: még egy szép idézet hangzott el Bainból, s az előadó fölhált s odahagyta az emelvényt. A fölszabadulás örömétől fűtött melegségű és élénkségű taps viharzott föl, mely alig akart elülni a tornacsarnok visszhangos falai között.

Amikor aztán csend lett újból, a dobogón elnöklő gimnáziumi igazgató szólalt meg, s fölhívta a szülőket, hogy az elhangzott előadáshoz fűződve mondják el véleményüket. „Feszélyezettség nélkül“ — biztatta őket az igazgató úr — mert éppen az a céljuk az ilyen értekezleteknek, hogy „termékeny vita“ induljon meg a bevezető előadások után.

Az értekezlet tagjai ijedten kapták el a dobogó felé irányított tekintetüket, nehogy a bátor szembenézést az igazgató fölszólalási szándékra találja magyarázni. Néhány apa, akiket az igazgató, mint kezdő tanár, annak idején még tanított a gimnáziumban, olyanformán kezdte érezni magát, mintha újból diák — készületlen diák — lenne s az igazgató menten felelésre szándékozná őket fölhívni. Kínos, hosszú csend támadt, amelyet végre a nagyütszeletű úr tört meg. Fölemelkedett helyéről s némi szerény alluzióval arra, hogy ő annak idején egyik német egyetemen két féléven át maga is foglalkozott neveléstanai kérdésekkel, igen szépen hömpölygő mondatokban köszönetet mondott („nem kaptam ugyan reá formális megbízást, de bizonyosra veszem így is . . .“) az egész értekezlet nevében „a tudós alaposságával, s az író lebilincselő érdekességével“ készült tanulságos előadásáért . . . (Ez a komplement egyúttal udvarias viszonzása volt az igazgató megnyitó beszédének, aki formás szavakban köszöntötte volt „a hívó szavunkra ilyen szép számmal megjelent szülőket, akik e ténnyel érdeklődésüknek dicséretes jelét adták . . .“) Újból taps zúgott föl; az előadó piruló szerénységgel hajol meg a közönség felé; az igazgató megköszöni a „szépszámu közönség érdeklődő megjelenését,“ s bezárja az első félévi szülői értekezletet, mely — a helyi lap legközelebbi beszámolója szerint — „megint hatalmas lépéssel hozta egymáshoz közelebb a nevelés eddig egymást idegenkedve, s majdnem ellenséges érülettel néző két tényezőjét: a családot és az iskolát“.

De vajjon csakugyan közelebb hozta-e?

Az a jogos gyanúm, hogy: *nem*. Még alaposabb a gyanúm az irányban, hogy az efféle értekezletekben öröme, s belőlük haszna a világon senkinek sincsen. Legfeljebb a tankerületi főigazgatónak, aki megnyugodva konstatálhatja, hogy az

előírt félévi szülői értekezletet az intézetek a szülők nagy érdeklődése mellett megtartották. Pedig nincs kétség afelől, hogy amikor a közoktatásügyi kormányzat a Wlassics-érában annak idején már megpróbált szülői értekezletek ügyét új életre keltette, nem ilyen akadémikus színezetű „felolvasó ülések“-re gondolt, hanem élettől pezsgő, iskola és család egymás megértését szolgáló igazi és közvetlen *megbeszélésekre*, melyekből haszna lesz az iskolának, haszna a családnak, s legnagyobb haszna a nevelés ügyének.

De hát mi az oka annak, hogy egy egészséges, életrevaló kezdeményezést ilyen rossz vágányra sikkolt?

Nehéz erre a kérdésre röviden megfelelni. Mert igen messze kell kezdeni az okok kibonyolítását.

Hogy a szülői értekezletek a közoktatásügyi kormányzat elgondolta közvetlenséggel, fesztelenséggel folyhassanak le, ahhoz másnak kellene lennie a család és iskola, a szülők és tanárok egymáshoz való viszonyának, mint amilyen ma. S ne tessék erre azt felelni: Hiszen épen ezt a viszonyt kell egészségesebbé tenniük a szülői értekezleteknek! Mert ezzel csak a kérdésnek circulus vitiosus jellegét állapíthatjuk meg, ami másutt is, de Magyarországon épenséggel, a legkényelmesebb módja annak, hogy a nehézséggel járó kérdések elől elaltatott lelkiismerettel térjünk ki.

Család és iskola, szülők és tanárok egymáshoz való viszonya (minden tisztelet a — sajnos — csekélyszámú kivételnek), hogy erősebb szót ne használjak: *nem őszinte*. Nem őszinte kölcsönösen, de különösen nem az a család és a szülők részéről. Melyik jószemű tanártársam ne érezte volna, hogy a nyájas, mosolygó, udvarias arc mögött, mellyel a szülők őt felkeresik, gyakran fogcsikorgó harag vagy olykor fölényes lenézés lappang. Nem szólok most a — szerencsére — már végképen diszkreditált s együgyűn ravasz efféle kijelentésekről: „A fiam rajong a latin nyelvért“ (mennységtanért, történelemért stb., már ahogy a szükség kívánja) s: „A tanár úr az ő legkedvesebb tanára“ — de még az ízlésesebb szülő is szirupédesszerű mondatokban „értekezik“ a tanárral. Őszinte szót, őszinte hangot évszámra nem hall a szülőktől a tanár.

Igaz, hogy sok olyan tanár van, aki nem is bírja el az egyenes, őszinte szót, s tekintélysérelemnek fogja föl, ha a szülő egyik vagy másik nevelői intézkedésével szemben érzett kétségeit, aggályait becsületes nyíltsággal szövéstesz, aminek okai a pálya természetében gyökereznek. Hiszen a tanár lassanként megszokja, hogy ő mindig *ex cathedra* beszél, s hogy amiket mond, azok csupa vitathatatlan igazságok, s hogy neki ellentmondani nem lehet, nem szabad. (Amint a vérbeli bíró mindenkor, mindenütt — írásaságban is — ítélkező erejű véleményeket hangoztat, az ügyvéd okvetlenül vitatkozik, a református pap pedig prédikál.) Aztán meg némelyik tanévben erősebben él az a megérthető emberi gyarlóság, hogy annak a társadalomnak, mely őt (s ezt lehetetlen észre nem vennie) méltánytalanul lenézi, kicsinyli; amely őt az irodalom, sajtó, színpad és causerie ezer eszközével olyan örömet, sőt kárörömmel teszi nevetségessé, — legalább szülőtagjaiban fizessen meg. Nagyon sok olymposi hang, brüszk modor ebből az érzésből deriválódik. Meg kellett érteni, hiszen a megértés korántsem jelent egyúttal mindig megbocsátást, helyeslést is.

Ezek szerint tehát úgy áll a dolog, hogy a szülő nem mer őszinte lenni a tanárral szemben, mert retorziótól tart; a tanárt pedig foglalkozásának természete,

s a társadalom részéről méltánytalanul ért támadások teszik merevvé ahhoz, hogy együttes tárgyalásuk közvetlen, becsületesen nyílt és őszinte lehessen. A helyzet ilyenformán reménytelennek látszik. Csakugyan: majdnem az is. Mindenestre sok jószándék, igyekezet, okosság és tapintat szükséges ahhoz, hogy ez az áldatlan, szerencsétlen és félszeg viszony megszűnjék a szülő és tanár között.

Ehhez a megváltozáshoz az első komoly lépést éppen a helyesen vezetett, irányított és kiépített szülői értekezletek tehetnék meg. Mert a szülői értekezleteken — hogy úgy mondjuk — tömegnevelés folyhatik: a szülők légiója s az intézeti egész tanárkar együtt és egyszerre kaphat indítást és ösztönzést az irányban, hogy a szülő és a tanár nem is egy jogú, hanem, ami ennél sokkal több: egy *kötelességű* tagja a nevelés közös munkájának, s hogy érintkezésük eddigi feszességén, merevségén éppen a közös munka érdekében változtatniok kell.

Milyen legyen hát a szülői értekező, hogy ezt a, bevalljuk, nem könnyű célt elérhesse, de legalább is megközelíthesse? Egyelőre csak negatívumokban próbáljuk körvonalozni.

Először is ne tartsunk rajta akadémiai színvonalú és hüvösségű felolvasásokat elméleti-nevelésügyi kérdésekről. Irodalmi ambíciójú tanártársaim számára ott vannak a már újból vaskos füzetekké főlhízott tudományos folyóiratok: helyezték el azok hasábjain a pretenziós értekezéseiket. Aztán nincs szükség arra sem, hogy tanárok és szülők ilyen alkalmakkor egymást udvarias tisztelgésekkel ünnepeljék. Elvégtére tanároknak és szülőknek egyaránt kötelességük és közös érdekük értekezleteken összejönni. Ezért nem jár ki se a tanárnak, se a szülőknek külön köszönet és elismerés. Az átlagos lefolyású szülői értekezleteknek az az *obligát* pontja pl., amikor valamelyik szülő ékes szavakban fejezi ki a tanárkar iránt — állítólag — érzett határtalan hálát és köszönetet, nekem mindig a részvénytársaságok közgyűléseinek azt a humoros pontját juttatja eszembe, midőn a gyűlés végén egy-egy részvényes virágos mondatokkal köszöni meg az igazgatóságnak a buzgó, eredményes és önzetlen (!) ügyvitelt. Általában véve: a szülői értekezletek semmiesetre sem arra valók, hogy azokon a tanárok megdicsérjék a szülőket, a szülők pedig a hálás elragadtatás hangján magasztalják a tanárokat, amikor jól tudjuk, hogy a legtöbb helyen és esetben a tanárok elégedetlenek a szülőkkel, a szülők pedig a tanárokkal.

Ennek az elégedetlenségnek, — vagy legalább is egyet nem értésnek — a becsületes beismerése, s nyílt megmondása volna az első, a kiinduló lépés az irányban, hogy tanár és szülő, iskola és család között a viszony megváltozzék, megjavuljon. S e gondosan titkolt, de kölcsönös elégedetlenség végeredményében igen hasznos és üdvös kialakulások forrásává is lehet — hiszen az elégedetlenség nagyon sokszor volt már szerencsés és hatékony rugója régóta szükséges aktivitásoknak. Igen: mondja el a tanár kertilgető udvariasságok nélkül — még ha véletlenül a főispán úr ömértósága is ott ül a többi szülő között — hogy az eredményes oktató-nevelő munkának miben és hol kerékkötői a szülők. De mondassák el a szülők is őszintén és nyíltan, hogy az iskolai rend és szokás mely pontjait érzik szükségteleneknek, fölöslegeseknek, aggályosoknak, sőt veszedelmeseknek.

A becsületes, nyílt vallomások nyomán meginduló diszkusszió egész valószínűen azt eredményezi, hogy a kölcsönös kifogások nagyobbik fele minden további huzalkodás nélkül — egyetértő jóindulattal — eliminálható lesz. S a látzólag vitás, momentán eldöntetlen pontokról is ki fog derülni, hogy nem is olyan

veszedelmese, mint voltak addig, amíg szülők és tanárok — nem beszéltek róluk. A legelső eredményt mindenesetre abban várom, amikor a tanár nem fogja tekin-
télyrombolásnak minősíteni, ha a szülő tisztességes, komoly hangon — annak
átérzésével, hogy gyermekének nevelése közös munkája az iskolának és családnak
— a szülői értekezleteken el fogja mondani kétségeit, aggályait, melyeket benne
egyébként is vitatható tanári rendelkezések keltenek, másrészt pedig a szülő nem
azzal fogja elintézni a tanár részéről elhangzott jóindulatú tanácsokat, hogy: „Eh,
mit akar engem (engem: a bírót, az ügyvédet, az orvost, a mérnököt, a magas-
állású tisztviselőt!) kioktatni ez a félszeg, rosszul öltözködő tanár! . . .“

Nagyon jól tudom, hogy mindez, amit itt általánosságban elmondottam —
konkretumok nélkül — csak üres szófia-beszéd. Hát majd rátérek a konkretumokra
is, nem törődve azzal, hogy jobbról és balról egyaránt fejbeverés fog miattuk
fenyegetni. Mivel pedig tanár vagyok, érthető kedvezés, ha előbb a magunk hibáit,
botlásait fogom terítékre hozni. De majd sor kerül a szülőkre is.

(Debrecen.)

Ady Lajos.

STEGLITZ.

Phèdre. Te souvent-il de ces constructions que nous
vîmes faire au Pirée? . . . De ces opérations si exactes,
de ces progrès à la fois si mystérieux et si clairs? Quelle confusion, tout d'abord, qui sembla se fondre
dans l'ordre! . . . J'étais lié d'amitié avec celui qui a
construit ce temple . . . Je lui trouvais la puissance
d'Orphée. Il prédisait leur avenir monumental aux infor-
mes amas de pierres et de poutres qui gisaient autour
de nous; et ces matériaux, à sa voix, semblaient voués
à la place unique où les destins favorables à la déesse
jes auraient assignés. Quelle merveille que ses discours
aux ouvriers! Il n'y demeurait nulle trace de ses médi-
tations de la nuit. Il ne leur donnait que des ordres et
des nombres.

Socrate. C'est la manière même de Dieu.

Phèdre. Ses discours et leurs actes s'ajustaient si
heureusement qu'on eût dit que ces hommes n'étaient
que ses membres. Tu ne saurais croire, Socrate, quelle
joie c'était pour mon âme de connaître une chose
si bien réglée.

(Paul Valéry: *Eupalinos*.)

Mintha szimbolikus jelentőségűvé nőne a borzalmas, visszataszító dráma.
Örök rend, harmónia, tökéletesség, vagy örök chaosz, kavarodás, végtelenbe-
indulás az ember rendeltetése? A klasszikus Ember, a görög életideál, a francia
szellem disciplinája, a „raison“ uralma, vagy a romantikus láz, az örvény-fátum
keresése, az egyéniség korlátatlan kiélése? Sárkányfog-vetemény, vagy az isteni
Idea képmása? Szabad bejárás az égbe, vagy vakondok-tapogatózás az ösztöni
homályban? Játékszer az istenek térdén, felsőbb Elrendelés végrehajtója, vagy a
Világsszellem önmagát fejlődve teremte ereje?

Talán igazuk van azoknak, akik a német nép karakterét a „romantikus“
kényelmes terminusába sűrítik. A két pólus ma is fönnáll. Franciaország egy,
fényforrásba koncentrálódik, Németország széthullik partikuláris kulturákra, ver-

sengő városokra, magányos Egyéniségekre. Divat, egységes szellemi irányítás: csak a franciáknál van, ahol Páris a minta és az ideál, a követnivaló norma. Németországban az számít, ami különbözik az átlagtól. A franciáknál komikus, ha valaki egyéni stílusban öltözik, vidékiesen beszél, olyat csinál, amit „nem szokás“ tenni. Egyik ember olyan, mint a másik. Kerüli a föltűnést. Valami láthatatlan fluidum — nevezzük „bon ton“-nak, féltve őrzött nemzeti karakternek, „franciásság“-nak — irányít és egyformásít, a közös ízlés nevezőjére hoz mindent. A németeknél nincs közizlés, sőt — bocsánat a túlzó általánosításért — kötelező morális disciplina sincs. A morális fölszabadulás, az erkölcsi forradalom profétái csak német földön alapíthattak országot. Luther, Kant, Nietzsche németek, de a rigorista-puritán Kálvin már franciának született. Az előkelő Német kiválik a tömegeből a „különbözöm, tehát vagyok“ elve alapján és visszavonul álomvárába vagy új szektát, bölcsesség-iskoláját alapít . . .

Schwabing is „különbözik“, tehát „van“. Berlint messziről megérzik maguk a németek is. De ez a ríktó színeivel hol komikus, hol tragikus világváros maga sem egységes. Bécsnek, Budapestnek van belvárosa, elegancia-központja, Párisnak quartier latin-je. Berlin széthull, mint oldott kéve nagyvárosokra, amik kereskedelembe és kultúrába egymással versenyre kelnek. Páris Páris, de Berlin csak mint Nagy-Berlin érthető Berlinnek. Ez a Berlin nem is keresi és nem is fogja soha megtalálni önmagát, mert nem individuum, hanem individuumok konglomerátuma. Császárság és Spartacus egyaránt bennegyökerezik Berlin mind-egyik nagyvárosában.

Nem véletlen, hogy a steglitz dráma hőse a bírói tárgyaláson amiatt panaszkodott, hogy tanárai „nem oktatnak *egyéniségek* szerint“. Elavult az egész tanítási és nevelési rendszer, amelybe az önálló és szabad egyéniségek nem tudnak beleilleszkedni — mondotta a leendő Nietzsche. Egy francia diák, aki még ma is Voltaire jegyzetével magyarázza Corneille-t és Boileau-ra esküszik, ilyet nem gondol, de ha gondol, se mond, mert kinevetik a fantasztikus páthoszáért. A steglitz hőse azonban „különbözött“ a többtől és „írói hajlamot érzett magában“. Írói hajlamot érezni a franciáknál annyit jelent, mint megtanulni, hogyan írtak a klasszikusok, beleidomulni egy évszázados hagyomány normáiba, elnyerni valami akadémiai jutalmat, törekedni a különböző iskolákon keresztül az „akadémikus“ dicsősége felé. A németek nem ismerik az akadémizmust. Nincs is ízlés-megszabó Akadémiájuk. A német ifjú titán nem megy ösztöndíjjal az École de Rome-ba, hanem — mondjuk, hogy Paul Krantz a neve — otthagyja a szülői házat, hogy „züllött és kóborló életet folytasson, mert ellensége a fönnálló rendnek és az erkölcsöknek“. A jelszava nem az *aimez donc la raison*, hanem a *pfui, pfui, über das tintenklecksende Jahrhundert*. Az örök Karl Moor kiközösíti magát a társadalomból, amit bandita-eszközökkel megjavítani akar. A „szimpatikus rabló“ csak germán-romantikus talajon (Byron—Schiller—Goethe) lehetett nemzeti hőssé.

A német irodalom „szexuális szabadságharcát“ emlegették Steglitzcel kapcsolatban. Ez a „szabadságharc“ megint tipikusan német stílus. De ha magyarázza is a dráma „egészségesen“ szexuális kor-háttérét, a tavaszébredést, a ma már banális wedekindi irodalmiságot, nem magyarázza meg az aberrációkat, amik oly nagymérvű szerepet játszottak Steglitzben, hogy állítólag világhírű szexuálpсихológusok és pszichiáterek tolongtak a főtárgyaláson . . . A „szabadságharc“ Wedekind és a szabadságharcosok óta — Spartacus és wei-

mari demokrácián át — mértőföldes csizmával haladt előre. Bevallom, nem ismerem a német individualizmusnak ezt az újabb túlhajtását és a német „szabadságharcos” irodalomnak ezt a legújabb kort tükröző etapáját. De azt mondják, akik Németországban jártak, hogy egész bibliográfiáját lehetne összeállítani a nem aberrációkat propágáló irodalomnak — amelyben Thomas Mann *Tod in Venedig*-je csak mint tapogatózó és szürke első kísérlet szerepelne — és hogy bizonyos társadalmi egyesületek már elérkezettnek látják az időt, hogy egy bizonyos büntető paragrafus eltörlését javasolják a parlamentnek . . . Mondják, hogy a túlzók a férfiak közötti házasságot sem sorolják már a távol jövő utópiai közé és arra is hivatkoznak, hogy a beteg nők ezen a téren toleranciát élveznek. Mondják azt is, akik Berlinben jártak, hogy egy egész csomó illusztrált folyóirat foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, folyóiratok, amiket exaltált feminista rajongójuk vagy fizetett terjesztőjük nyílt utca során árulni se szégyeül. A diák, aki iskolából hazajövet megvesz egy ilyen hangos szóval kínált *Werbeheft*-et (a németeknél mindjárt készen van az új műszó), talán nem is tehet róla, ha „egyéni-ségét” ezekben a füzetekben jobban méltányolják, mint az iskolában, ahol „el-avult” már a rendszer. Mondják azt is, hogy kávéházak vannak Berlinben, amikben *dancing* folyik, nők, illetőleg férfiak kizárásával. Borzalmas dolog elhinni ezeket a pletykákat, de szavahihető emberek tapasztalat alapján állítják, hogy még ennél is leírhatatlanabb dolgok történnek. És a legszomorúbb, hogy mindez elméleti alapozással és a meggyőződés morális takarója alatt nemcsak létezik, hanem még jogot is követel magának a létezéshez, az Egyéniség szent nevében.

Ez az egyéniségkultusz és „szabadságharc”-mentalitás revolverrel fenyegeti föl a kiskorúakat, mert nem lehet tudni, milyen politikai puccs milyen szolgálásokat várhat tőlük. A diáknak pacifizmust prédikál a szocialista tanár és ugyanakkor a cserkészcsapatban esetleg vérszövetséget köt beteges hajlamú barátjával, hogy „eszméikért” ölni fognak, ha kell . . . Igaznak kell lennie mindennek, mert máskülönben nem dördült volna el Steglitzben az a két halálos lövés, amely két serdületlen leány és három kiskorú fiatalember szexuális és biszexuális viszonyáról rántotta le a leplet. Steglitz csak kifakadó sebe egy belülről beteg organizmusnak.

Mert a felnőttekről is lerántotta a leplet a steglitzzi tárgyalás. Nem is annyira erkölcsi tekintetben, hanem annak a felsőbbrendű ízlésnek szögéből nézve, amely talán kényesebb, mint a közmorál. Két hulla emléke és egy élő ember sorsa fekszik a tárgyalóasztalon és akkor a törvényszék elnöke összevész a védővel, hogy aztán a fehér asztalnál barátságos poharazás mellett „kibéküljenek”. A halálos éjszaka hősnője álarcosbálra megy. A szülők telefonon interjút kínálnak egy napilapnak 100 márkáért, de ötvennel is megelégszenek . . . Egy öreg tankerületi főigazgató perverz gyönyörűséggel föl-fölsikongva és az ifjúság szerelmeseként „lirai emlékezésektől áthatott” védőbeszédet tart a gyilkossággal gyanúsított gimnazista fölött. A két halott már úgyis a temetőben van, de az élő csodagyerekből még lángész válhatik a modern paedagogia öröme. A „fiatalság ősz-szakállas barátja”, akit ezek után semmiesetre sem fognak méregpohárra ítélni az ifjúság megrontása miatt, hófehérre mossa az erotikus ifjú költőt és az ítélet „szuggesztív szavak varázsa alatt” jön létre. Hogy is lehetne bűnös ez a széplelkű ifjú, aki olyan gyönyörű költeményeket írt „tierisch heiss und wild” érzelmeiről! Bűne csupán az a csekélység volt, hogy „nem ismert határt a költészet és a valóság között”. Elfojtott vágyú, túlfűtött idegzetű gyere-

kek, aki átélésre vágyakozott. És a cukrosszívű bácsi meg is találja rá a fölmentő formulát: „Erlebnishunger“. Ez a legújabb *vis major*, a modern paedagogia és kriminalisztika vívmánya, amire most már lehet újabb revolverlövéseket építeni.

Az élményvágy gloriifikálása még groteszkebbül mutatkozott a női szakértő vallomásában. Egy „nagyszerű“ asszony, W. „Oberschulrätin“ lép a porondra és a jelenlevő hiszterikák vonagló helyeslése közben kijelenti, hogy „nekünk asszonyoknak egy ilyen kedves fiút szeretnünk kell“. És ennek az asszonynak döntő szava van iskoláslányok erkölcsi ügyeiben. Így lesz az „örök disciplina“ helyett a német nevelés gloriifikált ideálja az a bizonyos „végtelenbe derülő Ember“, amely futurizmust csinál nemcsak az irodalomban, — ez még nem volna baj — hanem az életben is. A felnőttek tapsolnak, hogy megint fölfedezhettek egy „örök menekült“, aki különbözik a többiektől, mert nemisége nem a normális keretekben, hanem gyilkosságok és aberrációk tanyáin „éli ki“ magát . . .

A dráma utolsó fölvonása már a tömegörületbe megy át, méltó finále egy ilyen alias színműhöz. A „szeplőtelen“ fiatalember kiszabadulását örjögő tömeg lesi a fogház előtt, megvadult asszonyok várják, a tomboló, fékevesztett tömeg vállaira emeli a „nők áldozatát“ és az utca olyan éljenzéstől mámoros, mintha győztes háború után fogadná a hadvezért. Az újonnan fölként próféta pedig kijelenti, hogy I r ó lesz. Micsoda irodalom fog ilyen élményekből kivirágozni!

Paul Valéry az *Eupalinos* bevezetésében — klasszikus dialogus a tánc lelkéről (*L'âme et la danse*) — a lelki nyugalom, harmónia, szimmetria, tökéletesség szimbolumának látja a ritmikus, szabályozott mozgást. De van egy másfajta tánc is: az ünneprontók örvénybeveszejtő tánca, a flamand vásárosok démoni mulatsága, a dionysosi révület, amely örök poláris ellentéte Apolló hideg művészetének, az Értelem pilléreire épülő világkonstrukciónak.

(Budapest.)

Garázdá Péter.

A L F Ö L D.

PARASZTOK.

Négy évvel ezelőtt az irodalmi Nobel-díjat a nagy világ meglepetésére olyan írónak adták ki, akiről vajmi keveset tudott a jól értesült, fürge nemzetközi sajtó. Pedig Lengyelországban akkor már ismerték Reymont Ladislás-t, kinek megkoszorúzott regénye, *A parasztok* (Chłopi) 1914-ben már a negyedik kiadást érte el hazájában.

Maga az ember érdekes szellemi csavargó: igen szerény körülmények között nőtt fel (1868-ban született). Vasutas volt, de felebbvalói és az orosz hatóságok nem jó szemmel nézték az író és „intellectuel” hírében álló kisembert, aki egy munkásbalesetről írt hivatalos jelentését evvel a megjegyzéssel kapta vissza: „Visszaküldöm novelláját. Szíveskedjék pontos jelentést tenni a balesetről. Foglalkozzék többet szolgálatával és kevesebbet irodalmi kísérleteivel”. Emlékezéseiből kitiünik, hogy a megrovásra csakugyan rászorult szegény Reymont, mert előfordult, hogy elmaradt felebbvalója újévi üdvözléséről, melytől előmenetelét várta, holott a talaj a főnök szeretőjének küldött és vadorzóktól szerzett fácánokkal és vaddisznóval gyönyörűen elő volt készítve — és miért? Mert kezébe akadt előző este Sienkiewicz trilógiája és azt harmadnap reggel tudta csak letenni. Vándorkomédiás is volt, akárcsak némely magyar zsenink, sőt az orosz hatóságok külföldre is kitanácsolták, de Reymontnak minden szerencsétlensége szerencsés irodalmi fordulatot jelent kisszerű életében: ekkor ismerkedik meg Franciaországgal és Zolával, ami kiváltja belőle egészséges reakcióképen koszorús regényének, *A parasztok*-nak gondolatát.

A kritika körülbelül egyetért abban, hogy amit Reymont azelőtt írt, csupán előkészület ahhoz, amit ebben a hatalmas szintézisben megalkotott és hogy amit azóta — főleg a világháború eseményeinek hatása alatt — írt, kevésbé sikerült, félérett alkotások. Mikor 1925-ben meghal, az egész világ előtt mint *A parasztok* szerzője áll: de ez aztán olyan monümentum aere perennius, melynek anyaga kipróbált ötvözet és formája a tökéletes klasszicizmus.

A parasztok egy kis lengyel falu: Lipce élete egy esztendő leforgása alatt. Már magában ez az alapeszme is merész és mutatja, hogy nem a közönséges regénytípussal van dögünk, melynek tárgya valami érdekes, különös, esetleg egyszerű, de mélységben ábrázolt egyéni élettörténet, hanem ennél jóval szélesebb, egyetemesebb érdekű: ennek a lengyel falucskának egy éves története nem csupán a lengyel nép nagy többségének, vagyis parasztságának képe, hanem Európa, de különösen Kelet-Európa népeinek, a sík népének, az alföldnek csodálatos költői lélekkel megalkotott nagy festménye.

Nem mintha a regény filozófikus elmélkedések, leírások, rajzok, genre-képek sorozata volna. Reymont, mint általában a szláv írók, nagyszerűen és érdekesen mesél, s az átlagos regényolvasó is, kit csak az eseményszöveg nem fáraszt, megkapja benne azt a szórakozást, melyet keres és bizonyos, hogy ezt a négykötetes regényt nem teszi ottonan félre. Reymont ugyanis a közösség életének ábrázolásával pompás összhangban tud vonzó, érdekes egyéni történeteket is elbeszélni: az összhangot ez nem zavarja, sőt csak így tudunk, az egyéni életék átélésével a közösség életébe behatolni.

A mese az Ősz-szel kezdődik: az öregedő özvegy paraszt, a falu leggazdagabb embere, — afféle jómódú párszázholdas kiscgazda, a falu Szerencsés Imréje, — Boryna, még egyszer lángra lobban és feleségül veszi a falu legszebb leányát, az élettől duzzadó ifjú Jagnát, ki épen az ő fiának Anteknek a szeretője. Boryna eszes és kemény paraszt, ki mindenben csak a saját feje után megy; Jagna ellenben helyben áll, mint az anyaföldből kinőtt sudár napraforgó, mely a szerelem perzselő napja felé hajlik, ahogy természete ösztönösen megkívánja. Ő a predesztinált természetleány. Felesége lesz a gazdag parasztnak, mert életét sohasem maga igazgatja, de továbbra is Anteket szereti, vad testi szerelemmel. Antek a harmadik főalak, nagyakaratú, mint az apja, de fiatal és a szenvedély ellenállhatatlanul sodorja magával. Hogyan higgad meg lassan-lassan ez az ősember nagy lelki válságok, egyéni, családi és közösségi érzések viharaiiban és hogyan veszi újból vállára családi és falubeli kötelességeinek eldobott terhét: a regénynek egyik legmegkapóbb eredménye.

Apja házassága Jagnával, az ő szeretőjével s az a paraszti szempontból még felháborítóbb tény, hogy az öreg hat hold jó földet átír az új asszony nevére, annyira felbőszíti Anteket, hogy összeverekszik apjával, aki kiutasítja házából és a falu leggazdagabb örökségének várója elmegy sovány, szívós, termékeny feleségével a nyomorba s lesz a falu megvetettjévé. A megfiatalodott Boryna rövid idő múlva rettenetes valóra ébred: saját szemével győződik meg róla, hogy Jagna Antek kedvése. Egy csodálatosan szép karácsonyjét az akaratlan, ösztönasszonyt hűtlenné teszi öreg urához s ettől kezdve Jagna mind jobban csúszik lefelé az öntudatlan bűn útján. Az öreg belsőleg megröckken, de magába fojtja fájdalmát a becsület kedvéért. Még lelki katasztrófájában is megmarad gögös parasztnak, a falu első emberének. De szíve emberibb lesz, szármalmat fog Antek felesége, Hanka iránt, ki az övéhez hasonló sorsban emberfeletti küzdelmet folytat a nyomorral és szegény megcsalt énjével. S a siránkozó passzív Hankából egyszerre kilép az ősi paraszt és az ősi nő; mihelyt apósa visszaveszi családjával együtt: könnyedén átveszi az úrnő szerepét a családi házban, ahol Jagna már csak tűrt személy.

De a tél nemcsak Borynának, hanem a falunak is nehéz korszaka. Rossz volt a termés, kevés a munkaalkalom. És mikor a nép a legnagyobb nyomorban sinylődik, a földesúr idegen munkásokkal az urbáriális erdőt kezdti irtatni. A Lipce népe Boryna vezetésével megróhanja a favágókat, de Borynát egy erdőőr leteríti, mire a lesben álló Antek, ki egy pillanatra apjára fogta puskáját, hogy a zürzavarban észrevétlenül lelője, a hirtelen feltámadt családi és összetartozási ösztönnek engedelmesskedve, az erdőört agyon veri.

És jön a tavasz, melynél szomorúbbat még nem ért meg Lipce népe. A férfiakat mind elvitték a csendőrök. Kenyér nincs, a tavaszi munkát senki sem végzi, segítség nélkül maradt a nyomorult asszony- és gyerekhad. Boryna, a falu hőse, élőhalottként fekszik szótlanul ágyában, mióta az erdősz leütötte. Hanka, mint egy férfi, tartja rendben a gazdaságot és ápolja az öreget. Ő a csendes hőse a Tél-nek, küzd a nagy Boryna-vagyon megtartásáért, így akarja a börtönben ülő Antek megbecsülését és szerelmét visszavívni. Jagna pedig tovább sülyed: ellenállás nélkül lesz a bíró szeretője a falu nagy megbotránkozására.

Majd véget ér a falu nagy megpróbáltatása, haza engedik a férfiakat. Csak Antek jön meg később s mire hazaér, Boryna már halott.

Az utolsó kötetben, a *Nyár*-ban, kiki learatja, amit vetett. Anteket haza eresztik s bár még egyszer felgerjed Jagnához, ez megvetéssel utasítja el, mert már a kántor fiatal papnövendék fiát imádja, misztikus vonzódással és érzéki szerelemmel. De Antek is érzi, hogy ő nem a régi: most ő a falu első embere, őt a közösség újra magába zárta, amint Jagnát kitaszítja. Miután a bíró a falu pénzét elkécskaszította, a nép haragja Jagna ellen fordul, kire állítólag a bíró a pénzt elköltötte. Jagna megejtő szépsége, egyéni ízlése, már régóta szálla asszonytársai szemében, élete csupa botrány s a közösség most kiveti magából ezt a szörnyeteget. Kiviszik a határba, ott megkövezik s a nyomorult asszony megtévelyedik.

Ez persze csak a regény vázlata; teljes képét még csak megközelítőleg sem lehet kivonatban adni, mert az egyéni történet csak egy kisebb része annak a nagyszerű harmóniába összeolvadó egységes történetnek, mely a természet, a falu és az egyes emberek életét foglalja össze a négy szakaszos falfestményben.

Klasszikus műnek mondhattuk Reymont regényét: a klasszicitás minden igényét kielégítő alkotásnak. Érett, tiszta népi nyelv, de főleg harmónia és kiegyensúlyozottság jellemzi minden vonatkozásban. A természet csodálatos színei mindig párhuzamosan haladnak az emberek, sőt egyének történetével: összel vet utolsó lángot az öregedő Boryna, s a süvöltő szelek sejtetik, hogy az ember és a természet nagy válsága kitörőben van. A Tél meg is hozza a nagy családi tragédiát és a falu élete a mélypontot éri el: a gazdag Boryna menyje a nyomorult nincstelének sorsára jut, együtt meg, velük rózsát szedni az erdőre borzasztó hóviharban s majd ott vész a természet démoni erőinek markában. A zsendülő tavasz meghozza a felszabadulást és az új szerelmet Jagnának s már előbb mondtuk, hogyan oldja meg a nyár az emberek természet és hogyan dönti katasztrófiába a nyári villanyosság zivataros légköre a szerencsétlen Jagnát.

Klasszikus Reymont regényének szerkesztési módja is. Minden kötete, sőt fejezete széles nyugodt tájképpel nyílik meg, mely megadja az alaphangot, ebbe vegyülnek aztán a disszonanciák, az egyéni bajok, melyekből a tömegmozgáson át valami hallatlan intenzitású végjelenetbe jutunk, s ez mint zenedarabokban szokás, fortissimo akkorddal zárja le a kötetet. Az *Őszi* a félelmetes parasztpatriárka lakodalmának hejehujája zárja le, melybe belevegyül az istállóban elhagyottan haladókló hűséges cseléd vallásos bariton-kontrapunktja. A Tél végén az erdei csetepaté zűrzavara állítja el lélekzetünket s csak a félholtra sújtott Boryna és Antek végső kiengesztelődése oldja fel moll-akkordban a tomboló kaoszt. A legnagyobb finálét azonban a Tavasz utolsó napjain találjuk: ez az a hely, midőn Reymont abba hagyva realista modorát, Szabó Dezső modorára emlékeztető szimbolikus vízióban emeli fel előttünk az élőhalott nagy paraszt alakját végső összerogyása előtt:

S életének emez utolsó órájában valami különös történet: az ég szürke lett, mint a kanavász, a hold lenyugodott, minden fényesség kialudt s hirtelen az egész világ vak sötétségbe hulladt, szürke zavaros mélységbe hullott. És úgy tetszett, mintha valahol valami megfoghatatlanság támadt volna és ez nehéz léptekkel jár a sötétségben: a föld is reng alatta.

A magános fák remegtek, száraz levéleső hullott susogva a kalászkra, a búza- és fűtenger hajladozott és a remegő mezőből szelíd, szorongó, panaszos hang hallatszott:

— Gazd'uram! gazd'uram!

Az árpakalászok zöld szakálla rezgett a sírástól és meleg csókokat hintett fáradt lábára.

— Gazd'uram — sírángoztak az árpafejek elállva útját és rá rázva harmatos könnyűiket. Valami madár panaszosan rikkantott. A szél zokogott a feje felett. A köd nedves fátyollal burkolta be. De a hangok újra meg újra feltörtek, roppantul megnőttek és mindenfelől hívták keservesen, végeszakadatlan:

— Gazd'uram! gazd'uram!

Végre meghallotta, körülnézett és halkán válaszolt:

— Hát itt vagyok! Mi baj?

Hirtelen minden elhallgatott körülötte. De mikor újra elkezdett vetni üres és megnehezedett kezével, a föld hatalmas kórusa megszólalt:

— Maradj! Maradj velünk! Maradj! . . .

Csodálkozva megállt; úgy tetszett neki, mintha minden szembe jött volna vele; mintha a fűszálak kúsznának, a hullámzó gabonatenger feléje folyna, a föld elgáncsolná; mintha az egész világ felkelt volna és vele szembe szállna: rémület ülte meg a lelkét. Kiabálni akart, de a szó nem jött ki a torkán; menekülni akart, de ereje elhagyta, a föld megragadta a lábánál fogva, a búzaszálak befonták, a barázdák visszahúzták, a kemény göröngyök beleakaszkodtak, a fák fenyegetően elállták az útját, a bogáncs megszaggatta, a kövek felvérezték a lábát, a gonosz szél hajtotta, az éjjel rossz útra vitte és mindig ez a szózat, melytől visszhangzik ég és föld:

— Maradj! Maradj!

Vére megfagyott ereiben, minden elhallgatott és ő megállt. Villámlás csapta fel a haláltól elsötétült szemét, az ég megnyílt előtte és a vakító fényességben ott ült az Atyauristen kalászköböl font trónusán, felé nyújtva kezét és jóságos hangon szólva:

— Gyere hozzám, kis emberi lélek! Gyere szegény fáradt szolgál! . . .

Boryna megingott, széttárta karját, mint úrfelmutatásra:

— Köszönöm, Uram Isten! — mondotta és arcára bukott a szentséges fenség előtt.

Összeroskadtt és meghalt az isteni kegy órájában.

Fölötte már hasadozott a hajnal. Lapa hosszan, szomorúan ugatott.

*

Nem csodálnám, ha egy nagy zeneszerző egyszer valami nagyszerű operát ír majd ebből a szinte szimfónikus formában felépített regényből.

Klasszikus ez a regény azért is, mert parasztjai se nem túlságosan rosszak, se nem vértelenül ideálisak: testből és lélekből állnak, mint a többi emberek. Nemcsak inni, verékedni és szerelmeskedni tudnak, hanem jól tenni és imádkozni is. És milyen teljes ez a falusi galéria! Itt van a sunyi és tekintélyére sokat adó bíró: „Én, a bíró mondom!” De a díszes állás nem tartja vissza attól, hogy Jagnával ittas állapotban ne szerelmeskedjék a falu szegényére. Itt van a falusi Don Juan, aki megveti a nőket, csak azt az egyet nem tudja újra megkapni, aki mindenkié; itt a gögös anya, aki mindent nagyszerűen elrendez anyagi szempontból és fiát, lányát boldogtalanná teszi; vagy itt van a fiatal paraszt, aki lázadva tör az anyai kényszer ellen és saját erejéből alapít új házat és családot szegény sorsú

feleségével, itt a hű szolga, aki a nagy nemzeti felkelésben is csendes hős volt és a passzív szolgasorban mártírként él, de vadorzásban szerzett sebéit eltitkolva nyomorultán pusztul el az istálló szalmáján, a falu kamasza, az asszonyok céltáblája, de aki mégis talál pártfogóra a hajadonok között, mert van pénze, itt a részeges veterán harangozó, aki egyúttal állatorvos, itt a falu okos és mindenről jól informált zsidaja, melyet mintha egy magyar faluból ültetett volna át az író, a könnyelmű földesúr, mely mintha vérrokona volna valamelyik könnyűvérű magyar gentrynek, stb., stb. Teljes a kép és a tarka változatosságú alakok harmonikusan olvadnak össze a falusi élet közös menetében.

*

Bár volna nekünk is olyan szerencsénk, mint a franciáknak és akadna Reymontnak olyan magyar fordítója, mint Franck Schoell, aki német hadifogságában egy lengyelrel együtt lefordítván pompás, színes és ízléses francia nyelvre a nagy paraszteposzt, azóta kitűnő tudományos munkássága mellett Reymont francia apostolává szegődött. Az ő fordítása nem a szokványos francia fordítói munka, mely önkényesen szabdalja ki, vagy gyúrja a francia ízlések nem megfelelő részeket: a fémjelzést maga Reymont nyomta rá a fordításra azzal, hogy maga hozta el Amerikából a kiadónak. A magyar fordító persze könnyebb helyzetben lesz, mint a francia, mert a magyar nyelvet gazdag idegrendszerű és a magyar parasztlét szavainak klasszikus tekintélye közelebb hozza a lengyel író nyelvéhez, mint ahogy a lengyel és magyar kultúra rokonabb, mint a lengyel és a francia.

Bár minél előbb olvashatnók a magyar *Parasztok*-at!

(Budapest.)

Eckhardt Sándor.

VÉSZTŐI NÉPIES NÖVÉNYEK.

A Nagy Alföldet bejáró útamban újból megfordultam Békés vármegyében Vésztő-n (1927 okt.), amely botanikailag is érdekes terület.¹⁾

Néhány ős zamatú népies növénynevet is feljegyezgettem. Többje egészen ismeretlen²⁾ és feltűnőleg jellegzetes név. Botanikus szaktársaim kedvéért betűrendben adom őket alább.

Achillea millefolium: *egértark kóró*.

Bidens tripartita: *torkastfog*.

Chrysanthemum inodorum: *papvirág*.

Cichorium intybus: *kattangkóró*.

Cirsium arvense: *aszott*.

Convolvulus arvensis: *folyófü*.

Daucus carota: *vadmurok*.

Dipsacus silvester: *gólyahúgy kóró*.

Erigeron canadensis: *korpatű*.

Hibiscus trionum: *vaddinnye*.

Lappa major: *bojtorjáng* („jó csomót kötnek belőle madzag végére, a szalonnára nem megy az egér”; az oldalszalonna alá kötött madzag, rajt a bojtorjánggal; éhes egerek ellenében biztos védelem, mondták).

Lathyrus tuberosus: *mogyorófű*.

¹⁾ Bold. jöemlékü Borbás Vince, Békésmegye flórája (Érték. a term. tud. köréből, Magy. Tud. Akad., XI. kötet XVIII. szám, 1881.) c. tanulmánya óta is kerülnek elő meglepetések, pld. *Elatine gyros-perma* (v. ö. Magy. Botan. Lapok. XXV. 1926. Degen-kötet, 154. l.).

²⁾ Borbás elébb idézett műve adataival is egybevetve.

Lotus corniculatus: *babarcs*.
 Melilotus albus: *kanbüdös*.
 Ononis spinosa: *gelices tüsök*.
 Plantago major: *útilapú*.
 Polygonum amphibium: *vérfű*.
 Polygonum aviculare: *porcsin*.
 Potentilla reptans: *vad földi eper*.
 Prunella vulgaris: *dongófü*.

(Szeged.)

Sinapis arvensis: *vadrepce*.
 Stachys recta: *tarlóvirág, tarlófű*.
 Symphytum officinale: *fekete nádály-
 lapú*.
 Taraxacum officinale: *csorbáka*.
 Trifolium arvense: *vadbodorka*.
 „ repens: *vadbodorka*.
 Xanthium strumarium: *deákmogyoró*.

Györffy István.

ALFÖLDI MŰVÉSZEK EGYESÜLETE.

A szegedi művészek, hosszú évek elszigetelt és meddő küzdelmei után, amelyeket az anyagi létért és erkölcsi érvényesülésért vívtak, végre belátták, hogy a hivatalos közöny és a társadalmi nemtörődömség ellen csak szervezett erővel és közös munkával vehetik fel a harcot a győzelem reményében.

E célból elhatározták, hogy *Alföldi Művészek Egyesülete* néven tömörülnek anyagi és erkölcsi érdekeik védelmére.

Az Alföldi Művészek Egyesülete örömmel lát tagjai sorában minden jóakaratú művészembert, festőt, szobrászt, építésszt, iparművésszt és mindazokat, akik e művészetekkel elméleti, vagy gyakorlati téren vonatkozásban vannak.

Mindenféle irányzat híveit szívesen sorozza táborába az Alföldi Művészek Egyesülete, amely egészséges és becsületes magyar kultúrát akar a vidéken, amely az egész életet áthatja és megszépíti.

Az Alföldi Művészek Egyesülete elsősorban Szeged művészeit egyesíti, de a szomszédos testvérvárosok, főleg Hódmezővásárhely, Makó, Szentés, Orosháza és Békéscsaba művészeit is zászlaja alatt akarja összegyűjteni.

Az Alföldi Művészek Egyesületének célja:

1. Megfelelő kiállítási helyiségekben a különböző művészeti ágak képviselői termékének bemutatása,
2. a közönség ízlésének fejlesztése és érdeklődésének megnyerése a valódi művészet pártolására,
3. művészház létesítése a hatóság és a közönség támogatása mellett,
4. művésztelep és műtermek föllállítása,
5. propaganda annak érdekében, hogy a középületek díszítését, az otthon és az ucca artisztikumát (szobrok, plakátok), a színpadi dekorációkat stb. a vidék művészeire bizzák,
6. az Alföld és a magyar alföldi városok szépségeinek kortörténeti szempontból is értékes megőrkítése; a nagyközönség figyelmének felkeltése ezen értékeinkre,
7. előadások és viták rendezése a vidéki művészet ismertetése és terjesztése érdekében,
8. vándorkiállítások és aukciók a vidéken és a fővárosban.

Az Alföldi Művészek Egyesülete mindenekelőtt az összejogásban rejlő erejére számít, de természetesen méltán elvárja a kormány, a város, a művészeti egyesületek, a műbarátok s a nagyközönség megértő támogatását is.

Az Alföldi Művészek Egyesülete a magyar kultúra nagy önvédelmi és hódító harcához akar küzdőket és fegyvereket állítani és az utóbbi években megindult egészséges és termékeny decentralizációnak kíván egyik erős végvára lenni.

Ha Nagybánya a magyar Barbizon, Szolnok a magyar München, Hódmezővásárhely a magyar Fiesole nevet érdemelte ki, Szeged, a legnagyobb vidéki város erkölcsi kötelességét teljesíti és hivatását tölti be, amikor művészeit a közös kultúra érdekében egyesíti, hogy Károlyi Lajos városából is új fény, új szín világosítsa a magyar jövőbe, amelyet egyesült erővel, egymást bátorítva és segítve fogunk megteremteni.

Szeged, 1928. január 15.

Az Alföldi Művészek Egyesületének Előkészítő Bizottsága: Balla Jenő, Dinnyés Ferenc, Dorogi Imre, Erdei Dezső, Felek György, Fogassy Ödön, Guss Rezső, Hegyi István, Heks Nándor, Joachim Ferenc, Joachim József, Juhász Gyula, Klucsik Ferenc, Kovács Árpád, Láposy Hegedűs Géza, Lengyel Vilma, Lugosi Döme dr., Magyar László, Móra Ferenc, Papp Gábor, Papp József, Parobek Alajos, Petri Pick Lajos, Szabó Géza, Pfeiffer Elek, Sajó István, Sebestyén Endre, Cs. Sebestyén Károly dr., Szolcsányi Gyula, Szolcsányi István, Szöri Józsefné, Tardos Taussig Ármin, Tápai Antal, Terescsényi György, Tóth István Jenő, Vigh Ferenc, Vlasits Károly.

ALFÖLDKUTATÁS.

Klebsberg Kunó gróf kultuszminiszter az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület közgyűlésén beszédet mondott az Alföld kulturális fejlesztéséről és tanulmányozásáról. A beszédből az alábbi részleteket közöljük.

A nagy magyar Alföldet nem a magyar geografia vitte a nemzet köztudatába, hanem Petőfi leíró költeményei. Költszetünknek ezek a remekei, amelyeket minden iskolában olvasnak és amelyek minden jó magyar lelkében ott vannak, ezek vitték be kiirthatatlanul a magyar köztudatba az Alföldet, annak legnagyobb folyóját, a Tiszát, a gulyást, a délibábot és mindazokat, amiket az Alföldön ma is látunk. De még ezekből a gyönyörű költeményekből is kicsengtek a magyar alföldi nép és a Tisza folyónak pusztításai.

Hogy ezt a helyzetet világosan lássuk, vissza kell mennünk a történelemhez. Mohács után a magyar vidék kerül török hódoltság alá és voltaképpen a nemzetiség lakta vidékek maradnak meg. Csodálatos jelenség ez, mert ami ma a trianoni Magyarország, az a török időkben egészen idegen uralom alatt volt és abból állt az akkori Magyarország, amit fölünk Trianon elfoglalt. Én azt hiszem, nincs példa a világtörténelemben, hogy egy nemzet három-négy évszázadon belül teljesen megváltoztassa a maga területét. Ezt semmi sem bizonyítja jobban, mint az a tény,

hogy a magyar hazafiság nem mulandó valami, hanem szeretete a földnek, egy nagy idealizmus, egy nagy eszme, a magyar génusznak maradandó nagy eszméje.

Mikor ezt a szót: „puszta“ kimondjuk, nem is gondolunk arra, hogy hány-szor láttunk az Alföldön kis dombocskákat, alatta a templom romja, a házaknak pedig nyoma veszett. Mikor azután a török mindent elpusztított, ami elpusztítható volt és minden gazdagságot összeharácsolt, akkor összefogatta az embereket és mint magyar rabszolgát, mint árút vitte a rabszolgavásárra. Amikor azután a felszabadító háború ehhez a területhez bennünket visszajuttatott, az egészen néptelen volt. Kezdek berajzani az emberek a belső területekről, akik aztán a tanya népének magvát alkották. Ez a magyar tanyás elvégezte a magyar honfoglalást!

A másik szomorú momentum, amely Petőfi gyönyörű költeményeiből kicseng, a Tisza árvizének a kártevése, mely magával hozza a Tiszaszabályozást. Ekkor megjelenik a Tiszánál a nagy magyar mérnök prototipusa, V á s á r h e l y i P á l és megkezdji a Tisza szabályozását. De vele együtt ott látjuk a magyar munkásembert, a magyar kubikost. Ez a két típus, a magyar tanyás és a magyar kubikos háromszázmillió koronával négymilliónégy százezer katasztrális holdat adott vissza a magyar nemzetnek. De mi lett Vásárhelyi Pál sorsa, akinek a szobra ott áll Szegeden és akinek a szobránál a magyar mérnökök időnkint ünneplik az ő emlé-két? Behívtak ide egy idegen mérnököt, aki mindent ellentétben csinált azzal, amit Vásárhelyi jónak látott. Vásárhelyi belehalt a mellőzésbe, amellyel ő rettenetes igazságtalanság érte, mert később mégis csak kénytelenek voltak az ő ter-veihez visszatérni. Akkor is megvolt nálunk az a negatív típus, amely fokunkint veti rá magát ebben az országban minden munkára. De nem áll egyedül az, amit akkor Vásárhelyivel cselekedtek.

Nem hiszem, hogy Európának tíz olyan szép épülete legyen, mint a mi parlamentünk. Amikor elkészült, bemutatták a politikai világnak. Mi hátul mentünk az építmény tervezőjével, mikor meghallottuk, hogy leszlő-ják egyesek ezt a nagyszerű alkotást. Mikor meghallotta Steindl, zokogva mondta, hogy miért érte ő meg ezt a napot, mikor ő mindig istenfélő és ember-szerető ember volt. Mert az alkotó embernek a szeretet a legnagyobb gyönyörű-sége, az a belső öröm, amelyet csak az alkotó ember érez. Vajjon mit érezhetett Vásárhelyi Pál akkor, amikor az Aldunán sziklát robbantatót és amikor a Tisza szabályozásával annyi területet adott vissza nemzetének? Nagyot vett az a nemzet, amely gáncsot vet az alkotó embereknek, mert nem az alkotó embert bántja azzal, hanem az alkotásnak és ezzel önmagának árt. Ezért a történelemírás feladata lesz igazságot szolgáltatni azoknak, akik a kortársaktól igazságtalanságot szenvedtek.

A magyar tanyás és a magyar kubikos mellett megjelent a magyar mérnök, a magyar intelligencia. A magyar mérnök után jött a magyar tanító és ez vitte ki utána a magyar művelődést. Itt egészen nyíltan és őszintén meg kell állapítanunk azt, hogy 16—17 ezer tanítóra és mintegy 8500 tanteremre van szükségünk, hogy E ö t v ö s törvényét teljesen végre tudjuk hajtani és ezeknek az alkotásoknak túlnyomó részét ki kell vinnünk a nagy magyar Alföldre a tanyavilágba. Eddig 1151 ilyen népiskolai objektum készült el. Azután sor került az alföldi egyetemekre. Debrecen, ez a nagy református központ keresztülvitte, hogy az egyik főiskolát megkapja, az erdélyi menekült egyetem pedig Szegeden nyert elhelyezést. És ez a két intézmény együtt ma már nem két egyetem az Alföldön, azért, mert véletlenül

az Alföldön van, hanem mind a kettő az Alföld egyeteme. Az *Alföld egyeteme* olyan értelemben véve, hogy a teológiai fakultás az Alföld vallási ügyeivel foglalkozik, a jogi fakultás az Alföld társadalmával, a filozófiai fakultások az Alföld történetével, az orvosi fakultások pedig az alföldi nép betegségeivel foglalkoznak.

Eddig az alföldi egyetemek még nem képviselték az Alföld tudományosságát, mert az Alföld még nem egy olyan lezárt része a tudományosságnak, mint a Dunántúl. Amint Petőfi megteremtette az Alföldnek a poézisét és esztétikáját, úgy kell megteremtenie most a debreceni és a szegedi egyetemeknek az Alföld tudományosságát. Így kap majd az Alföld egy sajátos egyéniséget. De nem elég az, hogy mi ezt a munkát elvégezzük, nem elég az, hogy odaadjuk pénzünket, hanem kell, hogy ezek az alkotások valóban a nemzet közkincsévé váljanak, hogy nemzetünk szeresse is azokat!

VISSZHANG.

Rudnay Gyula az Országház számára gobelint készített, amely a pusztaszeri országgyűlést ábrázolja. A monumentális kompozíció miatt több oldalról támadás érte a festőművészt, akit többek között magyartalansággal is megvádoltak. A Nemzeti Ujság nagy cikkben kel Rudnay védelmére: „Nem szabad és nem lehet kételkedni, Rudnay magyarságában. És mi biztosra vesszük, hogy ez a félreértés csak ideig-óráig tart. A vita hevében esett szavak majd elvesztik élüket. Annak idején Munkácsy Honfoglalása ellen is emeltek kifogásokat, pedig ma példának állítják oda. Herczeg Ferencet is magyartalansággal, a nemzeti ideálok lerombolásával vádolták meg az Ocskay brigadéros alkalmával. Akkor véres viták folytak e körül a vád körül. Ma senkinek eszébe sem jutna, sőt csodálkozunk rajta, hogy is juthatott eszébe valakinek”. (Ápr. 4.)

*

Klebsberg Kunó írja Ibsen centenáriuma alkalmából (Nemzeti Ujság, márc. 22.): „Csodálatos az irodalmi és művészeti félmult. Ha egy stílusra, sőt egy kor-szellemre ráhúzzuk, akkor egyideig még annak a formáit sem szeretjük látni. Ma még nem tudjuk elviselni a kilencvenes évek divatját, de a krinolin már kosztüm- és díszítőművészeti stílus; az anyák stáfrungja rendszeren a padlásra kerül, a nagyanyáké azonban dísz tárgy, porcellánjuk maradványa a vitrinbe jut. Még olyan nagy művész is, mint amilyen a mi Munkácsynk, átmenetileg félhomályba került, mert a realizmus művészete éppen most van a félmult kritikus átmeneti állapotában. Éppen így a realista és a naturalista kor drámai irodalmát ma por lepi a könyvespolcokon, de a romantikusokat, akiket a század elején ért ugyanez a sors, már újra előszedik”. (Ez a találó megfigyelés mélyen bevilágít abba a ténybe, hogy az Ady-iskola mért fordult el oly idegenkedve a „félmult” Arany-epigonok divatjától és mért kereste rokonszenvvvel a régebbi mult hőseit: Vajda Jánost, Vörösmartyt.)

*

„Dürer Albrechtet visszavonhatatlanul elvesztettük. Az ajtósi művész a német művelődésnek lett egyik legnagyobb dísz és büszkesége, de halálának négyszázadik évfordulóján mi is vonjuk le a históriának tanulságait. Kövessünk el mindent egy egészséges kulturális miliő kifejtéséért, mert ne felejtjük, hogy a kultúra nem vadvirág, hanem kényes növény, melynek a melegházaq termékeny atmoszférájára van szüksége. A kulturpolitikában ezen a miliőn, ezen az atmoszférán fordul meg minden. Csak ilyen atmoszféra esetén hívják ma a művészi történelemben Dürer Albrechtet Ajtósi Albertnek”. (Klebsberg Kunó gróf vezércikke, Pesti Napló ápr. 15.)

*

Az Ady-szoborpályázat lezajlott és legjellemzőbb tünete az a cinikus hang volt, amellyel a sajtó egy része fogadta az eredményt. A Reggel című hetilap valószínűs nomenclatúráját állította össze azoknak a kitételeknek, amikkel egy szobor sületlenségét jellemezni lehet. Ime néhány mutatóvány ebből a szobor-szótárból: tortadisz és blaszfémia, indián törzsfőnök, kürtös alak, Ady mint erdélyi cserépkedlyha, utolsó bölényre ültetett síró magyar, konstruktív férhalak, bandlis ülő haldí, bukott kereskedő, szépen búsuló juhász, délutáni álmát alvó költő, barok-

szent, puderdobozon fekvő akt, ami kitűnő giccs egy parfüméria kirakata számára, családi jelenet, követemelő groteszk akrobata, charlestonozó figura, virslikkel ábrázolt fájdalom, misztikus furulyás, lebernyeges viharba rohanó alak stb. Ez az épületes sorozat nemcsak a szobrokra, hanem a képzőművészeti terminologia újság-stílusára is jellemző.

Kozma Andor Petőfi c. eposzáról olvassuk a Napkeletben: „Kozma a krónikás közlésen túlmenő becsúgyggyal dolgozott, de viszont az adatokhoz való ragaszkodás mégis csak a históriás énekek tényszerű előadását idézi az olvasó eszébe”. (Ha a Napkelet ennyit mond Kozma verses életrajzáról, akkor ez a kitűnő folyóiratunk is elhibázott munkának tartja az érdemes és bravurosán verselő költő új művét.)

A Száz százalék című folyóirat egyik oszlopa, Erg Ágoston azon az épületes témán töpreng, hogy igaz-e, hogy Földünk „elmebeteg bolygó” lett és „elhülyülés előtt állunk”. A mai ember „sarokba dobja józan esztét, mint a vakációs diák a könyvét, semmi érzéke a metafizikához, automobilozik, táncol és sporthírlapot olvas”. Lehet, hogy igaza van Erg Ágostonnak, mikor „a kretinizmus kórképét” látja maga körül . . .

Pethő Sándor írja az Előőrs című új politikai hetilapban: „Távozásának közel egy éves fordulója után meg lehet állapítani, hogy Prohászka Ottokár providenciális és történelmi munkát végzett, amikor a keresztény magyar intelligenciát visszavezette a közöny és hitetlenség sivatagából az ihletett, bensőséges vallásosság oázisához . . . Prohászka misszionárius befolyása végigrezgett Magyarország valamennyi keresztény telekezetén. A protestánsok is rengeteget köszönhetnek a nagy apostolnak, aki majdnem annyi hívőt hódított vissza a kereszténységnek, mint a katholicizmusnak”.

A Magyarság irodalmi rovata idézi Riedl Frigyes irodalomtörténeti előadásából: „Nem az a fő, hogy Ady túloz-e radikalizmusában, vagy nem; nem az a fő, hogy a politikája helyes-e vagy helytelen, mert Ady nem politikus, hanem költő. Egyetlen lehetséges szempont: nemzeti érzésből fakad-e, amit írt és művészet volt-e az, ahogy leírta? Véleményem szerint nincs magyar költő, aki a magyar nemzeti érzést az övénél művészibb formában, szuggesztívabb erővel tudta volna megszólaltatni”.

Dóczy Jenő írja a Magyarságban „Kozmopolitaság és nacionalizmus” címmel: „Ugyanazok, akik — élükön Beöthy Zsolttal — a kritikában mindig a nemzeti szempontokat hangoztatták, akik oly lelkesülten ismerték el az elmúlt korszakok nyugtalan izgatónak nagy nemzeti jelentőségét s akik olyan könnyen elfelejtették például Petőfi republikánus voltát, Adyban csak a radikális rendbontót látták s nem tudták belátni, hogy e nacionalista forradalmár ugyanaz a nemzeti érzés gyújtotta föl, mely őket, a közviszonyokkal elégedetteket, a közállapotok stabilitásáért ösztönözte. Nemzeti szempontjuk Adyra alkalmazva konzervatív politika

lett s megtették Adyt nemzetietlen kozmopolitának. Azóta tíz hosszú év telt el. A nemzet társadalmának zöme már régen elfogadta azt a fölfogást, melyet én elsőnek vallottam Adyról. Ady hazafisága, szenvedélyes nacionalizmusa már csak az Akadémiában vitás. De már ott is kezd megtörni a jég”.

Muraközy Gyula írja a *Protestáns Szemlében*: „A szemünk előtt végbe-
menő újkori olasz nemzeti reneszansz egyre-másra termi a nagy embereket. A
forrásban levő vulkanikus korszak teremtő hatalma rendkívüli személyiségek új
lelki hegyrendszerét hozta elő. A zenében Puccini, a politikában Mussolini, az
esztétikában Benedetto Croce, a drámai irodalomban Pirandello, a tudományban
Marconi, a modern lélek fejlődésének történetében Papini úgy sorakoznak egymás
mellé, mint új Alpéseknek nagyságra és jelentőségre nézve különböző, de egymás
kezét fogó és egy vulkanikus forrongásból született havasai”. (1928 : 153.)

A magyar egyetemi ifjúság május elején országos Ady-ünnepséget rendez,
amelyre meghívják az elhunyt költő szüleit is. Az ünnepség szereplői: Oláh Gábor,
Szabó Dezső, Szombathy Szabó István, Áprily Lajos, Juhász Gyula, Móricz Zsig-
mond, Babits Mihály és Odry Árpád. Védnökök: Hegedüs Lóránt, Ady Lajos,
Makkai Sándor, Benedek Elek stb.

A Magyar Szemle márciusi számába Gündisch Guidó cikket írt arról a ké-
nyes kérdésről, hogy „mi lehet az oka annak, hogy a németbirodalmi közvélemény
és a németbirodalmi kormány újabban érdeklődést mutat Csonka-Magyarország
550.000 lélekszámú németiségének sorsa iránt, noha a világháború előtt az akkor
kétfélmillió lelket számláló magyarországi németiséggel nem törődött”.

Mult számunk *Levelestár* című rovatában kérést intéztünk Surányi Miklós-
hoz, a *Nemzeti Ujság* vasárnapi krónika-írójához, hogy nevezze meg azt az érde-
mes öreg poétát, akinek eredeti verseit csak idegen költőkből való fordításaként
közlik a lapok. Surányi Miklós a következő választ adja (*Nemzeti Ujság*, márc 25.):
„Bevallom, hogy az öreg költőt nem tudtam előállítani, minthogy teljes egészében
soha sehol sem található. Egyes darabjait fel lehet lelni a művészklubok, irodalmi
asztaltársaságok, szerkesztőségek előszobái, éjjeli kávéházak, fordító irodák és
könyvkiadó hivatalok körül, szanaszét elszórva, mivelhogy az öreg költő féltucat
ismert pesti irodalmi veteránból áll, az alakját öt-hat különböző figurából tettem
össze, nem rosszakaratból s nem gúnyolódó hajlamból, hanem mert meg akartam
mintázni az ismeretlen magyar író szobrát, amelynél szívetlácsaróbb, elkeserítőbb
és tragikusabb modell nem ült még a világ egyetlen műtermében sem”.

„Napjainkban már indokolatlanul kísért tovább az irodalom kettészakadtsá-
nak babonája. Társadalmunk szétdarabolódott ugyan, de esztetikai téren már a
háború alatt helyreállt az egység (?), mikor közönségünk rohammal fogadta ke-
gyeibe Ady tanítványát, Gyóni Gézá. Összes számottevő újabb íróinkat azóta a

modérn iskola nevelte föl Végydrítól Bibó Lajosig. Senkisé kifogásolja többé költészetünkben a szimbolizmust s a naturalista emberábrázolást. Még a tartalmi kifogások is hangfogóval jelentkeznek pl. Surányi tompítatlan erotikájával, vagy Mécs keresztény-szocialista és pacifista tendenciájával szemben. Nincs oly borzalmas szerencsétlenség, amiből némi haszon ne háramolna; az új irodalmi köztudat kialakulására is jó hatással vannak a megszállt országrészek kulturközpontjai, melyek eléggé megmutatták a Makkai Ady-könyve körül támadt vitában, hogy a kettészakadás agyréme bennük nem motoszkált többé". (Juhász Géza cikkéből, Debreceni Szemle, 1928 : 167.)

*

Ibsen centennáriuma alkalmából Kosztolányi Dezső jellemezte legtalálóbban az északi „forradalmár“ világát: „Ha most józanul és nyugodtan szemlét tartok az alakok pompás csarnokán, melyet a norvég drámaíró alkotott, régi ismerőseimen, kik benépesítették ifjúkori képzeletemet, előbb egy kis csalódást érzek, aztán egy kis meghökkenést. Hiszen ezek majdnem mindnyájan terheltek, félbolondok, tébolyultak, kik örületükben vagy nevetségesei, vagy megvetendők, vagy fönségesek, csónkok, korcsok, fertályemberek, aljas képmutatók, sunyi megalkuvók, sőt közönséges bűnözők és gonosztevők is. Mennyi bomlott, hibbant ember egy helyütt, mennyi beteg egymás hegyén-hátán. Ugy rémlik, hogy egy idegklinikán járok, vagy egy elmegyógyintézetben. Mikor Charles Richet, Pierre Janet, vagy Freud elmekórtani munkáit olvasom, melyekben klinikai eseteket kapok, alig találok ily tarka társaságot, mint e költő műveiben, ki pusztán képzeletéből merített". (Új Idők.)

*

Szürke napihir: Berzeviczy Albert és Voinovich Géza Babits Mihályt akarják ajánlani a Kistaludy-Társaság egyik megüresedett tagsági helyére. Jakab Ödön tiltakozása miatt azonban az ajánlók visszavonták javaslatukat.

*

A pápa megtiltotta, hogy az Action Française szerkesztőségének tagjai részére a penitenciatartás szentségét kiszolgáltassák.

*

A plágium-hullám már Párist is elnyeléssel tenyegeti. André Maurois-ról van szó, aki természetesen kedvence a budapesti könyvkiadóknak, magyar fordításban is népszerű francia író. (Vannak külföldi írók, akiket láthatatlan, de biztos filiációk eljuttatnak a legtávolabbi országokba . . .) Maurois-ról a Mercure de France márc. 1-i száma leplezi le, hogy igazi neve „Emile Herzog“, ami nem akadályozta meg Maurois-t abban, hogy életének főműveit jobbról-balról össze ne plagizálja. A remekműnek kikiáltott „Ariel ou la Vie de Shelley“ nem egyéb, mint egy Drowden nevű angol orvos „The Life of Bysshe Shelley“ című munkájának hü kivonatolása. A „Vie d'Israël“ Monypenny és Buckle nyomán készült. De még az „Études Anglaises“ is kompiláció, oldalakon át szóról-szóra átvett részletekkel. Ezek után igen valószínű, — így következteti a Mercure de France — hogy Maurois-t hamarosan bevásárlják a Halhatatlanok közé . . .

*

„Valljuk be őszintén, a magyar könyvkiadókat nem lehet száz százalékban felelőssé tenni azért, hogy a magyar írók rovására idegenek árasztják el a könyvpiacon. A hiba a magyar olvasóban van. A magyar olvasó valósággal idegenkedik a magyar névtől. Gyanakvással fogadja, lekicsinyli, nem tartja érdekesnek, túlszigorú mértékkel méri, viszont a francia vagy angol író könyvében már az is elbájozza s már az is imponál neki, hogy a regényhősöknek francia vagy angol családi vagy keresztnévük van. Kovács Imre mint regényhős, senkit sem érdekel, de amit Philipph Derblay úr mond vagy cselekszik, attól menten elájul vagy extázisba esik a magyar olvasóközönség”. (Surányi Miklós: Vasárnapi Krónika.)

*

A Bácsmegyei Naplóban Milkó Izidor közli Vajda Jánosnak egy kiadatlan kéziratát, amely nem más, mint a nagy úttörő lírikusnak kritikája — önmagáról. A kritikát Milkó Izidornak kellett volna annak idején a saját neve alatt közzétenni valamelyik napilapban. Ime egy részlet Vajda írásából: „A mostani uralkodó elem azt állítja, hogy ő az igazi magyar, tudniillik az igazi ázsiai, melynek fészke az Alföld ragadós, termékeny, de sáros anyaga, — légköre az egyformaság, a változatlanság, a konzervatív, voltaképp kényelmeskedő, henyélő semmittevés, maradság, lomhaság, mely bölcs mérséklet, óvatosság név alatt árulja magát”.

*

A megszállott Délvidék sorvadó magyar irodalmáról írja P. Horváth Dezső a Magyarországon: „Az S. H. S. királyságbeli magyarság irodalmi és kulturális élete a szomorú magábaroskadttság vigasztalan képét mutatja. Nem is lehet és nem is szabad délvidéki magyar irodalomról beszélni, hiszen ilyen — néhány dilettáns irodalomjóságsát leszámítva — nincsen a Délvidéken. Minden állami és társadalmi támogatás nélkül nem tud kialakulni kulturális megújulás, mely a magyar tömegek hallatlan közönye s az írók marakodása, féltékenykedése folytán a lassú, de biztos elsorvadás felé halad.”

*

Az idők jele, hogy az ókonzervatív irodalmi kritika pártján milyen tragikusan látják ma a nemzet hőseinek alakját: „Tisza István, míg élt, osztozott az igazi nagyok, a hősök, hitvallók, lángelmék közös sorsában. Őt is félreértették, szándékait félremagyarázták, igazában, melyért fanatikus hittel és férfin keménységgel küzdött, nem ismerték fel a nemzet egyetemes igazságát, meggyőződésében a magyarság sorsát, létét féltő aggodalmát. Mártírhalált kellett halnia, hogy alakja körül eloszolják a homály, melyet önző kis érdekek, hitvány ambíciók rosszhiszeműsége és a megnemértés együttesen szőtt köré, hogy makulátlan tisztaságban tűndökljön fel az erkölcsi értéknek az a szemképráztató drágaköve, amit Tisza István neve, élete, reánkmaradt tanítása jelent.” (Nyolcórás Újság.)

R O S T A.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ.

Mutatvány a szerzőnek össze-
megjelenő Összes Műveiből.

Vörösmartynak van néhány érthetetlen sora, amely úgy hat, mint a kinyilatkoztatás.

Én nem mondom, hogy megértem az új fiatalokat, de meg akarom érteni őket. Az én ifjúságomban az öregek nem akartak megérteni bennünket. Harag-szomrádot játszottak. Talán még ma is játszanak.

Egy színházi ember kérdezte tőlem:

— Téged sem lehet találni a színházban mostanában! Egészen elszoktál tőle!

Mire én válaszoltam:

— De a színház is elszokott ám az irodalomtól!

Egy különben igen nagyon komoly konzervatív kritikus a legeslegújabb Szászok törzséből azt írta a minap Sajó Sándor lírikusról, hogy komolyabb, mint Petőfi. Szegény jó Petőfi Sándor, neki csakugyan nem volt elég ideje, hogy megkomolyodjék, ahogy azt egy komoly konzervatív kritikus szeretné. Huszonhat éves korában elesett Fehéregyházán.

Nehéz szatirát nem írni. De szatirát írni még nehezebb.

Shakespeare nem igen adják Londonban. Londonban inkább Vajda Ernőt adják.

A sajtóhibának néha ördöge van, de néha angyala is van. Egy derék öreg magyar színész gyökeresen magyar alakításáról például egy vidéki lapban egyszer ez jelent meg: „Igazi *zalamegyei* bíró volt tetőtől-talpig“. Calderon bírása persze *zalameai*, de a színész ábrázolására ez a sajtóhiba kitűnően ráhibázott.

El tudom képzelni Don Kihótét, az elmés, nemes búsképű lovagot, amint késő öregségében a kandalló mellett olvassa Cervantes regényét és megértő mosollyal mondogatja: — Fiatalság bolondság! — De nem tudom elképzelni Sancho Pansát hasonló helyzetben. Hiába, az örültségből ki lehet gyógyulni, de a butaságból nem.

A szerzők darabokat írnak, a költő egészet. — Némelyik színész pompásan tudja adni a ripacsozt. Látszik, hogy önmagából merít. — Szerző: ebben a szóban benne van az egész mai színdarabírás szelleme. Ők szereznek, a régiek költöttek. — Az egész estét betöltő darabok sokszor ürt hagynak a lelkünkben.

A *Marica grófnő* és a *Nótás kapitány* irredenta betétjeire gondolva eszembe jut az élelmes boltos, aki a keserűvíz mellé ezt írta reklámnak: Minden becsületes magyar ember issza! Már én inkább csak a Tompa Mihály és Arany János boránál maradok, meg a Vörösmartynál.

Azt mondja egy történetfilozófus, hogy a magyarság legnagyobb szellemi értékeit nem az Alföld adta, hanem a Felvidék és a Dunántúl. Csak épen azt felejtí el, hogy a három legnagyobb költő mégis véletlenül az Alföldön született: Petőfi, Arany, Katona József.

Hamletet egy londoni színház modern öltözetben adja. Remélem, hogy a szellem is estélyi ruhában jelenik meg.

Mégis van valami biztató abban, hogy a lemondott miniszterek írókká lesznek mostanában. Itt van Hegedüs Lóránt és itt van Nagy Emil. Eddig úgy volt, hogy aki írt, abból miniszter is lehetett. Most úgy van, hogy aki miniszter volt, abból még író is lehet.

(Szeged.)

Juhász Gyula.

HÚZD RÁ JONNY.

Vigyen az ördög, — húzd rá Jonny!...
Bár hallgatód én nem vagyok.
Elismerem, hogy jazz zenédnél
Van itt elég baj, még nagyobb.
Csak az uri magyart nem értem,
Aki „húzd rá Jonny“-t kíván,
Mert mégis csak szebb úri tempó
A régi jó „húzd rá cigány!“

Kozma Andor.

Nem mondjuk, hogy *csakazértis* húzd rá Jonny, nem is ideálunk a jazz-band zenéje és el tudunk képzelni magasabb intellektuális örömöket, mint a síp-dob-szaxofon ritmikus hangkaoszának élvezete. De a zajosan megnyilatkozó és mesterségesen szított kisebbségi „közvéleménnyel“ szemben két megjegyzést bátorkodunk tenni.

1. A jazz-band nem maga a világ-betegség, hanem csak egyik tünete annak az átalakult, amerikai ízlésű, tömegekre támaszkodó új demokrata kulturának, amelynek hősei a bal-összekötő csatár, vagy a banános parkettáncosnő. A betegséggel — vagyis az új életföltételek között lefolyó megváltozott biológiai folyamattal — szemben azonban a *tüneti*, külső kezelés (pofon, bűzbomba, uszító vezércikk, reklámozó műharag, álbotránkozás jazz-band mellett) semmit sem használ. A kor *érzeménye* mélyebben székel, semhogy a kozmetikus megváltoztassa. Itt csak alapos belgyógyászati kúra segíthetne. Teljesen egyetértünk Haraszti Emil kritikájával, amely az effajta darabokban a világvárosok lelkiségét konstatálja:

„Valójában a *Húzd rá Jonny* a mai Berlin hű tükre, tébolyult életének lázas iramával, mely az egész világot *dancing*nek látja. Minden van ebben

a darabban, ami a mai idők embermotorát érdekelheti: gleccsér túristaszerelemmel, hotel csarlsztonnal, simmivel és garni-idillel, autó, expressz, rádió, mozi, detektívdráma, szaxofon, hisztérikák, angol s francia erotikus csevegés, mozgófényképreklámok, szentimentálizmus és brutalitás. Minden, ami a bekoktélezett berlini polgár fantáziáját izgatja. Sűrű, nehéz levegő terjeng, amilyenben a steglitz-i rózsák nyílnak." (Budapesti Hírlap, márc. 11.)

Az ilyen tömegmozgalmakkal szemben hiábavaló a harc. És lehet, hogy igaza van a tömegnek, ami a zenét illeti. Akinek nem zenéje a jazz-band, menjen operába. Különbözik valamikor Wagner zenéjét is olyan macskazenének tartották, mint ma a jazz-bandet. Nem lehet tudni, nem jön-e egy nagy zseni, aki klasszikus remekművet alkot ennek az új világnak új dalaiból.

2. Mi köze a jazz-band-zenének a hazafisághoz? Ha szabad francia, angol, olasz, cseh, orosz színdarabokat előadni Budapesten, akkor mért félünk az állítólag néger zenétől és általában a zenétől, amely nem szállít gondolatokat, mert még szövege sincs, csak ritmusa és zörejdús melódiaja . . . ? Az új „zene” legföljebb ősi primitív ösztönöket, általános „emberi” érzéseket szólaltat meg, de olyan világnézeti magaslatra már lényegénél fogva sem emelkedhetik, hogy „támadás” legyen bármely nemzet nacionalizmusa ellen. Aztán mért haragudnánk a derék négekre, a *Tamás bátya kunyhója* hőseire, akiket a XVIII. század filozófiája és közéleti fogása nemes ideálként állított a civilizáció által megrontott európai süllyedtség elé? (Folyton „süllyed” az emberiség és csodálatosképen mégis folyton javul, halad és tökéletesedik!) Vidéki városokban még ma is él emléke ennek a néger-kultusznak, amelyben a katolikus és az aufklárista irodalom egyetértett: a *Vadember*-hez címzett vendégfogadók nem azért tették ki cégérül a jámbor szerecsent, hogy elriasszák velé az éjszakai nyugalom keresőit . . . Ha feketék vagy sárgák intézik a világ sorsát, bizonyára jobb békét kapunk, mint amilyen a fehérektől kitellett.

Nagyon gyöngén állhat az a nacionalizmus, amit egy macskazenés operettől is óvni kell.

(Budapest.)

Garázda Péter.

ELŐÖRS.

Előörs címmel hetilap indult Budapesten. Ennek az egyébként szürke ténynek jelentőséget ad a szerkesztő személye és a köréje csoportosuló irodalmi gárda kvalitása. Vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre írói talentuma és harcos készsége ma az elsők közé tartozik. Azoknak a mai magyaroknak egyike, akiknek — épen erős faji és nemzeti érzésüknel fogva — van bátorságuk szakítani a szürkék nacionalizmusával és akik mernek hadat üzeni a közelmúlt ideáloknak, hogy a haladás-gátló dogmákon keresztülöltörve az egészséges megújulás felé vigyék élni akaró és *holnapra* áhítozó országunkat. A *hazafi* Ady Endrének és a világháborúból kikerülő magyarságnak nemzedékét képviseli — és a magyar középosztály osztatlan szimpáthiája kísérné minden sorát, ha nem állítaná tollát egy veszedelmes illúzió szolgálatába.

Ez az illúzió egy hamis tétel, amelyet most meginduló hetilapjának is alapeszméjévé tett: *kevesebbet ésszel, mint erővel*. A népszerű labdarugás, a csenké-

szet és az állítólag üldözött militarizmus védelmében azt a hiedelmet akarja meggyökeresíteni az *Előrs*, hogy a „kulturifölény” politikája ellen küzdenie legalább is nemzeti kötelesség. Szomorú volna, ha ez a hit — amely olcsó politikai sikerekkel kecsegtet és a csillogó demagógia eszközeivel terjed — egy pillanatra is megtévesztené a közvéleményt. Mindenki tudja, hogy ma már a háború nem a balösszekötő csatárok lábizmain múlik, hanem a *lélek* kérdése. A csatákat az értelmi fölény, nem a bicskázó tanyai virtus vagy a guerillázó komitácsi revolvere dönti el. A kémiai laboratóriumok, a hadi tudományban előljáró katonai főiskolák, a klinikák, a nemzetnevelő iskolák: mind a háború eszközei. Ha nincs tanár, aki az ifjúság lelkét helyes irányba terelje; ha nincs orvos, aki a legmodernebb klinikai eszközök segítségével újra harcképessé tegye a sebesültet; ha nincs mérnök, aki hidat építsen, hadieszközt gyártson; diplomata, aki megnyerje a békét: csődöt mond a háború gépezete. Létérdekünk a testnevelés, de a könnyíktasztó gázok előtt csődöt mond a sportbajnok ereje, ha a frontmögötti szellemi tábor nem segít . . .

Hibás az a beállítás, mintha „egészséges” fajok a nemzeti létfontartás egyetlen eszközének a testnevelést tartanák. Ha ez igaz volna, akkor honfoglaló és államszervező őseink barbárok voltak és civilizációt semmisíteni jöttek Európába. Zrinyit idézi nemzeti ideálnak az *Előrs*: épen Zrinyi példája mutatja, hogy a hadvezér szellemi téren is nyerhet csatákat és hogy a hadvezérséghez is kulturifölény, könyvtár, hadtudományi készültség, nyelvtudás, „nyugatos” diplomácia szükséges. Német példára is hivatkozik az *Előrs*. De elfelejti, hogy a háború óta új egyetemek létesültek Németországban; hogy Poroszország évente kétmillió aranymárkát költ könyvtári könyvbeszerzésre, amiből 267.000 aranymárka csupán egy könyvtárnak, a berlini Staatsbibliothek-nak évi dotációja; hogy az 1928-as költségvetés a könyvtáraknál 400%-os emelkedést mutat . . .

Nem akarunk polemizálni az *Előrs*szel, amely a maga módján és a maga eszközeivel a nemzeti ügyet óhajtja szolgálni. Csak a kulturifölény időzjelbetevése és kipellengérezése ellen volna szerény kifogásunk. A kulturának, amióta Pythagoras, tantételének öröme, hekatombát áldozott, sok ellensége van. Mi mégis Pythagoras pártjára állunk.

(Budapest.)

G. P.

LEVELESTÁR.

Il y a des juges à Berlin. A plágium-ügy eldöntését illetőleg a tudományos nyilvánosság előtt semmi sem történt. Folyóiratunk egyelőre nem foglalkozik a kérdéssel. — *Meztelenül.* A Pardon-rovat megalapítója nem kapott pardont az újabb nemzedék pardonistáitól. Pardon, csak ennyit akartunk mondani. — *Pályaválasztási Tanácsadó.* Ha mint ifjú titán gyors karriert akar csinálni, állást és munkát szerezni, akkor tagadja le, hogy titokban Adyt, Babitsot és Szabó Dezsőt olvassa, járjon el az Auróra-Kör szerzői estjeire, vágja le hosszú cikkben a habsburgpárti Szomori Dezsőt és dicsérje meg a katolikus Erdős Renéet, írja meg a Moktáry báró-család történetét, szatírárt is írjon a nagyfőjűek öröme, de helyezze a bizantinizmus távoli korába, nehogy egy némely kisszatócs képviselő önmagára ismerjen benne, ajánlkozzék direktornak Hevesi helyett, bűzbombáit

kizárólag bécsi vagy prágai cégektől szerezze be, mondja azt, hogy a mai ifjúság konzervatív és sikongjon föl Turáni Előd eposzainak költőiségén, írja le cikkében háromszor, hogy „a miniszterelnök úr“, azután hagyja ki novellájából az öngyilkosságot és a komorabb részleteket, alapítson minél szűrésebb néplapot, esetleg egy ballada-kutató melléklettel, tisztázza a plágium-vád alól valamelyik érdemes tudósunkat, csapjon föl kulturdiplomátának és vezércikkírónak, hogy külügyi tevékenységével pótolja a tudományosság hiányát: még a futball-tudományok vagy a reklám-technika egyetemi katedrájánál is szóba hozhatják, ha van egy kulturfőlény-ellenes, nagyhangú protektora. A mai túlnépesedő cserkészvilágban csak az boldogul, aki mindig résen van, ha egy tehetséget elütnek valamitől. — *Oláh György*. Arról a bizonyos színházi újságról megállapítja az *Előőr*s, hogy még Beregszászon, Nagyváradon, Ungváron és Pozsonyban is mohón olvassák... aztán hosszú fejtegetésben végzi ki az említett színházi újságot. Nem akarjuk védeni azt a léhaságot és tömegizlést, ami az effajta hetilapokban megnyilvánul és minden szimpáthiánk azokra szavaz, akiknek „gondolatvilága a tyúkültetéstől az imakönyvig terjed“ — de azért mégis úgy gondoljuk, hogy meg kell kegyelmeznünk a léha „világvárosi virágoknak“, ha a megszállott területeken a (bármennyire is „bűnös“) Budapesthez való tartozás lelki kapcsolatait ápolják. — *Csendőraltisz*t. Olvastuk a „Nászéjszaka századik szériése“ című színházi kommunikét. Bizony ideje volna már megrendszabályozni a fizetett hírlapközlemények és egyéb reklám-cikkek balga fogalmazványait. Egyébként a *Nászéjszaka* annyira távol áll az irodalomtól, hogy nem is csoda ha száznál több előadást ért el a Belvárosban. — *Gimnazista*. Valóban tájékozatlanság, ha azt hiszi, hogy telefonálson mi fölkeressük Önt. Prózaírást még szülői vagy osztályfőnöki engedéllyel sem közöljük. Majd ha letette a maturát, megdicsérheti a közéleti, de még nem „előregedett“ nagyságok „gondolatkiterjesztését“ és „európai perspektíváját“. Addig talán forduljon azokhoz a szemlékhez, amelyek telefonhívásra házhoz mennek és kiskorúak leveleinek propagálásával foglalkoznak. — *Czakó István*. Erdély-rovatunk helyszűke miatt maradt a júliusi számra. — *Nyugatos*. Nem a legörvendetesebb dolog, ha az egymást-dicsérgetés divatja annyira fajul, hogy ma Füst Oszkár dicséri Gellért Milánt, holnap Gellért Ernő Füst Hugót. Az unalmas Gellért-számok és a siralmas Füst-számok még nem avatják költővé a „miniatürizáló“ verselőket. Ami pedig a magyar Disraëlit illeti, olvassa el Visszhang-rovatunkban a Mauroisról szóló közleményt.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Molnár Erzsébet: *Könnyes kenyér*. Versek. Prometheus-kiadás. Szeged, 1927, 12° 46 l. — A kis kötet egyik verse (Finis) először a Széphalom tavalyi évfolyamában jelent meg.

Jakubovich Emil: *Két magyar glosszás bécsi kódex*. Bp. 1927, 8° 4 l.

Jakubovich Emil: *Viska, Stojcszó és Pécel*. Bp. 1927, 8° 13 l.

Horizont, Irodalmi, kritikai, képzőművészeti folyóirat. Szerk. Déák Zoltán és Lengyel Miklós. Ujpest, 1927 aug. — Cikkek Komjáthy Jenőről, Szász Károlyról, a Széphalomról. „A Horizontot Ujpest és Rákospalota írói írják.”

Szigethy Lajos: *Goethe*. Dalok, balladák, egyéb költemények. Mezőtúr, 1927, 8° 105 l. — Goethét lefordítani szinte lehetetlen föladat.

Emlékkönyv Dr. Kardos Albert nagyvenéves tanári és írói működésének jubileumára. Szerk. Csobán Endre. Debrecen, é. n. 8° 104 l. — Oláh Gábor Ady-tanulmányából: „Van Adynak két diákkori verses kötete, amelyben nyoma sincs még új stílusnak. Ezért tetszett ez még az öreg Budapesti Szemlének is.”

Kristófi György: *Jókai napjai Erdélyben*. Cluj-Kolozsvár, 1925, 8° 132 l.

Kristófi György: *Az erdélyi irodalom magyar múltja és jövője*. Tanulmányok, cikkek. Cluj-Kolozsvár, 1924, 8° 294 l. — „Az erdélyiség csak a művészet síkjára fölemelve jelent irodalmi értéket.”

Tanulmánykötet. Ajtay Miklós, Bányaai Kornél, Csánády György, Fėja Géza, Gál László, Jancsó Elemér, Kritikus, Medgyes László, Tóth Béla, Varga Zsiga írásai. Huszonnégy műmelléklettel. Páris, a Párisi Magyar Akadémia kiadása, 1927, 8° 106 l.

Alkotás. Szépirodalmi, művészeti és kritikai folyóirat. Szerk. Benyovszky Pál. Debrecen, 1927 szeptember.

Baranyai Zoltán: *Francia nyelvű hírlapok és folyóiratok hazánkban*. Bpest, 1927, 8° 8 l.

A Sajtó. Tudományos folyóirat a sajtó és a hírszolgálat jogi, gazdasági, szociális, műszaki és történelmi kérdéseiről. Szerk. Wünschler Frigyes. H. n. 1927 szept. — A kissé hosszú alcímű folyóiratban egy értékes cikk Balás P. Elemértől: Az előadó művész szerzői joga.

Mauriciu Jókai ... de Gheorghe Kristófi ... Traducere de Árpád Bityay. Cluj, é. n. 8° 143 l.

Boros György: *Dr. Brassai Sámuel élete*. A magyar unitárius egyházi képviselőtanács megbízásából írta. — Cluj-Kolozsvár, 1927, 8° 372 l.

Φρειδερίκον Μούρατν. 'Ο Οὐνιάδης καὶ ἡ ὑπὸ Μωάμαθ Β' τοῦ Πορθητοῦ πολιτοκία τοῦ Βελιγραδίου τῷ 1456. 'Εν Ἀθήναις 1927. Különlenyomat az 'Επετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν c. folyóirat IV. kötetéből (1927.) 267—279. ll.

— Az értekezés, mely Belgrádnak Hunyadi által való felmentését (1456) tárgyalja, két részre oszlik; az elsőben az ostrom előzményeit ismerteti a szerző, míg a második Belgrád ostromát és annak felmentését élénk előadásban ecseteli. Lát-szik, hogy szorgalmasan áttanulmányozta a reá vonatkozó forrásokat és irodal-mat. Szerzőjüket fel is említi. Ezek részben görögök, részben magyarok *Παναρχηγόπουλος, Χάμμερ* stb.; gróf Teleky J.: Hunyadiak kora. Kiss K.: Hu-nyadi János utolsó hadjárata). Áttanulmányozta a korszak legkiválóbb byzan-tiumi történetíróját: Laonicus Chalcondylas-t is és idéz művéből. A szerző-nek nem volt célja e munkájával Hunyadi e fegyvertényét új szempontok szerint megvilágítani. Előadja az eseményeket, amint megtörténtek és elsősorban stra-tegiai szempontból dolgozza ki az ütközet lefolyását; a török és a magyar sereg, valamint mindkét fél hajóinak állását pontos helyszíni rajzon tünteti fel. Ezen-kívül Hunyadi arcképét is közli. Mindenesetre figyelemreméltó kis tanulmány, aminek a mi szempontunkból az az előnye is megvan, hogy a tekintélyes folyó-irat útján a magyar dicsőség és ragyogó példájának el nem múló érdemeit (tudva-téveleg az egész keresztény világban e győzelem emlékére húzzák meg déli 12 órakor a harangokat) feleleveníti, vagy mondjuk: számontartja.

(Szeged.)

Juhász László.

Vida Imre: *Madách Imre életének vázlatja új életrajzi adatok alapján.* Bp., 1927, 12°, 32 l.

Ethnographia-Népelet. A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője. Szerk. Solyomossy Sándor és Bátkó Zsigmond, Bp., 1927, 3. sz.

A „*Stadium*” kiadványainak, bizományi könyveinek és folyóiratainak árajegyzéke. 1927 nov. hó. 7. sz.

Ravasz László: *Orgonazúgás.* Beszédék, előadások, II. kiadás, Bp., é. n. (1927), 204 l. — „A genialis fantáziát éppen az jellemzi, hogy új kapcsolatokat teremti... Micsoda világtelfedezés volt ez a négy sor: Én a halál rokona vagyok. Szeretem a tünő szerelmet. Szeretem megcsókolni azt, Aki elmegy”. (39. l.)

Némethy Géza: *Az ész tragédiája s egyéb versek.* Második bővített kiadás. Bp., 1927, 8°, 207 l. — A kötet egyik új verse (Szent Péter templomában) először a Széphalom tavalyi évfolyamában jelent meg. Némethy Géza tudós költészete ma már nem szorul ismertetésre.

Földy Mihály: *A másik élet.* Bp., é. n. 8°, 189 l. — Legközelebb ismertetjük.

Meztelenül. Kosztolányi Dezső új versei. Bp., é. n. 4°, 67 l.

Terescsényi György: *Délibáb.* Új versek. (Szeged), 1928, 8°, 78 l. — Legközelebb ismertetjük.

Keleti Artur: *Angyal üdvözet.* Molnár C. Pál íába metszett rajzaival. Amicus kiadása, Bp., 1928, 4°, 781 l. — Jövő számunkban írunk róla.

Horváth Boldizsár összes költeményei. Sajtó alá rendezte és kiadta Barna János, Makó, 1927, 12°, 80 l. — A nagy politikus értéktelen zöngeményei, bibliofil kiadásban. Mégis dicséret illeti az áldozatkész kiadót, aki tudós gonddal bocsátja közre a mult század közepének ezeket a történeti ereklýeit. A kiegyezés utáni korszak eszmétörténetére jellemző A temetőben c. vers, amelyben a negyvennyolcas nemzedék tagja csupán hanyatlásnak, piaci vásárnak látja a hatvanhetes Magyarországot.

Herczeg Ferenc. Írta dr. Futó Jenő. Bp., 1927, 8°, 135 l. — „Egészséges erkölcsi érzéke megóvja most is [Herczeget], hogy a naturalizmus piszkaiba sodródjék, viszont történeti főfogása visszatartja attól, hogy akár a romantika patetikus de hűtlen történeteszemléletébe, akár a historiai realizmus pusztá tanulmány-szerűségébe tévelyedjék. Egy sajátosan egészséges, izmos művészi irány jegecedik ki költészetében, amely nemes eszményi tartalmával, jellegével a különböző félélszeg irányzatok féktelen tobzódása közben a klasszicizmus visszhangjaként tűnik föl előttünk”.

Krónikás Könyv, szemle, szerk. S. Nagy László, Cluj-Kolozsvár, 1928 jan. — A 8. lapon olvassuk: „Erdős René még egyetlenegy mondatlall, egyetlenegy sorral sem gazdagította a magyar irodalmat. Ennélfogva irodalmi közönsége sem lehet”.

Debreceni Szemle, szerk. Hankiss János és Milleker Rezső, 1928 febr. (Érk. 1928 márc. 3.) — Udvardy Miklósné Túlnépesedés címmel polemizál a Magyar Szemle cikkével (1927: 25. v. ö. Széphalom 1928: 155): „Mai helyzetünkben égre kiált minden magyar megtartása”.

Karácsonyi Benő: *Piotruska.* Regény két kötetben. Erdélyi Szépművész Céh, Cluj-Kolozsvár, 1927, 8° 197 és 299 l. — A kitünő könyvkiadó vállalat huszadik kiadványa, Kós Károly illusztrációival.

Hid. Szerk. Csanády György. Collegium Transilvanicum kiadása. 1928 febr.

Berze Nagy János: *A csodaszarvas mondája.* (Összehasonlító folklóretanulmány.) Különnyomat az Ethnographia 1927. évi.-ból. Bp. 1927, 8° 36 l.

Fábián István: *A francia konzervatívizmus filozófiai alapvetői.* Maurras, Seilliére, Maritain. Minerva-Könyvtár 8. Bp. 1928, 8° 18 l. — „A mai Franciaország beteg, a mai irány pusztulásba visz. Ennek oka, mint Maurras megállapítja, a forradalom és a romantika”.

Protestáns Tanügyi Szemle, szerk. Borsos Károly és Szelényi Ödön. 1928 jan. — „A jelen küzdelmei sokszor szétválasztottak, sokszor szembeállítottak.

magyart a magyarral: de a magyar történelem, a magyar költészet értékelésében, megbecsülésében, szeretetében mindig egyek voltunk. Most ettől a nagy egyesítő, egybeforrasztó erőtől akarnak bennünket megfosztani a lélekablók, akik a konzervativizmus, konstruktivizmus, legitimizmus, krisztianizmus tetszetős mezébe öltözve kegyes szemforgatással ígérk a magyar történelem é irodalomtörténet átértékelését. Le kell róluk rántanunk a megtévesztő álruhát s rá kell mutatnunk, hogy a leghitványabb destrukció, a legocsmányabb árulás az, amit koholnak a magyarság ellen. Amit nem tudott fölünk elrabolni Trianon, attól akariák ök álarcos rablókként megfosztani a magyart: a magyar multban gyökerező lelki egységtől, ami nélkül nem lehet magyar föltámadás".

Zenei Szemle, szerk. J á r o s y Dezső és M a j o r Ervin. 1928 febr.

Fernand Mayence, professeur à l'Université de Louvain: *La Légende des Francstireurs de Louvain. Réponse au Mémoire de M. le Professeur Meurer de l'Université de Würzburg*. Louvain, 1928, 12° 62 l. (Hommage de la Ville de Louvain.)

Magyar Könyvszemle, szerk. Lukinich Imre és Rédey Tivadar. 1927. évi. 3—4 f.

Máté Károly: *Irodalomtörténetírásunk kialakulása*. Bp. 1928, 8° 53. l. — A pécsi Minerva-Könyvtár 11. száma.

Eckhardt Sándor: *Sicambria*. Egy középkori monda életrajza. Bp. 1928, 8° 47. l. — A pécsi Minerva-Könyvtár 9. száma.

Religió, szerk. Kiss János. Bp. 1927. évi.

Magyar Nyelv, szerk. Gombocz Zoltán, Melich János és Pais Dezső. Bp. 1928 febr.

Deutschland und die internationale wissenschaftliche Zusammenarbeit. Vortrag von Dr. Hugo Andreas Krüss, wirklicher Geheimrat, Generaldirektor der preussischen Staatsbibliothek. Gehalten im Sitzungssaale der Ungarischen Akademie der Wissenschaften in Budapest, am 29. November 1927. Gedruckt in der Königlich Ungarischen Universitäts-Druckerei, im Jubiläumsjahr 1927. 8° 23 l.

Századunk, szerk. Vámbéry Rusztem és Varró István. 1928 jan. — A füzetben: Válasz a Széphalomnak az egyetemi autonomia kérdésében; Bárány Gerő füzetének (Széphalom-Könyvtár 4. sz.) ismertetése.

Szerb Antal: *Az Udvari Ember*. Bp. 1927, 8° 63 l. — A kitünő tanulmányt, amely a Minerva-Könyvtár 7. számaként jelent meg, többször idéztük már a Széphalom lapjain.

Turóczi-Trostler József: *A Magyar Nyelvőr ötven éve*. (Egy fejezet a magyar pozitívizmus történetéből.) Különnyomat a Századunk 1928. évi. 1. számából. — „A Magyar Nyelvőr első ötven évfolyama egyik gazdag forrása a magyar pozitívizmus megírandó történetének; annál is inkább, mivel elsősorban nem elméleti megfontolások, hanem az időpont parancsából, konkrét, gyakorlati szükségből indul meg 1872-ben Szarvas Gábor szerkesztésében”.

Erdélyi Irodalmi Szemle, szerk. György Lajos. Kolozsvár, 1927, 4. szám.

Pannonhalmi Szemle, szerk. Strommer Viktorin és Kúhár Flóris. Évnegyedes folyóirat a magyar katolikus kultúra és a bencés szellem szolgálatára. Pannonhalmi, 1928, 1. sz. — A füzetből kiemeljük Klemm Antal cikkét: A nyelv-tudomány és a logika viszonya.

Szegedi Katolikus Tudósító. 1928. jan.—ápr.

Nagy József: *Kornis Gyula mint kulturpolitikus*. Bp. 1928, 8° 19. l.

Vasárnap. Vidéki lapok irodalmi, tudományos és művészeti melléklete. Szerk. Mándy Gyula. III. évf. 13. sz.

Becker Henrik: *Az indogermán szópárok és a finnugor fokváltakozás*. Kny. a Szinyei-emlékkönyvből. Bp., 1927, 8° 6 l.

Turóczi-Trostler József: *Goethe önéletrajza*. Bp., 1927, 12° 19 l.

Az én szerelmem. Weltmann Miklós versei. Miskolc, 1927, 12° 19 l. — „Szárnypróbálgatás „Icának” ajánlva.

Ernest Traeger: *Die Volksabstimmung in Sopron*. Aus den Tagen der Trauer, Zuversicht und Treue. Sopron, 1928, 8° 32 l.

Fináczy Ernő: *A klasszikus nyelvek és irodalmak tanításának kérdése*. Beszéd . . . Bp., 1927, 8° 23 l. — „Homeros háromezer év óta hatott és ma is hat, az indeposz pedig semmit sem hatott reánk. A Kelettel való kapcsolatainkat csak

a szaktudós ismeri, . . . Viszont, hogy mit és mennyit köszönünk a görögöknek és rómaiaknak, azt nem is kell hosszasan bizonyítanunk“.

Boda István: *A Freud-féle „lélektan“ bírálatá*. H. n., é. n., 8° 31 l.

Lytkin Vaszilij: *Az -s névszóképzők a permi nyelvekben*. Bp., 1927, 8° 20 l.

Kovács Mária Olga: *Hugo von Hoffmannsthal drámai művészete*. Szeged, 1927, 8° 32 l.

Ligeti Ernő: *A kék barlang*. Regény két kötetben. Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadása. 1927, 8°, 250 l. — A hétköznapiak bilincseiből menekülni akaró asz-szony vergődése, füledt, álmos levegő, kisvárosi arcok és harcok, társadalmi és gazdasági problémák szőnyegredobása, mindez pedig derékönfészerezve egy Capri-beli kirándulás csillogó, de már ismert szépségeivel: a Grotta Azzurrával, narancsfákkal és szerelemmel — ez van Ligeti Ernő kétkötetes regényében, amely a letagadhatatlanul fontos kulturmissziót teljesítő Erdélyi Szépmíves Céhnek tizennyolcadik kiadványaként látott napvilágot. (Bő termés!) Talán a helyenkénti józanul reális meglátások képezik a könyv főerősségét és az a couleur locale, amely sajátos ízként csaknem valamennyi erdélyi könyvet áthat. A megszállott Erdély egyik kisvárosa a cselekmény központja, természetesen a féltendő cenzura miatt minden politikum számúzza van a kötetből s a megváltozott életkörülményekről csak futólagos érintés által esik szó. Legfeltűnőbb a regényben a lélekelemzés finomsága és minuciózus volta, amelynek során azonban a főalak egy helyen csaknem a teljes pszichológiai rébusz szerepét tölti be. A regény a végén megoldatlan marad, illetve abban rejlik a megoldása, hogy nincs megoldás. Az élet nem mindenki számára ajándékoz probléma- megoldásokat. A regényíró szempontjából ez jobb is így, mert pl. A kék barlang befejezését egyedül ez menti meg a sablon-szerűségtől. Kós Károly ügyes, haladó irányú illusztrációi díszítik a kötetet, amelyt a már említett egy-két előnyön kívül a tömör, csupán helyenként szétfolyó és itt-ott szabódezsői stílus, a szerkezet arányos volta és a biztos, fölényes mese-vezetés avatnak a legfrissebb magyar regénytermés egyik értékebb darabjává. Egyébként még csak annyit, hogy helytelen volna ezt a könyvet külön erdélyi irodalmi terméknek nyilvánítani. Nincs külön erdélyi és magyarországi irodalom, az irodalom az egész Magyarországon osztatlan és egy.

Deák Zoltán.

(Ujpest.)

Farkas Gyula: *Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete*. Bp., 1927, 8° 45 l.

Moravcsik Gyula: *Muagerisz király*. Kny. a Szinnyei-émlékkönyvből. Bp., 1927, 8° 13 l.

Joó Tibor: *Ady arca a történelemphilosophia megvilágításában*. Szeged, 1928, 12° 21 l. — A figyelemreméltó kis dolgozatot a szegedi egyetemi ifjak Mak-kai Sándornak ajánlják „a vádlott Ady mellett Bethlen Gábor erdélyi szellemében tett nagy hitvallásért“.

Kádár Imre: *Nászrepülés*. Regény. Erdély Szépmíves Céh kiadása, Cluj-Kolozsvár, 1927, 12° 188 l. — A regény egyik hőséne gyermekkoráról olvassuk: „Első volt a gimnáziumban, aki A d y verseiért lelkesedett. Ez úgy sült ki, hogy Szegű Vítal főtisztelendő úr, a magyar irodalom tanára, előadást tartott az önképzőkörben a modern irodalomról. Adyt úgy jellemezte, hogy az ő verseiből még idézetet sem mutathat be, mert egyetlen sorát sem lehet elmondani józan és tisztességes emberek előtt. Idézetek helyett néhány Ady-paródiát olvasott föl, lojális derűltség között. Ekkor föláll Vági és bejelentette, hogy több Ady-verset ismer, mindegyiket melegen ajánlhatja a tanár úr figyelmébe. Szegű Vítal komoran meg-leckéztette Vágit, elmondta, hogy milyen veszedelmek fenyegetik, hazafiatalan és erkölcstelen meredélyek szélein jár, mert Ady egyfelől érthetetlen, másfelől vég-zetes hatású költő. Vági megkérdte, hogy miként lehet végzetes a hatása, ha egyszer érthetetlen. A tanár paprikavörös lett, erőlyes hangon leültette Vágit és a végén elégségest adott neki magyarából“.

Trostler József: *Mesenyomok a XVIII. század magyar irodalmában*. A racionalizmus és irracionálizmus küzdelméhez. Bp., 1927, 8° 38 l. — Szerző azok közé a germanisták közé tartozik, akiknek sokat köszönhet a magyar irodalom-történet. Az összehasonlító tárgykutató módszer pozitív talaján állva, de a mo-

dern német tudomány szempontjait alkalmazva Trostler ebben a kis munkájában is többet nyújt, mint amennyit a cím elárul. A csodás elem irodalmi motívumaiból a barokk kor világát költögeti és rámutat arra, hogy a magyar XVIII. század nem a „hanyatlás” kora, hanem ellenkezőleg: a belső gazdagodásé. Egyik tárgytörténetéhez — a Hattomondáéhoz — két adalékot fűzhetünk. Előfordul egy elferdített változata Mikos 109. levelében: „... attól nem tartok néném, hogy az egerek megegyenek a fősvénységért, mint egy lengyel királlyal bántak”. Egy lengyel monda viszont úgy tudja, hogy egy magyar királyt (Mátyás?), mert nem tisztelte a szüleit, megették az egerek. (V. ö. Erneyi József, Ethnogr. 1906: 136.)

z. b.

Deutschland. Lesebuch für studierende Ausländer zur Einführung in die Kenntnis Deutschlands u. seines geistigen Lebens. Hgg. v. Prof. Dr. Karl Remme. Leiter des deutschen Instituts für Ausländer an der Univ. Berlin. Verlag des Akad. Auskunftsamtes. Berlin, Univ. N. 8°. XVI, 428 l. — Leírtuk e könyv teljes címét, ebből világos a célja. Nagy szakavatottsággal s ízléssel összeválogatott olvasókönyv, amelyből a németül olvasó idegen megismeri és megérti a mai Németországot, a népet, országot, nagy alakjait, gazdasági életét, technikai fejlődését, a német nyelv történetét, irodalmának szellemét, képzőművészetét, zenéjét, nevelésügyét, tudományos életét, filozófiai irányait. Mindezt főbb vonalaiban, a legjobb szerzők tollából, egyáltalában nem lexikon- vagy Baedekerszerűen, hanem mindenütt az intézmények lelkét, az egyes tudománysszakok vagy a nemzeti élet más jelenségeinek szellemét, nagy irányvonalait magyarázva. A tudományról és filozófiáról szóló fejezetben adja a kiváló porosz kultuszminiszter-tudós, Carl Heinrich Beckernek meleg és finom méltatását a mi Gragger Róbertünkről, aki im így bevonult a német tudománytörténetbe egy nagyon elterjedt olvasókönyvvel is. Ez a mintaszerű német könyv nekünk, magyaroknak nemcsak azért becses és értékes olvasmány, mivel közelebb hoz az európai szellemi élet egyik legnagyobb fókuszához, hanem például is szolgálhat: az utódállamokban szemünk előtt nő fel az első magyar generáció, amelynek egy része idegennyelvű iskolákban hamis vagy elferdített tényeket (ellenséges szellemben előadva) hall az anyaországról, a másik része, amely magyar középiskolába jár, nem mélyedhet úgy el a magyar nemzeti tárgyak tanulmányozásába, mint a mi fiaink és leányaink. Siessünk fiatal magyar véreink kezébe adni Remme szép munkájának magyar mását!

(Genf.)

Baranyai Zoltán.

Magyar Nevelés. Pedagógiai napilap, megjelenik naponként, a vasár- és ünnepnapot követő nap kivételével. Szerk. Waldapfel János. II. évf. 7—8. sz. — A kis nyolcadrét formájú „napilap” előfizetési fölhívást közül egy megindítandó hetilap ügyében, amely „a társadalmi béke és egyetértés előmozdítását” célozza.

Nagy József: *Ildomos válasz Vértesi Frigyes ildomtalan pamfletjére.* Kézirat gyanánt. Pécs, 1928. 8° 8 l. — A füzet válasz akar lenni Vértesi Frigyesnek Kritikai megjegyzések Nagy József két könyvéről (Pécs, 1928) c. röpiratára. Vértesi és Nagy állításai alapján annyit megállapíthat minden objektív, de a kérdésben nem szakember olvasó, hogy Nagy József inkriminált eljárása nem meríti ki a plágium tényálladékát, bár kétségtelennek látszik, hogy egyik munkájában Bergson filozófiáját L. Weber kitűnő intézetei alapján ismerteti. Az érdemes Weber-t mindenestre illetet volna megemlítenie annak, aki nem ex fontibus merít, hanem másodkézből dolgozik. Ezt a körülményt könnyen rosszra magyarázhatná valaki: azt mondva rá, hogy bepillantást enged a szerző műhelyébe... Ami pedig a Bauch-párhuzamot illeti, légből nem kóholhat a filozófia-történész sem, de ha már Bauch-ból merít, — ami jogában áll — legalább említse meg Bauch-ot. És még egy szerény megjegyzés. Ha valaki ildomos vagyis okos választ akar adni egy pamfletre, akkor ne írjon le olyan mondatokat, amikkel kevés szimpáthiát szerez a maga számára. Ime néhány ilyen ildomos kitétel: „... az utcán a lovak itt is ugyanolyan névjegyet használnak, mint odahaza...”; „vacak az egész Páris...”; „mérges bencés”; „furge kis csaholnok”; „Őn ugyan nem mondható könyvtisztának”; „Őnnek volt ideje kotlani a pamfletjén...”; „Aki nek rendben van a szénája, az mért veszíti el azt a contenance-ot, ami az olimposi nyugalomban élő filozófusok sajátja?

g. p.

TÓTH KÁROLY HALÁLÁRA.

A Gondviselés olyan férfiút szólított el körünkől, akinek értékét az mutatja legvilágosabban, hogy milyen nehéz őt pótolni.

A kolozsvári Ferencz József-Tudományegyetem menekülni volt kénytelen. Szeged városa szeretettel befogadta ugyan, de iskoláinak egész sorát kényszerült feldőlni avégből, hogy a nagy erdélyi menekültnék hajlékot adjon. A helyzet csakhamar tarthatatlanná vált s ekkor Csanád püspöke és Szeged polgármestere mellett két rektor emelte fel szavát a Ferencz József egyetem problémájának végleges megoldásáért: Riesz Frigyes kezdte meg az agitációt, amely azután Tóth Károly rektorsága alatt a megvalósulás stádiumába lépett. Az ő rektorsága idején tette le Magyarország kormányzója a gyermekklinika alapkövével egyúttal az egész óriási klinikai építkezés első követ is. Feltehetően maradt mindnyájunk előtt, akik ebben a lélekemelő ünnepségben részt vettünk, Tóth Károly beszéde, amelyből valósággal kisugárzott a nagy tudománypolitikai esemény jelentőségének teljes átérzése. Bizvást elmondhatjuk, hogy egyetemépítő rektor volt.

Jelentőségét a magyar tudomány művelése körül majd kartársai méltatják, én felsőházi szereplését óhajtanám kiemelni, amelynek a magyar törvényhozásban közvetlen tanúja voltam. Azzal a páratlan szeretetreméltósággal és derűvel, amely minden belső komolysága mellett is egyik legkedvesebb tulajdonsága volt, képviselte az egyetemi gondolatot, éppen abban az időben, amikor a magyar közgazdasági élet kedvezőtlen helyzetében a vidéki egyetemek fenntartásának még sok ellenzője volt. Nem hiszem, hogy valaki Magyarországon az egyetemi gondolat népszerűsítésének annyi jó szolgálatot tett volna, mint éppen Tóth Károly.

Hazánk balsorsához tartozik, hogy igen gyakran éppen azokat a férfiakat veszítjük el munkaerejük teljességében, akikre legnagyobb szükségünk volna. Ennek a magyar sorsnak esett ő is áldozatul. Pótolhatatlan munkatársat és ami ennél reám még szomorúbb, egyik legjobb személyes barátomat veszítettem el benne. Emlékét mindnyájan, akik vele együtt dolgoztunk, kegyeletos szeretettel őrizzük meg.

(Budapest.)

Klebelsberg Kunó gróf.

EPITAPHIUM

IN MEMORIAM DOCTORIS CAROLI TÓTH.

Antik mértékű verseknek méla zenéje
Méltó zengeni őt, sirva dalolni porán.
Római férfiakat követett ő szent kötelesség
Nyílegyenes ívén, mely a magasba suhant.
Hármas pajzs övezé lelkét, mely száz vihar ellen
Bölcs derűsen s dacolón biztos erővel állt:
Isten igazsága, ember joga, földje szerelme,
Értük szüntelenül fáradozott, amíg élt.

És amikor delelőn legszebb ormára elindult
Élete napja, — irigy sors keze lökte le őt.
Sirja fölött virraszt hálásan mind a tanítvány
S a lebukott lobogót új diadalra viszi!

(Szeged.)

JUHÁSZ GYULA.

HOMOKRA ÉPÜLŐ PARNASSZUS.

Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sujt és szeret:
Tüzes, gyors szíveket ad nekik,
Ezek a tüzes szekerek.

A d y Endre.

Szelíd, méléző horizont, a szegélyben húzódó fákön és néma sík-földeken túl, mintha tó övezné a párás tájat: talán valami óperenciás Okeanosz, amelyben az ittlévők kerek szigete úszik. Itt kell maradni, ebben a körben, élni és halni. Nincsen Város, mert a város is Falu és a falu is Föld és Homok. A *táj lelke* itt nem a Dunántúlnak dómbe-áhitó, felszökő spiritualizmusában szimbolizálódik, hanem ott rejtőzik a síkon szétterülő alacsony házsorokban, a szederindás, füves, puha gyalogösvény kanyargásában. Nem kívánczik ki semmi a keretből, az önmagába-merülés nyugalma csak a körülhatárolt, zárt, konkrét valóságokat láttatja. Nem égi világból való a templom sem: gótikus fantasztikum, barok komplikáltság helyett a puritánabb renaissance vagy a klasszikus empire adja meg a stílust. És a templom mellett meghúzódo szerény paplak az igazi vára a városnak, a virágoskert mögötti csöndesség, amely igével igazgatja az emberi némaságot. Világi társadalom és vallás: szinte faji közösségben egyesül. Itt csak magyarok vannak és az úri, gazdag magyarság fogalmával a kálvinizmus azonosul. A legnagyobb dicséret, ha valakire azt mondják: jó magyar ember. Pár család, csupa rokonság, adja ki a várost és a temető sírkövein ugyanazok a nemes és nemzeti nevek bukkannak elő. A legszebb hely, az egyetlen sétahely a temető-erdő: mintha a halál valami pogány folytatása volna az életnek.

A magyar realizmus földje ez, ahol a föld a legnagyobb érték és mindenki számontartja, mennyije van a szomszédnak. Az a generáció, amely innen kiindulva a múlt század második felében uralomra jutott irodalomban és politikában, — a Petőfi-Arany utániak, a Szász Károlyok, Baksayak, Vargha Gyulák, Szilády Áronok, Bibók, Mészölyök szellemi nemzetsége — hogy vezető rétege, szelekcióval és nemes belső tenyésztéssel gazdagodó letéteményese legyen a magyarságnak és a történelmi tudatnak: ez a generáció érthető idegenkedéssel nézhette azt a rohanva tornyosuló városi kultúrát, amely — erdélyi, felvidéki és dunántúli támogatással — teljesen átfőrnálni akarta népünket a huszadik század arculatára. *Népies és nemzeti:* a Duna-Tisza közén egyetlen életforma és kultur-ideál. A verses regény avuló szentimentalizmusa és a homeroszi epikus nyugalom itt a genius loci legtermészetesebb termése.

*

Tóth Károly innen, a halasi gazdag földbirtokosságból indult el és csak ebből a milieuból lehet megérteni őt, a szűkebb pátriájából. Kinőtt és mégis az ősi földre mindig vissza-visszahulló magyart.

A nemesi kúria és a református kollégium indítják útra. Nem marad meg a földnél, mert tehetsége és temperamentuma messzire hajtja, de a biztos bázist, a cselekvés függetlenségét és az élet úri megformálását mindvégig innen kapja. Tipusa a kitermelt, nemes magyar fajtának, amelyik szellemi pályán sem tud elszakadni a földtől, attól a földtől, ami az övé, talán az első birtokbavétel jogán. Ősi származási hagyományok, nagyszámú rokonság, messze vidéken ismert öreg urak és család-kormányzó asszonyok határozzák meg ennek a típusnak életútját, amely csak kétfelé ágazhat: a theologia-filozófia vagy a jurisprudentia felé, ebben is az ősi kollégiumi hagyományokat követve, amely kizárja a természettudományos pályát. A természettudomány nem illeszkedik bele a nemzeti hagyományokba, de a jog: fundamentum, történelem és közügy.

Tóth Károly legkedvesebb díszítő jelzője, ha valami intézményről szólott, az volt, hogy ősi. Ősi birtok, ősi város, ősi egyetem, ősi szokás. Jellemző öreá magára, a kún-kapitányok ivadékára, ez a jelző. Nem tartozott azokhoz a lelkekhez, akikben a tagadás szelleme él minden ösiséggel szemben. A tehetsége is ősi volt, a maga elementáris, impulzív frissességében, amihez nem férközött semmi nagyvárosi dekadencia. Ha úri ambícióból, szellemi virtusként, a családi prestige fönntartása végett megszerezte is Budapesten a sub auspiciis regis doktori diplomát, a gyűrü nem jegyezte el a Várossal. Külföldi tanulmányútja is lepergett róla, mint patináról az esővíz. Ősi talajból szívta erejét ez a kemény és magyar intellektus, amely élesen látott, mint a volgamenti lovas és könyörtelenül tudott akarni, mint az ősi Magor, aki addig üldözi a vadat, amíg el nem ejti.

Az ősi föld szülötte vissza is kanyarodott a vidékre. Utálta mindig a nagyvárost, ahol elvész az ember a demokrata sokaságban. Vele is megfogatkozott az a fogyatkozó magyar típus, amely nem „vidékie”, de mégis csak vidéken érzi otthon magát, ahol mindenki köszönti az utcán és ahol mindenkinek előre köszönhet. Az udvariaság hagyományos életformái vidékre menekültek a nagyvárosból, ahol nincs is társaság és az emberek ridegen és tiszteletlenül súrlódnak egymásba. Vidéken él még a társadalmi hierarchia és az a legudvariasabb, aki a legelőkelőbb. Itt mélyen meghajolnak az asszonyok előtt, a kézcsoók lovagi kötelesség, a kalapot széles ívben leemelik a téres utcán és az asztalhoz jövőt fölállással üdvözlők. Itt a boltban rangjához mértén szolgálják ki a vevőt, akit névről ismer a Társaságom kívüliek társasága is. Itt ápolják az összejöveteleket és jól esik számon tartani a sok meghívást, a hosszúra nyúló tisztelgő-látogatásokat és az új lakomával fölértő köszönő-vizitet. Itt minden nap találkoznak az ismerősök és a cigány tudja: mikor, kinek és melyik nótáját játsza . . .

Tóth Károly sokat megőrzött ennek az életnek szép formáiból. Modorában a szertartásos szerénység a lovagi becsület gögijét takarta; ahol megjelent, ő volt az *arbiter elegantiarum*: de nem a hiú öltözködéssel, hanem a föllépés, a mozdulatok és az életstílus magyar előkelőségével. Megválogatta a környezetét, bár könnyen ba-

rátkozott, ha esztétikai ösztöne megengedte, de tudta ridegen meghúzni a válaszfalakat . . . Anyagi helyzetéhez képest szerényen élt — legtöbbet a lakására és a képgyűjteményére költött — de mindig gavallérosan fizetett és (bármennyire is hajtotta a belső cselekvés-erő) sohasem sietett, csak egyetlenegyszer, amikor végzetébe rohant.

Régi társadalmi tradíció nyilatkozott meg a nőkhez való viszonyában. Itt is tipikusan magyar úr volt, ha nem is abból a szemérmes eposzhős-fajtából, akinek nem volt asszonnyal tartós barátsága . . . De szinte anachronisztikus hódolattal és tisztelettel adózott, a szép-tevő attitude-jében és örökké fiatalos kedéllyel, — mindenki szerette, bár ő józanul változtatta a szerepét, aszerint, hogy a Szépség vagy az Okosság megnyerése a főadat. Kedveskedésben nem maradt adósa senkinek. Mikor pedig ő volt a vendéglátó, — igazi grand seigneur-ként ezt a szerepet játszotta a legszívesebben — a magyaros szívet utólráhatlenül egyesíteni tudta a nyugateurópai diplomácia hidegebb, précieuse formáival.

Örökösen reprezentáló, mondain hajlamai külsőleg nem is juttatták kifejezésre egyéniségében a tudóst. Pedig lényének faculté maitresse-e a jogászi éleselméjűség volt. Nem a szobatudós-öncél típusa, hanem az életet tudomány aktív minisztere. És mégis, azok az érlelő évek, amiket a debreceni jogakadémián a tudományosság-nak szentelt, az elméleti gondolkodót revelálták benne, aki köteteken át elmélkedik a leggyakorlatibb jognak, a perjognak, irányelveim és alap-principiumain. Mindig hangoztatta, hogy a tételes jog csak kártyavár, aminek helyébe egy kézvonással új kártyavár állítható: a lényeg maga a gondolat, a jogalkotás morális, szociális és logikai aléptímenye. Közel állott tehát a filozófiai, theoretikus disciplínákhoz, aminthogy becsülte és szerette is a bölcsészettudomány munkásait. Valahogy — ez kálvinista tradíció volt nála, elnyomva a társadalmi hierarchia szempontjait — testvéreinek érezte a gimnáziumi tanárt, a kollégiumi könyvtárost, a kisvárosi lelkészt: a gazdag birtokos a rögzesebb élet idealistáit.

Pedig épen nem mondhatni róla, hogy Debrecen kálvinizmusa tiszántúlivá formálta volna az ő dunamenti lelkét. Ami Debrecenben, ebben a kerek, zárt karakterű civításban, maradvá kövesedett forradalom, vagy forradalmi eldobatásra váró kő (orthodoxia és radikalizmus egymás mellett tenyésznek): egyformán távol maradt a lelkétől. Debreceniségét talán a Krudy Gyuláéval lehetne egy szintre helyezni . . . De minden tehetségben van valami forradalmi: az ő forradalmisága abban állott, hogy merészelt lojális lenni, egy magasabb cél érdekében elnyomva a gravámeneket, szembehelyezkedve milieuvél az illojális konjunktúra és csábító ellenzéki sikerek idején. Szilárdan állott, sőt volt ereje ahhoz is, hogy magába ölelje és az asszimilációval helyes irányba terelje a haladás lelkiségét. *Konzervatív* az a modern magyar, aki legszentebb hagyományunkat, Kazinczy és Széchenyi ideálját: az előbbrejutást, a tovább-indulást szor-

galmazza. Ő, akit egy tiszteletreméltó nemzedék, a Tisza nemzedéke, magáénak, rokonának, barátjának vallhatott, aki V a r g h a Gyulával, S z a b o l c s k a Mihállyal ápolta a személyes kapcsolatokat: nem titkolta A d y-ról való elismerő véleményét, mosolygott a hiába-való Ady-vitákon és O l á h Gábor, J u h á s z Gyula iránti rokonszenvét osztentative megmutatta.

*

Kolozsvár mindenkinek az életében, aki Erdély tündér-büvkörébe került, érzelmes, boldog, emlékezésre-gyűlő éveket jelent.

Van valami naív bájoság és sok-sok melázó hangulat ebben a névben. Ha kisvárosok őszi vasárnap-délutánjai, a ködben harangozó tornyok jutnak eszembe: Ady felejthetetlen képét csak Kolozsvárra tudom lokalizálni.

Tóth Károly nem asszimilálódott soha erdélyivé. Impulzív természete, hevesebb akarás-modora és a biztos célra-törés nem azonosulhatott a zártabb, körültekintő, cunctator erdélyi lélek lassú kanóc-égésével. Erdély a diplomácia földje, az érzelmes illúziók és a befelé vérző kitartás pátriája. Tóth Károly — politikában és tudományban egyaránt — a nyílt síkon való megütközést szerette. De a kolozsvári egyetemen összeforrott haláláig. Megtalálta az eszmét, amiért „síkra” szállni lehetett. Érzelmét erősen meghódította Erdély. Mikor már Szegedért harcolt, akkor is még a Szamos, a Maros könnyes cseppjeit emlegette. Az arisztokratikus város, ahol a múlt nem rejtőzik a föld alá, hanem leolvasható az épületek köveiről, — annyira szuggerálta, hogy benne látta az idealizmus, a hagyományhoz-ragaszkodás, a századok-megszentelte eszmények, a törhetetlen hazafiság szimbólumát. Az Erdélyből kijött *alföldi magyar*: szülőföldjén is a hazabúsuló erdélyi lélek köntösét szenvedte.

A békeidők tudományos öncélúságáról nem lehetett már szó a háborús és oláh-megszállott Erdélyben. De az egyetem belső tudománypolitikájában ösztönszerűleg egymásra talált — talán világnézet, talán csak fölényes értelmi attitűd alapján, vagy közös nyugatról-származás miatt — néhány ember . . . A kolozsvári Tóth Károlyt ez a néhány név jellemzi legjobban: S o m l ó Bódog, R é z Mihály, P a u l e r Ákos, H o r n y á n s z k y Gyula, T a n g l Károly, G o m b o c z Zoltán, R i e s z Frigyes. A tudós asztaltársaság kifejeződési fix-pont, program-irányító szerepet jelenthet a szerteágazó energiák egyetemi parlamentjében. Tóth Károly akkor még nem tartotta kezében a szálakat, de tagja volt annak a körnek, amely irányította az egyetem társadalmi és tudománypolitikai életét: országos vezető-szerepre csak az tud eljutni, aki már abban a körben, ahonnan elindul, predesztinációs hatalmat nyer, hogy mindig nagyobb és nagyobb rádiuszu körforgásnak legyen a fókusza. Nem véletlen, hogy a kolozsvári kör legnagyobbbrészt nőtlen tanárokból állott össze. A család kényelmes menhelye lehet a csöndben dolgozó tudós-nak, de a fórum anyagilag és érzelmileg független embereket kíván, akik száz százalékig odaadják magukat a közcél-nak. Ki ne tudná,

hogy sorsdöntő eszmék, tudományos mozgalmak, irodalmi forradalmak kávéházi asztalnál születnek: a magyar XIX. és XX. századnak szellemtörténetében szimbolikus hatalom illeti meg a Kávéházat.

Politikai tehetségének tudatára Kolozsvárott ébredt Tóth Károly. Olyankor, mikor veszedelem fenyeget, mikor cselekedni, mérlegelni és élet-halál felelősségében határozni kell: a megriadt embernyájából szinte automatikusan kimőnek a vezetők. Ővék az Ige hatalma és a hatalomhoz való bátorságot a tanácstalanok tanácstalan-ságából is merítik. Az oláh megszállás, az egyetem elkobzása, az utolsó avatás, a menekülés: nemcsak érzelmességét gazdagította, későbbi retorizmusához megadva az élmény-rezervoárt, hanem lelkébe szuggerálta az Egyetemért való küldetés hitét is. Attól kezdve a misszió tudata sarkalja minden energiáját: az Alma Mater megmentése, pusztákon-átvezetése új hazába.

A Ferencz József-egyetemnek budapesti állomásán már ő a közügyek intézője. Ő vetette föl harcos elhatározással a debreceni elhelyezés tervét, de a fölismeret igazság ellen nem tusakodott többé: máról-holnapra Szeged mellé állott és az ő állásfoglalása is siettetta a kedvező megoldást. Kitűnő taktikus volt később is az ilyen fordulásokban ahol a lényegért önmagát is föláldozta: megtörtént, hogy a diadal után maga adta át a hatalmat a legyőzött ellenfélnek, mert a megváltozott szituáció más politikát követelt . . .

*

Szeged lett az utolsó állomása Tóth Károlynak, akiről felsőházi taggá megválasztásakor mindenki hitte, hogy felsőbb kormányzati helyre predesztinálta őt a tehetsége. Alakját hónapról-hónapra növesztette a közszereplés sikere. Az egyetem ötvenéves jubileumán a rektort adó kar dékánja. Az ünnepségek fényképei sötét táárban, láncokkal örökítik meg, mintha az utókor számára ez a szimbolikus megjelenés reprezentálná legigazabban az ő folyton ünnepre táruló lelkét. Négy év múlva rektor: ismét táárban, láncokkal mozog a nyilvánosság színpadán, seregszemlét tart a tányérsapkás diákok fölött, serleget avat, kormányzót köszönt ünnepi tószttal, gyászünnepeket rendez az egyetemalapító király halála napján, szobrot állítat az aulába, katonás beszédeket mond az új klinikák alapkövének, elnököl a tanácsban, szinte szuverén méltósággal; küldöttségeket fogad és küldöttségeket vezet; élére áll az irredenta-mozgalomnak, emléktáblát készített az egyetem hősi halottainak emlékére, díszlakomát ad külföldi vendégek tiszteletére, estélyt tart és estélyekre hivatalos, amiken országos ügyek dőlnek el a buffé-terem sarkában; mindenütt ott van, ahol harcolni és győzni lehet, előadáson, értekezleten, kiállításon, minisztériumban, pártkörben és parlamentben; hálókocsiban utazik, hogy álmában is előbbre jusson a tudós republika ügyeivel, étkezőkocsiban ebédel, hogy időt nyerjen, mert fontos tanácskozássra siet, amihez már ebéd közben megívja az előcsatát . . .

Fölújította azt a szép szokást, amit Márki Sándor gyakorolt a háború idején: a doktoravatási beszédet. Ezek a rövid allocutiók a száműzetés könnyeit idézik és alaphangjuk a szentimentális emlékezés. Ez is magyar vonás volt nála: optimista kedélynek eltemetkezése a fájdalom páthoszában. Szinte kereste a szónak szomorú alkalmait. Az emlékbeszéd volt leggyakoribb műfaja: Kolozsvárt siratta, az *utolsó avatás* képeit idézve, az egyetemalapító Királyt, az építő Tóth Lajost, a tudós Plósz Sándort iktatva történelmi időkbe.

A Halál gondolata sokszor kísértette ezt az élettől robbanékony embert. Kilencven évig akart élni és húsz évre előre voltak komoly és tréfás tervei . . . Az élet lényege, hogy bármely pillanatban véget érhet; de úgy kormányozza önmagát, mintha örökké tartana: csak így tud alkotni, az elfátyolozott jövőt nem sejtve és tagadva. Tóth Károly duzzadt az alkotás, a mindenbe-látó cselekvés ösztönétől. Mintha családalapítás, utódok helyett a mindenkiért való coelibatusban, a köz iránt való komoly kötelességben látta volna az egyéni lét örökkévalóságának egyetlen eszközét. Csak a halála után eszmélünk rá, hogy mit veszített benne a szűkebb tudományos érdek és az egyetemés kultúr-propaganda. Egy habilitáció, egy tanszék ügye hónapokra kizavarta nyugalmaiból, pedig a legtöbbször nem is a maga tudományáról, hanem más karok kiegészüléséről volt szó. De meggyőződése volt — és ezért harcolt az összes frontok valamennyi veszélyeztetett pontján, — hogy elég egyetlen egy rés: azon át az egyetem szelleme és színvonala tönkre mehet. Ezért informálódott minden egyetemi ügyről és ezért exponálta magát más karok érdekeiért is. Lassan-lassan úgy érezhette, hogy az egész egyetem terhe az ő vállain nyugszik. Aki hozzáfordult, szinte fehér lapot kapott a sérelmeinek orvoslására. Rektori szobája — először és utóljára — az egyetem zajló tengerének szilárd szigete lett. Az ő évében mintha fénykorát élte volna az Egyetem: az a lendület, ami a rektor lényének szárnyat adott, meggyorsította az egész intézmény belső ritmusát.

Ez a gyorsuló ritmus lett a végzete. Mindig nagyobb és terheesebb föladataira vállalkozott. Élére áll a területviasszerző akciónak. Csonka Bács-Bodrog megye gyűlésein a Kazinczyak. Kölcseyek szellemében tart beszédeket. A Felsőoktatási Egyesület életébe friss energiát visz szangvinizmusával és akadályt nem ismerő hitével. Megmozdítja a széthúzó, falaikba zárkozó egyetemeket és kongresszusra gyűjti Szegedre az ország főiskoláit: új intézmény alakult ki az ő kezdeményezésére. A felsőház minden ülésén jelen van, mint valami történelmi hős, akit díszmagyarban képviselünk a bástya veszélyeztetett pontjaira. A kultúrát védte ott is és fölszólalásaiban a konszolidáció és alkotás érzeménye kuruc temperamentummal lobogott. Idealista lelke nagy érzékkel bírt a realitások iránt: kitűnő taktikával vezetve a tudomány hajóját a politikumok és személyi érdekek aknamezőin. Nehezen talál helyébe a Ferencz József-egyetem hasonló navigátort, aki ahhoz is értett, hogy a szeleknek parancsoljon és aki minden pillanatban

a maga egész-ember-voltát harcba vitte. Ősi családi címerében oroszlánok ágaskodnak: a bátorság szimbóluma a késő utódban is eleven valóságot jelentett.

Az Egyetemnek nem is rektora, hanem már-már *kancellárja* volt: mindenki valami különös, nem is létező funkció dicsfényében látta őt megjelenni. A mult páthoszával ajkán és a jövőt ostromló hittel a Jelennek grandiózus kiépítését forgatta elméjében. Itt az Alföldön, amelyet Erdély és a Felvidék folyói termékenyítenek, a kultúra Örtomyait képzelte fölépíthetni: azok közé tartozott, akik teremtmő elképzelésük agyagformáiba mindjárt bele is adják az éltető, örökkévaló Lelket. Az Alföld homoktengere sziklaerős gránit-talappzattá szilárdult tervei alatt. És bizonyította, mert *hinni* tudott és az ígét testté változtatni: hogy az aléptmény nem futó por, hanem maradandó érc, amely megbírja a fölébe emelkedő Parnasszust... Hegyek híján *építette* a spirituális Szent Hegyet és az eddig síkbavesző gyalogösvények kezdtek égi célokra kanyarogni. A *táj lelke* megmozdult lomhaságából, gothikus aspirációk felé. És Tóth Károly, az ősi rög embere, mindig magasabb és magasabb épülethez szélesítette a fundamentumot.

Halála olyan volt, mint amikor a toronyba feltörő Építőmester lezuhán a feleúton.

*
*   *   *

Ha valami rendkívüli, váratlanul tragikus esemény történik, az első megdöbbenés után mindenki a tragédia pillanatait szeretné rekonstruálni. Mintha föl lehetne támasztani a halottat, ha kifürkészük a katasztrófa okát, ha mozgulatról-mozdulatra nyomozva megkeressük azt a pontot, ahol elhárítható lett volna a rohanva közeledő Végzet.

Jött a Halálgép muzsikálva és akik fölismerték küllőiben a fátumot, titkos előjeleket láttak babonás hitükben. Mintha előérzete lett volna: nem szívesen ment föl Pestre és a végzetes napon komor hangulatban kelt föl. Egyik kollégája napokkal előbb Tóth Károly halálát álmodta és szívdobogva ébredt, hogy eloszolják a rémkép. A végzetes reggelen egy másik barátja arról álmodott, hogy Tóth Károly helyett a rangsorban utána következő professzort választották dékánná. Mosolygott a furcsa képzelődésen, ami hamarosan valósággá vált. Az üres lakásban aznap délelőtt leesett egy kép a falról. Valaki meg is jegyezte: szerencsétlenséget jelent. A halál pillanatában, mikor ő a pesti kórházban agonizált. Szegeden ismét ijesztő álmot látnak: talán a kiröppenő Lélek éter-hullámai zúgnak keresztül a szobán, megrezdítva a rokonlelkek rezonáló húrjait...

Mindez már túllépi annak a realitásnak körét, aminek Tóth Károly olyan tipikus megtestesítője volt. De a halálához kapcsolódó legendák is az ő egyéniségének rendkívüli voltát dokumentálják.

Csak a Szent Ember szuggerál csodát és Tóth Károly úgy távozott el, mint ahogy a próféták szoktak eltűnni a tömeg szemei elől.

*

A *Széphalom*hoz el nem szakítható szálak fűzik Tóth Károlyt. Ő hívta létre ezt a folyóiratot — semmiből. Ő agitált az eszme mellett, legyőzve a szkeptikusok és cinikusok gáncsvetéseit. Az alkotó energiát csak növeli a defetisták ellenzése . . . Ő hozta össze az alakuló Kör embereit, ő szerezte az első kéziratokat, ő vállalt minden felelősséget, ő tartotta az első beszédet a „Széphalom bölcsőjénél“ és ő volt az, aki a megpróbáltatások idején hitet inspirált a kevésszámú csapatba. Örült a támadásoknak is, amik a fiatal vállalkozást belső erejének és szükséges céljainak tudatára ébresztették. Az első csata után ő örült legjobban a gyógyuló sebeknek és az elfoglalt pozícióknak. Lelkes lelkét nekünk adva, a Széphalom-Kör irodalmi oázisának ő lett az éltető forrása. Minden cikk terve és kidolgozása érdekelte. Előre örült a sikereknek és éles judiciuma mérsékelte a hangnnyalatokat . . . Azok közé a Kazinczy-lelkű termékenyítő kritikusok közé tartozott, akik az „istenfiakat“ szeretettel toborozzák, mert a tehetség mindig bátorításra szorul a tolongó sarlatánok világában.

Javító ecsetvonásai nem korrigálnak többé a *Széphalom* vásznain. Ez a szám az ő approbációja nélkül jelenik meg. És a portré, amit róla most fölvezoltam, bizonyára tökéletesebb lenne, ha az ő Bölcsőségének szelleműjja ellenőrizhetné a színfoltokat és a bizonytalan vonalakat, amiknek modellje az Idő hajóján távolodik tőlünk az örök-kevalóság felé.

(Szeged.)

Zolnai Béla.

A TRASUMENUSI CSATA ELŐTT.

— LIVIUS XXII. KÖNYVÉBŐL. —

Küldök egy versfordítást, amelyet én rendkívül érdekesnek tartok s alkalmasnak arra, hogy megjegyzéseket tegyen valaki a versforma erejének kérdéséhez. K a r d o s László barátom, debreceni tanár, esztétikus, versfordító, kritikus és novellista, L i v i u s egy részletét szószerint lefordította s a puszta vers-sor-tagolás, a tördelés révén, remek modern szimultán verssé tette. Hogy a latin történetíróknak eféle égi jelekkel operáló „ kozmikus ” részletei mennyire hasonlítanak A d y *Emlékezés egy nyár-éjszakára* c. verséhez, arról már olvastam valahol valami okos megjegyzést, régen, — és most itt van a kész, modern L i v i u s-vers! A forma győzelme!... És mennyi szimultánizmus van a latin elégikusok hat-nyolcsoros hasonlataiban! Semmi sem új a nap alatt... Ezt a verset eljuttatom Szegedre; a *Széphalomban* kétszeresen helyénvaló, míg valami „modern” lap süvölvényei félreérténék a dolgot s örömmujongással üdvözlőnék L i v i u s-t, mint a modern lira őst.

(S z a b ó Lőrinc ezzel a levéllel küldötte hozzánk K a r d o s László fordítását, melyet alább közlünk.)

Siciliában

néhány katona dárdahegye,

Sardiniában

a várfal őrhelyeit járó lovas kelevéze kígyulladt,

a partokon

itt is, ott is tüzek lobbantak,

a pajzsokon

véres verejték csöpögött,

pár katonát

megütött az isten haragja,

a napkorong

szemlátomást eltöpörödött,

Praenestében

lángoló kövek zuhogtak az égből,

Arpiban

mellvérték tüntek fel az égboltozaton,

a nap

birokra kelt a holddal,

Capenában

fényes délben dupla hold sütött,

Caerében

véres habokkal csurrant a víz,

Hercules
forrása vörös foltokkal csobogott,
Antiumban
véres kalász hullott az aratók kosarába,
Faleriben
tátongó ürrel széthasadt az égbolt,
a nyíláson
iszonyú fény ragyogott elő,
Capuában
lobbot vetett az ég és záporban bukott alá a hold,
ugyanekkor Rómában a Via Appián
izzadni kezdett a hadisten és a farkasok szobra,
a jós-táblák összezsugorodtak
és egyikük
lehullott ezzel a felirással:
DÁRDÁIT RENGETI MARS.

(Debrecen.)

Fordította: KARDOS LÁSZLÓ.

QUATTROCENTO.

Templomi csöndben,
hol örök-mécs lobog
s karcsú szökellenek
kristályos oszlopok
s eget csókolnak
a sugaras falak;
téged imádtalak.

Lelkem ott görnyedt
a vezeklő padon
s feléd szállt mégis
tisza áhítatom
s ha összemartan
megbékélt az Urban;
öledre borultam.

Krisztusi képen
s zokogó orgonán
a te szerelmed
kerestem tétován
s búkálva, félve
az örökös ködben;
hozzád könnyörögtem.

De a boltozat
s a szentély összedül,
holt álmok sírnak
az oltárkép mögül
s mint méhkirálynő,
aki égbe roppen,
suhantál fölöttem.

(Szeged.)

És följongott
künn az esztelen tél
a bimbók kacagtak
ahol megpihentél
s lelkem, a bódult,
fát és korhadt tönköt
dalolva köszöntött.

Ligetbe csaltál
s mentem önfelédten
de ott is, ott is
oltárt építettem,
mert bármí várt rám,
új hit, új láz, új nyom;
le kellett borulnom.

S te lettél a fű,
a hasadó égbolt,
s rádtalált minden,
ami a tiéd volt,
esti madárka
és csaholó véreb
siettek elébed.

És lángolt a hegy
s fohász lett a homok,
a nyíló kelyhek
fölzengő templomok,
isteni a sár
és ereklje a salak;
csak imádhassalak.

BERCELI ANZELM KÁROLY.

A LÁZADÓ TRÓNJA.

Az adjutáns kitárta az arannyal vert fehér szárnyasajtót. Két fegyőr vállán csattanva megfeszült a puskaszíj s csak bozontos bajuszuk remegett meg, amint kemény vigyázzba vetett fejjel lestek a brokátfüggönyös terem mélyébe. A rab lehajtotta fejét és átlépett a küszöbön. Két keze földnek ereszkedett a bilincsek súlya alatt. A láncok halkán megcsörrentek.

A király az ablaknál állt. Előbb a vállán keresztül nézett vissza nyugodtan érdeklődő tekintettel, aztán lassan megfordult s kardjára nehezező, kissé megingatta törzsét.

A rab még mindig nem nézett föl.

A szárnyasajtó nesztelenül becsukódott.

Odakint az adjutáns hátradőlt a székes magas támláján s keze mozdulatlanul nyúlt el az íróasztal tágas síkján. Szőke haja alatt néhány ránc hasadt magas homlokára s két szemöldöke a csodálkozás fölfeléfutó ívében ért össze. Majd föllendítette kezét s visszajejtette megint.

— Excellenc, ez a hasonlatosság! — fordult egy tábornokhoz, aki a sárga brokátselyem kanapé sarkában ült hódolatosan összekuporodva — szinte hihetetlen.

A tábornok köhintett csodálkozásának jeléül.

— Valóban, ilyet még nem láttam.

Csakugyan, mintha két egymásfelé terített papírlapból metszették volna ki egyazon emberarc vonalait. A király és a lázadó! Már nem is testvéri hasonlóság, hanem a megtestesült azonosság, foghatóvá vált tükörkép.

A király még mindég nem szólt semmit. De egyre előbbre nyújtotta nyakát és úgy lesett a rabra. Az meg csak állt, konokul lehajtott fejjel.

— Hát maga az? — mondta végre a király és néhány lépést tett előre.

Most már a rab is felvetette fejét. Keményen, egyenesen a király szeme közé nézett.

— Hát én vagyok . . . Vagyok — ismételte s kihívóan megrándította a vállát.

A király elmosolyodott.

— De hiszen talán nem sokáig — mondotta gúny nélkül s figyelve leste szavai hatását.

A főtérén, a királyi palota előtt, már készen állt az iromba emelvény. Szuronyos katonák négyoszloge vette körül hármas sorokban. Mint a középkorban. Ezt nézte az előbb. A tér szabad síkjain feketén hemzsegett a nép s az ablakok és háztetők is megteltek emberekkel. A megrettenés tompa zsivaja a királyi termékig fölmarajlott.

A rab vadul szorította össze ajkát s a láncok haragosan megcsörrentek.

— Tudom — s ezt úgy mondta, mintha vasat harapdált volna fogáival.

— Még látni akartam előbb — folytatta a király. — Ön valóban megtévesztésig hasonlít rám. Félelmetesen.

— Királyi játék — mondta gúnyosan a rab.

A király arcán nem volt semmi mosoly.

— De hiszen ön az életemre tört. Összeesküvést szervezett s lázadást szított az államhatalom ellen.

A rab szótlanul bólintott.

— És csodálkozik? — kérdezte tovább a király.

A rab megrázkódott és megint a földre sütötte szemét. Homloka fehér volt, mint a kriptafal. Aztán hirtelen felemelte kezét s feje fölött megrázta a bilincseket.

— Felség! — s a hangja most már hörögve bömbölt — én élni akarok!

A király megint elmosolyodott. Gúnyos, vagy inkább sajnálkozó arccal nézett a rabra.

— Hát olyan becses az élet?

A rab szeme gyűlölködve lobogott.

— És ezt tőlem kérdi felség? Akit lehúznak ezek a bilincsek? S ott lenn már vár a hóhér a faggyas kötéllel?

A király az ablak felé nézett s undorodva húzta el a száját.

— Igen, ezt értem. Ez a kötél-dolog, ez valóban förtelmes. . . . No de az élet? Mért volna olyan becses az élet?

X. Nikodémusz király dinasztíája már ötszáz éve uralkodott. Az első Nikodémusz vad barbár volt, aki még úgy fürdött a vérben, mint őfelsége X. Nikodémusz kölni víztől illatos medencékben. Azt mondják, még csak nem is volt nemes ur s vad vidékről tört be néhány lázadó paraszttal. De ki emlékszik már erre? Hiszen ennek ötszáz éve már. S azóta hányan jöttek, akik mind ennek az egynék voltak az utódai. S a sor végén ott áll X. Nikodémusz. Ő az utolsó s ő már mindent ún a szíve mélyéből. Ő már igen fáradt.

De a lázadó azt se tudta ki volt az apja s ki volt az anyja. Mintha a semmiből szakadt volna ide a földre. Szerette az izmaít, a fogát, az ég boltját s a szilárd földet a lába alatt. Szerette, hogy van. Néha azt se tudta mit csináljon rettentő sok erejével. Szerette volna vérével telehinteni a világot, hogy magvak keljenek ki belőle. Az ő életének hajtásai. Mint az első Nikodémuszé egykor.

— Mert mindenkinek csak a magáé becses — dobta oda dacosan.

— Nekem? Az enyém?

Aztán a király megint az ablak felé nézett fanyar és mindentudó arccal. Majd leült s fáradt mozdulattal helyet mutatott:

— Üljön le.

A rab térde megcsuklott s megint kifeszült keményen.

— Felség — mondotta visszafojtott haraggal, tompa hangon — királyi szeszélynek is sok ez a játék.

A király hangja olyan lett, mint a gyermeké, akit játékában állítanak meg: duzzogó és könyörgő egyszerre.

— Kérem foglaljon helyet.

A rab leült, egyenes derékkal s bilincsbevert kezét két térde

közé szorította. A király vékony újaival végigsimított homlokán, aztán tenyerébe dőlt arccal fordult a rab felé.

— Ön hány éves most?

— A halál előtt már nincs életkor.

— De mégis — sürgette a király.

— Harminc.

— Én is — sóhajtott a király.

A rab most már kíváncsian figyelt.

— Kérem feleljen őszintén — folytatta a király. — Maga nem udvari ember. Magának életszaga van, mert azt tehetette, amit akart. Legyen őszinte. Meg fogom hálálni.

— És? — kérdezte a rab.

A király egész előre hajolt.

— Hát mondja, reggel, amikor fölkel, nem most, hanem amíg szabad volt és kinyitotta a szemét, nem fájt magának a világosság? És nem szeretne volna behúnyni a szemét és futni vissza az álomba? . . . Hogy is mondjam csak? . . . Jó volt az a létezés? Tudni, hogy van?

A rab szélesre nyitotta ajkát s egészséges mosolyban fehérlett ki fogsora.

— Felség, én bizony koránkelő ember voltam. A madarakkal ébredtem minden reggel. Nincs ennél fölségesebb felség! Az ember teleszívja magát ébredéssel és belép a munka közepébe. Már hogynem lett volna jó tudnom, hogy vagyok? De erről igazán nevetséges épp nekem beszélnem.

— Várjon csak, várjon — kapkodott kusza mozdulatokkal a király. — És szerették? Az emberek? . . . Nem is azok . . . Hanem a nők? . . . Nem is . . . Csak egy nő?

A rab szinte fölnevetett.

— Ej! felség, az élet tele van szeretettel. No de ez nem afféle szentimentális táplálék, amivel életképtelen emberek tartják magukban a lélekzetet. Az erős embert szereti az egész világ. És a nő? Higyje el felség, ő a leghűbb szeizmográf. Kilométerekre megérzi és jelzi az erős embert. Korbáccsal se lehet leverni róla. Ősztön ez felség, hogy így hozzon erős, egészséges fiakat a világra.

És le-föl lendítette kezét, csaknem szétfeszítve a kettős acélpántot csuklója fölött. Homlokán kifeszült a bőr s fölragyogott rajta az életöröm. A napsugár is végigfutott fölemelt arcélén.

A király megint fölállt, szótlan tépelődéssel mérte föl-alá a termet, vázákat, porcellán nippeket emelgetett föl, majd megállt egy lépéssel a lázadó előtt. Föld felé hajló testtel.

— Nem értem — mondotta halkan.

A lázadó szánakozva nézett rá.

— Felség, ha vigasztalásra szorul, hívasson be egy udvarhölgyet, talán az adjutánsát, vagy a királynő öfelségét . . . De ez . . . Ez igazán nem az én dögöm — s megint haraggal dagadt meg a hangja. — Hogyne! én, az akasztófa árnyékában, még én vigasztaljam önt?

— De hiszen ez nem is olyan biztos — mondta a király s megint az előbbi évődés csengett a hangjában. — Ez az akasztófa még nem is egész biztos.

A lázadó az ablak felé lökte a kezét.

— Már ott áll — mondotta sötétén. — A királyi játékszer.

A király mintha tétozódott volna valamin.

— Tudja mit — mondotta hirtelen — én megmondom magának, hogy egyáltalában nem biztos. Hogy ott áll? Az semmi. Igaza volt. Az csak játékszer. Mumus, mumus . . .

És a király nevetni kezdett.

A rab teleszította tüdejét és mély szusszanással szakadt ki belőle a szó.

— Felség!

A király tovább nevetett.

— És ne féljen a faggyas kötélről. Kegyelemben fogom részesíteni.

— Felség!

— Biztos. Most már egészen biztos. A királynő is így tartja jónak. Akkor egészen biztos.

— Felség!

— Tudja, maga ott fog állani az akasztófa alatt. S akkor királyi futár érkezik. Mint a regényekben, vagy filmteátrumokban... Már én is sokszor láttam olyat. Hogy egy kissé megrettenjen a nép. Ezt herceg Nedbal is így tartja jónak. Ő ismeri a kormányzati eszközöket. Meg a királynő is helyesli.

— Felség — mondta a lázadó negyedszer is s a hangja most már kacagott. — Hát élni fogok felség!

A király, mintha elfáradt volna. Hanyatt dőlt az egyik fotel süppedékes támláján s unott ráncok futottak le szája körül.

— Nem értem — mondta kedvetlen mozdulattal — ezt a rettentő nagy életörömet.

— Egy király? — csodálkozott őszintén, jókedvűen a lázadó.

— Egyszer megkérdeztem herceg Nedbalt: mondja Nedbal, szeret maga élni? Hát tudja, nem szívesen kérdek valamit herceg Nedbaltól, mert neki mindig megvan a szája körül az a föltétlen lojális mosoly, amiről azt se tudja az ember hányadán legyen vele. Ha szól valamit, előbb mosolyog s ha hallgat, akkor is mosolyog. Általában az udvarnál mindenki mosolyog. De legkivált Nedbal. Valóságos tökélyre vitte a mosolygásban. Szinte meg se mozdul a szája és mégis mosolyog . . . Vagy talán nem is mosolyog és csak én látom úgy? Szóval megkérdeztem tőle: Nedbal, szeret-e maga élni? . . . És mit gondol, mit válaszolt a herceg?

A király sápadt homloka ráncokkal lett tele. Szeme aggodalmasan nézett föl. A lázadó csaknem elnevette magát, de azért komoly maradt.

— Sejtelmem sincs felség.

— Igaza van. Engem is egészen meglepett. Képzelve, egy szóval felelt: szeretek. Azt mondta, amit maga. A herceg Nedbal... Tulaj-

donképen maguk egészen egyforma emberek. Csak maga nem mosolyog örökösen. S ezt jobb szeretem. Így mintha jobban látnám a szemét.

A lázadó szótlanul nézett a királyra.

— Az adjutáns is szeret élni . . . Ezt még csak értem. Neki nincsenek gondolatai. Minek is volnának? . . . De hogy még a komornyik is? Lásza ezen igazán csodálkozom. Az ilyen embernek egész mindegy lehet, él-e, vagy nem? Ő meg azt felelte: csak egyszer élünk felség . . . Ilyen képtelenség! Hát amíg nem élt? Lásza, sokszor jutott már az eszembe, hogy amíg nem voltam, pár millárd esztendőn keresztül, soha se gondoltam arra, hogy legyek s amióta vagyok, csaknem mindennap csodálkozom, minek is az egész? Meg tudja ezt érteni?

— Én azt hiszem, egy királynak van mént élnie.

A király téován ingatta a fejét.

— Tulajdonképen még ez is fölösleges. Hiszen a Nedbal mindent elvégez. Meg az alkotmányos formák. Egyszer megszámláltam: 3200 emberrel kellett egy hét alatt kezet fognom. Hisz ez szörnyű! Kezdetben még szívesen jelentem meg a nép előtt. De amióta maguk azt a bombát dobatták elé . . .

A rab elmosolyodott.

— Már maga is mosolyog — mondotta bosszúsan a király.

— Csak arra gondoltam felség, mennyire megható az a könnyedség, amivel ezt az emléket felidézi.

A király mintha nem is hallotta volna.

— Mént szeretnek olyan nagyon élni? Ha nem félnék úgy a haláltól, már régen meghaltam volna.

— Én meg azért szeretnék élni, mert nem félek a haláltól . . . Ha én király volnék . . .

A király érdeklődve kapta fel a fejét.

— Érdekes! Ha maga király volna . . .

— Bocsánat felség, ez csak röpke gondolat volt, mely áthangzott a valóságba. Nem szokásom az ábrándozás.

— De, de, csak folytassa. Ez engem nagyon érdekel. Ha maga király volna?

A rab kiegyenesítette törzsét. Szinte kevélyen. A hangja is megkeményedett.

— Én adjak tanácsot? A lázadó?

— Ez mindenestre eredeti. Amit Nedbal mondana, azt már kívülről tudom úgyis.

— Hát felség — s a lázadó a székről felállva, egészen a király elé lépett — ha én király volnék, azzal kezdeném, hogy kidobnám a Nedbalt.

— Nedbal herceget? — szörnyülködött a király.

— A Nedbalt. Aztán a királynő őfelsége korlátlan hatalommal rendelkeznek — egy udvari bál fölött télen s egy gardenparti fölött nyáron. De államügyekben egyedül én gondolkodnék, akarnék, elhatároznék, én a király, a magam fejével. Szétfeszíteném ezeket a szűk

kereteket — s a tapétás falakra mutatott — összemorzsolnám az alkotmányos formákat és nem fognék kezét 3200 emberrel egy héten ... Én ezt tennem felség.

A király ijedten nézett rá.

— De hiszen magát talán mégis fel kellene akasztatnom?

A lázadó mélyet lélegzett.

— Felséged tanácsot kért tőlem.

— Bocsássa meg, ez is csak röpke gondolat volt, mely áthangzott a valóságba. Mint az öné. Nem kell komolyan venni.

— Felség, remélhetem, hogy elbocsát már?

A király sokáig hallgatott, aztán félig nyitott szempillák alól felnézett a lázadóra.

— És mi volna, ha én magával ruhát cserélnék? Azokkal a bilincsekkel együtt.

— Akkor én volnék a király — felelte a lázadó nagyon nyugodtan.

— Mondja, akarná? — kérdezte nagyon izgatottan a király.

— Vállalnám — felelte megfontoltan a rab.

— S akkor maga volna a király s én volnék a rab. De — s a király bizalmatlanul nézett a lázadóra — maga olyan különös ember. Maga még képes volna felakasztatni engem.

Az íróasztal lapján egy írás feküdt. A kegyelmi irat. A király lassan az asztalhoz lépett s az irat aljára oda írta a nevét.

— Így — mondta megnyugodva s a tollat az asztalra ejtette.

— Azt hiszem, jó cserét csinálók. Csodálatos lehet a maguk élete.

A lázadó csak nézte a királyt és hallgatott.

Aztán hosszú percek múlva tompa morgással jelzett az adjutánsi szobában a villamos csengő.

— A felség — suttogta az adjutáns s besurrant a félig nyitott ajtón.

Mindenki beleremegett.

A két fegyőrnek várakozásban ellomhult teste kiegyenesedett megint.

Aztán újabb percek múlva kilépett a rab. Mint az előbb. Lehajtott fejjel, csörrenő bilincsekkel csuklója felett. — A két fegyőr szorosán melléje állt.

A tábornok kinyújtotta nyakát a sűrű aranyozású gallérból, amint utánuk nézett.

— Originális! Ez a példátlan hasonlóság! Öfelsége magas személye és egy ilyen alpári ember?!

A termén herceg Nedbal főudvarmester sietett keresztül. A Tábornok vigyázza egyenesedett s a többiek felálltak mély meghajlással. Egy idősebb hölgy, talpig fekete selyemben, féloldalt fordított, kedveskedő arccal sietett eléje s pár lépést tett mellette. A főudvarmester meg se állt. Összehúzott homlokkal pár szót mondott hal-
kan. A feje meg se mozdult, úgy tolta el hideg mozdulattal a feléje nyújtott papírlapot. A fekete ruhás nő zavart alázatossággal hajlongott s visszatípett helyére. Ott összehúzódott olyan kicsivé, amint

csak tellett s szénvedő arccal a menyezetre nézett. A többiek a föld felé mosolyogtak.

Herceg Nedbal pedig bejelentés nélkül lépett át a királyi szoba ajtaján.

A lázadó az ablakban állt, mint előbb a király. Néha megrándította vállát a szoros tábornoki atilla alatt. „Kissé szűkre szabták ezt a ruhát“, gondolta magában.

Herceg Nedbal betette az ajtót s néhány lépést tett előre.

— Felség — mondotta az udvari hódolat hangsúlyával, de határozottan.

A lázadó meg se fordult. Az ablaknál állt tovább, kissé szétterpesztett lábakkal. Valami különös ütemű dalt fütyörészett.

— Felség — ismételte a herceg, most már türelmetlenül.

— Nedbal? — kérdezte a lázadó nagyon könnyed hangon, anélkül, hogy megfordult volna s nyomban utána tovább fütyülte az előbbi dalt.

A herceg sűrű szemöldöke idegesen megrándult.

— Felség — kezdte emelt hangsúllyal.

— Nos? — sürgette a lázadó s még közelebb hajolt az ablakhoz, mintha éppen valami érdekes mozzanat ragadta volna meg a figyelmét.

— Úgy látom, — kezdte újból a főudvarmester — hogy e pillanatban az államügyek nem érdeklik felségedet.

A lázadó hirtelen megfordult. Gúnyos, átható tekintettel nézett a főudvarmesterre. „No lám, ez a Nedbal, hisz ez most nem is mosolyog“, gondolta magában.

A főudvarmester csodálkozva nézett.

— Nem értem felség — mondotta bosszúsan.

— Mondja Nedbal, miért nem mosolyog mostan? Hiszen maga mosolyogni szokott?

— De felség!

— Sőt akkor is, ha bántani akar. Én azt hiszem, még álmában is mosolyog. És most nem. Furcsa.

— Mért mosolyogjak felség? — s a hangjában tiltakozás emelkedett fel a további érvődés ellen.

— No mert a mosoly az alkalmazkodás művészetének legfőbb eszköze. Egy mosoly ráncában mindég elfér néhány ki nem mondott vélemény. A mosoly gyilkos fegyver is lehet. Hiszen maga tudja, herceg. De mintha elfáradt volna. Már nem mosolyog. Mondja Nedbal, nem volna szüksége egy kis pihenőre?

A lázadó jól ismerte ezt az arcot. Sokszor elüvöltötte népgyűlések szószerkein: „herceg Nedbal a zsarnokság fővezére!“ — És sokszor találta magát szembe vele, amikor akaratának kész műve valami akadályon összeomlott. Ő volt a legveszedelmesebb ellenfél. Kemény, okos, átható szemű ember. És most itt áll előtte. Három lépéssel előtte. A király előtt!

— Felség, ha ez a célzás azt jelenti, hogy mincs szüksége további szolgálataimra . . .

A lázadó arca elkomorlyodott. „Hogy is van hát — gondolta magában. — Hiszen ez a Nedbal mégis csak az az ember, akire itt nékem szükségem van. Egy ember, aki nem fél és meg nem áll. Az én emberem.”

— Nem herceg — mondta aztán leereszkedő jóindulattal — csak szeretném, ha ezután is mosolyogna, tudniillik, amikor én is mosolygok és nem mosolyogna, ha én komoly vagyok.

A herceg meghajította magát.

— Tehát az államügyek? — kérdezte a lázadó.

— A kegyelmi irat miatt... Az igazságügyi hatóságok ugyanis a kivégzés minden külsőségét előkészítették. Az elitelt félóra múlva a vesztőhelyre lép s ott fogja tudomásul venni felséged kegyelmi tényét.

A lázadó az íróasztalhoz lépett. Lassan felemelte a fehér papírlapot, amit néhány perccel előbb X. Nikodémusz király írt alá. Összehúzott homlokkal végigolvasta minden szavát s mikor a végére ért, a feltartott papírlapon keresztül visszanézett a hercegre.

— Nem fogja.

Ez a két szó olyan nyugodtan és érzelemtelenül hangzott el, minden hangsúly nélkül, hogy a herceg az első pillanatban meg sem értette, aztán meg nem akart hinni a fülének.

— Nem értem, felség.

A lázadó hosszában kettétépte a papirost, majd a széttépett szeleteket egymásfelé téve, még egyszer. És a szőnyegre szórta valamennyit.

— Nem fogja tudomásul venni, mert nem kegyelmezek meg.

A főudvarmester hangja élesen felcsattant.

— De felség! ez már keresztülment az elhatározó szervek összes retortáin.

A lázadó a herceg elé egyenesedett.

— Itt csak én határozok. Ez királyi jog.

A herceg megdöbbenve nézett rá.

— Felség — mondta akadozva — nem is volna államrezon kivégeztetni egy embert, akinek az összeesküvésben való részessége nem is bizonyos és amellet annyi népszerű.

A lázadó az asztalra sújtott nyitott tenyerével.

— Hát nem énti herceg, hogy én nem az embert végeztetem ki, hanem az eszmét, mely felmerészkedett idáig, egész a királyi trón magasságáig? Én, herceg, elrettentő és félelmetes példát akarok statuálni.

A főudvarmester olyan hirtelen tette össze két kezét, hogy azok halkán meg is csattantak. Bátortalan kis tapsféleképen. És szeretett volna hátrálni, körüljárni a királyt, jól szemügyre venni tetőtől-talpig. De meg se moccant. Csak a szíve vert hangosabban.

— Mi ez? Talán fél bizony? Ó, herceg Nedbal? A királytól?

Valami ilyesmi történt herceg Nedballal. Egyenesen állt, parancsra-leő szemmel s nagy benső, ösztönös engedelmisséggel lágyult meg a hangja.

— Csupán arra bátorkodom figyelmeztetni felségedet, hogy a királynő öfelsége e kegyelmi tény által óhajtotta a tömegek rokonszenvét maga iránt hangolni. S méltóztatik tudni, hogy a királynő...

— Tudom Nedbal, a királynő szép és hiú asszony.

— De az akarata...

— Ej! ilyet nem ismer az alkotmány. Majd gondoskodni fogunk valami veszélytelen és ártatlan játékról, amiben kedvére kifuthatja magát. És ha ez se használ nagy életöszönének, le fogom törni kemény kézzel. Én mondom herceg, az asszony is paripa, a legféktelebből lesz a legkezelebb. Csak lovas kell hozzá.

A főudvarmester elmosolyodott. A lázadó visszamosolygott rá. Szerette volna szétfeszíteni a karját; nagy izmos életöröm mámorában. Majd fölnevetett vidáman harsogva.

— Hogyisne! asszonyok fognak kormányozni minket. Olyan aztán nincs.

Újból összenevettek.

— És a nép? — kérdezte a főudvarmester ismét elkomolyodva.
— Lázadásoktól tarthatunk.

A lázadó szája haragosan elferdült.

— Kartács és szurony az elégedetlenkedőknek! Csak egy hatalom van: a föltétlen! Mi nem tárgyalunk és nem alkuszunk, mi betöltünk minden partot a hatalom erejével. Herceg! a nép fegyelmelenségében szétszórt cézári erők rejlenek s nyomban egységbe állanak minden gyöngeség előtt.

A herceg helyeslően bólintott:

— Ez az ortodox kormányzati elv az én meggyőződésem is. S ha felséged vállalja...

— Én nem szoktam semmit félig csinálni. Csak bátran. Teljes bizalmam önben.

S ugyanakkor az állami fogház főkapuját felnyitották s szuronyos katonák sorfala közt megindult a bilincsbevert király. A tömegek elnémultak amerre elhaladt s ő mosolyogva ment, szelíden forgatva fejét, jobbra-balra. Tetszett neki a szótlan népszerűség, mely a szívekből áradt feléje. „Máskor — gondolta magában — azért állnak sorfalat körülöttem, hogy ne legyen bántódásom, most, hogy meg ne védhessenek.”

Aztán az örömváltásra gondolt, ha majd megjön az utolsó percben a királyi leirat. Közben felnézett a palota ablakába, ahol a lázadó állt s barátságosan feléje biccentett a fejével. „Szegény ember, mennyi baja lesz még a herceggel”.

Az emberekben megdermedt a vér.

— Még a királynak is felköszönt. Utoljára. Ó! szegény.

A lázadó a nyitott ablakban állt, összefont karokkal, mozdulatlanul, mint egy bronzalak.

A király már fellépett a vesztőhelyre. A bíró az ítélet szövegét olvasta:

Akkor a lázadó hirtelen megfordult s visszalépett az ablaktól. A királynő állott előtte.

— Maga megcsalt, maga hazudott.

Fekete asszony volt. Még mondani akart valamit, de keskeny szája kerekre nyílt s mint vérpiros folt izott fehér arcán. Ruhája kifeszült karcsú teste fölött és sötét szeme megvetéssel sújtott a lázadóra.

Az gyönyörködve nézett rá. Karbafont kezekkel.

A királynő ágaskodott, emelkedett, szavakat nemtaláló haragos lihegésben.

— Szép — mondta a lázadó mosolyogva. — Szép ez az asszony.

A királynő levegő után kapkodott.

— Kérem ne tréfáljon velem... Ha maga briganti vezér volna, aki semmiből tört fel volna ide, mint valami Napoleon, még csak értem ezt a szöszegést... De született király, első úr és gavallér?

A lázadó tovább mosolygott.

— Mint egy párduc!

— És ha én is az állatvilágból venném hasonlatomat, azt felelném: gyáva nyúl! Úgy látszik megint ráparancsolt valaki. Alighanem az a Nedbal. Az a sötétlelkű Nedbal.

— Gondolja?

— Hát tudja az a lázadó, ott lenni... Az legalább férfi... Különb király, mint egy ilyen ember! A király! A nép ura és az enyém!

A lázadó felnevetett.

— Ha tudná, hogy milyen igazat mondott.

A királyné arca hirtelen elcsöndesedett. Sötét szeme kutató figyelemmel mélyedt a lázadó szemébe. Lassan egész eléje lépett. Valami sejtelen villant át homlokán.

— Á! — kiáltott fel halkán.

Majd kitekintett az ablakon s két tenyerét szörnyülködő kiáltással kapta az arca elé. Reszketve mutatott a térre.

— Az uram! A király!

A lázadó mögötte állt, egész közel. Szeme élesen felvillant, két keze leszorította az asszony csuklóját s áthajolva vállán, megcsókolta száját.

— Ilyen asszony! Párduc!

A királyné szétzilált hajjal kitépte magát.

— A lázadó! Segítség a lázadó!

— Hallgasson! — kiáltott rá a férfi s a királyné kezét megragadva, térdre kényszerítette maga előtt.

— Itt csak én vagyok az úr, parancs, király! — mondotta fenyegetően a harag mélyéből.

A királyné felszisszent s kicsivé kuporodva omlott össze a földön.

S odalent a király csodálkozva jártatta szerteszét elrémült szemét. Valami szörnyű felismeréssel és mégis hitetlenül. A mozgóképteátrumok is eszébe jutottak, ahol ő is látott hasonló jeleneteket, de azok jól végződtek. „Mi történik itt tulajdonképpen?” A hóhér hirtelen nyaka köré dobta a hurokot. „Nem, ez lehetetlen, ez csak tréfa.”

— Emberek, én vagyok a ki... .

De már nem mondhatta tovább.

Egy távoli utcasarkon felüvöltöttek az emberek. Az ordítás és dobogás vad zsvájába egyenletesen kattogni kezdett a gépfegyver.

A királyné megremegett a földön. Félve és borzongva simult a lázadó mellé, feje alázatosan emelkedett feléje.

— Vége a forradalomnak — mondta tompán a lázadó.

A királyné öt újja körülsímogatta a lázadó kezét s szorosan megkapaszkodott benne. Az lassan lenézett rá. Sajnálkozó gyöngédséggel simogatta fejét, mint valami megjuhászodott állatét.

— Hidd el — mondta melegen — az élet edzi az igazi királyokat.

S a királyné nedves ajka a lázadó kezére tapadt. Könnyei is odahullottak. Először halk, aztán kitörő sírás rázta testét.

— Ó! te kegyetlen, te erős ember.

Sírt, de szíve már új mámor lázában dobogott.

(Budapest.)

Szitnyai Zoltán.

KÖLCSEY MANÍRJÁBAN.

Lányka, tündér kellemidnek
Ékes vonzata,
Hív tüköre érdemidnek
Szívemig hata.

Hol eddig kilentz Músával
Apoll nyögdcisélt,
Most Cythere galambjával
Amor szárnyra kélt.

Oh a tegzes kis isteni
Gyötri mellyemet,
Ha nem regulázza senki,
Utóbb eltémet.

Tekints hát a szánandóra,
Lányka, kegyesen,
Elméld, miképp minden óra
Tünik sebesen.

Biborát az ifjúságnak
Míg nem hullatád,
Nyiss kebled a bájvirágnak,
Mit az élet ad.

(Budapest.)

SZERB ANTAL.

ÉN, ADY ENDRE.*)

Ahelyett, hogy szennyesét teregetnők ki, mentsük őt lelke mélyén szunnyadó naivságával, szép mesével, mellyel egy fiatalon feloszlott esendő embert, aki nagy poéta volt, menteni illik. Higyjük el, hogy minden tartozását pénzben is megadta volna, ha módjában lett volna. Higyjük, hogy a száműzött fejedelem szerepét játszotta, aki máról holnapra elvesztett trónjához jut, megjutalmazza jóltevőit s göggel vágja oda: *Mehettek, nincs szükségem rátok!* Hibája-é egészen, hogy a száműzés holtáig tartott? Ne tagadjuk meg tőle, az álmok fejedelmétől, ezt a sovány, gyermeki menetséget. Higyjük el, hogy nem becsületét vesztette el, csupán becsületének látszatát, ami a legnagyobb társadalmi bűn. Hozzuk fel védelmére, hogy sok más író, semmivel sem jobb nála, csupán ügyesebb és szerencsésebb, a kettészakadt társadalom mindkét rétegében boldogult, idvezült s finomabb és ravaszabb formák közt jutott pénzéhez, melyet Ady mindhaláláig csak várt. Mert pénze, valóban sok, sohasem volt s ő mindig csak *morzsáit* kapta a *dukált arany*nak. Mentsük őt „sorsának ellopójával“, a disznófejű nagyúrral, aki holmi tőzsdespekuláns képében csorgatta ki duzzadt tarsolyából azt a pénzt, mely Adyt, a költőt, joggal megillette volna.

A költő élete, élő szava sokszor csak dadogás: lázas készülődés egy nagy vallomáshoz. Amit mond, amit tesz, egyeztetésre, felülbírálatra szoruló első fogalmazás, tele törléssel, sokszor az olvashatatlan-ságig. Műve: az utolsó. Ady, az ember, holta napjáig sem tudta magát kimagyarázni. Elvérzett, bemocskolódott a magyar dilemmákban. Emberi gyarlóságának torzított képét minden közkézen forgó vagy eztán nyilvánosságra kerülő s örökké tisztázatlan adathalmaz helyett *költészete* enyhíti igazivá, valóvá.

Ady a legönzöbb, legegocentrikusabb lírikusunk, Magát szereti a szerelemben, magáról mintázza fajának képét s hitetlen Tamásként vergődik Isten-hitéért. Költészete megdöbbenő, brutálisan őszinte önvallomás. Csak élménye van, semmi más. S minden élmény, legyen az nő, haza, Isten, ha még oly közös emberi is, nála mindenkor az első személy szinte profán közvetlenségével fejeződik ki. Ady szerelmi lírája? Mily furcsán hangzik ez. Inkább azt írjuk: *ÉN és a nő*. Ady hazafias versei! Inkább azt írjuk: *ÉN és a hazám*. És Isten-versei. Valóban ez a helyes elnevezés, ha „vallásos“ költészetéről beszélünk. *ÉN és az Isten*. Mindenütt a tüntető *ÉN*. Ez a legkülönösebb magyar *ÉN* Ady ifjúkori verseiben még hagyományos hatások, kölcsönzések limloma közt botorkál. Aztán hirtelen megizmosodva a legőszintébb, legönzöbb, legtermészetesebb sorrendben vonatkozik az Élet három nagy problémájához. Isten csak az első rendetlen szívveréssel jut igazán szóhoz Adyban, a pogány-keresztényben, a paraszt Apollóban.

---

*) Második közlemény.

Én és a Nő.

Ady rendkívülinek, titokzatosnak, egyetlennek, a jó és a rossz végletének érzi magát. Természetes, hogy nőinek is ez a végzetük. S még egy: hogy Adyt szolgálják. Anyja csak azért volt olyan szép, hogy megteremje, megfoganja a legbizarabb, legszomorúbb fiút, az átok sarját, a pacsirta-álcás sirályt. A költő exotikus színeket használ, hogy egy tisztas falusi szépséget különössé, rendkívülivé tegyen: dió-szeme lángban égett, csipője ringott, a büszke kreol-arca vakított, szeme, vágya, eper-ajka, szívecsókja mindig könnyes... Szinte halljuk a kísérő mennydörgést, Ady tragikus, fenséges születésekor. Léda alakja, lelke, egész mivolta Ady lelkének visszfénye. Viszonyuk merő érzéki gyötörődés és szomorúság, meddőség, egy meg nem születő, másokra szállt gyermek siratása, felleg-bölcsőjének ringatása. Látványos átokvertség, tündökletes mártir-glória. Ő és Léda két kárhozott angyal. Ha Lédával a bálban megjelennek, boldog mátkapárok futnak előlük s a termen a halál szele fúj át. Ady Lédára aggatja rendkívüliségének sok-sok fejedelmi díszét, hogy majdan, a szakítás kegyetlen józanságában, visszakövetelje tőle egytől-egyig, feledésének gazdag úr-palástját kívül. Léda szeme áldott csodáknak tükre, mert őt nézte, Adyt. A legszebb asszony, mert őt szereti. A könnyek asszonya, akár az édesanyja. A szfinkszek asszonya. Szent talány, mindig új. Pusztító asszony. Mondjuk ki: adys asszony. Egészen a maga szenvedélyéhez hangolja, a maga képére teremti újra. Lédából is szirtéken járó, szótlán csókú, megszólalásra zuhanó árnyék lesz, a meséké, a hallucinációé. Léda minden hatalomnál hatalmasabb, Ady jóvoltából. De azért hiába kísért hófehéren. A költő a leghavasabb, legszebb éjen is beszenyezi, saját lelkéből felcibálja, befoltozza gyámmal, váddal, bepaskolja mérges csalánnal. Aztán kikacagja Léda árnyát, feléje fúj s elbocsájtja. Lédának ki kell vetköznie csöndes, asszonyi gesztusaiból. Illatos haja nagyon is síma, fehér nyaka nagyon is fehér: rajta, átkozza, marja őt és sikoltson! Nyugalom, szelíd béke, kéz a kézben? Ritka élmény a Léda-versekben. Csókos ütközetek dúlnak itten. Két lankadt szárnyú héjamadár ők, egymás húsába bele-tépők, lehullók az őszi avaron. Ebben az ujjongásban van valami a temetési kar énekéből. Ady úgy szeret, mintha először és utóljára szeretne. Az elkésétség mohóságával, a hirtelen elmúlás remegésével. Inkább hideglelés ez, mint szerelem. Szinte azt hisszük, hogy Ady szerelme könnyebb testi sérülésekkel jár. Örök csókvágy s mégis csóktalanság. Léda mimeli a költőt, fokoznia, túloznia kell magát. Léda, akinek zsarnokiságát Ady annyira emlegeti, tulajdonképpen Ady szeszélyének rabja. Ady vezeti őt s mindenütt Ady van elől. A fiatal költő rohan, rohan, rohan fekete paripán, ifjú isten, ura erőnek, ölni gyáva cenneket . . . míg Léda valahol hátul kullog s a vers utolsó sorában csendül meg a neve. Ez a Faust-Ady hamar magára hagyja nőjét, mihelyt az érzéki zsbongásnak vége. Faust-Ady fekete hold éjszakáján, élet, bor, asszonyok múltán, egyedül, félig halottan fekszik egy romantikus tájon. Árnyékok, asszonyok kara veszi körül.

Árnyékok kara:

Csírátlan csókok csillagos rendje,
Örvények, vágyak, nagy áldomások,
Ember-sors titka s kicsike tett:
Ez volt ő.
Alleluja, alleluja,
Nádas Ér partján született.

Asszonyok kara:

Aludj, aludj,
Aludj, te szegény,
Dalos szomorú,
Gyöngé szomorú,
Csókos szomorú,
Csunya legény,
Barna legény,
Aludj, aludj.

Árnyékok kara:

Im, jött Keletről, Nap fia szinte.
Táncos csillagok csalták Nyugatra.
Hagyjuk aludni. Megérkezett.
Bús útját,
Alleluja, alleluja,
Kínna! rakták ki asszony-kezek.

Hol maradt Léda? Névtelenül lappang, a vers végén. Rossz asszonynak mondja a költő, aki ébren, kevélyen őrzi a szívét. Nem udvarias szerelmes ez az Ady. Petőfi gentleman hozzá képest.

Lédának különös utakat kell megtennie. El kell mennie Bihar vezér földjére a költővel, ki a sírokat törli, a holtakat serkenti. Lédának halott arának kell lennie, temetésdit játszana, mert kedvese: halott mátkafi. Bús asszony-sírkőnek kell lennie Ady sírjánál. Két szép nyomorult ember ők. Lakodalmas házuk a temető. Koporsóban fekszenek mindketten. Léda a legjobb. Léda a legrosszabb. Vágyik rá s szeretne elszakadni tőle. Sem vele, sem nélküle nem tud élni, éveken keresztül. Fut tőle, mint önmaga elől. Azt kívánja, hogy a vonatok, melyek hozzá viszik, járjanak rosszul. Csak jönne más asszony! — halljuk már az *Új versek*-ben, a Léda-szerelem tavaszán. Petőfi halhatatlannak hiszi szerelmes dalait, mert a mennyből eredtek, a lányka kék szeméből. Nem tudja, minek nevezze kedvesét s a legtúlzóbb jelzők közt válogat. Petőfi, a tizenkilencedik század legszenvedélyesebb önérzete, beteg szellőként suttog a kedves mellett s haragos dalai megszelídülnek egy nagy érzésben, a szerelem rózsaláncai közt. Azt mondja, hogy a lányka egyetlen pillantásában több poézis van, mint valamennyi versében. A *Szeptember végén* elégikus ifja egészen jelentéktelen ember is lehetne: Petőfi csak a vers művészetében van

jelen. Ady is forrón keresgél a szavak közt, melyek Lédára jellemzők. S milyennek látja, nevezi őt? Angyalmak, ördögnek, sőt — Baudelairei merészséggel — tunya dögnek, stb. Ime, a rajongás, a féktelen fantázia két lehetősége: ott az istenítés káprázatos fénye, itt az átokvertség, a jóság-rosszaság női ikerszörnyetege. Mindkét nő felső fokot kap. Petőfié tündéri bűbajt, Adyé ördögi, angyali keveréket. Vajjon az Élet Júliája és Lédája ennyire különbözött egymástól?

Ady beteges kacagástól, görcsös fuldoklástól visszhangos Lédaszimfóniájából csak elvétve száll a hegedűk békült hangjaival egy-két szerelmi dal. Ady király s Lédát királynővé koronázza, ócska konflisuk udvari fogattá szépül, a nép miattuk tolong a boulevardokon s alázattal hódol az isteni, szerelem-verte párnak:

Királyném, kigyúltak a lángok,
Aranyos hintónk, íme, száll,
Ma a nép közé vegyülünk el,
Te a királyné s én a király.
Lásd, ez a fényes kocsitenger,
A villámfényes fák alatt
Mi érettünk hullámszik, fénylik,
Hogy téged s engem lássanak.
Királyném, bocsásd le a fátylad:
Ma este kegyosztók leszünk.
(Döcög, döcög az ócska konflis
És mi sápadtan reszketünk.)

Királyném, megölnek a vágyak.
Sohse vágyott, mint te meg én,
Földi pár úgy az élet-csúcsra
És sohse volt még ily szegény.
Vágy, élet és sugár a lelkünk
És utunk mégis koldus-út,
Jogunk van minden fényességhez,
Amit az élet adni tud.
Király vagyok és te királyné,
Hát trónunk sohse lesz nekünk?
(Döcög, döcög az ócska konflis
És mi sápadtan reszketünk.)

Mennyire elűt ez a vers Ady vértolulások, vonagló Léda-verseitől! A gesztus itt is fejedelmi még; látszik, hogy ez a pihenő, pihengő pár a szerelem önkívületének tetőfokáról szállt alá s keveset fog időzni a „völgyi erkölcsök tisztos, síma útján“. De ez a néhány pillanat egészen idegen az Ady-olvasónak. Nem hallja a végzet mennydörgését, nem érzi az átok lidércnyomását, csak valami végtelen, szomorú, édesbús életvágyat. Ady még lejjebb száll egy későbbi költeményében: eljut az átlagember, a szerelmes ember, a szerelmétől elvált szerelmes közös hangulatához:

Tengerpart, alkony, kis hotel-szoba.
Elment, nem látom többé már soha,
Elment, nem látom többé már soha.

Egy virágot a pamlagon hagyott,
Megölelem az ócska pamlagot,
Megölelem az ócska pamlagot.

Pariümje szállidos csókosan körül,
Lent zúg a tenger, a tenger örül,
Lent zúg a tenger, a tenger örül.

Egy Fárosz lángol messze valahol,
Jőjj édesem, lent a tenger dalol,
Jőjj édesem, lent a tenger dalol.

A daloló vad tengert hallgatom,
És álmodom az ócska pamlagon,
És álmodom az ócska pamlagon.

Itt pihent, csókolt, az ölembe hullt,
Dalol a tenger és dalol a mult,
Dalol a tenger és dalol a mult.

Szép vers. Azt mondhatnók, hogy legkitünőbb kabaréversek közül való. Heltai Jenő is megírhatta volna. Nem jellemző Adyra. Nála nem a boldog vagy boldogtalan szerelmet látjuk, vágyalt, epe-dést, beteljesülést vagy a csalódás keserűségét, az elválás éles kínját. Nála a szerelem fizikai és lelki átka kísért, a szerelem kielégíthetlenségének, meddő vergődésének átka. Ady szerelme az örület rendellenségével hat; érzéki tobzódás, az elalvás határán járó lankadság s harsogó önimádat ennek a skálának három fő hangja. Kísérjük el Adyt és Lédált egy csókos ütközet, az egymás húsába tépés deliriuma után. Otthon vagyunk, a költő szülőföldjén. A legszebb séta ez, bölcső-helye körül. Ady, aki nem tud szerelmes verset írni kedveséhez, annál szebbet dalol önmagához. S a vers legutolsó sora hág, hogy be ne teljék a maga rendkívüliségével:

Ez itt a Bencze, látod-e?:
Szelíd, széles domb s méla lanka,
Tán klostrom állt itt egykoron,
Bencze-nap éjén köd-torony
Fehérlik s kong sülyedt harangja.

Ez itt az Ér, a mi folyónk,
Ős dicsőségű Kraszna-árok.
Most száraz, szomorú, repedt,
Asszonyom, tépjek-e neked
Medréből egy-két holt virágot?

Ez itt a Kótó, volt falu,
Elsüllyedt vagy turk horda dulta,
Csupa legendák és jelek.
Itt akartam járni veled
És most gyerünk be a falunkba.

Ez itt falu, az én falum,
Innen jöttem és ide térek.
Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajtavan,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.

Ez itt pedig magam vagyok,
Régi tüzek fekete üszke
S fölöttünk végzet-szél füttyöl,
Szaladj tőlem, átkozz, gyűlölj,
Avagy légy rám újjongva büszke.

Ime, itt csúcsosodik ki Ady Léda-költészete. Önnön maga kultuszává lesz. A nagy sorsra született költőnek az asszony is csak udvarhölgy lehet. Lédának két lehetősége van: átok vagy újjongás. Mást nem tud tőle kérni Ady, természetének, egész mivoltának két végső pólusa szerint. Azaz: vagy hagyja el őt a nő, vagy hódoljon be s ő az első helyet adja neki a kíséretében. Ime, a magába szerelmes Ady a Júliába szerelmes Petőfivel szemben. Ady nem megy a nő után: az jön érte. A szerelemben pedig mindig a meghódított parancsol; ezért úr Ady, a szeszély, az asszonyi kiszámíthatatlanság háttáráig. S hamar be is telik a nővel, mert csak a testét táncolta körül, mint egy beteg fetisimádó, de a lelkébe nem pillantott soha. A hímnek mekkora gögje lappang ebben a három sorban:

Ők a semmiség és a világ
S nekik viszem az Élet-vásárból
A legszebb vásárfiát.

Asszonyai még stílusához is alkalmazkodnak. Egykor, ha majd ezek a levelek napfényre kerülnek, bőven lesz részünk adys szerelmes levelekben. Csak Bertukanak, Ady későbbi feleségének leveleit kell átfutnunk. Ime, néhány sor: „Éreznie kell ott messze, a tudós doktorok fennhatósága alatt, hogy egy kis lány kérlelhetetlen zsarnoksága, szomorú és lemondó szilaj vígsága fonódik át a nyakán... Én végtelenül szeretem s tegnap-ébredő furcsa, kicsi lényem igazi melegét teszem a lába elé“.

(Budapest.)

(Folytatjuk.)

Vajthó László.

GYÜLÖLET.

Én gyűlölöm őket:
A gyönyöreivüket,
Kik így élnek,
Szívüktől nem félnek.

Előre, előre:
A jó legelőre,
Éhomra és telten,
De soha leverten,
Habzsolni az ételt,
Sziürcsölni a csókot . . .
Ki bírta, az marta,
Sohasem csalódott!

Én gyűlölöm őket,
A perczszeretőket,
Kik élnek a mának,
Sok könnyű csodának,
Nincs bánatuk, nincsen,
Nincs örömük, nincsen
És Istenük sincsen!

Az éjben egy fáklya:
A lélek! Nem látják,
Az álmot, a vágyat,
A könyvet nem várják;
De erejük lendül,
Nótájuk felcsendül . . .

(Budapest.)

Hangos hegedűvel,
Mit gond sohsem nyű el,
Csak mennek előre,
Előre, előre!

Én gyűlölöm őket:
Étvágszeretőket,
Sohsem remegőket,
E kis ámitókat,
E víg számítókat,
A szürke kúszókat,
Nyílt kaput zúzókat . .
Ők futnak csak egyre,
Nem jutnak a Hegyre!

Fürödjenek csak meg
A földnek porában,
Fulladjanak meg ők
Az élet borában,
Csak nyeljük a csókot
Lihegve és telten . . . .
Más földért, más csókért
Szomjazik a lelkem!

Én gyűlölöm őket:
E gyönyöreivüket,
E földszeretőket!

VIDOR MARCEL.

WILLIAM BLAKE.*)

Ha e világ Istene, a Biblia Istene, gonosz Isten, akkor szolgálai, az angyalok is gonoszok, és ellenségei, az ördögök, az igaz és jó szellemek. Ez a distinkció Blakera nézve igen fontos volt, mert hiszen naponta érintkezett angyalokkal és ördögökkel, amint a *Marriage of Heaven and Hell* emlékezetes víziói tanúsítják. Az itt megjelenő angyalok valóban rendkívül ellenszenvesek: nyárspolgári törvénytiszteletükhöz még bizonyos önelégült nagyképűség is járul; nem csoda, ha Blake művészeleke nem tudta őket elviselni.

„Általában azt találtam, hogy az angyalok hiúságukban mindig úgy beszélnek, mintha egyedül ők lennének bölcssek; ez az elbizakodott szemtelenség a szisztématikus okoskodásból ered“. ³⁶⁾ Az angyalok, mint minden nyárspolgár, racionalisták. De nem javíthatatlanok: Blakenek sikerült egy angyalt megtérítenie a maga igazára. „Ez az angyal, írja, aki most már ördöggé vált, különösen jó barátom; sokszor olvassuk együtt a Bibliát pokoli vagy ördögi értelmében, melyet e világ még meg fog kapni, ha jól viseli magát“. ³⁷⁾

Angyaloknak és ördögöknek ez a szerepcseréje nagyban hozzájárul Blake érthetlenségéhez, — ez a megfordítottság okozza, hogy, amint C h e s t e r t o n mondja, „Blake leírja egyik legkolosszálisabb meggyőződését és az átlagolvasó azt hiszi, hogy sajtóhiba“. ³⁸⁾

Mindez csak szeszélynek és különcködésnek tűnik az olyan ember szemében, aki nem szokta meg, hogy angyalokkal vitatkozzék és prófétákkal ebédeljen, mint Blake. De ezeknek a barokkosan elcsavart gondolatoknak megvolt a mélységes lélektani alapja, aminthogy minden gondolat csak a lelki élmény fura csavarulatait követi, sötétben tapogatózva. Magyarázatot ad Blake sátánosságára egyik titokzatosnak látszó kijelentése, melyet eddig egyik kommentátora sem méltatott:

Amikor a Gondolat barlangokba van zárva,

Akkor a Szerelem a legmélyebb pokolban mutatja gyökerét. ³⁹⁾

Amikor az erkölcsi világ a büntudat láncában nyög, az igazi szerelem, az ős Erosz, bűnnek van nyilvánítva — és ezért áll Blake a Pokol pártjára: az Erosz pártjára, szemben az angyalokkal. A Szerelem az a pont, ahol Blake támadása a Törvények és a Büntudat ellen legerősebben lép fel. És egy furcsa paradoxonnal Blake, a misztikus, a szabad-szerelem apostola lesz. Az egész *Songs of Experience*-t ennek a gondolatnak szentelte; de végig az egész blakei oeuvreben, Szabadság alatt első sorban mindig a Szerelem szabadságát kell érteni.

*) Befejező közlemény.

³⁶⁾ *Marriage of Heaven and Hell*, Ed. Yeats p. 190.

³⁷⁾ U. o. p. 193.

³⁸⁾ Chesterton (l. bibl.) p. 143.

³⁹⁾ *The Four Zoas*, ed. Sampson, p. 356.

Semmiféle nép kiválóbbjait nem foglalkoztatta annyit a szabadszerelem, mint az angolokét, — talán mert sehol sem olyan szigorú a nemi élet morálja. Blake fiatalabb kortársa, William Godwin (1756—1836), a szabadszerelem theoretikus alapvetője, leánya pedig Shelleyvel megvalósítja Svájcban a teoriákat, a hármásban való házasságot, az angol publikum hatalmas, felháborodott érdeklődése mellett.⁴⁰⁾ De ezek „szabadgondolkodók” voltak — hogyan egyeztette össze azonban az áhitatos Blake a szabadszerelmet vallásával?

Minden misztika életigenlés. Ennek csak látszólag mond ellent az aszkézis, mellyel a nagy misztikusok magukat sanyargatják, — a misztikus számára az aszkézis nem öncél, nem is érdemszerzés, hanem csak eszköz: praktikus előkészület a misztikus élményre, az ekstázis életigenlő gyönyörűségére. A misztikus a végtelenig felemagasztosult életpillanatok hívője: az ekstázis pillanata nem áll kívül az életen, mint valami túlvilág, hanem az élet legmagasabb határértéke épen, a misztikus mennyei boldogságot élvez ezen a földön, nem tagadhatja tehát egészében a földi életet és gyönyörűségeit. A nagy misztikusok írásai tele vannak az érzéki öröm kifejezésével. A misztika a vitalizmus egy fajtája. „Minden, ami él, szent”, mondja Blake.

Amit szerelemnek hívnak, szintén eksztatikus pillanatok kerete, misztikus élmény, úgy lehet, annak, aki a misztika módján tudja átélni; és minden ember számára a legegyszerűbb út az ekstázis felé. Az álomszimbolikában, a pszichoanalízis tanítása szerint, coitus és ekstázis szimbolumai egybeesnek; rég ismert dolog, hogy misztikusok és alchimisták a misztikus élmény szimbolumául a coitust használják: az Egyesülést. Ilymód került Blake tanépületébe a szabadszerelem. A Szabadság törvénytörő kultusza és a misztikus élmény mindenföldrőltsége ebben a posztulátumban csúcsosodnak ki.

Blake biográfusai tudni vélik, hogy megvolt az „élmény-alapja” is Blake házasságellenes periodusának, mely 1790—1795-ig tartott. Mindenekelőtt keresztül akarta viinni a gyakorlatban is elvét, hogy a szerelemben nem szabad semmi rejtettnek, titokzatosnak lennie; csak a büntudatos, a megváltatlan ember rejtőzködik szerelmével és rejtőzködése által lesz a szerelem bűnné. Egy ízben Blaket barátja, Linnel meglátogatta és őt és feleségét a lugasban találta, ahol teljesen meztelenül ültek, az *Elvesztett Paradicsommal* a kezükben, melyből váltakozva olvasták fel Ádám és Éva paradicsomi dialógusát. Linnel zavartan vissza akart vonulni, de Blake nem engedte: „Miért szégyeli magát? Hát a paradicsomban nem így volt?”⁴¹⁾

Vallomásszerű, nem prófétikus, kéziratban maradt versei (*In a Myrtle Shade, My Pretty Rose Tree, a William Bond*-ballada stb.) azt bizonyítják, hogy egy időben minden elméletől és próféciától függetlenül nagyon terhesnek érezte a házasság „édes igáját”:

⁴⁰⁾ Blake ismerhette Godwint, hiszen feleségének, Mary Wollstonecraft-nek egy művét illusztrálta.

⁴¹⁾ Gilchrist i. m. 112. pp.

Why should I be bound to thee,
O my lovely myrtle tree?
Love, free love, cannot be bound
To any tree that grows on ground.⁴²⁾

És elvágódása a mirtusfától, úgy látszik, nem volt egészen személytelen és tárgyitalan. Ezt mondja már D. G. Rossetti is: „Tudvalévő, hogy a féltékenység árnyéka, a megalapozatlanságtól nagyon távol, egy pillanatra ráhullott szegény Catherine Blake házasságára és megállapított, hogy ez a féltékenység egy borzasztó és nehéz válságban teljesedett ki”.⁴³⁾ Ellis és Yeats többet is tudnak: „Azt mondják, hogy Blake, ótestamentomi modorban, háztartását egy ágyassal akarta kibővíteni, de feladta ezt a tervét, mert Mrs. Blake nagyon sírt”.⁴⁴⁾ Amin legfeljebb Blake csodálkozhatott.

8.

Blakenél, mint Dantenál és mint az álomban — (álomképzés és misztikus költészet oly közeli rokonok) — mindennek három értelme van. Van először is egy szó szerinti értelme. Ez az, amit a Blake-kutatók leginkább elhanyagolnak.⁴⁵⁾ Nem veszik észre, hogy a prófétikus könyvek végtelen harcai szó szerinti harcok lehetnek, a világot teremtő és természeti erők harcai; hiszen a természetfilozófia kora ez, Baader, Novalis és Schelling lélektőszomszédságában vagyunk; a *Faust* második részét is a ma már nehezen érthető, de akkor nyilvánvaló és szó szerint érthető természetfilozófiai spekuláció teszi homályossá. Ezen az értelmén kívül van egy emocionális értelme, vagy inkább tendenciája: a lázadás, a Szabadság, a szabadszerelem prófétizálása. És van egy harmadik értelme is: a lélektani. Berger is a mithikus alakokat lélekállapotok szimbolizálásának tekinti.⁴⁶⁾ Minden misztikus írás lélektani tárgyú: Dante mystico viaggio-ja is tulajdonképpen a léleknek önmagában, az önmaga mélységeiben és magasságaiban való utazását ábrázolja, míg nem eljut az önmagában székelő Isten elé, az Unio Mystica-ig.

Ezért igaza van Helene Richternek, mikor a szabadszerelemre vonatkozó versek értelmét úgy mélyíti el, hogy ezek szerinte a tudatalatti rétegek felszabadítására vonatkoznak, a szabad szerelem csak kiragadott konkretizálása. Minden Váagnak, ami a tudatalatti nagy lélekpincékben szunnyad — ezek a versek harcosai a nagy romantikus forradalomnak, mely a költészet fundamentumát egy emelettel lejjebb ásta bele az emberi lélekbe és felszabadított, mond-

⁴²⁾ Miért lennék én hozzádkötte, ó én kedves mirtusfám? a szerelmet, a szabad szerelmet nem lehet megkötni, semmiféle fához, mely a földön nő. Ed. Yeats p. 102.

⁴³⁾ Gilchrist i. m. II. 87.

⁴⁴⁾ Ellis and Yeats p. 115.

⁴⁵⁾ Kivéve Bergert.

⁴⁶⁾ Berger i. m. 144. pp.

hátóvá tett lélekrétegeket, melyek eladdig hangtalanok voltak, mint az alvilági sivatagok a *Milton* sokat emlegetett költeményében.

Blakenek a lélektani felismerései, vagyis a tudatalatti felszabadítása, egyuttal művészetelméleti forradalom is, gyakorlatban és elméletben egyaránt, a *romantika* első nagy fegyverténye. Gyakorlatban: mert verseibe beleszabadítja fantáziáját minden visszatartás nélkül és nem rösteli, hogy eksztázisában verseibe hurcolja az ősi, leláncolt, hangtalanságra ítélt démoni erőket is; elméletben: mert versei rejtett példázatokkal és nyíltan hirdetik, hogy így is kell tenni. Ami a politikában a francia forradalom, ami a társadalomban a szabadszerelem, az a költészet területén a Fantázia lázadása, a preromantikus, a romantikus lázadás.

A preromantikus lázadás első rohama a racionalizmus ellen irányul. Blake gyűlölte *Bacon*t, az empirizmus megalapítóját, mert hiszen a tapasztalás csak a látszatvilág hazugságaira vonatkozik, az igaz világ megismerése csak intuitív úton történhetik; gyűlölte *Newton*t, mert mechanizálta a világegyetemet, mely eleven és szabad erők játéka; gyűlölte a görögöket, gyűlölte *Dryden*t és *Pope*ot, akik a költészetet görögössé, racionálissá tették; — mert „a görög forma matematikai forma, a gót forma eleven forma. A matematikai forma örök a gondolkodó értelemben; az élő forma örök létezés.”⁴⁷⁾ „Homeros és Ovidius, Plato és Cicero elloptott és elferdített írásai, melyeket minden embernek meg kellene vetnie, csellel kijátszattak a Biblia felsége ellen; de mikor ideje eljő, hogy az új kor megnyilatkozzék, minden rendbe jön és a régebbi és tudatosan és bevallottan inspirált emberek művei ismét elfoglalják méltó helyüket és az Emlékezet Leányai az Inspiráció Leányaivá válnak.”⁴⁸⁾

Az *Inspiráció*: a preromantikus kötéltáblák második ígéje, a romantikus forradalom második és döntő rohama. Blakenél az inspiráció többet jelent, mint művészetet, eszközt műalkotások létrehozására. Valamint *Novalis* köre bizonyos teremtmény, nem csupán művészileg, hanem az objektív világban teremtmény erővel tulajdonított az inspirált, eksztáziált fantáziának (mágikus idealizmus), Blake is metafizikai szerepet tulajdonít neki: az inspirált ember legyőzte a benne lappangó kísértetet, a bűntudatot, mely egyúttal az abszrakt, spekulatív értelem. Az inspirált ember a megváltott ember, a boldog ember, az egyedül igaz ember és az emberiség fejlődése az, hogy idővel mindenki leveti kísértetrészét és inspirált emberré válik. Éppen ezért: jó kereszténynek lenni annyit tesz, mint inspirált művésznak lenni; Krisztus és az apostolok is azok voltak.⁴⁹⁾ Az inspirált művész átlát a Látszaton a Lényegig és belátása útján világok harcában vesz részt; művészetével, mely az Igazat ábrázolja, győzelemre viszi az Igaz ügyet.

⁴⁷⁾ Ed. Sampson p. 431.

⁴⁸⁾ *Preface to Milton*, ed. Sampson p. 369.

⁴⁹⁾ *The Descriptive Catalogue*. Ed. Yeats.

Blake inspiráltsága lélektani szempontból tekintve elsősorban kettős látásában nyilvánult meg. „Aki nem képzel (fantaziál) erősebb és jobb vonalakban és erősebb és jobb megvilágításban, mint amilyent veszendő és halandó szemével láthat, nem képzel egyáltalán. E mű festője állíthatja, hogy minden elképzelése mérhetetlenül tökéletesebbnek és pontosabban szervezettnek látszik neki, mint bármi, amit halandó szemével látott“.⁵⁰⁾ Látomásának objektív valóságában feltétlenül hisz, ellentétben a megvetett racionalista művész-szel, kinek víziója csak az emlékezetből kombinálódik.

Ami Lenni látszik, Van: azoknak, akiknek
Lenni látszik, és terhes a legszörnyűbb
Következményekkel azoknak, akiknek Lenni látszik.⁵¹⁾

De Blake inspirációja nem volt pusztára vizuális; ismerte a verbális inspirációt is és erre vonatkozó vallomásai sokkal furcsábbak, — aminthogy általában mint festő, sokkal normálisabb volt, mint költői minőségben. Több helyen a legnagyobb határozottsággal állítja, hogy műveit szellemek diktálása alapján írta; — az inspiráció tehát abban az extrém formában lépett fel nála, mint egyes szent könyvek íróinál, pl. a *Septuaginta* fordítóinál, a legenda szerint. „Ezt a Költeményt (*Jerusalem*) közvetlen diktálás alapján írtam, tizenkét vágy olykor húsz és harminc sort egyszerre, előzetes elmélkedés nélkül, sőt akaratom ellenére. Az idő, melybe írása került, ilymód nemlétezővé vált és itt van egy hatalmas költemény, amely egy hosszú élet munkájának látszik, pedig minden fáradság és erőfeszítés nélkül jött létre. . . . Dicsérhetem, miután nem merem állítani, hogy több vagyok, mint írnok; a szerzők az Öröklétben vannak“.⁵²⁾

Ilymód Blake valószínűleg meg legszélsőségesebben a romantikus esztétika fő posztulátumát; ő volt a leg„ihletettebb“ költő. A szélsőségek mindég a mozgalmak kezdetekor a legszélsőségesebbek.

9.

De az ember nem állhatja meg egy kis szkeptikus mosoly nélkül. Vajon miféle szellemek diktálhatták Blakenek ezeket a többé nem is jó verseket? Vajon igaza van *Chesterton*nak, aki Blake késő korának költője és gondolkodója bűneit már nem Blakenek tudja be, hanem annak, hogy rossz társaságba keveredett: mindenféle jött-ment szellemek közé? Mi a lélektani magyarázata Blake inspirációjának?

Mindenekelőtt megállapítható, hogy az inspiráltság foka Blakenél különböző periodusaiban különböző volt és egyre növekvő természetű. A *Poetical Sketches*-t még abban a fok-

⁵⁰⁾ U. o.

⁵¹⁾ *Jerusalem*, ed. Sampson p. 361.

⁵²⁾ Levél Buttshöz, Gilchrist p. 185.

ban írta, melyben minden tehetséges költő írja műveit; tudata még erősen rendszabályozta alkotását. A *Songs of Innocence*, *Songs of Experience* és a korábbi prófétikus könyvek írásakor, azt gondoljuk, elért odáig, ahová csak a nagyon nagy, igazán megszállott költők jutnak el: amikor tudatos és öntudatlan rétegek, gondolat és képalkotó fantázia, a rendező formakarat és a belső chaosz öszgazdagsága teljes összhangban vannak, teljesen átjárják egymást, a lélek a Novalis által posztulált romantikus boldog időt éli, „amikor ébren álmodik és álmában ébren van”. Végül pedig a későbbi prófétikus könyvekben túllép ezeken a határokon is, melyeken költő még nem lépett túl, és ezzel meg is szűnik költő lenni, hanem *médium* lesz. Amivel nem akarjuk azt mondani, hogy valóban szellemi diktálásra írt, csak azt, hogy a médiumnitás állapotában írt; tehát tudatának lehető teljes kikapcsolásával, — ahogy a pszichológia hívja, automatikusan.

Médium-írást a pszichológia sokat ismer. Legnevezetesebb író-médium bizonyos Helene Smith volt, kiről Flournoy genfi egyetemi tanár írt könyvet.⁵³⁾ Helene Smith megszállottságában két hatalmas regényt költött, illetőleg élt át, az egyiknek Marie Antoinette volt a hősnője, a másik a Mars bolygón játszódtott le. Nem volt azonban nehéz Flournoynak bebizonyítani, hogy Blake tévedett, mert az Emlékezet Leányai azonosak az Inspiráció Leányaival: ugyanis az egész Marie Antoniette-fantázia egy régebben olvasott regényen alapult és a marsbeli nyelv tulajdonképpen egy gyerekesen eltorzított francia volt. Ma úgy tudjuk, hogy sem a tudatban, sem a tudat alatt nincs semmi, ami nem az emlékezés útján volna felidézhető. Az automatikus írás is emlékképek kombinációjából áll. Csakhogy itt az emlékezés folyamata teljesen öntudatlanul megy végbe. A médiumnitás olyan lélekállapot, amikor az ember tudatalatti részei a tudat minden cenzurája nélkül működnek, mint az álomban. A médium az így önállósodott tudatalattiját egy új személynek nézi. Ez volt Blake inspiráló szelleme.

Az automatikus írás voltaképpen a romantikus esztétika végső ideálja, úgy lehet. Teljes spontaneitás, a rejtett én szabad beleömlése a szavakba. A blakei kísértetet végre bedobták a tóba és csak az Emanáció ír, vagy ha úgy tetszik, a lélek emanál.

És mégis: ha megvizsgáljuk az automatikus írás tartalmi mozzanatait, épen az ellenkező eredményre bukkanunk. Az automatikus írásban nem az egyéniség jut kifejezésre, hanem épen a legáltalánosabb, legközösebb emberi tartalmak. Mert itt a tudatalatti beszél és, amint Jung mondja, „a tudatalatti sokkal nagyobb mértékben közös az emberekben, semmint az egyéni tudat tartalmai; mert ez a történelmileg átlagosnak és gyakorinak az összesűrítése.”⁵⁴⁾

Ez a sajátos meglepetés éri az embert akkor is, amikor Blake leghomályosabb műveinek tárgyi mozzanatait, meséjét, cselekmé-

⁵³⁾ *Des Indes à la planète Mars. Étude sur un cas de somnambulisme avec glossolalie.* 1900.

⁵⁴⁾ *Jahrbuch für Psychoanalyse* III. s. 169.

nyét vizsgálja. Megdöbbenve látja az ember, hogy ezekkel a blakei stereotyp motivumokkal már sokszor találkozott: vérfertőzés, az összüلők megölése, emberek feldarabolása, sárkányharcok és ujjá-születés — amint már mondtuk, a teremtménymithoszok világa ez, valamennyi nép valamennyi teremtménymithosza ilyen motivumokból komponálódik.

Hogy kerültek Blakehez ezek a mithoszok? hiszen nem ismerhette ő néger és ausztráliai népek vele szószerint egyező meséit. A felelet egyszerű: ugyanonnan kerültek hozzá, ahonnan ezekbe az ő mithoszokba: a tudatalattiba elraktározott gyermekkori emlékekből. Blake a médiumnítás állapotában tudatalattijára volt hagyatva, visszasüllyedt tehát egy infantilis állapotba — abba az infantilis állapotba, melyben az emberiség volt, mikor a teremtménymithoszokat költötte.

Újabb folklorisztikus kutatások pedig azt tanítják, hogy a teremtménymithoszok azokon a gyermekkori fantáziákon alapulnak, melyek minden egyes ember gyermekkorában olyan nagy szerepet játszanak, mikor a gyermek meg akarja fejteni a Felnőttek Titkát, saját születésének misztériumát és a legképtelenebb magyarázatokra jön rá.⁵⁶⁾

Ez tehát a blakei inspiráció végső eredménye: amikor azt hiszi, hogy legsajátosabb látomásait mondja el, tulajdonképpen a minden emberrel közös gyermekkori fantáziákat kelti fel és az Inspiráció Leányai visszaváltoznak az Emlékezet Leányaivá. És ez értékítélet is. És mégis igazuk volt a görögöknek: a Muzsák az Emlékezet Leányai és ezen a romantika sem segíthet. Az inspiráció diadala az inspiráció csődje egyben.

De nem Blake csődje is; mert ő több volt, mint inspirációja: költő-vezér, aki az igék romantikus megújulásakor az első sorban harcolt; felszabadító, aki hangot adott eladdig kimondhatatlan fájdalomnak; misztikus zarándok, aki félélévezred múltán abba az Isten lehetével teljes világba tévedt, ahol előtte járt gót komorságával a Flórenci Költő.

(Páris—Budapest, 1927.)

Szerb Antal.

Bibliográfiai jegyzet.

A) Kiadások.

Az editio princepsket már említettük. Új kiadást először a swedenborgianus és homeopatha orvos J. J. Garth Wilkinson rendezett sajtó alá: *The Songs of Innocence and of Experience*, London, 1839. (L. Keynes, 261. p.) A következő Dante Gabriel Rossetti kiadása, (Gilchrist életrajza, vers-melléklettel); *Life of William Blake*, „Pictor Ignotus“, With Selections from his Poems and

⁵⁶⁾ V. ö. Stucken: *Astralmythen*.

other Writings by the late Alexander Gilchrist, . . . recently edited by D. G. Rossetti, London and Cambridge, 1863.

A további kiadások közül fontosak: az Aldine Edition, London, 1874. W. M. Rossetti 130 oldalas előszavával;

The Works of William Blake, poetic, symbolic, and critical, edited with lithographs of the Illustrated Prophetic books, and a memoir and interpretation by E. J. Ellis and W. B. Yeats, in 3 volumes, London, 1893. (A legnagyobbszabású kiadás; a kommentár nagyobb terjedelmű, mint a szöveg.)

The Works of William Blake, The Muse's Library, London, 1902, Yeats kiadása, az ő előszavával. (Az Ed. Yeats-szel jelzett idézetek a szövegben erre a kiadásra vonatkoznak. Ebből a kiadásból készült az amerikai The Modern Library olcsó, népszerű kiadása.)

The Poetical Works of William Blake, edited by John Sampson, Oxford, 1905. (Bő szemelvények a későbbi próietikus könyvekből. Az Ed. Sampson jelzés erre a kiadásra vonatkozik.)

B) Életrajzok és tanulmányok.

Kiadás sorrendjében legrégebb a Gilchrist-é, melyet D. G. Rossetti adott ki (l. fentebb). A megírásra nézve legrégebb Blake-életrajzot, Tathamé, A. G. B. Russell adta ki. Blake levelezésével együtt: *The Letters of William Blake*, together with His Life by Tatham, London, 1906. (Németre lefordította Stefan Zweig.)

Igen fontos életrajzi dokumentumokat tartalmaz: *William Blake*, by Arthur Symonds, London, 1907. Mellékletei: 1. Crabb Robinson cikke a Vaterländische Annalenből. 2. A Fathers Memoirs of his Child, by B. H. Malkin. 3. Lady Charlotte Bury naplójából, 1820. 4. Halotti jelentések, 1827. 5. Blake horoszkópja, 1825. 6. Kivonat Varley (idézett) művéből, 1828. 7. Életrajzi vázlat, írta J. T. Smith, 1828. 8. Allan Cunningham Blake Élete, 1830.

Összefoglaló tanulmányok: Ch. A. Swinburne: *William Blake*, London, 1869. második kiadás 1906. Richard Garnett: *William Blake, painter and poet*, London, 1895. Rudolf Kassner: *Die Kunst, die Mystik und das Leben*, Leipzig, 1897. Helene Richter: *William Blake*, Strassburg, 1904 (német nyelvű). P. Berger: *William Blake, Mysticisme et Poésie*, Paris, 1907. (A bordeauxi egyetem tanárának ez a thézise a legalaposabb eddig írt Blake-monografia.) Symonds fentjelzett műve. G. K. Chesterton: *William Blake*, London and New-York. (Dátum nélkül.) — *William Blake, Mystic*, a Study by Adelino M. Butterworth, Liverpool—London, 1911.

Képeinek legszebb kiadása: (szelekció) *The Drawings and Engravings of William Blake*, by Laurence Binyon, London, 1922.

Blake műveinek és a rávonatköző műveknek 1921-ig való teljes bibliográfiája: *A Bibliography of William Blake*, by Geoffrey Keynes, New-York, The Grolier Club of New-York, 1921.

ESZMETÖREDÉKEK.

MENDE-MONDÁK ÉS FERDITÉSEK ADY KÖRÜL.

Már az Ady Múzeum II. kötetében¹⁾ utaltam arra, hogy az A. E. életére vonatkozó hiteles és jellemző adatok összegyűjtése mellett egyidejűleg a szükséges rostálásokat is el kellene végezni, mert „bár az Ady-életadatok összegyűjtése épenséggel nem mondható még lezártnak, . . . ha a rostálást idejében el nem végezzük, a végleges Ady-életrajz megírója előtt olyan sűrű és kusza bozótta válik az Ady élete, . . . amelyben eligazodnia lehetetlenség lesz“. Ezután a bevezető után mindjárt meg is korrigáltam néhány — újság vagy könyv révén — közkeletű és hiedelművé vált életrajzi adatot.

Azóta pár év telt el, s közben megint gomba-módra születtek (vagy talán inkább: gyártódtak) az Ady-legendák, sőt a szándékos ferdítések is. Minden gomba-módra keletkezett legendát — majd azt mondtam: bolond gombát — nem érdemes kiírtani, nem is igen győzné az ember, de néhányat nem hagyhatok szó nélkül.

Az Ady-életírók közül főleg Révész Béla az, akinek három kötetre duzzadt visszaemlékezései a köztudatba nagyon sok téves adatot vittek be. Időrendben első könyvének („Ady életéről, verseiről, jelleméről“) legszembeszökőbb tévedéseit már Ady-életrajzomban megkorrigáltam. Az időközben megjelent *Ady tragédiája*-nak voltaképpen egész beállításával kellene harcra kellnem. De nem érdemes. Az objektív olvasó előtt úgyis nyilvánvaló, hogy ez a munka — anélkül, hogy kimondaná az író — vitairat. Nekem pedig nincs vitatkozashoz kedvem, de néhány ténybeli tévedést mégis csak helyre kell igazítanom, mielőtt azok véglegesen beivakodnak a köztudatba.

A zilahi segédlevéltárosság dolga. Ebbe a dologba annyira szerelmes Révész, hogy háromszor is szóvá teszi.²⁾ Úgy kommentálja a tervet, mintha Adyt — a „Vér és arany“ megjelenése után! — a saját tehetségében való kételkedés, hitevesztettség sodorta volna a „zilahi segédlevéltárosi“ állás beamterti biztos kenyére felé. Szó sincs róla! Ady nem a maga jószántából, hanem az édesanyánk kedvéért és instigálására írt 1908-ban levelet Szilágyvármegye akkori főispánjának, melyben kérte, hogy őt (a magyar vármegyék effélével rendszerint megszokták volt tisztelni literáris fiaikat) nevezze ki vármegyei tb. főlevéltárosnak. Szóval: nem tényleges városi segédlevéltárosnak, amilyen állás különben nem is volt szervezve Zilahon. Bizonyos, hogy az édesanyánknak az járt a gondolatában, hogy a tb. főlevéltárosból könnyebben lehet majd idővel — mikor író-fia beleun a poétáskodásba, s szívesen vállalna maga is valami existenciát adó polgári foglalkozást — valóságos levéltáros a IX. fizetési osztályban (hiszen a legtöbb vármegyében a főlevéltárosi állás afféle *stallum literarium* volt), de hogy Ady Endre se 1908-ban, se később nem akart beamter lenni, még Zilahon sem, az egészen kétségtelen dolog.

Léda — Csinszka. Révész dátumnélküli levéldíszetekkel iparkodik kitölteni azt a distanciát, mely Ady életében Léda és Csinszka között tátong, s az ő előadásában csakugyan egy ideális, lovagi szerelem szimpatikus és ætheri roman-

¹⁾ Ady Múzeum, I. k. 181. l.: „Életrajzi adatok megigazítása.“

²⁾ Ady tragédiája, I. k. 43. l. II. k. 18. és 20. l.

tikája hidalja át e néhány éves szakadékokat. Sajnos, a morál és romantika súlyos sérelmére, az igazság egészen más: ez években se szeri, se száma nincs a „kis, éhes női csukák“-nak s a viszonylag komolyabb szerelmeknek s Lőcsére, Aradra, Temesvárra és máshová legalább oly sűrűn mentek a levelek, mint Lutryba vagy Csucsára. (Egy ugyancsak svájci leánypensióból pl. harminc-néhány levél van a birtokomban, melyekből megállapítható, hogy Ady is kb. ugyanannyi levelet írt válaszképen). Életrajzomban csak a „komolyabb“ szerelmek közül féltucatnyira mutattam reá ez időszakból — Ada, „temesvári asszony“, Mylitta, Arany, Zsuka, stb. — különben pedig ott van *A magunk szerelme* és a *Ki látott engem?* csapatnyi szerelmes verse: azok nem engednek meg efféle — nincs kétségem: jóhiszemű és szándékú — eltusolást.

A háború alatt felgyűlt versek dolga. Az a köztudat, hogy a háború alatt nem akadt kiadó, aki kötetben merte volna „kihozni“ a közben felgyűlt Ady-verseket. A dolog nem egészen így áll. Az, hogy új Ady-kötet nem jelent meg 1914–1917 ősze között, nem a cenzurán, nem a „háborúspárti“ közönségen, nem is a kiadók félénkségén mult, hanem jórészt azon, hogy Adyt egy életfogytig kötött szerződés a Nyugat Rt.-hoz fűzte, ez a vállalat pedig, a Hatvany —Osváth harc után, amikor Hatvany kedvét veszítette a Nyugattól, egyre rosszabb viszonyok közé került, s végre felszámolni kényszerült. Ady a Nyugat Rt.-ot (amely már ekkor a „Nyugat“ folyóirattal semmi kapcsolatban sem állott) pörölte a neki szerződés szerint járó szerzői díjakért, s épen ez okból nem adhatott ki kötetet más kiadó cégnél, mert ezzel maga is szerződésszegést követett volna el. Épen ez okból jutott anyagi tekintetben is nehéz helyzetbe Ady ezekben az időkben. Tévedés tehát, amikor Révész azt írja:³⁾ „Ezekben a napokban (t. i. 1915 március végén!) A. E. előleget is kap kiadójától új verses könyvre, tehát telik autóra, virágra, parfümre és illan a pénz, de a 8–10 napot habzsolva fogyasztják el az új házások“. Hiszen később⁴⁾ Révész is hangsúlyozta, hogy a háború alatt Ady Endrének nem volt kiadója. — Életrajzomban egyébként részletesen megírtam,⁵⁾ hogy ez anyagilag és érzelmileg keserves helyzetből Hatvany miként szabadította ki Adyt.

Zsóka. Ady első, diákkori muzsájának a nevét — nem lévén reá iöhlaltalmazásom — életrajzomban nem közöltem. Révész, felhatalmazás alapján, közli a nevet; de rosszul. Rózsa Miksánéről ír. Helyesen: „Dózsa Miksáné Friedmann Erzsike“ a Zsóka neve.

A „Holnap“ megalakulása. Révész megint fölmelegíti a mende-mondát, mely szerint a nagyváradi „Holnap“ úgy jutott e névhez, hogy Ady — mikor a tanácskozó társaság felszólította: adjon nevet az új alakulásnak, hiszen ő híres címkitaláló — fáradtan, álmosan azt dűnnyögte: „Holnap... Majd holnap“, — mire az értekezlet tagjai felújjongtak, hogy: „Ez az! Pompás név lesz csakugyan: A Holnap!“ — Életrajzomban már rég megírtam,⁶⁾ hogy mikor Ady-nak ezt a verziót elmondtam, elmosolyodott rajta s azt felelte: „Látod, hogyan keletkeznek a legendák?“ S érdekes, hogy milyen szívósak ezek a legendák: nem akarnak meghalni.

³⁾ Ady tragédiája, I. k. 100. l.

⁴⁾ Ady tragédiája, II. k. 16. l.

⁵⁾ Ady Endre, 215. l.

⁶⁾ Ady E., 121. l.

„A halottak élén“ megjelenési dátuma. Révész írja e kötet-ről:*) „A Pallas igazgatója viszi el 1918 nyarán az első példányt Csucsára“. Évekkel Révész előtt megírtam, hogy a kötet 1917 decemberében jelent meg. Persze, hogy ez az utóbbi dátum a helyes.

„Éli, Éli, Lama Sabaktani“. Ady ezt írta föl megsemmisített kedvenc bibliájának egyik megmaradt fedelére, ezzel a dátummal: 1918. okt. 23. Életrajzomban megírtam, hogy Ady nekem azt mondta 1918 nov. 23-án: „Borzasztó éjszakám volt; elképzelheted: a bibliámat szétéptem . . .“ Én azt gyanítottam, hogy „okt. 23“ az az ismert tévedés, amikor teljesen ép idegzetű ember is pl. január első heteiben gyakran a megelőző év számjegyeit írja föl megszokásból. Révész egy Vonyi nevű, tamiskodásra egyébként is kivételesen hajlamos csucsai román szobaleányra való hivatkozással az okt. 23-i dátum helyességét vitatja. Tisztelet Vonyinak, de nem tudok deferálni ebben a kérdésben. Okt. 22—23-a semmi különösebb, magyarázó természetű dátum nem volt Ady számára (nem úgy, mint a nov. 22—23-i időpont), mert hiszen — amit Révész magyarázatképen mond — Bulgária nem okt. 23-án lépett ki a központi hatalmak szövetségéből, hanem egy jó hónappal azelőtt.

Ady és a forradalom. Nemcsak Révész, hanem az egész radikális sajtó részéről (*Világ, Népszava, Nyugat*) ismételtlen is az a vád hangzott el, hogy én meghamisítottam Ady Endre forradalmi arcát, s azzal is meggyanúsítottam, hogy ebből a meghamisításból magamnak akartam polgári hasznot húzni. Méltatlannak tartom a sorok közé bújtatott sunyi vád ellen való védekezést. Ha semmi egyéb *belső* bizonyíték nem volna mellettem, elég utalnom Ady Endre utolsó mondatfogalmazására: „A forradalommal *ránkszakadt* szabadságban és gyászban . . .“ Aki ebből az egyetlen mondatból, szóból ki nem érzi, hogy mi volt, mi lehetett az Ady Endre álláspontja, az süket, vagy süketnek teszi magát. Egyébiránt, amit annak idején az Ady-életrajzban e kérdés kapcsán megírtam, annak hűségéért és igaz voltáért felelek Isten és ember előtt. Azonban hadd írjam meg az alábbi, jellemző apróságot, amely (nem szándékosan) az életrajz utolsó fegyvertárából maradt. — 1918 november utolsó napjaiban Ady Endrével beszélgettem. Már ekkor gyakran jelentkeztek rajta fáradt, szótlan elbágyadások, de közben-közben — mintha talán épen ezzel akart volna védekezni — föl-fölcsillant a régi, ötletes, de rendszerint maliciózus Ady. Egy ilyen nagy elhallgatás után egyszer csak élénken felém fordul Ady Endre, s azt mondja: „Tudod-e, hogy a köztársasági Magyarországnak mi lesz az államváltása?“ Meghökkenve néztem reá. „Nem tudod?“ — folytatta. „Megmondom én: *nazarénus!* . . . A katonáink már is ezen a hiten vannak . . .“ — s csúfondárosan, de keserűen vonaglott meg a szája. (Abban az időben jöttek a hírek, hogy nemzetőr-csapataink puskalövés nélkül vonulnak vissza a román, cseh és szerb bevonulások elől).

Egyelőre emnyit a mende-mondák és ferdítések dolgában. Szándékosan nem szólok itt a Bartha Józsefnek, Kapossy Luciának, Szász Károlyok és ifj. Zulawski Andorok szektájáról, akik az én könyvemből úgy idézgetnek szájuk íze szerint, mintha az életrajzomból csak egyetlenegy példány került volna forgalomba: az övék, s így nyugodtan lehet belőle adatokat, megállapításokat „idézni“. (Bartha József kollegám pl. az én könyvem alapján szemrebbenés nélkül azt állítja,

*) Ady trag. II., 84. l.

hogy Kun Béla, a népbiztos — ha már kommun alatti barátkozást nem tudott ket-
tejük között, őszinte fájdalmára, kisütni — legalább diákkorában volt „jó barátja”
Adynak. NB. Ady VIII., Kun Béla I. osztályú gimnázista volt Zilahon 1895/6-ban.
Ahogy a VIII. osztályú gimnázista barátkozik az I. osztályúval, a 18 éves a 10
évessel — ezt Bartha József hosszú és érdemes tanári pályáján bizonyára tapasztal-
hatta! Kapossy Lucián kollegám viszont ugyancsak az én könyvemből [!] veszi
az adatot ahhoz az állításhoz, hogy a Léda-szerelem azért oly tartós, mert anyagi
érdekek fűzték Adyt Lédához. — Vajjon mit szólnak a tanár urak diákjai, ha vé-
letlenül kezükbe kerül egy Ady-életrajz s abban a példányban az idézett adatok,
megállapítások hiányzani fognak? . . .) Mondom, e harcok szektával nem szállok
perbe. Egyebek között már csak az Ady Endre érdekében sem. Hiszen lassanként
úgy elhatalmasodnak az Ady-méltánylók, hogy pénzért kell megvenni az ellen-
zéket. Pedig vita, szó, harc csak addig lesz Ady körül, míg az ő mérges ellen-
felei élnek. Az Úristen már csak ezért is éltesse őket sokáig!

(Debrecen.)

Ady Lajos.

FRANCIA SPIRITUALIZMUS.)

Az 1871-i nagy sedani katasztrófa a franciákat általános önvizsgálatra
készítette. Esmélkedésük sok tekintetben azzal a megállapítással végződött, hogy
a gyászos vereséget nem annyira a német szellem felsőbbrendűsége idézte elő,
mint inkább azok a különleges német szellemi sajátságok, melyeket a francia nép,
a maga élénk vérmérsékletével, merész és lendületes gondolkodásával, transzcen-
dens irányzatával teljesen figyelmen kívül hagyott és nem termelt ki magában.
A matematikát, a fizikát, kémiát a franciák mindig saját nemzeti tudományuknak
tekintették; a nagy felfedezéseket és kiváló elméket a 17. század óta az ő nemzeti
személyük szülte e tudományoknak; s ime a 19. században sajátos látványnak va-
gyunk tanúi: a franciák kitalálják, — a németek pedig felhasználják az eszméket.
„A világháború előtt, — mondja a francia nemzeti gondolat egyik szónívője²⁾ —
egyedül Németország *szervezte* meg a tudományt . . . El kell ismernünk, hogy
egyedül a németek csinálták a tudományból egy egységes, pozitív imponáló egé-
szet, gondos fegyelemmel, és szüntelenül tökéletesített módszerekkel. Más népek
nyugodtan éltek ezalatt előítéleteikben, s hagyták a felfedező szellemeket a maguk
elszigeteltségében dolgozni, amatőrök gyanánt, — engedték, hogy tisztán sugal-
lataikat követve, mint művészek éljenek, gyakran nagyon is csekély anyagi esz-
közökre támaszkodva“.

. . . Németországban húsz szakavatott feltaláló dolgozott azalatt természet-
tudományos-technikai téren, míg Franciaországban: egy; — az ipari vállalatok
szívesen bocsájtottak rendelkezésükre anyagi eszközöket, mert tudták, hogy a
befektetett tőke a gyári termelés tökéletesítése folytán sokszorosán megtérül; —
s a német tudomány ott, ahol a franciáknál egy-egy elárvult tudós kutatta lelkesen
a természet titkait, a tudósokat csoportokba gyűjtötte, vezető tudósok köré gyü-
lekező munkatársak együttműködése pedig megsokszorozta az átvett eszmék

¹⁾ Bevezetés a szerző nagyobb munkájához: „A jelenkori francia lélektan vezető eszméi.“

²⁾ I. H. Rosny (ainé): *L' aube du futur*. Ed. G. Crès. Paris 1917 65. s. kk. II.

rendszeresítését, részletezését és gyakorlati alkalmazását. Így, az egész nép összes erőinek csodásan rendszeres szervezésével, a németek valóban vezető szerepre és nagy tekintélyre tettek szert versenytársaik előtt. S a tömegek, népek szemében a siker a presztizs titka. E sikerek okozták, hogy mindaz, ami Németországból származott, divatosná lett: akár az anyagi, akár a szellemi kultúra terén.³⁾ A francia tudomány, így a pszichológia is, minden hazafias tiltakozás ellenére, erősen a német kutató módszerek hatása alá került s ha a mai Sorbonne-t összehasonlítjuk a 19. század első felének egyetemével, a „Bohème”-kor szellemi arculatával, azt találjuk, hogy általában sokkal közelebb áll a német egyetemekhez, mint az 1871 előtti Sorbonne-hoz. Nem tagadják ugyan a hazafias visszahatás jelenkori elmélkedői, hogy a francia szellem minden tudományos szellemi mozgalmon vagy terméken feltétlenül rajta hagyja félreismerhetetlen bélyegét; így pl. a pszichológiai irodalmon s kutatásokon is; mégis a fődolog az, hogy a francia tudományos gondolkodás mélyen és határozottan orientálódott a német tudományosság felé, éppen abban az időben, mikor a lélektan, mint külön tudomány kialakult s mikor a pszichológusok hosszú időre meghatározták e tudomány fejlődésének útjait.

Amily mély és tartós volt azonban az idegen hatás, éppoly élénk a jelen pillanatban a francia szellem visszahatása is. Amit azelőtt idegen kezekbe juttatott a nemzeti nemtörődömség, — azt most itthon akarják felismerni, értékelni, hasznosítani. A nagy győzelem mámorja; a vezetőktől tudatosan táplált németellenes hangulat s a világszerte szertelenül megnőtt nacionalizmus szintén hozzájárulnak ahhoz a mozgalomhoz, mely mindent: tudományt, technikát, művelődést *autochton* módon akar megteremteni vagy újjáteremteni. „Eddig a németek és angolok tanítványai és kiszolgálói voltunk; csináljunk most tudományt és kultúrát magunkból és a magunk képére és hasonlatosságára!”... A mai nemzedék tudományos irányzata ezen jelszó hatása alatt áll. Nem vizsgálhatjuk meg e helyen azt a kérdést, nincs-e ártalmára az ilyen tudomány-nacionalizmus a valódi igazságkutatásnak és haladásnak, mely csak a nemzetek közös munkája lehet s mely nem ignorálhatja saját kára nélkül más nemzetek kulturáját, tudományos eredményeit. A tudomány, ha vegyül is belé nemzeti szellem, abban, ami értékeset és maradandót alkot, szükségképpen nemzetközi jelentőséget nyer. A „tudomány-nacionalizmust” az emberi szellem örök törvényei okvetlenül tudomány-internacionalizmussá értékelik át.

Mikor tehát e helyen a *francia lélektan* irányairól szólnak, akkor azt a fentebb mondottak értelmében azzal a kettős céllal tesszük, hogy egyrészt rámutassunk azokra a sajátos, jellegzetes vonásokra, melyeket a francia szellem akár öntudatos nacionalizmusával, akár öntudatlanul hozzáad a közös nagy lélektani kutatómunka üzeméhez; — másrészt, hogy kiemeljük belőle azt, ami maradandó értékű, akár mint szempont, akár mint eredmény s melyet a magyar lélektani tudományosság is haszonnal tehet hozzá eddig gyűjtött értékes tőkéjéhez.

De a fentebbi, pesszimiztikus szempontot egy optimista hozzáadással is ki kell még egészítenünk, ha a francia tudománynak és különösen a francia lélektan-nak *tárgyilag* képéhez el akarunk jutni. Aki a francia tudományos lélektan történetét figyelemmel kíséri körülbelül 70—80 évi fejlődésében, annak arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy ez a tudományos mozgalom bármennyire hasonlít is módszereiben és eredményeiben a német pszichológia egykorú képéhez, valójában tőle különböző és teljesen *önálló fejlődés* medrében halad. Azzal a sajátságos tüne-

³⁾ V. ö. S. Sarrailh: *Le réveil de la France*. G. Crés, 1916, s. k. l.

ménnyel állunk itt szemben, hogy két nagy egyidejű és rokonjellegű fejlődést, hasonlóságuk miatt sokan egymásból eredőnek hajlandók tartani. Pedig a valóságos fejlődések elemzése másra tanít: a történelem filozófiája is arra inti az elmélkedőket, hogy egyes kultúrák belső hasonlósága még egyáltalában nem jelentheti egyiknek a másikból való fejlődését és levezethetőségét. Tudományos lélektanuk megalapozásában és kifejlesztésében a franciák méltán dicsekedhetnek önállósággal; az csak szerencsés eset — és az egyetemes tudomány végső szempontjai szerint nagy szükségesség is, — ha eredményeik más nemzetek tudományos eredményeivel a végső vonalakban összetalálkoznak. A francia tudományos lélektan megalapítása (a „tudományos” szót a filozófiai gondolkodástól elütő értelemben véve) Ribot-val kezdődik (1870 körül) s az ú. n. párisi iskolán (Binet, Dumas, Piéron, Pierre Janet) keresztül a filozófiai lélektanba (Bergson) torkollik; és kezdőpontján is, meg ezeken az állomásokon keresztül is mindig határozottan elkülönül mind a német pszichofiziológiai, mind az angol asszociációs irányzattól. Ezt részint a biológiai s patológiai módszerek alkalmazásának elvi súlsúlyában, részint az egyéniség gondolatának hangsúlyozásában, végül pedig — a megalapító Ribot-val ellentétesen, — egy önálló lelki élet gondolatának következetes érvényesítésében találja magyarázatát. A módszer kérdésében a legújabb idők (Piéron, Pierre Janet) azóta megint fordulatot hoztak: a francia pszichológusok nagyrésze erősen az angol „viselkedéstan” (behaviorizmus) módszereinek uralma alá jutott; ez az állapot azonban egyelőre még csak krízist jelent s nem tekinthető végleges megállapodásnak. Ha Ribot lélektani vizsgálataiban nyomon követjük a módszer kérdésének folytonosan változó hullámzását, könnyen oda következtethetünk, hogy a mai francia pszichológia ugyanily kritikus időszakot él át, melyet az eszmék tisztulásának és szintézisének korszaka fog követni. Másik jellegzetes és eredeti vonása a jelenkori francia lélektan történeti fejlődésének, hogy a lelki élet tisztán fiziológiai magyarázatát (Ribot) hamarosan felváltja az önálló lelki életnek (synthèse mentale) az emberi *egyénségben* csúcsosodó elmélete, mely legelőször az angol asszociációs felfogástól különül el, de egyúttal a német pszichofizika (Wundt, a lipcei iskola) „személytelen” lélektanával is szembehelyezkedik s ez utóbbi értelmezést természetlenné találja a lelki élet sajátosságának megmagyarázására. Így nagy vonásokban előtűnik áll az a *külön* francia lélektan, melynek jellegzetes kifejezői a jelen pillanatban Dumas, Piéron, Janet, Bergson s melyről elhamarkodott ítélet volna azt mondani, hogy nem egyéb, mint más, idegen lélektanok (német, angol) átszűrődése a francia szellem területére.

A tudomány, a szigorú szakkutatás sohasem állapotodhatik meg azonban az emberi szellemben a saját határainál. A természettudomány természetfilozófiára vezet, — a nyelvtudomány egy általános nyelvfilozófiához, — a művészetek tudományos kutatása ellenállhatatlanul egy filozófiai esztétikához vezet el azt a kutatót, kiben szerencsésen hiányzik egy szaktudomány körébe zárkozó szellemi egoizmus. S ha egyes kutatók, esetlegesen nagy szellemi lemondás árán el is zárkoznak saját módszeres kutatásaik végső filozófiai alapjainak vizsgálása elől (mint pl. a francia jelenkori lélektani kutatók között H. Piéron), a társadalmi munkafelosztás és a szellemi élet kollektív szerveződése szükségképpen megtalálja azokat a filozófusokat is, kik az egyes szakkutatások „végső szavát”, azaz filozófiai értelmét vannak hivatva kijelenteni. A mai francia szakpszichológusok fölé ilyen értelemben emelkedik Bergson, ki a „lelki energiában”

találja meg azt az átfogó gondolatot, mely a lelki élet egészét van hivatva egységes filozófiával megmagyarázni. Ez a tekintélyes bölcselelő, aki egyébként a lélektanon túl egy tiszta *spiritualizmus* metafizikájához jutott el, óriási hatással van nemcsak a jelenkori francia lélektan sorsára, hanem az egész francia ifjúság élet-felfogására s világnézetére is. *Spiritualizmusa*, mint lélektani magyarázat, *Pierre Janet* elméletét váltotta fel, mely a reális életműködés (*fonction du réel*) és a tudattalan lelki élet automatikus működésének egységes összetevődéséből értelmezte az emberi egyéniséget. Egy fokkal magasabbra hágva, *Bergson* az egész lelki élet minden rétegének spontán *spiritualizmusát* hirdeti.

(Páris.)

Várkonyi Hildebrand.

NEW-YORK KERESZTMETSZETE.

Egy fiatal amerikai író ír egy úgynevezett regényt, amely rövid néhány hónap alatt eljut a milliós példányszámokig, ami különösen nagy sikernek számít Amerikában, ahol legszívesebben nem könyvet, hanem újságot és *magazint* olvasnak az emberek. A könyv szerzője *John Dos Passos*, könyvének címe *Manhattan Transfer*. Magyar fordítása most jelent meg *Nagyváros* címmel. Az utóbbit még csak a kirakatban láttam és így nem tudom, hogy miként tudta az eredeti regény *amerikanizmusait* visszaadni.

Egészen a legutolsó időkig nálunk a modern amerikai irodalmat a nagyközönséggel való vonatkozásban jóformán csak *Mark Twain* képviselte. Amerika, amely rekordszámokkal tüntetett a gazdasági életben, ha irodalomról, tudományról és művészetéről volt szó, messze elmaradt Európa mögött. Ezek az *imponderabiliák*, melyeket mi ősdi európaiak szeretünk a magasabb élet lényeges részének tekinteni, odaát *importcikkeknek* számítottak, melyeket úgy vásároltak, mint ahogy hosszabb-rövidebb időre átszippantanak a dollárok hazájába minden kiváló tenoristát, minden hírnevű zongora-virtuózt, de főleg minden film-színészt, aki a *hollywoodi méntékeknek* megfelel.

Nem tehetek róla, de valahányszor amerikai kulturáról van szó, nem tudok egy nagyon ragyogó, de nagyon nyomasztó kép alól szabadulni, amely ma is, majd húsz esztendő elteltével, minden részletével együtt kitörölhetetlenül él az emlékezetemben. New-Yorkban egy barátomnál láttam először *Wells* egyik akkoriban megjelent könyvének amerikai kiadását. Főleg az illusztrációk kedvéért, melyek az angol kiadásból hiányoztak, kedvem támadt, hogy a könyvet megvegyem. A *Broadwayn* benyitottam egy olyan fényes könyvesboltba, aminőt mi még hírből sem ismerünk. Néger szolga az ajtóban, diplomata-képű segédek a pultok mögött, ragyogó tükrök, trónszékhez hasonló pénztár, melyhez sürgöny-drótokon futnak be a számlák az egyes elárusító helyekről. Odaállok az első pult elé és anélkül, hogy széttekintenék, bemondom a segédnek az óhajtott könyv címét. A segéd meghajtja magát és megkérdezi:

— Mennyibe kerül az a könyv?

— Azt önnek kell tudni.

A segéd magyarázólag mutat végig karjával a helyiségen:

— Kérem, mi árak szerint vagyunk berendezve.

Akkor látom a *rendszert*. Itt a könyvet nem aszerint adják, hogy ki írta, vagy mi van benne, hanem, hogy mennyibe kerül. Huszonöt cent, ötven cent, egy dollár és így tovább fölfelé. A józan vevőt itt nem érheti tévedés. Aki karácsonyra könyvet akar ajándékozni és két dollárt szánt erre a célra, az a két dolláros osztályt keresi fel és megkapja, amit akar. Kaphat mindent, verset, drámát, tudományt, csak egy szerzőnek a meghatározott munkáját nem. Akinek ilyen igényei vannak, annak kevésbé fényes, de szakszerűbb boltokat kell felkeresni.

Nos hát én valahogyan ezt a dollárok szerint osztályozott rendszert látom az egyik okozójának, amiért Amerikában a legutolsó időkig a mi értelmünkben vett irodalom, tudomány és művészet nem tudott kifejlődni. Viszont, ha most azt látom, hogy ennek a dollártól fáradt ábrázatú világnak egyszerre kiemelkedik néhány írója, aki a *magazinok* egy hétig, vagy legfeljebb egy hónapig tartó örök-kevalóságát is túléli, akkor ennek bizonyára nemcsak irodalmi, hanem társadalmi okai is vannak. Ezek az új írók, akiknek sikerét a mi fogalmainkat messze meghaladó összegű csekkek és dollármennyiségek jelzik, tulajdonképpen irodalmi tükrözőrárosok. Tükröt tartanak a kezükben, amely lehet, hogy torzít, nagyít, vagy kicsinyít, de végeredményben mégis visszaadja a vonásokat. Könyveikben nem a mese a fontos, hanem az élet és az életnek a képe. Elébe rakják a tükröt az önmagával tetszelgő és kritikát nem ismerő kiskorú óriásnak és rákiáltanak:

— Ide nézz! Ez vagy te! Ez vagy Amerika!

Upton Sinclair megírja a húströsztt üzemeinek minden borzalmát és az olajmágnások kíméletlen rablóhadjáratait, a másik Sinclair, Sinclair Lewis megrajzolja a standardizált embert, a látókör nélküli dollárhajszó vígasztalanságát, a kapitalizmus járszalagjára fűzött tudományt és az üzletre alapított igehirdetést. Híres utcáját, a *Main Streetet* elképzelhetjük akár egyik amerikai nagyvárosban, akár a másikban, híres alakja Babitt pedig, lehet telekügnök akár St. Louisban, akár pedig Clevelandban, vagy Detroitban. Az utca nem egy városban van, hanem végighúzódik egész Amerikán, Babitt pedig több egyszerű embernél, ő a *babittizmus*. Ő maga Amerika. Az ellentmondás ezeknél a sikeres íróknál abban van, hogy Amerika nagy többsége szidja őket. Példányszámaik azonban egyremásra meghaladják a hetes számjegyeket. Amerika olvassa ezeket a könyveket, mert bennük Amerika ráismert önmagára. De olvassa őket Európa is, mert bennük keresi az amerikai lelket, amelyet pusztán a rekordszámokból, elnöki nyilatkozatokból, újsághírekből és szenzációs válópörök törvényszéki riportjaiból nem lehet megismerni.

Ebbe a keretbe kell John Dos Passos új könyvét beállítani. Valahogyan úgy kell elképzelni, hogy ez a regény, — ha egyáltalán lehet regénynek nevezni, — a *Buddenbrook család* New-Yorkra alkalmazva. Kezdődik dátum nélkül harminc, vagy harmincöt esztendővel ezelőtt és végződik ismét dátum nélkül ma vagy holnap. Az elején születnek benne, akik a közepén összeházasodnak, a végén pedig már elváltak és újból összetalálkoznak. Dübörög benne a földalatti és földfeletti, épülnek a felhőkarcolók, gyilkosságokat fednek fel rendőrök és újságírók, mozgatják az emberek a gépeket és gyilkolják a gépek az embereket, Gillette reklámja ást a falakról és festéket kennek magukra a varieték görlejei, felmerülnek az alakok az ismeretlenből és elmennek ismét, senki sem tudja, hogy, hová. Ha elkezded olvasni ezt a könyvet, azt hiszed, hogy szakadozott újság-tudósítások sorakoznak benne minden rendszer nélkül egymás után. Csak a rikoltozó *head-linek*, címsorok

hiányoznak. Egy kép a klinikáról, egy utcai élelmiszerárúskereskes kordéja, egy építkezés, egy újság szerkesztősége, egy családi ebéd és egy házassági ajánlat egy jól menő bolt özvegy tulajdonosnőjének. Mindez New-Yorknak annyi különböző részén, amennyi a képek száma. Szinte úgy érzed, hogy elveszel a helyeknek és alakoknak ebben a rengetegében. Azután, mint a kártya keverésénél a lapok, az egyes alakok találkoznak. Mese nincs, meseszövések nélkül egymásután össze kerülnek. A nagyváros az, amely rendszertelenül összehajigálja és megint szét dobálja őket. Expresszionista színfoltok, amelyek együtt adják az új Babilonképét.

Ez a kép pedig végzetlenül szomorú. Hiába vannak benne *sikeres* existenciák, hiába esküsznek benne örök hűséget egymásnak, vagy hiába omlanak össze a vágy mámorában a párok, hiába emelkednek a felhőkarcoló és hiába isszák magukat boldoggá a csempészett alkohol birtokosai, nincs egy nyugodt pont és nincs egy megpihenés, nincs szabadulás a nyomasztó érzés alól, hogy mindennek a hajszának, liktetésnek, keveredésnek nincsen célja és nincsen értelme. Ez az Amerika és ez a nagyváros a lelket még nem találta meg. Eddig csak keresztmetszetet lehetett rajzolni róla. A lelket talán később más fogja felfedezni.

(Szeged.)

Tonelli Sándor.

KASSÁK LAJOS.

Kassák művében szinte meghökkenítő mértékben két emberre, valami kettős alkotás nyomaira bukkanunk. Az első egy józan, erőteljes realista művész, a másik a szociális és esztétikai forradalmár. Az első egyénisége mélyén van, a másik fejében és céljaiban.

A kezdő író a tehetség rögtön szembetűnő jeleivel lépett föl; az ismert naturalista tárgyak különös hevű, szokatlan költői stilusegységbe vont lendülettel duzzadtak föl kezei közt. A világ egy egyéni átérzés, új epikai kifejezőmód. Mustrájába gyúrtan került ki belső műhelyéből. S ez a vérbeli tárgylelemény, az alakítás nagy stílári ereje máig sem hagyta el, ez adja művészetének alapfermentumát. Mindenesetre már naturalista epikájában is kifejezetten újító; a költő szerencsés ihletével, átérző képességével toldja meg a reális dolgok világát, mely átszűrődik lirizmusán s oly látomássá egyszerűsödik, ahol csupán a tárgy diktálja önmagára a kifejezés minden mozzanatát s a realitásnak és a költői vízióknak kompakt összeegyeztetésével egy homogén, telített epikát teremt. Olyasféle kép egyéni és költői ez a stílus, mint Révész Béláé, de közelebb és plasztikusabb. Ezek a megszürt és leegyszerűsített tárgyak a jellemzésnek szinte expresszív erőteljeségére adnak alkalmat, intenzitásuk elhíhetővé teszi a mesevezetés legszenvedélyesebb fordulatait is s a tárgyalakító művészi készség megnyilatkozásainak szinte határtalan lehetőségeket nyitnak. Ez a koncentrált s ugyanakkor folyton hevesen kivetített alakítás oly belső feszültségről, a fölszívott tárgyaknak, élményeknek oly erős kiformáló ösztönéről tanúskodik, amint csak a teremtésre leghivatottabb írónál akadunk.

Kassák primitív, ösztönszerű költő; intellektuális nevelkedettség nélkül; a világgal szemben naív, bár tudatos érdeklődéssel áll, mely a dolgok magyarázatára és nyitjára irányul. A legprimárebb, szembeszökő jelenségek kötik le pil-

lantását s ezeknek életét a maga veleszületett, intuitív életismeretével bővíti ki. Innen ered karakterizálásának, szenvedélyrajzának s a tárgyi visszaadásnak valószínűsége, realitása nála, az emberi igazságkijelentések találó mélysége, elfogultságtól, gyűlölettel mentes hangja, s innen ered puritán anyagérzéke, józan konstrukció-képessége is.

A másik Kassákban akarattal és célzatosan előtérbe nyomul a programszerű újító. Nagy stílusos és kifejező készségét az expresszív módszerek minden szurrogátumával igyekszik megpótolni s így epikáját egy azonos strukturájú lírává hevíteni. Kassák azonban velejéig epikus abban az értelemben, mely tárgyhoz-kötöttséget, tárgyalakító hivatottságot jelent. Lírájának programszerűen elvont, ideális, sőt utópisztikus témái azonban elvonják kifejező tehetségének természetes mozgásából. Ilyenkor úgyszólván puszta módszert ad, expresszív vagy szimultán kifejezését át nem érzett, vagy elképzelt képzeteknek. Máskor, ha leszáll jólismert s természetes tárgyaihoz, a kifejezést képtelen szervesen együtt növesztetni velük; laza stílushát ölt magára, melynek rögtön alája látunk s az új költészet próféciaja szétbomlik egy reális, tiszta anyagra s a mesterkelt, stilizált köntösre. Oly érzésünk támad, mintha valamely kubista stílusban díszletezett házat látnánk, mely azonban belül alapos és megbízható régi polgári komforttal van berendezve. A művészet és élet új forradalmi világát nem „betonból és üvegéből” építi, hanem bevált józan anyagból, melyen az új elem csak vakolat. Kiáltó példája ennek a *Múglyák énekelnek*, a forradalom expresszív, vagy mint ő mondja: konstruktivista éposza, ahol a konstrukció egypár ismétlődő képletté, mottójelzéssé szegényedik a naiv és kiabáló krónika anyaga fölött, melybe még a külföldre költözött forradalmár sajtó rémséggyártmányait is híven fölveszi. De hasonló szétbomlás fenyegeti legreprezentatívabb műveit is; módszerek kavarnak bennük együvé élni nem tudott rudimentumokban s a világképet, az embert és korát, melynek jövetelét oly hittal hirdeti, még sejtelmünk vagy megérzésünk elé sem tudja vetíteni.

Kassák a forradalmár költő legrokonszenvesebb típusa. Ösztönszerű és természetes ismeretvágy szüli építő, alakító kedvét, melyet nem terhel a múlt ismerete; nem kell küzdenie vele, nem kell rombolnia, hogy alkotasson. Ez a szerepe, természetes tisztasága, primitív, prófétai egyoldalúsága veleszületett hivatássá teszi a forradalmárságot. Az ilyen emberek tudnak küzdeni a jövőért, hinni alkotásukban s az önzetlen munka példaképekül szolgálhatnak. Kassák tévedése csak annyi, hogy természetétől és művészetétől idegen elemeket, elvont programokat és fölösleges eszközöket igyekszik művébe oltani, amelyek nélkül pedig zavartalanabbul felelhetne meg hivatásának.

(Pécs.)

Várkonyi Nándor.

ALFÖLD.

TÓTH KÁROLY.

Ha valamely hatalmas és bensőséges melódia után hirtelen elhallgat az orgona: fülünkben még sokáig ott zúg, lelkünkben még sokáig hallani véljük a hangját. Amidőn az üresszemű Halál Tóth Károly erős, igaz és bensőséges életét váratlanul, kegyetlenül, tragikus módon örökre elnémította, nem alkartuk elhinni, hogy nincsen többé: sokáig szinte vártuk, hogy élénk lépjen, szinte hallani véltük a hangját.

Lényében valóban sok olyan hatalmas és erős, bensőséges, igaz és mély akkord szövődött harmonikus egésszé össze, amely az orgona hangját juttatja eszünkbe.

Akármilyen fényes elmével áldotta is meg a sors az egykori királygyűrűs doktort, a jogtudományok mélyenszántó, éles logikájú művelőjét, kétségtelen, hogy egyéniségének uralkodó vonását mégsem a boncoló és fontolgató ész, hanem az érzésvilág ritka nemessége és gazdagsága, a meggyőződés, megingathatatlan erőssége, a hatalmas és szuggesztív akaraterő, a tettekre kész energia és optimista alkotási vágy adta meg. Határozott és egész egyéniség volt, s az egyéniséget sohasem az ész, hanem a szív, a lélek teremti meg.

Lelke tele volt az eszmények kultuszával. A nemzeti, vallásos és családi tradíciók lelke mélyén gyökerező tisztelete, emelkedett erkölcsi felfogás, szigorú kötelességtudás jellemezték. Azokat a célokat, amelyeket helyeseknek ismert fel, azokat az intézményeket, amelyeknek kötelékébe sorsa állította, tökéletes odaadással, teljes szívvel és egész lélekkel szolgált. Félmunka, langyos-meleg lelkesedés ismeretlen volt nála. Lelkesedése azonban nem a zabolátlan hevülések lángjával égett. Fegyelmezt és tekintélytisztelő volt, aki e téren a külsőségek jelentőségét sem becsülte le. Tudta jól, hogy a társadalmak szétfolyó erőit a tekintélyek és a fegyelem tartják össze. Önérzetes, saját személyének a megbecsülésére kényes és érzékeny volt, de tudta jól, hogy a rész igazi méltóságát az egész keretébe való fegyelmeztett beilleszkedés adja meg.

Erős jelleméhez, életfelfogásának szent komolyságához, — mint valami egyszerűségében is fenséges orgonaszó — józan puritánsága szegődött kíséretül. És még valami: derűs világnézete, bizakodó optimizmusának és erős hitének diadalmas muzsikája. Optimista volt, mert vezetésre termett alkotó erejű egyéniség volt.

Derült optimizmusában, érzéseinek szinte gyermeki tisztaságában az embereknek különösen jó oldalukat látta. Mindenkiről a jót akarta hinni. Ebből a felfogásból táplálkozott az a végtelen megbecsülés is, amellyel embertársai iránt viselkedett: utólérhetetlen udvariassága, kedves vidámsága, nyíltszívű őszintesége, a segítségre való állandó készsége, igaz barátsága.

És miért ne hitte volna mindenkiről a legjobbat, amidőn önmaga mindig a jót akarta? Lehetett valaki az övével homlokegyenest ellenkező véleményen, de meggyőződésének őszinteségét, *jó akaratának* a tisztaságát soha senki kétségbe nem vonhatta.

Az erkölcsi törvény csodálatos mélységeit kutatva, arra a megállapításra jut a nagy köznögsbergi bölcs, hogy „az egész világon, sőt egyáltalában még azon

kívül sem képzelhetünk sehol semmi mást, amit minden korlátozás nélkül jónak tarthatnánk, mint a *jó akaratot*." (Kant: Grundl. z. Met. d. Sitten, I. Absch.) Tóth Károlyról, aki soha senkinek és semminek sem kívánt rosszat, aki mindenkor mindenben csak a legjobbat akarta, bizvást elmondhatjuk, hogy az enklócsiságnak ezt a legmagasabb mértékét megütötte. Tévedhetett, de mindig jót akart.

Nem volt olyan, mint a ridegen „zengő érc vagy pengő cimbalom”; nem volt olyan, mint a síró hegedű vagy a csábító fuvolaszó; nem volt olyan, mint a sokhangú zongora; olyan volt, mint a hatalmasan, egységes nagy szárnyalással zúgó, őszinte és bensőséges, komoly, de vidám, derűs és tiszta orgonaszó.

*

A sors gazdagon megajándékozta mindenféle jóval. A szerencse biborköpenyében jött feléje az Élet. S a legcsodálatosabb ebben az ő tragikusan tovaszállott életében az volt, hogy ezekből a sors által bőkezűen eléje tett adományokból nem használt fel a saját maga számára semmit.

Régi magyar nemes család sarjaként pillantotta meg a halasi „öreg házban” a napvilágot. S származásával annyira nem kérkedett, hogy még legbizalmasabb barátai sem tudták, hogy ő nemcsi előneve szerint tulajdonképpen tárpai és margittai Toth Károly.

Igen jelentékeny vagyon urának is mondhatta magát. A reája szállott családi vagyonnak azonban nemcsak, hogy az állagához nem, de a jövedelméhez sem nyúlt. Szigorúan puritán életfelfogása szerint nem tekintette magáénak az öröklött vagyon jövedelmét, hanem csak a saját erejével megszerzett kenyeret. Amidőn a nagy összeomlás utáni nehéz időkben a magyar állam nem tudott akkora kenyeret adni, amiből megélni lehetett volna, amidőn az ő tanári fizetése is kiegészítésre szorult, akkor „kölcsonvett” öröklött vagyonának jövedelméből, s ezt a „kölcson” a jobb idők elkövetkeztével pontosan visszafizette. A családi vagyon pusztá kezeltőjének és nem haszonélvezőjének tekintette magát. Ez a vagyon lelkiismeretes köteleességteljesítést, terhet és nem előnyt jelentett számára.

Előkelő családi összeköttetésekkel rendelkezett, s ezeket az összköttetéseit közéleti tevékenységével, rokonszenves egyéniségével sokszorosán kibővítette. Azonban ezeket az összeköttetéseit, amelyek megnyitották előtte a földi hatalmaságok ajtait, ugyancsak nem használta fel a maga érdekében. Tökéletesen független volt, a maga számára sohasem kellett kérnie semmit. Egyeteme, közcélok vagy mások érdekében azonban mindig kész volt minden követ megmozgatni, ha jó ügyet vélt szolgálni.

Megáldotta a sors fényes szellemi képességekkel, éles elmével, nagy szónoki készséggel, erős akaratú, törhetetlen energiával. Azonban ezeket a nagy értékeket jelentő képességeit is lelke teljes odaadásával szolgálatába állította azoknak az intézményeknek, amelyekhez tartozott, s azoknak a közcéloknak, amelyeket helyeseknek tartott. A nagy magyar Alföld ajándékozta őt Erdély egyetemének, s a nagy magyar Alföldön új hazára lett kolozsvári egyetemen ő volt az erdélyi gondolat leglelkesebb képviselője. A szegedi második honalapítás a Ferencz József-Tudományegyetem történetében elválaszthatatlanul összeforrott az ő nevével, az új alapvetés nagy munkájában az oroszlanrész őt illette. De egyetemen kívül is, amelyhez a legszorosabb kapcsok fűzték, nem volt olyan hazafias, kulturális vagy emberbaráti cél, amelynek hacsak tehette, kiváló szellemi képes-

ségeit önzetlen odaadással rendelkezésére ne bocsátotta volna, amelynek „jó ügyét” személyes ügyévé ne tette volna.

S megajándékozta Teremtője nagyszerű fizikummal is. Erőskötésű pompás példánya volt magyar fajának. Vas szervezete, hibátlan egészsége, józan életmódja arra rendelték volna, hogy a patriarchák korát is megérje. Azonban ezt az erős szervezetet sem használhatta el, élete virágjában, teljes erejében, kopás nélkül adta vissza Teremtőjének. S még elköltözésének időpontja is mintha szimbolikusan ezt az ő lemondó puritán életét példázná: itt hagyta az életet, midőn legszebb az élet, pompázó tavasszal, orgonanyílás idején.

*

Ha van tragikus vonás annak az életnek az arculatán, amely a feléje nyújtott földi javak mellett a lemondás magától értetődő egyszerűségével halad el, akkor még sokkal inkább tragikusnak kell mondanunk ennek a harmonikus életnek megrendítően borzalmas végét.

Micsoda ellenfét élet és halál között! Aki egész életében szinte ösztönszerűen irtózott a villamostól, azt a maga végzetszerű hideg ölelésével ez a „muzsikáló halálgép” ragadja magával. Aki nem ismert maga előtt akadályokat, akinek a törhetetlen energiája már annyi harcot diadalmasan megharcolt, az elbukik egy narancshéjon, elejti egy „kisdud göröngy, a dőre vak eset.” Felemelt fővel járt és járhatott egész életében, s ez az önérzetes, öntudatos fej ott vérzik el az útca porában. A gazdag és előkelő úr, a magyar törvényhozás felső házának tagja, akinek országszerte olyan sok tisztelője és barátja volt, haláltusáját elhagyottan, összetörve vívja a nyomorultak végső állomásán, a Rókus-kórház egyik szegényes, névtelen szenvedőkkel teli szobájában. Aki felé a szerencse biborpalástjában jött az Élet, a Halál a szerencsétlenség tépett, rongyos ruhájában kereste fel.

Az alkotóereje teljességében derékbatört élet mélységes szomorúsággal veti fel a kérdést, hogy miért kellett ennek így történnie, miért kellett az ostoba vak véletlennek megdermesztenie azt a szívet, azt az agyat, — szárnyaló gondolatok és nemes érzések műhelyét, — amely még olyan sok szépet, magyot és jót alkotott volna. Az ő borzalmas sorsát látva, fájdalmas erővel markol bele lelkünkbe a befejezett emberi élet tragikus befejezetlenségének szomorú érzése, amelyet olyan szépen fejezett ki a legnagyobb német költő, amidőn élete főművét az emberi élethez hasonlította, mondván:

Des Menschen Leben ist ein ähnliches Gedicht:
Es hat wohl einen Anfang, hat ein Ende,
Allein ein Ganzes ist es nicht.

(Ankündigung zu Goethes Faust.)

*

És én mégis azt hiszem, hogy nincsen disszonancia Tóth Károly harmonikus élete és borzalmas vége közt. Aminthogy nem tragikus vonás életének arculatán sem az, hogy a feléje nyújtott földi javak mellett a lemondás magától értetődő nagyszerűségével haladt el. Ez éppen a győzelmes, diadalmas hang élete hatalmas dallamában. Nem földi javak, hanem magasabb erkölcsi értékek után vágyott, mintahogy az orgona hangja felviszi lelkünket a hétköznapi porából az Úr zsámfához.

Halála megrendítő, megrázó. Villámcsapás a tölgybe. De hát az erdők királyának büszke koronáját élösdiék rágják le, hatalmas törzsét a lassan őrlő szű málassza el? Ha az emberi életek kötemények az Úr nagy verseskötetében, hatalmasabb, költőibb lett volna Tóth Károly lendületes életének a befejezése, ha az utolsó strófa sorvasztó betegség hosszú kínlódásával vagy az öregkor gyengeségével van tele?

Ahogy az életet komponáló nagy Alkotóművész kezéből kikerült, megrendítő, megrázó volt életének utolsó strófája. Aki a szellő süttogásában és az orkán zúgásában uralkodik a pianók és a fortissimók felett, aki lelkünknek, életünknek hangszerén életre hívja a legcsodálatosabb melódiákat, Tóth Károly erős, igaz és bensőséges életének az orgonáján az utolsó akkordnál megszólaltatta a legerősebb regisztereket, amelyek megrázó erővel zúgják bele a lelkünkbe, hogy: „a ti életek olyan, mint a pára, amely egy kevés ideig tetszik, azután semmivé leszen.” (Jalk. 4. 14.)

Amikor a Végzet kezében ez az erős ember villámsújtotta tölgyként hirtelen összetört, elmúlásával döbbenetes erővel, lélekbenmarkolóan hirdette az elmúlás hatalmát, azt, hogy az élet valóban széjjel foszlik, mint a pára, mint a felhő, mint az árnyék, mint az álom . . .

S amidőn ezzel a megrázó végakkorddal az orgonaszó bensőséges erejével szárnyaló élete beleolvad abba a „daloló multba“, amely — bármilyen paradox legyen is — az elevenen élő emberi kultúra tartalmát teszi, akkor érezzük, hogy élete nem volt beféjezetlen élet, s hogy megrázó vége egy magasabb harmónia szempontjából összhangzatossan csendült élete nagy melódiájával össze.

S abból a rezonanciából, amelyet az ő életének ez a hatalmas és erős, bensőséges, igaz és mély melódiája lelkünkben — igen sokak lelkében — keltett, érezhetjük azt is, hogy még igen sokáig hallani fogjuk a hangját.

Tragikus elmúlásának komor és sötét alapijáról pedig csak annál lényesebben fog tündökölni az, ami belőle megmaradt, s ami a legszebb, ami mulandó ember pályája nyomán maradhat: a daloló multból felhangzó ragyogó tisztá emlék.

(Szeged.)

vitéz Moór Gyula.

A PERJOG FILOZÓFUSA.

Dr. Tóth Károly professzoráról, a jogtudósról, a törvénykezési jog tudományának művelőjéről bizonyos értelemben véve nehéz olyan képet alkotni magunknak, mely ne hatna az ellentétek benyomásával azokra, akik őt egyéniségének más oldaláról ismerték.

Emitt, azt lehetne mondani róla, hogy a társadalmi és társasági élet élében, lüktető erejének legélesebben megrajzolt karakterű képviselői közé tartozott; csupa mozgékony, gyakorlatias gondolkodásmód és pillanatok alatt reagáló cselekvés; könnyed szellemesség, gyorsan lángallobbanó lelkesedés és ezerfelé ágazó érdeklődésében annyi életvidámság, amennyi csak egy alapnézőpontjaiban derült életfilozófia talajából fakadhat elő.

Tóth Károlynak, a tudósnak egyénisége többé-kevésbé mást mutat, s ezért azok, akik élete munkájának ebbe a vonatkozásába bele nem pillanhattak: csak nagyjából mérlegelhették az ő abszolút tudományos értékeit, melyeknek tovább-

bontakozását, egyre gazdagabban gyümölcsöző érvényesülését oly váratlanul jött halála megállította.

Tóth Károlyból, a tudósból szinte teljesen hiányzott az ő külső emberi mivoltára annyira jellemző eleven agilitás. Lassan dolgozott s a *nonum praematur in annum* nála nem üres szólam volt csupán, hanem valósággal és szigorúan megtartott rendszabály. Tudós tevékenysége nem horizontális irányokban, de inkább függőlegesen, a kérdések mélységei felé haladt. Problémáinak köre ezért nem túlszéles, de kutatásainál viszont csak az igazán nagy kérdések érdekelték s törekvései mindig a végső alapok felderítését tüzték ki célul. Innen van az, hogy vizsgálódásaiból ösztönösen mellőzte mindazt, aminek jelentősége merőben gyakorlati s az, akit a mindennapi életben, a megtestesült gyakorlatiasság villámgyorsan gondolkozó és azonnal akarni és határozni is tudó típusaként ismertek: íróasztala mellett, éppen ellenkezőleg, a legelvontabb fogalmak, a legnehezebb elméletek bűvárlásában lelte gyönyörűségét s a legsúlyosabb problémák mélységei előtt gyakran tétozózóvá, kételkedővé vált. A jogtudomány lényegéről, hivatásáról a tudományok egyetemét átfogó magas szempontjai voltak. És semmi sem állott távolabb tőle, mint egyik XVIII-ik századbeli elődjének Huszti Andrásnak felfogása, aki a jogtudományról azt tanította, hogy az — *habitus practicus, leges recte interpretandi, adplicandique rite ad quasvis species obvenientes*. Nem, a *legulejus*-t még jogásznak sem tekintette; a *jurisperitus* ügyeskedését a jogászhoz méltónak nem találta, a *rabula*-t pedig megvetette. A merőben pusztá *habitus practicus* pedig alig lehet több a háromnak együttes összefoglalásánál.

Tudós jellemének ezekből az alapvető vonásaiból rajzolódik meg Tóth Károly írói egyénisége úgy, hogy, a kép, amelyet a vizsgálódás tükré róla visszavet: olyanira különbözött attól a képtől, mely mint eleven hús és vér állott a társaság és a nagyvilág felületes szemlélete előtt.

Tudományos írói tevékenységét *Önkormányzat és a Váltó fogalma* c. dolgozatai vezetik be. Előbbinek megjelenési éve 1904; utóbbié 1905. Mindkettőben erős és uralkodó a dogmatikai irányzat és feltűnő a lényegében nehéz, de az íróra nézve felette jellegzetes egyéni frazeológia. Első műveit a *Magánjogi jogvédelem a kereskedelmi jogban* című és monographiának induló dolgozata általános tanokat magában foglaló I. része követi s vezeti át a szerzőt élete legnagyobb és legérdekesebb alkotására *A polgári törvénykezési jog (Alapismeretek)* című két kötetes nagy munkájára (1910). A két kötet anyagbeosztása már egymagában sokatmondó. Az első az önhatalommal való törvénykezés, a második az államhatalommal való törvénykezés alapjelenségeit tárgyalja a magánjogi háttér állandó szemmeltartása mellett, hiszen felfogása szerint a polgári törvénykezésben, mint egészben, benne van mindig a magánjog, mint a jelenség tárgya. Kiindulási pontját: a szubjektív magánjogok fogalma adja, s szembe állítja egymással a magánjogi alapviszonyokat a védő jogviszonyokkal. Nyomon kíséri, hogy az alapjogok és a védelmi jogok miként fordulnak át igényekké. A jogok védelmében kifejtett magatartások összesége: a törvénykezés; s e magatartásoknak alanya vagy az egyén, vagy az állam. Az egyéntől kiinduló jogvédelmi magatartások a *lex plena* és *lex minus plena* világában különülnek el. Előbbiek az enyhébb fajta önhatalmú törvényhozás és az erőszakkal érvényesülő önhatalmú törvényhozás tüneteit ölelik magukba. Ide sorozhatók az ellenjogoknak megfelelő magatartások, mint visszatartás, beszámítás stb. vala-

mint az önvégrehajtás, önvédelem és önbíráskodás. A *lex minus plena* világában a birtok és a birtokvédelem helyezkedik el. Az állami törvényhozás körébe utalódik az, amit közönségesen is a perjog, törvénykezési jog anyaga alatt érteni szokás. Itt a per terminológiai fogalma, a perhez hasonló eljárások elkülönítése, majd a per substantiális fogalma foglalkoztatják s vezetik át a per szülő okainak és alkat-elemeinek vizsgálatára. A per alkatelemei a peralanyok, a per tartalma és a per tárgya. A peralanyoknál különösképpen a felekkel és azok jogi helyzetének a természetével foglalkozik. A tartalom tekintetében a perben foglalt szubjektív közjogok és köztartozások mibenlétét, a viszony synallagmatikus jellegét és a felek szubordinált helyzetét vizsgálja. A pertárgy boncolásánál különveszi a pertárgyat, mint absztrakt valóságot, mint perbeli magatartást és külön, mint konkrét valóságot, mint ügyletet, illetőleg jogellenes magatartást. És így tovább. A könyv az élő magyarjogra, a bírói döntvényekre, de részben a külföldi codexekre és az irodalomra is támaszkodik. Ám a pozitív rendelkezések mikéntjétől mégis független, elméleti jellegű és értékét, használhatóságát a tételes jogokban beálló változások így kevésbé érinthetik.

Ez a tételes jogok felett álló elmélkedés és az alapigazságok tőlük független megállapítása felé való törekvés: jellemzik Tóth Károly későbbi munkáit is. Így *A kereseti jog terminológiai fogalma* és *Adalék a polgári törvénykezés fogalmához* c. értekezéseit, melyek 1912, illetőleg 1913-ban láttak napvilágot, s melyek szintén arról tanúskodnak, hogy szerzőjüket igazán csak a problémák mélységei vonzották.

Mint jogtudományi író, azok közé tartozott, kik nem a maguk hivatásos mesterségének előmunkásai akarnak lenni csupán, hanem életcéljukul a gondolatok ébresztését és új csírákkal való megtermékenyítését tűzték ki. Ehhez volt nélkülözhetetlen szüksége arra a határtalan *idealizmusra*, mely egyéniségének nemes veretét, mélységes belső tartalmat adott. Amit a magyar irodalom az ő nevéhez íjz hozzá, arról méltán elmondható, hogy *non multa, sed multum*.

(Szeged.)

Kolosváry Bálint.

SZEGED GYÁSZA.

A Tóth Károly temetésén elhangzott gyászbeszédekből közöljük az alábbi részleteket.

Issekutz Béla rector magnificus:

A verőfényes égboltból váratlanul ránk szakadó szörnyű csapástól mélyen megrendülve nem találom szavakat annak a fájdalomnak ecsetelésére, mely bennünket, sorsüldözöttöket eltölt.

Nem akarom méltatni Tóth Károlyt, a tudóst, az elvont perjogi elméletek éles eszű művelőjét és az ifjúságot nemes szíve teljes melegevel szerető és megértő tanárt s magistert. Nem is akarok beszélni róla, mint fenkölt, nemes gondolkozású, hazáját, egyetemét önfeláldozóan szerető emberről és a mindenkinek segítségére siető, minden sérelmet megbocsátó, mély érzésű, hűséges barátról. Mint a Ferencz József-egyetem ezidei rektora, azokat az érdemeit kívánom váz-

latosan felsorolni, amelyekkel egyetemünk létét biztosította és jobb jövőjét megalapozta.

Az első sorban vett részt azokban a küzdelmekben, melyektől függött egyetemünk léte vagy nem-léte s oroszlánrésze volt abban, hogy megtaláltuk a helyes utat, mely Szegedre vezetett. Itt mint dékán segített az egyetem elhelyezésében s csakhamar vezető szerepre jutván a város életében, megszerettette és népszerűvé tette az egyetemet s ezáltal páratlan áldozatkészségre bírta a város közönségét. Céltudatos, fáradhatatlan munkásságának gyümölcset mint rektor aratta le. Milyen lelkesedéssel rendezte meg a klinikák alapkövetelésének fölemelő ünnepségét és milyen boldogan figyelte hétről-hétre az öt klinika fölépülését! Gondoskodása kiterjedt mindegyik karra, nagy segínyt eszközölt ki a filozófiai kar fejlesztésére s megindította a sikeres akciót a természettudományi intézetek fölépítésére is.

S ha ezzel sikerült egyetemünknek fölemelkedni a mostoha gyermek utolsó helyéről, az főleg csaknem kizárólag az ő tevékeny, mindenre gondoló működésének s minden törekvést támogató nagy befolyásának érdeme. A mi veszteségünk a legnagyobb, de vigasztal bennünket az hogy nekünk maradnak meg nagy alkotásai, melyekben emléke örökké él, mert nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét . . .

Szeretett Prorektorunk, Vezérünk, Isten Vele!

*

Menyhárt Gáspár jogkari dékán:

Még szombaton délben azzal végeztem hivatalos teendőimet, hogy aláírtam a meghívókat karunknak holnapra tervezett ülésére, amelyen Téged — kedves tanártársunk, szeretett barátunk, Tóth Károly — a jövő iskolai évre dékánná akartunk választani. És már forgattam is elmémbe a szavakat, talán éppen a végzetes szerencsétlenség perceiben, amelyekkel Téged köszönteni kívántalak a kar Irántad való bizalmának újabb megnyilatkozása alkalmából.

S ma, rövid két napra rá koporsód előtt állunk valamennyien tanártársaid és barátaid, hogy fájdalomba öltözött lelkünk szomorúságától megterhelten sóhajtsuk el Feléd búcsú szövegünket, amelyre elnémult ajkad nekünk választ már nem ad. Óh, mily beláthatatlanok is az örökké való Isten végtelen kezének mozdulatai felettünk s mily bizonytalan az arasznyi véges emberi lét, mely gyakorta akkor roppan derékba, mikor az ember életének delét éli, pedig délutánját is tele tervezte munkával!

Ki gondolt volna arra, hogy ily korán Te is délkel végzed be erős életed munkáját, akitől még oly sokat vártunk a délutánra tervezettekben! . . . Nem mintha nem volna sok, amit elvégeztél. Hiszen, amit gyorsan liktető agyad gondolatot, tervet kitermelt; ami cselekvést pihenést nem ismerő energiád megindított; ami eredményt törhetetlen vasakaratom kiküzdött: az sok embernek külön-külön is elég volna egy-egy hosszú élet gazdag aratásául.

Hanem, mert akik Isten adta kiváló tehetségedet, képességeidet ismertük; akik gondolataidnak gazdagságában oly sokszor gyönyörködtünk; kik erőid nagyságát sokszor megindultan láttuk: mi annyi reménységgel joggal vártuk dús termését a vetésnek, amit a tudomány mezején, a felső oktatás terén és a magyar

közélet ugarának egyéb Általad feltört területein elhinteni igyekeztél és amit még Általad elvetteini reméltünk, — mi úgy gondoltuk, hogy igen számos feladat megoldásában léssz segítő társunk és sok még a munka, aminek elvégzése Reád várt volna . . .

Elhangzott azonban a nagy, a megmászhatatlan ítélet s munkád véget ért. És nem jól látnának szemeim, ha innen a sír széléről rövid pillantást hátra vetve nem azt látnám, hogy derékban ketté tört életed is egész volt és nem maradt utána befejezetlenség. Mert mintha valami nem is sejtett, láthatatlan erő irányított volna: mindent elvégeztél, ami Reád volt bízva s amit elvégezetlennek gondoltunk, az csak a mi Hozzád fűzött vágyainkban és óhajításainkban formálódik ki.

Aki mindig a legjobbat akarja s amit annak felismert, azt törhetetlen erővel szolgálja; aki az emberi élet legnagyobb, egy igazi értékének a munkát ismeri s ezt egész emberként végzi a maga élethivatása körében; aki szeretettel lelkében szeretetet cselekszik: az bármikor, reggel, délben vagy este teszi is le az isteni hivatás szerint munkás szerszámát, az mindent elvégez.

S Te kedves halottunk így éltél, így cselekedtél. A classicus jogász intelme szerint *honeste vixisti, neminem laesisti et suum cuique tribuisti*; éned át volt egészen itatva a keresztény erkölcs, a minden tudomány végcélját, az igazságot kutató és kereső szent hegyülettől és a felismert igazság gyakorlásában áhítatosan áldozó pap voltál; hirdetted és élted az emberi élet legnagyobb értékét, a munkát; nagy szíved minden szeretetét két kézzel szórtad embertársaidnak s én tudom, hogy mennyire és főként a nemzet jövője, az ifjúság felé, melynek igaz és jóakaró barátja voltál s amely szeretet annál inkább nőtt lelkedben, minél többet adott belőle; úgy álltad meg mindenütt az örömet, amelyre a Gondviselés állított, hogy — amint másként nem is lehet — értékkel teljes életed csak befejezett értékeket hagy itt maga után.

Jó harcot harcoltál, a hitet megtartottad, a pályát megfutottad. Legyen ezért tied az égben az igazság koronája, amint áldott leszen drága emléked mi közöttünk itt e földön . . .

Szólna még Hozzád egy-két szót utoljára a jó barát, akinek lelkében felzokog sok küzdelmes év annyi kedves emléke s akinek a búcsúzásnak ez a nagyon keserű pohara adatott kezébe. De érzem, hogy a szó elhal ajkamon . . . Mondják el hát szemembe gyűlő könnyeim azt, amit mondani akartam. Te meghallod és megérted szavát . . .

Felejtethetlen kartársunk, drága jó barátunk Isten Veled, Isten Veled!

*

Somogyi Szilveszter szegedi polgármester:

Szeged város nevében mondom Neked utolsó Istenhozzádot Tóth Károly, amely város, bár csak néhány évet töltöttél benne, szeretettel fogadott Téged fiának és e rövid idő alatt annyira a szívéhez nőttél, hogy megrendítően tragikus elmúlásod mindnyájunk lelkében nyíló fájdalmat és mélységes szomorúságot okozott.

Úgy érezzük, hogy Neked még sok jogod lett volna az élethez, hiszen javakorbeli tetterős férfiú voltál. Szellemed tündöklött, mint a csendes tó tükre felelt elsziporkázó rakéta, — akaratod hatalmas erőfeszítője volt minden jó ügynek,

melynek szolgálatába álltál. Soha nem végeztél fél munkát. Végiggondoltál minden gondolatot és végigérezted minden érzelmet, — és végig is cselekedtél.

Szinte fellázadnánk a sors ellen, amely Téged ily korai tragikus halállal elragadott, — ha hitünk nem volna. De mi hiszünk! Hiszünk, hogy ez arasznyi földi létnek folytatása az örök élet, — és halandókhoz illő alázattal megnyugszunk a kifürkészhetetlen isteni végzésben. Látjuk, hogy itt minden mulandó, erő, igazság, hírnév és dicsőség is. Koszorús fejét a tenyerébe hajtva, mélyen eltöpreng az ember. Homokóra méri az elröppenő időt és a élet kalendáriumára felett lélekharang áll, megrántásra készen. Amikor ezután következik, az földöntúli mély összhang és zengő örökkévalóság.

A Te jellemed itt e földön megállta a legszigorúbb vizsgálatot, kiállta az élet kohójának próbatűzét és tisztának bizonyult, megméretett az igazság mérlegén és teljes súlyúnak találtatott, — valódi értékű nemes éremnek nyilvánította azt mindannyiunk közmegegyezése, mely láthatólag meg van jegyezve a Mindenható képmásával és köriratával.

Szilárd jellemedet, kiváló képességedet, vasszorgalmadat és nagy lendületedet mind a Ferencz József-Tudományegyetem szolgálatába állítottad és arra használtad, hogy régi székhelyéről kiűzetvén, méltó és végleges elhelyezést nyerjen az ország második városában. És mi eljöttünk, hogy itt a ravatalodnál ezert még egyszer köszönetet mondjunk, örök nyugalommal kívánunk Neked és zokogó fájdalommal rebegjük el végső búcsúkat, Tóth Károly! Isten veled!

*

Szeged szabad királyi város tanácsa Tóth Károly halála alkalmából a következő részvét-átíratot intézte a Ferencz József egyetemhez:

A hihetetlen hír lesújtó hatása alatt mélyen megrendülve fejezzük ki mélyes részvétünket a Ferencz József Tudományegyetem rektorának, Tanácsának, Tanári Karának és egész egyetemének, amivel kiváló ékességüknek, dr. Tóth Károly ny. rendes tanár, prorektor úrnak borzalmas szerencsétlenségű váratlan elköltözésével okozott gyászukban osztozunk.

Családja után tágabb családját, a Tudományegyetemet érte a legnagyobb veszteség kidöltével, de nem kisebb vesztesége városunknak és egész Magyarországnak távozása, amelyek egyik legkiválóbb polgárunkat, legnagyobb értéküket veszítették.

Serdülő korában már kimagaslott kortársai közül. Tanulmányai során a magyar ifjúság legmagasabb, nehezen elérhető kitüntetését érdemelte ki, — majd alapos készsége, tudományos munkássága, nagy műveltsége biztosították részére a legjobbakat megillető haladást és munkásságának illetékes bírálói a magyar tudományosság legdíszesebb és legfelső helyének, a Tudományegyetem rendes tanári székének betöltésére érdemesítették.

Működése itt is maradandó emlékekkel gazdagította a jogtudományt és jogirodalmat. Tudományos tevékenységét kortársai legmagasabb kitüntetéssel a rektori méltósággal, majd a Tudományegyetem felsőházi képviselőjére választással méltányolták. De nem kevésbé értékes polgára volt városunknak, amelynek minden jóra irányuló, a művelődést és előretörekvést szolgáló mozgalmában nemcsak

közvetlen közreműködéssel, de vezető irányítással kért és vett részt, amint részt vett bölcs vezetőként minden általános nemzeti és emberi értékű országos politikai és társadalmi mozgalomban is.

Rendíthetetlen meggyőződéssel, széles látókörű alapos tudással, ragyogó tollal, fényes szónoki készséggel, cáfolhatlan érvei meggyőző erejével és ellenállhatatlan lendületű eréllyel sietett minden közérdekű igaz ügy szolgálatára, ami a tudomány, a város, a társadalom és a haza javát volt hivatva előreségíteni, a fejlődés és a haladás útján.

Mindezekért méltó várkozással és indokolt reménységgel néztünk magaslatörő pályájának további eredményei elé és most pótolhatatlan veszteségül, emberi létének legdúsabbban alkotó korszakában törte ketté a kérlelhetlen Végzet.

Emlékét kegyelettel őrizzük és osztozunk az ittmaradottak gyászában.

ERDÉLY.

NIHILIZMUS VAGY PESSZIMIZMUS?

Válasz Szamosvölgyi Gábor (Róma) és
Szegedy Lőrinc (Genf) hozzászólásaira.

Római bírálóm cikkemet úgy látszik jórészt iéltreértette, mert *én sem a Vatikán, sem az ottani magyar külképviselőt ellen, semmiféle mulasztás miatt nem emeltem vádat.* Sőt kifejezetten megírtam, hogy ezek a mulasztások nem is lényegesek. Hiszen a Vatikán elleni vádemelésről még csak beszélni sem lehet. Én csupán száraz tényeket sorakoztattam fel annak igazolására, hogy ez az idehaza úton-útfélen beharangozott vatikáni sympathia-privilegium a valóságban nem is olyan privilegium, mint azt velünk idehaza egyesek elhitetni szeretnék. Az a pár példa, amit megfigyelésem igazolására felhoztam, nem annak a bizonyossága akart lenni, hogy a vatikáni diplomácia a mi ellenségünk, hanem éppen ellenkezőleg azt igazolta, — mert ez nem is lehet másképp — hogy *a Szentszék a valóságban nem is lehet velünk szemben különösebben privilegizált jó viszonyban. Ezt éppen nemzetközi helyzete és magas hivatásából folyó pártatlansága szinte természetessé teszi.* Így tehát minden túlzott hangulatsínálás legalább is indokolatlan. Már csak amiatt sem lehetetlen az illúziók áldozata mert éppen az iparszerűleg üzött illúziók ellen hadakozunk mind a ketten, — legfeljebb más fegyverekkel.

Hogy az országhatárok eltolódása maga után vonja az egyházi határok eltolódását is — ez nem vitás. Sőt szinte csoda, hogy ily sokáig változatlanok maradhattak. Sőt azt is elismerem, hogy a legújabbán közzétett cseh modusvivendi sem a legpongyolább nemzetközi szerződés. És, hogy a megszállt területek püspöki kinevezéseinél a főkegyúri jog is milyen szépen rendezést nyert. Ez mind szép és igaz, — csak egyet felejt el Szamosvölgyi Gábor, — nevezetesen azt, hogy ha ez mind így van, akkor legalább is gyermekes naivitás a Magyarország iránti kizárólagos vatikáni rokonszenvről beszélni. Szerintem nincs különösebb ok a nagy gaudiumra. Elegendő volna a tényeket pusztán regisztrálni és napirendre térni felettük. Mert hogy Hlinka páter alig pár hónapos apostoli protonotáriussága s a Blahák, Bubnicsok és Vojtassecsek felvidéki püspökségei mennyiben szolgálják az ott élő magyar kisebbség lelki és nemzetiségi kultuszát, — bajos volna eldönteni. Éppen ily furcsa probléma, hogy a Vatikán engedélyével ezentúl Szlovenszko védasszonyának nevezhető Szűz Mária, aki eddig Magyarország patronája volt és ma is az. A helyzet mégis csak az, hogy az egyik részen áll a kereszténység védelmében évszázadokon át annyi vért áldozott *katholikus Magyarország,* míg a másik oldalon a *katholikusknak* éppen nem mondható Oláhország és a legtöbb is husszita elméletekkel boldogított „hű” Cseh-Szlovákia. És a mérleg a nemzetek közötti egyházi kérdések rendezése során mégsem billent a mi javunkra. Hogy ezután mint lesz, — ki tudná ezt előre megmondani. Egy nagy változás történt már. Az elárvult primási szék új, fiatal kezekbe került. Bízunk benne, hogy egyetlen magyar bíborosunk nemcsak a Csonkaország-nak, de bárhol élő, minden katolikus magyarnak igazi főpapja lesz.

Szegedy Lőrinc kritikája nem egyéb, mint egy igen nagy adag pesszimizmus, de úgylátszik nemcsak Genfi körül terjeszkedik ez a jótékony pesszimista homály, hanem egyebütt is. A pesszimizmus úgylátszik mégis csak közel jár a nihilizmus fogalmához, mert hiszen a pesszimizmusból is megárt a sok. Mert azt még értem, hogy ha valaki mindent sötéten lát és mindent aggódó szkepszissel szemlél, — pesszimistává válik, de akkor az, aki semmit nem lát (mert nem lát-hat), akinek aggódó szkepszisre már nincs módja és lehetősége, miért ne legyen nevezhető az ilyen szemlélő nihilistának? Hisz, alapjában véve igazán mindegy, hogy a keveset sötéten, vagy a semmit világosan látom. Én inkább az utóbbit választom. Szegedy Lőrinc inkább rokonszenvez a genfi sötétséggel. Pedig ez a genfi sötétség már-már igen veszedelmes. Napról-napra közelebb jutunk a legkétségtelegebb igazságok egyikéhez, amelynek erejében — Szegedy Lőrincen kívül úgylátszik — már mindannyian bízunk. Vérünk ké válik végre, hogy „a Népszövetség egy olyan testület, amelynek gyarapodásokban gazdag szervezete és elfogult politikai mentalitása a rajtunk esett enormis sérelmek orvoslását, egyenesen lehetetlenné teszi“. (Ezt Lukács György mondja.)

Erre az igazságra dupláz rá azután maga a *magyar miniszterelnök* is, aki szerint „a Népszövetség tanácsa halasztó jellegű határozatok megindokolásában utólérhetetlen tökélyre tett szert és soha sem jött zavarba az azt megindokoló argumentumok felkutatásában“. Sic Bethlen.

Am Szegedy Lőrinc, a genfi aeropag belső életének rugóit oly pompás szemfűlésséggel kifürkésző hazánkfia nem enged, ő rendületlenül megvédi ezt a szent bálványt, amely körül — már az angol parlamentben is megállapították, — hogy nem politikusok, de a nagy entente viszontbiztosító intézetének szimpla farizeusai bóbiskolnak. Sőt Lord Carson az angol felsőházban még azt a pikáns kérdést is meg merte kockáztatni, hogy hát egyáltalán képes-e valamire ez a Nemzetek Szövetsége? Cushtandun, Buckmaster, Haldene, Phillimore és Newton lordok ugyancsak kétségbe vonták ennek az idélen szörnyszülöttnek diplomáciai potenciáját.

Ez azonban mind nem lágyítja meg Szegedy Lőrincet. Ő rendületlenül tovább viaskodik a fenyegető közvélemény százfejű hydráival és megmarad amellett, hogy ez a genfi társaság „egy elsőrendű emberekből álló testület“. Nem vonom kétségbe, van közöttük nem egy nemes gondolkodású, jószándékú, önzetlen, kitűnő diplomata, — külön-külön talán mind ilyenek, de ha együtt ülnek, mindjárt megváltozik a helyzet. Ha így in senatu vannak mintha mindannyiukat galvanizálná teremő gényuszuknak, a nagy Wilsonnak szelleme, amely mint hazajáró lélek még most is kódós homályba burkolja ennek a szellemi kintorna-csarnoknak minden megnyilvánulását.

Mikor e folyóirat hasábjain a magyar-oláh optánsper aktáit kitéregetve, reámutattam e nemzetközi fórumnak már-már a nihilizmus határait súroló sátáni mesterkedéseire csak a magyar közvélemény széles rétegeiben uralkodó tárgyilagosságnak adtam — erős szordinóval — visszhangot. Problema hic iacet. Ebben a konkrét ügyben, mint annyi másban, ismét bebizonyosodott, hogy ez az életképtelen intézmény nem felel meg a céljának és csak az olcsó ravaszkodásokban tökéletes. Ezt maga Gróf Bethlen István is megállapította.

Ezek után valóban sántít az olyan Genf körüli pesszimista kritika, amely bár elismeri, hogy ez az optánsper csúfosan diszkreditálta a népszövetséget alkotó államok jog- és igazságérzetében vetett közbizalmat, de ugyanakkor hozsannát zeng magának az intézménynek, amelynek halhatatlanságára és tökéletességére esküszik.

Sajnos, hogy így jár az, aki illúziók ellen harcol. Néha még kritikusai is bele esnek ebbe a hibába és úgy kergetik ezeket az üres ballonokat, mintha azok is illúziók szappanbuborékaival volnának telítve. Hogy a Népszövetség nem privát emberek gyülekezete és hogy nem pacifista önképzőkör, azt mindenki tudja. Abban szintén igaza van S z e g e d y Lőrincznek, hogy Népszövetségről lévén szó, viszont a szellemet is hiába kutatnók itt. A szellemet, a gondolatot, az élő realitást hiába keresnők, sohasem akadnánk rá.

És most mégis ennek a szellemnélküli farizeus tákolmánynak akarnak a Lac Léman partján gigászi méretekben, ordító fehér márványból templomot építeni.

A magyar parlag ma oly szegény. Közgazdaságunk nemzeti és állami életünk oly sivár. Megbocsáthatatlan bűn volna, ha ennek a körmenetnek a felépítéséhez a nagy magyar nyomorúság filléreit is ki kellene verejtékeznünk.

És legyenek e tervek bármilyen szépek is papiroson, a valóságban magyar ember előtt e palotának minden téglája sírni és zokogni fog. Nagyon félek, hogy sokan csalódní fognak álmaikban. Több mint valószínű, hogy e wilsoni eszme aligha fogja túlélni e nagy mű befejezését és előbb megszűnik szíve dobbanása, mielőtt még reátennék a kupolát a legnagyobb emberi hazugságok eme pantheonjára.

(Budapest.)

Czakó István.

Zárzó. Megjegyzés nélkül közöljük C z a k ó István munkatársunknak a Nemzetek Szövetségére vonatkozó véleményét. Ami a Vatikán erdélyi és felvidéki politikáját illeti, megjegyezzük, hogy a kérdés körül vita keletkezett a magyar sajtóban és S z a m o s v ö l g y i Gábor érvelésével rokon szellemben Z i c h y János gróf (Nemzeti Ujság, 1928 febr. 16.) és V é c s e y József Aurél báró (Magyarság, 1928 febr. 16.) nyilatkoztak. A vitát folyóiratunkban lezárjuk. Szerk.

VISSZHANG.

„Tóth Károly, a száműzött kolozsvári egyetem volt szegedi rektora a legderekabb, a legnémesebb lelkű emberek egyike volt, csupa tiszta szándék, merő jóakarát. Mindenki megszerette, akivel csak dolga akadt, meleg szíve, nyílt lelke mindenkit a hívévé szegődttetett. Az igaz magyar úr kivesszőben lévő típusa volt ez a tevékeny tudós, aki egész életét a jog és igazság hirdetésének szentelte és aki jó idő óta a magyar ifjúság védelmében agitált, beszélt, cselekedett, harcolt az eszmék és érvek szeplőtlen fegyverével, a meggyőződés tündöklő vértetében. Tóth Károly a mai magyar közélet azon ritka tényezői és hangadói közül való volt, akik komolyan és kitartóan, bátran és becsületesen egyengették és építgették a lelkek konszolidációját, az érzések integritását, amelyet az utolsó esztendők annyira megbolygattak és megcsonkítottak. Minden alkalmat megragadott, hogy a régi nagy magyar liberális tradíciókon nevelt szellemével szolgálja a társadalmi béke és egyetértés ügyét, amely e derék és egész embernek valóban szívügye volt. Mint egyetemi rektor a munka, és tanulás jegyében működött. Mint tudós, a jogi fölfogás tisztaságát őrizte. Mint az egyetem főrendi képviselője és mint a revíziós mozgalom szegedi vezére éjjel-nappal fáradt a legszentebb magyar gondolat érdekében és legutóbb, mint a szegedi képzőművészeti egyesület új elnöke buzgólkodott a régi egyesület újjászülésének előkészítésében. Kazinczy értelmében vett mozgalmi férfiú volt Tóth Károly, minden jó szándék, terv és eszme Bayard-lovagja, akit csakugyan nehéz lesz pótolni, aki valóban nagy űrt hagyott maga után tragikus eltávozásával a magyar küzdők sorából. Szeged méltán gyászolja őt, ki rövid idő alatt legjobb és leghívebb polgára lett ennek a városnak, amelynek épülése és szépülése részben neki is köszönhető”. (Hétfői Rendkívüli Ujság.)

*

„Szeged végtelenül sokat veszített vele. Csak kevesen tudják, hogy milyen lelkes, fáradhatatlan, majdnem még sem érthetően hatalmas munkát fejtett ki az elűzött kolozsvári egyetem tündöklő reneszansza érdekében és azért, hogy ez a föltámadás Szeged fényét, Szeged nagyságát, szépségét és gazdasági erejét növelje”. (Szegedi Szemle.)

*

„Hivatott vezértérfia volt a Ferencz József-tudományegyetemnek, képességei ambíciója, munkabírása vezető, irányító szerepre predesztináltak. Felfelé ívelő közéleti pályája még most volt igazán kibontakozóban”. (Nemzeti Ujság.)

*

„Mint rektor hatalmas munkát végzett az egyetem érdekében. Különösen sok érdeme van abban, hogy az egyetemi építkezések tempója fokozódott és hogy a hosszabb időre tervezett programot összesűrítette a kultuszminiszter. Csodálatos agitatív erő rejtőzött benne, amely a legacélosabb akaraterővel párosulva hatalmas eredményekben virágzott ki. Amikor választania kellett az egyetemnek, hogy kit küldjön be a felsőházba, más nem is került kombinációba, annyira természetes volt, hogy csak dr. Tóth Károly lehet a szegedi egyetem felsőházi képviselője. Mint törvényhozó, szintén kivette a felsőház munkájából a maga részét. Minden fontosabb, a tudomány ügyét érintő kérdésben fölszólalt és fölszólalásai, be-

szédei — szónoki képességét mindenki elismerte és erőteljes szava, jellegzetes beszédmodora, komoly mondanivalója hallgatóit mindig lekötötte — események voltak". (Délmagyarország.)

*

„Tóth Károly nagyon népszerű és köztiszteltben álló tagja volt Szeged város úri társadalmának. Mindenki tisztelte, becsülte, szerette és csodálta azt a hatalmas agilitást, amely minden munkáját jellemezte. Halála szinte pótolhatatlan veszteséget jelent a szegedi egyetemnek". (Szegedi Napló.)

*

„Er gehörte zu den hervorragenden Vertretern der Wissenschaft im Oberhause, wo er sich allgemeiner Sympathien erfreute. Er tat sich insbesondere anlässlich der Atrozitäten in Nagyvárad, Arad und Kolozsvár hervor, die er in der Sitzung des Oberhauses vom 9. Dezember 1927 vor der Tagesordnung zur Sprache brachte". (Pester Lloyd.)

*

„Tóth Károly halála pótolhatatlan veszteség a szegedi egyetem számára, amely rendkívül sokat köszönhet az elhunyt prorektornak. Az egész tanári kar végzetes csapásnak tartja a prorektor korai halálát, akinek távozásával az dőlt ki sorukból, akiben a legtöbb energia volt, akinek élete céltudatos, fáradhatatlan cselekvések láncolata volt". (Magyar Hírlap.)

*

Julien Benda, az ismert nevű francia író „Properce ou les amants de Tibur" c. könyvében azt állítja, hogy Keats, Shelley és Valéry különb írók, mint Dante, Hugo és Vergilius, mert az utóbbi három író azt a „hibát" követte el, hogy „nemzeti" akart lenni. Hasonló gondolatot mutat ki korunk legnagyobb esztétikusánál, Benedetto Crocenál Várdai Béla a Budapesti Szemle májusi számában. Mindkét nyilatkozat egy sovinizmusban túltengő nemzet antinacionalistának nem mondható kritikájától származik. (Ez az eset gondolkozásba ejthetné azokat, akik rossz néven veszik a kritikától, ha Adyt védelmezi, holott ez az Ady-védelem épen azt hangoztatja és bizonyítja, hogy a kárhözatra dobott Ady mennyire mélyen gyökeresik nemzetében és fájában. Adyt épen magyarsága miatt kell nagy költőnek tartani és aki Ady mellett áll, az tagadja Julien Benda és Benedetto Croce elveit. „Nemzetietlen" szellemű kritikát tehát ne a magyar Ady-rajongóknál, hanem a nyugati sovinizista nemzeteknél keressen az ókonzervatív irodalomtudomány.)

*

Azok az ókonzervatív kritikusok, akik nemzeti veszedelmet látnak abban, hogy a háború utáni nemzedék — az örök magyarság folyton haladó újjászületésének tradícióihoz visszatérve — szakítani akar a közelmúlt ideológiájával és új magyarságért, vagy ha úgy tetszik „neonacionalizmusért", a nacionalizmus megváltozott tartalmáért küzd: vigasztalódjanak abban a tudatban, hogy ez a jelenség nem intern magyar „veszedelem", hanem megtalálható a nagy nyugati nemzetek hazafias ifjúságánál is. A Genfben megjelenő The Review of Nations hasábjain (1928, 6:122) Henri Lichtenberger elmélkedik erről a témáról, a nemzedékek többé-kevésbé kiélezett ellentétéről, amely olyan régi, mint maga az emberiség.

Korunkban ezt a jelenséget Németországra vonatkozólag már Thomas Mann konstataálta, írja Lichtenberger, Franciaországban sok fiatal intellektuell nyíltan proklamálja az ellentétet. „Arról beszélnek ezek, hogy szükséges és üdvös a szakadás a háború előtti és a háború utáni nemzedék között”.

*

A „Notre Temps” című francia revü szintén a háború utáni ifjúság új lelki-ségéről elmélkedik: „Nekünk, a háború utáni nemzedéknek, nagyon elavultnak tetszik már a Wilde és Barrès tanítványainak fiatalsága. Ami őket meglepte, minket már nem lep meg. Ezen a világon ők csak a háború előtti értékek furcsa fox-trot-ját látják: mi pedig csupán új értékeket látunk, amik rendbe-szedésre várnak. Bennünket már alig-alig érdekelnek azok a követelődzések, amiktől a század eleje hangos volt: a szerelem joga, az öncélú élethez való jog, az érzelmek kiélése...”

*

Nemzeti létünk — írja Kossuth egyik levelében — csak azáltal biztosítható, ha a súly, amelyet a szám, az életrevalóság és a történelmi állás nyújt, a közművelődés súly által hatályoztatik. Teljesen meg vagyok győződve, hogy ha a Közép- és Alduna etnografiai rendszerében nem sietünk nemzetünk számára kulturai tekintetben a primus inter pares szerepét biztosítani, vagy éppen túlszárnyaltatni engedjük magunkat, veszve vagyunk. (Klebensberg Kunó gróf parlamenti beszédéből.)

*

Rákosi Jenő nyilatkozata a jazz-zenéről (v. ö. Széphalom, 1928 : 232): „A jazz-zene a huszadik század természetes velejárója, követelménye. A mai embernek már a vérében van a jazz ritmusa és ezt onnan kényszerrel vagy erőszakkal kiölni nem lehet. Azok, akik mesterségesen kiagyalt határozatokkal akarnak a természet ellen harcolni, akik így akarják a természet követelményeit legyőzni: helytelenül gondolkoznak. Mert a közönség jazzt akar, a zenésznek tehát jazzt kell játszania”.

*

Berzeviczy Albert legújabb elnöki beszéde ismét eseményt jelent az Ady-kérdés történetében. Az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság elnöke most már nemcsak a baloldalt, hanem a jobboldalon Makkai Sándort és védelmezőit, Szekfü Gyulát is szemközt találja álláspontjával. Legsúlyosabb vádját csak most fogalmazza meg az Ady-kultusszal szemben: „Nagy, súlyos veszélyt jelentenek e tanok az elszakított területek elszakított magyarságára nézve. Ezt a magyarságot az új politikai határok, a kisebbségek elnyomása az utódállamokban, az irredenta miatti félelemtől sugallt korlátozó rendszabályok úgyis mindinkább kiszakítják az egyetemes magyarság szellemi közösségéből. Ha most annak a magyarságnak saját vezérei hirdetik, hogy az Ady előtti költészet és a jelen közé rettentő szakadékot vágott a történelem . . . : nem kell-e joggal attól tartanunk, hogy az a magyarság nemcsak politikailag, hanem szellemileg és érzelmileg is teljesen el fog szakadni tőlünk?”

*

A vád ime még fokozódik: „Nem ejti-e gondolkozóba azokat, kik ily tanokat hirdetnek, nemcsak Erdélyben, hanem a Felvidéken is, az a föltűnő jóindulat, mellyel az elszakított területek új urai az Ady-kultuszt pártolják? Természetes,

Hogy pártolják, hiszen nekik iskoláikban a magyar ifjúságot csak Ady jól megválasztott verseire kell rátanítaniok, hogy az megutálja a régi Magyarországot, amelytől a sors elszakította őt és amelybe, ha Adynak hitelt ad, valóban nincs semmi oka visszavágygni". (Budapesti Szemle, 1928 : 287.)

*

Berzeviczy szózatára az első visszhang Rákosi Jenőtől jött, a békés meg-egyezés hangján: „Ady is, mint minden költő, az Isten postása volt, üzenettel a világ számára . . . Keressük az egyetértést mi többiek, akik még itt vagyunk, annál is inkább, mert alig van köztünk olyan, aki tehetség dolgában különb volna Ady tehetségénél”.

*

Az erdélyi írók tiltakoztak az ellen a vád ellen, mintha „kétlelkű” nemzedék volna születőben és az erdélyi irodalom elszakadt volna lélekben a magyarországitól. (Híd, 1928 : 116.)

*

Az Erdélyi Helikon első számában maga Szekeő Gyula, a konzervatív Magyar Szemle szerkesztője állott Ady mellé: „Tíz év múlva már az ötvenévesek is el fogják ismerni Ady költő voltát, húsz év múlva pedig a hatvanasok is. Ez az idő nyugodtan kivárható; az ötvenen aluli magyarság számára különben sincs Ady-kérdés: Adyt eltettük a nagy magyar költők közé, anélkül, hogy eszünkbe jutna politikai vagy etikai nézeteit követnünk, vagy épen azok szerint élnünk. Utóvégre Petőfi forradalmiságát sem követjük mi, akik forradalmakat történelmi kríziseknek tartunk, melyeket ajánlatos mindenképen elkerülni...” (1928 : 13.)

*

Berzeviczy Albert újabb Ady-beszédében van egy pár mondat, amit örömmel regisztrálhat minden Ady-barát: „A mi sorainkban is vannak tekintélyes férfiak, kik nem gondolják meg, hogy az Apostol megírásáért tulajdonképpen Petőfit is a destruktív költők közé lehetett volna sorolni . . . Nemrég egy határozottan konzervatív irányú irodalmi tekintélyünk nevezte Adyt modern magyar líránk megteremtőjének a leghatalmasabb egyéniségének . . . A nem szűnő vita utóvégre is csak Ady jelentőségét tanúsítja”.

*

Az ifjúság Ady-ünnepé, amelyen a megszállott területekről jött diákok tanúságot tettek az Ady-kultusz nemzet-összetartó ereje mellett, szintén egyik élő cáfolata volt Berzeviczy Albert pesszimizmusának. Az ünnepség alkalmából kiadott röpiratban (Ifjú szívekben élek) olvassuk: „Tíz év múlva szegény lesz már Adyt csempülni és kistaludista lesz, aki méltatást fog írni Róla. Soha még költő nem nyert ilyen csatát. Egy nemzet egész ifjúsága menetel a nyomában. Hiába minden”.

*

Móricz Zsigmond is azt emelte ki az Ady-ünnep kapcsán, hogy a megszállt területek ifjúsága magyar zarándokhelynek tekinti Ady sírját: „A magyar ifjúság nagy Ady-ünnepet üli, amelyen résztvesznek az elszakított részek ifjúságának kül-

döttei is. Ugy látszik, ma megint egy határozott generáció jelentkezik. Vegyék csak kezükbe a zászlót és vigyék magukkal az élet útjain az aggkor felé!" (A tegnapnak senkiséim. dalol, Magyarország, máj. 20.)

*

Az Ady-ünnep ellen, ahol jól esett látni az üde és lelkes arcokat, csupán csak egy kifogás emelhető. Ha az ünnep valóban a „keresztény ifjúság Ady-ünnepé” volt, mint a Magyarország irta, akkor érthetetlen, hogy miért hangzott el rajta az ifjúság zseniális vezérének beszéde, amely lázított a magyarságba betolakodó és a magyarság kárára érvényesülő „idegenek” ellen. A kipirult arcú és tapsoló hallgatóság tömegében nagy számmal ültek ott az „idegenek”, akik ellen a szónok hadakozott: a svábokból, tótokból, szerbekből, ruténekből és örményekből egy-két generáción át száz százalékgig magyarrá vált keresztény magyar intelligencia gyermekei. Ezt a magyar ifjúságot apái és rokonai ellen izgatni, felébreszteni benne a nem-magyar származás tudatát: herosztráteszi művelet, aminek csak ellenségeink örülhetnek, akik amúgy is oláhnak követelik Hunyadi Jánost (aki egészen a kormányzóságig „érvényesült” a „fajmagyarok” között); akik Petőfi-Petrovicsot szlovák dicsőségnak tartják és akik Zrinyi Miklóstól megtagadják a királyságra predesztinált magyar főúri jelleget . . .

*

„A magyar ifjúság, egy egész kis töredék kivételével, nem követi Szabó Dezsőt . . . Felette áll Szabó Dezső fullánkos mondatainak. A mai magyar ifjúság már építeni és nem rombolni akar . . . Szabó Dezsőből is csak azt veszi át, ami észtvészten szép: forró, földszagú magyarságát”. (Sebesi Dezső cikkéből, Pásztor-tűz, 1928 : 285.)

*

Klebensberg Kunó gróf nyilatkozata Surányi Miklós előtt: „ . . . a nacionalizmus politikája érzelmi politika volt, az én neonacionalizmusom a régi érzés elé új célokat akar állítani: a művelt és gazdag magyar társadalmat, az erkölcs és a tudás hatalmával akarjuk hatványozni a magyar munka termékenységét, az európai kultúra csúcspontján álló vezérek és az európai műveltség színvonalán álló tömegek kitermelését . . . ” (Nemzeti Ujság, júl. 8.)

R O S T A.

EGY EMBER ÉLETE.

Kassák Lajos maga is tudja, hogy minden védekezése az irodalmiság ellen hiábavaló. Nem regényt akart írni, hanem önéletrajzt, minden kompozíciós szándék, minden átrezgő tendencia, minden művészkedő kihangsúlyozás nélkül, sőt még az emlékezés szubjektív lencséjéről is letisztítva minden érzelmesség lehellelnyi homályát és egy retrospektív fényképezőgép frigid és megbízható objektivitjét szegezve neki a multnak. De ez sem elég ahhoz, hogy Kassák három kötetnyi élete ne nőjön regénnyé. A puritán művészet-elhárítás és irodalom-kerülés pedig egy egészen különös stílust eredményezett és a szándékos kompozíciót-lanság egy érdekes és új ütemű regénytechnikát hozott létre.

Écrivain malgré lui! Mert ami szenzációssá avatja ezt az önéletrajzt és ami szorosan véve nem „irodalmi” mozzanat: az Kassák napvilágrajutott *élete*: való tényeknek és eseményeknek ez a monumentális sorozata, amely egy autodidakta „proletár”-költő megdöbbenően mai és tegnapi életének dokumentuma és amelynek történelmi értéke — függetlenül minden irodalmi értéktől — rendkívül nagy. „Mémoires pour servir d'histoire de notre temps”. Azt hiszem, Kassák memoárja is egyik kútforrása lesz az utókornak, mintahogy Brantôme-e az lett és amint Proust műve is azzá lesz, függetlenül az irodalmiságától. Nem hiszem, hogy a miniszteri dolgozószobák és uralkodói szalonok kulisszatitkai, vagy jelentékeny politikusok „természetrizái” oly mértékben számíthatnának az utókor érdeklődésére, mint akár Proust, akár Kassák Lajos kulturhistóriától duzzadó írásai: egy-egy hatalmas társadalmi réteg meztelen életét tárják föl. Proust a mondain ember életét, Kassák a proletár-gépgyár-szakszervezet-csavargás-menedékhely-éhezés-bűn-nyomortanya európai komplexumát írta meg.

Kassák nem akart egyebet, mint egy ember életét írásban — és nem irodalmi műben — közzétenni. Ami az irodalmat illeti, itt egy egészen speciális stílus-problémával állunk szemben. Gyakori eset, hogy egy író igazi jellegét és formai-ságának lényegét bizonyos korlátozások, negatívumok jelentik. Negatívumok, amik csodálatosan érzékelhető ízes pozitívumokkal gazdagítják az „irodalmi” művet. Minden korlátozás, minden — szándékos vagy öntudatlan — lemondás, visszatartás, mentesség, egyszóval minden lelki negatívum más szempontból egy pszichológiai pozitívumot eredményez. Kassák egy bizonyos „impassibilité”-ből fejleszt ki önéletrajzának egész stílusát. Persze ez a szenvedélyes stílus is egy érzelmi komplexumnak artisztikus páncélja csupán, páncél, melyen kirajzolódik minden mögötte rejtőző érzelmi kavargás és főleg magának az elrejtés aktusának bizarr, szeméremmel hűtött szentimentalitása és esztétikuma. Ennek a titkolásnak, ennek a konvulziókkal megszaggatott álmlerev attitude-nek, ennek a Kassák-i impassible stílusnak lélektani — vagy talán pszichoanalitikus — gyökere és magyarázata kétségtelenül egy „proletár”-komplexum. A gögös, ajkbaharapóan szemérmes proletár-fiú komplexuma ez, akit a műhelyből vagy a konyhából beszólítottak az urak a szalonba és akitől most „polgári” ellágyulással, részvétellel, sok kíváncsisággal, némi önkéntelen leereszkedéssel várják a „szegény ember” megható, izgatónan kalandos, de megnyugtatóan távolos történetét. A polgári jöttaplált részvét és frívól kíváncsiság várakozó tekintetét érezte magán Kassák, aki még ma sem

szabadult egészen a régi proletár-ideológiától. Nem panaszkodik hát, nem árul el semmit érzelmi reakcióból. Ha mégis elkerülhetetlenül megköveteli az igazmondás, hogy az éhség, munkanélküliség, megaláztatás eseményeiről közlést tegyen, arra rendkívül vigyáz, hogy legalább az elbeszélőnek hangját semmiféle szentimentális ellágyulás, remegés, hangsúlyozás ne fátyolozza vagy színezzé. Igen fontos volt neki a külszín: ő már túl van mindenen és legalább is most már nincs meghatva semmitől. Őt ne sajnálja senki! A Kassák impassibilité-jának úgy hiszem ez a merőben proletár pszichózis az alapja. A „proletár” író és a „bourgeois” mumusközönség kiegyensúlyozatlan, félszeg (legalább is az íróra nézve félszeg), kényesen komplikált és valószínűen csak fiktív viszonyából kovácsolódott Kassák érdekes stílusa és attitude-páncólja, az érzelmiség-absztinencia, már azért is, mert ez bizonyos fókig természetesen következik a dacos és puritán érzelmi tilalomból. Kassák természetesen tartózkodik minden irodalmi *kiéltéstől*. Önéletrírásának egyetlen momentumát se fogja meg külön, mint önmagában való érdekességét vagy artisztikumot. Milieu, ember, gondolat szorosan odatapadnak, történelmi hűséggel, tehát teljesen akcidentálisan, Kassák élethű, tehát szintén akcidentális életéhez. Általában semmiféle szükségszerűséget nem akar a teljesen esetleges esemény- és megfigyelés-sorozatból kihangsúlyozni Kassák. És talán ez is a lényege az ő antiliterárizmusának. Nincs kitérés pszichológiai tanulmányra vagy milieu leírására; emberek, környezetek fölvetődnek, amerre Kassák élete jár — és a következő pillanatban, íróilag kihasználatlanul, el is tűnnek. Esetleg harminc-negyven lappal és kétszáz kilométerrel később újra megjelennek Kassák megkomponálatlan életében.

De: Kassák író és művész. Nála minden irodalomellenes lázadás, minden életszerű esetlegesség, minden menekülés az esztétikum, kompozíció, lélektani szükségszerűség és érzelmi állásfoglalás elől: úgy tűnik föl, mint egy érdekes és új regénystílus kísérlete. Az el-elsüllyedő motívumok, konokul szűkszavú jelzők, hallgatag, visszafojtott, lassú mondatok létrehoztak egy irodalmi impassible-stílust és regénykompozíció-kísérletet. Akárminek nevezzük ezt az „érzékletlenséget”, mindenesetre egy, olyan írói stílust és komplikált attitude-öt képvisel Kassák önéletrajza, amelynek genezise csak a legmaibb, vajudó, chaotikus kor méhében folyhatott le. És még egy momentum fontos, amit majd későbbi disszertációk kinyomozhatnak: az önéletrajz egyúttal magyarázatát adja annak is, hogy miért lett Kassák olyan íróvá, amilyenné lett, — a borzalmak, pszichiatría és forradalom énekesévé. Életének máglyáin lobogva ég az emésztő tűz.

(Budapest.)

Faludi János.

A PONYVA MAMMUTHJA.

A *Széphalom* tavalyi éviolyamának (1927 : 105) Visszhang-rovatában idéztük Szekfi Gyula egyik kritikájából azt a részletet, amelyben a következőket mondja Sebestyén Gyulának *Gesta Hungarorum* című „eposzáról”: „... csinált népiesség, izléstelen invenció és alantas felfogás dolgában a modern ponyva-irodalom termékeit is fölülmulja. Esetlen fordulataiból, a szög mellé találó jellemzéseiből igen mulatságos gyűjteményt lehetne összeállítani, ha nem volna inkább szomorú az intellektuális eltévelyedés, az önkritika teljes hiánya, mely a szerzővel

a ponyva e mammutját, még hozzá kitünő nyomdában, gondos külsőben kiállította". Sebestyén Gyula becsületsértési pört indított a kritika szerzője ellen. A bíróság két ízben jogosnak találta a kritikát, legfelsőbb fokon azonban elítélte Szekfu Gyulát. Az ítélethez, amely méltán hívta föl a tudományos és irodalmi körök figyelmét, a *Pesti Hírlap* (jún. 1.) a következő kommentárt fűzte:

A Kúria indokolása szerint a bíráló túllépte a jogos kritika határát, amikor a *Magyar Tudományos Akadémia egy tagjának könyvéről mint ponyvairodalomról* emlékezett meg . . . Félünk tőle, hogy a magyar legfelső bíróság ítélete veszedelmes gyakorlatnak lehet a kiindulópontja . . . A személynél nem lehet azt állítani, hogy ezüst kanalat lopott, vagy undorító, kellemetlen írást. A munkáról azonban igen is meg lehet mondani a legrosszabbat, még akkor is, ha ez a szerző érzékenységet vérig sérti. Ha valaki a nyilvánosság elé lépett, és a nyilvános elismerés babérrá pályázik, legyen elég legény ahhoz, hogy a kritikát állja. Elismerjük, egy akadémikus számára nem jelent kellemes meglepetést az, ha a kritikamondásra illetékes tudóstársa azt állítja róla, hogy *könyve a ponyvára való*. Ez a kemény megállapítás azonban — még ha sértőnek találjuk is — nem a szerzőre, hanem a szerzeményre vonatkozik. A kritikusnak pedig megvan az a joga, hogy magáról az alkotásról a legszigorúbb elítélés hangján vélekedjék és azt tetszése és meggyőződése szerint agyoncsepülje. Ha nem adjuk meg neki azt a jogot, akkor már baj van a kritika szabadságával. A bíróság pedig hiába ítéli el a kritikust. Ezzel még nem döntötte el, hogy a dolog érdemében nem a kritikusnak volt-e igazá.

Ez a kommentár nem szorul kommentárra és a bölcs eleget érthet belőle. A siralmas fércmű, amely már-már nemzeti veszedelemként terjeszti a dilettáns és narv eposzírás divatját, kritika helyett ítélje el önmagát. Ime egy részlet a tragikomikus verselményből:

A magyar hősmondák utolsó regőse [= Sebestyén Gyula]

Élő tanúja volt eme szép időknek.

Táltos tudománnyal ördögöt is űző

Őseiről neki lelkiekben maradt

Némi öröksége . . . . .

Amint a lelke már réülésig *izgult*,

A miniszterelnök meghívóját hozták.

Külön *küldönc* hozta olyan izenettel,

Hogy a homfogalás monda-költészetét

Kutató tudós majd azon az estélyen

Okvetlen ott legyen . . . . .

A tudós megjelent. Mikor a csillárok

Vakító fényében otthonosan mozgó

Idegenek között már tájékozódott,

Elmondott egy pogány ráolvasó igét

S a diplomatáknak — *anélkül, hogy bárki*

Észrevette volna — eltűnt frakkja, inge

S a homlokán mindnek két csutak-szarv nőtt ki.

Ekkor *kiderült*, hogy Bárány Dezső
Miniszterelnökkel egy *főördög* beszél.
És angolul beszél.

Nem zavarjuk a kitünő tudóst álmában, ahol csutakszarvas diplomatákkal és fő-főördögökkel értekeznek. Csak annyit jegyzünk meg, hogy az akadémiai tagság nem tehetség-konzerváló intézmény és hogy a prózai tudomány érdemes nap-számossai ezzel a tagsággal nem kaptak szabadjegyet a költészet birodalmába.

Az Akadémia pedig semmivel sem szolgált rá arra, hogy tekintélyét bírói ítéletekben formulázzák meg és hogy tagjainak munkáitairól becsületsértési pörök diszkusszióiból értesüljön. Széchenyi Magyar Tudományos Akadémiájának nevet hagyjuk ki a naiv fűzfapoéták kisedő játékaiból.

(Budapest.)

Garázdá Péter.

LIHEGŐ ERDŐK.

(FODOR JÓZSEF VERSKÖTETE.)

Ez a fiatal költő, aki valahonnan Erdélyből került Budapest környetére, szinte legtisztább kikristályosodása annak a hatalmas és őszinte természet-kultusznak, mely letaszítva az elkalmárosodott civilizációt a bitortott trónról, önfeledt kétségbeeséssel hódol a főszabadító erdők és virányok nagyszerűségének. Képei, mintha valami ősemlekezésből táplálkoznának, szinte túláradó bőséggel buggyannak ki belőle, hogy mindent, ami benne még spirituális, esetleg misztikus, át meg átítassák a természet konkretizmusával. A gomolygó fellegetektől az utolsó csiráig mindent magával hozott „falujából”, hogy ne szentségtelenítse be költészetét azokkal a formákkal és víziókkal, melyek a város közvetlen közelségének esetleg szűkszerű eredményei lehetnének.

Kétségkívül üdítőleg hat ránk ez a nagy imádat, amellyel Fodor a természetben csüng, különösen a kollektív líra megteremtésének kísérletezői után, de egy bizonyos fokon túl, a pikurális pompázások ellenére is, valahogyan egyoldalúnak érezzük ezt a költészetet. Kikapcsolódik mindenből, ami a ma emberének legegységesebb problémája, hogy zavartalanul robbantsa ki magából eksztázisát, melynek öncélúsága mögül csak itt-ott csillan ki az egyetemesség gondolata. Fodor semmiről sem akar tudni, ami a legnyugtalanabb képzelgésekre ragadtatja azokat, akik nem tudnak egy isteni gesztussal napirendre térni a dolgok khaotikus törvényszerűsége fölött. Minden sorát teletüzdelt villanásszerű látomásokkal, mintha így akarná saját magát narkotizálni. Képei plasztikusak s néha szinte megdöbbennek az olvasót, a túlsúlyosság azonban sokszor bántó s egy-egy verse valamilyen barokk-szoborra emlékeztet, melyen a ciráda, a díszítés elnyomja a főmotívumot. Mindent lát, lát s mert száműzte világából mindazt, ami a szabad természet mellett már szintén szerves része a ma emberének, a szakadatlan fa-, szőlő-, virág-, avar-, búzaföld- stb. hasonlatai, melyek minden versét csordulásig telítik, egy ilyen summás kötetben keresztül unalmasakká válnak. Fodorban az összabadság nem tud paganizmusná tüzesedni, sokkal individuálisabb, semhogy valami nagy etikus egység tudna belőle kisarjadni. A vers nála tökéletesen öncélú s a gondolat kötelező ereje valósággal birkózik a költő csapongó s mégis eléggé egy területen működő fantáziájával.

Érett nyaralk és sárga ősök táncolnak előttünk szakadatlanul, melyeket vastag ecsetvonásokkal, dús színezéssel vetít elénk a költő s mire a végére érünk, nem is tudjuk, hogy mit akart. Fodor festeni kitűnően tud, de a mai ember valahogyan mást is szeretne. Hitet, erőt akar meríteni abból, amit olvas, médiuma szeretne lenni a nagyobb szellem szuggesztivitásának. Fodor nem ígehirdető s hivatásának gyakori hangoztatása után önkéntelenül is fölötlik bennünk a kérdés, hogy vajjon mi is az a plus, vagy ennek sejtetése, mely e nagy szó leírására jogosít? Tudjuk, hogy irtózik a kufár várostól, betűktől, melyek kiragadták üde környezetéből, tudjuk, hogy néha rútúnak érzi az életet s hogy néha áhítatosan borul a termőföldre, de mindezekből alig marad bennünk valami végérvényesen, mert csak a legrikkább esetben sikerül neki *pszichikai és zenei egységbe* fogni mondanivalóit. Formája még sok csiszolásra szorul. Néhol szétfolyó, mert szinte végnélküli mondatok követik egymást, máshol pedig s rendszerint ott, ahol zárkozottságra törekszik, laza s a rímelés technikájának sem egészen fölavatott mestere.

A föld hatalmas közelségét állandóan érzi s nagy erővel tör ki belőle a büszke vallomás:

Olyan föld vagyok, hogy érzem a
Bolygókat mozgató mágnesek
Erejét és a szülő Napot:
Mint az anyabarmot a meleg,
Testéből kiszakadt állatok: —
Tán még vérzik a Föld mély sebe,
Ott, ahonnan kiszakadtam én!
Olyan mai, egy vagyok vele!

Ha a városra gondol, a szípolozó nagyfőkére, lázongva fejezi ki megvetését *A paradicsomok és a kert* szimbólumával:

A paradicsomok: vörös
Zsarnokai a kertnek,
Dagadnak és nevetnek.
Minden vérét kiszítták,
Azért oly pirosak ők . . .

Majd megfeszítve izmait, melyek még a falu méhében edződtek acélosokká, szinte csúfondáros hangon kérdezi önmagától:

Micsoda nyomorult
Korcs, gyáva, férfiatlan
Emberek között vagyok én . . .

aztán így:

Mért kemény vagyok,
Mint tölgyeid, Erdély!

Nagy hivatás-hite néha Ady-féle harci pózokra készíti:

Üzenem a szemforgatóknak,
— — — — —

Aranykanállal semmit nyelő
Kődfalóknak . . . .

vagy:

Üzenem mind, akiknek fájok.
Hogy jöttem . . .

Fodor esetében ezek a kitételek talán nem is annyira aktuálisak, ő azonban mindenkiel szemben a kiuzsorázott föld szerepét vállalja magára s ez egyik oka annak, hogy számtalanszor hull önmagába, az egyedül ép, „rettenetes“ lélekbe:

Népeket érő lelkem visszahull
Magamba . . .

Küldetésében csak néha kételkedik s akkor szinte sajátmagát kínozza szeretné megszólaltatni isteni tartalmát:

Szeretnélek a tűzbe vetni:
Tán egyetlen jajba kisírnád; —
Szeretnélek kardélre vetni:
Tán egyetlen szóba megnyitnád; —
Szeretnélek nagyon átkozni:
Tán elhallgatni még se bírnád —
Oh, lelkem, lelkem, mit rádbíztak:
Hová tetted az Isten titkát?

Fodor József kétségkívül a legtehetségesebb fiatal költők közül való, aki már most is több, mint ígéret s ha egyszer sikerül magát kivonnia a kritikusok dogmatizmusa alól, akik sok spontán megnyilatkozást szelidítenek a maguk szürkeségéhez, talán tényleg közelebb kerül a földhöz, melyről olyan sok ragyogó képet alkotott s mely neki „anya.“ Aki megírta a *Gyűlölt nekem a szépség-et*, a *Beolvadás-t* s azt a pár tényleg grandiózus verset, melyek díszei kötetének, azt nem kell féltetni, mert költő s talán nem is sok választja el attól, hogy vátesz legyen.

(Szeged.)

Berczeli Anzelm Károly.

KULTURFÖLÉNY KÜLFÖLDÖN.

Cook reklámfüzeteiben, amiket a luxusvonatok Pullmann-kocsijaiban, számlálhatatlan irodájukban és a nagy hotelek hallasztalain találni, újabban egy kis illusztrált felszólítás olvasható: *menjünk három napra Budapestre.*

*

Az 1925 után megjelent angol kiadású londoni vezetőből és az újabb párisi Baedekerből a magyar követség, illetve útlevelet láttamozó konzulátus címe ki-maradt.

*

A kontinens legelterjedtebb angol nyelvű lapja, a Párisban megjelenő *Daily Mail*, évről-évre két nagy oldalon keresztül hirdeti a világ minden tájabeli szálló-

dákat. Budapest, vagy a Balaton nem szerepel. (Igaz, hogy az idegenforgalom nem szigorúan vett kulturális kérdés, de épen ezért nem is kellene talán oly fölényesen kezelni.) Megemlítendő, hogy a sok ezer angol és amerikai közül, akik pl. csak husvét táján átszödulnek a kontinensre (szállodások, autocar-vállalatok és mindenemű idegenvezetők szanálására) néhány talán, ha tudná egyáltalán, hogy a világon vagyunk, hozzánk is eljönne. Lehet, hogy nem úri dolog idegeneket csalogatni, de talán nem kellene finnyásabbaknak lennünk nálunknál szerencsésebb országoknál. Az idegent igenis ezer trükkel venbuvalják és nyíltan panaszkodnak, ha rossz időjárás vagy stabilizált valuta (!) miatt elmaradnak. Párisban is csak addig gúnyolták a sok angolt és amerikai magánosok és revüírók, amíg megtöltötték szállodáikat és színházait, felvásárolták rengeteg anyagukat. Korholták a tengerentúli asszonyokat, hogy pervertálják az igazi párisi ízlést... De amióta megcsappant a számuk, amióta a divatüzletek igen nagy százaléka be kellett, hogy zárjon, amióta a solde-ok mindenfelé perpetuálódtak, míg a szállodák husvétől októberig speciálisan nyári, az év másik felében pedig speciálisan téli árakat hirdetnek, azóta jobban megbecsülik őket és felismerve hasznosságukat, szívesen eltűrik, hogy benépesítsék az országot.

*

Londonban március elején egy és ugyanazon a héten játszott Szigeti a Queens Hallban a National Symphony zenekarral, a kitűnő Sir R. J. Good vezénylete mellett; szerepelt a nagyon komoly renomméjű Lehner és a jól látogatott Budapesti Quartett. Bizonytalan azonban, tudják-e róluk, hogy magyar zenészek.

*

Annak, hogy Berlinben hány magyar darab megy egyszerre, hogy Kodályt, Bartókot stb. igen jól ismerik, hogy milyen sok magyar színész, mozi-színész, operaénekes van, már több ízben volt alkalmunk örvendeni. Most még annak örvendhetünk, ha csak kevesen tudják, hogy Herr von Szatmáry, *Was nicht im Baedeker steht* című könyve — amiről a könyvkereskedő kissé kelletlenül azt mondja, hogy az erotikus Berlin útmutatója — magyar szerző munkája.

*

A British Múzeum márciusban nemzetközi könyvkiállítást rendezett. Természetesen legtöbb volt az angol könyv, számszerint második helyen következett Amerika, majd Hollandia, Németország, Olaszország, Franciaország, Csehszlovákia és Lengyelország. Magyarország hol maradt?

*

A National Galleryban Nicolas de Largillière, 18. századbeli francia festőnek egy női portréja van kiállítva. A következő magyarázat áll a katalógusban: Charlotte Amelia, daughter of Ernest, Prince of Hesse-Rheinfels; married 1694 Francis Leopold Ragotsky, Prince of Transylvania; visited France 1713—17 with her husband; died Paris, 1722.

*

A Charring Crosson végig könyvesbolt és antiquarius, egyik a másik mellett. Ott is, vagy a Times Bookseller Club-jében, vagy bármely más londoni könyvkereskedésben, az angol könyvek mellett hosszú polcokon sorakozó külföldi

kollekciók mutatják a nemzetközi kulturális orientálódást. Külföldi klasszikusok és modernek, eredetiben és fordításban mind kaphatók. Gide, Ibanez, Unamuno, Pirandello, Strindberg, Schnitzler, Wedekind, régebbi és egészen új oroszok művei, külföldi írók, művészek, vezető emberek levelezése, emlékiratai, külföldi városok, műemlékek monografiái, szakkönyvek: minden szem előtt van. *Cseh antológia*, prózai munkák szemelvényei, a most jubiláló William Blake kötetei mellett hevernek. Az ugyancsak cseh Čapek *Rur* című darabja hónapokon keresztül ment Londonban, miután — kedvező angol útibenyomásairól írt könyve igen nagy példányszámban kelt el. Az utóbbi két évben egy munkának sem volt olyan általános sikere, mint a müncheni Feuchtwänger *Jud Süß* regényének, amiről olyan kritikus, mint Arnold Bennett mondta, hogy a század legjobb történelmi regénye.

*

Minden ismert, minden kapható. Még egy magyar eredetű könyv is. A könyvkereskedő szerint érdekelte a közönséget, mert az író távoli hazájának valóban borzalmas viszonyait ismertette és sokat fáradt népe sorsának javításán. Eredetileg 1918-ban a Pravda-ban megjelent cikkeket gyűjti össze ez a füzet az International Library 15. számában. Címe: *Revolutionary Essays*. Ára: 7 penny. Szerzője: Kun Béla.

(Páris.)

Szekula Ágnes.

FUTTBALL-FÖLÉNY.

Majdnem meglincselték az amszterdami nagy meccs egyiptomi bíróját . . . *Előjúló, sirógörcsben tetregő nézők* előtt végsőkig elkesenedett harcban verte tönkre Uruguay Németország futballcsapatát . . . Sorozatos dúrvaságok rontották le a mérkőzés minden szépségét . . . A németek mindenáron győzni akartak, ezért a stadionba fölvonult 40.000 főnyi közönségnek közel a fele német volt . . . A hatalmas német sziget trombitákkal, kürtökkel, és kereplőkkel pokoli zajt csapott, a 20.000 német torok 90 percen át állandóan buzdította, hajszolta a csupa robusztus játékosokból álló német gárdát, amelynek kapitánya a százkilós Kalb volt . . . Csodálatos energiával startoltak a német csatárok. Mindent elsöprő lendülettel igyekeztek azonnal eredményt elérni és közben nem röstelték testi erejüket is kihasználni . . . A tizenharmadik percben Castro felvágja Webert. A német közönség mint egy ember ugrik föl a tribünökhöz és hatalmas füttykonzerttel tiltakozik Castro ellen . . . A német center a felhőkbe vágja a kitűnő labdát. Dühöng a német tábor. Idegességét fokozza az is, hogy a lassanként frontba kerülő délamerikai csatársor sorozatos támadásainak leszerelésében Kalb kifulladás . . . A német közönség kétségbeesik, *többen előjúló, mások sirógörcsbe esnek* . . . Kalb felbukik, mert a délamerikai csatár művésziesen elgáncsolja. Kalb felugrik és dühében Petrone arcába bokszol. Örült hangzavar támad, még a hollandok és uruguayak is a bíró ellen lázonganak . . . Tüntetés, újabb kiáltások és végül botrány. A szünetben olyan a német csapat öltözője, mint az örültek háza. A játékosok képtelenek leülni, mert az örjöngő német drukkerok minden talp-alattnyi helyet lefoglalnak. Kalb könnyezik, ami még jobban felizgatja az embereket. Erős kiakadások hangzanak el bíró és az ellenfél ellen . . . A sokezer

német futballrajongó elénekli a *Deutschland über alles*-t . . . Szinte ielbőszülve folytatják a németek a játékot. Kíméletlenül vágják fel az eléjük került játékosokat, Uruguay azonban egyelőre nem veszi át a dűrva játékestilust . . . A bravuros uruguayi csatárt hat trickjéért játékosársai ölelik és csókolják . . . Stuhlfa ut állandóan a 16-os vonalon ugrándozi, ami a végsőkig fölizgatja a német kedélyeket . . . A harminckettedik percben nagy kavardás támad a német kapu előtt. Közben Ce a hátulról *vadul beleugrik* Bei erbe, kiállítása azonban elmarad . . . A német közönség lelkesedése leírhatatlan. Sokan sírnak örömiükben . . . Ami ez után következik, annak semmi köze a futballhoz. A negyedik percben Ce a-t *ügy-ütik-vesén, hogy elterül a földön* . . . A vad játék folyik tovább. Na sa z zi össze-csap Richard Ho f ma n-nal, aki kifeszített lábbal belerug Na sa z zi térdébe, úgy, hogy az a földre esik. Közben azonban Ho f ma n n *arcába vág* az öklével . . . Ho f ma n n a saját lábán megy le, de a véres Na sa z zi-t úgy kell levinni. Válaszul az utolsó percben a néger Piriz lerugja P ö t t i n g e r-t. A német játékosok szabadrugást reklamálnak és bár „kézzelfoghatólag“ próbálják a bírót ítéletre kényszeríteni, az hajthatatlan marad. Még egy perc, de ez az egy perc a durvaságok egész tömegét mutatja . . . Végre megszólal a nagy harc végét jelző fütytűző. A közönség egyöntetűen pfujolja a győztes csapatot és a bírót . . . A meccs után, amelyben Németország elvázott, Ju s s u f bírót egy étteremben, ahol vacsorázott, egy berohanó német csapat csaknem meglincselt. Ez történt Amszterdamban 1928 június 3 án . . .

A fenti tudósítást, amit szóról-szóra írtunk ki a *Nyolcórai Ujság* június 5-i számából, futballrajongó és a *kulturfőlényre* haragos folyóirataink szíves figyelmébe ajánljuk. Szomorú volna, ha ennek a tömeghisztériának szelleme lenne úrrá Európa fölött. Szomorú volna, ha a sport-örület jelentené Európának a jövőbe vezető utat. Szomorú volna, ha a kulturát kidribliznék a százkilós Ka l bok és ha a boxcsatárok dirigálnák az iskolapolitikát. Ma már úgyis odajutottunk, hogy a tömegek lelki élményét a futballmeccsek és más gladiatori mulatságok adják meg. Elképzelhetni, hogy az ilyen izgalmakhoz szokott közönség aztán az irodalomban is hasonló ponyvaélményeket fog követelni magának.

Valamikor századokon át vitatkozott Európa közvéleménye azon, hogy az irodalom erkölcstelen intézmény-e és hogy ki kell-e zárni a költőket az ideális államból. Ma már az a téma lenne aktuális, vajjon a sport nem éleszti-e a káros szenvedélyeket és vajjon produkál-e olyan *katharzist*, amely megszabadít bennünket ezektől a káros szenvedélyektől . . .

(Pest-Csikágó.)

Garázda Péter.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Mártonfiy Károly: *A közigazgatás industrializálása*. Bp., 1928. 8° 16 l. Századunk, szerk. Vámbéry Rusztem és Varró István. 1928. 3. sz. — A 178. lapon olvassuk: „...él kellene szomorodnunk, hogy még 1928-ban is akadhat oly tanult ember, aki konokul vonakodik a belátástól, hogy Adymak a pui-fogó nacionalizmust korholó keserősége a nemzeti érzésnek ugyanabból a mélységből fakadt, mint Petőfié s hogy Ady oeuvre-je, mint a teremtő magyar gondolatnak megnyilvánulása a legnagyobb értéket jelenti, amelyet a nemzeti eszme a XX. század küszöbén kitermelt”.

Magyar Külpolitika, szerk. Radisics Elemér. Bp., 1928. 5. sz. — A folyóirat „Megjegyzések a Széphalomban egyik cikkéhez” címmel foglalkozik Czaió Istvánnak a Széphalomban megjelent (1927: 418) „Diplomáciai nihilizmus” c. cikkével és hosszabb részletet közöl Szegedy Lőrinc hozzászólásából (v. ö. Széphalom, 1928: 139).

Éditions de l'association des auditeurs et anciens auditeurs. Hongrois de l'académie de droit international de la Haye redigées par Barthelémy Geőcze, docteur en droit, avocat, Budapest. 1. *Le rôle et la destination culturelle de la Hongrie en Europe*. Discours tenu à la Haye le 22 août 1927, au quatrième déjeuner-causerie de l'association des auditeurs et anciens auditeurs de l'académie de droit international de la Haye. Par François Faluhelyi docteur en droit et ès sciences politiques, avocat, professeur ord. de droit international public à l'université royale Elisabeth de Pécs (Hongrie). Avec un discours d'ouverture de Paul Lavoie Paris. Budapest, 1928. — Az olvasó bizonyára kíváncsi ezek után ennek az imponáló című könyvnek terjedelmére? Folytatjuk a könyvészeti leírást: N. 8°, 16 (tizenhat) oldal. Ebből: 1 oldal a főnti cím, 1 üres, 1 lap Lavoie úr lapos discours d'ouverture-je, aztán: 1 oldal üres, következnek: Faluhelyi Ferenc 6¹/₂ oldalos felolvasása, végül: bibliográfia: 5 oldal, a borítékon pedig: Faluhelyi Ferenc összes munkáinak bibliográfiája. Mindez gyönyörű nyomással, merített papíron, elsőrendű kiállítás. A szerző causerie sans prétention-nak nevezi. Helyes. De akkor minek ez az egész fölkészülés, cím, luxus, minek? Talán propaganda? Igen, Faluhelyi-propaganda. A magyar kulturpropaganda vezetői (ha ugyan van kulturpropaganda és van nek vezetői) persze nem gátolhatják meg, ha ez a túlambiciózus Association kiadja tagjának és alelnökének 6¹/₂ oldalos csevegését amatőrkiadásban. De talán gondolhatnának arra, hogy a füzet végén szereplő bibliográfia tiszta önámítás, hogy az ott felsorolt, Magyarországra vonatkozó idegennyelvű munkák 3/4 része könyvári forgalomban ma már egyáltalán nem kapható és hogy nincs francia nyelven (Faluhelyi füzetének nyelven) sem magyar történelem, sem irodalomtörténet, sem földrajz, sem ethnographia, sem művészet-történelem, semmi, semmi.

Szegedy Lőrinc.

(Hága.)

Földessy Gyula: *Ujabb Ady-tanulmányok*. Berlin, 1927, 8° 190 l. — Földessy összegyűjtött Ady-tanulmányait főlöseges ismertetni. Egy idézet jellemezze a könyvet: „Mai embernek nehéz megérteni, hogy Petőfi első igazi méltánylója, Gyulai Pál, még 1855-ben sem mert többet mondani róla, hogy Petőfi geniális költő volt, ha nem is lángész. Ki hinné el ma, hogy még a múlt század hetvenes éveinek diákjai is nagyon torz méltatásait hallották Petőfinak az ő tanáraik előadásában. Kisdiák koromban, a 80-as évek végén, egész gyermeklényemet felzavaró és megremegtető izgalommal ereszkedtem kilátástalan és nem győzött vitába egy nagybátyámmal, egy volt piarista növendékkel, aki előttem az én Petőfimet, a költők költőjét, vallásmat és világnézetemet, kiforratlan tehetségnek állította” (138. l.)

Ludwig Rácz: *Die ungarische Philosophie*. Berlin, é. n. 8° 9 l. Sonderdruck aus Überweg „Grundriss der Geschichte der Philosophie“. 12. Aufl.

Legény Elemér: *Álom és halál*. Regény. Budapest, 1925, 8° 236 l. — A riportstílusban megírt, frissűtségbe való regényhez Rákosi Jenő írt előszót. Nem mondhatni, hogy Rákosi Jenőnek szerencséje volt az új írók fölfedezésében. Szirbik Antalt például szintén ő fedezte fel.

Legény Elemér: *Bábel lelke*. Regény. Miskolc, 1926, 8° 120 l. — Ebben a komikusan ponyvamodorú regényben a hőst Pont Jenőnek hívják, az egyik hősnő pedig arról nevezetes, hogy a nászútján „érzéki, vonagló, csipőt ríszáló, hasat hullámoztató” hastáncot tanul.

Legény Elemér: *A bűvös ágy*. Regény. Bpest, é. n. 8° 116 l. — Bosszantóan ostoba rémregény, amely első földolgozásában a Budapesti Hírlap hasábjain jelent meg. Ez a körülmény nem a legjobb tényt veti a B. H. irodalmi rovatvezetőjének kritikai képességeire . . . Ime egy ízlőtő ebből az ízléstelenségből: „Pár nappal e beszélgetés után kora reggel születéshez hívták Ypsilantit. Az eset egyike volt azoknak a ritka helyzeteknek, mikor a magzat részsút fektült és rendkívül ügyes orvosi beavatkozásra volt szükség . . . A herceg még idejekorán érkezett . . . Szerencsés keze most sem hagyta cserben, néhány fogással napvilágra hozta a kis Polykratot . . .” Csak azért emlékeztünk meg Legény Elemér három „regény”-éről, mert szerzőjük beküldte őket.

Ernyey József: *A M. Nemzeti Múzeum „Csák Máté” hermája*. Bp., é. n. 8° 28 l.

Vitéz Berde Károly: *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem bőr- és nemikórtani tanszékének és klinikájának félszázados története*. 1874—1924. Szeged, 1928, 8° 55 l.

Buday Árpád: *Műgyűjtők és hamisítók*. H. n., é. n. 8° 8 l.

Márer Erzsébet: *Schiller és a fiatal Nietzsche szellemi-történeti kapcsolatai*. Bp., 8° 53 l.

Trócsányi Zoltán: *Magyar régiségek és furcsaságok*. Harmadik sorozat. H. n., é. n. 16° 254 l.

Emlékkönyv, a Fodor-zeneiskola huszonöt éves jubileuma alkalmából kiadta: az Intézet jubiláris bizottsága. 1903—1928. Szerk. Fodor Gyula. Bp., 1928, 8° 160 l. — Az 52. lapon olvassuk: „A kulturfőlny jelszavával kapcsolatosan átment a köztudatba, hogy a magyarság igazi nagykövetei a külföldön a nagy magyar zeneszerzők, képzőművészek, írók, előadóművészek”.

Magyar Zoltán: *Vezető szakemberek képzése*. H. n., é. n., 8° 9 l. — A külföldi collegium hungarum-ok intézményének helyességéről, az ösztöndíjtanács autonómiájáról és feladatairól szóló tanulmány.

Földi Mihály: *A csábító*. Regény. Budapest, 1928, 8° 240 l. — Földi Mihály legutóbbi könyvének — cím szerint *A másik élet* — pszichológiai abszurdumai után impenáló gyorsasággal elhagyja a nyomdát az új Földi-könyv (mála már megszoktuk ezt a rohamos termékenységet), hogy alaposan rácsáfolyjon *A másik élet* felületességére, lélektani és logikai vitustáncára és itt-ott bosszantó stilustalanságára. *A csábító* minden ízében komoly érték; mesevezetése, a cselekmény lélektani indokai, az egyes alakok életes beállításai s általában az egész regény külső és belső konstrukciója Földi Mihály legjobb könyvévé avatják. A regény a zárkózott, könyvmoly és félszeg gimnáziumi tanár és a nagyvárosi atmoszférában felnőtt, „felvilágosodott gondolkozású” trafikos kisasszony között pereg le. A „demi-vierge” prototipusa ez a lány, az új kor új erkölcsi felfogásával, akinek testi érintetlenségét nagyban ellensúlyozza gondolatainak, álmainak és finta Miklós diákkal való csókolózásainak szekszualitása. A gimnáziumi tanár csöndes és nyugodt életébe ő dobja bele a tűzcsóvát és a bátortalan Haliczky akaratlanul, megszedülve nyúl a Gizikéből felévilanó parázslás után. A rideg erkölcsű tanárból csábító lesz, elcsábítja a legénylákására késő este idején feljött ártatlan leányt. A társadalom ítélőszéke, főleg pedig saját magának túlskrupulózus lelkiismerete szerint, ő a csábító. Valójában pedig még sem ő, hanem maga Haberern kisasszony, aki szüzességének már-már ólomsúlyú tenhével egyedül megy el a legénylákásra, miután előzőleg teljesen körülfonta varázsszával a tehetetlenül vergődő és jellemének pajzsával hasztalanul védkező Haliczkyt. Gizike a csábító, a kiskaliberű démon, aki belegázol Haliczky Gábor geometriai kimértségű napjaiba, egycsapásra összekuszálva egy harmónikus felépített életet. Haliczky a társadalmi felfogás szerint egy ártatlan lány megrontója lesz és teljesen elveszítve régi, kipallérozott énjét, tovább zuhanva a bűn útján, gyilkol. Véresre karmolt lelkének iszonyú felindulásában megfojtja Gizikét, aki a vele való kritikus tett után másnak a szeretője lett. Egy másik Haliczky Gábor él már csak, egy elvetemült haramia, aki először elcsá-

bítozt egy fiatal lányt, azután pedig megölte. Haliczky Gábor, a filozófus, békés latin-tanár, igazi énjének pillanatnyi fellobbbanásában halántékára illeszti a revolvért és agyonlővi Haliczky Gábort, a csábítót, a gyilkost. Kitünően megrajzolt figurák a mellékalakok is: a szenvedő, szerelmét féltve takargató vénülő lány, a háborúutáni ifjúság szabadabb erkölcsi felfogását reprezentáló diák és a hedonista orvos. Kevésbé sikerült a rossz hírű ház vezetőnőjének portréja. A könyv mindvégig izgalmasan pergeti le előttünk a mindennapi embereknek bonyolultságában is mindennapi tragédiáját.

(Ujpest.)

Deák Zoltán.

Közgazdasági Szemle, szerk. Heller Fankas. Bp., 1928. évi.

Erdélyi Szemle. S. Nagy László Krónikás Könyve. 1928. évi. 4. sz. — A lap ára 10 lei. Kapható minden tőzsdében. 100 lei előfizetési ár mellett megrendelhető Cluj-Kolozsvár, Cal. Victor. 37.

Szegedi Szemle, szerk. Gerő Dezső. 1928. évi. 2. sz.

Faluhelyi Ferenc: *A honosság problémái a nemzetek szövetségének jogkodifikáló programjában*. Pécs, 1928. 8° 43. l. — A füzet a pécsi egyetemi nyomda kiadványaként mint az Egyetemi Tanulmányok c. sorozat 2. száma jelent meg, a borítékon latin-nyelvű tartalommutatóval.

Földes Zoltán: *Az endrédi leányvásár és más elbeszélések*. Cluj-Kolozsvár, 1928. 16° 102 l. — A Gyallay Domokos által szerkesztett Magyar Nép Könyvtára 25. száma.

Főváros Nyilvános Könyvtár. Aktuális Kérdések Irodalma. 42. sz. *Albrecht Dürer*. 1528—1928. Egyszersmind kísérlet egy magyar Dürer-bibliográfiához. Bp. 1928. 4° 35 l.

Palasovszky Ödön: *Karmazsin*. Új Föld kiadása, Bp., 1927. 8° 32 l. — „Ödönke” (így nevezi magát a szerző) újabb verskötete.

Takáts Lajos: *Az apátfalvai nyelvjárás*. Makó, 1928. 8° 54 l. — A Csanád-megyei Könyvtár 7. füzeté.

Lyra. Modern Magyar Költők Lapja. Kiadja Jablonczay Pethes Béla. H. n., 1928. 8° 14 l. — „Szervezkednie kell a vidék íróinak. Minden jelentősebb kultúrváros teremtsen meg a maga irodalmi folyóiratát, amint ezt a magyar egyetemi városok eleve példaként adják. (Szeged: Széphalom; Debrecen: Debreceni Szemle; Pécs: Minerva.)

Bariska Mihály: *Gróf Széchenyi István és a francia irodalom*. Bpest, 1928. 8° 93 l. — A szerző Montaigne, Montesquieu, Voltaire, Rousseau és Mme de Staël hatását mutatja ki gróf Széchenyi naplóinak, munkáinak, francia politikai és közgazdasági művekben gazdag könyvtárának és a könyvek széligyzeteinek gondos áttanulmányozása alapján. Megállapítja, hogy annak a nagy tudásnak és gazdag eszmevilágnak, mely gróf Széchenyi Istvánt a nemzeti reformtörekvések főharcosává tette, egyik forrása a francia gondolat, a francia irodalom volt.

(Szeged.)

Evva Gabriella.

Dózsa Endre: *Régi jó és régi zord idők*. Pásztortűz-Könyvtár 12. sz. Cluj-Kolozsvár, 1927. 8° 158 l. — Legnagyobbrészt erdélyi tárgyú történelmi anekdoták.

Kortársaink, szerk. Hankiss János. Studium kiadása, Bp., é. n. 12° — Az ízléses kiállítású füzetekből eddig a következő rövid életrajzok jelentek meg: Tormay Cécile (Hankiss Jánostól), Möricz Zsigmond (Juhász Gézától), Herczeg Ferenc (Zsigmond Ferentől), Csathó Kálmán (Szondy Györgytől), Babits Mihály (Juhász Gézától) és Zilahy Lajos (Ruzitska Máriától). Jó papíron, ízléses tipográfiával és gondos bibliográfiával ellátott készült kis monografiák, amelyek közül kiemeljük a Babitsról szóló tanulmányt. Ebben olvassuk többek között ezt a találó megjegyzést: „Babits voltaképpen a saját irányát védi mesterében, Arany Jánosban, az Ady-rajongók romantikus zseni-elméletével szemben”.

Domány Gyula: *A valutarendszerek elmélete*. Bp., 1928. 8° 192 l.

Asztalos Miklós: *Kossuth Lajos és az erdélyi kérdés*. Bp., 1928. 8° 205 l.

RIPPL-RÓNAI JÓZSEF: ÖNARCKÉP.

KAPOSVÁRTÓL AZ UFFIZI-IG.

— RIPPL-RÓNAI EMLÉKEZETE. —

... világ csudája,
Valaki elindul az Értől
S befut a szent, nagy Óceánba.

A nagy magyar Vátes nemcsak a maga sorsát prófétálta ezekben a kísértetiesen beteljesedett sorokban, de talán minden magyar zsenik életútját s így Rippl-Rónai Józsefét is. Rippl-Rónai a kis Kapos mellől indult el s onnan futott be a nagy művészi Óceánba.

Vajjon elmondják-e a képei, hogyan futotta be ezt a szédítő utat? A képei csak őt magát magyarázzák, azt, ami benne fényesebben lángolt minden magyar elődénél: hitét, művészi meggyőződését, álmait és vízióit, színekbe és vonalakba átírt örömeit és szenvedéseit. Mert „a művész” — ahogy ő maga vallotta — „néhány krétavonással az élet legujjongóbb örömeit is lerajzolhatja kartonjára, néhány festékszínfolttal az élet legkeservesebb gyötrelmeit is felrakhatja vásznára, néhány szélesen kent konturral s akárcsak lokális színmel síkba rögzítheti és tetszés szerint stilizálhatja azt, ami lelkét bármely irányban érdekelte”. A képei tehát az ő színes és gazdag lelkivilágáról elmondanak mindent s én nem akarom dadogó szóval elismételni azt, amit ő a művész kivételes ékesszólásával már úgyszólván belénk szuggerált. Olyan volna ez a kísérlet, mintha valaki pisla gyertyafénnyel akarná megvilágítani a napot . . .

Ami hogyan esett meg a „világ csudája”? Hogyan, hol és merre evezett a bátor evezős, míg befutott a nagy, szent Óceánba? . . . A csuda éppen azért csuda, mert nem lehet magyarázni, mégis, meg kell keresnünk zsenije mellett azt a másik motorikus erőt, mely el tudta őt vinni Kaposvártól az Uffizi-ig.

Ez a motorikus erő — mondjuk ki mindjárt — *Rippl-Rónai tiszta és magasrendű művészi erkölce volt*, mely nemcsak hitet és meggyőződést adott neki, de megedzette lelkét, hogy hitéért és meggyőződéséért vállára vegye a szenvedések keresztjét.

*

Ime Kálvária-útjának néhány jelentősebb állomása:

1885-ben került ki Párisba Munkácsy mellé. Három évig élt az akkor dicsősége teljében fénylő nagy magyar mester közvetlen közelében. Még műtermül is Munkácsy műtermét használta. Mit tehetett volna a művészetében kezdő, Párisban járatlan és még a franciák nyelvét sem értő fiatal magyar? Festett, ahogy Munkácsy festett s olyan jól csinálta *másnak* a művészetét, hogy egy év múlva már ezerfrankosokkal fizették munkáit, sőt Sedelmayer, Munkácsy nagy managere is szemet vetett reá. Tehát tudta csinálni a más művészetét is, olyan művészetet, mely biztos és könnyű arriválást jelentett volna neki. S íme, a mi kaposvári fiatalemberünk egyszerre csak otthagytá csapat-paport, Munkácsyt, fényes műtermet és társaságot,

gazdag impresszáriót, pénzt, sikert és csábító jövődöt, mert meg akarta keresni — önmagát. A maga művészetét akarta, nem pedig a Munkácsyt, a maga csillaga után futott, nem akart bolygó lenni a nagy üstökös fénycsóvjában. Meggyőződése már akkor szinte valóságos hitté magasztosult. „Amikor rájöttem“ — írja — „*hogy annál nagyobb értéke van a művésznek, minél eredetibb módon interpretál s emélfogva munkája minél kevésbé emlékeztet egyik vagy másik beérkezett művész fakturájára — belém szállott a jó lélek*“ ...

Csakhogy ez a jó lélek embervérrel táplálkozik ...

Rippl-Rónai is véresen fizette meg azt a fényűzést, hogy követni merte művészi meggyőződése parancsát. Jöttek a nyomor, a koplalás évei; kis cók-mókját kétszer is elárverezték a messzi idegenben, de a művész már megindult a magaválasztotta úton. Hiába vitte fel őt is a Sátán a hegyre, hiába mutatta neki az élet kincseit, a vagyont, a dicsőséget a hegy tetején s a nyomort, névtelenséget s a pusztulást lenni, a siralomvölgyében, Rippl-Rónai ment a maga útján tovább rendületlenül. Erőt a hit adott neki, gerincét a művészi erkölcs tartotta egyenesen s a lelkével együtt az ajka is mosolygott, mert ő, egyedül ő látta a célt is, melyet el kell érnie, el kell érnie.

*

Hét évvel később, 1892-ben már kollektív kiállítása van Párisban. És e hét év alatt megtalálta odakünn lelkirokonait is, akik ugyan nem voltak se oly híresek, se oly gazdagok, mint Munkácsy, de fiatalok, hívők és lánglelkűek voltak, mint ő s ugyanazon művészi ideál dobogtatta a szívüket, mint neki. Ez a társaság nem kisebb emberekből állott, mint Vuillard, Bonnard, Roussel, Vallotton, Seurat, Signac, Maurice Denis, Maillol és Toulouse-Lautrec, de ők is voltak persze: Cézanne, Gauguin, Renoir, Pissarro, Degas és Rodin. Világraszóló mester valamennyi. Ma! De akkor? Jórészüik még ott se tartott, ahol akkor Rippl-Rónai. 1888-ban a Vuillard-Denis-társaság még a *Julian*-ba járt iskolába s mesterként tisztelte a magyar művészt, aki akkor már készülődött kollektív kiállítására s akinek ecsetje akkor már megteremtette a *Kuglizók*-at, a *Kalitkás leány*-t s a *Fekete ruhás nőt*-t, meg azokat a nagyszerű litográfiákat, melyek minden európai múzeumnak büszkeségei. Maillol — akit szeretnek úgy feltüntetni, mint aki „hatott rá“ — 87-ben még az *Écoles des Beaux Arts* növendéke volt; Gauguin-t Munkácsy még csak piktornak se vállalta; Renoir-t legfeljebb „tehetséges ember“-nek ítélte s csak Puvis de Chavannes-t ismerte el nagy művésznek. És erre az emberre mondták itthon, hogy utánzó! Egy utánzó, aki — úgylátszik — azokat utánozta, akik akkor még ki se állítottak, mikor ő már kollektíve vonult fel Párisban.

Páris, a sovimisztá Páris, egyáltalán nem találta, hogy a fiai hiattak volna a magyar művészre. Az 1892-ik év április hónapjában megjelent párisi lapokban sehol egy szó említés sincs az ő korabeli francia piktorokról. Ellenkezőleg. A *Le Temps*, a *Gil Blas*, a *L'Eclair*,

a *Le Soir* éppen eredetiségét hangsúlyozzák. A hangadó kritikusok: Thiébaut, Arsène Alexandre, Firmin Javel versenyt lelkesednek érte s nemcsak az akkori Páris társadalmi életének feje: Bonaparte Mathilde hercegnő s Coquelin szegődött amatőrlévé, de a korabeli nagy szobrász: Saint-Marcou is vásárol az ismeretlen magyartól. Ha valakivel együtt emlegetik, az nem Gauguin, Maillol, Bonnard és Vuillard, meg a többiek, akiket idehaza a nagyképűség és irigy tudatlanság oly gyakran rájaolvasott, hanem — csodálatosképpen — Danna, meg Zorn, s a legnagyobb modern francia költők: Baudelaire és Mallarmé, akit a párisi kiadó az ismeretlen magyarral illusztráltatott.

*

És ugyanakkor itthon? . . . Hát hiszen emlegették itthon is eleget! Sőt 1906-ban már könyvet is írtak róla a barátai s a következő kedélyes módon aposztrofálták: „Hatalmas magyar egészséggel emésztette meg a legdekadensebb francia maszlagot is” . . . És hogy: „ez az okos ember meg fog bolondulni!” Meg hogy: Rippl-Rónai „perverzusan francia”. Életrőja ilyeneket kockáztat meg: „Szintetikus művészet a Rippl-Rónai-é, magyarázta a Nyugatról jött kritikus, de az ő vélekedését gyanakvással fogadtuk, már csak azért is, mert túlságosan dicsérte Párist.” . . . Meg: „Rippl-Rónai nem áll a modern francia dekadensek külső fogásaihoz folyamodni! . . . Éleslátását holmi szenteskedő áhitattal és együgyűséggel leplezi” . . . De van még cifrábban is. Ime: „Körömszakadtáig védi a tévedéseit (!) mondván: tessék komolyan venni ezt, mert ez a hangulat intimitása, ez a tájkép religiozitása és a világért el nem kacagta volna magát, holott annak, amit mondott, egy csepp értelme se volt és ő tudta, hogy egy csepp értelme sincs. De olyan szomorúan hangzott és olyan áhitatosan mondta!” . . . És ezt a könyvet egyik barátja írta s a kultuszminisztérium művészeti ügyosztályának főnöke szerkesztette — állami szubvencióval. Az, akinek a gondjaira volt bízva a magyar művészet és a magyar művészek istápolása. Még jószerecse, hogy hozzátette végül nagy kegyesen: „Annyi fajmagyar egészség, annyi józanság, annyi magyar harmónia van benne, hogy csak *nem bírt vele az idegen mótely*” . . . (Ez persze Páris volt, az a barbár, kulturátlan Páris volt ez a mótely!) De, ó mily szerencse! Dévénynél vesztegzár várta ezt a pestist, a Múcsarnokot ugyan meg nem fertőzhette! Sőt, ami még nagyobb szerencse, a vesztegzárat sikerült fenntartani máig — pedig azóta több mint 20 év múlt el. Hiszen manapság is megtörtént, hogy újból felhangzott a vészkiáltás: „*mi nem engedhetjük meg a mi tehetségeinknek, hogy áldozatul essenek a külföldi irányok terrorjának!*” Bizony, szegény kis külföldi irányok! Hiába szálljátok meg a múzeumokat Drezdától Hamburgig, hiába vonultok be a párisi Printemps áruházába csak úgy, mint a dessau Bauhaus-ba s az utolsó berlini hentesmester kirakatába, mi nem esünk a „terror” áldozatául! Inkább testvér-csókot váltunk az „ellentáborral” is és így megerősödve, kölcsönös megértéssel építjük ki a

defenzív frontot a mai progresszív művészet ellen, ahogy dicső eleink kiépítették Rippl-Rónai ellen.

Mert azt aztán kiépítették. Ne felejtjük el, a fennebb citált kedélyességeket a barátai írták róla „jóakaratóan“, ők voltak azok, akik úgy találták, hogy a „hangulat intimitásának“ és a „tájkép religiozitásának“ egy csepp értelme sincs. A barátai és nem az ellenfelei! Az ellenfelei ugyanis megelégedtek azzal, hogy gúnyverseket fabrikáltak rá: „Piacsek bácsi kiment a szobából“ és „Fehér fejfájás a kékpettyes szobában“, meg egyéb hasonló ízléstelenségeket és hogy konstatálják róla — mint a korabeli krónika írja — hogy: *„ismételten futóbolondnak nyilvánították különben értelmes körökben.“*

Szegény Rippl-Rónai, ő is elsóhajthatta sokszor a huszár-föházt: „csak a barátaimtól ments meg Uram engem, az ellenségeimmel majd csak elbánok magam!“ ... De azért ezeket a „baráti“ dicséreteket el ne feledjük valahogy! Mert mintha ilyesmit a mai új művészekről is mondogatnának. Manapság persze! „Mindössze“ 30 évvel a Rippl-Rónai párisi sikere után ... Dehát a pesti Bourbonok se tanultak semmit, de legalább mindent elfelejtenek. A Rippl-Rónai életének tanúságait is.

*

Am térjünk vissza még egy percre a „megfertőzött“ Párisba s „a külföldi irányok terrorjára“.

Hát hiszen igaz, a magyar művészet nem mindig tudott ellenállni a külföldi irányok terrorjának. Munkácsy maga is áldozatul esett Leibl-nek és a düsseldorfi iskolának; Benczúr is Piloty és Kaulbach terrorja révén plántálta át az akkori külföldi irányt Magyarországra s Paál László sem igen tudott ellenállni Courbet-nek és Diaz-nak ... Szinyey — akit a mi nemzeti hiúságunk szeret a színes plen-air festés egyik előfutárának nevezni — szintén alul maradt a külföldi terrorral szemben, mert Courbet 1858-ban, Monet 1863-ban, Cézanne 1865-ben s Manet 1866-ban már megfestették a *Majális* plen-air-jét, nem is szólva Goya és Delacroix fényproblémáiról s Böcklin műterem-plen-air-jéről, míg végül 1872—73-ban Szinyey is áldozatul esik a külföldi irányok terrorjának és megfesti a *Majális*-t. Ugyancsak a külföldi terror áldozatai közé kell sorolnunk a nagybányaiakat is, akik a naturalizmusnak és impresszionizmusnak (Courbet, Manet, Monet, Turner és főleg Bastien Lépage) terrorja és a müncheni „métely“ nélkül soha haza nem találtak volna Nagybányára. S hogy tárgyilagosság legyünk nemcsak a tegnapi és tegnapelőtti nemzedék nem nélkülözhetette, de a mai generáció se nélkülözheti a külföldi művészi irányok *mételyét*, legfeljebb arra törekedhetik, hogy az „átkos Nyugat“ mai expresszív művészete megkapja az itthoni palettákon azt a couleur locale-t s a műalkotásokat átítassa az a speciális magyar talajíz, a nemzeti művészetnek az a bizonyos je ne sais quoi-ja, melynek jellegén minden művészetlen etnográfia nélkül is kicsendül a színek nemzetközi koncertjéből. És hogy a mai új művészet valóban kicsendül eb-

ből a koncertből, arra beszédes bizonyosság, hogy — mióta magyar művészet van — éppen ez a mai generáció az első, mely *magyar művészetet exportál Berlintől New-Yorkig*. Exportál és nem importál, mint az eddigiek s *exportál, nem efemer kiállításokra, állami szubvencióval, hanem kelendő művészi árút exportál a külföldi piacokra*. Nem valószínű, hogy hamisított utánzatokat drága külföldi valutáért vásárolna a külföld — magyar márkák alatt. Aminthogy Rippl-Rónait is pontosan azért méltányolták odakünn, mert eredetinek találták.

Volt-e ebben része a külföldi irányok terrorjának és a párisi mételynek, nem-e, — annyi bizonyos, hogy éppen Rippl-Rónai az, ő az egyetlen magyar művész, akire a legnagyobb rosszakarat sem feleltethető rá, hogy utánzó. Az a generáció, melynek szelleme őt áthatalmította, az ő generációja volt, a később világhíres mesterek, akiknek munkásságával az övé oly rokon, az ő párisi tartózkodása alatt még iskolába jártak, még ki sem állítottak s nem egy Rippl-Rónaihoz intézett francia levél tanúskodik róla, hogy ha volt a társaságban valaki, akit Mesternek tiszteltek, az éppen Rippl-Rónai volt. Ezt a törzsökös eredetiséget alig lehet egyetlen magyar művészről is megállapítani s ezért, éppen ezért őse Rippl-Rónai az egész modern magyar művészetnek, ezért úttörő hőse ő Magyarországon a művészi progresszió halhatatlan gondolatának s ezért, éppen ezért magaslik ki legendás alakja egy egész fejfel összes kortársai közül.

*

És most szeretném őt, művészi meggyőződését, munkásságát, erkölcsét és világnézetét a saját szavaival jellemezni. Mert bár elve volt, hogy: „*festő ne írjon!*” — írt biz' azért ő nemcsak leveleket, de memoárokat is. Ezekben az *Emlékezések*-ben benne van az egész Rippl-Rónai. Rippl-Rónai az ember és a művész, ami nála (ritka kivétel!) egyet jelentett. És mégis, milyen kedves-gúnyosan korhólja és mentegeti magát, mikor tollat fog a kezébe: „Festő csak olyankor szokott tollhoz nyúlni, ha gyenge pikturáját kell vele erősítgetnie. Helytelenül, mert gyenge művészet nem érdemel irodalmi protekciót, amint hogy erős művészet nem szorul írott reklámra. *Festő írjon a pemzlijével!*” ... Milyen igaza van! Ám ezt csak egy Rippl-Rónai engedheti meg magának. De mit csináljanak azok az elvetélt, vagy letört festők, akiknek nem az ecset, hanem csak a reklám ad jelentőséget, s akik a szerkesztőségek előszobáiban talpalják ki a maguk 24 órás papiros-halhatatlanságát?

*

„Minél keyesebbel, minél többet, sokat, mindent kifejezni! — ez az én művészi mottóm. De mikor festek, mindig egy-egy kis revolúció megy végbe bensőmben. *Mintha mindent újból és mindig újból kellene megtanulnom!*” — A modernségnek, a haladásnak, a progressziónak egész evangéliuma benne van ebben a mondatban. Milyen szánalmas ezzel szemben az a művészi impotencia, mely egy életen át kérődzik azon, amit egyszer — megtalált? — Nem, hanem amit egyszer *másoktól* megtanult.

*

Tizenhat esztendő telt Párisban. „Ez az az idő, — írja — melyben teljesen átadtam magamat a legszebb gondolatoknak, *a legideálisabban felfogott művészetnek*. A szegénységgel járó sok baj, emberek kellemetlenkedése, a háziúrtól a grejzlerosig, a hazulról érkezett gáncsoskodásról szóló hírek, mindmegannyi ok volt arra, hogy még jobban összeszedjem magamat . . . Nem értettek, kinevettek, egészen bolondnak, vagy csak hóbortosnak, de legalább is feltűnést hajszolónak tartottak . . . Sokszor magam is elcsudálkoztam, hogyan lehetett ezt keresztül élni a nagy idegenben, Münchenben, Párisban, jóformán minden kereset és egyéb pénzforrás nélkül s így élve nemcsak megélni, hanem még igazi művészetre is törekedni — és *soha meg nem alkudni!*” . . . — Vajjon mit szólnak ehhez azok az okos opportunisták és óvatos duhajok, akik ma is azzal mentik a maguk mindig megalkuvó rabszolgaszellemét, hogy a kenyérgond hajtja igába a fejüket? De ime, Rippl-Rónainak az „igazi művészet” fontosabb volt mindig, mint a jól vasalt nadrág s a mindennapi bakkszoba. Mert ma éppen azok alkusznak meg legszégyenteljesebben, akiknél ez a két nélkülözhetetlen „kellék” jelenti a kenyérgondot. Akiknek igazi kenyérgondjaik vannak, azok ma is hívek maradnak az igazi művészethez és éppen ezért vannak igazi kenyérgondjaik.

*

Passzív forradalmár volt. Ő maga ugyan nem egy helyütt nevezi magát és társait „forradalmi művészeknek”, sőt egy helyütt a „művészet anarchistáinak”, de ő csak azzal cselekedett, hogy rendületlenül megállt a maga választotta poszton s onnan semmi erő, semmi hatalom el nem tántoríthatta. A vezető körök, az uralkodó nagy urak, a hivatalos fórumok se. Sokszor kapott „megrovást”, intelmet, „feddést” felülről, de ő fölényesen tért napirendre az ilyen magasrangú, vagy hivatalos kritikák felett, isteni naivitással kockáztatva meg a kérdést: Vajjon csakugyan komoly ügy az, hogy mi egy laikus nagyúrnak véleménye a művészetről? . . . És csendes filozófiával teszi hozzá: *„Mindenütt van egy hivatalos klikk, mely mindig későn veszi észre, vagy elmulasztja észrevenni az észreveendőket”* . . . Hát mi is vigasztalódjunk meg azzal, hogy ez mindenütt így van. A Hivatal csak rangsorba állítva tudja elképzelni a művészetet is . . .

*

„Minden új művészi megnyilatkozásnak gátja s hacsak lehet, megrontója: a nyárspolgári ízléstelenség”. Pedig hiába minden gát, hiába minden ízléstelenség és megalkuvás: *„senki a maga korát joggal meg nem tagadhatja”*. — Rippl-Rónai jóízűen mosolyogva meséli el, hogyan „diplomataizálták” ki odakünn a kitüntetésekét, „olyan művek számára, melyeket odakünn észre se akart venni a zsűri, míg meg nem mondták neki, hogy alkotóikat kiknek tartják *otthon* az emberek. És hogy miként jutott győzelemre az itthon főzött s a párisi dinékem föltálat terv: *a hivatalos nagyságok minden előtt*”. Meg hogy miként ámitják ezek a „hivatalos nagyságok” az ily módon „kidiplomataizált

kitüntetésekkel, megrendelt kritikákkal, s egyéb jóhírekkel önmagukat és másokat" . . . — Milyen jó, hogy mindez Rippl-Rónait útján meg nem állította, s milyen jó, hogy mindez a praktika ma már a múltté.

Mert hiszen, ma már nem történnek ilyesmi nálunk.

*

„Idehaza semmi reménység se kecsegtetett“ — írja egyhelyütt. — „A nagyfejük részéről kinevetés, agyonkritizálás, soha semmi díj, vagy elismerés, mindig csak mellőzés, visszautasítás — ez volt a részem 46 éves koromig. De nem desperáltam, nem törődtem vele: mit mond a kiállítás megnyitásakor képem előtt a legfelsőbb vélemény, vagy akár a miniszter — *én a magam emberségére és tántoríthatatlan kitarasomra építtem*. Pedig, hogy *mily nehéz ott produkálni valami újat, ahol minden újszerű iránt ösztönszerű irtózást éreznek a konzervatív természetű intézőkörök*, azt mindenki keservesen tapasztalta, aki valaha valamilyen újítást kívánt létesíteni . . . Ó igen, azt a bizonyos diplomé d'honneur vagy aranyérmét megadják a művésznek, de azt sem ők, a nagy óvatosak, azt sem itthon, hanem kerülő úton, valamelyik külföldi kiállításon és nem is akkor, amikor dukál, hanem amikor már ők maguk is megöszülnek és észreveszik, hogy *elmaradtak, hogy jó volna ismét utolérni az ifjúságot*“ . . .

Szerencsére, ma már nincsenek ilyen áldatlan viszonyok idehaza . . . Ma aranyérem, professzura, rang, állami megrendelés, méltóság, minden nyitva áll a művész előtt korlátlanul. Csak éppen, hogy ne akarjon valami újat, ne legyen (hogyan is mondják?) „desztruktív“, hanem legyen „a szürkék hegedőse“ . . .

*

„A mennykőcsapás szebb halál, mint a lassú hervadás!“ . . . Milyen szép és jellemző ez a felkiáltása. És meg is magyarázza mindjárt, hogyan érti: „Amíg nekünk odakünn fáradságos munka közben nincs mit aprítanunk a levesbe, de ezzel nem törődve csak azon igyekszünk, hogy *valami új művészi szépet* produkáljunk, amire szerintünk idehaza is büszkéek lehetnek, akkor itthon nemcsak meg nem értés, (ami végre is csak annyira bűn, mint a tudatlanság!) hanem kicsinyes szekatúrák, nagyhangú pózok, furfangos taktikázások, legjobb esetben félmosoly balra, vagy barátságos hátbaveregetések, de mindenestre a csiga-biga óvatos tapogatódzásai merednek felénk az intéző bürokból. Kipróbált tempó! Okos tempó! . . . Vajon okos-e igazán? Kutassa más!“ — legyint a kaposvári filozófus és tán mi is elégedjünk meg ennyivel. Vagy tegyük hozzá, amit Rippl-Rónai mond egy más helyütt: „Kiki jár a maga útján! Ők azóta királyi, vagy udvari, vagy — mit tudom én — miféle tanácsosok, én meg azóta . . .“

Nos, ő meg azóta Rippl-Rónai lett és oda került a Pantheonba az Uffizi halhatatlanjai közé.

*

Zsenijének szárnyas lován és művészi erkölcsének csorbíthatlan vértetében vonult be a Pantheonba, de a sors, mely megélnie engedte ezt a kivételes dicsőséget, úgy akarta, hogy tüneményes pályájának ez ne csak legfelsőbb foka, de egyben majdnem végállomása legyen. Még éppen hogy csak fejére tehetjük idehaza a halhatatlanság örökzöld borostyánját, már beborította gyönyörű alakját a betegség fekete felhője s a somogyi anyaföld visszakövetelte magának legnagyobb fiát, aki a Kapos mellől indult el, hogy befusson a nagy művészi óceánba. Ravatala mellől, mely ott pompázott a somogyi ég alatt, szinte a felhőkig szállt az igaz és hipokrita epitáfiumok tömjénfüstje, de még be sem hantolták sírját egészen, a nagy halott máris magára maradt s a téli göröngyre már csak annak a könnyei hullottak, aki életében is a legtöbb könnyet hullatta érte: a feleségeé.

Művészfeleségek, akik mindnyájan hordjátok azt a keresztet, amit a művészházasság szent martiriuma jelent, — csak ti tudjátok felmérni és megbecsülni azt az áldozatos, hősies életet, amit ez a nagy asszony élt a maga nagy ura mellett! A Mesteré volt a küzdés, igaz, de a gond és a nélkülözés, a rettegés a bizonytalan jövőtől az asszonyé volt. Az élet szépsége, a dicsőség mámore, a hódolat és ünnepeletetés mákonya a művészt részegítette, míg az asszonynak, a feleségnek csak a munka, a lemondás, a szerény elvonulás könnyes magánya, a mindennapi megbocsátás és a szakadatlan kötelességteljesítés sápadt glóriája maradt. „Emberi életem jobbik fele!” — így apcsztrofálja egyhelyütt Rippl-Rónai Lazarime-asszonyt, s ha van művészfeleség, aki egy életen át szinte napról-napra érdemelte ki ezt a becsületrendet, az bizonyára Rippl-Rónai felesége volt. Ennek az asszonynak végtelen szeretete, töretlen, vak bizalma, vértanúi türelme és hegyeket mozgó hite nélkül Rippl-Rónai soha se lehetett volna elsővé a legelsők között.

*

Az utolsó szó legyen az Övé, aki a síron túlról küld üzenetet hozzánk: méltatlan utódokhoz. „Nem tudom” — így szól ez a nekünk szánt testamentum — „mennyiben volt hasznos, vagy káros kitartó küzködésem és megjelenésem az újabb nemzedékre, de hogy impulzust adtam az egyénibb módon való megjelenés bátorságára, azt talán senki sem tagadhatja. Egy bizonyos, az, hogy *van már művészgárdánk, amely át van hatva azoktól a művészi törekvésektől, melyek feltétlenül nyomot fognak hagyni a mi művészetünk történeti fejlődésében.* Bizom ebben a társaságban, bizom bátorságukban, fiatalságukban, örülök, hogy velük együtt gondolkodó, együttműködő lelkekre találtak írónk között, akiknek főtörekvése — művészetről írván — szintén abban csúcsosodik ki, hogy ostromozzon, vagy agyonhallgasson minden művészietlen dolgot és magasztaljon mindent, *ami mellékérdekek nélkül, bátran és önfeláldozással az új művészetet szolgálja*” . . .

(Budapest.)

Rózsa Miklós.

TÓTH KÁROLY EMLÉKÉRE.

Mindig siettél, lázban égve,
Távoli partok messze kékje
Új szépségekkel csalva csalt,
Mig vonzott tündér délibábja
A mának, szemed meg se látta
A feldübörgő zivatart.

Szemed egy csillagra szegezve:
Neked nem volt messze a Messze.
Fáklyád a sarlós csonka Hold.
Mig hegyre föl dalolva vágta,
A rideg, tiszta napvilágnál
Lábad egy rögben megbotozott.

Úgy elzuhanni, hogy kitépett
Szíved felét a csonka élet
Itt hagyja másnál vérzeni:
Minden fájónál jobban fájó,
A lélek mélységébe vájó,
Kin, mely már több, mint emberi.

Unszolta lelkemet a lelked,
Szárnyaddal szárnyamat emelted.
De tornyod, jaj, hanyatt zuhant.
S ha csillagként ragyogott ormán
A jószág: többé nem ragyog rám,
Tüzed, heved ma pusztá hant.

Mégis, az emlékezet lángja
Belobog tűnő éjszakádba,
Tüzek gyuladnak szerteszét.
Lelkünk érzi lelkedet itthon,
Fogja szívünk szivedet titkon,
S kezünk a hü barát kezét.

(Debrecen.)

OLÁH GÁBOR.

HÓ UTÁN.

Láttad már a rohanó, dagadó patakot,
melybe locsbolva fut bele a hóviz?
Télapó halálos döfést kapott,
a Nap szúrta le s a réteken már szállong
a tavaszi jóíz.

A hegyekben már vidám turisták törtetnek,
— ott a legszebb az átöltöző világ —
fordulnak északnak, törnek délnek
és hurráznak, ha lábuk előtt kibukkan
kandin egy hóvirág.

Ne mondd, hogy ebben semmi szép szenzáció sincs
s hogy ez a természet örök kereke,
Ne mondd, hogy a zordon téli bilincs
széttörik magától, ha végigrobog a
tavaszi Nap-eke.

Nem! mert a te jöttödre gyúlt fel a természet,
érted s neked bókol most minden, kedves,
nézd csak, nézd, mert utad erre tévedt,
tapsolnak a fák s a madár nemsokára
már trillázva repdes.

Te győzted le a tél fulánkját, a kegyetlent,
a te lábaddal lép a tavaszi láz.
A völgyön jöttél? lám a völgybe lent
kisarjadt a fű s búzamagok vérében
már lüktet a kalász.

Csak várj, holnapra már, mint óriási csillár
végig kigyúl a megijült horizont,
újjongva köszönt majd fű, fa, madár,
mint a karom is, mely jöttöd örömétől
elittasulva vár . . .

(Ujpest.)

DEÁK ZOLTÁN.

Juhani Aho : AZ ELSŐ TELEPESEK.

Mind a ketten a papilakban szolgáltak, az egyik béres volt, a másik szolgáló. Az egyik a lovat hajtotta, a másik az udvaron sürgött-forgott. Az asztal végén, ahol ültek, néha tréfálkoztak egymással. De leggyakrabban mégis veszekedtek. Az urak összeférhetetleneknek tartották őket. „Kutya-macska barátságban élnek“, mondogatták szellemeskedve.

Éjszakai halászgatásokon, szénagyűjtés közben és aratáskor a szántóföldön ők ketten mégis egy új otthon alapját vetették meg. Távol a vadon erdőben a tó partján választottak helyet a kunyhónak. Ott volt a liget irtásföldnek, ott volt a szántóföldnek szánt égerfa-erdőske és a patak partjára tervezték a kaszálót. Csak pénz lett volna a kunyhó felépítéséhez! De kevés volt a bér és a kezdethez ló és tehén is kellett. És ez hátráltatta egybekelésüket. De lassan-lassan elérhetőbbekké váltak a jövő reménységei. És mikor pihenőt tartottak munka közben, gondolatban egyre számolgattak: mennyi megtakarított pénzük is van a föl nem vett bérekben és mennyi időre van még szükség, hogy együtt legyen az a legkisebb tőke, amellyel kezdeni lehet. Senkisé sem sejtette, hogy az egymásután múló évek égető vágyat érleltek a béresben és a szolgálóban a szabadság és az önálló élet után. Jól és gondtalanul éltek a papilakban, szép fizetése volt mind a kettőnek, ruhát és ellátást is kaptak. De szívük a vadon erdőbe húzott.

Mindenki igyekezett őket lebeszélni tervükről, mikor egy nyáron egyiknek sem kellett a foglalt. „A fagyok adósságba kényszerítenek benneteket. Szaporodik a család. És koldus van már éppen elég“. Csakhogy ők már öt esztendeje számolgattak, tanakodtak és nem tágitottak, tervüktől. A pap kihirdette őket és ősszel megváltak a szolgálathól.

A télre még zsellérséget vállaltak. Ville a kunyhó gerendáit ácsolta és közben napszámosmunkákat végzett a papilakban. Anni vásznat szőtt és kézimunkázott a papnénak.

A következő esztendőben a püünkösi ünnepeken megtartották a lakodalmat. A papék adták a lakomát és az esperes maga eskette meg őket a papilak nagy szalonjában. Mikor az ifjú házaspár elbúcsúzott és az esperes az ablakból utánuk nézett és látta, mint távoznak az úton, bólintott fejével és így szólt:

— Hadd próbálkozzanak a fiatalok!

A rengeteget azonban mégsem lehet béresek és szolgálók tőkéjével művelhetővé tenni.

És mégis ilyen tőkével alakították át művelhető területté Finnország rengeteg erdeit. Csakhogy részben az esperesnek is igaza volt.

Mi fiatalok elkísértük régi barátainkat új otthonukba. Erdei ösvényeken lombos ligetek között haladtunk át a nyári napon és éjjeli a nagy szobában táncoltunk. A gerendák nem voltak lefűrészelve, a sarkok sem leegyenlítve és az irtáson durva darabokba csomósodott

az először szántott föld. De a domboldalon a kormos fatönkök között már zöldelt a rozsvetés és már száradt a zabföld. Az új asszony tüzet rakott a tisztáson és a füst védelmében először fejte meg tehenét. Mi a kövön ültünk Villével és onnan néztünk oda, ahol az alkónyati napfényben a menyecske dolgozott új esküvői ruhájában.

Ville bízott abban, hogy sikerülni fognak tervei az új kunyhóban.

— Ha egészséges leszek és nem jönnek fagyok.

És mintegy gondolataimra felelve, hozzátette:

— Bizony jó fészke van a fagyoknak ott abban a völgyben. De itt még két kéz fogja meg a dolog végét, távolabbra úzi az erdőt és réseket nyit a napsugár számára... Most még hideg van így esténként, de jőjön csak el a jövő nyáron.

Nem mentem el a következő nyáron és azután sem. Be kell valanom, hogy megfeledeztem róluk. Egyszer, mikor látogatóban jártam otthon, eszembe jutottak és megkérdeztem, hogy vajon hogy vannak.

— Adósságuk van — felelte apám. — És Anni sokat beteg — tette hozzá anyám.

*

Elmult néhány esztendő. Letettem az érettségi vizsgát, puskát és vadászkutyát szereztem és ősszel falum maradtam.

Egy felleges októberi napon az erdőben barangoltam és egy ösvényre akadtam, amely ismerősnek tetszett. Szitálni kezdett az eső, a kutya megunt a szimatolást és előttem szaladt az úton. Egyszer csak vakkant és azután ugatni kezd. Lódobogás hallszik. A forduló-nál elénk tűnik a ló befogva két rúd közé, melyeknek vége a földet súrolta. Az igán fehér kendő és a szekérrudakon keresztfákra helyezett koporsó. Mögötte megy Ville himbálózva, mintha az ekét tartaná. Ugyancsak vigyáznia kell, hogy a teher egyensúlyban maradjon.

Nagyon kimerültnek látszott, arca sárga, szeme színtelen.

Csak akkor ismert meg, mikor megmondtam nevemet.

— Kit visz abban a koporsóban?

— Szegény feleségemet.

— Meghalt?

— Meghalt.

Kérdőzködéseimre megtudtam rövid, előre megjövendölt történetüket: fagyok, adósság, sok gyermek, az asszony erősen tönkrement, megbetegedett, kínlódott és meghalt. Most el kellene vinni a temetőbe, de az út rettenetesen rossz. Vajon kibírják-e a deszkák a templomig?

— Hej, te ló, mit csinálsz ott?

Azt is elcsigázta az éhség, éppen olyan rossz állapotban volt, mint a gazdája, zörögtek a csontjai.

Ville elbúcsúzott, de nem nézett a szemembe és útnak indult. A szekérrudak vége két párhuzamos vonalat szántott az út homokjába.

Én a másik irányba mentem. A mocsárhoz értem, láttam, hogy levezető csatornát akart ásni, de a munka abbamaradt. Innen indult ki a lakodalmas menetről ismert ösvény, mely a kunyhóhoz vezetett.

A kerítés mögött sovány tehén bögött, az udvaron malac túrt, a kaput elfelejtették bezárni. Az udvar közepén állott az ágy és a halott asszony ágyneműje a kerítésre volt hanyva. A ház sarkai egyenlőtlenek voltak, mint régen. A homályos piszkos üveg mögött az ablakdeszkán nyírfahéjartóban virág synylődött.

Mégis csak meglátszott a keze nyoma a ház környékén. Már két tábla szántófeld nyomult be az erdőbe. És körülbelül félannyi kapált föld. De többre már nem volt ereje. A nyírest kivágta és az égerfaliget helyét szántófeld foglalta el. De mögöttük mint áttörhetetlen fal állt a zordon fenyőerdő. Itt meg kellett állniok.

Sokáig álltam a kihalt ház udvarán. Szél zúgott át az erdőn és szomorúan, panaszosan sivitett át puskám csövén.

Az új lakóhelyen az első nemzedék betöltötte hivatását, mert ez az ember már nem bírja tovább, megtört ő is, kialudt szemében a lelkesedés lángja és az esküvő napjának bizalma elhagyta.

Utána jön majd egy másik, aki megveszi a kunyhót. Annak talán több szerencséje lesz. A kezdet is könnyebb, hiszen nem az érintetlen vadonnal kezd. Beköltözik a kész házba és elveti a magot a megszántott barázdába. Jómódú, nagy gazdaház lehet még e kunyhóból és idők múltán falu nő körülötte.

Rájuk, akiknek tőkéjét — az egyetlent, amivel rendelkeztek: saját erejüket — először fektették be a földbe, senkisésem gondol. Üres kézzel jöttek ide mind a ketten, a béres és a szolgáló.

Ilyenek tőkéje változtatta Finnország vadon erdőit szántóföldekké.

Ha a papilakban maradtak volna, az egyik kocsisnak, a másik belső cselédnek, nekik maguknak talán jobb sorsuk lett volna. Csak-hogy akkor a rengeteg érintetlenül marad és a haladás úttörő munkáját nem végzi el senki.

Most, midőn szántófeldjeinken virágzik a rozs és kalászt érlel a zab, emlékezzünk az első telepesek áldozataira.

Emléket nem állíthatunk nekik. Sok ezren voltak és a nevüket sem tudjuk.

(Budapest.)

Finnből fordította: N. Sebestyén Irén.

A HALÁL ÉLETE.

Ha elmulasztottad az órát és a percet,
mikor őrangyalod szelíden rádhajolt
s lelkedben nyílni rendelt virágoskertet,
mit aztán Év s Idő kopárra letarolt,

ne sírj! nem érdemes, oly szűkös ez az élet,
hogy bánat és öröm egyformán porszemek,
örülj, hamvadt szíved fénye ha szerteszéled
s kioltják lángjait halálos, zord szelek.

Gondold: évmilliók peregnek, mint a zápor
s már nem vagy, amíg az Úr pillája megreteg,
föled fesziül az ég, bús fogadalmi sátor
s némán néznek le rád titkos csillagszemek.

A rémes messzeség jéggel fedett szívéből
kicsap a gyötrelmem, mint hörgő zokogás
s egy szörnyű hang dörög, jövőre a tér öléből:
„Mindég ez volt a lét és nem lesz sose más!”

Miért a förtelem, az aljas földi élet,
mely szennyel tölti be a szüzi Föld ölet
s Te is ó! Krisztusom, mért adtad drága véred,
ha nem törhetted meg a bűnök bűvkörét?

Veszendő minden itt s ha tudnád, hogy hiába
szeretted annyira a farkasok hadát,
tán szíved törne meg ó! Egek Bús Királya
és bánat csapna rád, mint ragadó, vad ár.

A kegyes és zord Halál az egyetlen Igazság
s hogy lekaszál a sors az egyetlen öröm,
pusztuljon el velünk s az eredendő gazság,
gyúljon fel tiszta fény az égi, szent körön!

(Budapest.)

KOMJÁTHY ALADÁR.

ÉN.

Egy embernek már nem tudok beszélni,
Egy könyvet írni: semmi, nem elég.
Nagy zenekar tudná csak eldalolni,
Elzokogni, eltébolyodni
Ezt a zsúfolt zenét.

Egy-két gyermek nem lenne valóság.
Egy nagy nemzedék ha hordaná
A lelkem —: az talán végigélné,
Felépítené, előrvendené és híresztelné,
Hogy mit szerettem.

Hogy mit szenvedtem,
Mit akartam, mit hittem.
És tanúm lenne
Hogy jól, hogy igazán,
Hogy törvényem szerint éltem.

(Páris, 1928.)

SZEKULA ÁGNES.

DIALOGUS EGY PÁRISI KÖNYVESBOLTBAN.

(BIBLIOGRAFIAI NOVELLA.)

A vevő, a művelt olvasó belép a francia könyvesboltba.

(Ujabbán megint többször írtak a lapok Magyarországról. Jó tudja, merre van ez az ország. Ismerősei jártak arra, dicsérték Budapestet, a szépen fekvő fővárost, múzeumait és lovasrendőreit. Hallott Petőfiről, Kossuthról, Rákócziról. Tudja, hogy Liszt magyar volt s hogy ma is vannak híres magyar zeneszerzők. A magyar lovasnép, de kitűnő zenészei is vannak: a magyar cigányok. A világháborúban a németek oldalán harcoltak, de úgy emlékszik, hogy nem voltak mindig nagy németbarátok. A magyarok elnyomták a másnyelvű nemzetiségeket, a tótokat és románokat. Igaz, hogy századokon át ők maguk is német járomban nyögtek. A magyarság Európa védőbástyája volt a törökök ellen. Kár, hogy nem tudta megőrizni teljes függetlenségét, amelyért annyira küzdött. A magyarok között sok mágán van, akik gyönyörű díszmagyarban járnak olykor. A magyar nyelv valószínűleg szláv nyelv, de talán mintha mégis germán volna. Mindenesetre nehéz és nagyon különbözik a többitől. A magyarok szimpatikus nép, mezőgazdasággal foglalkoznak, de van valami iparuk is; régebben jó bor termelt ott, a tókay. A háború után a békeszerződés visszajuttatta a tótoknak, románoknak és szerbeknek a nekik járó területeket, de talán többet, mint kellett volna. Az új országok általában rosszul vannak adminisztrálva; lehet, hogy a régi magyar régime jobb volt, de mindenesetre Franciaország szövetségeseit erősen jutalmazták és ez helyes. De talán túlságosan is megbüntették a magyarokat . . .)

— Szeretném megismerni — mondja a vevő — a mai Magyarországot, a magyar népet, történetét, egy kissé irodalmát és művészetét. Hadd lássam, mik a vágyai, panaszai, mik azok a híres magyar problémák? Hallottam, hogy a népnek művészete van és van eredeti zenéje, — talán a cigányokétól különböző? Tehát mutassa kérem először is, milyen kiadásai vannak magyar klasszikusokból, franciául?

A könyvkereskedő (művelt ember, pár évig a Sorbonneon tanult, nemrégien vette át, atyja halála után a boltot, licencié és lettres, apróbb cikkei kisebb francia revuekben jelentek meg, összehasonlító irodalomtörténettel is foglalkozott, kollégái kitűnő bibliografusnak ismerik, a cég katalógusai mintaszerűek):

— Sajnos, semmilyen.

A vevő:

— De kérem szépen, barátaim beszéltek nekem Petőfiről s ők olvasták is francia fordításban e nagy magyar költő műveit.

— Ismétlem, könyvárusi forgalomban semmiféle magyar klasszikus munkája franciául nem kapható. Pedig volt néhány elég jó fordítás, Petőfit méltóztatott említeni? A Desbordes-Valmore-

Ujfalvy Károly-féle prózában van ugyan írva, de igen olvasható (1871), a Chassin-féle Petőfi-monografiában (1860) is van néhány sikerült verses fordítás. Közölt Petőfi-fordításokat az Ujfalvy-Desbordes-Valmore *Poésies magyares* című kötete is (1871). A Melchior de Polignac antológiájában (1896) is találhatók Petőfi-versek. A János vitézt ketten is lefordították: Auguste Dozon (1877) és F.-E. Gauthier (1898). De mindez legfeljebb antikváriusoknál kapható, azoknál is csak elvétele. Ugy hallottam, hogy a Gauthier-féle fordítást újranyomták 1920-ban Budapesten, de — miként az összes Budapesten megjelent francia könyvek és füzetek — ez a francia könyvkereskedelem forgalmába nem került.¹⁾

— Furcsa, hogy a magyarok csak ennyire törődnek nagy íróikkal. Adjon valami jó magyar anthológiát.

— Előbb említettem a jobbakat. Azonfelül egy belga, C. de Harey is adott ki egy kis kötetet (1895); egyik sem kapható. Hallottam, hogy Magyarországon is jelent meg 1904—1908 körül egy lírai antológia, Charles d'Ejury fordította e verseket, de persze ez sem jutott el Franciaországba.

— De hát Jókai, a nagy magyar regényíró csak kapható franciául?

— Hogyne kérem, van egy kötetünk, az Hachette-féle kollekciónban jelent meg, *Le nouveau seigneur*, németből fordította H. Heinicke, „roman humoristique“, 1886-ban jelent meg, azóta van már belőle egy II. kiadás: 1910. Ez az egész.

— Nem értem. Hisz én azt hallottam, hogy Jókai műveinek száma megközelíti Dumaspère kötetének számát. S mi csak ennyit fordítottunk volna le?

— Bizony keveset. *Un nabab hongrois* 1860-ban jelent meg, aztán megint 1865-ben, *Les fils de l'homme au coeur de pierre* 1880-ban, *Le tapis vert* 1880-ban, *Le mariage de Pouchkine* a köv. évben (ezek L. Ulbach átdolgozásai), *Rêve et vie* 1894-ben. Egyik sem kapható. Horn Emil Jókai antológiája (1895) meg csupán 200 példányban készült amatőrök számára, úgyhogy már eleve kizárta magát a nagyközönség érdeklődéséből.

— És a híres magyar drámai költemény, . . . amelyet sokan Fausthoz hasonlítottak . . . Mi is a címe?

— *La tragédie de l'Homme* Madáchtól. Igen jó prózai fordítása van Bigault de Casanquetől (Mercure de France, 1896); nem kapható már.

— Hát adjon ide akármit az előző generáció műveiből.

— Sajnos, semmivel sem szolgálhatok. A Tharaud-testvérek kitűnő prózai antológiája, ugyan Budapesten jelent meg (1903), mégis kapható volt nálunk is, de már kifogyott. (*Contes magyares*). Mikszáthot nagyon dicsérték; egy kötet novella-fordítás volt (1890) a könyvpiacón, régen kifogyott, egy regény: *Le parapluie de Saint*

¹⁾ A francia könyvkereskedő mindig csak a könyvvalakban megjelent fordításokról beszél. A folyóiratokban itt-ott megjelent fordításokat persze nem tarthatja raktáron. Sz. L.

Pierre (1904), régen kifogyott. Sokat hallottam emlegetni Herczeg Ferencet és Gárdonyi Gézát is. Látom a bibliografiákban, hogy mindkettőtől, azonkívül Ambros Zoltántól és Rákosi Jenőtől is jelent meg egy-két kötet, valami *Bibliothèque hongroise*-ban Budapesten; mi itt Párisban ezt a sorozatot sohasem láttuk.

— Hát talán a ma élő íróktól kaphatnák valamit?

— Végre teljesíthetem óhaját. Két magyar regényíró munkáival is szolgálhatok, úgy látszik ezek a legnagyobb élő magyar regényírók: Heitai Jenő és Tormay Cécile. Amattól megjelent: *Monsieur Selfridge, escamoteur*. (Paris, Bossard, 1925), valami detektív-történet. Úgy látszik a legrepresentatívabb magyar regény. Ettől: *Au Pays des Pierres* (Paris, Calmann-Lévy, 1914) és *Le livre pros crit* (Paris, Plon, 1925), regényes korrajz a bolsevizmus idejéből. Összesen három kötet.

— Nagyon köszönöm. És antológiák mai íróktól?

— Kettő is van, kitünők! Az egyik prózai: *Anthologie des conteurs hongrois d'aujourd'hui* (Paris, Rieder, 1927), egy francia és két magyar ember közös munkája. A következő nagy magyar írók novelláit látom benne: Molnár Ákos, Strém István, Barta Sándor, Raith Tiivadar, az öregek közül pedig: Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Tersánszky Jenő stb. Magyar vevőim panaszkodtak, hogy nem látják benne pl. Kafka Margit, Herczeg Ferenc, Laczkó Géza s mások nevét, de ezek, úgy látszik, másodrendű írók Strém és Barta mellett. Van aztán egy nagyszerű lírai antológia is: *Anthologie de la poésie hongroise contemporaine* (Les écrivains réunis, Paris, 1927) szintén közös francia-magyar munka. Ebben a következő magyar költő-nagyságok verseit méltóztatik venni: Bányaik Kornél, Déry Tibor, Fenyő László, Illyés Gyula, Forbát Imre, Komor András, Tamás István, Török Zsófia . . . *et j'en passe*. Ebből végre megismerhetjük, kik ama élő nagy magyar költők. A szerkesztők azonban igen nagyvonalúak voltak, mivel helyet szorítottak régi embereknek is, így Füst Milánnak, Balázs Bélának, Kassák Lajosnak, Komjáthy Aladárnak, Szép Ernőnek, sőt Ady Endrének is. Apropos, van még két kis Ady-plaquette-em is, egyik Térey Sándor fordítása (*Choix de poésies*, Paris, 1926) versekben, a másik *Poésies*, 1926) egy *Zuckermandel* nevű magyar és Carasso nevű francia munkája, hasonló lendületű prózában.

— Köszönöm; az irodalommal így rendben volnánk. Volna talán magyar irodalomtörténete is?

— A Kont Ignác-féle igen jó kézikönyv 1900-ban jelent meg (Paris, Alcan); talán antikváriusnál még található néhány példány belőle.

— Térjünk át most a történelemre. Kérek egy magyar történelmet. Tudós ember kezéből származó, komoly magyar történelmi kézikönyvre gondolok.

— Sajnos, nem szolgálhatok. Mostanában hirdetnek egyet Eckhart Ferencről: *Introduction à l'histoire hongroise*, amely a most

meginduló *Bibliothèque d'études hongroises* 1. kötete lesz, nagyon várjuk. A maga korában nagyon jó volt a derék tudós Eduard S a y o u s munkája: *Histoire générale des Hongrois*. Az első kiadás (1876, 2 kötetben) jobb, mint a második (1900). Ezenkívül igen megfelelőek voltak részletmunkái is: *Histoire des Hongrois et de leur littérature politique de 1790 à 1815* (1872), *Les origines et l'époque païenne de l'histoire des Hongrois* (1874) stb. Általában minél messzebbre megyünk, annál több és kitünőbb összefoglaló történelmi munkát találunk a francia irodalomban: Martin F u m é e munkája *Histoire des troubles de Hongrie* 1595-ben jelent meg, kiadatlan forrásmunkákat is fölhasznál. De S a c y, censeur royal, 1778-ban kitünő magyar történelmet publikált: *Histoire générale de Hongrie*; Auguste de G e r a n d o, e magyarba ojtott francia úr, munkái: az *Esprit public en Hongrie* (1848) például, igen olvasottak voltak. I r á n y i Dániel és C h a s s i n közös munkája *Histoire politique de la Révolution de Hongrie* (1859) ma is fölhasználható s az akkori emigrációnak legérdekesebb munkája. A mai emigráció csak valami D i n e r - D é n e s Józseftől hozott egy munkát *La Hongrie* címen, amely — úgy látom tudománytalan politikai pamflett (1926).

— Ezek a magyarok nem nagy haladást mutatnak a propaganda terén! Nem értem, miért fél a kisentente annyira a propagandájuktól. Talán más nyelveken többet publikálnak Magyarországról. De a magyarok kedvéért igazán nem tanulok meg németül. Hanem a történelmi és más mémoire-irodalom bizonyára gazdagabban van képviselve. Bizonyos, hogy a legutóbbi évek nagy magyar politikai és közéleti férfiai megírták emléirataikat és a folyton emlegetett, irigyelt és szidott magyar propaganda gondoskodott arról, hogy a legjobbak eljussanak a francia közvéleményhez.

— Ó igen. Két háborús vagy háború utáni mémoire-ral is szolgálhatok franciául, szerzőik valószínűleg ez évek legkimagaslóbb magyar államférfiai voltak: az egyik Prince Louis de W i n d i s c h g r a e t z, *Mémoires* (Paris, 1923. Collection de mémoires etc.), a másik Charles W e r k m a n n, Károly császár és király titkára: *Le Calvaire d'un Empereur* (Paris, 1924). A magyaroknak, úgy tudom, vannak és voltak más kitünő politikusok is, pl. Tisza István, gróf Andrássy Gyula, gr. Apponyi Albert, de ezek vagy nem írtak mémoireokat vagy nem fordították le műveiket franciára. Régebben másképp volt. A francia mémoire-irodalom legérdekesebb darabjai közé tartoznak B e t h l e m Niklos (*Mémoires historiques*, 1736), R a g o t s k i Ferenc (*Histoire des révolutions de Hongrie*, 1739), T é k é l y Imre (*Histoire d'Eméric Comte de Tekeli*, 1693) fiktív emlékiratai, de egyes fejezeteiket a komoly történetírás is fölhasználhatja. Mindenesetre közkedvelt olvasmány voltak s nekik köszönhető, hogy a magyarság nemzeti törekvéseiről és harcairól az egész művelt Európa tudott, még pedig az első forrásból merítve ismereteit. Ami az újabb időket illeti, ismerem K o s s u t h Lajos iratainak rövidített francia kiadását *Souvenirs et écrits de mon exil*, 1880) és M u n k á c s y Mihály emlékezéseit (*Souvenirs d'enfance*, 1897); de persze ezek

sem kaphatók manapság. Úgy látszik, a magyarok azt hiszik, hogy mostmár annyira ismerik őket, hogy megelégedhetnek különböző külügyi propaganda-bizottságok alapításával, elnökeik megválasztásával és a neveknek a lapokban való közzétételével.

— Talán van valami összefoglaló díszmunka, útleírás vagy hasonló.

— Nincs kérem semmilyen. A magyarok valószínűleg olyanokat utaztatnak náluk, akik nem tudják megírni benyomásaikat. De talán mégis idetartozik két könyv, az egyik a Tharaud-testvérek világhírű regényes rajza: *Quand Israël est roi* (1921), amely magyarországi útjuk eredménye és a Robert de Traz, a kitűnő geníi író úti emlékei Budapestről a *Dépaysement* (1922) kötetében. Csak ezzel a kettővel szolgálhatok. Bezzeg volt régen útleírás Magyarországról bőven, hogy a legrégebbiekről ne is szóljak: Beudant (1822), de Serres (1814), Thouvenel (1840), Marmier (1854) tartalmas munkákat írtak útleírás ürügye alatt, vagy a nyolcvanas évekből Madame Adam (*La Patrie hongroise*, 1884) és Victor Tissot (*La Hongrie*, 1883) munkái szépen illusztrált, érdekes könyvek. Tissot munkájának, felületessége és romantikus beállításai miatt, rossz híre van, pedig nem érdemli meg teljesen. Gazdagon illusztrált, élvezetes könyv, amely sok francia olvasóban fölkeltette az érdeklődést a távoli és, igaz, túlságosan exotikusnak festett, de mindvégig rokonszenvesen leírt Magyarország iránt. Persze mindez csak a könyvtárak polcain található, esetleg elvétve antikváriusoknál. Ami pedig a díszmunkákat illeti, manapság semmi ilyen nincs. Ha egy magyar ember francia barátjának újévi ajándékkul valami szép francia könyvet akarna adni, akkor a legnagyobb zavarban lenne: nincs szép ajándékkönyv. Nem is tudom, miért szokás Magyarországon folyton minket, külföldieket vádolni azzal, hogy nem ismerjük országukat? Honnan ismerjük meg? A magyarok csak akkor törődnek országuk és küzdelmeik ismertetésével, amikor segítséget várnak küzdő hazájuk javára, így volt ez legalább régebben, így volt az erdélyi fejedelemség idején, Thököli, Bethlen Gábor, a Rákócziak korában, 1848—49-ben és utána. Úgy látszik most nincs semmi kívánni valójuk, semmiért nem küzdenek, sehonnan nem várnak segítséget. Megható, hogy a 49-es párisi emigránsok, szegényen, távol hazájuktól, kevés segédeszközzel olyan érdekes, gyönyörűen kiállított és az akkori tudomány teljes színvonalán álló munkát tudtak kiállítani, mint a Boldényi-féle *La Hongrie historique* (Paris, 1851). Ma — semmi hozzá hasonló munka sincs.

— De csak olvashatnék valamit a békeszerződéssel összefüggő problémákról, valamit magáról a trianoni szerződésről magyar szempontból, a magyarokkal elkövetett igazságtalanságokról általában, a kisebbségek helyzetéről, egyszerűen a mai idők magyar problémájáról, mert hisz, úgy látom, különösen az angol hírlapirodalmon keresztül, hogy van magyar probléma?

— Sajnos, semmi ilyenmű munkával nem szolgálhatok. Magyar vevőim, ha elbeszélgetek velük, a legnagyobb egyértelműséggel

elítélik országuk megcsonkítását, egyek abban, hogy ez a helyzet tarthatatlan; könny szökik szemükbe — a nagyuraktól a szocialistákig; a legitimistáktól a radikálisokig, a történelmi nevű katolikusoktól a zsidóig — minden magyar ember szemébe — ha hazájukkal elkövetett jogtalanságokról vagy kisebbségi fajtestvéreik sorsáról van szó. Biztos vagyok, hogy mindnyájan örömmel adnák vérüket országukért, de izzadni, fáradni, könyvet írni már csak nagyon kevesen hajlandók. Brosürát, különösen az 1918—20-as években bőven termeltek, de ezekből mi, francia könyvkereskedők, sohasem láttunk egyet sem. Talán jobb is; úgy hallottam, hogy olyan francia nyelven voltak megírva, amelyet a Tisza partján beszélnek és ez erősen különbözik a Szajnaparti franciától. Ha jól megnézem, két kis könyvet tudok előhalászni mégis: az egyiket Charles Tisseyre írta, egy derék francia borkereskedő, aki néhány évig képviselő volt. Munkája (*Une erreur diplomatique: la Hongrie mutilée*, Paris, 1922) több jóindulattal, mint tudással van megírva, még legértékesebb benne de Monzie előszava. A másik egy kitűnő magyar statisztikus, Ladislav Buday, tollából való. Igen világos és szabatos képét adja a békeszerződés utáni mai Magyarországnak (*La Hongrie après le traité de Trianon*, Paris, 1922), azonban most már meglehetősen elavult ez a könyv és ki is fogyott annyira, hogy antikváriusoknál sem kapható.

— Azt már meg sem merem kérdezni, hogy van-e egy jó kézikönyv Magyarország földrajzáról.

— Nincs. Úgy látom azonban, hogy a most megindult nagy-szabású összefoglaló földrajzi munkába (*Géographie universelle*, szerkeszti: Vidal de la Blache és Gallois, Paris, A. Colin) a magyar részt E. de Martonne sorbonnei professzor fogja írni. De Martonne Magyarországot jól ismeri, de még jobban Romániát. Lelkes barátja a románoknak, akik sokat köszönhetnek neki: mai határukat Magyarország felé. De Martonne volt t. i. az egyik meghívott szakértő a békekonferencia megfelelő bizottságában. Érdekes lesz olvasni tollából Magyarország földrajzát.

— És Magyarország közgazdaságáról írtunk-e mi valamit vagy írtak-e a magyarok talán?

— A magyarok e részben sem jeleskedtek; szerencse, hogy itt, mi franciák vettük kezünkbe a dolgot. Két jó könyvet is ajánlhatok, Charles Lortsch munkáját: *La Hongrie économique* (Paris, 1927) és Mitzakis kitűnő tézisét a szanálásról, amelyhez párisi követük írt ajánló sorokat: *La reconstruction financière de la Hongrie* (Paris, 1926). A magyarok belefogtak néhány évvel ezelőtt Kelet-Európa közgazdaságának és viszonyainak ismertetésébe évkönyv formájában: *Annuaire Est-européen*, kitartásuk azonban a II. évfolyamnál (1923—24) lelohadt (Budapest, Oriens) s azóta nincs francia nyelvű publikáció magyar forrásból országuk és szomszédai gazdasági viszonyairól és haladásáról.

— Most még arra kérném, adjon valami élvezhető magyar történelmi munkát, nem annyira szigorúan tudományos szakmunkára gondolok, hanem a magyar történelem egy-egy korszakát érdekesen

ismertető könyvre. A diplomáciai történelem is igen érdekel, hisz, úgy tudom, hogy a magyar Erdély több ízben szövetséges volt királyainknak.

— Szolgálhatok egy teljesen megfelelő könyvvel. Szerzője magyar: André de Hevesy, de évtizedek óta Párisban él, úgy hogy könyveinek stílusa sem árulja el, hogy magyar ember írta őket. Bár újabban idegen tárgyakról is ír (Kolumbusz Kristóf; északolasz festők), észre lehet venni, hogy legnagyobb szeretettel magyar tárgyú könyveit írta. Elsősorban ajánlhatom a következőt: *L'agonie d'un empire: l'Autriche-Hongrie*. (Paris, 1923). Erősen telve van magyar vonatkozásokkal Beethoven életéről tavaly megjelent szép munkája: *Beethoven, Vie intime*. Gyönyörű díszmunkát írt Mátyás király könyvtáráról, de ennek nagy hibája van: nem kapható profánok számára, mivel egy bibliofil társaság adta ki tagjai számára, címe *La bibilothèque du roi Matthias Corvin* (Paris, 1923). — Hevesy könyvein kívül kellemes olvasmány volt annak idején Emile Horn *Rákóczi*ja (Paris, 1906), de persze azóta többszörösen elavult, alig is kapható már. Igen olvasható magyar történelem Louis Légernek, a kiváló francia szlavistának kézikönyve: *Histoire de l'Autriche-Hongrie* (Paris, legújabb kiadás: 1920); de képzelheti, hogy ez egyáltalán nem hízelgő a magyarokra nézve. Ami a magyar diplomáciai történelmet illeti, francia tudományos munkákban lehet egy-egy jó fejezetet találni. Összefoglaló munka magyar vagy francia kézről nincs. Nemrég jelent meg azonban egy fiatal román tudós két tézise: *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII. Siècle* (Paris, Gamber, 1927). Hudita, a szerző, a kisenevi gimnázium tanára; szándékában van a francia-erdélyi diplomáciai érintkezések egész történetét megírni. A románok igen intelligensek: nemcsak Erdélyt annektálták el a magyaroktól, hanem a magyar Erdély történetét is, különösen azt, amely nekünk legérdekesebb: az erdélyi diplomácia történetét.

— Végezetül, hadd vigyek legalább haza feleségemnek egy szép könyvet a magyar népművészet valamely ágáról, vagy valami érdekes népmese-kiadványt.

— A magyar népművészet, népköltészet, népzene — úgy halom, gyönyörű dolgok. A magyarok azonban igen rejtegetik. Fogalmam sincs miért. Itt-ott sikerül valamit kilopni, elcsenni tőlük, de a többit annál jobban dugdossák. Van két kis könyvünk, egyik a népköltészet remekeit adja kedves formás francia fordításban: Jean de Néthy: *Ballades et chansons populaires de la Hongrie* (Paris 1891), a másik a magyar népmesékből ad egy jól összeválogatott, szép gyűjteményt: Michel Klimó: *Contes et légendes de Hongrie* (Paris, 1898, a *Littératures populaires de toutes les nations* sorozatban). Magam is érdeklődtem a népköltészet iránt, úgyhogy magy utanjárással ástam ki antikváriusoktól e két szép könyvet. Az igazi magyar népzeneről, Bartókot és Kodályt inspiráló forrásról nincs azonban semmi. Illetőleg Bartók és Kodály maga adott ki Budapesten egy kis erdélyi gyűjteményt: *Chansons populaires*.

Les Hongrois de Transylvanie (Budapest, 1923). Egy magyar vevőm szívességéből jutottam e pompás kiadványhoz, amelyet úgy látszik, csak a budapesti franciáknak árúsítanak. Pedig milyen kár! Más népek bezzeg szebbnél-szebb népies kiadásokat vetnének a párisi könyvpiacra — de nincs népzenejük. A magyaroknak van: különös, régi, izes zenéjük, dalaik élnek a modern civilizációtól viszonylag szűzen maradt vidékeken, de nem tesznek semmit megismertetése érdekében. Régi zenei emlékeiket nem adják ki. Így vagyunk a népi művészettel is. Sokáig azt hittem, hogy célzatos dolog ez a magyaroknál: nem akarják mintegy profanizálni, idegen kezekben látni ősi népi művészetük emlékeit. De mióta láttam, hogy iparosodni kezdő népművészeti termékeiket szívesen árúsítják — amelyeknél sokkal, de sokkal értékesebbek az *igazi* népi művészetnek például múzeumaikban őrzött darabjai — kezdem nem érteni a dolgot. Hallottam, hogy van egy hatalmas, ötkötetes gyönyörű publikációjuk, amely az *egész* magyar népi művészetet ismerteti. Persze magyarul adták ki, nehogy a külföld valahogy megismerje s megtudja, mi van benne. Az a vevőm, aki Bartók-Kodály magyar népzenei antológiájával megajándékozott, elhozott nekem egy albumfélét az erdélyi magyarság művészetéről: *Les Hongrois de Transylvanie: L'art populaire* (Budapest, dátum nélkül). Nagy érdeklődéssel nézegettem a képeket; az előszót is elolvastam, ezt már nehezebb volt megérteni, pedig franciául volt írva (vagy talán éppen ezért). Ezt a szép munkát (a szöveget párisi franciára fordítva) akármelyik francia kiadó kiadta volna, így legieljebb Budapesten olvassák. Bezzeg a románok százszor ügyesebbek, egymásután adják ki a gazdagabbnál gazdagabb díszmunkákat franciául a román népi és egyházi művészetéről, s általában művészetük történetéről, műemlékeikről.

— Apropos, műemlékek. Hát ha nincs semmi a népművészetről, utolsó kérésem az volna, ajánljon valamit a magyar művészet történetéről, valami jó publikációt a magyar műemlékekről.

— Sajnálom, semmi ilyesmivel nem szolgálhatok. Hallottam, hogy nemrég (1924) megjelent egy gazdagon illusztrált tartalmas munka Budapest műemlékeiről (*Monuments artistiques de la Ville de Budapest*), de csak a pároldalas bevezetés és az illusztrációk magyarázata francia benne, mind a többi szöveg magyarul van. Hallottam, hogy pár hónappal ezelőtt gyönyörű összefoglaló munka jelent meg a magyar műemlékekről, persze magyarul; milyen jó volna, ha a *Bibliothèque d'études hongroises* franciául is megjelentetné. Antikváriusoknál talán még lehet találni egy-egy példányt a régebbi kiadásokból, amikor még a magyaroknak több érzékük volt azíránt, hogyan kell kincseiket megismertetni a művelt világgal. Nagyon szép pl. Eugène de Radisics és Jean Szendrei háromkötetes, díszes kiadványa: *Chefs d'oeuvre d'art de la Hongrie* (1897—1903), de nagy szerencsének kell lenni annak, aki ezt valamely antikváriusnál megtalálja. Hasonlóképpen alapos és szép munka Charles Pulszky, Eugène Radisics és Emile Molinier kétkötetes nagy műve a magyar ötvösművesség és ékszeriparművészet remekei-

ről: *Chefs d'oeuvre d'orfèvrerie* (1885), de hol lehet ezt manapság megtalálni?

A könyvkereskedő végszava:

— Igazán nagyon sajnálom, hogy nem sikerült érdeklődését, kedves vevőm, jobban kielégíteni. De ha inkább a Magyarországgal szomszédos vagy szomszédjaival szomszédos országok történelme, mai viszonyai és kultúrája iránt mutatna hasonló jóindulatú figyelmet, akkor bőven szolgálhatok mindennel. Ez a fal csehszlovák kiadványokkal van tele, ez a fal és a másik fele román publikációkkal (beőrlük kb. negyven kötet Nicolas J o r g a francianyelvű munkáira esik), e két emeletnyi könyv mind Lengyelországról szól és ez a fél fal Bulgáriára vonatkozik . . . Nem parancsol valamit? . . .

(Genf.)

Szegedy Lőrinc.

A TE HITEDEL.

Én szép anyám, te gögös, drága, büszke,
Áldott szíved, mely sorsomat foganta,
Forró, dacos; az ősz fáradt ezüstje
Nem lepte még, bár sose fogna rajta.

Hajad sötétje már ezüstbe hamvad,
Szemed mélyebbre húnny pillád alatt,
Illan a vágy, az évek elrohannak,
A terhes élet — könnyű pillanat.

De szíved, mint alkonyi nap elárad,
Mikor leszáll a tenger — végtelenbe
És csupa fény, lázas, forró imádat;
És a szíved leáldoz a szívembe.

Hitem, amely benned fogantatott,
Szívem, amely hordozza sűrű lázad,
Virraszt, s virrad: hiteddel lázadok,
S hírrel téged hirdetek a világnak.

Forrás az ajkam: lelkedből fakadt,
Áradja lángoló hited, dacod
Szívem dobogja forró vágyadat,
Mely bennem él, s benned fogantatott.

(Budapest.)

MONOSTORI HUGÓ.

PETŐFI UDVARÁBAN.

Petúniák nyíltak az udvaron,
az ő kedves, szelíd virágai.
Csöndes udvar volt, mintha nem is udvar,
hanem a sírnak lenne halk magánya.
A kút gémje olyan rejtelmesen
hajolt alá a föld sötét tavába,
minthogyha egy arcot keresne, mely
dermedten álmodik a víz alatt.
Az udvar néma volt s a tárgyakon
ott csillogott a szüntelen reménység,
hogy az a gyermek hirtelen betoppan
a kis kapun, kezében egy falat
fehér cipő, melyet az édesanyja
adott neki imént . . . S ők csöndesen
magukhoz vonják és letörlik a
szelíd kis arcáról az évszázadok
eltemető porát . . . Ez a reménység
bízattja a kis ház pihenni vágyó
fáradt gerendáit; ez a reménység
csalogatott engem a régi kúthoz,
melynek tavába hangtalan lenéztem.
S a csillogó tükör félig homályos
acél síkságain oly elhagyottan
futottak át az őszi fellegek . . .
S egy ágyúdörgés reszketett fülemben,
aztán egy szív utolsó dobbanása,
míg végre minden elcsitult s a kút
vize némán ringatta arcomat.
Petúniák nyíltak az udvaron,
az ő kedves, szelíd virágai.
Részvéttel néztem őket és szívemben
az ágyú reszkető zajával össze-
keveredett a méhek zümmögése
s a földről légberöppenő galambok
fehér szárnyának méla surranása.

(Debrecen.)

GULYÁS PÁL

ÉN, ADY ENDRE.)*

Léda reális mivoltára következtetni Ady ábrázolása után kész nevetség volna. Talán egyetlen fizikai vonását említi mindvégig: Léda-nak „zöld” a szeme. De ebben a zöld szemben is Ady képe tükröződik: cimborái dőzsölnek benne, a Mámor, a Halál s az Isten. A nő mindenkor anyag a költőnek, melyet megolvaszt s újjá formál fantáziája műhelyében. Így válik Vajdánál egy hétköznapi, könnyűvérű szép dáma minden nők nőjévé. De míg Adynak legegocentrikusabb magyar társa, Vajda is meg tud semmisülni, hogy Montblanc magasságnyra, minden égi és földi jószág, szépség, hatalmasság eszményévé építse gyarló nője bálványát, Ady voltaképpen reális másolója romantikus önmagának; csak saját mivoltához marad hű, mikor önmaga testét-lelkét álmodja Léda asszonyba. Léda romantikus Ady-képe: bús asszony-ember, de lelke Nap üszke, szomorú szemű, de nagyszomjú, büszke Didó királynő, csókolva is vádoló, beteg csókú, de mindenre váró, biborra termett, egyetlen egy nember. S most kérdezzük ki Adyt magát. Ady nem bús férfi? Lelke nem Nap üszke? Szeme nem szomorú? Nem nagyszomjú, nem büszke, nem beteg csókú, nem mindenre váró, nem biborra termett egyetlen egy férfi? Hányszor beszél erről köteteken keresztül! Ady egyszerűen kifordítja önmagát s kész önmagának mása, a Nő.

Házasságáig Léda az egyetlen igazi asszonya, kinek rendkívüli hatását költészetén is érezni. Adyra a legnagyobb, legdöntőbb hatást tudja gyakorolni, amennyire ez az uralkodó hajlamú Adynál lehetséges. Féken tartja asszonyias akaratlanságát, magához nyűgzi, közvetve irányt szab neki. Ez a viszony egybeesik Ady ifjú feltűnésével. Izgatja fantáziáját s Léda a Távolság, a *mindent megszépítő messzeség* optikai csalásával teszi magát tűrhetővé, kíváncsissá. Ez az anyáskodó szerelem meghatja a hiú és gyermeki Adyt. De ahogy kezd ismert költő lenni s ahogy Páris való képe egyre megszokottabb előtte, a viszony lazul s az illúzió is hervadni kezd Léda asszonnyal együtt. Kiderül, hogy Ady nem behódoló szerelmes, hanem meghódított s kedveskedéssel, hízelkedéssel, asszonyi fifikával tartott, ámított, elvakított gyermek. Mihelyst az illúzió szétfoszlik, Ady lerázza titkon már rég unt terhét. Ady nem hitestársi sorsra termett, ő minden önfeláldozásra képtelen. Másnak, a nőnek kell magát feláldoznia, neki. Megtörtént. Ady kijutott Párisba, boldog volt, Léda asszony megismerteti a francia írókkal, segít néhány vers átültetésénél, kalauzolja több irányban. Ady kiforr, nagy költő lesz s ezzel Léda asszony megtette kötelességét. Százszori összeveszés és kibékülés nagy poklai és kis menyországai után jön végül a százegyedik szakítás. Ady egyszerűen odébb áll. A válás elég brutális, férfiatlan. Jellemző Adyra. Ugy válik Lédától, mint valami hisztériás nő. Sziszegése, mit a vergődő, kétségbeesett nő után küld, kígyósziszegés. Ady, aki nem zúzza és nem vágja, csak „megkarmolja” az „agg roz-

*) Harmadik közlemény.

márok arcát“, macska módjára végez Lédával is, asszonyosan, fojtott lihegéssel. Visszakéri a sok-sok dísz, mit kedvesére aggatott. Letagadja a szép szavakat, miket valaha mondott. Az egész Léda-élmény jelentéktelen semmiség volt s az ő ráfogása, belemagyarázása tette széppé. Mi volt a Léda vétke? Nem tudjuk. Valószínűleg: az Ady unalma. A teljes megvetés, lenézés hangján szól hozzá, mint aki évekig tartott rabságát keserüli s hallatlan megraboltatására eszmél. Léda csak kérdőjel volt s csupán Ady által lett beteljesedve. Akkor született, mikor Ady arra érdemesítette, hogy észrevegye; s akkor halt meg, mikor eltaszította magától.

*

Ady új szerelmek karjaiba veti magát: de nagy vers egyikből sem fakad. Egy sereg névtelen asszony és lány futkossa körül. A szerelem férges almái ezek: lehetnek szépek, fiatalok, de csaknem kivétel nélkül hisztérikák, a szerelem számozatlan fiákerei, valahol a tisztességes polgári nők és a körutak liliomai között. Magányos vagy csaknem szabad, önálló nők, „fiús“ életet élők, olyasfélék, akik napilapok apróhirdetéseiben mondják el vallomásaikat s egy csipetnyi irodalomszeretetük, valóban: kokottromantikájuk szerint „örülten“ tudnak bomlani filmszínészek és japánok, iparlovagok és divatos költők után. Mikor az öreg Boncza Adynak néhány jóbarátját — áradozásuk után — afelől is megkérdezi, hogy a lányukat hozzáadná-e Adyhoz: azok csak ötölnek, hatolnak. Ady nőiről is bizonyára ugyanezt a választ kapta volna Ady valamelyik rokona, ha utánuk kérdezősködött volna. Nagy nő igazán nincs köztük, de igen megértők lehettek, stílusban, gesztusban Ady-majmolók. Legtöbbjüket inkább Ady hírhedtsége, mintsem híre s egyénisége vonzza. Ady maga is érezhette ezt s méltán folyamodik a légycsapóhoz.

Ady Párisban már beteg. A Léda-szerelmet ez a kínos tudat felhőzi. Egyéb életkörülmények, írói sikertelenség, anyagi gondok, stb. magukban még bajosan igazolhatnák ezt a sötét világnézetet. Ady lelkében örökös lélekjárás van, kriptá-illat, köd. Ő a Halál rokona, lelke gonosz tárnáktól van általverve, vérvevő álm-fickók tanyáznak benne, lelke mélyén mocsár: a fürtelem. Szeme, szíve, gerince béna, feje zúg, kerüli az álm. Ady szerelmi költészetébe testének rossz szellemei is beavatkoznak. Így formálódik lehangoló, megbotránkoztató felfogása a nőről. A nőt kicsinylő férfi nem egészséges férfi: beteg, vagy kiélt hím. Az egészséges férfi szépnek, jónak látja, képzele a nőt. A beteg a maga képmására festi. Ady, az egészséges ifjú még a teremtés koronájának hiszi a nőt, később, a serdülő évek szabados életében mind jobban lelkébe fészkeleli magát a fanyarság. Ez még mindig csak póz, az ifjú dala az öregsegről, az egészség dala a betegsegről, a reménységgé a reménytelenségről. Első nagy kötetében, az *Új versekben* már minden jel a beállt katasztrófáról árulkodik, mely Ady testiségén át lelkiségét is eldönti. Szinte érezzük Ady rejtegetett s akasztófahumorba fojtott megdöbbenését: Szépnek, egészségesnek születtem, szerelemre ter-

mettem s féreg rág bennem. Nem tudok vele megküzdeni, mert nincsen erős akaratom; a halált eresztettem a házamba s nincs erőm, hogy csak a kapufélfáig is kiverhessem. A fiatal hettykeséggel kicsinyelt átlagemberi ideál, feleség, gyermek, mint vesztett lehetőség, így válik sokszor megsiratott életideállá, életvággyá. Ady beteg teste egyetlen nő számára is elvesztette létjogosultságát, fantáziája tehát a szerelem számvondéigaihoz sodorja. Egyik nőtől a másikig, behunyt szemmel, a férfi teljes vakságával. Pillanatnyi mámor, hirtelen fellángolása egy fixa ideának: most, ez az igazi; a többi rossz álom volt. Aztán jön az ébredés, a hirtelen unalom, aléltság. Ady női rosszúl járnak; eltévesztették a házszámot s a felsülés idegenkedésével rebbennek szamaszójel. Így tart házasságáig. Ifjú felesége már csak „úrasszali kenyér“ a szegény magyar Léliánnak.

A serdülő költők hamis pesszimizmusa Adyban, a férfiban: igaz valóság lesz, a legszomorúbb. A nővel való harca tulajdonképpen nem a férfi és a nő titáni viaskodása, mint sokan Adyról állítják. Ady ehhez a felsőbbrendű küzdelemhez sohasem jutott el. Nincs is joga hozzá, hiszen kivétel ő, egy kisebbség, a beteg testű emberek kivétele. Szerelmi lírája a betegség harca az egészséggel, az egészségért. Önmaga elesettségére eszmélés és kivágyakozás a mocsárból. Nincs akarata hozzá, pedig meg tudná találni a vesztett fejszének — nyelét. Maga dob el magától minden lehetőséget. Koravénsége kétségbeejt s csak tovább sodorja végzetében. Minden pillanat kínáló örömekre eszmélteti, melyeket tantaluszi gyötrellem gyanánt kínál az élet. Micsoda kín lehetett számára érezni a korlátot, melyet sorsa, balszerencséje, önmaga s az életet-bírók, a sokáig fiatalok, egészségesek közé vont! Vére, betegen is, magában csörgeti veleszületett életigenlését s ereje fogytán bár, szétküldi az erekbe az ifjúság minden vágyát. Ady testi csődjéből, az alkohollal, rendetlen életmóddal csak táplált férgesség és a megraboltságukban hangosan követelő férfi-esztendők életvágynak tragikomikus keverékéből fakad Ady ismert közérzete, az „úgy vagyok, hogy sehogy sem vagyok“, a helyét nem lelés, a céltalanság, a nyugtalan jövés-menés; az a hangulat, melynek nevét hasztalan kutatja a költő, az a neuraszténia, mely a Verlainé-i „sans raison“ látszatával oly mélyen tud pusztítani a lélekben. Ady a szerelemből kizárt ember fokozott nyugtalanságával keresi a szerelmet és szerelmi hallucinációban, perversitásban feneklik meg. Adyt sokan érzéki költőnek tartják, pedig nem az: csak az akar lenni. Az érzékiség korán cserben hagyta, ezért telik meg szerelmi költészete a csók unalmasságig emlegetésével, az ájulásig csók-kal, minden erőtika képzetével. Ady nem annyira gyakorolja a csókot, mint inkább magyarázza, fejtegeti, szinte filozófiai gesztussal ötleteket mond róla, csók-kérő daganatról beszél, mely még a sírban sem fog lelohadni, csók-palotáról, lihegő szerelmesekről, s mi végtelenül sajnáljuk őt. Órákig elhallgatja a friss szeretőket, szavakban éli ki magát. Nem érzékiség ez, hanem annak keresése; nem szemvedély, nem tűz, hanem csak az ál-érzékiség tűzi-játéka. Mindenki szeret Ady szerelem-házában: a parton álló ezer

asszony, a Hóvár-bércek alatt a zuhogó patakon, Ady-pallón, egymáshoz futó tüzes, ifjú, szűz lányok, legények, a csókpalota ezer asszonya, ezer szobában, várva pihegő, forró nagy asszonyok; a csókcsatátér lovagjai, az árkangyalt méhükbe fogadó lányok, mind, mind, csak ő, a *szomorú him* nem szeret igazán soha. Lázárja a csóknak, holott csók-úrnak született. Érzékisége így válik valóban szimbólummá, szenvedélye a szenvedély látszatává. Az egészséges ember — legyen világmagyság vagy útszéli szatócs — az ifjúság egészséges boldogságát vagy boldogtalanságát újjongja, hogy hitestárssá, apává, vagy csöndes agglegénnyé szelídüljön. Adynak óperencia ez, melyre holtáig emésztődve vágyik. S így lesz olcsó vigasztalója, pillanatnyi búfelejtője az alkohol mellett a csók, a gyönyör szabados izgalma, melyben voltaképp oly kevés része volt. Valójában gyötrelmem ez a szerelem: nem *vig ajándék*, hanem *ravatalos, halálos-vig torna*. Immét van, hogy Ady, aki a csókról, mint mindennek ősforrásáról oly szépen tud énekelni, néha holmi brillantinos hajú vén kéjenc álmával, ama bizonyos parfümös, kis nadrággal, finom batiszt-játék szeráji képével ábrándít ki.

A szeretkező, érzékieskedő Ady megdöbben, lehangel, elidegenít: Ady, a tisztaság énekese, étheri magasságokba ragad. Isteni természet-képek libegnek előttünk ezekben a dalokban: mind, mind az egészség diadalmasai. Ady, szíve legmélyén, az egészség szerelmese, a Patyolaté, a Kalota-parti tájaké, egy földi boldogságé, melyet maga eljátszott már s egyre átszellemültebben *csodák föntjén* keres mindhalálig. Ady igazi szerelmes versei szerelmi ciklusain kívül vannak s e remekszép élet-himnuszok tetőzik liráját. Hogy szívja magába a záporvert mezők szűzi levegőjét, hogy issza a Napot, milyen áhítattal szemléli élet-halál játszi váltakozását, halhatatlanságát, a soha el nem tűnő, meg nem szűnő örök életet, melyben már csak két szomjas szeme fürödhetik meg!

2. Én és a hazám.

Hogyan viszonylik hazájához a fiatal Ady? Megmutatja az *Új versek* két ellentétes versciklusa: *A magyar Ugaron* s *A daloló Páris*. Együtt mélysége és magassága reménytelenségnek és rajongásnak. Ki jött el a magyar faluból? Ki búcsúzik Siker asszonytól? Ady. Ki énekel a porban? Ki nem való a Tisza partjára? Ki költözik ki Átok-városból? Ki az, akinek lelkét kipányválták? Ki jött ide korán? Ki a Krisztusok mártirja? Ki az, akit a magyar iharfa lehúz s földje elűzött? Ady, Ady, Ady. Ekkora személyi sértődöttség nincs még egy lírikusunkban. Magyarországon minden Ady Endre ellen esküdött, Magyarország nagy ugar, a lelkek teremője. Az Ady lelkéé s minden vele rokon léleké. A magyar messiások tragédiája is csak az ő panaszát erősíti s egy lesz tragédiájával. Vajda János is csak azért jut a költő eszébe, mert nem méltányolt költője korának. Ady-Vajda lesz belőle, mint ahogy a Vajdát kísérő Gina hirtelen Lédává változik.

Azt hinnők, hogy a lehangoló Ugar-képek után se vége, se hossza Páris aposztrofálásának. Csalódunk. Mindössze négy vers beszél Párisról, a ciklus többi darabja fordítás, Baudelaire-ből, Ric-tus-ból, Verlaine-ből. Négy vers a nagy álmvárosról! S csupa személyi, önmagába tekintő vers. Ady a rég megunt szegény magyar ugarról, többet tud mondani, mint az új, csodás Párisról. Páris gyönyörű, remekül érzem magam benne s punctum. Ne kérdezzetek. Még nem láttam egy múzeumát sem, még csak Léda asszonnyal s egy kis grizettel társalogtam, még csak az éjjeli mulatókat jártam végig, de előre is kijelentem, hogy Budapesthez képest csuda ez a Páris.

Ady Sturm und Drangját éli ki ezekben az igaztalan, önző versekben.

Jöttem a Gangesz partjairól,
Hol álmodoztam déli verőn,
A szívem egy nagy harangvirág
S finom remegések: az erőm.

Gémes kút, malom alja, fokos,
Sivatag, lárma, durva kezek,
Vad csókok, bambák, álm-bakók.
A Tisza parton mit keresek?

Olyan ez a vers, mint egy remek test, melynek kezét-lábát lefagragták. Mi tette torzóvá? A költő lángoló türelmetlensége, mely mi-helyt felforr, magasra szökken, mint a hőt őrző higany. Isteni képpel indul az első strófa. De a költő szeme előtt egyszerre összefolyik a világ s úgy csapja le a nyolcadik vers-sort, mint egy recsegő sorompót. Ady az egész magyar faj pusztulási kötelezettségét következteti a maga kudarcából, személyi sértődöttségéből. Pusztuljon el a magyar fa, az iharfa. Tölgyek között, nyomorultul miért élünk?

Ady nem titkolja keserű hangulatának okát: száz arcban is kí-nálta magát, vénleánykodott, de nem kellett. Otthon csak a tilinkós álparasztok, nyafogó ifjú-vének, finom kulturlegények kedves gyer-mekei Siker asszonynak. Ady mostohafia honának, nem kapta meg a várt elismerést. Ime, *A magyar Ugaron* ciklus keletkezésének tör-ténete.

Olvassuk *A daloló Páris* legszebb versét (*A Gare de l'Est-en*):

Reggelre én már messze futok
S bomlottan sírok valahol:
Most sírni, nyögni nem merek én,
Páris dalol, dalol.

Én elmegyek most, hazamegyek,
Már sziszeg, dohog a vonat,
Még itt van Páris a szívemen
S elránt az alkonyat.

Most íút bolond-sok álmom alá
A fűtyös, barna szörnyeteg.
Holnap fehérebb én leszek-e?
Vagy a svájci hegyek?

Holnap fehérebb én leszek, én,
Téli sírkeretek szele jó,
Küldi már csókjait nekem
A magyar Temető.

Óh, az élet nem nagy vigalom
Sehol. De ámulni lehet.
Szép ámulások szent városa,
Páris, Isten veled.

Az én hűtlen, beteg istenem
Ülje itt mindig vad torát:
A tüzesóvás felséges Öröm.
Dalolj, dalolj, tovább.

Tőled hallja a zsoltárokat
E koldus, zűrés, bús világ
S az életbe behazudunk
Egy kis harmóniát.

Dalolj, dalolj. Idegen fiad
Daltalan tájra megy, szegény:
Koldus zsvaját a magyar Ég
Oh, küldi már felém.

Fagyos lehellet és hullaszag
Száll ott minden virág felett.
Elátkozott hely. Nekem: hazám.
A naptalan Kelet.

Mégis megyek. Visszakövetel
A sorsom. S aztán meghalok,
Megölnek a daltalan szívek
S a vad pénzma-szagok.

Megölnek s nem lesz mámorom,
Kinyúlok bután, hidegen.
Páris, te óriás Daloló,
Dalolj mámort nekem.

Csipkésen, forrón, illatosan
Csak egyszer hűlna még reám

S csókolná le a szemeimet
Egy párisi leány.

Az alkonyatban zengnének itt
Tovább a szent dalok.
Kivágtatna a vasszörnyeteg
És rajta egy halott.

Színekben, vakmerő képekben gazdag hallucináció. Ha ez a vers nem volna kétélű fegyver, poétikai órákon bátran taníthatnák belőle a költői fantázia ezerszeresítő képességét. Csupa nagyság, végtelenség. A költő szívéen *Páris* fekszik. Az alkonyat *rántja* el, hazafelé. A vonat fütyös, barna *szörnyeteggé* nő. A költő meg fog halni, de nem pár láb hosszú sír várja, hanem a magyar *Temető*. Arca fehér, mint a *svájci hegyek*. A szél, mely körülcsapongja, *téli sirkertek szele*. Koldus zshivaj, fagyos lehellet, hullaszag minden virág felett. Ha Ady félenyi rosszat mond hazájáról, talán letartóztatták volna. Így semmi baja sem történt. Hiszen aki olvassa versét, tüstént látja, hogy egyetlen szava sem való, csupán egy személyes érzékenység csodálatosan szép görögtüze kápráztat benne. Ady ágyú, melyekkel honára céloz, túllőnek minden reális célponton. A végtelenségbe dörögnek. Ha Ady Franciaországban születik, bizonyára Kelet felé sóvárog s Párisról írja meg ezt a verset, melynek tulajdonképpen magva a költőnek minden földi hazában mellőzöttségén való kesergés. Verlaine, Baudelaire Páris gyermekei, a nagy, daloló Párisé, mellyel szemben Ady csak magyar ugarról beszél. Pedig Baudelaire, Verlaine a Szajna partján sem boldogabb, elégedettebb poéták, mint Ady a magyar ugaron. Ha Ady számokban fejezte volna ki kétségbeesését, rajongását, nem tudnók ellenőrizni. Billiókban beszélne. Teremtő fantáziája áttör minden földrajzi mértékegységet. Páris, a Gangesz tája: boldog öperenciákká álmódott, messzi valóságok. Magyarország közeli valóság, azért válik minden Ugar rémképévé. Látta Ady az igazi Párist? Aligha. Páris ismeretlen, titokzatos, s Ady éltető ereje a mindent megszépítő meszszeség. A földnek soha el nem ért tájai szépek neki. Páris Thulén túli táj, s egy szerelmes asszony lakik benne. Ady, a hírért, szerelemért sóvárgó ifjú, elveszti mámoros fejét s nem tudja, nem méri fel, hogy megsebz, megbántja hazáját. Ez a mámor eltart egy darabig. De csak a költőt fogja el: a prózaíró Adyt soha. Leveleiben is panaszkodik, de határok közt. A rím, a ritmus, a vers lázító szelleme kellett ahhoz, hogy Ady a magyar Ugar s a daloló Páris párhuzamát megírja.

Azok, akik először mennek idegenbe, átélték ezt a válságot. A határon valami emberi szabadság, nemzetközi érzés szele csap meg. Könnyebbnek érezzük magunkat. Hétköznapi bajok, gondok, megszkott utcák, kellemetlen arcok, mind, de mind a hátunk mögött. Nem ismerjük az embereket, hát hogyne látnók őket szépnek, jónak, igaznak! Előttünk egy pompás, zsibongó város. Minden vonása új. A zaj kellemes zenévé olvad s a végtelen nagyság méretei gigantikus álmo-

kat ébresztenek bennünk. Zsebünkben hazai pénz, biztos valuta. Elég egy időre. Legfeljebb a pénzváltóhoz kell mennünk. Itt nem vagyunk robotos páriák, kényszerűen vagyunk. Reggel, mikor a munkások gyárba, a hivatalnokok hivatalba mennek, még boldog álomban szunynyadozunk. Kínézzük a boulevardra: a jövő-menő emberek, szép opera-személyzetnek látszanak. De álljunk csak be hivatalba, reggeltől estéig, fogyják csak el hazulról hozott pénzünk, legyünk csak tanúi a külföld lokális hitványságainak, majd elmegy a kedvünk a nagy haza-ócsárlástól. Ady is átesett ezen. Eleinte „szerelmes hevületen” beszél a nagy városról, mint évek múlva írja; később nincs Léda, nem vonzza Párisban semmi. A fiatal Ady keserves újságírói évek után jött ki, visszautasított versek keserősége ég benne. Érti, hogy nagy költő s nem akarják észrevenni. Léda asszony szerelme: szikra, s Páris álmoképén keresztül hatalmas tűzvészt támaszt benne. S kész a mérleg: Magyarország egy tizenhatodik századbeli feudális ország, Páris: álmváros. Egy ország ellen egy város. Majd kiábrándul belőle. A prózaíró Ady észre is veszi egy-egy pillanatra a szépséghibákat az istenített hölgy arcán.

A *Vér és arany*-ban ez a végső, eszelős kétségbeesés már nincs meg. Egyelőre a robbanások utáni csend állt be a Sturm und Drangon átesett romantikus Adynál s az *Új versek* tüntető rakétái helyett a költő meleg szíve lobog felénk. Ott gigantikusabb Ady, itt egyre emberibb. Önérzete, rendkívüliségének tudata most is döntő. Az úri álmodók, a magyar messiások sokszor kerülnek szóba, a maga mártíromságán keresztül. Csupa objektív téma, mely ürüggyé válik, hogy Ady személyi érdekelttségét leplezze. Másokért jajgat, eltiport messiásokért, a legszemélyibb hangon. Az összes magyar zseni-tragédiák számai Ady sorsában csomóznak, az ő központi személyében, s egy országnak kell talpra szökkennie, hogy igazolja magát.

Ady sokféle változatban éneklé tovább a magyar Ugart. A Duna is azt vallja, hogy boldog népet erre sohasem látott, a Duna-táj fél-emberek, fél-nemzetecskék számára készült szégyen-kaloda. A magyar fa sorsa örök virágzás, míg más fák gyümölcsöznek is. A magyarság levitézlett, múltjai elmúltak, valamikor világ csodája volt, ma már csak jöttment. S a segítség, a fellázadás e sors ellen? Semmi. Legfeljebb mégy-öt magyar hajol össze és búsul. A fővárosunk? Az Életnek sohasem látott magyaros, zsidós, svábos és tótos megcsúfolása. Mindenki mindenkiért beteg itten, beteg századokért lakolva. Igazságosan hullunk ki az Idő rostáján, kedvét nem töltvén az Időnek.

S mégis mily fenséges sors ez. Ady, a vígasztalan hazafi, mint fuldokló a szalmaszálba, úgy kapaszkodik ebbe a vígaszba. A magyar a legpoétább nemzet, a legszerencsétlenebb. Ady elvágynék s mégsem menekülhet innét. Hazájáé ő nagy haragjában, nagy hűtlenségében, szerelmes gondban, szomorúan magyar. Átkozni kellene s mégis áldja fáját. Ennyi emberséges bánatot nem adott volna más fajta neki. A magyar sorsnál tragikusabb és szebb sors nincs: Isten és emberek előtt. Ily szép, álmos, láncolt fajnál poétább faj nem élt soha. Szép ily végzetes néppel ugyanaznak tudni magunkat. Adyt, a

rendkívülit, fájában is a rendkívüliség, a non plus ultra kapja meg: sorsának végletessége, fensége. Ady reménysége lidérc a keserűség ködében. Vigasztalása is: önámítás, költői ábránd. Újra meg újra visszazuhan magyar lethargiájába. Hiába látja, hogy a magyarság nagyot lendült a XIX. században s öröklött feudalizmusa ellenére európai méreteket kezd ölteni. Neki ez csak bakugrás. Ő olyan nagy igényeket támaszt maradozó nemzetével szemben, hogy azokat csak a csoda tudná megvalósítani. Sötét képei ellentétéül mindinkább a jövő irreálisan ideális fantóm-képei bővülnek el. Adyban kivirágzik a politikai alkimista. Faust sorsát éli át a magyar ugar vegykonnyhájában, nincsen Wagner-i türelme az elemek lassú meghódítására. A magyar valóság romantikus rajzából így alakul ki benne a jövő Magyarország romantikus rajza. Az egyetlen lehetőség: a forradalom. Adynak, az embernek és a művésznek a legnagyobb tévedése, csalódása ez.

A *Magyar Ugar*-ciklus mámoros rakétái ismét levegőbe röpkönnének. A költő szókincsében idegen elemek tűnnek fel s szerephöz jut a hétköznapi szocializmus frazeológiája. Elnyomottak, magyarok és nem magyarok, fogjanak össze az eszme-barrikádokon. Május: a Jövő harsonája. Mindent le kell gyilkolni, ami ezeréves holmi. Dózsa György az új vezér, s az utca éneke zengjen. Mindenki testvére a költőnek, de grófok nem jöhetnek vele. Magyarországnak buta urai vannak, ez a baj. Ha összeszakad Ég és Föld, mégis más lesz Magyarország.

Ady eljut az anarchiáig, — kommunizmusig, ha úgy tetszik, s ezek a versei csaknem kivétel nélkül csapnivalóan rosszak. Az eféle szavak: bendő, köpködni, gyilkosok, dögvész, gazok, még a versben bújkáló igazságot is kompromittálják. Ady, a pacsirta-álcás sirály, a csordanyelv gyűlöljője, maga is közeledik a csordanyelvhez.

Komoly szocialista versei, a Magyar Ugarról írt versek körülírásai. Ott még általánosságban lázong, itt már szinte névsort olvas s rámutat gyűlöletének tárgyára. Ez a lázas korszak: kommentár, széljegyzetek régebbi politikai verseihez. Régi sebek felszakadása: s elgennyesedése ez. Ady minden lehetőségét kihasználja a duzzogásnak, fenyegetésnek, lázításnak, de voltaképp nem mond újat. Nem irányt változtat, csak hangot. Mondanivalójának lényege jórészt már benne van a *Felszállott a páva* . . . kezdetű nagy versében. A vagy-vagy Ady programjának kettős lehetősége, a vagy elveszés egy szálig, visszahullás öröklött életünkbe, vagy új életre virradás, gondolkodás nélkül, hirtelenül. Ady alig tud ezen kívül mást, csak roppant türelemmel forgatja lázas cselekvésre áhító elégedetlenségének kaleidoszkópját.

Itt sem tagadhatja meg magát. Erőnek erejével nemzetközi jelleget erőszakolna magára, de világpolgári ködmene alól árulkodva tűnik ki a magyar atilla:

A Délibáb beizent Debrecenbe:
„Civis-urak, már holnap délelőtt

Nagy baj leszen". És ijedt táncot roptak
Debrecenben a tatár-agyvelők.

„Civis urak, már holnap nagy baj leszen:
Gőzösön jár ma már az ember-ész
S a Délibáb Délibábnak maradni
Nem akar már. És ennyi az egész.“

„Basahalmától ős Péterfiáig
Ajer pezseg. Ugy hívják: Gondolat.
Fütyöl ez a kerek, tatár fejekre:
Civis-urak, haboznak még sokat?“

„Majd holnap tán nem lesz idő megtérni,
Korrigálni az ősi nagy hibát:
Civis-urak, nagy baj leszen majd akkor,
Ha vörösen bejön a Délibáb.“

Keményhangú vezércikk, dísztelen, acélos veretű, rímben öszszecsattanó. Lázít, harsog, veszedelmeket jósol. Fordítsuk le idegen nyelvre. Nincs az a művész, aki bármely világnyelvre át tudná tenni erejét, színét, jelentését. A vers, tősgyökeres magyarságánál, röghöz-kötöttségénél fogva élet, értelmét, helyzeti energiáját veszti a magyar határon kívül. Így vagyunk a legtöbb lázító Ady-verssel. Egy idegen, ha olvasná őket, kénytelen lenne megkeresni a lexikonokban (s hány-szor tenné hasztalanul!), hogy kicsoda volt Dózsa György, Táncsics Mihály, Csák Máté. Meg kellene vele értetnünk, hogy mi az a *tábla-bíró* szó, melyet már Jókai regényének fordítója sem tudott német szóval visszaadni. Lépten-nyomon azt kérdezné magában, hogy mit jelentenek ezek a bosszantó, hangfogó kifejezések: civis, Hortobágy, Debrecen, Délibáb, Basahalma, Péterfia, stb., stb. Csak magyar értheti, senki más.

Érdekes, hogy Adynak sohasem nagy versei miatt volt baja. Ugyan, melyik szocialista vagy kommunista hetvenkedett a *Havasok és a Riviérával*? Pedig ez a vers Ady egész vértőlulásos pártköltészetével felér. Ady téved és kompromittálódik harmadrangú verses káromkodásaival, a vörös Napot daloló, gazokra és urakra halált ordító rigmusaival, s nem talál mentséget, tárgyilagos védelmet a hétköznapi pártharcoktól függetlenül fejlődött igazi politikai költészetén keresztül.

Havas üstökünket jégsapkás
Vihar-kölykök hada cibálja
S lábunk alatt Tavasz kacag,
Nyíló kalktus, aloe, pálma.

Az Alpokon vagyunk a Végek,
Minden kis szél-ficsur bolondja

S lent a Nap a szent sugarat
S örült kékjét a tenger ontja.

Mi csak szögeliük büszke kínban
Fejünket a hideg egeknek
S lábunk alatt finom urak,
Parfümös, víg urak, nevetnek.

Mi védjük őket, mi: a Végek.
Gémberedett, nagy testünk óvja
S végzi, hogy másoknak legyen
Sok-sok boldog, tavaszi óra.

Meghalna, ha egyszer lerogynánk
Az a Tavasz, ott lent a parton,
Meghalna pálma s a mosoly
Finom, együgyű, úri ajkon.

Ha mi egyszer egy dörgedelmes,
Rettenetes, nagy példát adnánk:
Hegy-bajtársak, egy szép napon
Mi lenne, ha felátogatnánk?

Ime, a *Havasok és a Riviéra*, Ady legszebb, legjellemzőbb szocialista verse. Nem izgat, nem támad. Pedig mértföldnyi mélységek-ből kavarg fel belőle minden idők elnyomottjainak fenyegetése. Olyan mélyről fakadó, olyan magasan szárnyaló ének, hogy nem válhatott harci jeligévé. Szép és semmi más. Az egyenlőségért jajgató emberi lélek arculatja költészetté szépiült benne. Ady legeredetibb trópusai tündöklének soraiból s ebben a szépségben megenyhül, fen-séggé, közös emberi érzéssé, vígasszá válik a lappangó, gyújtogató gondolat. Nincs egyetlen szava sem, melynek nemzetközi érthetősége ne volna. A pártpolitika, a világnézeti harc sarába botlott költő megtalálja a szelleméhez méltó utat. Képzelete földöntúli tájakon kószál s faji, nemzeti, emberi éneket dalol egyszerre. Amit az osztályharc so-hasem dönthet el végleg, a költő el tudja dönteni, meg tudja valósítani, képzeletben. Ady úgy teremti ezt a boldog Óperenciát, mint a boldogtalan a „reményt“, s irreális csodaéletet ad vigaszul sivár korának, hágy örököül elkövetkező jeleneknek.

*

Ady nem volt proletár soha, csak a magyar elégedetlenség szimbóluma; ez költészetének javából s különös életéből egyaránt nyilvánvaló. Tipikusan kurtanemes-fajta; mindenkor büszke volt szép *úr-fajtájára*, melyet *százados kohók* edzettek. Egyszer, még ifjúságában, mikor valaki megsérti, ritmusban vágja oda: *Diósa di Ady Endre vagyok én!* Ady, az éjszakák vőlegénye órákig várhatja magára a kocsit fogadók, s barátai lakása előtt. Van egy

levele, melyben a kapitalizmus minden gyönyörűsége után sóhajt s normandiai hűvös partokról, skandináv fjordról, Tátráról, Abbáziáról, Rómáról, Nápolyról, Kairóról, saját yachtról, tengerről, stb. álmodik. Szeretné megcsókolni Duse s még egy pár nagy asszony fehér kezét. Irtózik a nyilvánosságtól. Költészetét is a titok fátylával takarja s *feledt kérdésként* akar eltűnni. Nyelve sem a tömegé s még az irodalom ismerőinek is kemény dió. Ha jól emlékezünk, talán egyetlen egyszer s akkor is „szokásos hívással” használja a közpréda *mu-zsa* szót s a „kebel”-t is ilyenformán említi másutt. Victor Hugó-t útszélinek tartja, s Verlaine, a „differenciálódott” mellett tör palcát.

De hát miért írt akkor lázító, uszító verseket, egy idegen frazeologia külsőségeit magára erőszakolva? Vajjon csak nagyváradi, pesti szabadkőműves barátai vadítják meg? Hiszen ő már debreceni jogászkodása alatt ugyancsak panaszkodik két középkori intézményre; katonaságra és katolikus papságra s úgy ír, mintha *A falu jegyzője* volna legkedvesebb olvasmánya. Egy ilyen forradalmi válság sok tényezőből fakad. Adyt mindenesetre befolyásolja a politikai élet, a világnézeti harc, de hány ember élt Nagyváradon, akiből nem vált sem szocialista, sem kommunista! Ady komoly szocializmusának lényege: szülőföldi örökség. Ő származásánál fogva elégedetlen, s Nagyvárad, Budapest, Páris politikai szele már csak a szilágysági hétszilvafás, sűrűvérű protestáns, ausztriai faló ellenzéki tüzes lelkét lobogtatja. Hogy mi lett volna Adyból, ha a kor jelszavai nem jutnak hozzá? Talán maga teremtetett volna jelszavakat, jobbakat, mint aminek rá hatottak. A szenvedélyes Biblia-olvasó Ady lelke magától rátalált volna arra az útra, melyet mások mutattak neki s melyen annyit csalódott. Ne felejtsük, hogy Ady szinte könyv nélkül tudja a *Bibliát* s talán ez az egyetlen könyv, mely rá igazán, mélységesen hatott. Régi szerelme, Nietzsche csak a mellét feszíti, önérzetét dagasztja, végtelen önérzetét, becsvágyát ingerli. A Biblia már stílusát is befolyásolja, nyelvét fejleszti, eredeti szókapcsolatokkal gazdagítja. S bátorítja, igazolja a szókimondás jogában. A középkori keresztény vallás nálunk harcias vallás. Szűz Mária nemcsak égi patrónánk, hanem a törököknek megnyomorítója is. Templomaink akárhányszor holmi kis harci bástyákkal vetekednek. Adynál a harcias magyarság merít erőt a vallásból, a Bibliából. Mintha ismerné középkori bibliai epikánkat, mely párhuzamot von a magyarság s egy bibliabeli nép, a zsidók között. Székelyi András egyenesen Mózesnek a zsidókra mondott átkát mennydörgi a magyaroknak. A protestáns Ady is így tesz, a Bibliához, az Ótestamentumhoz fordul, a próféták szavát idézi, alkalmazza korunkra. A végletességre hajló Ady ilyen sorokat idéz a Bibliából versei jellegéül: „Ami megmaradt vala a sáskától, megevé a cserebogár, és ami a cserebogártól megmaradt vala, megevé a hernyó, és ami a hernyótól megmaradt vala, elsiüté a ragya.” Ez a Jóel prófeta is túlzott egy kicsit a maga korában, talán nem kevésbé, mint modern tanítványa, Ady. Adyt, a vérző magyart, kinek falujából úgy elfogynak a magyarok,

mintha nem is lettek volna, lázongó, türelmetlen kuruccá izgatják az éféle bibliabeli igék: „Talpától fogva tetejéig nincsen e testben épség, hanem mindenestől seb, dagadás, eves kelevény, melyeket sem gyógyítottak, sem kötöztek, olajjal is nem lágyítottak. A ti országotok pusztaságra jutott, városaitok tüzzel megégettettek, a ti földeteket szemetek láttára idegenek emésztették meg, és úgy pusztították el, amint szoktak a messziúmen való idegenek pusztaságot tenni . . . Én népem, akik téged vezérlenek, azok csalának meg, és a te utaidat, a mellyen kellene járnod, elfedezik tőled . . .“

A szenvedélyes biblia-olvasó Adyra az ilyen sorok nem tévesztették el hatásukat. Legértékesebb, legkomolyabb szocialista verseire ihletik. De Ady „kommunista“ verseket is írt s ezek egy húrton pendülnek Petőfi királyokat ledurrantó rigmusaival. Hogy mért írta őket? Ugyamolyan okból, mint Petőfi a maga recsegő kadenciáit. A szenvedélyes lírai temperamentum Petőfi korában a zsarnokok elleni romantikus lázadozásban adja ki erőfölöslegét. Akkor még a gyerekek is „Le a zajnotottal“-t kiabáltak a játszótéren s minden második ember a világszabadság pózában tetszelgett. Ady kora a gyárak, a munkásmozgalmak kora. Könyvet sem kell olvasnia a költőnek, mert a „tanok“ bazillentrágerei pontosan szállítják lelkébe a különféle mérgeket. Adyban a kuruc-labanc kor zivatarában szerzett s valamelyik Petur-ösétől öröklött köszvény sajog fel, de prédikátorék fia azt hiszi, hogy a modern nemzetköziség „fájása“ kínozza. Ady a gyermeki nyögösség, a gögös elszigeteltség ugyanazon karosszékében írta meg forradalmi verseit, melyben a magyar Ugarról valókat megírta. Világéletében utálta a tömeget, a „hecces csöcselék“-et, s csak lelkiileg repült azokkal, akik testi-lelki támogatásra számítottak. *Egy-egy isten lesz majd minden földi ember* — kiált fel Ady: Szenvédélyes szocialistának álmodja magát, mert korlátlan kapitalista akar lenni. Végleteken hízott fantáziája határtalanul csapong, de a való életet nem látja soha. Cselekedni? — ez nem Ady dolga. A Galilei-kör ifjai egy időben állandóan nyakán lógnak: méltóztatnék eljönni az ünnepeikre. Ady mindig talál kifogást, legtöbbször betegségével érvel. Nem volt náluk többször, mint gyalog a Duna-parton. Ő a népszavai bevonulást is úgy képzelte, mint a magáról mintázott cöndottiere-ét, amint győzelmei után, „tiport cselédek“ s ünnepi közönség ujjongása közepett jön, lát, győz, gögösem gördül tova sárkánylovas hintaján, virággal befödött küllőkön, hogy arcát sohse lássák többet. Beh keservesen kellett csalódnia ennek az álomvitéznek, mamorfejedelemnek, „úri villar menekültjének“! Csöbörből vederbe jut, egy világhatalmat remél s csak egy másik hatalom fegyverkezésének lesz tanúja. Meg kell énnie, hogy a magyar „dübörgő ezrek“ írói társasága is pártokra szakadt, mint minden rendes társaság. Hogy nem diadalmas bevonulás az övé, hanem egy kis férőhely elfoglalása útjait egyengető barátok oldalán, ellene acsarkodó régibb proletár-költők bosszúságára. Horrendum dictu, a szocialistáknál is vannak „agg rozmárok“, nemcsak a konzervatív oldalon s ezek éppen olyan idegenül néznek rá, mint azok. Aztán a mondvacsinált Ady-vita a *Népszava* hasábjain!

Mily hevesen indult, mintha a legproletárabb problémáról lett volna szó! S mily hamar elzúgott, akár a könnyű nyári zápor! Ady Párisból figyelmeztet a vitát. Szentül meg volt győződve, hogy eldőlt költészetének egyetemes magyar sorsa. Mindig azt hitte szegény feje, mindig lehetetlenül hitt, mint minden *csak* lírikus temperamentum, akit objektív műfajok hangfogói nem mérsékelnek, józanítanak.

*

Ne tehetetlen haragjának szennyes tajtékát nézzük, hanem inkább néhány töredékes, szétszórt reformgondolatát keressük elő s figyeljük meg egy becsületes magyar cselekvés-vágy keserves vajudását, mely holtáig tart, anélkül, hogy meg tudna születni. Álom ez mind, megvalósíthatatlan, a jövődök ködében derengő utópia. A fiatal Ady egy párisi levelében arról beszél, hogy „Magyarország kicsi litteraturájának védőszentje: szent Anekdota”. Mit akar ezzel mondani? Hogy írónk óvatosak s legtüzesebb irányművük célzata is a szórakoztatás cukros vizében párolog el. Ezért nem szereti sem *Mikszáthot*, sem *Herczeg Ferencet*. Ady bizonyára azt várta volna *Herczeg Ferenc*től, hogy *Bizánc*át hagyja meg teljesen magyar tragédiának s ne helyezze olyan messzire, hogy célzásának parittyakövei lőtávolon túl hulljanak alá. Ady fájdalmasan érezhette a magyar nemzetiségi kérdés csődjét is, hiszen éppen abban az időben aratott forró sikert *Rákosi Viktor* regénye, az *Elnémult harangok*. A regény egy jajkiáltás, figyelmeztetés a közelgő veszedelemre. S mi történt ezzel a regénnyel? Színpadra vitték, kisemmizték belőle a legerdélyibb igazságot. A színdarabban már mincs semmi baj, meg van oldva a nemzetiségi kérdés. A magyar pap legyűri az oláh pópát, a pópa még a lányát is hozzáadja feleségül s leborul előtte. Az előtt, aki a regényben és a valóságban Bod Péter temploma küszöbén lehelt ki izzó magyar lelkét.

(Folyt. köv.)

(Budapest.)

Vajthó László.

ESZMETÖREDÉKEK.

MÓRA FERENC.

Móra Ferenc egyike a legérdekesebb egyéniségeknek. Talán azért, mert ember és író elválaszthatatlanul benne él minden sorában. Egyetlen kifejezési módja az elbeszélés: Móra naplóíró, aki prózában írja verseit „tanulságos notesz”-ébe. Formája olyan esetleges s mégis olyan ösztönösen teljes, mint a szikláról lezuhanó pataké. Aki csörgését hallja, kedves muzsikaszót hall, a természet zenéjét; aki szökkenéseit látja, kecses megnyilatkozását élvezi egy őserőnek; aki vízből iszik, felfrissül és jókedve támad. Írásaira nincs egyetlen találó meghatározásunk. Novella, regény? Móra dolgaira sehogysem illenek ezek a merev műfaji elnevezések. Móra úgy ír, ahogy okos, egészséges, talpraesett vidéki magyarok beszélnek s e beszéd hűséges tolmácsolásában rejlik hatásának egyik titka. Konstrukció? Mellékes nála. Érdekes, ahol kezd, érdekes, ahol folytatja, érdekes, ahol abbahagyja. Egy ízben két kötetten keresztül bírja szóval s regénynek nevezi az összepréselt pillanatkép-gyűjteményt, az alakok azonossága révén. Ez is csak líra, *ének* a búzamezőkről. Neki nem a cselekmény fejlesztése, bogozása fontos; ő a szavai különös zengésében, súlyában, színében éli ki magát s hatását úgyszólván semmiségek döntik el.

Móra eredeti író. Van akkora, hogy rokon elődei mellé kerüljön s ne epigon-sorba. Egy pillanatra Mikszáth, még inkább Tömörkény jut eszünkbe, ha mesterei után kutatunk. Természetre, pályafutásra közelebb áll Tömörkényhez: ugyanegy vidék írói (még a hivatalban is egymás után következnek) s művésze-tüknek van néhány jellemzően közös vonása. Egyszerűség, higgadt szemlélet, semmi hatásvadászat, hétköznapi apró témák, néha túlságosan halmozott népi elemek, stb. Csakhogy Tömörkény szinte a tárgyilagosság tipusa Mórához képest. Móra a magyar tanyai élet lírikusa, míg Tömörkény epikusa a szegedi tájnak s annyira egyszintre álmodja magát alakjaival, hogy csaknem elvész közöttük. Móra csaknem mindig jelen van írásaiban, Tömörkényt, az embert mintha csak-nem mindig föld nyelte volna el. Móra mintha nemcsak szemén, hanem egész fizikumán keresztül telnek meg élménnyel s ezen mindig rajta van a személyi érdekelttség ismertető jegye. Tömörkény érintetlen az európai kultúrától, míg Móra rengeteget tud, jobban mondva: ír adomává, mert nála a tudás is csak egyik éltető eleme a humornak. Hogy melyik nagyobb művész? Ki tudja. Örvendjünk, hogy többen vannak. Mikszáth cinikus Mórához képest, témáin hűvösen uralkodó mester. Akár kacagtat, akár könnyekig meghat, magának egy haja szála sem rebben meg; valami emberfölötti fölényvel néz le embereire, kiknek anyagi jósága vagy ördögi gonoszsága egyformán művészi téma neki. Móra együtt szenved, együtt mosolyog kedvenc alakjaival, sorsuk osztályosa, harcol értük, tüntet mellettük.

Mórát egy darabig csak mint szórakoztató útítársat élvezzük. Minden klubban akad eféle ember. Ha velük utazol, eltűnik az unalmad, a kilométerek roppant tempóban vágatnak, s mire föleszmélsz, fejfájásod is elmúlt, meg is érkeztél, pedig azt hiszed, hogy csak az imént indultál. De egyszerre csak szemébe, lelkébe kell néznünk Mórának: lelkébe, melyben a melankólia örök mé-csese ég. Ugyan mi fájhat ennek az embernek, hogy mindig nevetetni akar?

Micsoda tragédiák estek vele, hogy életét, környezetét mindig fonákjáról mutatja meg, szinte a mórifikálásig? Móra, bár seholsem célzattal, reformíró, népszerűsítő a hipokrita kultúra dzsungelében; egy egyetemes műveltségű egyéniség Rousseau-i tiltakozása a szellem luxusa ellen, melynek a való élet-hez semmi köze, s újra meg újra elevenen jajkiáltás a tanyákra szorult, mérhetetlenül magára hagyott s a körülötte felbujtázott városi modernség mellett szellemileg világ-talan magyar nép érdekében. A legkülönösebb, legegyszerűbb humor az övé, kettős forrásból fakadó, önmaga hajótörött életéből s a népéből, mellyel szívvel-lélekkel azonosítja magát. Kik az ő írásainak legkedvesebb hősei? Egy sereg névtelen ember, a Rozálok, Mátyások, Ferencek, Etelek, annyira igénytelen teremtések, hogy még a vezetéknévük sem érdemel említést. A magyar mezők liliumai ők, születnek, élnek, halnak, s jönnek helyükre újabb Rozálok, Mátyások, Ferencek, Etelek. Bármilyen csapásra ez a folytonosság, ez az újraszületés sorsuk vigasztalója. Isten élteti őket, a napfényt, az esőt, az anyaföld. Móra bemutatja, elénekli nekünk ezt az életet, s aki végigszemléli, könnyező lélekkel ejti ki kezéből a könyvet: lehet-e így élni, boldognak lenni, mikor más-ként is lehetne, ha tennének róla? Móra közülük sarjadt, ebből a fajtából, s ma is velük, bennük él, ha ki is nőtt a sörüből, fölibük kerekedett is, kettősnevű embernek, írónak. Büszke rájuk, akár Petőfi volt az ő kocsmáros apjára s olyan találóan büszke, hogy ez a büszkeség jó ideig divatot jelentett, iskolát csinált a költők ös-választó romantikájában. A szegedi kulturpalota igazgatója állandóan visszaeszmél a maga hányavetett ifjúságára, mérhetetlen nélkülözéseire s unostalan megcsillogtatja olvasója előtt, micsoda semmiségekből táplálódott emberré, miféle véletlenségeknek köszönheti, hogy valakivé menthette magát. Vé-reiben is ezt a gyámoltalan, segítséget váró gyermekkort sejti: alakjai gyermekibbek az ő egykori gyermekségénél s százszorosán védelemre szorulók. Móra sokszor ott elevenkedik tárcáiban, kétkötetes regényében, mint szereplő személy. Szívességeket tesz, útbaigazít a lassú vérkeringésű világban, ha komplikációk támadnak, s nem egyszer irányítója a lusta cselekménynek. Legjobb témája a magyar paraszti sors, s bármilyen ötletet röpítsen is nagy intelligenciája, alig van köztük olyan, mely messzire esnék a szegedi tájaktól.

Móra apránként vezet be humorá derűjében életének, faja életének regényébe. Az egyszerű, istenhátamögötti magyar tragikuma játszódik előttünk, faricska írásokban összegyűjtve, kép kép mellé állítva; magyar bánat, mit a kiábrándult, de kemény és egészséges író csakúgy, foghegyről, könnytelenül, adomákban old fel. „Azt hiszem, az az ág, amelyükből én sarjadtam, mindig rabszolga volt, Egyiptomban követ hordott a piramisokhoz, a Campagnán bivalyokat terelgetett, Finnlandban fát vágott, az Árpádok idejében robotolt valamely vár-ispánnak és végső sarjában a szűcs-tű rabszolgájából az író toll rabszolgája lett, az is marad, míg meg nem fordítják kriptáján ősi címerét, a bilincset, amely anynyiban egyedülvaló címer, hogy megfordítva is bilincs marad.“ Ime, Móra törzökös magyar elnyomottsága az örök emberi vád keretében. Az örök emberire műveltsége eszmélteti, de a magyart ősi ösztöne fűti. A mérleget ez az utóbbi nyomja le súllyal. Mert Móra voltaképp *röghözkötött magyar*, egy kicsit olyan, mint a vad, mely fölveszi a környező, számára életet jelentő földnek, növényzetnek színét. Ahogyan Móra egy ízben (orvosa unszolására) Itáliába megy, az nagyon hasonlít az ürgeöntéshez. Móra idehaza kiábrándult élcelődő, nem lelken-

dezne még tévedésből sem, mert sablonosnak érzi, s bizonyos nemzetközi közönyt mutat. A föld az ő hazája, istene, a természet, melyet fanatikusan imád és éneke! De a határon túl, az idegen világ tarkaságából egyszerre csak élesen ütközik ki kemény, dacos, magyar arcéle. Az idegenség olyan neki, mintha leforrázták volna. Idegenben is arccal hazája felé nézdegél, künn is csak odahaza van mert magával vitte egész életberendezését, alkalmazkodni-nem-tudását, nyakas magyar elfogultságát. „Először is az ember nem megy ebédelni a Hotel Nettuno-ba — mondja valamelyik olaszországi levelében — hanem az egyik boltban vesz egy darab sajtot, a másikban vesz egy darab kenyeret, a harmadikban vesz két darab narancsot, azzal kimegy a dóm-térre, leül a *Battistero* márványlépcsőire és megebédel köröm közül . . .” Az Itáliát járó Mórának vállán mintha mindig ott volna a magyar paraszt átalvetője, s szinte látjuk bizalmatlan legyintését. Móra nem álmélkodik, hanem elsősorban összevet, összegez az újdonságok láttán: kikövetkezteti a mindenütt egyforma, csak másként beszélő, magát más meg más lepellel takaró örök embert. Ami megható vagy érdekes jelenséget talál, az csupa hazai barátira emlékezteti. Ahol teheti, siet szétosztatni a felesleges illuziót, ha mégolyan gyerekes pózzal is. Mily kaján örömmel biztosítja az olaszt nem tudót, hogy ezek az operai zengésű szavak: *Giuseppe Arido, Pietro Asciugamano*, csupán annyit tesznek magyar nyelven: *Száraz József, Tűrülkőző Péter*, s az olasznak sem csenghetnek fenségesebben, mint magyarul nekünk. A *Beszélgetés a ferde toronnyal* c. kötetében egy nyúlfiarknyi cikkecske jut a pisai csudának; Móra folyvást hazabeszél a tanulmányút, a kúra ürügye alatt s barackot nyom Itália fejére. Egyetlen elragadtatása a szépséges magyar tavasznak szól, a legszebbnek ezen a világon, s a könyv egy Robinzon-naplóval fejeződik be, Reynal szenátor úrnak szánva: ebben a levélben benne sír egész csonka magyarságunk.

Móra kívül van a társadalmon, de senki sincs annyira a természet szívében, mint ő. Ezért lát jól, ezért olyan bölcs művész. Rezignáció és életszeretet tartja egyensúlyban, naivsága védi. A gyermek Móra egykor gyémántnak nézte az üvegdarabot: a mai Móra is maga-ámító, öntudatosan az, semmiségnek örvendő, mintha tudná, hogy gyermeknek lenni egyedüli menekvés a világon. Törmökény így fejezte ki ezt a világnézetet: „Jó ember az ma, aki a nevetnivalót kitalálja, mert nagyon sok sors van most olyan, amelyik a szomorúságokat találja ki”.

Móra Ferenc munkáinak első hat kötete és a Voinovich Gézával szerkesztett *Betűország* tankönyvei (mintha napfényes szobákban jártunk volna) csak töredéke egy komoly írói vallomásnak. Ebből még nem formálhatunk végleges képet az íróról, bár meggyőződésünk, hogy legjellemzőbb vonásaira így is rámutattunk. Nem láttuk sehol Mórát, a kezdőt, a tapogatózót, csak az érettet, a beérkezettet. Még selejtes dolgaiban is megcsillan vérbeli művészete, mely írásainak javarészét a tősgyökeres magyar értékek közé utalja.

(Budapest.)

Vajthó László.

PYRKER LEVELEIBŐL.

Pyrker János László 1827-ben velencei patriárkából egri érsek lett. Érseksége ideje alatt is — főként gyenge egészségi állapota helyreállítása végett — az évnék tekintélyes részét külföldi fürdőkben, leginkább Hofgasteinban töltötte. Emellett sokat volt Bécsben, ahová az udvaron kívül főleg irodalmi ambíciói vonzották. A császárváros akkortájt Európa legfőbb kulturcentruma, ahol a Monarchia és Németország valamennyi vezető egyénisége megfordult. A magas egyházi méltóságban és az udvarnál nagy kegyben álló Pyrkernek, ki a huszas években már jó költői hírnévnek örvend, ez kitünő alkalom irodalmi összeköttetések megteremtésére. Nem is mulaszt el sem Bécsben, sem a világhírre emelkedett Hofgasteinban egy alkalmat sem arra, hogy mindazokkal meg ne ismerkedjék, akik akár a művészet, akár az irodalom terén munkában vannak. Nyájas és előkelő modorával, nemes együttérzésével, jóságával és bőkezűségével mindenkit le is kötelez magának olyannyira, hogy amikor újra Egerbe vonul vissza, a világ minden tájáról, de főleg a német nyelvterület vidékeiről a levelek egész halmazával árasztják el. Az egyik kitüntető barátságáért mond köszönetet, a másik tanácsot, egy harmadik irányítást, támogatást vagy közbenjárást kér tőle. S ő mindenkinek személyesen válaszol, mindenkinek kérését lehetőleg teljesíti, amennyiben pedig művész vagy író fordul hozzá, annak barátságát ő továbbra is kéri s biztatja a levelezés folytatására. Így Eger a délnémet irodalom szempontjából ugyanaz, ami Széphealom a magyar irodalmi élet terén: *irodalmi kancellária*, ahonnan irodalmi ízlést diktálnak, ahol az újabb tehetségeket felkarolják, az idősebbeket pedig egymáshoz közel hozzák, ahol mindenkit, akiben csak szikrányi irodalmi vénát látnak, kitartásra s munkára lelkesítenek.

*
*   *
*

Ebből a nagy levelezésből az alábbi levelek magyar vonatkozásuk miatt érdekesek. Egy, drezdai látogatásból kifolyólag indultak meg s valószínűleg nagyon érdekesen folytatódtak volna, ha a költőérsek halála (1847, dec. 2.) miatt félbe nem maradnak.

Az első levelet Falkenstein Károly, drezdai kir. főkönyvtáros intézi Pyrkerhez:

Höchstverehrungswürdiger Herr Patriarch und Erzbischof!

Gestatten Sie einem treuen und warmen Bewunderer Hoch Ihrer christlichen Tugenden und literarischen Verdienste sich in Ihr gütiges Andenken zurückzurufen.

Unvergesslich sind die schönen Stunden in meine Erinnerung geprägt, welche ich vor mehreren Jahre bei Hochdero Anwesenheit in Dresden, sowol in den Sälen der Königlichen Bibliothek im Japanischen Palaste, — als im Hause des Herrn Generals Fritz von Gablenz¹⁾ an Ihrer Seite zu verleben so glücklich war.

¹⁾ E barátság Ludwig Karl Wilh. Freiherr v. Gablenz (Jenában 1814. szül.) révén volt, aki a száz katonai szolgálatból az osztrákba lépett át s mint ilyen a negyvenes években Észak-Magyarországon vezérkari főnök volt.

Voll der reinsten und innigsten Verehrung

Ew. Excellenz

Dresden, am 8. Mai, 1847.

gehorsamst-ergebenster

Dr. Karl Falkenstein

K. S. Hofrath und Ober-Bibliothekar.

N. Sch. Ist es nicht allzu unbescheiden, so erlaube ich mir eine erg. Bitte vorzutragen: meine Sammlung von Autographen denkwürdiger Personen, die dereinst in der Königl. Bibliothek des japanischen Palastes zu Dresden niederzulegen gedenke, durch ein oder andere Blatt aus Ew. Excellenz weitverbreiteter Correspondenz bereichern zu wollen.

Aus den k. k. österr. Staaten — u. zumal aus Ungarn, Siebenbürgen etc. etc. fehlt mir noch Alles und Jedes, während ich aus anderen Ländern ziemlich schätzbare Beiträge der Literatur erhalten habe. Meine Hauptwünsche wären: Literatoren, Staatsmänner und Künstler aus obengenannten Ländern, z. B.

J. A. Fessler, Fejer, Horváth, v. Kisfaludi, Fst. Esterházy, Szecheny Stephan, Josika Nic., Kazinsky, Kis, Virag, Baiza, Franz Toldy, Döbrentei, Valyi Nagy, Szekely, Tökely (Teleky?), Czuczor, Vörösmarty, Bacsanyi, Baróthy, Sandor, Karman, Pajor, Waizen, Festetics, Batthany, v. Zichy, v. Palffy, v. Hammer, v. Erdödy, Tekely (Teleky!), Wesseleny, etc. etc.

Alles, was mir aus Ew. Excellenz Hand (Post Adr. Königl. öffentl. Bibliothek) zukommen wird, soll dankbar aufbewahrt und eingeordnet werden.

F.²)

Pyrker 1847-ben már súlyos beteg s ezért vagy Hoigasteinban vagy Bécsben van, hogy fájdalmában némi enyhítést kaphasson. De a betegsége nem akadályozza abban, hogy ismerőse íkérésének eleget ne tegyen. Hamarosan válaszol s három kéziratot küld Falkensteinnek, melyekért ez a következő levélben mond köszönetet:

Hochverehrter Gönner und Freund!

Heimgekehrt von einem kleinen literarischen Ausfluge nach Wolfenbüttel u. Göttingen, der beiden Hochschulen bibliothekarischer Wissenschaft, finde ich das lebenswürdige Schreiben, womit Ew. Excellenz die ungarischen Autographen für meine Sammlung bestimmt — zu begleiten die Gnade hatten.

Ich eile, Ihnen, verehrungswürdigster Herr Erzbischof! meinen tiefgefühltesten Dank darzubringen. Sie haben mir dadurch eine wahrhaft grosse Freude gemacht; denn aus dem Kreise der ungarischen National Literatur besass ich noch kein einziges Blatt! — War auch hier und da ein Blatt von einem in Ungarn lebenden Gelehrten in meiner Sammlung aufzufinden, so war der Inhalt entweder in deutscher oder lateinischer Sprache.

Freilich muss ich aber jetzt — bei aller meiner Freude über die Sentenzen in magyarischem Idiom — zugleich das Bekenntniss meiner Unvertraut-

²) Az egri érseki levéltárban.

heit mit der schönen Sprache ablegen, und die gehorsamste Bitte an Ew. Excellenz zu richten mir die Freiheit nehmen: — in irgend einem schmerzsfreien Mussestündchen mir gnädigst melden zu wollen:

Wer die mir so freundlich mitgetheilten Ehren-Männer sind, deren Handschrift ich nun besitze:

1. Bajza Josef,
2. Czuczor Gergely,
(St. Benedek rend. áldozópap.)
3. Vörösmarty.

Joseph ist wol der Taufname des Herrn Bajza? Ist „Gergely“ auch ein Taufname von „Czuczor“? und welchem unserer deutschen oder lateinischen Taufnamen würde „Gergely“ entsprechen? Welche sind die bedeutendsten Leistungen des H. Vörösmarty?

Ich binn ordentlich tief beschämt, dass ich Ew. Excellenz mit solchen Fragen zu belästigen wage. — Die ungarische Sprache ist aber hier in unserem acht-deutschen Sachsenlande eine solche Terra incognita, dass ich mich vergebens nach einem Führer umblicke, der mir aus dem Labyrinth helfen könnte. Welches ist wol die beste Grammatik der ungarischen Sprache für Deutsche — u. wol möglich? — zum Selbststudium? Ich will mich bestreben, wenigstens die Grundlehren derselben kennen zu lernen, — wenn ich auf das „Sprechen-Lernen“ zum voraus verzichte!

Möge der allgütige Spender des Lichtes, — der ewige Vater der Gnaden Ew. Excellenz so vielen Tausend Menschen überaus theure Gesundheit in Gasteins weltberühmten Heilquellen wiederfinden lassen, deren Abwesenheit Ew. hochwürdige Erzbischöfl. Gnaden mit so engelsfrommer Geduld u. Ergebenheit ertragen.

Vor wenigen Tagen erhielt ich einen Brief von dem hochw. Bischof v. Wessenberg aus Constanx, welcher mir seinen Entschluss meldete nach der Schweiz u. zwar in das Heilbad Pfäfers im Canton St. Gallen³⁾ zu machen, — wo er seinen Freund Heinrich Zschokke⁴⁾ finden wird. — Man spricht und schreibt so viel von dem wildromantischen Berg-Schlucht-Bade Pfäfers! — Sollten in jenen warmen Quellen etwa auch heilende Kräfte für Ew. Excellenz schmerzsvolle Leiden zu finden sein!? — Schon die herrliche Natur der Umgegend und die überaus reine und gesunde Luft würde einen guten Einfluss üben! Wie glücklich werde ich sein, wenn ich von Hochdero theuren Hand einst — (u. wie ich zu Gott bitte! — bald-bald) das Evangelion erhalte: „Ich bin genesen!“ — oder doch: „Ich fühle mich in meinem Dulden erleichtert!“

Der Allmächtige gebe seinen Segen für den *Edelsten der Menschen*, dies ist der heisseste Herzenswunsch und das inbrünstige Gebet

Ew. Excellenz

Dresden, Königl. Bibliothek im japan.

treu ergebenster

Palaste, d. 17. Juli 1847.

Falkenstein.

³⁾ Hires melegfördő. 1442 óta használatban. Mellette a hires s 1838-ban megszüntetett bencés apátság.

⁴⁾ Zschokke H. (szül. Magdeburgban 1771., megh. Aarauban, Svájcban, 1848) Hires elbeszélő. Az olasz Svájcz organizátora (1800).

Pyrker hamarosan válaszol Falkenstein soraira:

Hofgastein, den 25. July 47.

Wohlgeborner

Verehrter Herr Hofrath!

Auf Ihre werthe Zuschrift vom 17—d. M. habe ich die Ehre zu erwidern:

dass Bajza Josef, richtig Joseph Bajza heisst, denn bei der orientalischen Sprachform der Ungarn wird der Taufname nach dem Zunahmen gesetzt; so heisse ich *Pyrker János László* Joh. Ladislaus Pyrker. — Bajza ist ein Advokat, Kritiker und lyrischer Dichter. — Gergely will sagen Gregor, also Czuczor Gergely, — Gregor Czuczor — (Priester des Benediktiner Ordens) oder nach dem ungarischen (Sz. Benedekrendi áldozópap — Wort für Wort: des h. Benediktiner Ordens opfernder Priester.) Er ist zugleich Sekretär der ung. Akademie der Wissenschaften in Pesth. Vöauch viele lyrische — auch versuchte er sich in dramatischen Arbeiten — römarty ein Advokat, schreib mehrere kleine epishe Gedichte, wie ohne grossen Erfolg.*)

Die beste ungarische Grammatik wäre wohl jene von dem Ex-jesuiten Révay⁵⁾, von welcher Wilhelm Humboldt⁶⁾ mir in Gastein sagte, dass keine Nation eine ähnliche hätte — sie ist ungarisch und lateinisch geschrieben. — Sonst ist jene von Fogarassy, deutsch-ungarisch im Gebrauch.

So viel auf Ihre Anfragen. Mit meinem Gesundheitszustand geht es mir sehr schlecht; der schon voriges Jahr in Karlsbad zerstörende Brust-Krampf setzt mir beinahe noch mehr zu. Für mich wird schwerlich eine Rettung seyn. — Pfeffers soll dem Bade in Gasten ähneln.

Mit grösster Hochachtung Ihr

ergebenster Dr. u. Fr.

J. L. Pyrker.

Pyrker már nem tudott visszamenni Egerbe. Súlyos betegen feküdt Bécsben az irgalmasoknál. 1847 dec. 2-án meghalt . . .

(Budapest.)

Schwartz Elemér.

A NYUGAT VÉDELME.

Henri Massi könyve — *Défense de l'Occident* — igen jó példa arra, hogyan kerülhetnek másodkézből való gondolatok egyszerre az érdeklődés középpontjába, csak azért, mert égetően aktuálisak. A nyugat védelme címen ma pályázatot hirdethetnének az akadémiák, ha az akadémiai pályatételek nem mentek

*) Érdekes és jellemző a Kazinczy-korabeli Pyrkerre, hogy mennyire nem értette meg az új romantikus-reform-nemzedék nagy költőjét. Pyrker és a magyar irodalom viszonya megérdemelve egy beható monografiát. Kéziratban maradt esztétikája is földolgozásra vár. Szerk.

⁵⁾ Révai nem volt jezsuita, hanem kegyesrendi szerzetes utóbb pedig világi pap.

⁶⁾ Humboldt V. († 1835) híres államférfi és nyelvtudós. Leghíresebb műve: Über die Kawi-sprache auf der Insel Java

volna ki végkép a divatból és Henri Massis könyve pályamunka lehetne, mely a francia köztudat kérdéseire ad feleletet. Miért épen a francia köztudatnak fontos a nyugat védelme? Az ember minden mérlegelés nélkül nyomban érzi, hogy ma egy ország van Európában, amely számára az occidentalitás gondolat a saját húsába vágó valóság, amelynek a nemzeti önérzete össze van kovácsolva azzal a hittal, hogy a Nyugat fennmarad, és azzal a meggyőződéssel, hogy a nyugati ember a legtökéletesebb, megvalósulása az embernek, az ember platói ideálja és ez Franciaország. Mi ránk magyarokra nézve más a helyzet. Számunkra a Nyugathoz, vagy a Kelethez való tartozás részben választás, elhatározás dolga. Szent István a Nyugat mellett döntött, de a kérdést még ma is föl lehet vetni, a választás még ma is lehetséges. A Nyugat számunkra külső, előre kész keret, amelyben többé-kevésbé otthonosan érezhetjük magunkat, amelyhez szentimentálisan, vagy kritikailag foglalkozhatunk állást, amelyet elfogadhatunk vagy elutasíthatunk, de amellyel *ma még* nem vagyunk egyek. De Franciaországnak nincs rajta kívül álló Nyugat-fogalma, amellyel összemérhetné magát. *Ő maga a Nyugat* és a Nyugat bukása számára egyet jelent a saját bukásával. Massis könyve sorra veszi az európai kultúrákat és igen megbízható tanúvallomások felsorakoztatásával próbálja bizonyítani, hogy Európa szellemi határai a világháború óta ijesztően összezsugorodtak: Európa fogalmából ma ki kell rekeszteni Németországot és Oroszországot.

Németország sohasem volt nyugati nemzet olyan értelemben, mint Franciaország. Mikor a világháború után bekövetkezett a harmincéves háború óta legnagyobb gazdasági és morális krízis, a németiség egyszerre elkezdett újra orientálódni, kész volt cserben hagyni azt a latin nyugati tradíciót, amelybe évszázadok óta jól-rosszul beletört. Németországot semmi sem kötötte többé a Nyugathoz; a helyett, hogy önmagára korlátozta volna a katasztrófát, amely a saját nemzeti ügye volt, egész Európát megpróbálta belesodorni egy katasztrófa-hangulatba. Elvállalta a szerepet, melyet ellenfelei a háború alatt neki tulajdonítottak: a Nyugat ellensége lett és még a történelmi gyökereket is kiirtotta magából, melyek a gyűlölt Nyugathoz kötötték. Miután nem tudta megsemmisíteni a Nyugatot: letagadta. Tagadta a nyugati kultúra valamennyi eszményét; a görög-római műveltséget, a személyiség zártságát, az ember absztrakt fogalmát. Spengler szerint az egyetlen realitás a történelem; nincs más logika, nincs más igazság, mint történelmi. Az „emberiség“ fantom, káprázat. Mi következik ebből?

Az, hogy egyetlen kultúrának sincs joga domináló szerepre, mert a fogalom, amelyre hivatkozik, az ember klasszikus fogalma: hazugság. Ez a hamisítatlanul német gondolatmenet, amely a kultúra fogalmát alárendeli az élet organikus törvényeinek, Massis szerint maga sem egyéb, mint élettani reakció: a megalázott németiség bosszúja és öngazolása. De különben is az állandó elvágódás, az öröklött gondolkodási formákkal, a szilárd keretekkel való szakítás, az individuum lázadása a dolgok rendje ellen, ősrégi germán tendencia. A jól ismert, agyontanulmányozott Nyugat már nem teremtheti újjá a német embert, aki mindennap újjá akar születni. A letaposott Németország Kelet felé fordult, de elkeseredettsége mélyén valójában barbár közöny, radikális idegenség lappang a Nyugat iránt. A Kelet a mai német ember szemében a bizonytalan, a befejezetlen, a nem-létező szimbóluma, a kaosz, amelyből minden lehet, amibe a képzelet akármit beleálmodhat, amelyben minden alakatlan, minden határtalan. Ez a kaosz elégitíja a németiség prehisztórikus, mohó, szinte testi étvágát, amelyet Keyserling gróf, a mai német ifjúság bálványa, régi német teológusok mintájára istenivé magasztal.

Ez a rettenetes német étvágy, ma más eszközökkel újból meg akarja hódítani a világot. Keyserling és Spengler, mindkettő germán nacionalista, mindkettő a régi római gondolat elleni lázadás szócsöve.

*

Mindenki emlékszik azokra az időkre, amikor esztéták és intellektuel-politikusok misztikus fetise az orosz lélek volt. Oroszországtól várták a megvénült, epigonizmusba süllyedt nyugati kultúra megtermékenyítését, azzal az önérték nélküli rezignációval, sőt helyenként lelkesedéssel, amellyel az utóbbi kétszáz év óta a civilizáció mindig kész leborulni a barbár ellenség előtt. Senkinek sem lehet kifogása az ellen, hogy nyugaton divatba jött néhány orosz író, és hogy Franciaországban — csak Franciaországban — a regényírói mesterség Dosztojevszky nyomán néhány új eljárással gazdagodott, amelyek harmonikusan illeszkedtek be a francia regény hagyományos kereteibe. Az idegenek, mondhatnám vadidegenek iránti udvarias érdeklődés úri előzékenysége minden régi és gyökeres civilizációnak. De az orosz lélek valamennyi titkával és csodájával együtt egy fegyvelmezétt Nyugateurópában legfeljebb erre az udvarias érdeklődésre tarthat számot vagy legeslegjobb esetben arra az elszörnyedt, ironikus elragadtatásra, amit Voltaire érzett a hozzá aránylag közelebb álló Shakespeare iránt, és ami bizonyára egyik legfinomabb gesztusa volt ennek a nagy nyugati embernek. Nem így történt. Megismétlődött a másfélszázéves félreértés: úgy mint annak idején Shakespeare és a népköltészet, most Dosztojevszky esetében morális magasabbrendűséget magyaráz az emberi relációk úgynevezett őszinteségébe és közvetlenségébe, ami pedig csak természetes kifejezése egy tagolatlan társadalomnak, amint hogy Dosztojevszky alakjainak félelmes moralizáló és metafizikai szenvedélye sem egy nyugaton hiányzó érdeklődés jele, hanem egyszerűen a józan ész és savoir-vivre hiánya, zavaros tudatállapot, amelyben absztrakciók biológiai valóságokká válnak. E barbár, vagy ami még rosszabb: félművelt, orosz lélek kedvéért igazán kár volna faképnél hagyni a nyugati kulturát és minden dicséretet megérdemel, aki — mint Massis ebben a könyvében — valahára szentimentalizmus nélkül mer beszélni az oroszokról, az ilyenkor kötelező hanghordozás tökéletes ismeretével. Nyugati ember az oroszokkal szemben csak várakozási állásponton lehet; a „titkot“, a „mélységet“, amiért a rossz európaiak annyira rajognak, csak átmeneti állapotnak, az európai kultúrával való hirtelen kapcsolat múltó krízisének tekintheti, amely után a titoknélküliség polgári és alkotó korszaka következik. A nyugati ember, ha van érzéke a valóságok iránt, nem borul le Oroszország előtt, de nem is mond le Oroszországról Európa számára.

Massisból éppen ez a várakozási álláspont, ez a hajlékonyság, ez az európai emberre annyira jellemző — nem politikai, hanem lelki — liberalizmus hiányzik. Az orosz karakterről szerinte elvégeztetett, hogy nem európai, sőt nincs is remény arra, hogy valaha is európaivá válhasson. Az orosz történelemnek Nagy Pétertől a világháború közepéig tartó korszaka, a nyugati orientáció, kalandos vállalkozás volt, mely nem tudott gyökeret verni, és amelynek a bolsevizmus megadta a kegyelemdőfést. Szerinte a bolsevizmus — bár csak most ünnepelte fennállásának tízéves évfordulóját — örök időkre szóló berendezkedés, amely nem fejlődhet tovább, nem alakulhat át, nem szüntethető meg végső esetben erőszakkal, amelynek tehát összes politikai és kulturális konzekvenciáit ugyancsak örök időkre le kell vonniok a nyugati nemzeteknek. Most kezdünk ráeszmélni a mélységes fal-

sumra, amely Massis valamennyi gondolata mögött lappang. Az olyan fogalmakat, mint „Nyugat“, „Kelet“, „Németország“, „Oroszország“, antibergsonista buzgal-mában, merev, mozdulatlan egységeknek tekinti, úgy operál velük, mint megannyi matematikai formulával. Pedig ha igaz is, hogy a középtengeri görög-római tradíciókon nevelődött katolikus kereszténység a legeredetibb, a leghitelesebb megjelenése Európának, ebből még nem következik, hogy Európa fogalma nem gazdagodhatik, nem bővíülhet új elemekkel, hogy a nyugati kultúra nem kap ezer új színt, ha egy barbár nép tudatába tükröződik és hogy ettől a tükrösképtől nem termékenyülhet meg a régebbi civilizáció. Egy igen megbízható európai, Paul Valéry éppen a kapcsolatok és kölcsönhatások gazdagságában, sokrétűségében és intenzitásában, abban a csodálatos mozgékony-ságban és fegyelmezettségben látja a földközi tengeri embert és a földközi tengeri kultúra páratlanságát, amely felszínen tudja magát tartani a reáözönlő benyomások tömegében. Ha a német szellem nem egyezik meg Európa eredeti definíciójával, ebből még nem következik, hogy Németország nem tartozik Európához, hanem esetleg az következik, hogy egy komplexebb Európába tartozik, amely szellemileg nem egységes, de talán nem is akar az lenni, sőt tán azt tartja a legfőbb erénynek, hogy nem egységes. Védekezni kell az ellen, hogy egy kultúra kevésbé fegyelmezett, kevésbé öntudatos elemei kerekedjenek felül és Franciaországnak bizonyára joga van védekezni a germán-szláv szellemi szupremácia ellen. De senkinek sincs joga interkontinentális kérdéssé változtatni egy olyan kérdést, amely végső eredményben Európa magánügye, és kizárni Európából akár Németországot, akár Oroszországot.

Nincs joga kivált akkor, ha egyesíteni akarja és fegyverbe akarja szőlítani Európát az ázsiai veszedelem ellen. Massis „Az európai civilizáció veszélyben forog!“ kiáltással meghúzza a vészharangot és ugyanakkor addig rekeszti ki Európából az oda nem való elemeket, amíg végül nem marad belőle semmi. Még Franciaország is megtépezve és megnyomorítva kerül ki ebből a kegyetlen vivisekcióból, pedig Massis könyve valójában nem más, mint a *francia szellem bűrkölt apologiája*. Könyve szellemi útleírás, melynek egy régi szabású zárkózott francia a főszereplője, aki világkörüli útjára magával viszi a Rue des Saints Pères-t, ahogy André Gide a Kongó vidékére magával vitte Mariveaux-t. Csak zárjelben jegyzem meg, hogy ez a zárkózott francia minden valószínűség szerint sohasem létezett, hiszen a franciák Montaigne-től kezdve Descartes-on át, egészen Montesquieu-ig és Voltaire-ig mind utaztak és életrajzuk hazatérésük pillanatában kezd érdekessé válni. Annak a szellemi önvédelmi harcnak, amelyet Charles Maurras, Massis egyik mestere már évtizedek óta folytat, az a tragikus paradoxonja, hogy a francia karakter konzerválása címén éppen a legnagyobb és legrégibb francia erényt veszélyezteti: a szellemi kíváncsiságot. Massis merev, zárkózott Franciaországa nehezen állná meg a helyét a félelmesen hajlékony és alkalmazkodó ázsiai fajokkal szemben, melyeknek egységes felvonulását Európa ellen Massis talán kissé melodramatikusan kiszínezi. De az erőviszonyok ebben a szembeállításban igazán egyenlőtlenek volnának: az egyik oldalon egy Franciaországra kurtított Európa, amely tudni sem akar másról, mint önmagáról, a másik oldalon Ázsia sokszázmilliónyi embertömege, amely állandóan Európára szegezi a tekintetét.

Fölösleges elmondanom, hogy Massis szerint mi választhatja el Európát Ázsiától. Ugyanaz, ami Németországot és Oroszországot elválasztja Franciaországtól: a szigorúan definiált személyiség hiánya, a természetén való uralkodás helyett a természetbe való beleolvadás, a klasszikus diszciplína helyett a mytho-

Jogikus képzelet. Ezzel az Ázsiával, amely nem is a Visztula partján, hanem már a Kehl-i hídfőnél kezdődik, eszeveszett vállalkozás volna megküzdeni és Európa egyetlen menekvése, ha szélesebbre fogja önmagát, ami különben már régóta meg is történt. Franciaországnak nem volna gyarmatbirodalma és nem volna külpolitika, ha Massis szellemében kormányoznák. De a könyv, úgy amint van, nem fölösleges, kivált mi ránk magyarokra nézve. Felvilágosít minket, egy nálunk igen elterjedt aziatizmus eredetéről, rámutat arra, hogy német portéka, amit mi hajlandók vagyunk a kelet bölcsességének nézni és választásra szólít fel, ha nem is Európa és Ázsia, de igenis a germán-szláv és a latin Európa között. Aki valamenynyire ismeri a magyar kultúra évszázados tendenciáit, egy pillanattal sem habozhatik, hogy melyiket válassza.

(Páris.)

Hevesy András.

POETA UNIUS CANTUS.

A legmodernebbekkel együtt tűnt fel, Ady égése alatt, a *Holnap* antológiájában. Formában és kifejezésben azóta is az maradt, ami volt: távol az erőszakos újítástól, ismert vagy, könnyen megszokható formák új édességű dallamra hangolója; az illetlen szavaknak, a szelíd magyar beszédnek egyszerű s mégis megfoghatatlan finomságú alkalmazója. Szemre egyetlen énekű költő, *unius cantus*, de borongó zenéjében sok váltakozó fájdalom, megérett s megtalált sóvárgások akkordjai hullámanak. Kezdetben mi sem állott messzebb attól a harcoss nekikészüléstől, melyet Ady riadója serkentett föl a költők cohorsában, mint Juhász Gyula cella-magánya, ahol művészi szemlélődésben ötvözte versekké életből kikivánczoló vágyait. Vallásos nosztalgiáján ekkor még az esztétizmus szépségkeresése uralkodik; a szépségideál érzéseiben egybeesik a lelki ideállal; Mária, a tisztaság, a gyermekártatlanság, a megszentelt élet szízi harmóniája, a szépség hangulatában alakul ki előtte költői ideállá, mint Michel Angelo vagy Giotto képe, mint Homeros ősi, primitív békéjű idilljei. Magánya kiszakítja minden közösségből, modern pillanatnyisággal keresi mindig más és más befejezett szépségekben sóvárgása kielégülését, de a szépség áhítatával, vallásos váraalkozással a megnyugvásra. Modernségét valami különös keleti álmodozás vegyíti oly, magyar ízűvé: a tétől való húzódozás, mely a fatalizmust szólaltatja meg. Tomuzóba és Zrínyi ajkán is. Filozófiának is mondhatnánk, mellyel a pesszimizmus uralma egy egész korszak lelkét itatta át, azonban Juhász sohasem tudta tagadni a világ szépségei előtt; érzékenysége nem képes úrrá lenni a hiábavalóság tudata, pesszimizmusa nem egyéb, mint lemondás az életben való részvételtől, beleolvadás a természet örök menetébe. Ezért nem is alakítja a természetet, átadja magát a találkozások hangulatának, rábízta az irányítást s elbolyong ölen, mint a patak a hegyek vápáiban. S költészetének levegőjét is a vágyakozás telíti meg; magyar életbölcse-séggel, cselekvéstelen álmodozással ömlik belé, átadja magát az ösanyának. Juhász természete az örök állandóságnak és visszatérésnek egyetlen törvényű világa, melynek minden képe a költő hangulatából nyer életet; lelke és a természet egymás hasonlataivá válnak, határozott forma és törvényszerű rend élménye nélkül.

A fölragadó, alakító élmény hiányzik vallásosságából is s csak később, a

magyar katasztróia megrázkódításai sodorják bele egy közös törvényvilágba. Érzéseinek valódi hazája a keresztény fájdalom, de nem a maguk időtlen értelmében éli át a vallás transzcendens igazságait, világmagyarázó rendjét; vallásossága nem lelki közösség végtelen célokkal, hanem alkalom a végtelenség felé való lendülésre, a híven elfogadott s mindenben és mindenkiben részvétellel megérzett alázatnak, tisztaságnak megvalósítására. Így időbelivé válik, szintiszta lirává, melyet csak az önátadás törvényei szabályoznak.

A szépségnek és a hitnek vallásos átélése után, minden tragikus zökkenő nélkül jut el hívátása: a magyar sors revelálásához. Egybeforr a magyar tájjal, melynek lelke oly rokon az övével; elhagyja az álmok világát emennek egyszerű és szelíd valóságaiért. A tájon át a mindenség magyar mindenséggé válik szemében s megmutatja útját népével való elkerülhetetlen közössége felé. Képei most már csupa valóságból fakadnak s elhagyva a hangulatok puha ringását, jelképekké sorakoznak. A lakzi, a temető, a korcsma, az útszéli Krisztus: a magyar életnek, sorsszerű és természeti igazságainak szimbolumai. Hitet, törvényt, lelket, szépséget: az egyetlen magyar igazságot példázzák a költészet örök formanyelvén.

(Pécs.)

Várkonyi Nándor.

ALFÖLD.

A KECSKEMÉTI TANYAVILÁG.

Az Alföldön, amelynek egyik igen jelentős városa Kecskemét, ma is a tanyarendszer az uralkodó. A közel 6 millió kat. holdat kitevő Alföld 10 tanyás vármegyében a szétszórt tanyákon az ország összlakosságának 19 %-a, közel másfél millió lakos él. Miután ma az ország nagyrészt alkotja az Alföld s miután az Alföld gazdálkodását a tanyakérdés munkálása és megoldása nélkül fejleszteni és előrevinni nem tudjuk, a tanyakérdés nemcsak az érdekelt gazdatársadalom, hanem a kormányzat jelentős kérdése is lett.

Kecskemét városa ép úgy, mint az Alföld nagy része, osztozott annak idején abban a sorsban, amely a törökvilág alatt az ország e részeinek osztályrészül jutott, amikor virágzó községek, falvak, városok tűntek el a törökök és németek pusztításai következtében s keletkeztek itt a hatalmas, nagy kiterjedésű városok és községek, amelyek határában azután a mult század első negyedében megindult a tanyai település, a városból a tanyákra való kihúzódnás. Kecskemét város határában ép úgy, mint a többi nagy határral rendelkező város határában, számos rom hirdeti az elpusztított községeket. Kecskemét városa, a maga nagy külterületével, 30—40 km. sugarú tanyavilág közepében terül el s erős vonzóerőt gyakorol a tanyavilág népének gazdasági, szellemi, közigazgatási, stb. életére, fejlődésére.

Kecskeméten a XIX. század elejéig is találunk már nyomokat a külterületi településre, de ezek a régi külső települések jórészt ideiglenesek, a mai tanyai településnek nem kezdetei, alapjai, hanem csak előzményei voltak.

A mai tanyai település igazi kezdete az volt, amikor mintegy 100 évvel ezelőtt a város terjedelmes pusztait a lakosság között felosztani megkezdte, vált-ságáért eladogatta, vagyis — azóta is sikeresen gyakorolt — birtokelosztó politikáját megindította. A távolságok nagysága, az utak rosszasága, a közbiztonság gyengesége lehetett az oka annak, hogy a gazdák szükségesnek látták, hogy a városból újonnan szerzett birtokukra kiköltözködjének. A gazdasági kényszerűség is hajtotta őket, amennyiben innen jobban tudták földjeiket megművelni és annak termését megőrizni. Ezenkívül a városi lakosság feltünő gyarapodásával beálló lakásínség következtében, továbbá az 1800-as években a város homokterületeinek szőlőtelepítésre való nagymérvű parcellázásával indult meg a tanyák keletkezése és lassú elterjedése.

A városi tanács és általában a hatóságok nem szívesen nézték a településnek ezt az új formáját. Jórészt közbiztonsági okok játszottak közre, amiért a kintlakást elleneztek. A betyárvilág legheűbb támaszai a tanyás nép volt. Kecskemét város levéltárában érdekes adatokat találunk arra vonatkozólag, hogy miként tiltották a tanyákon való lakást. Mint legpraktikusabb óvintézkedést alkalmazta a hatóság a tanyai kintlakókkal szemben a tanyai kemencék és más fűtőszervezetek összerontását. A tanya azonban győzött a hatósággal szemben; győzött, mert nagy gazdasági szükségesség igazolta létrejöttét. 1830-ban kezdődött meg nagymértékben a gazdáknak a saját földjeikre való kivonulása, amikor a város 3 legrégibb pusztáját, *Talfáját*, *Városföldjét* és *Csődört* megszállják. A városi tanács, amikor látta, hogy a település nagyobb mérvű és már a békésebb

elemek is kezdenek a tanyákra kivonulni, 1850-ben megalkudva a helyzettel, elrendeli a szőlőbéli és tanyai házak összeírását. A nagybbrmrvú tanyai település ekkor indul tulajdonképpen meg, amely további fejlődésében szerves összefüggésben van a város birtokpolitikájával.

A kecskeméti tanyák számának szaporodását a következő adatok mutatják: 1830-ban 12, 1840-ben 127, 1845-ben 177, 1910-ben 7275, 1925-ben 8285 volt a tanyák száma. Kecskemét város 163.237 kat. hold területén az 1920-ik évi népszámlálás adatai szerint 73.109 lélek lakott, amelyből 37.532 lélek, vagyis a z e g é s z l a k o s s á g n a k 50.4 %-a külterületi lakos.

Kecskemét városa állandóan gondozta a tanyai lakosság érdekeit; ennek a következménye, hogy a Kecskemét határában élő tanyai lakosok ép úgy kecskeméti polgárnak érzik magukat, mint a városi; továbbá, hogy a tanyai lakosság színvonalja a város vezetőségének gondoskodása folytán állandóan emelkedőben van.

*

Ha Kecskemét tanyavilágának mai képét nézzük, úgy bizonyára nagyon sok tennivalón akad meg a tekintetünk. De így van ez az egész Alföld tanyavilágában. El nem lehet vitatni azonban, hogy Kecskemét város vezetősége nemcsak a múltban, de fokozottabb mértékben napjainkban is, igen jelentős áldozatokat hoz a tanyai lakosság helyzetének javítása érdekében. Utak épülnek, autóbusz-járatok indulnak, iskolák kezdik meg munkájukat, ezenkívül gazdakörök működnek, posták létesülnek, a közegészségügyi szolgálat is állandóan javul, aminek még nagyobb fejlődését reméljük azáltal, hogy a belügyminiszter a folyó évben a város költségvetéséhez 70 ezer pengőt engedélyezett utólag a tanyai lakosság érdekében teendő alkotáásokra és intézkedésekre.

A közigazgatási részt nézve, a *bugacmonostori* teljes közigazgatási kirendeltség, mint tökéletes tanyai kirendeltség, áll előttünk, ahol mindazt megtalálja a környékbeli lakosság, amit egy község belterületén lakó a községi jegyző igénybevételel megtalálhat. Ezenkívül *Koháriszentlőrincen* van marhalevel-kezelés és anyakönyvvezetés, továbbá *Monostortalván*, *Ágasegyházán*, *Lakyteleken* és *Szentkirályon* járátlevélkezelés, ez utóbbi helyen kettő. S ha a belügyminiszteri rendelet gyakorlati alkalmazásaképen a város vezetősége időnként meglátogatja majd a tanyai lakosságot és személyesen győződik meg az ottani állapotokról, biztosra vehető, hogy e téren rövid idő alatt igen jelentős fejlődés fog jelentkezni.

Itt kell megemlítenünk azt is, hogy a város *pusztaszeri* birtokán ma is pusztabíró van, aki bizonyos közigazgatási, sőt bíraskodási funkciót is végez, aki rendes naplót, iktatókönyvet vezet a közigazgatási és egyéb természeti ügyiratok kezeléséről és kézbesítéséről, akinek két kézbesítő áll rendelkezésére s aki e területen a város hatalmának a kifejezője.

A kulturális viszonyokat tekintve, megállapíthatjuk, hogy már 1856/57-ben mintegy 8 helyen van pusztai iskola Kecskemét város határában. 1926 június 30-ig működésben volt 45 tanyai iskola 45 épületben, amelyből 3 elvonatott e cél szolgálatától, mivel iskola céljaira alkalmas nem volt. 1926 október 3-án 28 épületben 29 tanítói lakás, 34 tanterem volt, jelenleg pedig már 76 tanyai tanterem és 71 tanítói lakás van a város külterületén. Az új iskolák működésével az iskolázás igen nagyot haladt előre. Míg a régi (45) iskola mellett 7500—8000 között mozgott a beírt tanulók létszáma, addig az 1926/7. iskolai évben a külterületi beírt tanulók létszáma 11.929-re emelkedett, vagyis 4000-el szaporodott. Jelenleg még 6 új iskola

felépítésének a szükségessége mutatkozik, mely esetben a 13.413 tanköteles gyermek mind iskolához juthat.

Nem lesz érdektelen itt megemlíteni, hogy a kecskeméti tanyai iskolák építéséhez a kultuszminiszter 1926 előtt semmit sem adott, míg a most épült új iskolák 1,253.000 pengőjéből 584.000 pengőt vállalt a kultuszminiszter; a többit a város fizette. Kecskemét városának 526.000 pengőjébe kerül évente az összes (13.413) tanköteles beiskolázása, míg Szeged a maga 20.000, Debrecen a maga 17.000 tankötelessét 434.000, illetve 433.000 pengő költséggel iskoláztatja évenként. Ennek az a magyarázata, hogy Szeged és Debrecen határában a *tanyai oktatás* már évtizedek óta államosítva van s így Szeged csak 16.000 pengőt, Debrecen pedig 30.000 pengőt költ évi hozzájárulás formájában a tanyai oktatásra, míg Kecskemét 76 tanyai iskolájára 310.000 pengőt kénytelen költeni.

Kulturális célt szolgál az is, hogy a külterületi levante-oktatás céljaira a legtöbb tanyai iskola mellett rendelkezésre bocsájított a város megfelelő területet, a gazdasági szakoktatás céljaira pedig minden egyes iskolánál megvan a 4—600 négyszögölnyi terület. Külön kiemelhetjük a tanyai lakosság vallási szükségletének kielégítését, amely eddig a kecskeméti tanyákon meglehetősen elhanyagolt állapotban volt. Pár esztendő óta azonban a város áldozatkészsége folytán, — amely szerint 7 katolikus és 3 református templom, lelkészlak stb. építéséhez 1—2 kat. hold területet s ezenkívül egyenkint 30—30 kat. hold illetmény földet adott a város — igen nagy mértékben jutott előre a tanyai lakosság vallási ügye. Már igen szépen halad is itt a munka és a legnagyobb áldozatkészséget tanúsítja mindkét felekezeti tanyai lakosság. Épülnek a templomok, a lelkészlakok s nemsokára a város hatalmas nagy határában az ottani tanyai lakosság harangszó mellett, a maga templomában tudja vallási szükségletét kielégíteni. Meg kell említenünk, hogy azért ma sincsen elhanyagolva e téren a tanyavilág népe, mert a két felekezet lelkészei minden vasárnap felkeresik a nagyobb csoportokban élő tanyai lakosokat és iskolákban, sőt magánházakban is tartanak istentiszteleteket.

Ami a külterületi lakosság *közegészségügyi* ellátását illeti, itt van a legtöbb kívánni való. Jelenleg 2 orvos működik a külterületen, Lakyteleken és Bugacon, akik kint végzik a tanyákon a gyermekek oltását, az iskolákat évenként kétszer megvizsgálják és általában a külterületi lakosság közegészségügyének az őrei. Ezirányban a város közönsége újabb állások szervezését vette tervbe. Szülésznő jelenleg 13 van a külterületen városi alkalmazásban, 7 pedig magángyakorlatot folytat. Ez az intézmény is állandóan fejlődik. S meg kell említeni, hogy a módosabb gazdák asszonyai a városba jönnek be szülésre, ahol minden rendelkezésükre áll. Sajnos, a csecsemővédelem ezidőszerint csak a központban van megoldva. Ennek a kitelepítése, a védőnői intézménynak a tanyákra kivitele, a legközelebbi feladat. A külterületi lakások építésénél igénybe kell venni majd az orvos szakvéleményét is, hogy garanciát kapjunk a higiénikus építkezésre.

A közlekedési viszonyok fejlődésére meg kell említenünk a *bugaci vasút* építését, amely egy nagy határrésznek a közlekedési szükségletét van hivatva lebonyolítani; továbbá az autóbusz forgalmat, amely — remélhetőleg mielőbb a város kezelésében — teljesen meg fog felelhetni a tanyai lakosság minden irányú igényeinek és nagy mértékben fogja szolgálni a tanyai gazdálkodás, a közegészségügy és a kultúra fejlődését. Külterületi utak építése is állandóan folyik, így jelenleg a halasi út építése stb. Ezt a célt szolgálják a határt több részben átszelő helyiérdekű vasutak is, mint a Kecskemét—Lakytelek, Kecskemét—Fülöpszállás, Kecskemét—

Lajosmizse, Kecskemét—Kisnyír—Kétegyháza vonalak, továbbá a fővonal, amely észak-déli irányban szeli át a város külterületét.

A postai közlekedés is állandóan javul, nemcsak azért, hogy a vasútak mentén nyílnak postaügynökségek, hanem különösen azért, hogy levélgyűjtő szekrények állíttatnak fel egyes helyeken. A leveleket egyébként lovas és kocsis kézbesítők hordják széjjel, úgyszintén az idézéseket is. Fontos volna még az állandóan fejlődő rádió-hírszolgálat mellett a külterületi telefon-hálózat kiépítése, főleg közegészségügyi és közbiztonsági szempontból.

A legközelebbi jövő feladata lesz a tanyavilág megmentésének további kiépítése. Etre a munkára a város vezetőségében megvan a garancia. Új könnyítések eszközését — mint pl. adóbefizetés csekklaupon — szintén tervbevették. Mindezek a reformok nagyban elősegítik a tanyai lakosságnak a városhoz való kapcsolódását és mindennapi szükségletének gyors és olcsó kielégítését.

A tanyavilág problémája ma egyik legfontosabb ügye a magyarság újjászülésének. Megérdemli, hogy minden alkalommal szót szóljunk róla.*)

(Kecskemét.)

Gesztelyi Nagy László.

---

*) G e s z t e l y i N a g y L á s z l ó e cikk megírása óta előadást tartott a szegedi egyetemi Bethlen Gábor-Körben az Alföld egyes vidékeinek szaharai állapotairól. Az előadás megdöbbentő adataiból — hírlapi közlemények nyomán — a következőkre hívjuk föl a figyelmet:

„Rengeteg itt a megoldatlan probléma. Alfőlj: a közlekedés megjavítása. Olyan rosszak az utak az Alföldön, hogy például a halasi tanyákról, ha a paraszt öt mázsa búzát akar bevenni Halasra, négy ökör és két nap kell hozzá. Ugyanilyen szomorúak a közegészségügyi viszonyok. Halas 112.000 hold területén nincsen szülésző és a halasi anyakönyv kimutatása szerint 185 gyermek közül csak 80 látja meg szülésző segítségével a napvilágot. A csongrádi tanyákon tíz családból hatban a gyermekek vagy hülyék, vagy angolkórosak, vakok, bénák, nyomorékok. Nincs orvos és a kuruzsló tönkreteszi a gyermeket. Kiskunmajsán az anyáknak 22 kilométert kellett gyalogolni gyermekükkel a karjukon, hogy a himlőoltást megkapják. Az iskolás gyermekek a rossz utakon mérhetetlen sokat szenvednek. A tápéi réten 850 lakos közül 50 százalék az analfabéta, az iskola megközelíthetetlen és hat osztályt egyetlen tanteremben tanítanak. A legsiralmasabb afrikai gyarmati állapotok ezek. A gazdálkodás terén rengeteg a tenni való. A Duna-Tisza közén egymagában 200.000 hold a vadviz, 7—800.000 hold a szikesföld, amely némely helyen állandóan pusztít és megöli még a baromfit is. A növényzet vegetál, nem él meg rajta csak a kutyatej . . . . . Át kell formálni az intelligenciát, hogy törődjön a tanyával.“

ERDÉLY.

AZ ELSŐ DOKTOROK.

Az alábbi beszéd azon az ünnepségen hangzott el, amelyen a Ferencz József-egyetem tanácsa arany diplomát adott át Agyagási Károlynak és Jancsó Benedeknek.

Két öreg ember áll önök előtt mélyen megindulva, szívökben a hála és köszönet érzésével eltelten. Harmadik társunkat betegsége akadályozta meg, hogy jelen lehessen. Lélekben ő is itt van s azért azt hiszem, hogy tolmácsolója lehetek az ő érzelmeinek és az ő gondolatainak is.

Ez a három öreg ember tizenegy lustrummal ezelőtt lépte át a *kolozsvári egyetem* kapujának küszöbét ez egyetem időben legelső hallgatóinak sorában. Ötven esztendeje mult, hogy átvettük doktori oklevelünket és az egyetem akkori kásságnak szenteljük az emberiség, nemzetünk és hazánk javára. És most, ötven Rector Magnificusa előtt fogadalmat tettünk, hogy életünket a tudományos munkával később a Ferencz József-Tudományegyetem tekintetes Tanácsa olyan nagy kitüntetésben részesít, amelyet egyedül csak az egyetem adhat meg volt tanítványainak, mikor az egyetemek régi és dicséretes szokását követve, nekünk ez ötvenedik évforduló emlékezetére arany doktori oklevelet adományoz.

Ebben a kitüntetésben sokkal nagyobb része van az isteni gondviselésnek, amely megengedte nekünk, hogy egy félszázadon keresztül becsületesen és tisztességben dolgozhassunk, mint csekély érdemeinknek, ha ugyan voltak ilyenek. Azt is érezzük, hogy a nagytekintetű Egyetemi Tanácsot ez elhatározásában egy nagy nevelői gondolat is vezette. Meg akarta mutatni jelenlegi hallgatóságának, hogy ez az egyetem nem tartja tanítói és nevelői kötelességét kimerítettnek azzal, ha tanítványait, mielőtt kibocsátaná az életbe, ellátja a legnemesebb, a legértékesebb szellemi és erkölcsi útravalóval, — hanem az Alma Mater, az édes anya szemével végig kíséri őket életök későbbi folyamán is, — örvendve sikereiknek, osztva örömeikben és résztvéve fájdalmaikban, amelyek következményei az emberi élettel együtt járó csalódásoknak.

Ebben az ünnepélyes órában lehetetlen, hogy lelki szemeinkkel vissza ne tekintsünk az egyetem életének első quinquenniumára, arra az időszakra, amelyben mi tanítványai voltunk. Ebben a quinquenniumban a kolozsvári egyetem hallgatóságának maximális száma körülbelül 350—360-ra rugott. Akkora szám, amelyről a jelen idő közvéleménye egész határozottsággal hajlandó lenne megállapítani, hogy ilyen csekélyszámú hallgatóságért nem érdemes egy olyan költséges intézményt fenntartani, mint az egyetem.

E 350 ifjúból, — ha szabad magamat is oda számítani — kilenc egyetemi nyilvános rendes, öt címzetes nyilvános rendkívüli és több magántanár lett. Többen voltak, kiket tudományos és irodalmi munkásságuk elismerésül a Magyar Tudományos Akadémia és a nagy irodalmi társaságok tagjaikká választottak. Még többen voltak, akik a közigazgatás, az oktatásügy, az igazságszolgáltatás és az egészségügy szolgálatában jutottak vezető állásokba. Ha a fát gyümölcseről lehet megismerni, akkor bátran elmondhatjuk, hogy a kolozsvári egyetem életének ez első öt éves korszakában sem termett rossz gyümölcsöket. Sőt nemcsak a magyarságot részesítette első termésének gazdagságából, hanem az Erdélyben lakó

két nemzetiséget: a szászt és a román is. Román nemzetiségű tanulótársaink közül, akiknek száma akkor alig rugott 25—30-ra, Romániának egy főtörvényszéki elnöke lett, ketten pedig a román költői irodalom jeleseivé lettek, akiknek egyike, Cosbuc György a román költészet legnagyobbjainak sorában foglal helyet.

Ebben az első quinquenniumban az egyetemnek minden olyan külső anyagi eszköze hiányzott, amelyeket ma megszoktunk az egyetemi tanítás eredményességének és a tudományos munkálkodás feltételének tekinteni. Jóformán nem volt semmi egyebe, mint tanári kara.

Ezek a tanárok azonban mindent pótoltak. Kötelességüket, mint apostoli hivatást fogva fel, nemcsak tanító mestereink, hanem nevelő apáink is voltak. Mikó Imre, mikor az egyetemet 56 évvel ezelőtt az uralkodó képviseletében megnyitotta, beszédében e szavakat mondotta: „A tudomány szövétnek, amely maga körül életadó világosságot és meleget terjeszt. Jaj annak, aki ezt a szövétneket a vak kezébe adja, mert az ott csóva lesz, amellyel felgyújtja feje fölött saját házát!” — A mi tanáraink, mikor a tudomány szövétnekét kezünkbe adták, szemünket is felnyitották, megtanítottak saját szemünkkel látni, saját fejünkkel gondolkozni és ítélni.

Egyik áldott emlékü tanárom, kinek fia később ez egyetem tanára lett s akinek unokája is ott ül ez egyetem tekintetes karának tagjai között, előadásai közben többször idézte Lessing e mondását: „Ha a Mindenható egyik kezében tartaná a kész igazságot, a másikban az igazság után való törekvést, én az utóbbit választanám“. A mi tanáraink lelkünkbe oltották az igazság után való törekvésnek szomjúságát. Megtanítottak az igazság keresésének módszerére, rászoktattak az objektív tudományos gondolkozásra és a kritikára. De nem állottak itt meg: megtanítottak arra is, hogy ne legyünk elfogulva saját igazságunkban, hanem legyünk türelemmel és megértéssel mások igazsága iránt még akkor is, ha az ellenkezőnk azzal, amit mi igazságnak ismertünk meg. Ily módon egy nagy erkölcsi elvvel — a türelem és a megértés elvével termékenyítették meg, a mi szigorúan tudományos és objektív kritikai gondolkozásunkat.

Igy, alakult meg már ebben az első quinquenniumban az a szellemi és erkölcsi légkör, amely valóságos karakterisztikája lett a kolozsvári egyetemnek, amelyet a későbbi tanári nemzedék nemcsak átvett az elődöktől, hanem gyarapított és gazdagabbá is tett s amely idő folytán nemes és drága hagyománya lett ennek az egyetemnek. Ez a szellemi és erkölcsi légkör, ez a féltve őrzött és ápoltnak nemes hagyomány tette a kolozsvári egyetemet világító Pharos-szá a magyar birodalom keleti felében, amely áldást hozó fényét és melegét egyformán osztotta szét faji és vallási különbség nélkül Erdély népeinek összeségére.

Egy nagy világtörténeti zivatar ezt az egyetemet a Szamos partjáról a mai Csonka-Magyarország földjére sodorta. És önök uraim, akik ekkor ez egyetem tanárai voltak, kénytelenek voltak az egyetemnek minden anyagi kincsét és minden földi gazdagságát ott hagyni az ellenség kezében, de magokkal hozták szent hagyomány és drága örökség gyanánt annak lelkét, annak szellemét, amely hivatva volt, úgy mint kezdetben, mindent pótolni. Ez a drága hagyomány, ez a szellemi és erkölcsi légkör volt az a nagy energia, amely Phönix-madár gyanánt hamvaiból feltámasztotta Csonka-Magyarországon a kolozsvári egyetemet. Ez a titkos hatású erő költöztette át a Szamos-parti Athént ide a Tisza partjára.

Hét évvel ezelőtt, mikor az ország főkormányzója megnyitotta az egyetem

második megalapításának ünnepét, nekem jutott a szerencse, hogy a régi tanítványok nevében üdvözölhessem a kolozsvári egyetem hamvaiból Phönixként újrakeletlét szegedi Ferencz József-Tudományegyetemet. Akkor azt mondtam: Ha szabad lenne életem munkásságának jutalmául valamit kérni az Istentől, azt kérném, hogy engedje meg, hogy ez egyetem harmadik megalapításának ünnepét is megérhessem, de ott, ahol ezelőtt közel félszázaddal, jelen voltam az elsőnél.

Azóta hét esztendő telt el. Az a szellem, az a nemes hagyomány, amit önök a kolozsvári egyetem drága örökségül magokkal hoztak Szegedre, ez idő alatt mélyen begyökerezett nemcsak Szeged város polgárságának, hanem a magyar Alföld népének szívébe is. Ez az egyetem itt már nem idegen többé. E város polgárságának és az Alföld magyar népének karjai ölelik át, hogy innen soha többé el ne eresszék, bármi történjék.

A mult emlékeztetének hatása alatt az öreg tanítványok lelke megfiatalodott és szívökben felcsendül a régi diák nóta: *Gaudeamus igitur!* — És mikor mélyen megindulva, szívünkben a hála és a köszönet érzésével elteltén átvesszük a Rector Magnificus kezéből aranydoktori oklevelünket és kilépünk ez egyetem kapuján nem annyira az életnek, mint inkább annak az ismeretlen tartománynak útjára, amelyből még soha sem tért vissza utazó, az öreg emberek gyengülő hangján ugyan, de ifjú lelkesedéssel szívünkben, búcsúzóul azt kiáltjuk, hogy ez az Alma Mater, ez az Universitas Scientiarum nemcsak *ad multos annos, sed per omnia saecula saeculorum vivat, crescat, floreat!*

(Szeged.)

Jancsó Benedek.

BÉKE A KIRÁLY PORAI FÖLÖTT?

„Béke a király porai fölött” című közleményünkre (Széphalom 1928: 3–4. szám) kaptuk az alábbi aláírás nélküli cikket, amelyet csak azért közlünk, hogy esetleges félreértéseket eloszlassunk.

Megdöbbenve olvastam a Széphalom múlt számában azt a néhány sort, amellyel *Béke a király porai fölött* c. közleményüket bevezették. Megdöbentett az az idézőjel, amibe az erdélyi lélek került s a hatsoros bevezetésből burkolt volta mellett is kihangzó gyanúsítás, amelynek igaztalan voltát — ha ugyan odaát olvashatják — minden erdélyi magyar testvérem joggal érezheti a maga sérelmének.

Még egy éve sincs, hogy elhagytam Erdélyt, ahol születtem, ahol egész eddigi életemet éltem s ahol kilenc évig ettem a kisebbségi sors sokszor könnyekkel sózott keserű kenyerét. Úgy érzem hát, hogy van némi jogom reflektálni erre a támadásra, melyre erdélyi magyar testvéreim érthető okokból nem reagálhatnak.

Az erdélyi magyarság az összeomlás után új hazája keretei közé beilleszkedve sem feledkezett meg pillanatra sem arról, hogy mivel tartozik az egyetemnek a magyarságnak. Ha ezt a dolog természeténél fogva nem is hangoztatja, lelkéből tíz év mondhatatlan szenvedései sem irtották ki ragaszkodását a magyar állami-

sághoz, melytől önhibáján kívül és akarata ellenére szakították el. Elbocsátott, évek óta nyomorgó tisztviselők ezrei; megvert, megkínzott, üldözött magyarok sebei, megölt áldozatok bőven omló vére erre a beszédes tanúság. Az erdélyi magyarság a történelem viharának pusztító csapásai között mindig határozott erővel és méltóságteljesen állott. Mi nem változtattuk egyik napról a másikra politikai és társadalmi felfogásunkat, míg az anyaországban minden átmenet nélkül polgári gondolkozásúakból szocialisták, majd egyik napról a másikra kommunisták lettek az emberek. Mi néma fájdalommal, hideg elzárkózottsággal fogadtuk a bevonuló román csapatokat, pedig tudtuk, hogy örökös ittmaradásra rendezkednek be Erdélyben s 1919 augusztusában Budapest elfoglalásának hírére házaikba vonultunk, hogy ne lássa az uralkodó nemzet a fájdalom és megalázottság könnyeit szemünkben. Mi mérhetetlen politikai és gazdasági előnyöket adtunk fel évekig tartó passzív magatartásunkkal, míg a csak néhány hónapra megszállott anyaország meghunyászkodva túrta a románok szemérmetlen fosztogatásait.

Hogy egy uralkodó nekrológia *lojális* hangon íródik, azon értelmes ember fenn nem akadhat. A halál szele elsőpri az elköltözött testével együtt emberi gyarlóságait is s az emlékezés tisztultabb szférába emeli őt, azt ragyogtatva meg csupán, ami benne jó és nemes volt életében. *De mortuis nil, nisi bene.* Régi, banális igazság ez, szinte szégyenlem leírni. És ha ezt még a magunk fajta kis emberekkel szemben is ildomos dolog gyakorolni, ugyan ki próbálná meg az állam fejének koporsója felett lépni a föltétlen igazmondás mezejére? S ugyan hogy merné ezt megpróbálni Romániában, a Balkán legsötétebb államában a kisebbségi magyar sajtó, mely minden lojalitása mellett is a gyanakvó rosszindulat, titkos kémkedések s a drákói cenzura polipjának karjai között vergődik? Nem teszi bizony ezt. Nemcsak azért, mert az ellenkezője ildomtalanúság lenne, de azért sem, mert tudja a kötelességét saját életérdekén kívül a magyar kisebbségével szemben is. Az egyre pusztuló felekezeti iskolákon kívül a sajtó ma már az egyetlen szervezet, amely egységbe fűzi, irányítja a romániai magyarság életét s amely a magyar jövőbe vetett bizalom el-elalvó fáklyáját mindig új erővel lobbantja lángra a küzdelmes kisebbségi élet csillagtalan éjszakájában. Jól tudja a sajtó minden munkása, hogy ezt a mérhetetlenül fontos produktivitást meggondolatlan és hiábavaló kuruckodással bűn lenne veszélyeztetnie.

Az erdélyi lélek ismeretét nem nekrológokon és elkerülhetetlenül szükséges lojális nyilatkozatokon keresztül kell keresgélni. Azt a heroikus küzdelmet kell megfigyelni, amelyet intézményei védelmében üldözve, bántva, kenyértelenül is lankadatlanul vív magyarságáért, azokat az eredményeket, melyeket a világ legmostohább viszonyai között elért kulturájának konzerválásában, s irodalmának kivirágztatásában. Aki ezt meglátja és megérti, annak szemében a csodálat és testvérfájdalom könnyei csillannak meg, ha elcsatolt testvéreiről valahol szó esik.

F. K.

Válasz F. K. megjegyzéseire. A névtelen cikkíró félreértette intencióinkat. Mi nem akartunk még csak távolról sem gyanúsítani. Hiszen a *Széphalom* minden sora azt mutatja, hogy együttérzünk erdélyi testvéreink sorsával. „Erdély”-rovatunk pusztá léte is ezt bizonyítja. Azért közöltük kommentár nélkül az oláh király halála alkalmából megjelent magyar cikket, mert nem akartunk rámutatni

nyíltan: Ime, ilyen hangon kénytelen ma az erdélyi magyarság számot vetni a politikai realitásokkal! Most aztán kénytelenek vagyunk elmondani ezt... Hogy az erdélyi magyarság nem feledkezik meg magyarságáról, mi legalább is olyan jól tudjuk, mint a névtelen cikkíró. Nem akartunk mi fönnakadni azon, hogy az erdélyi magyar folyóirat lojális hangon ír az oláh király, elhunytáról. Cikkünket nem is az erdélyieknek szántuk, hiszen a *Széphalom* be sem juthat Erdélybe. Az itthoni, illuziókban érzelő magyaroknak akarjuk megmutatni, hogy ime, Erdélyben már nem légiures térben csinálják a politikát és nem naiv frázisokkal, sírva-vígadó, tétlen könnyekkel. Igen, ismerjük meg végre az erdélyi lelket. Ezt a célt szolgálta multkori közleményünk. A névtelen cikkíró fölszólalása is azt bizonyítja, hogy vannak keserű igazságok, amiket idehaza még nem látunk, de amiket egyszer mégis nevükön kell nevezni. Ez a név pedig nem más, mint a megszállott területek magyarságának szellemi leigázása, amely hasonlatos az abszolutizmus korának irodalmi állapotához, azzal a különbséggel, hogy akkor a mostaninál százszorta enyhébb cenzura nehezedett a bizakodó magyar lélekre. *Szerk.*

VISSZHANG.

„Vigyázó Ferenc gróf bebizonyította, hogy a magyar történelmi osztályból nem sorvadt ki a nemzettel szemben való tartozásnak és kötelességnek érzete”. (A *Magyarság* vezércikkéből, aug. 2.)

*

Az *Est* írja (aug. 5.): „A Magyar Tudományos Akadémia elszegényedett, mint a régi udvarház utolsó gazdája. Hol vannak azok az idők, amikor az Akadémia gazdag volt, hol vannak azok az idők, amikor a kávéházak füstfelhőiben nyilazapora keringett az akadémiaellenes tréfáknak?” . . . Az *Est* szerkesztőségében bizonyára jól emlékeznek még az akadémiaellenes tréfáknak erre a gazdag idejére, de arra már csak Kéky Lajos segítségével emlékezhetnének, hogy 1874-ben, szinpadj sikere után, Beöthy Zsolt, „Egy drámaíró” aláírású „támadó cikkében megírtotta az Akadémiát, hogy ítélete sokszor magán viseli a szeszélyes önkény jellegét s nem tanúsít elfogulatlan igazságot a kétségtelen tehetség iránt; utolsó menhelye annak az esztétikai iránynak, mely pedáns vaskalapossággal a szabadon teremtő génuszt mennél szőrszálhasogatóbban bilincsekbe akarja yerni”. (V. ö. Kéky Lajos: Beöthy Zsolt, Bp. 1925:29.) Bizony elmúltak ezek az idők és — igaz van ezzel kapcsolatban is Az *Est*-nek — „a Vigyázó név a Nobel, vagy a Rockefeller és Carnegie neve mellett kap helyet a kulturtörténelemben”.

*

A Vigyázó Ferenc gróf alapítványában van egy kényes pont: az a rendelkezés, mely a fejedelmi vagyon jövedelmének 32%-át a Podmaniczkyak nemes emlékét megörökítő monografikus irodalom támogatására szánja. Ez a tiszteletreméltó és kegyeletes óhaj kétségkívül inspirálólólag fog hatni történettudósainkra, sőt esetleg íróinkra is és lehet, hogy irodalmunk nyereségére szolgál. De az Akadémia örökre szóló intézmény és félő, hogy húsz-ötven-száz év múlva már-már kimerül az a téma, melyet a nagy alapító propagálni kíván. És akkor majd époly zavarban lesz az Akadémia, mint amilyenben most van a Teleki-, Károcsy- és más jutalmak odaítélésénél . . .

*

Gerevich Tibor írja Perugino halálának negyedik centennáriuma alkalmából: „A modern műtörténet nem mellőzheti a művészi alkotás lelki forrásainak fölkutatását, ami nélkül tökéletes formai megértés sem képzelhető . . . Perugino a quattrocentónak kétségkívül legszelidebb, leggyöngédebb lelkiségű művésze. Lélek és hangulatfestő. Galamblelkű alakja nyugodtan kontemplálnak vagy révedeznek. Arcukról a hit boldogsága sugárzik, mely megszépíti őket. Szépek nemcsak testileg, de lelkileg is. A morális szépség — bellezza morale — ábrázolásában Perugino vérbeli olasz művész. Az olasz művészetnek egyik alapsajátsága: a lelki és szellemi felsőbbrendűség kifejezési akarata és nemes ideáltípusokká alakítása jut ezzel művészetében érvényre”. (Orsz. M. Régészeti Társ. Évk. 1927:236.)

*

A müncheni egyetem egyik történelmi tanszékére a filozófiai kar három professzor valamelyikének meghívását ajánlotta a minisztériumnak. A kormány

nem fogadta el a fölterjesztést, állítólag azzal a megokolással, hogy a tanszéket délnémet érzelmű és katolikus tudóssal óhajtja betölteni. Ezzel a hireszteléssel szemben a bajor kormány hivatalos cáfolatot adott ki.

*

Az *Observatore Romano* (aug. 19.) — a magyar katholicizmus előrehaladásáról írva — elismeréssel állapítja meg, hogy a magyar nép ma is ugyanaz a nemes és heroikus nemzet, amely a Szentszékhez való tradicionális hűségében évszázadokon át az Egyház és a civilizáció védőbástyája volt a Keletről jövő sokféle barbársággal szemben. (E nyilatkozat bizonyára hű tükrö a Vatikán erdélyi politikájának.)

*

Móricz Pál nekrológja Kass Jánosról: „... Mikszáth, Pósa, Kemechey Jenő, Lipcsey Ádám, Sebők Zsiga, a színész Ujházy, a festő Vágó Pál, Gárdonyi Géza, a szobrász Fadrusz János, Ágai Adolf, Békefi Tóni, a költő Jakab Ödön, a tudós Hermann Ottó, Tömörkény Pista és még sokan mások az irodalom és művészet berkeiből tartoztak a szeretetben, szívéllyességben, őszinteségben kifogyhatatlan Kass Jani baráti köréhez . . .” (Magyarság, júl. 26.)

*

„... Középeurópában nincs ma komoly természetű és történelmi akadálya a pángermán gondolat diadalának . . . Ha volt valaha megérdemelt nemezis a történelemben, akkor bizonyára a Sünger-Vereinok tüntetésének menydörgése és villámlása Franciaország számára eleve hirdeti a természetes erőnek megállíthatatlan tragikumát. Mi magyarok meghatott bámulattal, de nem minden szorongó érzés nélkül szemléljük ennek az új történetalkotó erőnek rettentő kibontakozását. Milyen jövő és milyen végzet vár reánk annak a fantomnak az árnyékában, amely a dal szárnyain ereszkedik a Lajtán és a Rábnál túl, s amely a mi számunkra talán szabadságot hoz mostani rabságunkból, de talán csak azért, hogy egy német hűbériség rettentő vasbilincseit rakja reánk”. (A Magyarság vezércikkéből, júl. 24.)

*

Egy Csáky Richard nevű erdélyi szász író nyilatkozata az erdélyi németiség föladatairól: „Ma már nem arról van szó, hogy Középeurópa véghatárait védelmezzük, hanem arról, hogy Keleteurópában önálló német kulturális centrumot központossítsunk”. (Pädagogisches Zentralblatt, 1928:354.)

*

A *Süddeutsche Monatshefte* azzal vádolta meg Thomas Mann-t, hogy munkáinak gyűjteményes kiadásába a „Betrachtungen eines Unpolitischen” című munkáját erős kihagyásokkal közölte, úgyhogy a „politikamentes” munka ilyenformán „politikussá” vált. A kérdés körül — Thomas Mann nyilatkozatai után — a berlini és müncheni sajtóban heves vita keletkezett, amelynek során a nagy „európai” író nem kisebb váddal illeték legutóbb, mint hogy nem igaz „német”, sőt, hogy egyenesen „német-ellenes”. (Ügylátszik in politicis a német kritikában is kettészakadt az irodalom.)

*

Schmidt Henrik jegyezte föl Tisza Istvánról, hogy Goethét nem szenvedhette a műveiben olykor fölc sillanó erotikus fölfogás miatt. (Hid, 1928:230.)

*

Berzeviczy Albertnek aggodalmaival szemben — hogy Ady követése ellátolítja fölünk az erdélyi magyarság lelkét — a transylvanismus legalaposabb ismerője, Jancsó Benedek fejti ki optimista ellenvéleményét a Magyar Szemle augusztusi számában: „Ady Endre volt a nemzet bűneinek lángoló szavú énekese és meg nem hallgatott prófétája a bekövetkezett isteni büntetésnek, az összeomlásnak és a rabszolgasorsra jutásnak. A nemzet vezetői nem hallgattak Adyra, a közelgő veszedelem e vatesére, hanem elnyomták az ő igazságát. Ady igazsága véres valósággá lett Erdélyben s azért e föld magyarságának nem lehet más szellemi vezére, mint Ady. Így lett Erdélyben Ady az új magyarság lelki vezetője”.

*

A csonkamagyarországi és az erdélyi magyar ifjúság lelke között Jancsó Benedek maga is kénytelen konstatálni a különbségeket. De ez a tény nem Ady Endre bűne: „Azt mondhatnók, hogy, az idegen uralom alatt élő magyar ifjúság szellemi iránya és életfölfogása demokratikusabb és progresszívebb. Ezt azonban sem a magyar nemzethez való hűség, sem az erkölcs szempontjából nem lehet kifogásolni és azért Ady költészetét fölmenthetjük az alól a vád alól, hogy megrontja a magyar ifjúság erkölcsét és meggyöngíti ebben az ifjúságban a magyar nemzeti érzés intenzitását”.

*

Weber Arthúr hirtelen elhunyt alkalmából írja a Magyarság: Weber Arthúr életét a magyar-német viszony ápolásának szentelte és valamennyi írását e cél szolgálatába állította. „Egyedül és félreismerve” című könyvében megkísérelte, hogy szűkebb hazáját, a Szepességet közelebb vigye Európa szelleméhez.

*

„Mikor Tóth Imre a Nemzeti Színház igazgatói székébe került, mindenki a tradíciók emberét, a konzervativizmus letéteményesét látta benne. Kiderült azonban, hogy Tóth Imre, akinek neve évtizedeken át összeforrott a Nemzeti Színház tradícióival, tudott modern is lenni. Rendkívül érdekelte minden új színpadirodalmi, korszerű rendezői és színjátszási törekvés, értékelte az új utakat és a fiatal, feltörekvő tehetségeket”. (Az Est, aug. 24.)

ROSTA.

IRODALMI DZSUNGEL.

Akinek csak némi fogalma van arról, hogy mi a költői termelés, hogy mennyire nem lehet összemérni mással, — aktaintézéssel, csizmakészítéssel, fizikai vagy egyéb-gépies szellemi teljesítménnyel — annak fogalma lehet napjaink poétáinak elképesztő nyomoráról. Verset gyártani nem lehet. Sem napi penzumra osztani az elvégzendő munkát. És még ha volna is piac, ami fölveszi az új produktumokat (aminthogy nincsen), akkor is — csupán havi 300 pengős létminimumot véve alapul — a költőnek meg kellene írnia havonta hatvan költeményt! Egy év alatt ez hétszáz versnek gyártása lenne . . .

Ez abszurdum volna, tehát a mai költő, különösen a fiatal és még nem érvényesült poéta, Isten madárkájaként tengeti életét megfogyatkozott Kismagyarországon. És még súlyosbítja a helyzetet, hogy a fiatal poéták nem tudnak, vagy nem akarnak mást írni, csak verset. Alig néhányuk helyezkedett el a zsurnalisztikában vagy a jövedelmezőbb próza birodalmában.

Sokan vannak ezek a fiatalok. Nem indiszkrécio, ha egypár nevet említek: Erdélyi József, Fodor József, Boros Ferenc, József Attila, Illyés Gyula, Aszlányi Károly, Simon Andor, Berczeli Anzelm Károly, és még számosan . . . apostoli szegénységben, fiatal szívük és eredendő optimizmusuk makacs kitartásával várják az idők jobbrafordulását. Verskötet számára kiadó nincsen, kénytelenek tehát a maguk összekuporgatott gárasain, előfizetések megalázó gyűjtésével megjelentetni füzetekbe foglalt termésüket, mikre alig figyel föl a sajtó és a kritika . . . Ha kapnak is néhány sor megemlékezést, legtöbbször fölületes és elnagyolt recenziókat, azok még jobban hozzájárulnak a közönség figyelmének eléréséhez.

*

Ebben a fojtogató atmoszférában a csonkaország lírai fejlődése csöppet sincs hátrább Erdély és az elcsatolt részek hasonló fejlődésénél. Éppen csak a tömegékből visszasugárzó nagy együttérzés és szeretet hiányzik, ami a határon túli poéta-társakat a hír, értékelés, megbecsülés szárnyaival segíti előre.

Külön fejezeteket lehetne írni arról is, hogy néha az értékelés túlrepíti az erdélyi poétákat itthon is a hazaiak fölé, elfogva előlük az érdeklődés gyér sugárzását is. Vannak nagy és komoly fővárosi lapok és folyóiratok, amelyeknek irodalmi szerkesztői kategórikusan kijelentik, hogy nem ismernek és nem ismernek el más költészetet, mint azt, amelyik a megszállott területeken él . . .

Igy történhetik meg aztán, hogy Erdélyi József elrejtőzködve él Pápán, Juhász Gyula a vidéki újságírás taposómalmában kénytelen pusztítani magát, Oláh Gábor a tanári hivatal börtönébe zárva fulladozik, Boros Ferenc havi nyolcvanpengős szárazkenyérhez menekült Debrecenbe . . . hogy a többiekről ne is beszéljünk. Akik Pesten maradtak, hogy tollukkal keressék meg a mindennapi kenyeret, még kétségbeejtőbb nyomorúságban tengődnek. Jobb nem beszélni erről, mert igen keserű vádak tolakodnának elő. Meg kell nyugodni abban, hogy évek óta tart már a dermesztő magyar tél.

*

Nem kell tiszta irodalom! — Ezzel fogadják az írókat a szerkesztőségekben. — Csak szórakoztató és ötletes, vidám és finom erotikájú pletykák, apróságok kellenek. Lehetőleg rövid, 100—120 soros miniatűrök, novellisztikus adomák, kuriózumok, pillanatfölvételek bakfislányok vagy férj-feleség-házibarád beszélgetéseiből. Csak ezeknek szoríthatnak helyet, a többi parlamenti botrányoknak, a családirtó öngyilkos tőzsdésnek, meg a Színház, Mozi, Sport, Rádió, Divat megfizetett hasábjainak kell. A tájékozatlan olvasók még ma is gyanútlanul publicisztikai és kritikai közleménynek néznek ravaszul elbújtatott hirdetéseket, amelyek éppen azért öltik magukra a jóhiszeműség köntösét, mert fejedelmi díjat fizetett érték megrendelőjük. Sok újság le is mondott az irodalmi dolgozatokról, és kielégíteni véli publikumát hátforgató és idegengerlő riportokkal.

Hol lát napvilágot mégis az a bizonyos tiszta irodalom?

*

Talán a regényekben?

Soha annyi középszerű silány, reklámmal fölűjt, agyonhirdetett, ügynökök légiója által körülhordozott, részletfizetési becsapásra alapított, importált munka nem hemzsegett a könyvpiacra, mint ma. Könyvkiadásra legalkalmasabb üzletileg az idegen könyv: nem kell vagy alig kell érte szerzői díjat fizetni, a fordítók pedig éhbérért elkészítik. Wells-nek, Prévôt-nak, Galsworthy-nak, Farrère-nek, Benoît-nak hízeleg, ha az Afganisztán szomszédságába képzelt *Hongrie* is olvassa műveik fordítását és fölülnek a magyar kiadók által túlzottan fölbecsült olvasó-számnak. Így kapta meg legutóbb H. G. Wells műveinek sorozatát egy magyar kiadócégtől ingyen. Egy másiknak pedig Selma Lagerlöf visszaküldte a pármillió koronás honoráriumot... Elképzelhető, milyen színekkel ecsetelték ezek a kiadók a magyar kultúrát, hogy az idegen írók ne kérjenek szerzői díjazást!

Az egyik legnagyobb párisi kiadócégtől tulajdonosa egy ízben, mikor magyar ismerőse a fejlett és európai színvonalú magyar irodalomról beszélt előtte, meglepetve kiáltott föl:

— Hát maguknak van külön, territoriális irodalmuk?

— Miből következteti, hogy nincsen, hiszen minden nemzetnek van saját irodalma és... — próbálta meggyőzni a francia kiadót a magyar látogató.

— Komolyan erre kell következtetnem a magyarokat illetőleg, — hangzott a válasz — mert minden kiadványomat lefordítatják és forgalomba hozzák a maguk kiadócégei...

Mindebből szükségszerűen következik, hogy a magyar regényírónak nemcsak a hazai író támaszt versenyt, hanem sorompóba kell szállnia a világ legjobbjaival és legnépszerűbbjeivel. A magyar író versenytársa Wells, Ibanez, stb., stb., de még a halottak is, Tolsztoj, Dickens, Dumas...

*

Hogy mennyit érnek ezek az idegenből fordított, 28 filléres, előfizetőket csalogató regények, nincs eldöntve még. Mindenesetre tömegeket vonnak el a komoly könyvektől és kiadványoktól és hozzájárulnak íróink egzisztenciális válságának növeléséhez.

Regényíróink kereseti viszonyai amúgysem rózsásak. A kiadók általában 2000 példányt vesznek alapul és az írónak az eladási ár tíz százalékát juttatják ho-

noráriumképen. Ebből sajnos nem következik, hogy az író — kivételes siker esetén — a 2000 példányon fölül eladottak után is megkapná a tiszteletdíját. A napilapokban közölt folytatásos regények ára 400, legföljebb 500 pengő, viszont vannak cégek, amelyek végsőkig megszorult íróktól 120—150 pengőért is vettek már regényt, regény alatt legalább tíz íves munkát értve, aminek megalkotásához, csak a pusztá leírás fáradságát számítva is, hosszú hetek, sőt hónapok szükségesek.

Legnagyobb könyvsikere Csonkamagyarországon legutóbb tudtommal Erdős Renének volt, 10.000 példányszámmal, de nálunk háromezres szám is már jelentős sikernek számít. Nyugaton nem is siker az a kiadás, amelyik nem éri el a 40.000—50.000 példányt, de igen sok könyv eljut a 200.000-es példányszámig. Így azután könnyen érthető, hogy a nemrég elhunyt spanyol Blasco Ibáñez, miután 30 nap alatt megírta a *Vérző aréna* című világsikerű művét, a szerzői jutalékokból még abban az évben pazarul berendezett, fejedelmekhez méltó kastélyt építtetett magának a Côte d'azur-on, számkivetettségének némi enyhülésére . . .

(Budapest.)

Terescsényi György.

HORVÁTH JÁNOS.

A magyar egyháztörténetírás legnagyobb fogyatkozása, hogy rendszerint megelégszik az intézmények külső történetének felderítésével. A középkori magyar egyháztörténet, ha az eddigi kétségkívül nagyszámú publikációt gondosan átvizsgáljuk, nem mutatott más problémát, mint a magyar egyházi intézmények külső-formális történetét. Középkori kódexeink szinte kizárólag a vallásos irodalom köréből valók, de publikációjuk csak nyelvészeti vagy filológiai szempontból történt. A középkori magyar teológia, a magyar liturgia sajátos szokásai, mindmáig felderítetlenek. A mohácsi vész utáni kort illetően történetírásunk bőségesen foglalkozott ugyan egyháztörténeti kérdésekkel, a vallási megoszlás egész nemzetre kiható fontossága mellett ez másként nem is lehetséges. De itt is megelégedett e kérdések, külső, formális tárgyalásával. A hitviták szellemtörténeti szempontból rendkívül becses irodalma — néhány bátoratlan és gyenge kísérleten kívül — nem talált méltó feldolgozásra. Még Pázmány életírója is jórészt megelégszik hősének mint történeti alaknak méltatásával, s vajmi kevés figyelmet fordít Pázmány helyének a magyar szellem történetében való megjelölésével. Munkáinak nagyszabású és gondos szövegkiadása visszhang nélkül maradt irodalmunkban. A legújabbkori egyháztörténet művelői vagy megelégedtek a katolikus-protestáns ellentét külső mozzanatainak krónikás elbeszélésével, vagy biografiát írva, hősiükről rendszerint panegyrist mondtak, religiójuk vagy politikai hitük szerint. A XVIII. század gazdag jezsuita teológiai irodalma, a jozefinizmus szenvedélyes hangú antiaufklárista röpiratai ép úgy olvasatlanul hevernek könyvtárainkban, mint ahogy féltve őrzött por borítja a püspöki levéltárak gazdag epistoláriumaft, amelyek soha nem látott kincseit őrzik a XVIII—XIX. század magyar szellemtörténetének. Batthyányi József primásnak és Esterházy Károlynak — a barok Eger megteremtőjének — helye a magyar szellem történetében ép úgy megjelöletlen maradt, mint Rudnay Sándoré és Kopácsy Józsefé a reform-korszak történetében. Az 1822-iki magyar nemzeti zsinat, amely a jozefinizmus romjait akarta eltakarítani, több jószándékkal, mint hozzáértéssel

és igaz egyházas érzülettel, épp úgy nélkülözi történetíróját, mint a vatikáni zsinat magyar ellenzékének története, pedig ez egyike volt azoknak a momentumoknak, amikor a magyar főpapság döntő szerepet játszott az egyetemes egyház történetében.

Egyháztörténet-írásunk ilyen kiálló hiányai mellett — amelyet, klasszikus tömörséggel foglalt össze Szekfi Gyula (*A katolikus történetírás Magyarországon*, Magyar Katolikus Almanach, 1927:703), rámutatva mindjárt a legsürgősebben megoldandó problémákra is — nem csuda, ha egyháztörténetünk fontosabb problémái olykor előbb találtak külföldön feldolgozóra, mint történetíróink között. A magyar katolikus klérusnak nagyjelentőségű állásfoglalását, amely az 1682-iki nagyszombati püspöki gyűlésen történt a gallikán tételekkel szemben, egy francia tudós publikálta¹⁾ s arról a magyar tudomány egy igen keveset mondó ismertetésben vett tudomást, anélkül, hogy ez a kérdés komolyabb visszhangra talált volna. Pedig a magyar főpapság állásfoglalása a Bossuet által fogalmazott nyilatkozatok ellen tagadhatatlan fontosságú a magyar egyház történetében, mert teljes határozottsággal mondja ki, hogy „Elítéljük, száműzzük a főntemléített négy proposíciót, megvédjük és eltiltjuk e királyság minden hívőjét azoknak olvasásától, megtartásától, még inkább tanításától mindaddig, amíg az Apostoli Szentszék, melyhez egyedül tartozik isteni és változhatatlan kiváltságképen a hitvitákról dönteni, meg nem hozza e kérdésben csálhatatlan ítéletét, amelynek következőleg alázattal alá rendeljük jelen iratainkat, nyilatkozatainkat és határozatainkat“. Nem akarunk most ez állásfoglalás jelentőségével és további következményeivel foglalkozni, de az a meggyőződésünk, hogy a janzenizmusnak Magyarországon való elterjedését nyilvánvalóan Széchenyi Györgynek és püspök-társainak ez az erőteljes állásfoglalása akadályozta meg.

Épen a magyarországi janzenista mozgalmak történetéről jelent meg néhány év előtt nagyobb munka (Zolnai Béla: *Magyar janzenisták*, Minerva, 1924—26), amely kétségtelen hiányai és egynémely téves adata ellenére is irányt mutató egyháztörténeti problémáknak szellemtörténeti módszerrel való feldolgozására, ahol a történetíró és filológus ismeretei teológiai megértéssel párosulnak. Munkájának a magyar janzenista szellemű írókról szóló fejezetében Le Tourneux és Nicole magyar fordításairól írva megemlékezik Nicole *Traité de la Prière* című munkájának magyar fordításáról is, amelyet Horváth János (1769—1835) veszprémi kanonok, a későbbi székesfehérvári püspök, tett közzé 1815-ben és azt püspökének ajánlotta. Zolnai Béla problémájának keretein belül, természetesen nem is foglalkozhatott részletesen Horváth János egyházirodalmi működésével. Innen az a néhány tévedés, amely munkájába bele csúszott. Szinnyei írói lexikonjára támaszkodva, megteszi Horváth Jánosunkat Ossian fordítójának, holott ez egy másik Horváth János, valószínűleg Takácsi Horváth János evangélikus lelkész volt. Téves Zolnainak az a föltevése is, mintha a püspök Horváth János Nicole munkáját német szöveg nyomán fordította volna. Tudomásunk van róla, hogy kitűnően tudott franciául, annyira, hogy amikor a francia hadak 1809-ben bevonultak Veszprém megyébe, a vármegye küldöttségét éppen Horváth vezette, Eugène-

¹⁾ Abbé V. Davin: *Quarante-cinq assemblées de la Sorbonne pour la censure du Primat et des prélats de la Hongrie, qui ont condamné la „Déclaration du clergé de France“ de 1682, révélées par le manuscrit 7161 de la Bibliothèque vaticane*. Paris, Arthur Savaète; v. ö. Bagary Simon: *A gallikanizmus és a magyar klérus állásfoglalása*. Katolikus Szemle, 1908: 986.

Beauharnais elé. Ilyen francia nyelvismeret birtokában igazán nem volt szüksége arra, hogy német közvetítés után fordítson, de könyvtárának jegyzékéből, amelyet a székesfehérvári püspöki levéltár őriz, tudjuk, hogy megvolt birtokában Nicole munkája. Zolnai nem vesz tudomást arról sem, hogy Horváth volt a szerkesztője és kiadója az első magyar katolikus teológiai folyóiratnak is, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások*-nak, amely 1820—24 között összesen 20 kötetben jelent meg. Horváth folyóiratának megindulása abba az időbe esik, amikor — különösen német romantikus behatások nyomán — nálunk is megindult egy inkább csak irodalmi formát öltő mozgalom a katolikus és protestáns egyházak egyesítésére. Guzmics Izidor és Pázmándi Horváth Endre mellett Horváth János volt katolikus részről ennek a mozgalomnak a legjelentékenyebb képviselője. Folyóiratát is készséggel állította a mozgalom szolgálatába, s hasábjain örömet nyitott tért protestáns teológusok nem-polemikus jellegű értekezéseinek is. Horváth maga is gondos figyelemmel kísérte a külföldi teológiai irodalmat, különösen a német katolikus és protestáns munkákat. Innen merített és kritikailag leszűrt tudásának eredménye *A külföldi egyházatudományos Folyó Irásoknak lelke és világa* című cikksorozata,²⁾ amely egyben annak is bizonyítéka, hogy Horváthnál Nicole munkájának fordítása nem volt tiszta véletlenség, hanem teológiai felfogásának logikus következménye. Nem mondhatni, hogy Horváth folyóiratát egységes teológiai felfogás hatotta volna át, mert Ángyán János veszprémi református lelkész és Kocsi Sebestyén István pápai református teológiai tanár békülékeny hangú cikkei mellett, gyakran ad helyet Verseghy Ferenc harcias, támadó hangú protestáns-ellenes cikkeinek is (v. ö. Madarász Flóris: Időszaki sajtónk történetéhez, Békefi Emlékkönyv, 1912:405). Horváth élete végéig nem szűnt meg a magyar katolikus teológiai irodalom előmozdításán fáradozni, s mint püspök is, készséggel támogatja a pesti hittudományi kar által kiadott *Egyházi Folyóírást* (1832—34) és Guzmics Izidor folyóiratát, a *Vallási és Egyházi Tár-t* (1832—39), amely a vallások közti békének volt, ismét kissé megkésett, romantikus szellemű hirdetője.

Horváth János érdekes, sokoldalú egyénisége felkeltötte irodalomtörténetírásunk kitűnő veteránjának Badics Ferencnek érdeklődését is, aki egy írójához méltó biográfiát szentelt Horváth emlékének (*Horváth János püspök 1769—1835*, Veszprém, 1927, 8° VII. + 121 l.). Badics Ferenc, aki Beöthy irodalomtörténetének a kor tudományos színvonalán álló átdolgozásával nemzedékeket nevelt fel a magyar irodalomtudománynak, most is az aktuális tudományos problémának éles szemű felismeréséről tett tanúságot. Munkáját gazdag levéltári anyaggal tette teljessé, a zirci cisztercita rendi és a székesfehérvári püspöki levéltár gazdag anyaga, bőséges aratást adtak Horváth tudós biográfiájának. Munkájának hibái egy okrá vezethetők vissza. Badicsot túlságosan lefoglalja hőse életének külső lefolyása. Amikor Horváth teológiai felfogásának eredetére és belső tényezőire kellene rámutatnia, megelégszik bibliografikus magyarázatokkal. Nem vesz tudomást Zolnai fentidézett munkájáról, nem látja Nicole munkájának janzenista szellemét. Ilyenformán azt orthodox szellemű katolikus munkának tulajdonítani. Pedig szerzőjük,

²⁾ Az egyes cikkek címei: I. A theologiai felekezetek a XIX. század elején. II. Az erkölcsi törvények ősmertető és kötelező principiuma. III. Mennyiben lehetséges a cselekedetek következtéseire ügyelni az erkölcsiösség tisztaságának sérelme nélkül? IV. Az erkölcsi törvények ősmertető és kötelező principumai. V. A keresztény tökéletességnek mivolta s az arravaló törekedést tárgyazó köteleességnek kiterjedése. VI. A köteleességhaladó jóságos cselekedeteknek tulajdonképen való erkölcsi bücsérül s érdemeiről.

Pierre Nicole, a janzenista irodalom nagy alakja Arnauld és Quesneux mellett. Badicsot Horváth életében sokkal jobban érdekli politikai szereplése és a Magyar Tudós Társaság megalapítása körül való járadozása, mint felderítése a szellemi kapcsolatoknak, amelyek Horváth gondolatvilágát a külföld divatos teológiai áramlataihoz fűzik. Nyilván ezért mellőzi azokat a lehetőségeket is, amelyeket Horváth tízezer kötetes könyvtárának meglévő katalógusa nyújt, amely valóságos szellemi arcképe ezeknek a könyvek buzgó olvasójának. Ebben a könyvtárban Bonfini, Istvánffy, Pray, Katona és a magyar történetírás más klasszikusai mellett, Nicole munkáján kívül jól megérték Kant és Herder, Voltaire és Rousseau, Bossuet, Bourdaloue és Massillon munkái is. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy egy XIX. század-eleji magyar püspök könyvtárában a jezsuita irodalom mellett a német és francia fővilágosodás ennyire képviselve volt. Nem hiányoztak a janzenista szellemű Fessler mellett a Horváth által oly jól ismert és nagyrabecsült Csapodi Lajosnak (1729—1801) és egykori tanárának Szvorényi Mihálynak (1750—1814) teológiai munkái sem. Szvorényiről már Zolnai kimutatta, hogy a jozefinus idők janzenista vitájában nem ártott néhány jó szót ejteni a janzenista tendenciák és rigorizmus egyik legbuzgóbb híve Johannes Opstraet (1651—1720) mellett. Csapodi ellenben, akit Horváth a róla mondott emlékbeszédében igen jellemzően valósággal új szent Ágostonnak mond, munkáinak tanúsága szerint maga is egyike volt a Jansenius körüli irodalom magyar képviselőinek; a XVIII. század hatvanas éveiben Grácban erkölcsant tanított, 1769-ben pedig Nagyszombatban az isteni kegyelemről nagyobb terjedelmű munkát is publikált.³⁾ Csapodinak egyéb teológiai munkái⁴⁾ szintén a janzenizmus problémájának körében mozognak, anélkül, hogy ezekről mint jezsuita teológiánk sajátos termékeiről tudomást vettek volna. Munkásságáról Zolnai sem vett tudomást. Badics a Horváth teológiai főfogása körül felmerülő problémákat mindig hallgatással mellőzi és teológiai iskolájának részletezése helyett megelégszik a pozsonyi generális szemináriumnak, — ahol Horváth János 1788—92 között tanult. — történeti ismertetésével.⁵⁾ Pedig nem mellékes Horváth szellemi fejlődése szempontjából, amit Badics egyik jegyzetben csak úgy mellékesen említ, hogy Horváth a pozsonyi papnevelő házban magánszorgalomból sajátította el a francia nyelv ismeretét. Valóban ez a pozsonyi papnevelő intézet a francia forradalom legviharosabb esztendeje, amikor Horváth ott tanult, minden más volt inkább, mint a komoly papiéletre előkészítő római szellemű papi studium. A jozefinizmus egyetemesen uralkodó iránya mellett bőségesen megérték ott más divatos teológiai szektáris nézetek is, azonkívül hogy a francia forradalom eseményei lánggra lobbantották a növendékek szívét, József császár aufklárista zsarnokságával szemben. A janzenista tanok, melyek ott is vígan virágoztak, minden közvetítés nélkül aligha kerültek Magyarországra. II. József már 1780-ban Páviában generális.

³⁾ *De gratia Christi* Libri IV. Praemissae: Dissertationes historicae de Pelagio, Semipelagianis, Luthero, Calvino, Mich. Bajo, Jansenio, Pasch. Quesnello et Congregationibus de auxiliis gratiae. Tyrnaviae, 1769.

⁴⁾ *De Religione, revelata, ejus regulis et virtutibus praecipuis partes II cum dissertatione de Autoritate historiae Veteris et Novi Testamenti.* Tyrnaviae 1771.; *De Deo et divinis ejus attributis libri III cum dissertatione, praevia de communi naturae sensu,* Tyrnaviae 1772.; *De augustissimis Trinitatis et incarnatione mysteriis libri II,* Tyrnaviae 1772.

⁵⁾ V. ö. Halmos Ignác, A pozsonyi generális seminárium, Magyar Sion, 1892.

szemináriumot állított föl és kötelezte a püspököket, hogy ezentúl a római német-magyar kollégium helyett ide küldjenek növendékeket. Ennek a kollégiumnak igazgatójává II. József a janzenista Tamburini-t nevezte ki, tanári kara pedig, amint azt Jemolo-nak most megjelent kitünő munkája bizonyítja (*Il Gianseismo in Italia prima della rivoluzione*, Bari, 1928), az olasz janzenisták páviai csoportjából került ki. A kollégium szabályzata, amely Tamburini munkája, lelki olvasmányul az újabb aszkétikus írók közül Bossuet és a janzenista Nicole és Duguet munkáit írja elő. De az ajánlott teológiai olvasmányok között nem hiányoznak Arnauld és Jansenius „kitünő” munkái sem. Bár a magyar püspökök tiltakoztak II. József azon rendelkezése ellen, hogy a páviai kollégiumba növendékeket küldjenek, a magyar papnevelés mégsem maradt mentes a páviai szeminárium szellemi befolyásától. Amikor II. József 1784-ben felállította a magyar generális szemináriumokat, ezek szervezeténél mintául a páviai szemináriumot vette. Tankönyvül erkölcsstanból a janzenista Schanz-ot írta elő, de épülésül szolgáltak Nicole, Duguet és Fleury munkái is. Az a körülmény pedig, hogy a protestáns Binghám és Cavenek munkáit is tankönyvül használták, aligha maradt hatástalanul a fiatal Horváth János lelki fejlődésére, aminthogy három évtizeddel később katolikus teológiai folyóiratában, maga is aggodalom nélkül közli protestáns teológusok értekezéseit. De a janzenista tanok élénk vitatkozás tárgyai voltak a növendékek körében is, amint azt egy — Mihályi Ákos könyvében⁶⁾ közölt — tézis bizonyítja: *Sacramenta operari ex opere operato praequisita debita dispositione se prorsus concipere non posse. Requisita ad essentiam Sacramenti ad omnia bona opera extendit adstruxitque totidem Sacramenta, quot essent bona opera. Matrimonium an sit Sacramentum? quaestionem ridivulum dixit, Gratiae divinae efficaciam cum libero arbitrio, ridendo se concipere non posse, fassus est.* Ebből a teológiai légkörből — amelynek olasz vonatkozásaira már Ettore Ro'ta⁷⁾, Vittani⁸⁾ és legújabban Baldo Peroni⁹⁾ rámutattak — táplálkozott Horváth János teológiai tudománya és ítélete kétségtől a későbbi időkben is.

A történetírásnak tehát még korrekcióra lesz szüksége Horváth egyéniségét illetőleg és a magyar janzenizmus története sem tekinthető Zolnai eddigi kutatásaival lezártnak. Badics kegyes, loyalis, irodalom pártoló főpapja mellett, meg kell ott rajzolni Horváth Jánosnak, a francia és olasz janzenista iskola tetelein építő teológusnak szellemi arcképét is. A magyar katolicizmus igazi jelentőségét a magyar szellemi élet történetében nem állapíthatni meg mindaddig, amíg egyház-történetírásunk a magyar teológiai irodalom szellemtörténeti értékelését el nem végzi. Horváth János mindenesetre egyik érdekes fejezete lesz ennek a szellem-történeti komplexumnak.

(Róma.)

Tóth László.

⁶⁾ *A papnevelés története és elmélete*, I. Bp. 1896: 275.

⁷⁾ *Per la riforma degli studi ecclesiastici nell' università Pavese*, Bolletino della Soc. Pavese di Storia Patria, 1907: 402.

⁸⁾ *Spigolature dall'archivio di Stato sul seminario generale per la Lombardia*, Milano 1911.

⁹⁾ *La politica scolastica dei principi riformatori in Italia*, Nuova Rivista Storica 1928: 265

KACAGVA TÖRT KI A FAUN A PAGONYBÓL.

Marconnay verseskönyvétől, főként a túlságosan önérzetes és büszke előszó után többet vártunk. Kétségtől érdeke, hogy megérezte az egyes versek közötti titokzatos kapcsolatot s hogy ennek megfelelően a költemények elrendezésével is valami kompozíciószerűséget kölcsönzött kötetének; ez az összefüggés nála azonban semmiesetre sem olyan nagy, és átfogó, hogy ezért segítségül kellett volna hívnia a modern magyar líra erősségeit. Marconnayban kevés a lendület s annak ellenére, hogy fauni mivoltát nem győzi elégszer hangsúlyozni, a természet igazi, dionysosi ünneplésére csak a legritkább esetekben képes. A tájak benne naturalista festményekként élnek s különösen a *Magyar föld és táj* alcím alatt sorakozó versekben megelégszik a természeti szépségek egyszerű enumerálásával. Néha szinte a parnassienek szenvtelenségével ecseteli a külvilágot s ilyenkor csak stiluskészsége menti meg a verset a fárasztó unalmasságtól és hidegségtől. Ahol elmélyül s gondolatokat fejez ki, túlságosan nyílt, leegyszerűsített s mert a gondolatok általában mindenikben ilyen formában szoktak megjelenni, versei elveszítik a versszerűség varázsát. Még szimbólumaiban sem bízik meg s szükségesnek látja, hogy konkrétan, kézzelfoghatóan is leírja őket:

A test: a *Látszat* elbukik: a Lélek,
ezer Dávidnak lelke győzni fog,
az *elfojtott Igazság* győzni fog!

Igy megfosztja a verset sejtelmességétől s színtelen kinyilatkoztatássá súlyosítja. Marconnay — ez is a költészet rovására megy — mintha nem érezné egészen véréből fakadóknak a szavakat, mintha nem tulajdonítana nekik külön életet, mely megfog és elmúlik, mely a poéta számára több az egyszerű hangszóról s néha talán izlelhető, tapintható, szerethető és gyűlölhető is. Marconnay skrupulusok nélkül írja le az ilyen kicsit bántó szólásokat: „győztes Fiatalság, győztes, szárnyas Szabadság“, „szent öröm“, Élet, Igazság, Tavasz stb., melyek ma már, ha néhol elfogadhatók is, éppen csak a nagy érzések és gondolatok kifejezésére nem alkalmasak, még perszonalifikálva sem. Valahogyan sértik az ember szemétfülét ily módon, ilyen miliőben s mindig a sokatmondás látszatával.

Itt-ott föl bukkan a kötetben egy-egy idegen hang, talán valamelyik nyugatosé; máskor szinte fővárosias gesztusokkal és kitételekkel köszönt föl színésznőket.

Ami érték Marconnayban, az a föltétlen hit, talán egy természeti erkölcsökön épülő jövődöben s valami ittasult, ünnepélyes áhítat. Ilyenkor elrugaszkodik a „szemlélődéstől“ s eksztatikus lélekhangulatában szinte zsoltárrá magasztosítja melódiáit. Egynek érzi magát a mindenséggel s megunva a lassan kikristályosodó formákat, ilyen szavakra fakad:

Hát minek nyomorítsam szabályokkal véretem, versemet
mikor teljesen sodor a természet és nincs egyéb
törvényem, mint az én természetem.

Majd a természet föl kentjének vallja magát s szent bizodalommal hirdeti:

... a természet, mely apostolának választott
erőt ad és készséget és minden hangot,
hogy kidaloljak magamból minden ígét ...

Általában elégikus hangú s ott leghűbb önmagához, ahol ilyen finomságokkal
fejezi ki szinte vallásos imádatát, melyet a természettel szemben érez:

Harangvirágok dúsan ontják
illatukat, e más zsoltosmát,
de az Úristen megérti ezt is.

A kelyhüket lassan bezárják
és nem hallják a földi lármát,
mert csupa csók a lelkük, csupa méz.

Máskor viszont idegennek, mesterségesnek érezzük az ilyenfajta fölháboro-
dást s szinte naivitásra gondolunk:

Minden a kis, csúszó gonoszoké lett,
még poéták közt is övök a bőség,
kikben nem izzik a hatalmas élet,
kik megtagadják új Napok regösét.

Szerelmében kozmikus misztériumot lát, érzi a szerves összefüggést közte
és a mindenség között s tudja, hogy a világé az, amit a szerelem révén megsejtett
az Universum titkos szertartásaiból:

Ó, de varázsod mindig mélyebb, mindig erősebb lett,
(a sorsot érzem, a megállíthatatlan sorsot)
s most minden kőben, fűben, fában, minden tájon zenged
a Titkos kéz dalát ...

Merészségében már-már pogánnyá izmosodik:

Testünk és lelkünk elválaszthatatlan;
szép testünk lelke győzni fog a harcban!
Mi mámorunk a legfőbb: önimádat.
Sorsot teremtünk: nap vagyunk, pogány, nap!

Marconnay bármennyire tiltakozik is előszavában az őskulturák visszaidé-
zésének vádja ellen, valahogyan mégis csak írtózik mindattól, ami a mai életet
zagyvává, hazuggá és beteggé teszi s ha hozzáfűzzük, hogy magyarsága is sokkal
mélyebb, mintsem hogy be tudna telni valami fölszínes fajszeretettel, bátran leszö-
gezhetjük, hogy Marconnay azok közül való, akikben még ma is élnek a sámánok
és a fehér ló, a magyarság időelött elsorvasztott csírái; s ezért igazán nem kell
szégyenkeznie.

(Szeged.)

Berczeli Anzelm Károly.

LEVELESTÁR.

Vészjel. Méhely Lajos vészjele miatt igazán kár lenne megállítani a vonatot. Az ő harcias kirohanásai a kulturpolitika és nemzetvédelem ügyében az enyhe komikum határszélein mozognak. Aztán meg furcsán fest az olyan egyetemi tanár, aki gyors „iram“-nak és kritikátlanságnak tartja azt a tudománypolitikai tényt, hogy négy egyeteme van az országnak. — *Neonacionlizmus.* Hogy mért haragszanak a haladó nemzeti politikára épen azok, akik folyton a nacionalizmus új fogalmazását prédikálják, — az épen olyan érthetetlen, mint az, hogy a fajvédelmet és az idegen származást egy *Előrs* című hetilap feszegeti, amely hetilapnak szerkesztője tót, főmunkatársa pedig sváb származású. — *Vigyázó.* Igaza van: ha a Baumgarten-segélyeket a tehetségtelen, de bátor írók kapiák, legyen a Vigyázó-jutalom a bátortalan, de tehetséges íróké. — *Irodalomgyűlölő.* Radics lefordította horvátra a Gotterhalte-t, temetésén a maga-szerzette dalokat énekelték és a tüntetésnél a horvát diákok neki láttak a cirillbetűs sajtó pusztításának. Amint látja, az irodalom mindenütt ott van, ahol emberélet dokumentálódik, vagy világtörténelem készül. — *Könnyek.* Az amerikai magyarok „könyvek szivárványhídján“ utaznak a határtól Budapestig. A hazatérő olimpiász-atléta „könnnyekkel bírkózik“. A világbajnok-törvívő a döntő előéjszakáján „elsírja magát“. A megvert póló csapat „hangosan zokog“. Mi történt velünk az utolsó évtized alatt? Megnyílt a könnyek sorompója? A sírás — örömmek és fájdalomnak legprimitívebben emberi megnyilatkozása — 150 éve száműzve volt az emberiség férfi-életéből. A XIX. század második felének, a realizmus és materializmus korának, ideálja az Ész és az Akarat embere volt, aki szégyelte az Érzelmet és rejtette, mint valami ellágyuló, elérzékenyülő gyöngeséget. Az ember uralkodott ember-voltán, mint ahogy gépeivel leigázta a földet. A létért való küzdelem könyörtelen világnézete pusztulni hagyta az érzelmesség oázisait. Nem volt mindig így... A XVIII. század idilli csöndjében Goethe sírva olvasta föl barátainak a Werther kéziratát. Valamikor a régi görögöknél pedig a trójai hős Achilles kiült a tengerpartra és fennhangon jajgatva sírátkozta maga elé istenasszony-édesanyját. Talán a háborús élmények most is megváltoztatják az Ember portréját. — *Blake.* Köszönettel regisztráljuk, hogy a „Múlt és Jövő“ című folyóirat már 1915-ben foglalkozott Blake-el és hogy Patai József is közölt Blake-rajzokat „A Biblia képekben“ (1923) c. könyvében. — *Maszlag.* Ez a szép szó Baltházár Dezső fogalmazásában (Pesti Napló aug. 26.) annyit jelent, hogy „keresztyén egység“. A debreceni dialektusnak erre az újabb fejleményére fölhívjuk az Akadémia szótári bizottságának figyelmét.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Hugo Grothe: *Siebenhundert Jahre deutschen Lebens in der Zips*. Ein illustriertes Quellen- und Lesebuch zur Landes- und Volkskunde, Siedlungs- und Geistesgeschichte. Mit 40 Bildern, 3 Textskizzen und 3 Kartenbeilagen. Rohland und Berthold Verlag Crimmitschau, 1927. 8°. XX + 287 p. (B. Volkstümliche Reihe Band II/III, der Gesamtreihe IV/V der „Quellen und Studien zur Kunde des Grenz- und Auslandsdeutschtums, herausgegeben im Auftrage des Instituts für Auslands- und Auslandsdeutschtum, Leipzig, von Hugo Grothe Dr. jur. et phil.)

— Ez az „olvasókönyv“ nyolc fejezetben csoportosítja a Szepeesség földjéről, soráról, városairól és építészetről, szellemtörténetéről, a szepesi német fajról, a szepesi nép főfoglalkozásáról (földművelés, kézművesség, bányászat), politikai szervezetről, felfogásáról és irányairól, végül nyelvéről és költészetéről szóló, a legnevesebb szepeességi írók műveiből összeválogatott „olvasmányokat“. A szerző vagy inkább szerkesztő a bevezető szavakon és a cipszerekhez intézett ajánlason kívül csak néhány oldalon keresztül beszél maga, a Magas Tátra feltárásáról, a középkori és mai Lőcséről, a cipszer parasztházak építkezési módjáról, a cipszer kézművességről és iparról, a „Zips“ név keletkezéséről, valamint a jelenlegi gazdasági válságról szólva. E kis tanulmányokon kívül ismerteti a cipszerek földrajzi eloszlását és számarányát, szerfőltt sajnálkozva a régi magyar uralom és a mostani csehszlovák korszak adatainak egyaránt bizonytalan voltán. A „Die Triebfedern der politischen Entwicklung seit 1800“ című cikkében végül az alapos megfigyelő látszatát felkeltő, de mégsem eléggé tájékozott idegen aggodalmasan rosszalja, hogy a cipszerek a velük „kezyüs kézzel“ bántó magyarok nyelvét oly szívesen beszélik, hogy oly büszkék voltak magas állású testvéreikre, akiket a magyar közigazgatásban annyira megbecsültek stb. Ha néhány hónapnyi tartózkodás helyett évekig lakott volna a szerző a Magas Tátra tövében, talán észrevette volna, hogy a Szepeességen élő színmagyar családok viszont szívesen beszélnek németül, de „elnémetesedéstől“ mégsem féltette őket senki, éppúgy, mint ahogy minden „magyarosító“ törekvés ellenére sem vesztették el a cipszerek ragaszkodásukat német anyanyelvükhöz. Minden többnyelvű ember szívesen beszél az általa bírt nyelveket és a szepeességi Scholcz Frigyes szerint, akinek idézését Grothe mellőzi, minden szepeességi németnek három nyelven kell beszélnie (Studienfahrt zweier Schul-Vereiner aus Spree-Athen, Késmárk, 1882. 25 l.) Ha a honismertető könyvnek szerkesztését a külföldiekre bízuk, könnyen megeshetik, hogy az idegen szerzők minden lelkiismeretessége mellett is, nem egészen helytálló nézetek fognak a régi Magyarországról elterjedni, kivált, ha azok oly nagy publicitásnak örvendő és a lipcsei 1927-i nemzetközi könyvművészeti kiállításon is szereplő, tetszetős formájú és tartalmú kötetekben látnak napvilágot.

(Genf.)

Mattyasovszky Erzsébet.

Trócsányi Zoltán: *Magyar régiségek és furcsaságok*. Negyedik sorozat. H. n., é. n. 16° 204 l. — A kötet kuriózumai közül kiemelhetjük az „Ida, vagy a pusztai sir“ c. beszélt anyolnek érdekessege az, hogy „ige nélkül“ mond el egy régimódi történetet.

Neophilologus, 1927. évi. (Leiden.) — A 147—8. lapon H. A. C. Beets-Damsté ismerteti a Gragger Róbert szerkesztésében megjelent *Ungarische Bibliothek* 14. kötetét (*Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit*).

Dékány István: *A marxista osztályelmélet*. Bp., 1928. 8° 47 l.

Cselto. Vidor Marcel versei. Bp., 1927. 8° 61 l. — A boldog megújulodásnak, derült hitnek optimizmusa árad a kötetből: A versíró fölfrissül abban a szent naivitásban, amit a családi szentély és a gyermekszoba atmoszférája ad a szívnek. A versek technikája bravurosnak mondható.

i. g.

Jérôme, et Jean Tharaud: *Petite histoire des Juifs*. Paris, Plon, 1927. — Tharaudék, vagy helyesebben: az idősebb testvér, nem hiában volt az École Normale Supérieure növendeke: a történelem kutatóját nem nyomta el egészen a regényíró. A zsidókkal foglalkozó könyveik (amelynek utolsóját *Saaron rózsáját* Ujvári Pétrnek, egy évekig Szegeden élő s dolgozó kitűnő zsidó-magyar írónak,

segítőtársuknak ajánlották) megírása sem ment bizonyára minden könyvbeli előkészület nélkül. Búvárkodásuknak, olvasmányaiknak gyümölcse ez az okos kis könyv. A nagyképűség minden nyoma nélkül (talán helyel-közzel szinte túlozva az adatoktól és idézetektől való iszonyt) írják meg tizenegy kis és gyors fejezetben Izrael életrajzát. Nem kell persze rendszeres történelemre gondolni. Inkább a zsidó léleknek, változásának, fejlődésének, csüggedéseinek és emelkedésének analízise ez, időrendben, mint valami történeti munka. Az elbeszélés a zsidóság nagy alakjai köré kapcsolódik; a szó szoros értelmében „korszakos” zsidó műveken megy végig. Az első fejezet a tóra és a gettó egymásbafonódó történetét adja, aztán Majmonidot és hatását és a spanyol korszakot elemzi, majd kiűzetésüket és Uriel da Costa szellemi forradalmát magyarázza, aztán a misztikusok jönnek sorra, Léon-i Mózes, a kabalisták, Szabbatai Lévi, az új Krisztus. Az újkor: Mendelssohn Mózes, Henriette Herz, az asszimilációs és zsidótlanító áramlat, majd a lengyelországi mozgalmak, csodarábbiak, a jesivák világa, a zsidóébredés: a nemzeti újjászületés, a héber nyelv fölélesztése, Herzl Tivadar, a cionizmus és ennek élő s nagyjában sikerült megvalósítása: Palesztina. Mindvégig lebilincselő olvasmány, ahol a finom és könnyed szellemtörténeti fejtegetés sokszor váltakozik novellisztikus részletekkel, kedves aperçukkal. A gettó *Slemiljének* alakját Tharaudék modern földolgozásban egyszerűen Charly Chaplin-ben, a mozi nagy, talán legnagyobb színészének alakításaiban találják meg (Chaplin zsidó származású), a szomorú, az ügyetlen, éhgyomru, de ha kell ravasz, mindvégig jószívű, de sokszor cinikus és amorális Charlot játékában (Cirkusz, La rue vers l'or). Az utolsó fejezet már napjaink zsidó problémáiról szól: őszintén, minden cifrázás nélkül megmondják itt nézeteiket Tharaudék. Szerintük „évident”, hogy egy zsidó (si détaché qu'il soit de son milieu ancestral et de la Synagogue) mindig zsidó marad. Kárhoztatják azt a tendenciát, hogy a zsidók életükből, szokásaikból, személyiségüktől mindent el akarnak távolítani, ami őket eredetükre, etnikai jellegükre emlékeztetné. „Mindez — mondják a szerzők — részükről nem egészen nemes dolog és hálátlan-ság is saját magukkal szemben s ez nem is hozott rájuk szerencsét”. Aztán nagy elismeréssel ismertetik a legújabb irányzatot. Anélkül, hogy csatlakozna a cionizmus-hoz, a modern (különösen francia) zsidó örömmel vallja magát zsidónak. Talán túlságba is megy a zsidó önérzettel (és itt citálják a legkiválóbb „ébredő”-zsidó írókat, a francia André Spire-nek szavait). Mindenesetre okos és érdekes könyv Tharaudék könyve. Oly világot ismertet, a zsidó szellemtörténet és a nagy zsidó spirituális áramlatok világát, amely nálunk igen kevésbé ismeretes. A kultúrálatlan antiszemita és az éppoly elfogult és egyoldalú filozemita panegyrikusokon kívül, sajnos, ritkán olvashatunk ilyen józan és elmemozdító könyvet. Pedig az a nép, amely szétszóródásában is mindvégig meg tudta őrizni ősi faji jellegét és amely oly nagy építőket, mint Spinóza, Majmonid vagy Mendelssohn, meg oly nagy rombolókat, mint Marx vagy Heine tudott adni civilizációjának, többre érdemes, mint arra, hogy csak analifabéta zsidógyűlölők vagy zsidósoviniszta öntömjénezők magyarázzák.

(Géni.)

Baranyai Zoltán.

Gáspár Margit: *Csiky Gergely és a franciák*. Debrecen, 1928, 8° 55 l.Sebesi Samu: *Szép a Nyikó s a vidéke és más novellák*. Kolozsvár, Minerva, 1928, 12° 103 l.

Lechnitzky Gyula: *A nemzeti génusz*. Bevezetés a nemzeti élet filozófiájába és a nemzeti életbölcseletbe. Bp., 1928, 8° 198 l. — Az idézetekkel, frázisokkal és szószaporítással duzzadozó, sokhelyütt naiv könyvet a higgadt szakemberek figyelmébe ajánljuk. Ha olyan értékes mű, mint amilyen nagyhangon a szerző föllép, megérdemli, hogy fölfedezzék; de ha csak fölüjt színes buborék, akkor könyörtelenül befeje kell szűnni, mert egy szó-sarlatán százat csinál és a nemzetnek nem hazafias szószaporításra és erkölcsi ömlengésre van szüksége, hanem tettekre és bátor alkotó munkára. A sacro egoismo többre visz, mint a nemzeti génusz könnyekbe lábadó emlegetése.

Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete könyvtárának gyarapodása... Összeállította Páve! Ágoston. Szombathely, 1927, 8° 72 l.

Páve! Ágost: *Nyílttűzhelyű könyvek a hazai szlovénoknál*. Különnyomat a Népélet 1927. évi.-ből 8° 16 l.

Josef Túróczi-Trostler: *Goethes Herz, ein Kieselstein*. Budapest, 1928, 12° 24 l. — A Geist und Literatur c. sorozat első füzeté.

Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete és a vasvármegyei múzeum II. Évkönyve. Szerk. Várady Imre. Szombathely, 1927, 8° 259 l. — A kötetből kiemeljük a szombathelyi püspöki könyvtár anyagának ismertetését. Erdemes volna könyvotlatni a gazdag könyvtár régi anyagának katalógusát.

Benda László: *A baltavári őslénytani ásatások 70 éves története*, 1856—1926. Szombathely, 1927, 8° 80 l.

Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete könyvtárának Címjegyzéke. Összeállította Pável Agoston. Szombathely, 1926, 8° 480 l.

Gaal István: *Egy „népszerűsítő” könyv margójára*. (Lambrecht „Az ősember elődei” c. könyvéről.) Különnyomat a Természet 1928. évf.-ből, 4 l.

Kévész Mitó: *Tavaszi virágok*. Hangulatképek. Szerző fényképével. Baia Mare = Nagybánya, é. n. 12° 135 l. — Szerény igényekkel föllépő, „utánaérzett” versek, a dilettánsköltőnek kedves naivitásának összes hibáival és erényeivel. Van egy új témája, aminek azonban sikertelenül igyekszik hangot adni: a mai Erdélyből a régi Magyarországra emlékező borongás. A kis kötetben csodálkozva látjuk, hogy Romániában még a verseket is cenzurázzák, tíz évvel a háború után. Anynyira fél az államhatalom az effajta szárnypróbáltatásoktól?

Protestáns Szemle, 1928 június. — Vajthó László kritikájából (445. l.): „Pintér Jenő a liberális felfogásban talán egyetlen tudós úttörőnk irodalomtörténetíróink között. Ő volt az, aki tankönyveibe szemelvényeket mert felvenni Ady verseiből, olyan időben, mikor Ady értékeiért pálcát tört a még nemcsak nevetség, de tekintélykecsekáztatás is volt”.

Geszteyi Nagy László: *A jövő magyar intelligencia és a tanyakérdés*. Szeged, 1928, 12° 40 l. — A szegedi egyetemi Bethlen Gábor-Kör 3. sz. kiadványa.

A debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem rövid története. Debrecen, 1928, 8° 6 l.

Hankiss János: *Tudományos munkaszervezetek*. A Debreceni Szemle kiadása. 1928, 4° 6 l.

A magyarországi egyetemi tanárok országos baráti összefogételének programja (1928 június 1—3.). Debrecen, 1928, 8° 11 l.

Értekezések a m. kir. Ferencz József-tudományegyetem pedagógiai intézetéből. Új sorozat 2. sz. A közösség gondolata Kármán Mór neveléstudományában. Irta Tettamanti Béla. Szeged, 1928, 8° 108 l.

A Sajtó Könyvtára, szerk. Wünschner Frigyes. Szerzői jogi reformtörekvések, Irta Balás P. Elemér. Budapest, 1927, 8° 52 l.

Kolozsvári—Szegedi Értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. A török dúlás békeével. II. Mátyás kora. Irta: Metzner Károly. Szeged, 1928, 8° 68 l.

Böszörményi Jenő: *Verőfényes úton*. Elbeszélések. Budapest, é. n. 8° 124 l. — Ravasz Árpád előszavából: „Érdekessége ennek a könyvnek az, hogy a magyar életnek éppen azt a metszetét adja, amelyik még nagyon kevésbé van földolgozva. Suburbánus világ ez, de a nagy alföldi városok suburbsa táru itt elbénk. Magyar primitívek: a tanyai ember örök gyermekése”.

Ortvay Rudolf: *Az interplanetáris közlekedés problémájáról*. Bp., 1927, 12° 12 l.

Valentényi Gáspár: *Az elemi népoktatásügy autonómiaja törvényhozáskunkban*. Tanügyközigazgatásügyi tanulmány. Miskolc, 1928, 8° 109 l.

Buday Árpád: *Az u. n. thrák lovasisten problémája*. Második rész. A két lovasos emlékek. Szeged, 1928, 4° 147 l.

Ma és Holnap, szerk. Lambrecht Kálmán, 8. Fiumhelyi Ferenc: Pán-európa. Pécs, 1928, 12° 68 l.

Ead. Anton Wildgans szonettjei. Tábor Pál fordítása. Budapest, 1928, 8° 36 l. — A kötet előszavában Karinthy Frigyes írja: „Az a látomásom, hogy kor-szemlelünk nemcsak hogy nem érti, de egyenesen üldözi és írtja a költészetet”. Lehet, hogy igaza van Karinthynek . . .

Bakó József: *Arva kalászkok*. Versek. Szombathely, 1927, 12° 79 l. — For-

mában tapogatózó, stílusban önállótlan, de nem mondanivaló nélküli versek. „Ezeket a verseket egy fiatal vasi cipészlegény írta“, mondja róluk az előszó.

Moravcsik Gyula: *A II. nemzetközi bizantinológiai kongresszus. Bp., 1928, 8° 13 l.* — A füzet konklúziója: „A magyar tudósok külföldi munkatársainak tábora egyre nő s azt hisszük, már nincs messze az idő, amidőn a magyarság élet-történetével foglalkozó tudomány: a hungarológia — ez az elnevezés boldogult Gragger Róberttől származik — szintén szükségét fogja érezni, hogy kutatóit nemzetközi kongresszusra hívja egybe. Ilyen kongresszus nemcsak szorosan vett tudományos eredményekkel járna, hanem egyszersmind új és közvetlen hidat verne a külföldi és magyar tudományos világ közt“.

Gyula von Farkas: *Reviczkys deutsche Dichtungen.* (Dem Andenken Robert Graggers gewidmet.) Berlin, 1927, 8° 10 l.

Farkas Gyula: *Balassi Menyhárt áruktatásának szerzője.* Kny. a Magyar Nyelvből. 1927, 8° 7 l. — Bornemisza Péter?

Béla von Pukánszky: *Geschichte der ungarischen Literatur in Ungarn.* 1848—1867. Wien, 1927, 8° 30 l.

Sírató Károly: *Papirember.* 1928. Tevan nyomda Békéscsaba. 8° 48 l. — Sírató Károly egyike azoknak a szélsőséges, izmusokba-fúladt fiatal költőknek, akik továbbfolytatóivá váltak annak a titánkodó modorosságnak, amelyet az azóta erősen lehiggadt és immár kész művészi eredményekre visszatérítő Kassák Lajos már régen levetkőzött. Ez az újat titánkodó modor esetleg jól állhatott Kassáknak, hozzátartozhatott az ő oeuvrejének kialakulásához, mint stílusgyakorlati átmenet — abban az időben nem is akart az más lenni —: azonban ami érthető volt Kassáknál az egyéniségnél, az érthetetlen és ugyanígyra felelőtlen lett Sírató Károlynál, akiben pedig volna — és van is — annyi tehetség talán, hogy szembe-forduljon mindazzal, ami nem az ő igazi hangja. A „Papirember“ néhány komolyabb szándékú verse (Kérdőjelek, Nem kellesz, Ima, Fehér tűz, Ősz a köfolyón) igazolja is ezt a fölfogásunkat. Annál kellemetlenebbek és bosszantóbbak „glogoista“ és más képv. viccei, amelyek mint kortörténeti jelenségek, vagy furcsaságok, lehetnek érdekesek, de az emberi szellem magasabbrendű megnyilvánulásaihoz, így tehát az irodalomhoz is, — amely végeredményben mégis csak egyik valóságos funkciója az életnek — vajmi kevés közük van. A költészet az költészet és nem matematika. Sírató Károly pedig e két fogalom közt lebeg anélkül, hogy az egyiket is komolyan venné, vagy hogy utat tudna találni önmagához. Sokat markol és semmitsem fog. Már pedig a „Papirember“ című kötete — néhány vers-től eltekintve — ezt az impressziót kelti. (A legmodernebb líra is túl van már a játékos kilengéseken.) Csak abban szabad hinnünk, amit felelősséggel vállalunk, viszont az, amit Sírató csinál nem az új hívő akarása, hanem a kritikátlan szabadság divatos kicsapongása, amely — hangsúlyozzuk — pillanatnyilag érdekes lehet, mint kuriózum, de a jövő szempontjából mégis csak negatívumot jelent, amelynek nincs meg az életre jogot formáló legelemibb fundamentuma sem.

(Ujpest.)

Berda József.

Marót Károly: *A görög regény kérdése.* Kny. a Budapesti Szemle 1928. évi júliusi füzetéből 8° 11 lap. — Kis essayvé nőtt megbeszélés Kerényi Károly könyvéről: *Die Griechisch-Orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung.* Tübingen 1927. Bíráló elismeri a munka nyomjelző jelentőségét és igyekszik eredményeit a műfajelmélet tágabb kereteibe beilleszteni.

Wolf Rózsi: *Gioacchino Pizzoli, a bolognai magyar-illir kollégium freskó-festője.* Budapest, 1928, 8° 92 l. — A Gerevich Tibor művészettörténeti intézetében készült disszertáció egy másodrendű bolognai barokkfestővel foglalkozik. Pizzoli (1651—1731) a magyar-illir kollégiumot 1700-ban festette ki és ott magyar szentek, a magyar történelem nagyjainak képét is megörökítette. A disszertáció magyar vonatkozásain túl is értékes, mert egy olyan barokkfestő oeuvrejének lehető teljes képét adja, akivel az olasz művészettörténelmi irodalom egyáltalán nem foglalkozott.

(Ostia.)

Garázda Péter.

A San Gregorio Magno. Andrae et Gregorii in Clivo Scauri. Dr. Serédi Jusztinián bíbornok esztergomi érsek, Magyarország hercegprimása titulásis temploma. Emlékfüzet, 1928 január 15. Kiadja és fővédnökének mély hódolattal ajánlja az

Országos Katolikus Szövetség, Róma, 1928, a Vatikáni nyomda betűivel, 8° 45 l. — A kifogástalan magyar tipográfiájú emlékkönyv legjelentékenyebb része Gerevich Tibornak a San Gregorio templomról írott, új művészettörténeti attribúciókban gazdag tanulmánya.

Antonio Bonfini MCDXXVII—MCMXXVII. A cura della Brigata Ascolana Amici dell' Arte. Gruppo Studiosi Storia Patria, Ascoli Piceno, 1928, 8° 141. l. — Ascoli Piceno történetkedvelői egy emlékkönyvvel ünnepelték Bonfini születésének 500-ik évfordulóját. Az emlékkönyvben Mario Battistrada a Mátyás-kori magyar reneszánszt ismerteti bő részletességgel Bonfini munkájának tükrében. Tóth László pedig (Bonfini in Ungheria) a magyar Bonfini kutatások eddigi eredményeit foglalja össze, amelyekről a külföldi tudomány eddig tudomást egyáltalán nem vett. Talán a Bonfini centennárium nyomán megélnékül a magyar Bonfini kutatás is, amelynek Helmár és Császár Mihály teljesen elavult munkái óta csupán Jakubovich Emil szövegtörténeti közlése adtak ösztönzést.

(Frascati.)

Sz. G.

Berkovits Ilona: *A Budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-kódexe s a XIII. és XIV. századi velencei miniaturfestészet története.* Budapest, 1928, 8° 74 l. — A Gerevich Tibor művészettörténeti intézetében készült disszertáció a budapesti Dante-kódex módszeres műtörténeti feldolgozásán kívül a velencei és bolognai miniaturfestészet kapcsolatainak felderítésére is az első igen sikerült kísérlet.

(Acque Albule.)

f. i.

Dr. Tóth László: *A jubileumi búcsú kihirdetése Magyarországon 1776-ban.* Budapest, 1928, 8° 56 l. — A Római Magyar Történeti Intézet kiadványa bő németnyelvű kivonattal.

Dott. Ladislao Tóth: *Bonfini in Ungheria.* Ascoli Piceno, 1928, 8° 28 l. — Különlenyomat a Bonfini-emlékkönyvből.

Msgr. F. Luttor: *L'art Byzantin.* Idées fondamentales. Constantinople, é. n. 8° 56 l. — A bizánci művészet eszmei és formai eredetét hol a római, illetve hellenisztikus (Wulfi: Altchristliche und byzantinische Kunst), hol pedig a keleti (Strzowski: Ursprung der christlichen Kirchenkunst) művészetben keresték. Konstantinápolyi studiumai során kikristályosodott erről a kérdéstről való nézeteit összegezte Luttor Ferenc, a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa, a bizánci művészet alapvető eszméit össze foglaló tanulmányában. Luttor a bizánci művészet lényegét megvilágító szellemes fejtegetéseit, a Nagy Konstantin korabeli és a kereszténység jegyében megalakuló keleti császárság történetének és társadalmi életének eleven és plasztikus megrajzolásával kezdi. Az új birodalomnak úgy állami életének, mint sajátos művészetének kialakulásában eleven erőként a kereszténység hatott. Ezt bizonyítja a bizánci művészet egyik legkorábbi emléke is, az „égett oszlop” (Tschemberli Tache), melyen eredetileg a siriai Baal isten szobra állt és amelynek napsugarakkal díszített fejét Nagy Konstantin a saját képmásával helyettesítette. A Konstantin-fej Krisztus szögeinek aureolájában tündöklök, a felírásban pedig Krisztusnak ajánlja fel magát és birodalmát a császár. A keresztény gondolat és világszemlélet lassanként magába szívta a heterogén, főleg keleti vallásokat, anélkül azonban, hogy ezek teljesen elvesztették volna jellegüket. Így alakult ki az Európa és Ázsia határán fekvő keleti Róma vallása és ehhez hasonló módon és vele párhuzamosan formálódott sajátos művészete is. Nagy Konstantin összegyűjtötte városának megszépítésére a görög és római művészet legkiválóbb alkotásait, viszont volt a birodalomnak egy másik, népiesnek nevezhető művészete is, amelyen a közelebbi és távolabbi kelet dekoratív művészetének nyomai fedezhetők föl. Ez a két irány egyesült. Nyugat adta a formaezérket, a plasztikai meglátást, Kelet pedig a dekoratív fantáziát és a színek ragyogását és így jött létre az Egyház eszmei tartalmától átítatott bizánci művészet. A Jusztinián korabeli keleti császárság jelenti a fénykorát a bizánci művészetnek, mert ekkor éri el a figurálisban is dekoratív művészet legszebb kivirágzását. Az építészetben is új korszakot jelent Jusztinián uralkodása, a Szent Zsófia építésével. Ez a templom a bazilikális rendszerről, amely az eszméért küzdő „Ecclesia Militans” gondolatát fejezi ki, áttér a kupolás rendszerre, amely a lelkek Krisztus országa utáni vágyakozásának szimbóluma és egyben megtestesítése annak a gondolatnak, hogy Kelet a keresztény eszmével egyesülve, a sajátos bizánci

művészetet alakította ki. Hogy ennek a művészetnek kialakulásától fénykorán át dekadenciájáig való fejlődését nem tudjuk lépésről-lépésre követni és megfigyelni, annak okát Monsignore Luttor abban találta meg, hogy a bizánci művészet fénykora és gyors dekadenciája (VIII. század) között hiányzanak a nyugati művészetekben mindig megtalálható átmeneti stílusjegyek.

(Róma.)

dr. Wolf Rózsi.

Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve, II. évi. Szerk. Gerevich Tibor. Bpest, 1927, 8° 401 + XX l. — A 226. lapon írja Gerevich Tibor: „A modern műtörténet módszere nem elégszik meg se a külső történeti adatokkal, se a műalkotások pusztá formai vizsgálatával. Mélyebben keresi a művészet életgyökerét, bonyolultabb problémákat állít, s ha kutatásai közben föl is jegyzi a történelem adatait, ha laboratóriumj munkájában segédeszköz gyanánt használja is a morfológiai analízis mikroszkópját: csak azért teszi, hogy az így nyert adatokból következtetést vonjon. Ma már fölszabadította magát a történeti rekonstrukcióban a csupán elképzelésre, logikai konstrukcióra utalt történettudománynak és a szellem nélküli anyagot vizsgáló természettudománynak módszerei hatására. Kutatja a történeti körülmények és a műalkotások összefüggését, kutatja a formák művészi kialakulását, de a formák mögött a formáló lelket is keresi, a művész lelkét, ihletének forrását s vizsgálja a lelki és szellemi, művészi és technikai megvalósulási folyamat egymásutánját, melyben a műalkotás megfogamzik és létrejön“.

Revue d'histoire ecclésiastique, Louvain, 1928. évi. — A 777—8. lapon elismerő ismertetés Faludi János disszertációjáról (André Dudith et les humanistes français, Szeged, Études Françaises, 1927), valamint Tóth László egyháztörténeti kutatásairól (Die Promulgation des Jubiläumssablasses in Ungarn im Jahre 1776, Bp. 1928) . . . Ez a példa is mutatja, hogy a magyar tudomány eredményeiről mindjárt tudomást vesznek a külföldi szakkörök, mihelyt idegen nyelven is publikálunk.

LÁPOSSY HEGEDŐS GÉZA:

CSENGERY JÁNOS ARCKÉPE.

A Gr. VIGYÁZÓ-ALAPÍTVÁNY ÉS A MAGYAR TUDOMÁNPOLITIKA.*)

Tóth Károly, egyetemünk feledhetetlen érdemű rektora, egykori tanára, Plósz Sándor emlékezetének szentelte rektori székfoglaló beszédét. Némiképen az ő példáját követve, legyen szabad nekem most egy nagy bibliofilnak, Vigyázó Sándornak és fiának, emlékéit ünnepelnem — annyival is inkább, mert az apa nemcsak kiváló bibliofil volt, hanem hozzá mindenben méltó fiával együtt a magyar tudományt páratlan értékű alapítványa által ismét életképessé tette és ismét működésbe hozta.

Az Akadémia és az Egyetem nemes versenyt fejtenek ki a tudományok művelésében. Azt mondhatnánk, hogy az Akadémia a tudományt *magáért*, az Egyetem ezenkívül még a *tudósnevelésre* különös tekintettel műveli. Ez a megkülönböztetés azt jelenti, hogy — bár mindkettőnek a tudományt magáért kell művelni — az egyetemnek külön feladata a tudomány művelésén kívül arról is gondoskodni, hogy az ifjúság a tudomány módszerét úgy elsajátíthassa, hogy a tudomány képviselőinek nyomdokaiba léphessen, míg az Akadémia erre nincs tekintettel. Szinte azt mondhatnánk, hogy az egyetemen *tudományos módszertant* tanítunk.

Ismeretes, sokszor emlegetett tény, hogy a legtöbb Akadémia alapítását királyi kegynek köszönheti (berlini, bécsi akadémia, a Royal Academy stb.). Mi, sajnos, nem dicsekedhetünk a fejedelmi kegynek ilyen ránk sugárzásával. A Magyar Tudományos Akadémia eszméjét egy lelkes magyar testőr és egy piarista vitte be a köztudatba, megvalósítása pedig a magyar nyelv és tudomány ügyét szíven viselő néhány főúr, Széchényi és társai nevéhez fűződik. Azóta is ilyen lelkes hazafiak látták azt el gazdag alapítványokkal. Elég csak a Marcziabányi István korábbi keletű, de később az Akadémiának átadott tekintélyes alapítványáról, a Telekies könyvtáralapításáról, a Ráth György, Kaufmann, Stein Aurél, Kégl Sándor könyvtáradományairól, a Semsey-alapítványról, a Zichy Antal ház- és Szemző István földbirtokadományáról megemlékezni, a sok kisebb-nagyobb adományok tekintélyes sorát nem is említve. Mind annak jelei, hogy a magyar tudományosság fejlődésének anyagi eszközeit főként saját fiaitól nyerte.

E nagy hazafiak sorába lépett gróf Vigyázó Sándor és fia, Ferenc, kikről most megemlékezni kívánok. Már itt előre hangsúlyozom, amit az eddigi közlések nem emeltek ki, hogy a gyűjtés és az Akadémiára hagyományozás érdeme az apáé; a fiú érdeme, hogy megőrizte és gyarapította a szülői óhajnak megfelelően ezt a nagy vagyont és hogy lemondva a családalapításról, saját végrendeletében is az Akadémiát tette meg örökösévé.

Ezt a Vigyázó Sándort a maga korában is kevesen méltá-

*) A szegedi egyetemen 1928. okt. 7-én tartott rektori székfoglaló beszéd.

nyolták, mert nem hivalkodott páratlan értékű kincseivel, mintha ezzel is azt akarta volna elárulni, hogy nem magának, hanem a nemzetnek gyűjt; nem kívánta kortársai elismerését, mivel jutalmát hazafias tette és célja nemességében kereste és találta meg.

Csak a bibliofilok és könyvgyűjtők tudták, hogy micsoda mélység kincset halmozott össze, — meg a gyűjtés nélkülözhetetlen közvetítői: az antiquariusok. Károly-köruti palotája előszobájában a gazdatiszteken kívül rendszeren ezeket lehetett találni.

Budapesti egyetemi könyvtári tisztviselő koromban sűrűn érintkeztem a bibliofilokkal: Ágoston Józseffel, akinek sok becses unikum-nyomtatványa volt; Prónay Gáborral, aki régi magyar nyomtatványokon kívül külföldi műveknek sok első kiadását vette meg; Ráth Györggyel, aki a hungarikumok bámulatos gyűjteményét szerezte össze, ezeket kiegészítgette, stilszerű kötésbe köttette, hogy végül az Akadémiát gazdagítsa vele. (Másik gazdag gyűjteményét — mint ismeretes — „Ráth György Múzeum“ néven szintén a nemzetnek ajándékozta.) Kedvenc terve volt Ráth Györgynek, hogy velem társulva kiad egy bibliográfiát művet: Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtára* pótkötetét. Már ekkor bontogatta szárnyát Ernst Lajos, aki magyar vonatkozású metszeteken és képeken kívül dedikációs műveket is gyűjtött s gazdag gyűjteményét az általam szerkesztett *Magyar Történeti Életrajzok*-nak önzetlenül rendelkezésére bocsátotta. Csak megemlítem két atyai jóltevőmet, báró Radvánszky Bélát és gróf Apponyi Sándort. Évek hosszú során elég módomban volt megfigyelni gróf Vigyázó Sándor könyvgyűjtési szenvedélyét és gyűjtési módját is, ebből óhajtok itt röviden egyet-mást elmondani.

I.

A bojári Vigyázó-családban már a XIX. század elején élt Vigyázó Antal insurrekciós kapitányt, mint gyűjtőt emlegették, de a Vigyázó-könyvtár anyagának jó részét gróf Vigyázó Sándor (1825—1921) sok évtizedes fáradhatatlan gyűjtésének köszönheti. Szakember előtt e gyűjteményt röviden úgy jellemezhetném, hogy Apponyi Sándor könyvtárához hasonlítható, csak hogy gyűjtési köre tágabb volt az Apponyiénál, t. i. nemcsak a magyar vonatkozású műveket vagy magyar szerzőknek nem magyar nyelven írt külföldön nyomtatott munkáit, hanem magyar szerzők magyar műveit s a Magyarországon nyomtatott bármilyen nyelvű műveket is gyűjtötte, (amelyeknek Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtára* két első kötetében adja bibliográfiái leírását). Ott volt pl. gyűjteményében Temesvári Pelbárt műveinek csaknem minden kiadása. Tudjuk, hogy e Mátyás-korabeli híres szerzetes művei a XV. és XVI. század folyamán számtalan kiadásban jelentek meg Hagenauban, Augsburgban, Nürnbergben, Velencében, Strassburgban, Lyonban, Párisban s ezek jó részét Vigyázó mind megszerezte s külön szekrényben őrizte. Nemkülönben Michael de Hungarianak beszédeit s Laskói Osvát magyar minoritának híres *Biga salutis*-át több kiadásban.

mely utóbbi arról nevezetes, hogy Rabelais is megemlíti a *Pan-tagruel* második könyvében. (Apponyi: Hung. I. 35. sz.)

Turóczi híres krónikájának két nevezetes kiadása (1488) a brünni és az augsburgi. E második kiadásnak olyan példányai is vannak, melyekben két ív (az első és utolsó) különböző szövegűek, t. i. az egyik Mátyást Austria hercegének nevezi s leírja Bécs elfoglalását, a másik ezeket elhagyja (M. Könyvsz. 1902. 362—402. l.). Vigyázó könyvtárában nemcsak mindkét kiadás megvan, hanem az eltérő szövegű is. Ezek az úgynevezett ősnymtatványok közé tartoznak; az ősnymtatványokból ezeken kívül is értékes gyűjteménye volt, ennek egyik ritkasága — mint főszállítójától tudom — Cicero velencei 1471-iki gyönyörű kiadása. Hungaricum-gyűjteménye is nagyon gazdag, több évtizedes gyűjtés eredménye olyan időben, amikor ilyen művek sűrűbben fordultak meg az antiquar-piacon, mint ma. Ezekből Heltai, Székely István ma már ritkává lett krónikáit említjük föl. Végül könyvtárának volt egy általánosabb jellegű része: francia, angol, német klasszikusoknak metszetekkel díszített ritka kiadásai. Az öreg gróftól gyakran lehetett antiquariusoknál látni; volt azonkívül egy titkára, aki mintegy a felhajtó szerepét játszotta, bár az antiquariusok külföldön is jól ismerték nevét és siettek felkeresni őt ajánlataikkal. A külföldi könyvpiacot is állandó figyelemmel kísérte, sőt azt is megtette, hogy olykor egy-egy nevezetes könyvárverésre kiküldött egy antiquariust, hogy számára a kijelölt művekre licitáljon.

A könyvtára értékesebb műveit gyönyörű amateur-kötésbe kötötte, a régi kötések utánoztatva, a tábla belső oldalát olykor se-lyemmel boríttatva. A budapesti egyetemi könyvtár könyvkötője, Dochnál, majd utódja, Pausz Gyula volt a főkönyvkötője, kinek sok-szor magam is jelöltem ki mintát utánzás végett.

Az öreg gróf a könyvszeretetet fiába, *Ferencbe* (1874—1928) is igyekezett belécsepegtetni. Ez a törekvése sikerült is. Olykor elvitte magával egy-egy antiquariusboltba s úgy mutatta be ott, mint cégtársát. „Egyforma jó cég — mondotta — mind a kettő”. Később Ferenc maga is el-ellátogatott az ódonkönyvkereskedésekbe, tudósította apját arról, ha valami értékes művet látott. De magának főként történeti, közjogi, politikai műveket vásárolt. Erről a Ferencről, aki a végrendeletet tette, aki sub auspiciis regis doctor volt, rövid ideig tartó politikai szerepléséről, különcködéséről, tragikus haláláról sokat írtak a lapok, úgyhogy az ő élete ismertebb a közönség előtt, mint az apjáé. Gyöngéd, nőies kedély volt, aki anyját, báró Podmaniczky Zsuzsannát rajongásig szerette. Mikor az meghalt, vigasztalhatatlan volt, nem engedte, hogy anyja lutheránus egyházi adóját holta után töröljék, hogy mikor be akariák hajtani, abba az illúzióba ringathassa magát, hogy még él. Ezt a rajongó fiút szeretetet bizonyítja, hogy az anyjától öröklött Podmaniczky-vagyon egy részét, a Podmaniczkyak dicsőségét hirdető művek íratására és kiadására hagyta. Mint maga írja, a túlvilági életben is azért hitt,

mert anyja azt állította, hogy csak a test romlandó, a lélek halhatatlan.

Mindezekkel azt óhajtottam bizonyítani, hogy a Vigyázó-alapítvány nem főúri hiúságnak vagy szeszélynek köszöni létrejöttét, hanem az egy kiváló ízlésű tudomány- és irodalomszerető főúrnak és fiának jól átgondolt és megfontolt hazafias cselekedete. A főúrnak az apáé, gróf Vigyázó Sándoré, a fiú híven ápolta a reabizott eszmét és vagyont s mint hű sáfár gazdagon gyarapítva adta át rendeltetésének, a szülei megbízás szerint, — midőn az élők közül eltávozott.

Az óriási vagyon, több mint 23.000 kat. hold föld, három kastély, két nagy bérpalota, készpénz, értékpapírok, az ötvösműkiállításra is feltűnést keltett műtörténeti beccsel bíró ötvösremek-gyűjtemény, könyvtár, mindez együtt mintegy 60 millió pengőre van becsülve. Igaz, hogy ezeknek egy része nem jövedelmez s az egyik hagyaték jövedelmének 20 százaléka újabb földbirtok vásárlására fordítandó, de így is soha nem remélt jövedelemszaporulat az Akadémiánknak.

Az örökhatározó ez el nem idegeníthető óriás vagyon kamatainak felhasználásáról némi kikötéseket tett ugyan, de a javarész hovaforrását az Akadémia bölcs belátására bízta. Hogyan lehetne azt úgy felhasználni, hogy a végrendelet céljának is megfeleljen s a magyar irodalom és tudomány legérezhetőbb hiányainak orvoslására fordíttassék, — arról akarok még egyet-mást elmondani, nem tanács-, hanem óhajtsképen.

II.

Azon feladatok közül, melyeket a Magyar Tud. Akadémiának most már, mikor anyagi eszközök bőségesen állanak rendelkezésére, sürgősen meg kell oldani, első helyre teszem a magyar nyelvészet ügyét. Első hely illeti meg azért is, mert hiszen az Akadémia alapítása is a magyar nyelvért történt. Ha oly intézet állítatik, — mondotta Széchenyi — mely a magyar nyelvet kifejti s azzal segíti nemzetünk magyarrá tételét, akkor hozza meg áldozatát az Akadémia alapítására. Vagy ahogy az öröm hevében Wesselényi Miklós írta Földváry Gábornak: Széchenyi a nemzetiség és nyelv erősítése, terjesztése és pallérozása szent céljára ajánlotta fel egy esztendei minden jöszágának egész jövedelmét. Az Akadémiáról szóló törvény cikk is hangsúlyozza a hazai nyelv művelését. A Vigyázó-grófoknak ebből a fejedelmi alapítványából is az első részt a magyar nyelvnek kell szentelni. Tagadhatatlan, hogy sokat tett már e téren az Akadémia, de azért még mindig nagyon sok a tennivaló.

Első hely illeti meg a magyar nyelvészet ügyét, azért is, mert itt található leggazdagabb kész, kiadásra váró anyagot. Legelőször is a Magyar Etymologiai Szótár kiadását kell gyorsítani. 1914-ben határozta el az Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága ennek kiadását s azóta (14 év óta!) anyagi forrás híján csak a D betűig („Dunnyog“) jutott el. Ki lehet számítani, hogy ha ily lassú menetben folytatódik

tovább a 250 ívre tervezett mű, akkor a hátralévő rész csaknem fél-száz év múlva jelenik meg. E téren még ma is a Kresznerics-féle elavult szótárra vagyunk utalva, mely túlzó szlavofil irányzatát leszámítva, módszeresebb, mint a Czuczor—Fogarasy-féle nagy szótár délibabos etymológiája. Ez már a megjelenésekor sem állott a kor tudományos színvonalán, azóta pedig teljesen elavult, legfeljebb mint anyaggyűjteményhez fordul hozzá még olykor-olykor a nyelvész.

Évek óta készül az Akadémiának kiadásában egy újabb *Magyar Nyelv szótára*, melyhez nagy előkészülettel (a tudományos elvek előleges megállapításával s egy magyar Szójegyzék kiadásával) fogtak hozzá; a szótári anyag összegyűjtése most is folyik. Természetes, hogy bőségebb anyagi eszközökkel ez a munka is gyorsítható (teljesen úgysem fejezhető be soha) s kiadása is megkezdhető.

Van azonkívül egy rendkívül értékes tudományos vállalat: a *Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve*, melyből már több füzet jelent meg s kéziratban még több vár megjelenésre (pl. Horger: A magyar nyelvjárások; Fonetika; Klemm: Magyar mondattan, Melich: Honfoglaláskori Magyarország, II. rész, stb.). Hogy egy tudományos magyar nyelvtan megjelenése milyen égető szükség, az is bizonyítja, hogy már a Semsey-pályázat felvette a legsürgősebben kiadandó kézikönyvek közé. A Simonyi-féle *Tüzetes Nyelvtan*, melynek csak első része készült el, ma már elavult.

Elhatározta az Akadémia a *Nyelvemléktár* új kiadását is, mely a forrásokat is közölné. Egy Mészölytől gondozott árva kötettel ez is abbamaradt, pedig a régi elavult *Nyelvemléktár* sem kapható már.

Sokat gúnyolták az ujságok az Akadémiát a vogul, osztják, mordvin stb. nyelvtanok és szógyűjtemények kiadása miatt. Ezek valóban nem népszerű kiadványok, de a Tudományos Akadémiának nem is feladata a tudomány népszerűsítése, hanem annak továbbfejlesztése s hozzáértők tudják, hogy mily becses anyaggyűjtemény ez, hogy mennyire nőtt e kiadványok révén becsületünk a rokon népek előtt. Ma finn rokonaink felvették e téren velünk a versenyt s feladatunk így megosztható, de vannak régen készülő művek (pl. Pápay Osztják nyelvtana), melyek kiadása dicsőségét nem engedhetjük át más Akadémiának.

Megemlíttük, hogy az Akadémia meg akarta iratni a balkáni (török, bolgár, albán stb.) népek szótárát is, megbízást adott egyes íróknak, miután előbb mutatványt kért tőlük, de a háború miatt ez is abbamaradt. Ezt is fel kellene eleveníteni, bár mi ezt legutoljára hagynánk, mikor már közelebbi feladatainkat teljesítettük.

Van azonkívül több nyelvészeti folyóirat (*Nyelvtudományi Közlemények*, *Nyelvtudomány*, *Keleti Szemle*, *Kőrösi Csoma Archivum*), melyek pénzhiány miatt alszanak, vagy csak csekély terjedelemben jelennek meg, ezeknek a régi ívszámmal való felelevenítése szintén Akadémiánkra vár.

III.

A Nyelvtudományi Bizottság körébe tartozó munkákkal kapcsolatosan lehet megemlékezni a Classica Philologiai Bizottság feladatairól. Tudjuk, hogy a görög és latin klasszikus írók fordítása mily üdvös hatással volt az irodalmak fejlődésére. Pl. Plutarchosnak fordítása nélkül Shakespearenek több klasszikus drámája soha sem jött volna létre, vagy nem olyan alakban, mint azt ma csodálhatjuk. Nálunk némi korábbi kísérletek után szintén az Akadémia alapításával indul meg élénkebb tevékenység a „Római Classikusok“ és „Hellen classicusok“ kiadásával, melyekben Sallustius, Caesar, Tibullus, továbbá Sophokles, Plutarchos néhány műve jelent meg. Szerencsésen kapcsolódott bele ebbe a vállalkozásba a Kisfaludy-Társaság a „Széptani Remekírók“ fordításával. Arany remek Aristophanes-fordítása is az Akadémiának köszöni létrejöttét.

Új élet a Ponor Thewrewk Emil lelkes buzgólkodása által nyilvánult e téren. A Classica-Philologiai Bizottság mindjárt megalakulása után a közoktatási Miniszter támogatásával megindította *Görög és latin remekírók* c. vállalatát s ebben 1885 óta egymásután jelentek meg eredeti szöveggel és magyar fordítással Anakreon, az Anthologia Graeca epigrammáinak egy része, Vergilius, Catullus, Tibullus, Propertius, Herodotos, Thukydides, Suetonius, Ammianus Marcellinus, Quintilianus, Aristoteles, Platon, Euripides, Homeros műveinek egyrésze. Pindaros, Csengery sikerült fordításában most van sajtó alatt, mint külön kiadás. Ezekhez járul Terentius és a könyvkiadóvállalat Aischylos- és Euripides-fordítása s mivel másutt Plautus és Sophokles drámáinak fordítása is megjelent, tehát Seneca kivételével az összes klasszikus drámákat művészi fordításban olvashatjuk. Ennek jelentőségét nem kell itt különösebben hangsúlyoznunk. E futólagos szemléből is látható, hogy az Akadémia a görög és római klasszikusok fordításában is jó példával járt elől s nagyon hátramaradtunk volna e téren munkássága nélkül. De a háború és az utána következő sanyarú idők ezt a vállalatot is megakasztották. Most az Akadémia ezt is felújíthatja. Különösen érezhető, hogy nincs teljes Platon és Aristoteles-fordításunk. Ez minden kulturnép irodalmához hozzátartozik, s Platon dialogusai ezenkívül elévülhetetlen és utólérhetetlen költői szépségei miatt is lefordítandók. Az Akadémia szakfőúrjai ezt jól tudják s mindkettő fordítása meg is indult (Aristoteles legkiválóbb ismerője épen a mi egyetemünk tanára), de még sok van hátra a félbeszakadt munka befejezéséig. Különösen Platon fordítása nehéz feladat: a fordítónak egyformán jó filológusnak és filozófusnak kell lenni. Le kell fordítani Polybioszt, melynek már századokkal ezelőtt jó fordításai voltak francia és német nyelven, Xenophont, Lukianost, az ókor Voltaire-ját, Plutarchostól a *Moralia*-t (a Párhuzamos életrajzok fordítását egy lelkes földbirtokos, a klasszikus világért rajongó Kacsóvics Kálmán a maga költségén adta ki). Le kell fordíttatni Ovidius műveit is, ennek régi fordításai már akkor élvezhetetlenek voltak, amikor félszá-

zad előtt megjelentek. Én nem is olyan sorrendben fordíttatnám azokat, ahogyan eddig jelentek meg, pl. Seneca *Erkölcsei levelei*-t legutoljára hagytam volna, ha egyáltalában sort kerítettem volna rá. Mivel a görög nyelv ismerete mindinkább ritkább lesz, előbb a görög klasszikusokat fordíttatnám le s csak azután a latinokat.

A Classica-Philologiai Bizottság másik tevékenységi köre volt a klasszikusok eredeti szövegének szövegkritikai apparatussal ellátott kiadása. Kétségtelen, hogy e kiadások (Festus-Kodex P. Thewrewk től, Leo *Tactica*-ja Vári től, Aristoteles *A lélekről* c. műve egyetemünk tanárától Förstertől, Némethy Géza számos szövegjavító értekezései és kiadásai) hozzájárultak Akadémiánk tudományos jóhírének öregbítéséhez és a külfölddel elismertetéséhez s már emiatt sem hagyhatók abba most, mikor annyit emlegetjük a *kulturfölényt*.

Ennek a Bizottságnak hatáskörébe utasítottatott a magyarországi latin irodalomtörténeti kutatás, melynek Ábel Jenő volt (Hege dűs Istvánnal) jeles művelője; az Ábel örökét épen a mi jeles tanárunk Huszti József (Janus Pannonius és Vetési László életírója) vette át; másik alapos ismerője Fögel József, Corvin-kodexek szerencsés felfedezője, szintén egyetemünkön működik. Itt is sok még a teendő.

Ugyanez a Bizottság, igen helyesen, tudományos irodalmunk egy égető szükségének orvoslásául a Classica Philologia Kézikönyvének kiadását is elhatározta. Régóta emlegetik, hogy nincs olyan kézikönyvünk az ifjúság számára, mely a tudomány színvonalán közölné e folyton fejlődő és átalakuló tudomány eredményeit. Régen Freund híres *Triennium Philologicum*-át emlegették mintául; most megfellelőbbnek látszik egy olyan kézikönyv, mint a Gercke és Norden szerkesztette *Einleitung in die Altertumswissenschaft* c. háromkötetes mű, melynek már harmadik kiadása jelent meg, vagy a Laurand nyolc füzetes *Manuel des études grecques et latines* c. segédkönyve. Hogy egy ilyen gyűjtemény kiadása nem pusztán terv, arról biztosíték, hogy szerkesztője két szegedi egyetemi tanár (Huszti és Förster) és hogy már a költségvetésbe is fel van véve; hogy Szidarovszky János már jó részt elkészült az ideszánt Görög és latin nyelvtannal s Huszti József írja a Latin irodalomtörténetet, Lajti István pedig a görög-római vallástörténetet. Természetesen minden része magyar klasszikus filológusaink eredeti munkája lesz. Régebben azzal az érvel halogatták ennek kiadását, hogy a magyar klasszikus filológus tanuljon meg németül s ott megtalálja a szükséges kézikönyveket. De elfeledkeztek arról, hogy minden nemzet (német, francia, angol) a maga nyelvén műveli a classica philológiát.

IV.

A magyar irodalomtörténetre térve át, legelőször a Ferenczi-Császár-féle nagy irodalomtörténet tervéről (1910/11) kell megemlékeznünk, mely hat kötetben jelent volna meg s meg-

jelenésének nem a munkatársak, hanem a pénzforrás hiánya volt az akadály. E terv most valóra válhat. Ennek kiegészítésül ki kellene adni a Pintér Jenő tervezte *Magyar Irodalomtudomány Kézikönyvé*-t, melynek I. kötete irodalomtörténeti módszertan, II. kötete magyar irodalmi érintkezések, III. kötete a szépirodalom műfaji fejlődése, IV-ik kötete: A magyar tudományos irodalom nevezetesebb ágainak fejlődése. (V. ö. Irodalomtörténet 1921:70.) Ez a negyedik kötet pótolna legjobban érzett hiányt.

A régi magyar irodalmi emlékek kiadását folytatni kellene és pedig először a Szilády-féle *Régi magyar költők tára* (mely a XVI. század közepéig jutott el) gyorsabb ütemű megjelentetésével; a XVII. századból Gyöngyösi István művei kiadásának befejezésével s a már jórészt készen lévő Badics-féle Gyöngyösi-életrajz kiadásával; a Heinrich-Császár-féle *Régi Magyar Könyvtár* betűhiv szövegű kiadásával. Ebben jelenhetnének meg a kiadásra rég elfogadott Bessenyei-regényen, a *Tarimenes utazásá*-n kívül, többi kiadatlan művei, Beniczky Péter, Koháry versei, az újabban felfedezett Rákóczi-eposz stb.

Az Akadémia átvehetné a Kisfaludy-Társaságnak 150—200 kötetre tervezett *Nemzeti Könyvtára*-t, mely kritikai szövegét közölte volna irodalmunk mindazon emlékeinek, amelyeknek esztétikai értéke vagy irodalomtörténeti jelentősége van. Tudjuk, hogy ebből hat kötet jelent meg 1914-ben s a nagy háború a folytatását megakadályozta. Ennél csak azt sajnálnánk, hogy nem közlené az írók összes alkotásait, de meg kell gondolni, hogy ha teljes gyűjteményt adna, a gyűjtemény terjedelme sokszorososan megnövekednék. Kazinczy halálának közelgő centennáriumára ki kellene adni összes műveit. Tudvalévő, hogy az Akadémia ezt már régen elhatározta s e kiadás harmadik része a *Levelezés* 22 kötete. Ehhez befejezésül járulhat a Váczzy-féle Kazinczy-életrajz újabban előkerült második kötetének, vagy Czizel János szegedi gimnáziumi tanár Kazinczy-életrajzának kiadása.

Itt emlékezhetünk meg a magyar bibliografiai teendőkről. Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtár*-a pótkötetének tervezett kiadása helyett, az úgyszólván elfogyott első kötetet második kiadásban kellene sajtó alá rendezni, kiegészítve az 1879 óta felszínre került több száz nyomtatvány leírásával, hiányok pótlásával, tévedések kiigazításával. Sőt kellene egy magyar bibliográfia a magyar nyomtatványokról, egész a legújabb időkig; 1931-re, az első teljesen magyar szövegű nyomtatvány megjelenésének 400 éves évfordulójára, meg kellene írni a magyar könyvnyomtatás történetét, ki kellene adni az Akadémia könyvtár ritka nyomtatványainak s kéziratainak katalógusát.

A Vigyázó-alapítvány egyik kikötése, hogy a Podmaniczky-örökség jóvedelmének egy része a Podmaniczky-családdal foglalkozó művek kiadására fordítandó. Azt hisszük, hogy e feltételt úgyszólván értelmezni, hogy a Vigyázó-Könyvtár tudományos katalógusát az Apponyi-féle *Hungarica*-Katalogus mintájára e jóvedelemből lehetne elkészíttetni és kiadatni.

V.

A magyar történettudomány művelésére a M. Tud. Akadémia kezdettől fogva kiváló gondot fordított. Háromféle módon teljesítette ezt a feladatát. Támogatta a történeti kutatást, történeti monográfiákat íratott és oklevéltárakat s más forrásértékű munkákat adott ki. A *Monumenta Hungariae Historica* 118 kötete elég beszédes bizonyossága ez utóbbi tevékenységének. Ennek újra megindítása szintén az Akadémia sürgős feladatai közé tartozik. Még igen sok forrásmű vár kiadásra. Az Akadémia ilyen kiadványai sorozatába szerencsésen kapcsolódnék bele a Magyar Tört. Társulatnak az újabbkori magyar történeti forrásművek kiadására és feldolgozására irányuló vállalkozása.

Fel kellene támasztani az Akadémia *Magyar Történelmi Tár-át*, vagy a M. Tört. Társulat *Történeti Tár-át*, hogy legyen olyan folyóirat, mely a kisebb terjedelmű történeti forrásokat közölné. Habár igaz, hogy a Közokt. Miniszter megbízásából kiadott *Levéltári Közlemények* c. folyóirat némileg ugyane cél szolgálja. Mint tudjuk, a *Haditörténelmi Közlemények* újra megindult, a *Történeti Szemlé-t* megnövelt terjedelemmel kellene folytatni, a nagyon értékes *Gazdaságtörténeti Szemle* c. művelődéstörténeti folyóiratot fel kellene támasztani. Dűlőre kell vinni a régóta vajudó *Történeti Bibliografia* ügyét, össze kellene gyűjteni és kiadni a most lezajlott világháború okmánytárát a magyar vitézség és önfeláldozás örök emlékéül.

Levéltári kutatók tudják, hogy az elszakított területek megyei, városi és magánlevéltáraiban minő becses történeti anyag van felhalmozva, melyekhez most nehezen lehet hozzáférni. Ezen anyag történeti, művelődéstörténeti becsű része, ha nem kiadás, legalább másoltatás által megmentendő. Az Akadémiában őriznek már ilyen oklevélmásolatokat. A megszállott területek történetíróját segélyben kellene részesíteni. Rendkívül becses a Bécsben őrzött török-magyar vonatkozású oklevéltári anyag. Aki tudja, hogy a múltkori bécsi zavargás és az igazságügyi palota felgyújtása alkalmával mily sok becses magyar történelmi és művelődéstörténeti anyag pusztult el, az megérti a kiadás vagy feldolgozás sürgősségét.

A régi Magyarország története a mohácsi vész után a török hódoltság korában oly sok hasonlóságot mutat a mai Magyarországgal, hogy ennek ismerete nemcsak vigasztalást nyújt jelen sívár helyzetünkben, hanem okulást is arra nézve, hogyan szerezhetnénk vissza a régi nagy Magyarországot. Őseink sem voltak megelégedve a „maradék“ Magyarországgal és folyvást siránkoztak az ország elvesztésén, „kinek a galléra maradt immár nyakunkban“. Ők is foglalkoztak a visszaszerzés módjaival s főfeltételül azt jelölték meg, hogy a magyar tagadja meg a természetében rejlő hibát, hogy vallási, politikai kérdések miatt pártokra szakad s egymással néz farkasszemet, ahelyett, hogy egyetértene s kö-

zös erővel igyekeznék kivenni a közös ellenséget. Ez ma is aktuális korkép!

Régészeti emlékeink ismertetését a külföld tőlünk várja. Sokat emlegetik, hogy Magyarország egy nagy középkori temető. Ennek feltárása is várja az Akadémia segítő kezét. Az Akadémia eddig is sokat tett e téren, de még mindig sok a tenni való. A *Monumenta Hungariae Archaeologica* feltámasztása s az *Archaeologiai Értesítő* terjedelmének megnövelése volna a legsürgősebb. Azonkívül az Akadémia pénzbeli segítséget bocsáthatna az ásatásokhoz szakemberek rendelkezésére s azok munkáit kiadná. Szégyen lenne, hogy az ilyen munkát külföldről jött tudósok úgy végezzék el helyettünk, ahogyan végzik a szíriai vagy egyiptomi ásatásokat.

VI.

A jog- és társadalomtudomány azok közé a tudományok közé tartozik, amelyeknek elég olvasóközönsége van ahhoz, hogy az Akadémia anyagi hozzájárulása nélkül is kiadhassa a szakkörébe tartozó műveket. Inkább a történeti része olyan, mely rászorul az Akadémia segélyére. Pl. amióta Hajnik Imre kiváló jogtudósunk meghalt, azóta a magyar jogtörténeti irodalom meglehetősen elárvult. Az Akadémiának még megbízások, vagy akár pályadíjak kitűzése által is feléje kell fordítani jogtudósaink figyelmét. Ki kellene adni az Apponyi-könyvtárban fennmaradt *Tomus Decretorum regum Hungariae a Paulo Gregorianc collectus* c. kéziratot. Idetartozik az olyan művek kiadása is, amelyek a mai Magyarország állami és gazdasági életével, illetőleg életképtelenségével a trianoni égbekiáltó igazságtalanság szempontjából foglalkoznak, amilyen volt pl. Laky Dezső műve a Magyarország megszállása által okozott károkról, vagy Teleszky műve a magyar állam háború alatti pénzügyeiről. Megemlítem a Magyar Jogászegylet könyvkiadóvállalatát, az Akadémia megbízásából és támogatásával a M. Közgazdasági Társaság által kiadott *Közgazdasági Szemle* c. folyóirat bővebb segélyezését, hogy nagyobb terjedelemmel jelenhessen meg; ugyanezt mondhatjuk a *Magyar Jogi Szemlé*-ről; ajánljuk továbbá jogi monográfiák kiadását.

A nemzetgazdasági klasszikusok fordítását, amelyet az Akadémia Quesnay, Hume, Ricardo stb. munkáival kezdett el, szintén folytatni kellene. Az Akadémia könyvkiadóvállalatába is fel lehetne venni, mint régen tették, ilyen műveket. Ez a vállalat, melyben több mint 230 részint eredeti, részint fordított mű jelent meg, sokat tett a tudomány terjesztésére és megkedveltetésére. Midőn megindult, kiadásával az Akadémiának az volt egyik célja, hogy elterjesztse a nemzet tudomány hatását főleg olyan francia és angol művek fordításával, melyek az előadás művészi formájára különös gondot fordítottak. E vállalat jótékony hatása a magyar tudományos irodalomra tagadhatatlan.

VII.

A *bölcséleti* irodalomról már fentebb említettük, hogy Platon és Aristoteles műveinek fordítása a magyar irodalom nyeresége lenne. A *Filozófiai Írók Tára* egyes kötetei is gyorsabb ütemben jelenhetnének meg, de meg kell mondanunk, hogy a kiválogatás eddig nem mindig volt a legszerencsésebb s az ötletszerűség színében tűnik fel. Ennek lehetne társkiadványa egy *Magyar Filozófiai Írók Tára* s egy monográfia-sorozatot kellene megindítani a nagy filozófusokról s vele párhuzamosan a jeles magyar filozófusokról.

Meg kellene továbbá íratni a magyar filozófia történetét. E téren sem kellene multunk miatt szégyenkeznünk. Tudjuk, hogy épen csak példát említsék, hogy az esztétika nálunk csaknem egykorú e tudomány megalapításával. Tudjuk, hogy Kant, Hegel, majd Comte és Spencer filozófiája milyen széles hullámokat vetett Magyarországon is. Kiváló etikus bölcseleőknek is voltak. Kár, hogy ezekről jobbra csak a szaktudósok tudnak. Nevezetes filozófiai rendszeralkotási kísérletek is történtek nálunk, aminő volt az úgynevezett *egyezményes filozófia*. Világirodalmi viszonylatban is számottevő a Böhm Károly kolozsvári professzor és Pauler Ákos bölcséleti rendszere. Egy nagyobb magyar filozófiai lexikon hiányát is érezzük.

A *pedagógiai* irodalomból a magyar közoktatás történetének megírása szintén az Akadémiára vár. A M. Tud. Akadémia adott már ki több ilyen tárgyú művet — például Békefi művét: *A népoktatás története 1540-ig* (1906) és Fináczy művét: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában* (1899—1902) — de ezek a feladatnak csak kis részét oldják meg. Más feladat: a külföldi és magyar pedagógusok műveinek kiadása, pedagógiai monográfiák és híres pedagógusok életrajzai. A magyar tudományos irodalomnak ez a legújabb időkig kissé elhanyagolt területe volt; épen a mi egyetemünkön van olyan kiváló szakférfiú, aki e feladatok megoldására különösen hivatott (Imre Sándor).

A *Magyarországi tanulók külföldön* c. akadémiai kiadványt is folytatni kellene, természetesen az eredeti matrikulákból és jegyzőkönyvekből, mivel a külföldön kiadott ilyen matrikulák a magyar tanulók neveit többnyire hibásan közlik, mert nem tudták elolvasni. Jó bibliográfiai összeállítása található a külföldi ilyen kiadványoknak a Magyar Zoltántól, a magyar tudománypolitika zászlóvivőjétől szerkesztett *Magyar tudománypolitika alapvetése* (1927) c. nagybecsű műben, mely széles látókörrrel jelöli ki a magyar tudomány fejlődésének útját. Mi itt csak az Akadémia legsürgősebb teendőivel kívántunk foglalkozni.

Szeretnők, ha a külföldi magyar tanulók névjegyzékének kiadásával párhuzamosan a híresebb magyar iskolák tanulójegyzéke is megjelenhetne. Van már ilyen kiadvány, a Thury Etele-féle *Iskolatörténeti adattár*-ban (1906—8) a debreceni ref. kollegium tanulóiról s néhány milleniumi iskolatörténetben. Megvallom, hogy ezek kiadását nem sorozom a sürgősebb feladatok közé.

VIII.

Akadémiánknak *mathematikai és természettudományi* szakra vonatkozó teendőivel nem kívánunk itt bővebben foglalkozni. Nem mintha nem ismernők el azt, hogy ezek tudományos művelése ma épen olyan fontos, mint a humanisztikus tudományoké, mert hiszen létfontosságunk ehhez szorosabban kapcsolódik. Az Akadémia ily irányú feladatait az 1926-ban a gróf Klebelsberg Kunó elnöklése alatt 1926-ban tartott természet-, orvos-, műszaki- és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus *Munkálatai* bőven megvilágítják. Ezen tudományok művelőinek egy része önálló társulatot is alakított s itt elég lenne, ha Akadémiánk ezeket anyagilag támogatná, hogy tudományos céljaikat könnyebben megvalósíthassák. Itt volna különösen követhető az angol Royal Academy eljárása, mely évente mintegy 200.000 fontot fordít különböző kutatások segítésére, előmozdítására. Ide lehetne bekapcsolni kultuszminiszterünknek azt az egészséges tervét is, — mely természetesen nem csak a természettudósokra vonatkozik — hogy elismert szaktudósoknak hathatós pénzbeli támogatást kellene nyújtani a Vigyázó-alapítványból, hogy anyagi gondoktól menten dolgozhassanak egy-egy tudományos munkán vagy feladaton.

Habár, mint említettük, a természettudományok művelésére különböző társulatok alakultak is, tudjuk, hogy az Akadémia kebelében is foly ezek művelése, hogy sokat tett ezek előmozdítására s folyóirata is van — a *Mathematikai és Természettud. Értesítő*, melyhez járulnak az Akadémia támogatásával az Eötvös Loránt Math. és Fizikai Társulat által kiadott *Math. és Fizikai Lapok*, a *Math. u. naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn*, az *Értekezések*, de itt különösen fontos a külföld tájékoztatása és erre nem tartjuk elégnek az itt közölt rövid kivonatokat. A mi nyelvünk, sajnos, nem világnyelv, azért egy német, francia vagy angol folyóíratra nagy szükségünk volna, mely rendszeresen ismertetné a magyar természettudományi kutatás nevezetesebb eredményeit. Ez volna a legjobb propaganda. Természetesen épen ilyen helyes és továbbra is fenntartandó egyes humanisztikus, külföldi folyóiratok (*Ungarische Jahrbücher*, *Revue des études Hongroises*) évi segélye is, sőt a vidéki folyóiratok (*Minerva*, *Debreceni Szemle*, *Széphalom* stb.) vagy tudományos füzetes vállalataink, mint a mi tudományos *Acta*-nk támogatása is üdvös lenne, amire rá is szorulnak.

Az Akadémia számos természettudományi monográfiát is adott ki. Ezért épenúgy gúnyolták, mint a vogul szövegkiadványokért; szemére hányták, hogy a piócákról, földikutyákról és csíkosegerekről, vagy kagylós levéllábú rákokról és vak rákokról ad ki monográfiát. De az ilyen megrovás rendesen tudatlanságból fakad, mivel itt is a speciális kutatás viszi előbbre a tudományt. Természetesen szükséges a szintézis is. Így az Akadémiára vár több összefoglaló mű iratása. Ilyen lenne már a Semsey-féle pályázat alkalmával ered-

ménytelen maradt pályakérdés: *Magyarország földrajza*, melynek akkor 150 ívre szabta terjedelmét a pályakérdés. Újabban egy ilyen nagy műhöz fogott hozzá a kultuszminiszter úr támogatásával egyetemünk földrajztanára; ilyen szükség lenne Magyarország geológiájára, továbbá Magyarország ásványainak tudományos leírására, melyre épenúgy már *Semsey* Andor akadémiai pályázatot hirdetett. Magyarország flórájáról tudvalevőleg újabban jelent meg *Jávorka* Sándor hatalmas műve.

Hogy Magyarország tudományos ismertetését tőlünk várja a külföld, azt mindenki tudja; nemzeti önérzetünk sem engedheti, hogy e feladatot idegenek oldják meg helyettünk.

A magyar orvosok tudományos kutatásait ismertető idegen nyelvű folyóiraton és az Orvosi Könyvkiadóvállalat segélyezésén kívül az Akadémia feladata lenne összegyűjteni a magyar orvoslás történeti emlékeit s megírni az orvosi rend történetét s kiadni olyan műveket, mint *Rigler* Gusztáv műve a magyarországi 1831-iki pestisről.

Sokat lehetne még teendő gyanánt felsorolni. Pl., hogy az Akadémia kiadványai most már ízlésesebb külső formában jelenhetnének meg; hogy az Akadémiai Könyvtár helyisége kibővítendő, sőt élénk tolu az az eszme is, hogy nem lehetne-e a Vigyázó-alapítványt kapcsolatba hozni nemzetmentő szociális feladatok megoldásával s az Akadémia nagy földbirtokának egy részét Kanadából visszatelepített magyar földműveseknek adni bérbe, akik mint az Akadémia zsellérei kedvvel és buzgósággal művelnék azt a földet, mely a magyar kultúra számára gyümölcsöző! De ez már nem tartozik ide, mert ez nem tudomány-, hanem szociális politika!

*

*

*

Az itt elmondottak egy szebb jövő hajnalát sejtetik velünk, mely a gróf *Vigyázó*-alapítvány által derülhetne a magyar tudományra. Az itt felsoroltak a magyar tudományos irodalom várható fellendülését hirdetik, de egyszersmind arra a szilárd alapra is rámutatnak, amelyen a magyar tudományosság most áll. Erős meggyőződésünk, hogy az Akadémiának nincs semmi oka, hogy eltérjen eddig követett irányától s ne azon az alapon építsen tovább, melyet százéves fejlődési folyamán rakott le.

A magyar tudomány jövője a magyar tudósok, tehát főként az akadémikusok munkájától függ. Az Akadémia tagjai között a külföldi tagokat nem számítva, 136 egyetemi és műegyetemi tanár, 24 magán- vagy címzetes tanár van, tehát az itt felsorolt feladatok teljesítése is elsősorban rájuk vár. Ez az egyik oka, amiért ezeket *itt* mondtuk el. De vár a haza a jövő reményeire az egyetem ifjúságára is, kikből a jövő egyetemi tanárai és akadémikusai lesznek. Ez a másik ok, amiért a jövő teendőit az ifjúság lelkére kötjük.

„Elvész az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való!” mondja az Írás. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy nem veszhetsz el az a nép, melynél a tudomány virágzik. Ebben vigasztalás van nehéz próbával sújtott nemzetünk számára. Eszünkbe jutnak báró J ó s i k a Miklós szép szavai: „Magyarhon s a magyar nemzetiség — úgy mond — sok veszély napjait látta már. Voltak idők, midőn a cseh rablónépek kényurái, a trónkövetelők s a fékevesztett olygarchák tűzhálóval kerítették körül . . . Volt másfél század, melyben a török félhold emelkedett számos váraink tornyain és napok, hol az elmosódott közérdek nyelvben, érzésben elkorcsosodással fenyegetett. És mind e vészes napok és véres századok után áll a magyar, nemzeti érzelme óriásilag felmagasodott, nyelve gazdagságban, erőben a legmíveltebbek sorába lépett s őseire, buzgósága nagyobb, mint valaha. Isten tudja, én nem tudok félni jövőnktől . . . lehetetlen, hogy a számban, nemzeti érzelemben s értelmi felsőségben szilárdult s gazdagult magyarnak ne sikerüljön megóvni honát, megóvni magát“.

Valóban, egy olyan nemzet, melynek olyan fejlett kulturája van, mint a miénk, nem veszhetsz el soha. Egy nemzet, melynek olyan áldozatkész, sőt önfeláldozó fiai vannak, mint a V i g y á z ó grófok: él és virágozni fog időtlen időig s rajta még a pokol kapui sem vesznek diadalmat.

(Szeged.)

Dézi Lajos.

**BABITS MIHÁLYNAK,
A HUSZONÖTÖDIK FORDULÓRA.**

Jöttél szelíden a lankás Dunántúl
Kékes tájáról, hol dús a gerezd
S az őszi este végtelenbe tágul
S a lila égbe lendül sok kereszt.

Hoztál magaddal új dalt, mely az őszi
Örök verseknek örzi zengzetét,
Új álmokat, melyek az égi, földi
Csodák köréből lengenek eléd.

S a magyar rónán új tornyok szökeltek
Merész magasba és egy új seregnek
Élén jövőbe tartottál, Vezér.

S ma egy világnak romján újra kelve
Te vagy megint új harcok tiszta lelke,
A lobogó, ki új egekbe ér!

(Szeged, 1928.)

JUHÁSZ GYULA.

LÉLEKTŐL LÉLEKIG.*)

„... úgy futottál e szomorú kor hideg
pusztaságán, mint ősi mondáink csoda-
gíme, amelyet megdaltól és amely
vérét hullatva és a halállal küzdve
menekül, de vérezve, fájva is önkén-
telenül szebb tájakra vezet a magyart.”

Babits Mihály.

Állok az ablak mellett éjszaka
S a mérhetetlen messzeségen át
Szemembe gyűjtöm össze egy szelíd
Távol csillag remegő sugarát.

Billió mérföldekről jött e fény,
Jött a jeges, fekete és kopár
Terek sötétjén lankadatlanul
S ki tudja, mennyi ezredéve már.

Egy égi üzenet, mely végre most
Hozzám talált s szememben célhoz ért
S boldogan hal meg, amíg rácsukom
Fáradt pillám koporsófüdelét.

Tanultam én, hogy általszűrve a
Tudósok finom kristályműszerén,
Bús földünkkel s bús testemmel rokon
Elemekről ad hírt az égi fény.

Magamba zárom, véremmé iszom,
És csöndben és tűnődve figyelem,
Mily ős bűt zokog a vérnek a fény,
Földnek az ég, elemnek az elem?

Tán fáj a csillagoknak a magány.
A térbe szétszórt milliom árvaság?
S hogy össze nem találunk már soha
A jégén, éjen s messziségen át?

Óh, csillag, mit sírsz! Messzebb te se vagy,
Mint egymástól itt a földi szívek!
A Szíriusz van tőlem távolabb,
Vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg?

Óh, jaj, barátság; és jaj, szerelem!
Óh, jaj, az út lélektől lélekig!
Küldözzük a szem csüggedt sugarát
S köztünk a roppant, jeges űr lakik!

TÓTH ÁRPÁD †.

*) A *Magyarország* nov. 8.-i számából vesszük ezt a verset, amely a hirtelen elhunyt költő-
utolsó írásai közül való.

TOLSZTOJ.

Ha halomra gyűjtené valaki azokat a cikkeket, tanulmányokat, megemlékezéseket és visszaemlékezéseket, amelyek Tolsztoj centennáriuma alkalmából világszerte megjelentek, imponáló papírkazal telnék ki belőle. A papírnak és betűknek ebben a tömegében úgy szerepelnek ismétlődő módon egyes sztereotip szavak és kifejezések, mintha mindazok, akik nem belső szükség, hanem csak az alkalmasszerűség által indítatva hallatták szavukat, egyetérténeken Tolsztoj megítélésében. Túlmenve az irodalmi és művészeti értékelésen, szinte felelősségtelenül mindenki magáénak vallja Tolsztojt. Úgy cselekszenek, mintha maradék nélkül hinnék és elfogadnák, amit nem az író írt, hanem a bölcselő, a misztikus és társadalmi reformer hirdetett és cselekedett. Az ilyen alkalmi írásnál elég, ha szép szavak vannak benne és a felszínen mozog. Veszedelmesnek nem veszedelmes, mert semmire sem kötelez, legfeljebb tökéletesen meghamisítja annak képét, akinek a megemlékezés szentelve van. Ilyen alapon még a szovjet is beállhatott Tolsztoj ünneplőinek sorába. Minthacsak Lenin és Sztalin előfutára lett volna, meghajtotta a vörös zászlót a néhai arisztokrata, nagybirtokos és katonatiszt előtt, aki kiváló érdemeket szerzett magának a régi rend alapjainak megingatásában. Előttem van a szovjet-közársaság két bélyege, melyeket a százesztendősi évforduló alkalmából bocsájtottak ki. Az egyik Tolsztojnak ismerős, markáns, nagy szakállú képe, amelynek eredetije, ha jól tudom, Rjepin ecsetje alól került ki, a másikon Tolsztoj parasztruhában, durva csizmában, a két fehér lótól vont eke mögött. Ez a kép is ismerős. Valóságot ábrázol, de a szovjet bélyegén szimbolikus. Tolsztoj törí föl a talajt a vörös vetés számára.

*

De az volt-e Tolsztoj, akinek a szovjet szeretné őt beállítani? Olvasom egy konzervatív világfelfogású esztétikus cikkét, amely azt magyarázza, hogy akárki vallhatja magát Tolsztoj szellemi örökösének, csak épen a szovjet nem. Hiszen Tolsztoj tanítása minden erőszak tökéletes elvetésében és az egész világot összefoglaló testvéri szeretetben csúcsosodik ki. Nem akar kényszeri ismerni se a tanításban, se az államban, se az emberek egymás közötti viszonyában. Lehet-e neki erkölcsi utóda a szovjet, amely erőszakon épült fel és kényszerzubbonyba szorítja az életet és gondolkodást? De a másik oldalon vallhatja-e magáénak a konzervatív esztétikus Tolsztojt, aki a képprombólók fanatizmusával támadta a vallást, hazafiságot és államot és bűnösnek hirdetett mindent, ami művészet s ami az életnek nagy enyhítő körülménye? És megosztaná-e a konzervatív bíráló Tolsztojjal az egyházi átkot, amelyet az orthodox egyház mondott ki rája minden dogmába öltöztetett tanítás megtagadásáért?

Sok esztendővel ezelőtt olvastam egy beszámolót Jasznaja-Poljanáról, ahova akkoriban egymásután zarándokoltak el a nagy apostol tisztelői. Akkor már Tolsztoj hadat üzent a civilizációnak és kulturának, a muzsikához fordult életfilozófiáért, lemondott a vagyonról, a földi élet hiúságairól, parasztruhába öltözött, megfogta az eke szarvát és parasztok módjára törte a földet. A látogató megírta mindezt és még egyebet is, amit látott és tapasztalt. A vagyonról Tolsztoj csakugyan lemondott, mindenét feleségének adta át és maga a grófi kastélyban élte az önkéntesen vállalt, de tragikusnak egyáltalán nem tetsző szegénység napjait. Paraszti ruhában járt, de a bundát libériás inas segítette a vállára. Ugyanolyan ételt evett, mint a paraszt, — külön főztek neki a grófi konyhán, — de előkelő, fehér terítékes asztalon. Kopár szobában dolgozott, de a szalonban vártak rá látogatói, akikkel sakkozott, vagy magasröptű kérdésekről vitákat folytatott. Elvetette magát a civilizáció mesterkéltség életkörülményeire és hiúságaira, de olvasta az újságokat, folyóiratokat, főleg saját műveinek kritikáit, a róla megjelent cikkeket és tűrte, hogy Oroszország legnagyobb festői és szobrászai, vásznon és agyagban megörökítsék vonásait, életének mozzanatait. Keserű gúnnyal ment neki mindennek, ami irodalom, de mégis az írás volt az, ami tartalmat adott az életének. Az élete pedig alapjában véve egy magas műveltségű, nagy kulturájú embernek intellektuális élete maradt s amit a természetes élethez való visszatérésnek hirdetett, tulajdonképpen csak a szabad idejét töltötte ki. Nagyon is tudatában volt, hogy reá szögeződik a világ szeme és ez a tudat semmiesetre sem volt hatás nélkül cselekedeteire. Vállalta az apostol, a próféta szerepét, de egészen a legutolsó napokig olyan körülmények között élt, melyek megóvták őt a próféták sorsának nélkülözéseitől és igazi keserűségeitől. Más ugyanis az abszolút hiány és szükség és más az önkéntes lemondás valamiről egy biztos menedéket nyújtó nagy vagyon teljességében.

Talán, mert akkor, mikor azt a bizonyos cikket olvastam, sokkal fiatalabb voltam és ítéleteimben sokkal keményebb, mint ma, ezeknek a képeknek és képzeteknek láttára hajlandó voltam a belső őszinteséget megtagadni az íróból apostollá átalakult Tolsztojtól. Valahogyan azt a képet rajzoltam meg róla, mintha egy magasrangú katona, elfogadva a győzelmes csaták után neki kijáró népszerűséget és állásának megkülönböztetett tiszteletét, a kaszárnyából kezdené hirdetni az antimilitarizmust.

Azóta megértőbb és megbocsátóbb lettem és megtanultam azt is, hogy ugyanabban a fizikai adottságban néha két, sőt több én küzdök és harcol egymással. A tudat alatt kezdettől fogva hajlandóságok, érzések, gondolatok áramlásai hullámzanak bennünk, melyek módosítják, megváltoztatják látható énünk felszínét. Ha ezek az alsó áramlások úrrá lesznek rajtunk, esetleg a régitől egészen eltérő, új én jelenik meg a világ előtt. De a két én még továbbra is küzd és harcol egymással és nagyon kevés azoknak száma, akik odáig jutnak el, hogy le tudnák vonni lelki átalakulásuk végső konzekven-

ciáit. Bizonyára vannak ezren meg ezren, akik ilyen lelki átalakulásokon és erkölcsi válságokon mennek keresztül, anélkül, hogy a világ tudomást szerezne róla. De a nagyok, akik már magukra irányozták a közfigyelmet, ilyenkor még fokozottabban belekerülnek az érdeklődés középpontjába és úgynevezett nagy problémák, rejtélyek elé állítják a világot.

Tolsztojt is az életnek ezen a kettősségén keresztül lehet megítélni és *megérteni*. Harmonikus egyéniség sohasem volt, benne kezdettől fogva a művész és moralista állottak harcban egymással és nem tudták énjében a kiegyenlítődést megtalálni. Az egyéni keretet ehhez a harchoz egy rendkívüli befogadó képességű intellektus és egy fizikailag hatalmas szervezet szolgáltatta, amely parancsolóan követelte magának az élethez való jogait, a tágabb hátteret pedig a szintén harmonia nélküli, végletek között ingadozó orosz élet, amely egymásután termelte ki magából a tizenkilencedik század folyamán a nagy írói egyéniségeket, akik nagyok voltak meséik szövésében, képeik megrajzolásában, a lelkek analizálásában, de végeredményben — akár szkeptikusok voltak, akár erkölcsi alapon állottak, — a *nihi*lhez jutottak el. Ezek a nagy regényírók nem voltak forradalmárok de Tolsztojjal együtt ők voltak azok, akik aláásták a fennálló rend alapjait. Általuk vesztette el az orosz intelligencia hitét a meglevő berendezésekben, anélkül, hogy valami pozitívot tudott volna helyébe állítani.

*

Ha végigfutunk Tolsztoj életén s csak az egyes állomásokat jelezzük, nyomról-nyomra szembeötlik önmagával küzködő énjének kettőssége. Az igazi pálya a Kaukázussal és a krími háborúval és véres csatakepeknek megkapóan eleven megrajzolásával kezdődik. Ezek az írások szereznek a fiatal arisztokrata tisztnek hírt és nevet, amely eljutott a legmagasabb körökig. A cár személyes jóindulata, amely akkor sem hagyta el, mikor ő fordult el a hatalomtól, nyilatkozik meg irányában és Miklós cár egyenes parancsára vezénylik el a veszélyes helyekről. Azután Szent Pétervár, udvari és társadalmi élet, külföldi utak, irodalmi ambíciók és irodalmi sikerek. Megírja gyermekkorának és ifjúságának történetét, de úgy, hogy abból már kiérzik töprengő lelkének nyugtalansága és valaminek keresése, amit egész életében nem tudott megtalálni. Ismét egy újabb állomás, Jasznaja-Poljana. Először kerül itt, az ősi birtokon, igazán összeköttetésbe későbbi életének ideáljával, a muzsikkal. Látja elmaradottságát, tudatlanságát és magához akarja emelni. Iskolát alapít és tanügyi folyóiratot indít, hogy abban fejtsse ki nevelési elveit. Ezek a nevelési elvek elég különösen hangzanak. Az iskola legyen minden vonatkozásában szabad. A gyermekek akkor jöjjenek iskolába és tanuljanak azt, amit akarnak:

A növendéknek legyen meg a joga, hogy visszautasítsa a tanításnak azokat a formáit, melyek nem felelnek meg az ösztönének. Mi, a régebbi

generáció tagjai, nem tudjuk és nem is tudhatjuk, hogy mire van szüksége a fiatalabbnak.

A vége ennek a rendszernek nem lehetett más, minthogy tanítók és tanítványok otthagyták az iskolát, Tolsztoj pedig csalódva vonult vissza a steppék magányába, hogy a természet ölen keressen feledést első nagy kulturális kísérletének csalódására.

Ez volt az első eset, mikor a társadalmi reformer nyilatkozott meg benne. Ekkor fektette le elsőízben azokat az elveket, amelyek későbbi életét egészen kitöltötték:

A nép erősebb, függetlenebb, igazságosabb, humánusabb és mindenekfelett szükségesebb, mint a felső osztályok. Nem neki kell jönni a mi iskolánkba, nekünk kell tanulni tőle.

De ugyanakkor élt benne a művész is. Szabad iskolája számára olyan olvasókönyvet írt, amely számtalan kiadással élte túl a lehetetlen alapokra fektetett iskolai experimentumot, az egyszerű emberek számára írt meséi pedig máig is csillogó gyöngyszemei az orosz irodalomnak.

Úgy látszik, a társadalmi reformer első csalódása még nem volt tragikus, mert azt követte életének legnyugodtabb és legtermékenyebb időszaka. És ha későbbi éveiből úgy nézett is vissza házasságának első évtizedeire, mint aki a családi boldogság és gyermekei jövőjéről való gondoskodás közben megfélekezett legfőbb kötelességéről, hogy saját lelki tökéletesedésén munkálkodjék, tizenhárom gyermek apjának igazán bajos elhinni, hogy házasságában teljesen boldogtalan lett volna, a *Háború és béke* és *Karenin Anna* szerzőjének pedig, hogy hiába vesztek el ezek az esztendők.

E nyugodt, látható viharok által nem háborított és irodalmi termelés szempontjából gazdag évek után, amelyek nevét ismertté tették messze az orosz határokon túl is, kezdődik meg Tolsztoj eltolódása a sajátos filozófiai miszticizmus felé, amely végezetül az egész társadalmi, állami és egyházi renddel hozta őt összeütközésbe.

Idegen, kívülálló ember egy lelki átalakulásnak legfeljebb csak az egyes fázisait jelezheti, de teljesen megbízható módon alig mutathat rá azokra a belső rugókra, melyek az átalakulásnak igazi mozgatói voltak. Tolsztoj esete bizonyos vonatkozásokban könnyebb. Ő maga nagyon sokat őszintén elmond lelki válságairól, — amennyire ember saját lelkének megrajzolásában őszinte lehet, — sok esetben regényeiben is önmagát rajzolja s így megadja a kulcsot egyéniségének megértéséhez.

Kétségtelenül egyike volt a legnagyobb befogadó képességű egyéniségeknek, akit napjaink kultúrtörténetében ismerünk, rendkívül erős művészi formáló készséggel, de egyúttal a töprenkedésre való nagy hajlamossággal. A léleknek e két alsó áramlása küzködött benne. Kezdetben az első volt az erősebb, — ez művészi alkotások-

ban élte ki magát, — míg utóbb, amint előrehaladt az években és talán amint óriási fizikumának vitalitása csökkent, a morális irányú töprenkedés és miszticizmus momentumai nyomultak nála előtérbe.

Mióta az ember gondolkodó lény gyanánt él a földön, töprengéseinek végső kérdése a nagy *miért?* — az élet értelmének és céljának keresése. Miért élünk, miért küzködünk a földön, ha az élet végén, amely lehetett ragyogással és gyönyörűségekkel teli, vagy nyomorúságoktól és szenvedésektől terhes, egyformán felénk mereszti csontos kezét a kérlelhetetlen és fagyos halál? Aki fölemelkedett az emberileg elérhető tudás legmagasabb fokára, jobban meg tud-e felelni erre a kérdésre, mint az, aki egyszerűségben és együgyűségben élte le napjait? Lehet-e megnyugtató a számtalan vallásnak földöntúli boldogságról szóló tanítása, ha nincs senki, aki visszajött volna a fekete kapu mögül, melynek csak egyik oldalán van kilincs? És a civilizáció és haladás, „korunknak e sajátságos vallása“, tud-e megnyugtató választ adni lét örök kérdésére?

Tolsztojt is ezek a kérdések foglalkoztatják szüntelenül. Kicsengenek ezek a problémák már ifjúkori írásaiból, ki lehet őket érezni a *Háború és béke* nagy epopeájából, ahol minden egy felsőbb hatalom rendelkezéséből folyik, de mint másoknál is történni szokott, nála is az alkonyat felé haladó ember lelkét mardossák szüntelenül, egyre jobban növekvő intenzitással. Az életének lefelé menő ívére eljutott Tolsztoj az, aki türelmetlenül keres feleletet ezekre a kérdésekre. Az életben, amelyet élt, a feleletet nem találja meg. Erre a filozófusokhoz fordul válaszáért, Platontól Schopenhauerig, de hiába. Tőlük is csak azt tudja meg, hogy az élet végtelen és fel nem fogható, az emberi élet pedig meg nem fogható része ennek a felfoghatatlan mindenségnek. Megnyugvást ők sem tudnak nyújtani. De ha nincs megnyugvás, akkor hiúság és hazugság az élet s a tőle való szabadulás az egyedüli boldogság. Így kellene lenni s mégis a haláltól mindnyájan félünk és rettegünk. Megnyugvás még a halálban sincs.

Így kezd Tolsztoj egyre erősebben foglalkozni a halál gondolatával. Azt látja, hogy csak az egyszerű ember, a paraszt, a muzsik tud nyugodtan meghalni. A civilizációban csalódott lelke tehát azokhoz fordul, akiktől választ remélhet még kérdéseire. Kolostorokat keres fel, zarándokokat kérdez ki, paraszttal beszél, hogy megtudja tőlük, mi ad nekik megnyugvást a halál kínzó képzetével szemben. Rájön, hogy ezeknek az embereknek van valamijök, ami veszendőbe megy a civilizáció és kultura mellett, a *hit*. A hit, a felső rendelkezésben való megnyugvás az, ami lelki egyensúlyukat biztosítja. Nem igaz, hogy civilizáció mellett valaki hinni képes legyen. Minél egyszerűbb valakinek a lelke, minél kevésbbé érintette egyéniségét a kultura máza, annál inkább meg tudja közelíteni Istent. Istent ismerni és élni ugyanaz. Isten az élet. A hitben van az egyedüli menekvés. A hetvenes évek végétől kezdve így lesz a hit és Isten keresése Tolsztoj életének vezérlő motívuma.

Az egyszerű embernek hite is egyszerű és neki a hit nem prob-

léma. Az egyszerű ember számára Krisztus egész tanítása le van fektetve a hegyi beszédben, sem hozzátenni, sem elvenni nem kell belőle. Tolsztoj azonban nem volt egyszerű ember, ő intellektuális megfontolásokon keresztül jutott el a hit szükségességének felismeréséig. Ami a muzsiknál egyszerű, természetes, lényéből és életkörülményeiből fakadó, nála komplikált logikai folyamatok következése. Mindenkinél a hite csak saját lényéből eredő lehet és másnak a módján senki sem juthat el a hithez és Isten megismeréséhez. Azzal, hogy valaki parasztruhát ölt, a paraszttal együtt megy szántani a főúri birtokon és maga foltozza csizmáját a grófi kastély erre rendelt szobájában, nem lehet magáról nyom nélkül lerázni egy intellektuális élet minden előzményét. Istent nem lehet jobban megközelíteni, ha valaki megtanul héberül és görögül, hogy eredetiben olvashassa a szentírást és ha abbahagyja a regények és novellák írását, hogy helyettük moralista bölcselkedések írásában élje ki magát. Akinek a hit probléma, saját személyében lesz probléma. És ha Tolsztojnak a civilizált világhoz való viszonyát nézzük, azt látjuk, hogy voltak ugyan elszórtan fanatikus rajongói, de olvasóinak nagy többségét tanításai egyáltalán nem győzték meg, hanem az ő személyében látták az érdekességet és különlegességet. A világnak fel kellett figyelni az arisztokrata nagybirtokosra, aki elvben megtagadta a tulajdont és az íróra, aki hadat üzent az irodalomnak és művészetnek. Fel kellett figyelni rá azoknak is, akik megrettentek tőle, hogy az új utakra tért Tolsztoj az orosz irodalmat nagy értékek elvesztésével teszi szegényebbé. Ezek érzésének Turgenyev volt a szócsöve, aki a nyolcvanas évek elején megkapó szavakkal kérte nemzetének nagy íróját, hogy térjen vissza az irodalomhoz.

De Tolsztoj haladt előre azon az úton, melyet tanulmányai és tanulmányain alapuló elmélkedései számára kijelöltek. Az evangélium testvéri szeretetre tanítja az embereket, amit azonban az állam cselekszik, ellentétben áll az evangélium tanításával, mert erőszakot alkalmaz parancsainak, törvényeinek és rendeleteinek keresztülvitelénél. Az államok határai elválasztják egymástól az embereket, akik testvérekül vannak rendelve. De ha az embereknek egymástól való mesterséges elválasztása bűn, akkor bűn a hazafiság is, amelynek nevében ölik egymást az emberek. Bűnös az egyház is, amely a krisztusi tanok letéteményesének hirdeti magát, de megáldja a harcba menő csapatok zászlóit és azért imádkozik, hogy fegyverei minél több ellenséget pusztítsanak el. Először az 1878. évi orosz-török háború idején szerepelnek Tolsztojnál ezek a gondolatok ilyen kifejezett formában és ettől fogva hiedelmében folyton erősödve jut el hirdetőjük odáig, hogy összeköttetésbe lép a *duhoborcok* szektájával, akik nem vesznek fegyvert a kezükbe. Az öskeresztények alázatosságában élő, követ kenyérrel visszadobni akaró paraszttok és az ünnepelt író útjai véglegesen egyesülnek. Az orosz-japán háború idején Tolsztoj már nyíltan felszólítja honfitársait, hogy tagadják meg a katonai szolgálatot! „Ha

van Isten, nem azt fogja kérdezni, hogy védelmeztem-e Port Arthurt, hanem megtartottam-e parancsait“.

Nincs állam és nincs egyház, amely megengedhetné eljárásának ilyen kritikáját. Tolsztojnak is a nyolcvanas évektől kezdve szembe kellett kerülni az orosz cenzurával és az orosz egyház hatalmi szervezetével. Amit ettől-fogva írt, legnagyobbbrészt csak idegen fordításban, külföldön kerülhetett kiadásra. Pedig máskülönben mindig kivételes elbánásban volt része a cári Oroszország részéről. A nagy írónak és a grófnak sok mindent elnéztek, amiért más Szibéria ólombányaival ismerkedett volna meg. III. Sándor és II. Miklós megbocsátották neki a tegező megszólítással írott leveleket, melyekben szemükre hányta uralkodásuk bűneit és kötelességeiknek keresztényi alapon való teljesítését követelte tőlük. III. Sándornak fennmaradt egy autentikus mondása, mikor válaszolt arra a kérdésre, hogy mit cselekednék, ha Tolsztoj az udvari előírásokat félredobva, parasztruhában, csizmában jelentkezne kihallgatásra. „*Természetes*, hogy fogadnám“, — felelte a cár. Úgy látszik, a hivatalos Oroszországnak az volt a felfogása és talán nem is egészen alaptalanul, hogy Tolsztoj forradalmi tanításait nem szabad túlbecsülni. Az olyan forradalmár, aki azt tanítja, hogy minden erőszak előtt békésen fejet kell hajtani, nem lehet veszedelmes. Írásaiból különben is csak az jelenhet meg belföldön, amit engedélyeznek s a tömegek ezt sem olvassák, a külföldi szalonok pedig, ahol olvassák és megvitatják, az orosz államot nem érdeklik. Mégis hiba csúszott bele a számításba. Tolsztoj érdekelte a világot és írásait, még ha nem jelenhettek is meg otthon, nyomban lefordították idegen nyelvekre. Ezek a német és francia fordítások szinte még a nyomdafestéktől nedvesen kerültek vissza Oroszországba, ahol elkapkodták és mohón olvasták őket. Tolsztoj ezeken az idegen közvetítőkön keresztül hatott az orosz intelligenciára. Ez a hatás nem jelentkezett ugyan abban, hogy ködös tanításai gyökeret tudtak volna verni, de abban mégis, hogy megrendítette a hitet a fennálló rendnek mindenféle formájában.

Mindenféle formájában, — ez a későbbi Tolsztoj tanításának lényege. Mert Tolsztoj nem elégedett meg az állam és hivatalos egyház támadásával, hanem kikezdte mindazt, ami a társadalmi élethez, kultúrához és civilizációhoz tartozik. Mert meggyőződésében odáig jutott, hogy a művelődés megöli a hitet, elvetette a műveltséget. Mert az irodalom és művészet a művelt körök szórakozása, elvetette az irodalmat és művészetet. Mert a szerelem a bűnösnek tartott irodalom legfőbb tárgya, elvetette az érzéki szerelmet. Mert a házasságnak az érzéki szerelem az alapja, elvetette a házasságot. Az öreg Tolsztoj szerint az irodalom olyan, mint a pálinkamonopólium, ravasz kizsákmányolás, amely csak az érdekelteknek hasznos, de a népre csak hátrányos lehet. Csak az az irodalom megengedhető, amelyet mindenki megért. Shakespeare és Goethe nem érdemlik meg az író nevet, mert a nép által nem érthető módon hazugságokat hirdetnek. A

művészet hazugság, bódító mótely, olyan köröknek léha játéka, melyek hitüket elvesztették. „Mikor Trofim és Khaljavka éheznek, nincs jogunk, hogy Beethoven-nel töltsük az időnket”. Mindaz, amit a kultúremberek haladásnak neveznek, ellentétben áll a nép érdekével. Végezetül nem marad meg Tolsztojban más, mint gyűlölet és megvetés mindennel szemben, amit kultúrának nevezünk.

De megmarad még valami. Megmarad az öreg Tolsztojban mindvégig az *intellektuális ember*, aki mindezeket elmondja, megírja és beharsogja a világ fülébe. És megmarad végesvégig az ellentmondás, hogy a kulturát és intellektualizmust csak az tudja így a vádlottak padjára ültetni és az tudja vádbeszédeit így megformulázni, aki ezt a kulturát saját intellektusába maradéktalanul beolvasztotta. A kultúrának *ilyen* tagadásához csak teljesen kulturált ember tud eljutni. Az ilyen ember azonban sem a kulturát magától igazán elvetni, sem azokkal megtagadtatni nem tudja, akik egyáltalán képesek arra, hogy fejtegetéseit megértsék. A *Mi a művészet?* kétségtelenül a tizenkilencedik század legérdekesebb könyvei és Tolsztoj legjellegzetesebb írásai közé tartozik. De vajjon mennyivel érthetőbb a tömegek számára, mint Shakespeare és Goethe, vagy Beethoven és Wagner, akiktől érthetlenségük címén akarja megtagadni a művészet jogcímét?

A *nihil* semmiben sem lehet megoldás, még akkor sem, ha erkölcsi tartalommal töltik meg. Minden, ami érték ezen a világon, aktivitáson alapul, — azon alapul Tolsztoj ígéhirdetése is: Aktivitás még az is, ha az eke szarva mögé áll, hogy egy eljövendő új világnak a szántását kezdje felhasogatni.

Az aktivitás csak akkor szűnik meg, mikor az életerő kimerül. A tudomány szemében ez a régiek által sokat emlegetett életerő lehet egy tartalom nélküli misztikus formula, de a nagy misztikussal szemben talán szabad használni. Mert Tolsztoj csak élete utolsó éveiben jut el odáig, hogy igazán szakítson mindennel, ami egy hosszú életen át környékezte és földi pályafutásának kereteit megadta:

Miként a hinduk hatvan éves korukban a dzsungelbe vonulnak, ugyanúgy minden vallásosan érző öreg ember életének utolsó éveit Istennek akarja szentelni és vágyódik arra, hogy megváltsa magát életének és lelkiismeretének meghasonlásától.

És még véletlennek is nagyon jellemző, hogy éppen a hindu Gandhi az, akihez néhány héttel a halála előtt intézi az egész hitét összefoglaló sorokat:

A szocializmus, az anarchizmus, az üdv hadserege, a növekvő kriminalitás, a munkanélküliség, az állandóan erősödő fényűzés, a szegények nyomora, az öngyilkosságok szörnyű szaporodása, mindez társadalmi berendezésünk belső ellentmondására utal. Az ellentétek megoldásának csak egy útja lehet, a felebaráti szeretet parancsának elismerése és minden erőszak alkalmazásának feltétlen elvetése.

Nagyon helyes, de feltétlen passzivitással és organizatorius munka nélkül a társadalom betegségeit sem lehet megszüntetni. Ezt épenúgy nem lehet elhinni Tolsztojnak, mint ahogy nem hisszük el G a n d h i -nak, hogy vasutak nélkül boldogabb volna az emberiség. Mert akkor a logikai láncolatnak visszafelé való kiépítése azt jelentené, hogy minden bűnnek és bajnak forrása az, hogy valamikor a geológiai időkben az embernek őse az állati sorból kiemelkedett és elindult felfelé ívelő útjára.

*

Utolsó felvonás. Az öreg Tolsztoj elhagyja otthonát, családját és a nagy ismeretlenhez való menekülés közben, egyházi átoktól is sújtottan, egy állomási előjáró vaságyán fejezi be életét. Az astapovoi tragédia meglepően csattanó befejezése egy olyan életnek, amely végzetes tévedései mellett is az óriási arányokat érte el és a gondolkodás magasságait és mélységeit egyaránt érintette.

Mert hogy Tolsztojt akár mint író, akár pedig mint gondolkodót csak a nagyok mértékével lehet mérni, az kétségtelen. Egyik óriása volt az orosz írógenerációnak, amely a tizenkilencedik század dereka táján szinte robbanásszerűleg tört be az egész világ kultúréletébe. P u s k i n -tól és G o g o l -tól kezdve ezek az oroszok mind új képeket, új meglátásokat, új gondolatokat és új problémákat vittek bele az irodalomba. Újszerűek voltak abban is, hogy még naturalizmusuk mögött is valami miszticizmus lebegett és legélesebben megrajzolt képeik hátterét is a szétfolyó, végtelennek tetsző és körvonalaiban bizonytalan orosz élet szolgáltatta. Ebben közősek voltak mind, olyannyira, hogy nyugaton könnyű általánosítással szívesen egy kalap alá vonták valamennyiöket. Pedig a felületes közösség mellett milyen mélyreható különbségek választották el őket egymástól! G o g o l -ban a nyugodt elbeszélő külsője alatt irtózatosszatirikus erő lobog, D o s z t o j e v s z k i j a lelkek analizisében hatol le olyan szédületes mélységekig, hogy még a beteg lelkek tudományos bűvárai sem tudják megközelíteni. T u r g e n y e v a romantikus bájjal megaranyozott szkepszist viszi bele az irodalomba, Tolsztoj pedig szinte a körképfestő módszerével érzékelteti a legszélesebb horizontokat. Realista vonásai mellett ő a legerősebben epikus közöttük. Mint író, Tolsztoj kimondottan epikus tehetség.

A *Háború és béke* kétségtelenül a legszélesebben megalapozott regények egyike, amelyet valaha csak megírtak. Tárgyának nagyszerűségénél és felfogásánál fogva, amely alakjait szinte egy végzet-szerű rendeltetés által mozgatja, nem ok nélkül hasonlították össze kimondott hőskölteményekkel. Megjelenése idején és később is voltak, akik az orosz *Iliász* néven emlegették. Tényleg van benne minden, ami szükséges lehet egy prózában írott újkori éposz felépítéséhez. Megvan benne a nagyvonalúság, van benne családi élet, táborozás, vannak benne haditanácsok, ütközetek, falvak, városok, tájképek, emberek végtelen sokasága, Kutuzov, Sándor cár, Napoleon, Bezuchov, Bolkonszkij, muzsikok, kozákok, gárdisták, elevenek és

hálottak. Minden van benne, csak igazi hősök nincsenek. Tolsztoj annyira epikus, hogy történeteiben eltörpülnek az emberek. Napoleon az ő meglátásában egyenesen karrikaturaszerű. Az epikai nagyszerűséget nála nem az emberi mértéket meghaladó hősök, hanem a tengerhullámok módjára mozgó tömegek és események képviselik. Tolsztoj nem akar, de talán nem is tud hősöket alkotni. Nem tudom, helyesen fejezem-e ki magamat, ha azt mondom, hogy a különbség közte, Dosztojevszkij és Turgenyev között az, hogy ő nem átérező, ő mindig *kivülről* látja az embereket. Ez nincs ellentétben azzal, hogy mélyen érző lélek volt, aki hihetetlen intenzitással reagált a társadalom nyomorúságaira. Ez azonban a saját érzése volt, viszont nem tudta beleélni magát a más emberek lelkébe, énjébe. Kivéve azokat az alakokat, melyekben nyilvánvalóan saját magát rajzolta meg, ő meglátás és nem *beleérzés* útján alkotta meg szereplőit. Ezért nem tudott úgy lelket analizálni, mint Dosztojevszkij és ezért nem tudott olyan rokonszenves hősöket alkotni, mint Turgenyev. Epikai köntösben Tolsztoj nem annyira az egyes emberi lélek, mint a nagy társadalmi összefüggések és összeütközések nyomozója.

Szépirodalmi működésében a *Háború és béke* és a *Feltámadás* alkotják a két végleletet, anélkül, hogy ellentétes polusok volnának. A látszólagos nagy különbözőségek mellett, melyeket teljesen megindokol a közbeeső harminc esztendő nagy lelki eltolódása, vannak érintkezési pontjaik, úgy a külsőségekben, mint a belső felfogásban. A kettő között pedig a félreismerhetetlen kapcsolatot *Karenin Anna* és a kereteiben szűkebb, de hatásában mögötte egyáltalán el nem maradó *Kreutzer szonáta* alkotja. *Karenin Anna*ban ugyanannak az orosz társadalomnak felső rétege szerepel, amely a *Háború és béke* epopeájában Sándor cár és Kutuzov környezetét alkotja. *Karenin Anna*ban már a moralista Tolsztoj a felelősségtelen férfi-morált viszi a vádlottak padjára, a *Kreutzer szonátá*ban pedig a szenvedély tüze perzseli el a család csendes boldogságát. A *Feltámadás*ban ugyanezek a motívumok a jóvá nem tehető teljes erkölcsi összeomlásig fokozódnak. Tolsztojnak így regényeiben is felfedezhetők mindazok az elemek, amelyek a moralista problémáinak zömét alkotják. De bármelyiket vesszük elő Tolsztoj szépirodalmi írásai közül, mindegyikben ismétlődnek azok a minuciozitásukban nagyszerű képek, melyekben rajzoló művészetének erőssége jelentkezik. Napoleon Moszkva előtt, a muzsik halála, a gabonavetését néző paraszt, a halálkló téllal küzdő tavasz, a *Feltámadás* esküdszéke, börtöne és a Szibéria felé haladó fogolyszállítmány. Tolsztoj művészetének ez a része mindig a nagy orosz festőnek, Rjepinnek két képét idézi elém. Az egyik a *Burlaki*, a Volga partján hajót vontató szerencsétlenek, a másik *Körmenet a kurszki kormányzóságban*. Mindkettőnek realizmusa oly rettenetesen izgató erővel hat, hogy a cenzura a tárlaton való bemutatásukat eltiltotta.

A végső értékelés során újra meg újra fel kell merülni a kérdésnek, hogy Tolsztojt mint gondolkodót is magynak lehet-e nevezni?

En azt hiszem, hogy igen. Hihetetlen élesen látta meg a társadalom bajait, belső ellentmondásait és a tátongó üröket, melyek az embert az embertől elválasztják. Akárcsak írói működésében, itt is a meg-látásokban volt nagy. Nagyságát ebben a vonatkozásban talán leg-jobbán az bizonyítja, hogy olyan eszméket vetett fel, amelyek a gon-dolkodás uralkodó áramlataival ellentétben látszóttak állani és mégis megrezegtették kortársainak szívét, erkölcsi erőket ébresztettek, kri-tikát és megfontolásokat keltettek életre. Igehirdetése az, amely nem állja meg a teherpróbát. Ő akkor is, mikor a modern társadalmat boncolta, misztikus maradt. Ezért nem tudott módot találni a köny-nyek felszárítására, a betegségek orvoslására és a bajok megszün-tetésére. Ő csak addig ment el, hogy bűnösnek találta a társadalmat, államot, egyházat, irodalmat, művészetet. Le akart rombolni min-dent, de ködös bizonytalanságnál nem tudott egyebet helyébe állí-tani. Tagadta a haladás értékét, mért benne látta a társadalom ba-jainak okozóját. Kulturált ember volt, de a muzsik életmódjában ke-reste a boldogságot. Alkotó művész volt, de el akart taszítani magá-tól mindent, ami emberi alkotás. Ezt az ellentmondást nem tudta át-hidalni. Két világban senki sem élhet egyszerre: ez volt életének tragikuma.

(Szeged.)

Tonelli Sándor.

BALATONI NOCTURNE.

Mélázó édes gondolatja bokra,
sötét fürtös feje, lágyan pihen
két karja hosszú hullámán nyugodva,
hogy a korlátra hajlik ültiben

álmos hullámos éji tó felett.
S rejtelmes áron ringó láthatáron
sejtelmes álom száll aléló szárnyon,
s csöndön s halálon leng a képzelet.

Halk csobbanó hab: im, csókol a csónak;
lágý intelem a tónak s álmodónak,
locska lehén már vágy sugall felém,

s incselgő sodra visz fürgébb habokra.
Gondolj egy csókra, fürtök méla csókra,
hullámozó szép karodnak tetején.

(Budapest.)

KÖSZEGI LÁSZLÓ.

LÁTOGATÁS ANTWERPENBEN.

Utoljára tízéves koromban hordtam álruhát, amikor a kutyáktól való félelmemben Napoleonnak öltözve járkáltam az utcánkban s a betűket visszafelé olvastam hamisítatlan korzikai nyelven. Azóta elügyetlenedtem. Pedig aggastyán szerepem nehéz és veszedelmes. Esténként próbákat tartok, vízfestéket használok, ami jobban beissza magát a bőrbe és természetesebb is, kevés kormot, amit gyertyával csapok a tányér aljára és páróka helyett pudert, ami ábrándosan ezüstözi a hajamat. Franciaságom meglehetősen avult, látszik, hogy a gyermekkoromat XV. Lajos korában töltöttem és nem hódoltam be a romantikus nyelvújításnak. Finom és elmaradott öreg úr vagyok, Boileaumak bizonyára nagy öröme telne bennem.

A napokban múltam hatvan éves, Deák Virgilnek hívnak és erdélyi vagyok. Őseim nem voltak szertelen szívek s nem hallgatták Dániel próféta fülével az éjszakát, noha így szokta az erdélyi ember. Mint némely bozótba rejtett görög istengyermekeket, az erdélyit is képzelgő állatok és bújdosó patakok nevelik a finom sírásra s romantikus életre. Ám az én fajtáim rezignált, kesernyés emberek voltak, zord fantáziájukat s nyers idealizmusukat a Habsburg-diplomácia szolgálatába állították s csak szomorú táncuk és tündéri lovaik árulták el, hogy nem nyugaton születtek s ünnepélyes mértéktartásuk rendetlen álmokat takar. Így hát nem is voltak népszerűek ott-hon, ahol a nép ábrándos és csak a fejedelem ravasz és türelmes.

Körülbelül ennyit fogok bevallani a személyemről, ha majd Antwerpenben leszek és a zárdafőnöknő kikérdez. Nem tartozik rá, hogy huszonnégy éves vagyok és Zágoni Erzsébethez készülök, akit múlt szeptember óta nevelnek tőlem távol viharos egyházi énekeken. Most húsvétra készülnek és a flamand szentek is táguló orrlikkal szimatolják a tengeri szelet. Nyugtalan és végtelen levelek jönnek és mennek, mint két fogoly közt, akik a háború végét várják s a kicsi Magyarországon még semmi sem nyílt ki, amit elküldhetnék neki. Tehát magam megyek.

Titokban csomagoltam, még a madarak sem látták, mert azt mondják, hogy a zárdakertben a madarak nagyon fecsegők. Végigfutottam a térképen, ahol a városok kézzől-kézre adták a szívemet, mint egy csempészett levelet, amely a fogolynak kegyelmet ígér. — Antwerpen alig látszott rajta, szinte elbújt a tenger alá. No nem féltem. Anglia kétszáz év óta vigyáz rá.

Rohant a vonat és a vonattal együtt rohant a kábult történelem. Amikor a gimnáziumba íratlak, az apám végigvitt a folyosón s a falakon megmutatta a Fórumot olajban és romokban s a szomorúan mosolygó Hannibált az Alpokon, Rethel úr metszetén. Nyolc év múlva, ahogy utoljára átnentem az iskolán, a finom páthoszu képek helyett titokzatos rajzokat láttam. Egymásmellé állított nagyon hosszú és nagyon kicsi hasábokat: hogy mennyi erdők és mennyi

szántónk maradt meg és mennyi veszett el. Szegény utódom, akinek csak az az égő jelen maradt meg, amelyben utazom!

Vigyél vonat az egykedvű tengerhez. Vissza akarok nézni a kontinensre, mint az égő orfeumra, amelyből egymagam menekültem meg élve. Ahogy az Oceánon túl a fajok ostromolják egymást a fehér sárga itallal a sárgát, s a sárga fehér porral a fehéret és szaxofonnal mindkettőt a néger, úgy Európában a nemzetek a népies lírává bontott történelemmel ostromolják egymást s dobálnak egymáshoz italt, mérget, lírát és parlamentet, mint ahogy a Lancasterek és Yorkok dobáltak egymáshoz ártatlan vörös és fehér rózsát, amelynek nyomán tenger vér folyt el. Miért nem hagyták meg nekünk a jóllakott császárokat! Erdély és Hollandia elég lett volna arra, hogy a zsarnok országok poétáit kinyomtassa. Kár volt a szabad sajtóért forradalmasítani és felszabadítani a világot.

Körülbelül így túloztam a dolgokat, amíg az utitársaim bús szláv dalokkal és juhsajttal traktáltak. Láttam, hogy szenvednek, a német pályaudvarokon ki sem szálltak, hiányzott nekik az édes balkáni mocsok, amelyből dal, szín és ázsiai betegségek fakadnak. Egyikük, akit az álmokor csak félig engedett ki a barlangjából, folyton sírt és meghívott magához B . . . . ba, ahol pulykákat tenyészt, amikor ébren van.

Mindnyájunkat valami lappangó, öröklött rettegés szorongatott. Ezekben a különös emberekben talán még a töröktől való félelem rezgett tovább. És amíg szipogó, álmokóros szomszédom sajttal kínált, már láttam is a dédapját elevenen megnyúzva párolgó testtel Konstantinápoly kapujára kiszögezve. Talán mi is ilyen neuraszténiás balkániak voltunk, amikor a török kitakarodott.

*

Harmadnap Antwerpenben voltam. Gyermekkoromban ilyenek rajzoltam azokat a városokat, amelyeket be akartam venni óriás kutyámmal, mint egykor az együgyű Dagobert király Páris városát. Álmomban is láttam már egyszer, talán magyapám járt erre, mert a familiánkban olyan nagy a családi érzés, hogy álmunkban kegyelettel ellátogatunk oda, ahol az apánk járt. Szegény elődöm, aki Zágoni Erzsébet nélkül látta Antwerpent. Mennyivel különb leszek én, a fiam álmában!

A hotelem, sajnos, a múlté volt és a vízcsap szeszélyes, mint a Múzsák. Kicsomagoltam, tükrökhöz ültem, átöltözködtem és Deák Virgilből ismét öreg úr lett. Azután kimentem az utcára, hogy esti próbát tartsak.

A vendéglőben a pincér elnézően mosolygott. Olyan ételeket kértem, amit száz év óta nem esznek. Finom ember volt, tisztelte bennem a hagyományokat és légies fogásokból állította össze a vacsorámat, amelyet lassan és óvatosan fogyasztottam el. Vacsora után egy kicsi fiú jött át a szomszéd asztaltól és arra kért, hogy rajzoljak valamit. Az apja zavartan mosolygott, de a gyerek olyan rettentő bizalommal nézett rám, mint az angyalra, aki az ablakon

át ront be a karácsonyfával és pihenés nélkül tovább száll. Titokzatosan és ravaszul mosolygott, talán a szárnyaimat fedezte fel a ruha alatt.

Lerajzoltam a Szent Anna tavát, úgy, ahol körülbelül az ő korában láttam, amikor az apám szótlanul végigvitt Erdélyen, s megmutatta, mint a testvéremet, akit eddig előlem rejtegetve, de nekem gondozott.

— Hol van ez a tó? — kérdezte elcsodálkozva a kövér fiú.

— Biztosan a Kaukázusban — mondtam szomorúan, mint a kinek öregségére való tekintettel rossz a memoriája.

Ügylátszik a zenészeknek is megtetszettem, mert amikor felálltam, egy diszkrét és filigrán néger a dobogó szélére állt s egy gitáron valszert imitált. Alkalmasint a fehér Európát búcsúztatta bennem.

A próba sikerült. Másnap megnyugodva mentem a Sionba, s a zárdafőnöknőt kerestem.

Theux Teréz, a *digne-mère* egy fejjel magasabb volt nálam és olyan világos szemei voltak, hogy nem is tükrözték a világi dolgokat. *Digne-mère* Theux még fiatal lehetett, mert a keze légies volt, mint az ifjaké, akik csak lazán tartják az életük fonálát és könnyen és szívesen elejtik, holott az öregek keze sokkal szilárdabb, mert görcsösen ragaszkodnak hozzá. Az asztalán rengeteg sok könyv hevert. Izgatottan láttam, hogy csupa dráma. Az egyik nyitva volt. A szövegben ez állt: Pauline és Sévère. Tehát a *Polyeucte*, gondoltam tüstént.

— *Digne-mère* Theux, az édesanyám Szabó Josefina, valamikor a Sionban nevelkedett. Deák Virgilnek hívják, a napokban múltam hatvan éves. Erdélyi vagyok. Őseim nem voltak szertelen szívek stb. . . .

Figyelmesen hallgatta és intett, hogy folytassam.

— Magánosan élek. Évente leutazom Rómába, ahová legelőször az anyám vitt le, édes Istenem, 1882-ben, ha igaz! — Egy kicsit elméláztam. — Tavaly a Monte Pinción sétálgattam s eszembe jutott, hogy meglátogatom Antwerpent, ahol az anyámat gondos nevelésben részesítették.

— Azt hiszem *Mère Verhaeren* volt akkor *digne mère* — szólt közbe Theux és egy kicsit elgondolkodott.

— Nem akartam üres kézzel jönni, írtam a növendékek számára egy keresztény drámát . . .

— Szenvedélyeset és viharosat, mint Racine úr — szakított félbe ironikusan, mert lázas hangom gyanút keltett benne.

— Nem, nem — tiltakoztam hevesen. — Talán a *Polyeucte* modorában — tettem hozzá ravaszul.

— Húsvétra éppen ezt akartuk előadni — mondta barátságosabban. — Régi szokásunk, a Comédietől vettük át.

— Oh húsvétig még két hetünk van — mondtam remegve — és a dráma nyelve könnyű, hiszen idegen vagyok. — A szemem úgy

ragyogott, mintha huszonkét éves lettem volna. — Mère Theux, itt van a drámám.

Theux Teréz az ajtóig kísért.

— Mennyire hasonlít az apámhoz, — mondta halkán, elválás közben, szokatlan hévvel. Világos szemei elsötétedtek egy percre, beszűrődtek rajta a világi dolgok.

*

A szerepem nagyon kifárasztott, két napig a kosztümöm felé se néztem, csak a várost jártam és spóroltam ott, ahol lehetett. Harmadnap reggel csukott autón mentem a Sionba, féltem, hogy megizzadok és a maszkom elárul.

A főnöknő és két apáca fogadott. A *digne-mère* nagy könyvet nyitott föl előttem.

— Megtaláltuk az édesanyja nevét — mondta a legnagyobb megrökönyödésemre Theux Teréz angyali mosollyal, noha a mosoly olyan rémült és tétova volt zord spanyol száján, mint a hattyú egy meztelen kardélen. És már mutatta is: *Mademoiselle Josephine Szabó 1878.* és magambamerülve, bűnbánóan már rettegtem is az ismeretlen, idegen névben az Isten ujját, amely hazug, szerelmes orromra koppintott.

A drámát elfogadták, a mère egyhuzamban olvasta végig és idézett is belőle, persze szebben, mint ahogy megírtam. Borzasztó aggodalommal kérdeztem, hogy a próbákra eljöhetnek-e? Mosolygott és azt felelte, hogy a szereplőket is én válogatom ki. Szólt és én az örömtől holtra váltam. Akkor közrefogtak és levittek a kertbe, ahol a lányok tanultak.

A kert kicsi volt. Az élet sokszor utánozza a művészetet. Itten a fák, a virágok, s a kertfal mögött a házak vonalai mindenestre a régi flamand képeket utánozták. Nyugati embernek föl se tűnik ez. Csak a keletről jövő nomádot járja át a művészet folytonosságának ez a titokzatos poézise. Hiszen mégis csak maradt bennünk valami a hontalan pásztor melankoliájából. A sátor bújdosik, eltűnik és a kámaparti tűz holnap más pusztába költözik. Itt ma is itt van az, amit valaha valaki kiemelt a kaotikus álomból és elmondott az anyagnak. Nimród elől a szarvast minduntalan elnyelte a láp. Mire a szarvas nyugatra ért, ércce merevült és egy helyen maradt. Talán ott a legnagyobb a művészet, ahol nagy a veszély és közel van a halál. Firenzében mérgezett gyűrűk és török ellen, Flandriában a tenger ellen, Erdélyben a világ minden fenevadja ellen kellett védekezni s az irónikus ember a művészetbe csempészte át szüntelenül fenyegetett életét. De a védtelen Alföld olyan, mint maga a tenger s ki tudja megtűr-e valaha valami szilárdat a hátán?

*

Tizenkilenc-húsz éves lányok sétáltak a kertben, egyenletesen, mint a bölcsek és a legtöbbjük fennhangon tanult. Előttünk mentek el és köszöntek.

— Mikor pedig Jámbor Lajos hűtlen fiai . . . — mondta egy karcsú szőke mókusszemű lány. Hajnali párában gyűlt fel előttem a kicsi Verdun, alkalmasint néhány évszázaddal az Úr születése után, amint Jámbor Lajos sétál benne furkos botjával, oldalán ezzel a pisze lánnyal s hálátlan fiaira szitkozódik. Jöttek mások is, kezükben grammatikával. A francia nyelv gyönyörű szabályait tanulták, belőlük néhányat keresztény drámámban hiánytalanul érvényesítettem.

— Mère Theux — szóltam elhaló hangon, — ki az a barma lány, aki az úton áll és nem jön felénk? — Zágoni Erzsébet állt az úton és a jelek szerint, nem tanult semmit, bizonyára, mert elfogyott a csokoládéja, ami nélkül nem tudott meglenni.

Theux Teréz intett, Erzsébet hozzánk futott és a mère bemutatta. Egy kicsit megfogyott, a szemei mélyebben ültek, mint máskor és olyan szép volt, hogy rögtöni halálomra gondoltam, mint a szépségnek egy halvány apothéozisára. Izgatottam a zsebembe nyúltam és felkínáltam neki hagyományos ajándékomat, a meggyecsokoládét.

— Köszönöm — felelte meglepődve és egy kicsit maga elé nézett. Úgy látszik, rám gondolt.

— Drága anyám, — mondtam boldogan — drámám főszerepét ennek a lánynak szánom.

Attól kezdve húsvét hétfőig Zágoni Erzsébet volt az örmény királylány, aki Deák Virgil drámájában Ciprus szigetén felvette a kereszténységet, a nyugati formában.

*

A darab így szólt.

Amália, az örmény királylány udvarával Ciprus szigetére utazik, hogy vőlegényével a Syrtes-i királyfival találkozzék, aki a rómaiak császáratában győzelmesen küzd a kalózok ellen. Septimius, a sziget császári biztosa, történetesen Amália vőlegényének az öccse. Tíz egyiptomi hercegisasszonyt fogott el és ítélte halálra, akik Rómában titokban megkeresztelkedtek és éppen hazatérőben voltak, hogy atyáikat a császártól való elszakadásra bírják. Csöndes beszélgetéssel készülnek a halálra és a kereszténység jövőjéről medítnak. A legfiatalabb elmondja a középkori Róma képét az Aventinusról nézve. Amália kihallgatja az éjjeli beszélgetést, megrendülve bekopog hozzájuk s arra kéri őket, hogy vegyék maguk közé. Belép Septimius, aki valaha Amália udvarlója volt, de atyja parancsából bátyja javára visszavonult. Meglepetten kérdi, hogy mit keres Amália a foglyok közt. A lány az életükért könyörög. Septimius ismét a régi szerelmes. Hivatkozik, hogy a birodalom új polgára, a kötelessége kétszeres, de csakhamar beleegyezik a foglyok megszöktetésébe. Azt kívánja a lánytól, hogy mondjon le a bátyjáról s legyen a felesége. Amália már-már feláldozza magát, lemond az új vallásról és Septimiusé lesz, hogy a megszabadított hercegisasszonyok Afrikát meghódíthassák a kereszténységnek. De megérkezik a syrtesi királyfi,

bevallja Amáliának, hogy titokban kereszténnyé lett, megszabadítja a fogoly lányokat, elfogatja az öccsét és a hozzápártolt katonasággal hazatér. Otthon azonban a kisebbik fiú viszi a szót. Az uralkodó, aki retteg Diocletianustól, lefegyverzi a fiát és menyasszonyával együtt kiszolgáltatja a rómiaknak. A hazatérő hercegkisasszonyok azonban felbújtották a szüleiket, a tíz egyiptomi király kiszabadítja a jegyeseket és bemutatja nekik a megtért Afrika hódolatát.

A darabot mindennap átírtam, szegény Erzsébet egyre mélyebbre süllyedt növekvő szerepében. A V . . . . uccabeli cukrásznál reggelenként már a pultra készítve várt a csokoládé, amit rendszerint egy frissen költött monológgal csúsztattam Erzsébet kezébe.

A syrtesi királyt a mőkuszemű szöke lány játszotta, Severust pedig egy vastagjúkú utálatos francia növendék, aki, ahol tehetette, *Racine*-nal hamisította meg a szövegemet. Láthatólag untatta a barbár munka. A fiatal herceget egy bátortalan, szelíd lányka játszotta. Valahonnan északról jött, gyémántos fjordi franciasága hűvösen gyűrűzött szét Erzsébet tüzes és rejtett tiszai zenéjében.

Theux Teréz néha lejött a kerbe, ahol próbáltunk.

— Hol tartanak most?

— A második felvonásbam. Amália bevallja a tengernek, hogy amióta a fogoly lányokkal beszélt, nem hallja többé a tenger szavát. Búcsúzik a pogány tengertől. Kezdje előlről Erzsébet.

Theux Teréz elgondolkozott. Mosolygott is egy kicsit. A halál és a szerelem összejátszottak, hogy önkéntelenül elképzelt maszkom az apját s az apjával egy homályos gyermekkort juttasson eszébe.

— Gyermekkoromban testvéreimmel sokszor sétáltam a maraton. A virágoknak anra sós volt az ízük és a madarak nem mertek leszállni, olyan kietlen volt a part. Vártuk a puha, őszi ködöt Anglia felől. Ismeri az Escaut torkolatát? Valamikor ott legeltek a világ legszebb tehenei! — és a lázas és alattomos oceán felé fordult, amelytől nagyon rég elbúcsúzott.

— Hallgassa csak — figyelmeztettem bátortalanul Zágoni Erzsébet monológjára, hogy eltereljem a gondolatát gyermekkoráról, de akkor már észrevétlenül sírtunk mind a ketten.

Bizánc, az arabok, Velence, a szultán és Anglia kétségtelenül azért versenyeztek Ciprusért, mert valaha Zágoni Erzsébet kötött ki rajta. Miért nem tanítják ezt az iskolában? Mennyivel könnyebb volna a történelem! Úgy zuhogott le közénk, mint a tejút és kitárult úgy, ahogy csak asszony tárul ki férj előtt. Most már láttam, hogy milyen tigrisasszony lesz belőle, egy győzelmes főpap, egy Pázmány Péter anyja, barokk szökőkút, akit bronzoroszlánok fognak őrizni és vízi csodák vesznek körül.

Április tizennegyedikén a főpróbán elejétől végig elmondta a szerepét. Két órát beszélt sápadtan, lángoló éghajlat alatt, Afrikában és a végén, amikor a meghódolt Egyiptomtól búcsúzott, mégis olyan

hűvösen rebbent el közülünk, mint egy gúnyolódó tündér, aki csak a hamis szárnyát hagyja a kezünkben.

*

Április tizennyolcadikán a Salle de Fête-ben meghívott közönség előtt játszották el a drámát a szerző megnevezése nélkül. A névtelen szerző a polgármester és a hupa-hupai király között ült, aki vértelen ajakkal és zöldre vált arccal izgett-mozgott, nagyokat sóhajtott és olyan volt, mint egy haldokló teve. Csittítottam, csöndesítettem, de előre láttam, hogy előadás után valamennyi szereplőt elraboltatja és a syrtesi királyt a császári biztossal a tengerbe dobattván, pálcát tör fölöttünk, mert a térítői szigorú és türelmetlen kereszténnyé nevelték.

Erzsébet másnap a francia nyelvből grand cordon-t kapott, a püspök ezüst kereszttel ajándékozta meg és a polgármester egy bronz plaketten elküldte Antwerpen városát. Így hát mégis csak bevettem a várost. Igaz, hogy nem a kutyámmal, hanem Zágoni-Erzsébet hangjával.

Másnap a V . . . . uccabeli cukrász rejtelmesen visszavonult a pincéjébe, hollandi csokoládéból fölépítette Afrikát, megtöltötte misztikus ízekkel és krémes rétegekkel, amelyek Afrika különböző geológiai emeletjeit jelképezték, gondos leírásom alapján. A dologról egyébként Erzsébet is beszámolt.

Anvers, 1927. Április 19.

Kedves Virgil!

Tegnap előadtuk a bolondos öreg úr darabját. Digne-mère Theux még most sem árulta el a nevét, lehet, hogy valami gyermekkori ismerőse, ámbar olasznak látszik s mi csak úgy hívjuk, hogy a „Konzul“, mert biztosan olasz konzul volt Ciprusban, vagy Örményországban. A francia nyelvből grand cordon-t kaptam, a szegény kis francia, Septimius személyesítője majdnem megpukkadt! Úgy kell neki, minduntalan R a c i n e-t idézte, pedig a belgák nem olyan beképzettek, mint a franciák. Mère Theux különben sem szereti R a c i n e-t, azt mondja, hogy nagyon „alattomos“. — A konzul küldött egy csokoládé-tortát, ma este nekilátunk, de Septimius nem kap belőle, mert a szegény öreg úr drámáját meghamisította. Két hét óta színét se láttam a betűinek, talán Maga is darabot ír?

Erzsébet.

*

Valamit elfelejtettem elmondani.

Előadás után a hupa-hupai király utamat állta a Sion kapujában. Rettentő izgatott volt.

— Uram, mère Theux a könyörgésemre elárulta, hogy Ön a szerző. Fiatal uralkodó vagyok, rendezetlen országot vettem át az

apámtól, aki pogánynak született. A pusztáimon még pogány törzsek csatangolnak. Ki fogom irtani őket. — Az ajka vértelen volt, mintha éles handzsárt szorongatott volna a foga között, ilyen arccal méregette előadás közben a syrtesi királyt is. — Ebben az irtó háborúban Ön a jobbkezem lesz. Kinevezem Hupa-hupa kormányzójának.

Hát most így áll a dolog.

Valószínűleg hajlok a csábításra és leutazom Hupa-hupába.

Azután a királyt megfosztom a trónjától és Hupa-hupát Zágoni Erzsébetnek ajándékozom.

(Budapest, 1927.)

Szabó László.

SÖTÉT HÁZ.

A hosszú fal tövében
Jár fel- s alá sötétben
A téboly-hadsereg,
Mint csillagok, kométák,
Vagy megvetett próféták,
Külön-külön úton.

Kint döng vidám vasárnap,
A torkok bort zabálnak,
A nép, a nép mulat!
S mint vig koldús, vagy vándor,
Únt verkliszó viháncol
Az ablakrácsan át.

A rács, a rács a végzet,
A rácson-túlra néznek
A fénytelen szemek,
Hol téboly-szép mennyország
Hintázza renyhe sorsát
Vasárnap délután.

Mély hangok mormogása,
Emlékek gyatra gyásza
Mint tömjén füstje leng,
S a lopva kúszó bánat
Szívem bús szomszédjának
Szegődik lassan el.

Ó, menni, egyre menni,
Faltól falig kerengni
Vad átok úzi mind!
Sötét bűnök bokáznak
Életnek és halálnak
Beomló partjain.

S a szomszédos ligetben
Száz ócska verkli reccsen,
A nép, a nép mulat!
A céda nyújtja testét,
Csókolják, hull a festék,
És bög a saxophon.

(Budapest.)

HORVÁTH BÉLA.

VESZPRÉM.

Az országúton hársak lengenek.
Már itt az est és vaksötét dorombol.
Vidáman hajtanak szelídke dombról
Egy-egy tehénkét nótás gyermekek.

Az út végében Veszprém vesztegel.
A tornyok égbe fúrnak ujjukat,
Veszprémbe minden ég felé mutat
És minden templom tornya énekel.

Harangok zúgnak és a nénike,
Ki bütykös újjal most vetett keresztet,
Még bológat, de szempillája reszket
És aztán lassan ver már vén szíve.

Sok árva csillag ég, aludjatok,
Aludjatok csak, fáradt nénikék,
Én fényesítem át az ég ívét,
Mert minden árva csillag én vagyok.

Mert itt licámkolt drága fürgeségem,
A dombról én is két tehént tereltem,
Ostort lóbáltam gyenge kis kezemben
S tapostam át a hűvös, fürgé Sédre.

Így lettem Veszprém, virrasztó szerelmed,
Így lettem néked csillag-silbakod,
Aludjatok, mert mindég itt vagyok:
Kicsiny fiú, ki két tehént terelget . . .

(Budapest.)

HORVÁTH BÉLA.

ÉN, ADY ENDRE. *)

Ady tüntető, sallangos politikai verseiben is megvan valahol a szavak élen, súlyában, visszhangjában a nemzeti aggodalom. Ady voltaképp a bújkáló nemzeti őszinteséget siratja s az önáltatás, az illúzió-gyártás ellen lázong. Azt ő nagyon jól tudhatta, hogy az *Elnémult harangok*-nak semmi politikai hatása nem lehet: erről gondoskodott az osztrák politika. De nyilván kérdezhetette magában, hogy ki sürgette egy leplezetlen magyar igazságnak a színpadon való meghazudtolását. Itt már nem bécsi kéz dolgozott, hanem egy sokkal erősebb hatalom: a turáni átok, a rossznak jóvá látása. Erdélyben panaszkodnak a magyar apostolok, illő hát, hogy Budapestről eloszlassuk kétegyeiket. Ady, a viharhadár, korán érzi a bajt, de csak dadogva, szagztatottan beszél, Kasszandra-nyelvem. Vallani akar mindent, leplezni. Ősztöne súgja, hogy korának magyarja is tud mindent, sejt mindent, csak szégyelli megvallani s ehelyett vígán fütteti a „vidámsághajót”. Ady, az elszigetelt, a kórral, közvéleménnyel küzdő fantasztá, csodákban hisz. Azt hiszi, ha félreveri a harangot, egyszerre más világ lesz, igéi hallatára színházak, modern akadémiák buggyannak ki a magyar parlagból, koronát kapnak a magyar messiások, s a magyar nagybirtokok tülekedni fognak a kultúra szolgálatában. Ezt hiszi Ady minden forradalmi rohamában. Tipikus Petur-sarjadék, le származottja a magyar Délibáb-ösöknek, minden magyar újjászülés javíthatatlan álmodóinak. Régimódi lázadó, nemes, akiben a lázadás mint l'art pour l'art él, századok dühe, mely egyoldalúan s mindig a maguk veszére fűtötte kemény kurucainkat. Ady ősi felforgató, azt hiszi, hogy mágnást, főpapot, nagybirtokost kényszeríteni kellene kötelességükre s akkor meg volna oldva minden magyar baj. Ha Ady igazi modern társadalmi reformátor, Amerikára mutat, hol két dollárból pár év alatt vagyont gyűjt a szorgalommal párosult szemesség. Ady csak dohog, csak lázong, kétségbeesik, vagy romantikus újvilággal áztatja magát, szélmalomok ellen harcol, aztán fájdalmasan eszmél rá, hogy két-három íródeák nem változtathat a magyar élet folyásán s hasztalan sír itt néhány magyar.

Ady, a fajtajáért vergődő magyar, olyan, mintha rossz szellem szállaná meg, mintha egy pillanatra megszűnnék magyar lenni s valami démon suttogná fülébe, diktálná tollába a kénköves igéket. Az Ugar-ciklus, a forradalmi versek Adyjában van valami az ördöngösből, a megszállottból. Elképzeljük őt egy-egy ilyen kegyetlen, első-sorban őt, magát pusztító vers után, sápadtan, remegve, vagy közönyösen, vértelenül. A szellem, mely a verset sugallta s belőle, magyar húsából, véréből, arca színéből, lelke nyugalmából, szeme fényéből táplálkozott, mint valami vámpír, jóllakottan fordult le róla, hogy magára maradjon eleven roncsként a legszomorúbb médium, akit időnként olyan lázas álmok szemeltek ki szállásul, minők még egyetlen magyar zseniben sem kísértettek. Mi volt ennek a lélekjárásnak

*) Negyedik közlemény.

valódi oka, minő lelki és testi elváltozások következménye egy magyar nagyságnak átok és áldás, végső megvetés és újjongó rajongás végletei közt hánykolódó nemzet-szemlélete, —: azt talán a legbölcsebb pszichológus-kémikusok sem tudják eredeti elemeire visszaszámraztatni. S ha mégis okát akarjuk adni Ady sokat emlegetett magyar-gyűlöletének, gondoljunk a rajongó szerelmesre, aki csalódik s a szérelem másik végétébe, gyűlöletbe csap át. Ady magyar gyűlölete tulajdonképpen magyar-imádatának maniakus torz mása. Így lesz Ady nációja: utálatos, szerelmes náció. Akit nem szeretünk, azért nem is szoktunk kétségbeesni. Ady egész élete, költészete: önmagáért, fajaért való kétségbeesés. Ez a kétségbeesés nem tetszett a kornak, mert a kor mindig szépek, nagyszerűnek képzei magát s bókot vár költőitől. E kor magyarja, midőn hamis illúzióinak tükre helyett Ady költészetébe pillantott, döbbenve ismert önmagára s menekült tőle, mint egy kísértet elől. Ma már egyre jobban kiderül, hogy Ady csöppet sem vétkesebb, mint korának bármelyik magyarja: éppen olyan túlzó volt a sötéten látásban, mint kortársai a túlzó reménykedésben, a rossznak jóvá látásában. Ki tudná megmondani, melyik végtet jár nagyobb nemzeti veszedelemmel?

Ady nemcsak önmagának, de fajának is eleven lelkiismerete. A legönzöb, legegységibb költőnk, kinek lelkében, önmagának s fajának azonosításával csodásan benne fészkel az egész nemzet multja, jelene, jövője. Ady, a „fajából kinőtt“ magyar holtáig szakítani akar végzetes örökségével, de nem tud. A magyar Ugar s a forradalmi korszak zajos, robbanásos költészete után a csendes rezignáció, a lassú elvzés költészete fakad belőle, de magyar aggodalma, népét féltése ma is a régi. Csak nem gyújt, nem háborog, nem lázít már, s legkeményebb útése alig sújtóbb a legyintésnél. Az öregedő Ady lelkében mintha Széchenyi önvádja motozna, mintha magát is okolná a tragikus eseményekért, melyekre egykor maga figyelmeztetett legszenvedélyesebben. Sajnálja faját, a *nótázó vén bakákat*, az ágyútölteléknek harctérre vitt parasztot, szégyelli az ember embertelenségét a világégésben, fájralja a magyar sorsot, mely győzelem vagy bukás esetén egyformán nagy hatalmak játéklabdája. Ady élve temeti el magát: a *Halottak élén* c. kötet olyan, mint egy felravatalozott ház.

*

Ady magyarsága? A nemzetközinek, hazafiatlannak bélyegzett költő versei tele vannak magyar elemekkel, szülőföldi emlékekkel. Ady mindenüvé magával viszi szülőfaluját, mint a csiga a házát. Párisban magyar életet él, mint Szabó Mártont, egyik novellájának hőse, aki északi hajósok közé került, de valahányszor kiszállt valamely idegen városban, úgy érezte magát, mintha a Dunántúl lett volna. Góg és Magóg fia maradt ő, énekes Vazul, a Hortobágy poétája. A Tisza-part, a magyar pusztá, a magyar Ugar, a pogány-magyar mitológia álma, a Magyar Helikon szekfüje, a vadregényes Kárpátok, a hazai folyók, magyar városok, falvak, tájak zsúfolásig jönnek elő

verseiben. Történelmünk legvéresebb magyar képei izgatják: Mohács, Dózsa kora, a negyvennyolcas szabadságharc, a kuruckor. Az irodalomban a félreismeret, nem méltányolt nagyságok merülnek fel emlékezetében lépten-nyomon. Reviczky már Vajdánál hamarabb meghatja s attól fogva Ady a kettétört magyar tehetségek szószólója. Szelleme egyoldalú rokonszenvet mutat velük: a beérkezett, elismert nagyságoktól mintha a beteljesedés megnyugtató érzése távolítaná.

Ady az Óceánig fut, de röghöz kötött, szilágysági költő marad haláláig. Örökké hazahúzza az ősi rög, melyet hetykén hagy el, hogy százszor visszahulljon hozzá, fel-feldobott kő gyanánt. Magyarsága szilágymegyei magyarság. Itt van ő otthon, ide vágyik, valahányszor összemarta az élet. Ez a föld adta őt a magyarságnak, ennek a földnek szerzett hírnevet. Ady-üke szelleme várja itt, a „legendák és jelek“ földjén elmúlt idők képei elevenednek ki neki s szülőföldjének pogánykori multjából úgy csendül emlékezetébe minden legenda, mint az eltévedt lovas vak ügetése, volt erdön helyén. Itt van Erdélyország határszéle, a hepehupás vén Szilágyság, Ilosvai Selymes Péter hazája, itt van Zilah, az ősi Scholával s azóta békén porladó fő-magisterével, kinek kis vidéki lapja költővé „bérmálta“ őt. Itt a Diák-domb, a Terbete, a híres Meszes alja, a Bence, az Ér, az ős dicsőségű Kraszna árok, a Kótó, a dombkerítéses sík, egy egész mult élő és elsülyedt emlékeivel. A ködlő Bükk, a gőzölő sík, az áradó Ér, a záporverte mező, a piros dalra gyújtó vér, a sercenve növény, a zengő fény, a tüzelő Nap, a szökkenő lomb, a viruló Föld, a táncoló Ég: mind-mind szilágysági életet hirdetnek Ady verseiben, erős lokális vonását adják költészetének s a Szilágysághoz kötöttségét jelképezik. A *vármegyeház* képe, mely politikai szimbólummá válik nála, itt emelkedik, a szegénylegények modelljei itt nyargalnak tüzes, kantártalan paripákon. Itt sajdul fel benne (szülőfalujában) a kivándorló magyarság sorsa, itt áll a Krisztus-kereszt az erdön, mely előtt húsz évvel később, megtört makacssága hamvadó lágyságával billenti meg alázkodó kalapiját, itt áll a régi Kálvin-templom. Ez a táj egyetlen reális fészke, álmok nyugtalan bolygójának. Ide vágyik, százszor megbántott, elkerült családjához, kedves embereihez, akiknél jobbat, gazabbat nem talált soha. Itt a temető, melyhez víziók vonzzák, alig kőhajításnyira szülőházától. Ady, a Halál rokona, órákig rábámul éjszakák során. Itt a labdatér, hol egykor mindig kinullázták a játékból a kis sárga fiút. Itt nyugszanak ősei, ide vágyott haza pihenni s a papoknak ivadéka, prédikátorék pogány fia itt ássa a gödröt. Ha álma kerüli s egyedül van ébren, itt látogatják meg gyötrő emlékei önmaga multjából, itt gyón annyi bánatot a fehér falak közt, a szöke gerendás, csöndes, bús, falusi házban, míg a hóvíz jajgatva fut le a bádóg-csatornán. Ide vágyik már mint híres és hírhedt költő, örök parasztnak, földművelőnek.

Ady szülőföldjének s a szomszédos Erdélynek szerelmese. Ez a szerelem egész pályáján végigkíséri; halála előtt is az erdélyi havasok közt kószál a lelke: „Erdély . . . fáj nagyon“. Erdély szelleme izgatja, benne bízik egyedül a sülyedő

hazában, tőle várja a magyar élet újjászületését. Barátjához, P a p p Viktorhoz írt fiatalkori levelében ezt mondja: Hitté formálódott bennem egy idő óta s istenítéletet állanék ki e hitemért, hogy minket, modern semmi magyarokat csak a z e r d é l y i s z e l l e m f ö l t á m a d á s a tehet valamikké. — Ezt 1905-ben mondja Ady s egyedül mondja. Ugyan ki beszélt volna akkor még Erdélyről ilyen jövőbelátó hangon?

Adyból általában kiérzik minden magyar falu jellegzetessége. A rokkanjom más is, pusztuljom más is! (*Ének a porban*) a tehetetlen, robbanékony magyar paraszt ősi kiáltása. Ha nekem, másnak is. Olyan Ady, mint A r a n y magyarja, aki ostort kap s a zuhogó jég-esővel versenyt veri a vetését. Így, ketten az Úristennel, többre mennek. Kivert bikának sorsa bíz ez, ki elveszti a csordát — mondja Ady, falusi képpel a maga modern, városi sorsáról. A *paraszt Apolló* mily joggal beszél az „örök határ-pörről“! Írói pályája egy falusi „Ki a legény a csárdában?“ fővárosba transzponálása. A vívódó, civódó hétszilvafás ő, aki nem tűr ellenvetést, mindent jobban tud, mindenkinél ősbib, s mikor fajmagyarsága ellenére a magyartalanság vádját szegzik melléne, keserűen hördül fel:

De az igaz: az én vagyok!
De a magyar: az én vagyok.

Hány „mámorba, alkoholba fult“ névtelen magyar nagyság kiáltása sűrűsödött ebbe a pár szóba, olyanoké, kiknek kétségbeesését csupán négy árva fal verte vissza!

Ady nyelve a magyar népnyelvben gyökeredzik. Erről talán hosszú tanulmányt innak egykor. Érdekes megfigyelni, hogyan válnak a magyar népköltészet elemei a modern, a differenciált költőnyelvében irodalmi kincssé.

Kalapom, szűröm, szívem törgetegben,
Nézik a vihart, hogy ki bírja szebben
S visszapattog róluk jég, vád, szidalom —

mondja a *Hunn, új legenda* c. versében. A vers erein egy régi magyar nóta bujkál:

Ha látom a fengeteg elejét,
Begyűröm a süvegem tetejét,
Csak úgy nézem az időt alóla,
Még a jég is visszapattog róla.

Ady hazafias verseinek elbírálásakor nem szabad figyelmen kívül hagyni Adynak egy végzetes sajátosságát. Mi az Ady-versek egyik főkérdése? Hogy kicsoda Ady Endre. Más lírikus is magáva hordja ezt a kérdést s felel is rá, anélkül, hogy egyéniségének jelenlétét akkora súllyal éreztetné. Petőfi a kedvesét nem tudja minek

nevezni, Ady önmagát. *Egy párisi hajnalon* c. versében már a második strófa így kezdődik: Ki vagyok? Ime, néhány felelet a *Minek nevezem magamat?* kérdésre: Góg és Magóg fia. Énekes Vazul. Kipányvázott bús magyar lélek. Paraszt Apolló. Táltosok átkos sarja. A Napisten legbúsabb papja, a legfurcsább, legidegenebb. Új, balga Don, modern bolond lovag. Fény-ember, ködbe bújva. Midász király sarja. Szürke országnak a királya. A nagy áldozó, a máglyagyújtók korcs utóda. A Holnap hőse. Ez az ön aposztrofálás nem hangzik ki az *Új versek*-kel. Ady holtáig fest önmaga portréján és sohasem lesz kész vele. Ő a halál rokona, csodavirág, új magyar csodák várója, királyfi, hitszegő Álmos fajából, Hunnia új szegénylegénye, Délbáb-ös leszármazottja, mámor-fejedelem, Lázár, új Pán, Mammon kis cselédje, halott mátkafi, hő magyar-emlős dajka, sok rim-pólyás, gyöngye gyermek dajkája, papoknak ivadéka, temető-király, Dózsa György unokája, Muszáj Herkules, sem rokona, sem boldog őse senkinek, Ond vezér unokája, megátkozott ember, szűz Pilátus, a Sátán kevélye, a kor Gusztáv Adolfja, stb., stb. Adyból kifogyhatatlanul buzognak a képek, melyekkel a fogalmakat újjá teremti, s e képekből egy egész sereg sorakozik fel önmaga portréjának. Csupa rendkívüliség ő, választott ember, gyönyörben és keserűségben, s alakja ég és föld között lebeg. Természetes, hogy az ilyen természet házáról, istenről, szerelemről egyformán rendkívüli, teljesen önösnek csengő hangon beszél. Adynak legtárgyiasabb mondanivalóján is érezni akárhányszor, hogy tulajdonképpen róla van szó s a téma csak ürügy. „Vad rossz, nomád vére akként űzi, mintha két ember volna. Az egyik apostol, szerencsétlen, szent. A másik állati, gonosz, utálatos... Senkihez sem hasonlított... Primitív is, raffinált is, okos és esztelen... Ő nem tud jó lenni, legfőbb balga... Lassan-lassan már gyűlöli a civilizációt... Itt-itt lehet az ő életének a titka. Utálja, gyűlöli ezt a mi életünket. Tudatosan rugja föl a mi egész erkölcsi berendezkedésünket. Nem csinál új erkölcsöket, nem jézuskodik. Ő nem buddhista, nem nihilista. Sőt talán nem is forradalmár. Ő eleven tiltakozás a sablón ellen. Egy röpködő, utálatos, de hatalmas, de civilizált lény. Már életében legendás alak. De olyan, akit a legendák rútitva túloznak... Néha olyan nagynak hitte magát, hogy maga megijedt. Néha eltévedtnek, mázolóknak...“ Első pillanatra azt mondhatnók, hogy valami Ady-rajongó írása ez Adyról. Pedig ő maga írta, a harminc felé közeledő, forrongó Ady. Még pedig G a u g u i n-ról, a festőről írta, egy párisi levelében. Vajon hosszas tanulmányok alapján? Ezt Adynak későbbi cikkei sem igen árulják el. Cikkeiben olyan nagy nevek hemzsegnek, melyek egyenként hosszas bűvárkodást követelnének. Ady a sok név emlegetésével palástolja ezt a hiányát s merő szubjektivitás minden levele. S ha valaki — egy rokon vonás révén — hosszasan leköti, Ady csakhamar nyeregben érzi magát, tolla bátran szánt, s talán észre sem veszi, hogy alakja elé állt s a röntgen-kép erősen önmaga testi-lelki körvonalait adja vissza.

Ady végtelenül szereti hazáját s meg akarja írni, ki akarja fe-

jezni az egyetemes magyar sorsot. Tehet-e róla, hogy sajátos természeténél fogva mindenütt önmagát rajzolja? Ady sokat gáncsolja s reménykedése ritka pillanataiban szédületes magasságban képzeleli hazáját. Tehet-e róla, hogy ez a sok gáncs és kevés rajongás volta-kép önmaga örökös korbácsolásának s ritka fenhéjázásának iker-testvére? Ady gyűlöli és imádja fajtát. Tehet-e róla, ha folyvást önmaga gyűlöletének s imádatának képe ez?

Nézzük csak, miféle képeket rajzol Ady a magyar ugarról. Itt van mindjárt a Hortobágy poétája. Annakidején, mikor Ady egyénisége még ismeretlen volt, brutális magyar-gyalázatnak tetszett ez a kép. Ma már közismert önarc képe az elkeseredett modern költőnek. Akkor holmi etnográfiai sületlenségnek számított Petőfi kisbérese mellett. Ma már a felületes Ady-olvasó is tudja, hogy: bor, nő, halál, amikre ez a hortobágyi poéta ezerszer gondol, Ady kedvenc csemegéi. Ez a csodaszépet gondoló, Hortobágyon elkallódott „szent dalnok” még Adynak nagyszeműségét is kénytelen volt vállalni, költői gögijével együtt. Ady csak később leplezte le magát.

Ady befalazott diákról énekel. Erdély ősi szögében (Ady pátriája közelében) van az a titkos, nagy kőház. A diák századok óta vár. Akárcsak Ady, a paraszt zsálya, hogy ezer év múlva bús krisztán fűrttel ébredjen. Valami Nagyúr dobta le hajdan. Tán a várkisasszonyra nézett. Vagy büszke dalban zengett újszerűt, vagy keserűt, szépet vagy szent-merészet. Ime, megint csak Ady, az új, különös zengésű versek írója, az átokverte. Vajda a második portréja is közös vonásokból készül. Vajda: nyugós, vén gyermek, halálig hiányzott neki Dárius kincse: azaz száz forintja. Bakonyi fajta, karakán magyar, pazar és jó volt rossz fajtája mellett, magyar mértéknél többet adott. A Dal és Szépség nyugtalan magyarja. Ime a rokon vonások, melyekből Ady-Vajda portré támad. Csokonai is csak azért nézett a jövőbe, hogy őt lássa, Adyt, egy századnyi messze jövőben. Adyt, aki fajtáját átkozta s magyar volt, nagy magyar.

Ez a mámoros öntudat formáltatja vele merőben ujjá, ön-élménnyé Szent Margit legendáját is. Az ő Szent Margitja álomleány, fojtott sikoly, ájulva hull egy durva szó miatt. Nyugatról várt soká valakit. Nem vadbajszú, lármás, mokány nagy urat, hanem dalos, törekeny, halk fiút, asszonyos, kósza, könnyes trubadurt, egy halk dalú és halk csókú legényt. Még csoda, hogy Dévényt nem említi a költő. Szent Margit nála épen olyan hazátlan és csalódott, mint a többi Ady-hasonmás.

De hát milyen képet fest Ady általában az ő fajtájáról?

Pimasz, szép arccal látszik, hogy akar,
De közben busan lekönyököl,
Nyög, sír, ez az én fajtám, a magyar.

(Folyt. köv.)

(Budapest.)

Vajthó László.

HEKTOR ÉS ANDROMAKHE.

(AZ ILIAS HATODIK ÉNEKÉBŐL.)

Sisakrázó Hektor így szól elsielve
S elért szépen épült házának elejbe.
Fehérkarú nőjét ám nem lelte otthon,
Mert sírva-zokogva ott állott a tornyon,
Kis fiával és a szép-ruhás cseléddel.
Hát, hogy a derék nőt otthon nem lelé fel,
Szólt, az asszonyháznak küszöbére lépve:
„Mondjatok igazat, ti, házamnak népe!
Hova ment hókarú nőm, egyik ágyához,
Avvagy szépköntösű sógorasszonyához
Vagy Trója széphajú asszonyival méne
Esdeni rettentő Athena elébe?”

A serény sáfárnő felelt neki nyomban:
„Hektor, az igazat kívánod, hogy mondjam;
Hát bizony ő nem ment sem egyik ágyához,
Sem egyik szépruhás sógorasszonyához;
Se Trója széphajú nőivel nem méne
Esdeni rettentő Athena elébe;
Trója nagy tornyára rohant, hírét hallva,
Trója gyöngül és nő Akhaja hatalma.
Hát esze-veszetten rohant a bástyára,
Kis fiadat ölben viszi a dajkája”.

Így szólt a sáfárnő, Hektort pedig újra
Visszavitte a szép uccák során útja.
Mikor a városon áthaladt s elére
A skaiakapuhoz, tartván a mezőre,
Szembe futott véle kegyes hitestársa,
Andromakhe, lelkes Étion lánya;
Thebét lakta volt az erdős Plakos alján,
Kílix embereknek a népén uralgván.
Ennek a lánya volt Hektor felesége.
Ez jöve most szembe és véle cselédje,
A virgonc kisdedit tartván az ölébe,
A kedves Hektorfiát, ragyogó csillagot,
Skamandios nevet az apjától kapott,
De Astyanaxnak hívta Trója népe,
Mivelhogy a várost Hektor maga védte.
Fiára tekintett csöndes-mosolyogva,
De jött Andromakhe könnye-fakadozva;
Közelébe lépven, kezét megragadta,
S hozzája símulva fakadt e szavakra:

„Rossz ember, elpusztít harci erőd téged!
Hát nem szánja szíved kicsiny csemetédet
Meg szegény fejemet, aki leszek özvegy;
Téged az alkájok rád rontva megölnék.
Megfosztva tetőled jobb sírba leszállnom,
Ugyse lehet nekem már vigasztalásom,

Ha egyszer utólér sorsod, csak a bánat:
 Hiszen elvesztettem apámat, anyámat.
 Apámat a híres Akhilles ölé meg,
 Amikor bedönté kapuját Thébének;
 De ki nem fosztotta, nem vitte rá lelke,
 Remek fegyverivel együtt elégette,
 És hantot emelt rá s körül Zeus lányi
 Szillákat ültettek, a hegyek nimfái.
 Vala hét bátyám is, de ahányan voltak,
 Egy napon egyszerre Hadeshez szállottak;
 Hogy őrzék marháik', hőszinü juhnyájok',
 Gyorslábú Akhilles mért halált reájok.
 Anyámat, ki úr volt az erdős Plakosba',
 Sok egyéb zsákmánnyal rabul ide hozta;
 Nagy váltságért ötet atyjának kiadta,
 De nyilas Artemis otthon lenyilazta.
 Te vagy hát, oh Hektor, apám, anyám nékem,
 És te vagy bátyám is, én viruló férjem.
 Hát könnyörülj rajtam, maradj itt a bástyán,
 Ne hagyd nőd özvegyen, kis fiadat árván.
 Állítsad a népet a vad fügefához,
 Legkönnyebb férközni ott Trója falához.
 Három próbát ott a legjobbak tevének,
 Híres Idomeneus, két Aias vezérek,
 Bajnoki társai a két Atridának,
 Valamint Tydeus nagy-erős fiának,
 Mivel ezt tanácslá valamely bölcs jószuk,
 Vagy a saját szívük volt sugalmazójuk".

Sisakrázó Hektor néki felel s mondja:
 „Mindezekre, asszony, van szívemnek gondja,
 De szégyelném, ha trósz férfi- s asszonynemzet
 Látná, hogy a harctól Hektor szíve reszket; —
 De lelkem se visz rá, ahhoz vagyok szokva,
 Hogy a legelsőik közt küzdjek viaskodva,
 Védve édes atyám s magam dicsőségét;
 Mert tudja már lelkem mindennek a végét:
 Eljő az a nap, hogy szent Trója leroskad,
 S Priamos és népe lándzsás Priamosnak.
 De Trója siralmát nem annyira bánom,
 Hekabét, Priamost nem annyira szánom,
 Sem öcséimet, kik harcolva vitézül
 Hullanak a porba ellenség kezétül,
 Mint téged... ha majd, egy vértés görög rabja,
 Késerved, hogy elmúlt szabadságod napja
 S szövögetsz Argosban más nő parancsára,
 Vízért a Messéist, Hypereiát járva,
 Mert vállad erőszak járma alatt görnyed,
 És szól egyik-másik, látva hulló könnyed:

„Lám Hektor hitvese, azé a vitézé,
 Ki Trójának lovas hadait vezérlé,
 Hogy Ilios körül tombolt a harc árja”.
 Így szólnak s új bánat szívedet átjárja,
 Hogy nincs ilyen ember melletted, ki védne,
 Szolgaság igáját rólad ki levégye.
 De előbb boruljon a földnek hantja rám,
 Mintsem a te jajszód s rabságod hallanám”.

Ekkor deli Hektor fia után nyúla,
 Sikolt az a dajka keblére borúlva,
 Mert megijedt édes atyjának láttára,
 Nézve sisakjára s lószőr-tarajára,
 Sisak-ormójáról mely lenge ijesztve;
 Édes atyja, anyja elfakadt nevetve.
 Hektor hát fejéről sisakját levette,
 A ragyogó ércet a földre helyezte;
 Fiát csókolgatva karja közt himbálta.
 S szólva Zeust és minden istent megímádvá:
 „Zeus s többi istenek, hadd legyen ez szintén
 A trójaiak közt oly kiváló, mint én!
 Olyan vitéz bajnok, Trója hatalmassa,
 „Külömb az atyjánál” — kiki elmondhassa,
 Ha megtér zsákmánnyal, ellenét megölve,
 S anyjának a szíve legyen nagy örömbé.”

Igy szólott, s gyermekét hitvesének adta,
 Az pedig illatos keblére fogadta,
 Sírva örömkönnét. Ura megsajnálta,
 S csókolgatva szólott szelíden hozzája:
 „Te szegény teremtés, mit gyötröd a lelked?
 Engem sorsom ellen senki meg nem ölhet,
 Sorsát pedig el nem kerülheti ember,
 Se jó, se rossz, aki világra jött egyszer.
 Hát menj haza szépen, dolgaidat intézd,
 Szövőszéket, orsót, a cselédet is nézd;
 Férfiakat illet harc s háboru dolga.
 Trója minden fiát, engem első sorba.”

Szól Hektor sörényes sisakját fölvéve;
 Haza indult ekkor kedves felesége
 S vissza-vissza fordult, hullva könnye árja.
 Öldöklő Hektornak aztán nem-sokára
 Elérte remekben épült palotáját,
 Cselédit is otthon találta mindnyáját,
 Azokat ő sírva sorba' megrikatta,
 Háza népe Hektort élve elsíratta,
 Mert már nem remélte harcból hazatértét
 Akhái kezektől megmenekülését.

(Szeged.)

CSENGERY JÁNOS

ESZMETÖREDÉKEK.

OLÁH GÁBOR*)

A ma íróját, az élő irodalmat
is tanítsák az iskolában.

Klebensberg Kunó gróf.

Költő-egyéniségében, vagyis inkább attitűdjében van valami hasonló Vajda Jánoséhoz. Szertelen és romantikus önmagukhoz és tárgyaikhoz való viszonyuk; bizonyos lírai elképzelés uralkodik rajtuk, heves érzelmi fantázia, mely nem engedi, hogy a dolgok hatásai az egészséges átérzés hajszálcsovein szívódjanak be az ösztönszerű alkotás műhelyébe, sőt saját tiszta énjük birtokába sem engedi jutni őket. Egy folytonos vihar clair-obscur világában élnek, melyen nem tud áttörni a megtisztító napfény. Attitűdjük hasonló, de költői tárgyaik már más: Vajdában téves, de igen határozott kép él a világról s önmagáról és e végzetes félreértés miatt nem tud összhangot teremteni a kettő között, — Oláh már nem oly filozófus, sokkal irodalmibb lélek s amit küzködve keres, az a világ költői képe önmagában. Érti, hogy hatalmasan és megszületni vágyón forrong benne valami, e forrongás türehtelen feszültsége minduntalan elragadja magát s nem enged időt ama költői kép megelégsének egyetlen eszközére: a közvetlen, kimélyült önszemléletre. Csak ezt a dörömbölő energiát érzi, ezt a viharosságot képzeletileg egyénisége legmélyebb szavának s amit belőle felkavar; az intuitív költői mondanivaló megnyilatkozásának. De éppen, mivel még nem jutott el az egységes, valódi tartalomig, benyomások, innen-onnan nyert hirtelen hevületek hordalékával keverten veti főlészre. A feszültség, az erő igazi lírai költőé, a tartalom heterogén. Titokban, homályosan érzi ezt a fonákságot, háborgása még indulatosabbá válik s hogy eljusson az igazi szóig, egyre kiáradni akar s mindent elkialtani. Egyenetlen lélekkel lesz; a harcos érzések, miket a „sikerülés remek órái“ az alkotás gyönyörével jutalmaznak a szerencsésebb temperamentumoknál, benne kielégületlenül fokozódnak tovább.

E megállni nem akarásból, elégedetlenségből ered sokoldalú és mohó termékenysége, s nyugodtan elmélyedni nem tudásából művének bonyolult, heterogén küzködése. Fejlődése útjába az első zökkenő követ költészetünk századeleji nagy felújulása vetette. A magyar irodalom a nyugati kultúra vágyával méhében ébredt föl akkor, finomságok, érzékenységek, forma-káprázatok, borzongó „meglátások“ párája szállt a levegőben. Oláh művész volt, ő is nyugatra nézett, de valami egyszerű paraszti szemmel, melynek napfényhez szokott pillantásába nem illett bele a l'art pour l'art halavány köde. Oláh, mint annyi magyar tehetség, simpliciter megnyilatkozó, reális művésznak született. Az irodalmi korhatás kivetette egyénisége veleszületett határai közül, csábították az új költészet sikerült képei s tekintete eltérült önmagáról. Küzdött ösztönével, mely nem tudatosult, de belső feszültsége mindegyre kitört s megszülte ettől fogva való költői magatartását, fejlődésének második pierre d'achoppement-ját: romantikus, elképzelt önszemléletét. Az alkotás láza, a félelem a végső elakadástól többé nem engedett megállást, csillapulást, újrakezdést. Műve háborgások, fölhevülések, hanyatlások küzdőterévé vált.

*) Mutatvány a szerzőnek *A modern magyar irodalom* címmel sajtó alatt levő munkájából.

Enélkül a kényszer nélkül bizonyára zavartalanabban tudta volna megmutatni széles szabású és mély erejű költői képességeit. Ösztöne mélyén sokkal közelebb áll a költészet a valósághoz, mint a modern költői iskolák bármelyik nagyságában. Az a közvetlen kifejezés, amire Petőfi adott a világirodalomban páratlan példát, a tárgynak, az érzésnek és a gondolatnak primár egységessége: ez rejlik Oláh elfeledett naivitása mélyén is. Ha megleti és hozzáadja a líra fejlődésének új eszköz- és stíluseredményeit, új és teljes költészetet terem. Bolyongása azonban másfelé vitte. Eleven képzelete és heves érzőképpessége a realitások közt találja meg igazi önmagát. Az alakrajznak, a mozgékony szemléletnek, a szatírának meglepő élessége a leleplező erőig növekedik benne, de érzelmi feszültsége gyakran ezt is a látomásig fokozza, — a levegő elmosódik s a történet bizonytalan térben mozog tova (*Szegény Magyarok*). Ha elfelejté képzelt önmagát s reális talajon marad, a magyar húnuszból szívott életnedv úgy tör föl belőle, mint a gejzir, búvészévé válik a kifejezésnek, az önkéntelen jellemző erőnek, az alakok köre fogott szilárd kompozíciónak. A *Táltos fiú* elképzelésében és megvalósulásában, a legszebb és legmagyarabb regék egyike. De szertelenségét ritkán tudja ily neki való istrángba fogni, látomásai gyakran élettelen tombolások, érzelmi viharai képzelődések, erotikája felfűjt és éretlen, mint egy sihederé. Legállandóbb művészi kvalitása találó és tiszta formaképessége, zengő, modernül magyaros, gazdag beszéde.

(Pécs.)

Várkonyi Nándor.

A PLATONISTA RIMAY.

A tizenötödik és tizenhatodik század neoplatonista mozgalmi kétségkívül megtermékenyítették a magyar szellemi életet is. A *Minerva* c. folyóirat, amely céljául tűzte ki a magyar szellemi élet múltjának kutatását, több tanulmányban mutatott rá ennek a kérdésnek irodalmunkban való fontosságára. Kimutatható volt, hogy az új platonizmus világító sugarai már a magyar Katalin-legendában fényeskednek (*Minerva*, 1922: 228). Huszti József szélesen megalapozott kutatásai a tizenötödik századi magyar platonista törekvéseket gazdag új anyaggal dokumentálták. Tanulmánya (*Minerva*, 1924—5. évf.) alapvető kiindulásul szolgálhat a kérdés további nyomozóinak. A szétfolyó neoplatonizmus történetébe kapcsolódik Janus Pannonius asztrológiája (*Minerva*, 1928), Dudith András filozófiája (*Minerva*, 1923 és Faludi János, u. o. 1928). A reneszansz „udvari ember” platói gyökereit Szerb Antal fejtette föl, befejezetlen szellemtörténeti vázlatában, amely ennek a típusnak magyar vonatkozásaival még adós maradt (*Minerva*, 1926: 268). Legutóbb Zolnai Béla Balassi Bálint költészetét hozta kapcsolatba a tizenhatodik századi platonizmussal. (*Minerva*, 1928. évf.). Egyik külső érve gyanánt Rimay János nyilatkozatát is föllépteti a szerző: a Balassa-apológiának azokat a szavait, ahol a kitűnő barokk költő Platon mondását idézi. Ez az egy Rimay-idézet könnyen megtöbbszörözhető lett volna, ha Zolnai Béla Rimay prózai iratait is átnézi.

Rimaynak volt egy elveszett irata az „udvariságról” (v. ö. Ipolyi Arnold, *Rimay János államiratai és levelezése*, Bp., 1887, V. és 362. l.). A téma jól beleillik a humanista-platonista gondolatvilágba. Több helyütt filozófusnak mondja,

magát Balassi tanítványa, aki Dante-t (i. m. 37. l.), Epiktetes-t (97. l.), Seneca-t, Petrarca-t, Cicero-t említgeti naplójában és leveleiben. Két helyütt Platon-t is szerepelteti. Atyjaiáról, Madách Péterről írja:

... az én bátyám Madách is Platóval és Homerussal nem szólhatván és társaloghatván, nagynak tartja én ellenem magát, ha valamely részeges társával az itcének mértékéről, avagy pásztorával kecskéjének a szőriről és gypjáról szólhat. (99. l.).

Az anyagiasságot lenéző spiritualizmusnak gögje szól ezekből a sorokból. Platon-t nyilván latin fordításból ismerte Rimay:

Plato is azt mondja, hogy: *sedendo et quiescendo animus prudens fit*, kit bizonyít s tapasztaltat a mindennapi dolgok experientiája is velünk. (334. l.)

A „philosophia usussa“ szerint élő Rimay (98. l.) mesterét a „tudós, poéta, orátor“ címmel illeti (79. l.): ez is amellett bizonyít, hogy magafajta humanitásának jellemzi Balassit. Rimay „platonizmusa“ mindenesetre megérdemelne behatóbb tanulmányozást. A *dolce stil nuovo* magyar mesterének prózájára is vonatkozik, amit Salánki mond Erasmus-fordításában: „Ugyan azt tarc s eszedben minden írásokban, mellyek együgyü értelemből és titokból, úgymint testből és lélekből állanak, hogy hátra hagyván a bötüt, kiváltképpen az titkos értelemre néz minemü művek az Poeták írásai és az Platonikusoké, de legh felyeb a Sor-írás, mely csaknem az Alcibiad és Sileniséhez hasonló“. A platonizmus története: az idealizmus története.

(Pécs.)

Thienemann Tivadar.

AZ ETHNOLOGIA UTJA.

(JUSTUS BRINCKMANNTÓL — KARL VOSSLERIG.)

A hamburgi Néprajzi Múzeum ötvenéves fennállásának emlékeztére mostanában kerül forgalomba egy nagyalakú, vaskos és gazdagon illusztrált füzet: *Festschrift zum fünfzigjährigen Bestehen des hamburgischen Museums für Völkerkunde* (Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde XIII, 1928, 4°, 267 lap), amelyet jelentős tanulságok emelnek ki a hasonló iratok érdektelen tömkelegéből.

A jól megcsinált mérleg mindig tanulságos valamely alakuló tudomány történetében: a multa-eszméltetés egyszersmind egyengeti a jövő útjait. De az ethnologia hamburgi mérlegének ezenfelül a szellemi tudományok „elvi“ sorsára vonatkozólag is vannak fontos tanulságai, ami annál érthetőbb, mert Hamburg ma — Ernst Cassirer, Theod.-Wilh. Danzel, Heinz Werner és a többiek révén — reprezentáló középpontja a kulturtudományok legmodernebb, u. n. „idealisztikus“ irányzatának.

A kötet hét, terjedelmes dolgozatában Georg Thilenius, a múzeum jelenlegi igazgatója és osztályvezetői: Danzel, Schiedt, Hambruch, Hagen, Schwantes és Byhan tesznek — mindenik a maga munkáiránya és programja szerint — tanúvallomást tudományköreiknek jelen és belátható feladatairól.

Elvi szempontból ezek között a dolgozatok között kétségkívül a Danzel professzoré, az afrikai osztály kusztoszé, a legreprzentálóbb, aki különben az afrikai ethnographia egyes kiragadott problémáit igyekszik „népszichologiai“ alapon megfelelőbb világításba beállítani (Probleme der afrikanischen Ethnographie im Lichte völkerpsychologischer Fragestellung [Prolegomena] 41—73. l.), de persze dolgozata összhangban áll a többi munkatársnak és nevezetesen a szerkesztő-igazgatónak elvi programjával és muzeális gyakorlatával is (v. ö. Thilenius vezető cikkét: Museum und Völkerkunde, 1—39. l.). Ezt a programot tehát bátran tekinthetjük a múzeum programjának, ami azért fontos, mert Danzel nyíltan szembehelyezkedik az ethnológiának Lubbock és Tylor, Bastian és Waitz óta nagyjában és egészében fennálló felfogásával, azzal a felfogással, melyre 50 év előtt Justus Brinckmann a *Museum für Völkerkunde*-t is építette, amikor a hamburgi akadémiai gimnázium könyvtárának értékes gyűjteményét, — amely 1867—1877-ig az ottani Természettudományi Társulat őrzetében „kulturhistoriai múzeum“ név alatt szerepelt — végül is ráeszméltette a maga sui generis feladataira.

*

Thilenius professzornak történeti bevezetőjéből tudjuk, hogy a művészeti és ipari múzeumnak ez az akkori, kiváló igazgatója állította először a hamburgi néprajzi múzeumot a néprajz saját, az iparművészetektől stb. független problémáinak a szolgálatába. Mint a gyűjtemény intéző bizottságának elnöke, ugyanő fordult azzal az emlékezetes felhívással is „a külföld németjeihez“, amely ebben az értelemben kért tőlük megfelelő anyagot („gyűjteményeket“), adott nekik a gyűjtésökre vonatkozó utasításokat stb. Egyszóval Brinckmann volt, aki a néprajzi múzeum működését a néprajz szó ma is közönséges független értelmének alapjaira — úgy látszik: ötven évre szóló hatállyal, — beállította.

Vele áll szembe a Danzel-féle jubiláris program, amennyiben az eddigi (angol) ethnographiai irány helyett új irányelvek bevezetését követeli és pedig a Vossler-től a nyelvtudományban 1904 óta felvetett értelemben, Danzel a néprajzi tudományt — a modern nyelvtudomány mintájára — intuitív megismerésre alapozott, történeti disciplinává kívánja átalakítani és a linguista ethnographust, aki a „szavakat“ a „grammatika“, meg az „élő nyelv“ tekintése nélkül gyűjti, fel akarja váltatni a modern nyelvtudomány mintájára dolgozó, a komplexitásokat strukturálisan utánélni képes, intuitív ethnologussal. A korrigálás szándékával megismétli tehát a Brinckmann-féle irányszabó gesztust. Új fázist nyit, mely a múzeumnak a munkáját az ethnologia egy másfajta tudományos felfogására alapozza át; új instrukciókkal fordul a „kutatókhoz és az utazókhoz“, melyeket egy külső elmélettől módosítva, *ma* kíván az ethnologia.

*

Ez az újabb ethnologia is — természetesen — ugyanúgy csak az általános szellemi fejlődés kontinuitásába gyökerezhetik, amint a kontinuitásnak a függvénye volt a régi is, melyet egykor Brinckmann adoptált, hogy alapjain a múzeum 50 évig méltóan és helyesen szolgálja az alakuló néprajzi tudományt.

A Brinckmann-féle program pozitívista korszaknak volt pozitívista programja, tehát egy-egy kulturát szükségképp csak úgy tekinthetett, mint azoknak az egyes, külön-külön megismert és megismerhető kulturelemeknek a végösszegét, amelyekből összetevődött. „Ethnographia“, azaz nép-leírás volt, a szó szorosabb értelmében. Orientációja szerint nem azt kereste, hogy miért, mily alapon, milyen célra van valami, hanem csak hogy mi van, illetőleg mi történik. „Tudni“ számára elsősorban annyi volt, mint a tudás nyersanyagát szaporítani, ahogy ebben a korban — például — a nyelvtudomány is a tényállás pontos leírását és az anyag ismeretét tekintette fő és végső céljának. De amint a nyelv- és egyéb tudományok pozitívista kora kiélte és mintegy meddőre produkálta magát, úgy jöttek rá egymás után Frobenius, Spengler és a többiek a pozitívista néprajz meddőségére is.

Maga a tények fontossága — természetesen — nem tagadható és nem kisebbíthető. Aki mindamellet ma is csak úgy látná a dolgokat, hogy hangokból lesz a szótag, szótagokból a szó, szavakból a mondat és mondatokból a beszédünk, nyilván hasonlóképen hamis oksági összefüggést szupponálna, mintha valaki az embert testrészeinek összetevése által próbálna megkonstruálni. Egy organizmus egysége nem lehet a tagokban és az izületekben, csak a „lelkében“, céljában, az entelecheiá-ban. Az okság a felettük álló legmagasabb egységben rejlik, nem magokban a részjelenségekben. Ezért fog Danzel kezét Vosslerrel, aki a maga tárgykörére, a nyelvre vonatkozólag, először mutatta ki a legvilágosabban (v. ö. *Posotivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, 1904.), hogy — fordítva, mint a pozitívizmus képzelte: — az emberi beszédben benne élő szellem konstituálja a mondatot, a frázist, a szót, a hangot stb. és hogy az alsóbb diszciplínákat (hang- és flexiótan, szóképzés és syntaxis stb.) egyedül az általános kulturhistóriába torkolló *stilisztika*, az egész u. n. grammatikát egyedül a nyelvnek — Croce értelmében — *esztétikai* szemlélete magyarázhatja. Mihelyt azonban e kézfogó értelmében Hamburg a néprajz olyan felfogását törekszik a múzeum jövő fejlődésének alapjául tudatosítani és propagálni, amelyre az idealisztikus nyelvtudomány alapelvei szóról-szóra alkalmazhatók, illetve közvetlenül adoptálhatók: világos, hogy a néprajz területén is minden jelenségnek, melyet az alsóbb diszciplínák feljegyezhetnek és leírhatnak, a kulturformáról szóló legelsőbb diszciplínában kell a végső és igazi magyarázatát megtalálnia. A modern néprajznak csak az lehet a feladata, hogy a szellemet (Volksgeist), mint az összes kulturalkulatók gyökeres végokát, megfogja és ebből vezesse le, illetve ehhez viszonyítva értékelje a részjelenségeket.

*

Igy azonban valóban: a hamburgi mérleg nemcsak azt igazolja, hogy a kulturtudományok modern, idealisztikus felfogásmódja behatolt az ethnologia területére.

Főleg a nyelvtudomány esetének azonosságából egyúttal az is nyilvánvaló lesz, hogy a múzeum hivatalos álláspont-reviziója messze túlmegegy esetleges szaktudomány esetleges programváltoztatásán. Nyilvánvaló, hogy ez a

programváltoztatás szemlátomást csak annyi, mint — a sok között — egyik, újabb igazolása valami tagadhatatlan ténynek, melyhez a maga részéről és a maga körén belül, az ethnológiának is el kellett érkeznie. Annyi mint egy újabb, igen súlyos felhatalmazás ahhoz a sokszorosan megokolt általánosításhoz, hogy ma már, szellemi fejlődéseink menete szerint, *minden* kulturtudományra vonatkozólag elérkezett az intuitív-idealisztikus revízió kötelezettsége.*) Amit tegnap Vossler, helyesebben már Croce páratlan jelentőségű filozófiai programja (*Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*, 1902) elsőnek mondott (érthető módon épen a nyelvi alkotásra vonatkozólag), azt kell most, nem mint másodiknak és nem mint utolsóinak, Danzelnnek és Thileniusnak is ismételnie. A pozitívista szempontokból kellőképpen át- és átdolgozott kulturtudományok egytől-egyig rászorulnak az idealisztikus oldalról való kiegyensúlyozásra és — egyelőre legalább — mindenféle kulturmozgalomnak vagy kulturfejlődésnek nagyobb szüksége van a dinamikus, mint a kinematikus méregetésekre.

(Budapest.)

Marót Károly.

ANTONIUS DE BONFINIS**)

(SZÜLETÉSENEK 500. ÉVFORDULÓJÁRA.)

A quattrocento végén az olasz nép forma-érzéke annyira kifejelesztette a Madonna-kultuszt, hogy vele szemben a régi ereklýe-tisztelet másodrangúvá kezdett lenni. Innen eredt, hogy a Mária-búcsúhelyek mindegyike, ha nem is dicsekedhetett Szt. Lukács festette Isten-anya-képpel, minden módon azon volt, hogy legalább is oly régi és hasonló értékű maradványokkal ékeskedjék.

Különösképen elnevesedett ez időben az Ancona melletti Loreto városka a maga legendás, angyalok hozta Mária-házával, melynek legféltettebb kincse az Apostolnak cédrusfára festett Mária-képe volt.

Ha a renaissance lehellete közömbössé is tette néha a kor képviselőinek mentalitását a religio tekintetében, kétségtelen, hogy a kegyhelyen még a kételkedő pilisések is elfogultak hajoltak meg azon csodatevő Madonna-kép előtt, mely a zarándokok oly hosszú sorának hallgatta meg kérését, nyújtott vigasztalást és mutatott irányt új útra induló új reménykedőknek.

Midőn az öregedő Ferrante Ferdinand, nápolyi királynak kis Biceje (Beatrice név kicsinyített alakja) az immár 19 éves Beatrix 1476 őszén Magyarországra útra kelt, hogy szülőföldjének kék egét fölcserélje a dunaparti firmamentum bizonytalanságával, útközben meglátogatta Loretot is.¹⁾

E kis olasz városkában találkozott először Magyarország leendő koronás királynéja azzal a humanistájával: Antonio de Bonfinis-szel, aki a renaissance követelte új irányú történetírás első képviselője lett, aki munkásságával méltó helyet biztosított az irodalmi respublica litteraria hasonló irányú művei között a magyar história annaleseinek.

*) V. ö. Széphalom 1928: 37.

**) Nevét így írom, mert így írta ő maga is a bécsi Nemzeti (egykor udvari) könyvtárban levő *Symposion de virginitate et pudicitia conjuguli* c. XV. századi latin pergamen codexben. (Cod. Lat. 2365. fol. 5 verso.)

¹⁾ Az olasz összeköttetés erős hatását példázza, hogy később Frangepán Bernát gróf, Gersei Pethő János kir. főudvarmester, és fia György, Kanizsai János főispán, Megyeri János kir. titkár és mások, egyik 100, másik 150 lóval Loretoba zarándokoltak.

A hazai történetírás terén a középkori krónikások sorát Thuróczy János kir. ítélőmester zárta be (*Chronica Hungarorum*). A középkor alkonyán ő gyűjtötte össze utóljára a magyar történet hagyományait. Hazafias lelkesedéssel tárgyalgatta az eseményeket, ragaszkodva előadásában ahhoz a methaphysicus-theologicus rendszerhez, amelyben maga is felnőtt és amelynek sarkalatos pillére a biblia volt. Ha valamit nem értett, isteni akaratot sejtetett. Stílusa csiszolatlan. Gyöngeségét maga is érzi és krónikáját így rekeszti:

„Erről a királyról (Hollós Mátyás) sok mindentélt kellene még elbeszélni, ami az ő nagysága és a dolgok ujdonsága miatt méltó arra, hogy hosszú életű legyen. De mivel az ő rendkívüli tetteinek dicsősége kiváló stílusú történetírást követel s nagyobb magasztalót, mint én, bocsánatot kérve vakmerőségemért, mely velem a fentieket megíratta, azokat az eseményeket, melyeket e királyról ezután kell elmondani, átengedem az én öregbitőimnek, akik finnyás és méltóságosabb stílusban (stylo) altiori digniorique) fogják majd mindazokat előadni, részletesen, amint megestek“.

János mester e sorait a XV. század utolsó negyedében írta. Ekkor csapott nálunk legmagasabbra a renaissance szelleme. Ennek az Itáliából átáramlott mozgalomnak vezetői a humanisták, ugyancsak képviselve voltak a budai király várban, a főpapi és főúri udvarokban. Sem nekik, sem Maecenasaiknak ízlését nem clégítették ki a Thuróczy-féle „ineptissime barbareque“ írott krónikák.

Amint a tudomány egyéb ágaiban, azonképen a történetírás mezején is új csapásnak hódoltak, az úgynevezett *humanista történetírás*nak. Ez iránykettős célt tűzött művelői elé: *művészi* és *politikai*. Művészi szempontból megkövetelte az események egyöntetű, ragyogó előadását. Megkívánta a dolgok antikizálását. Hangsúlyozta, hogy a történetírás kiválóképen szónoki alkotás. Azt mondta igazi historikusnak, aki olvasóit drámai előadásával megrázza, művébe szőtt ékes szónoklatokkal megindítja, retorikai bombasztjaival elszédíti. Azt vallotta, hogy minél nagyobb stílusza valaki, annál kiválóbb történetíró. Mesterül Liviust kiáltotta ki.

Politikai tekintetben a külföldet tartotta szem előtt. Arra törekedett, hogy a Maecenas politikáját, céljait és vezető embereit kedvező színben tüntesse föl. Csak az ilyen módon tárgyalt események tarthattak igényt arra, hogy tudomást vegyen róluk az irodalmi respublica litteraria internacionalis humanista világa. A történelem ilyes irányú tárgyalására lassankint számot tartott Európa minden jelentős fejedelme. Nem maradhatott el e tekintetben Hollós Mátyás sem.

Mikor a császárvárost elfoglalta (1485), nagyra kelt benne az imperialista törekvés. Ezt az igyekezetét szolgálta az is, hogy Thuróczy munkája 3 hónap alatt két kiadványban jelent meg, ami az akkori nyomdatechnikát figyelembe véve, szinte hallatlan.²⁾ De a császár-király akarata nem ismert lehetetlent és az „*Austriae dux*“-címmel ellátott Thuróczy-példányok Európaszerte hirdették az „imperator-rex“ győzelmét.

Még inkább tüzeltek Mátyás imperialista vágyait a humanisták. Ludovico Carbo ferrarai egyet. tanár és társai a király álmainak közeli teljesülését jósolták. „*Bár mielőbb virradna föl az a nap — írja hízelegve a ferrarai professzor — mikor Mátyást, mint római királyt és császárt üdvözölhetjük. Miként egykor Mátyás sorshúzás útján apostolságra hivatott, úgy reméljük, hogy a mi Mátyásunknak is császári sors jut osztályrészül“.*

²⁾ Thuróczy krónikájának első kiadása 1488 márciusában Brűnn-ben; a második 1488 júniusában Augsburgban jelent meg „*Austriae dux*“ címmel.

Csak avatott toll kellett, hogy a magyar történelmet humanista szellemben feldolgozza. Id. Vitéz János érsekprimásra végzetes volt az 1471.-ki összeesküvés. Vele bukott unokaöccse, a magyarországi humanizmus díszje Janus Pannonius, pécsi püspök. Letűnésük után nem akadt megfelelő magyar humanista a feladat megoldására. Végre is, hogy a külföldi divatnak mindenben hódoljanak, idegenre bízták a budai királyi udvarban is e munka keresztülvitelét. Mátyás király Antonio de Bonfinist szemelte ki e feladat megoldására.

Neki kellett a *korábbi, barbár latinsággal szerkesztett, egész történelmi anyagot, egyöntetű, humanisztikusan stilizált, hivatalos (külföldnek szóló) új formába* önteni. Amit végzett Merula Milánóban, Sabellicus Velencében, Platina Rómában, Pontanus Nápolyban, azt tette De Bonfinis Mátyás udvarában. Ő nyitja meg a magyarországi humanista tört. írók sorát.

*

Antal mester születésének a múlt év decemberében volt 500 éves évfordulója. Ebből az alkalomból szülővárosa művészet-barátainak történeti szakosztálya egy emlékkönyvet adott ki.³⁾

A munka első részében dr. Tóth László, budapesti egyet. m. tanár, a római magyar Történeti Intézet titkára „*Bonfini in Ungheria*” c. alatt érdekes képet rajzolta az olasz humanista magyarországi életének, fölhasználva az olasz és magyar Bonfini-liturgiat. Jó szolgálatot tett a szerző e kis értekezésével: egyrészt reá mutatott a magyarul nem tudó olasz íróknak a magyarnyelvű Bonfini-irodalom széles területeire, másrészt az olasz irodalom bemutatásával újabb lehetőségeket tárt elénk a további kutatások mezején.

Az emlékkönyv második részében Mario Battistrada „*Il rinascimento e il regno di Mattia Corvino nell' opera di Antonio Bonfini*” címmel a XV. század végi Magyarország képét rajzolta meg. Dolgozatának egyes részei természetesen Beatrix és Mátyás egyénisége körül csoportosulnak. Nagy falca-idők vágatása után is, úgy áll e kis essay-ben előttünk az ascolii mester, mintha élne. Decasai-ból vett és olaszra fordított oratióinak szónoki hullámai úgy hatnak, mint egy távoli harang elhaló zúgása, mint a ködbe vesző, dicsőséges nagy magyar imperium továtűnő szózata.

Megértéssel köszöntjük e szép kis emlékkönyvért Ladislao Tóth és Mario Battistrada urakat s velük együtt az ascolii művészet barátainak történelmi szakosztályát, hogy fáradságot nem kímélve, újabb emléket emeltek a soha el nem múló, sőt mindinkább dicsőségesebben kibontakozó olasz-magyar barátság tudatának.⁴⁾

(Szeged.)

Főgel. József.

³⁾ Az emlékkönyv címe: Antonio Bonfini MCDXXVII—MCMXXVII. A Cura della Brigata Ascolana Amici Dell' Arte — Gruppo Studiosi storia Patria. Ascoli Piceno, 1928. (Stabilimento grafico. G. Cesard. Prezzo Lire Sei.)

⁴⁾ Fölhívom Tóth László egy. m.-tanár úr figyelmét ez uton is Antonio De Bonfinis ismeretlen arcképére. A bécsi Nemzeti (egykor udvari) könyvtár Philostratus codexének (Cod. Lat. 25.) második cimlapján, a fenti jobb sarokban látható. Rókaprémes felső kabátban, szakállatlanul van ábrázolva, fején humanista kalap, kezében csukott vörös könyv. A mellképet hatszegletes arany keret övezi. Ezt a gyönyörű miniatűrökkel ékes codexet az 1882-ben rendezett Országos Könyvkiállítás alkalmával nem adták ki, mert az előszóban De Bonfinis Mátyás király osztrák hadjárataival, Bécs bevételével és a magyar királynak a császár-városba való bevonásával foglalkozik. Azon a címképen, mely Mátyás király bécsi bevonulását ábrázolja, a diadalkocsi nagy kerek mellett De Bonfinis szakállatlan alakja ismét előjő. Azon esetben, ha Tóth László egy. m.-tanár úr értékes tanulmányát magyarul is közrebocsátaná, ami kívánatos, úgy jó lenne Antal mester ez ismeretlen arcképét is közzétenni. Megérdemelné ez az olasz humanista, hogy 500 év után ne csak névleg legyen előttünk ismerős.

ALFÖLD.

NEONACIONALIZMUS, AVAGY HÁTRÁBB A MARADIAKKAL.

„... Az irodalmat is féltette (Tompá Mihály) az elsekélyesedéstől, elzüllesztől. Valóban, sohasem törtetett érvényesülésre a hazafiasság cégére alatt annyi tehetség-telenség, mint épen ezekben a szomorú években (1851). Banáitásokba tévedt még hazafias érzésük is, olyan hangokon adtak nekik kifejezést, melyek disszonáns voltukkal még jobban növelték a nemzet szegénységét és fájdalmát.”

K é k y Lajos: *Tompá Mihály*, 1912: 103.

Az epigon nemzedékek banális hazafiasságát észrevenni a multban és szembeállítani az új, alkotó nemzedékek üldözött hazafiságával: érdemszámba megy. De a jelenre levonni e tényekből a konzekvenciákat: még mindig bűnös merészség. Ma, amikor a különböző irányú hazafiságok harcban állanak egymással, kétszeresen bátor tett az a könyv, amelyet *Neonacionalizmus* címmel adott ki Klebelsberg Kunó grófi hírlapi cikkeiből az Atheneum: vállalja azt az ódiumot, hogy szakít a közelmúlt kényelmes ideológiájával és a régi világnak romjain egy új világnak fölépítését hirdeti. A *Széphalom*, amely megindulása óta a haladó magyarság új célkitűzéseinek és a kultúra szupremáciájának orgánuma akart lenni, — tudományban, kultúrpolitikában, művészetben — kötelességszerűen és nagy elégtétellel regisztrálhatja ennek a harcos könyvnek a megjelenését. *Hitel, Három nemzedék, Neonacionalizmus*: olyan könyvsor ez a három mű, amelynek mindenik tagja romokra épít és egy-egy politikai korszak ideológiáját, programját tárja a nemzet elé.

Különösen közélről érinti a neonacionalizmus programja azokat a törekvéseket, amik az Alföld centrumából indulnak ki az ország meghódítására: az új nemzeti program súlypontja épen az eddig elhanyagolt országrészekre esik. Itt már az igazság fölismerése is egy lépés a rekonstrukció felé:

A kormányok a negyvennyolcas Alfölddel szemben kénytelenek voltak a nemzetiségi kerületekre, a nemzetiségi vidékekre támaszkodni, aminek aztán meg volt az ára hidakban és utakban, vasutakban és közintézményekben. Innen van az, hogy amikor Trianon lehántotta rólunk a nemzetiségi vidékeket, itt maradt a színmagyar Dunántúl és az Alföld — intézményektől üresen. Ezért kellene ezrével az iskolák és száz kilométerével a közutak...

A korábbi elhanyagoltsággal szemben éreznie kell az alföldi népnek az államhatalom segítő kezét. (38—39. l.)

De nem is csupán programot ad a könyv. Eredményeiről is tud már beszámolni. Az alföldi porból ébredő Duna—Tisza-tája legnagyobb sikere ennek a „neonacionalista” kultúrpolitikának:

... Míg korábban minden közintézmény csak a nemzetiségi vidékeknek jutott, most az Alföldre koncentráljuk a pénzügyi erőt és most épen az Alföldön épülnek a népiskolák, a klinikák, a kórházak és az utak, valamint a belvizeket lecsapoló csatornák. A nemzeti rekonstrukció

nagy művének eredményei leginkább az Alföldön láthatók és a magyar nacionalizmus a nemzeti erőnek ez eredményekből összerakódó folytonos izmosodásától várja a haza sorsának jobbrafordulását. (80. l.)

Ennek az újraéledő Alföldnek rekonstrukciójához azonban csak a kultúra egyedül üdvözítő voltába vetett hiten keresztül lehet eljutni. Két elv áll itt szemben egymással: a kultúra és a gazdasági jólét kérdése, analógiájául annak az anti-*thetikus* reformkorszaknak, melyben a politikai és a gazdasági fölszabadulás programja között hánykolódva vérzett a nemzeti energia. Az új programm egyesíteni tudja a materiális és a szellemi erőket: a kultúrát anyagi intézményekkel építi alá és közmunkákat teremt, épületeket létesítve a lakóhelyre áhítozó Szellemlennek.

Három mozzanattal lehetne jellemezni a *Neonacionalizmus* könyvét: kíméletlenül kimondja az igazságot; mer modern lenni az üldözött modernség idején; tud pregnáns jelszavakat, történelmi ígéret alkotni az új ideológia számára.

Az igazság kimondása hálátlan földadat és csak a „merész újítok” vállalkoznak rá, azok, akiket egy későbbi kor konzervativizmusa aztán fundamentumnak használ... A könyv ki meri mondani az orthodox és dogmatikus konzervativizmus kegyhajhász-tenyésztő idején (bocsánat a szóért!), hogy szakítanunk kell a közelmúlttal és a nemzeti eszményeket az új idők körülményeihez kell szabni. Ma még átok vár bizonyos fellegrári magaslatozokról erre a merészségre, ugyanaz az átok, amely erdélyi irodalmunkat is — a miénknél százszor magyarabbat — anathémával akarná sújtani... Pedig „reformkor” csak egy jövőbe látó nemzedék műve lehet, a múltbanzés delelő, nyugalmas korszakok privilégiuma:

Valójában egészen ahisztorikus fölfogás lenne, ha valaki azt hinné, hogy elmúlt korokat és azoknak szellemét vissza lehet hozni. Hiszen azok épen azért múltak el, mert kiveszett belőlük az a csodálatos fluidum, amely eleven korok liktetésének titkos érzelmi mozgatója. Ez elmúlt korok is olyanok, mint a halottak; csak az Isten tudná azokat föltámasztani. (41. l.)

Mintha Mussolini inspirálta volna azt a „történelmi optimizmust”, amely az egész könyvet agitativ erővel hatja át. Ez az optimizmus ott a legbátrabb, ahol nemzeti illuziókkal és másfajta optimizmusokkal áll szemben. A keleti ábrándokat csillogtató *turanizmusnak* szemébe meri mondani, hogy

... hiába, ápolnunk kell a kapcsolatokat a hálátlan Nyugattal, tétőtől-talpig európainak kell lennünk, hiszen Európa közepén élünk. Általában mitől sem kell inkább óvakodni, mint a fantasztikumoktól, mert ugyanis nagy hajlam van bennük arra, hogy az élet nagy realitásait fel nem ismerve, politikai légvárakat építsünk. (129. l.)

Ugyanez a kíméletlen őszinteség a harmincmillió magyar ábrándját rajzoló *tajvédelem* ügyében:

Ha faji álláspontra helyezkednénk, akkor, hogy csak a hegycsúcsokról beszéljek, baj lenne a Zrínyiekkal, József nádorral, Petőfi-vel, Damjanich-csal, Erkel-vel, Munkácsyval, Semmelweis-szel és annyi mással, legjobbjaink között, akik nélkül a magyar haza nagyságát és művelődését el sem lehet képzelni. (130. l.)

Az országban való sok romlás okairól és a hazafiságról folytatott vitáknak közepette jól esik olvasni a könyvben, hogy „a hazaszeretet, ha csak pusztá érzelemből áll, érzelmössé lesz és frázissá válik“ (145. l.). Sajnos, ezt a nagyon is gyakorlati igazságot éppen az irodalmi folyóiratok nem ismerik: vagy kizárják programjukból a magyarság sorsának költői tárgyalását, vagy olyan naiv modorban teszik, hogy ettől a cukrozott irodalomtól nyugodtan alhatnak a magyar költő mennyköveitől rettegő ellenségeink. Az igazi irredenta-irodalom legelőször is a magyar lelket formálja át a tegnapi naivságból a mai problémák fölismerésére. Csak a belső megújulás vezethet expanzív magyarságra:

Manapság a történeti korok a korszellemmel együtt gyorsan változnak. Az apa egy más kornak a gyermeke, gondolkozása más korszellem befolyása alatt fejlődött ki, mint a fiáé, vagy a lányáé. (175. l.)

„A magyar nacionalizmusnak sürgetnie kell a szociális evolúciót...“: ez a mondat is a könyv bátor kijelentései közé tartozik. Ez az evolúciós irányzat a régi „népies“ beállítású nemzetpolitikának még a stílusával is szakít:

Hamarosan folklórba való kuriózum lesz, ha valaki szeretne szántani és ezért hat ökröt szeretne hajtani... Valóban rosszul állanánk, ha a rádió és a repülőgép korában, mikor a fejlődés üteme szédít, a magyar kultuszminiszter a kiegyezés kora intézményeinek pusztá konzerválására szorítkoznék és nem kreálná azokat az intézményeket, amelyeket a haladókor megkövetel. (209. l.)

Folytatni a kiegyezés korát nem lehet, az új kör szükségleteinek döntőnek kell lenniök az új magyar embertípus kialakításában, konstruktív, dolgos, alkotó emberekre van szükségünk, akik nem riadnak vissza a trianoni élet ezer nehézségeitől, — ime egypár mondat ebből a gondolatkörből. Irodalmi és művészi körökben a legnagyobb szimpátiát az a kijelentés válthatja ki, amely végre hivatalos fórum részéről nyújtja az elismerés pálmáját a modern törekvéseknek:

... ne tévesszék konzervatív barátaim szem elől, hogy azok a kísérletek, amelyeket a történelem folyamán oly célból tettek, hogy állami eszközökkel irodalmi vagy művészeti irányokat elfojtsanak, majdnem kivétel nélkül eredménytelenek maradtak és elég gyakran károsaknak bizonyultak és nevetségesekké váltak. (299. l.)

Így még nem foglalt állást a maradisággal szemben magyar kultuszminiszter. A magas kultúrának, az *egyetemi gondolat*nak sem akadt még olyan propagátora, mint az az egyéniség, amely a *Neonacionalizmus* sorai mögül kibontakozik. És valamennyi egyetem hálás lehet ezért a parlamenti kijelentésért, amit a hosszú és sok vitára alkalmat adó költségvetési beszédből kiragadunk:

Nagy dolog az egyetemi autonómia, mert védi a gondolat szabadságot, védi a tanszabadságot, legnagyobb palládiuma a tudományok haladásának... Az az óhajításom, hogy ez így maradjon... (294. l.)

A Ferenc József-egyetem — amelynek alapító királyi oklevelében (1872: 19. tc.) expressis verbis olvasható, hogy „Kolozsvarott a tanszabadság elvének alapján, magyar királyi tudományegyetem állíttatik fel“ — szintén ezen az alapelven épül és működik: elsősorban jelenti ennek a megvédelmezett autonómiának élő létezését . . .

Klebensberg Kunó gróf nem tiltakozhatik az ellen, ha könyvének sorraiból az ő portréját is kiolvashatónak véljük. Az a „hivatott“ államiérfi, akinek ideálját a könyv 33. és 193. lapjain jellemzi: elsősorban őreá magára illik. Ő az a tudományos elnök, aki nem szobozza a márványba-merevülő hivatalos nagyképűséget, ő az a publicista, aki tudatosan követi eszményképét, a *reformkort*, amelynek „majdnem valamennyi vezető politikusa tollforgató ember volt, kezdve a nagyon konzervatív Dessewffyn, Széchenyin át Kossuthig“. Újító épen azért, mert konzervatív, azaz követi a magyarság legszentebb hagyományát, a Szent Istvánok és Széchenyiek küzdelmes példáját. Nemzeti értékeinket mindig azok konzerváltak legigazabban, akik hozzá tudták kapcsolni a múlt lényegét a folyton megújuló jelenhez. Egy nagyon modern költő szavait idézhetnők erre a haladó magyarságra:

Nem ős, — új szellemre van nálad ma szükség!

Új szellemre, melyet a sírban is áldott

Legnagyobb magyarnak lángelméje álmodt,

Napnyugatra nézve szent irigykedéssel . . .

Ez a nagyon modern költő nem más, mint a konzervatív Kozma Andor.
(Szeged.)

Pettykó János.

A SZEGEDI SAJTÓ KIS TÜKRE.

Az utóbbi időben általános jelszavá vált az irodalom decentralizációja s ennek érdekében megindult a küzdelem az ország kisebb-nagyobb városai között, hogy Budapest mindent magába olvasztó önkényével szemben a vidék jellegzetes s néha egyedüli értékei is hozzájárulhassanak az új magyarság lelki vázának fölépítéséhez. Az elővárosiasodott közvélemény, mely szívesen intézte el a vidék életerős megmozdulását egy-egy főnmhéjazó, becsmérlő nyilatkozattal, nehezen hódolt be e törekvés előtt s minden fiatal akarást, mely nem tudott nagyvárosi-módra mechanizálódni, együgyűségre, szűk látókörre utaló „falusi“ jelszóval bélyegzett meg, hogy féltve védett abszolutizmusán valahogyan csorba ne essék. Ma már azonban tudjuk, hogy ez az elzárkózás s szakadatlan beolvasztási kísérlet hiábavaló volt, mert a vidék kulturája nem föltétlen függvénye a fővárosnak s hogy egy kisváros nemcsak külön közigazgatási szervezetet, hanem külön szint és külön tradíciókból táplálkozó speciális szellemet jelent. Aki figyelemmel kísérte az irodalmi áramlatokat, föltétlenül ráeszmélt arra a szinte kizárólagos hatásra, melyet a *genius loci* sugall s egyben az sem kerülhetett el figyelmét, hogy írónk legtöbb esetben éppen a vidék erőinek s lelki tartalmának felhasználásával gazdagították a nemzeti nyelvet s ezzel párhuzamosan a nemzet irodalmát.

Szeged elég későn eszmélt önállóságára s a küzdelemben sem tanúsított túlságos buzgóságot, hiszen csak az idén alakult meg az *Alföldkutatók Egyesülete*,

mely már öntudatosan tűzte ki céljául Szeged specialitásainak földerítését és kifejlesztését. Ugyanez a megfontolás készítette a *Széphalom-kört* is arra, hogy megindítsa a *Széphalom* c. folyóiratot, mely tudományos célján és egyetemes jelentőségén kívül, a szétszakadt új magyar irodalom egységesítését írta lobogójára. Általában leszögezhetjük, bármennyire nehezűnkre esik is, hogy Szeged város az utóbbi időkig igen részvétlenül foglalkozott a saját ügyeivel s ennek következménye volt az is, hogy számtalan életerősnek ígérkező orgánus elsovadt az Alföldre különben is jellemző közömbösség miatt. A legvakmerőbb vállalkozó tervei is dugába dőltek, mert a várost tökéletesen kielégítette a főváros készlete, a saját öntudatosítására pedig semmit sem áldozott. Itt nem prosperálhattak „befutottak” és még kevésbé a fiatalok; mintha a város mentalitásából tényleg hiányzott volna valami nagylelkűség, mely utat enged a fémjelzett értéknek, épp úgy, mint a merész próbálkozásnak.

A *Széphalom* kívül ma nincs irodalmi folyóirat Szegeden s ha eltekintünk a *Homokórától*, mely Magyar László szerkesztésében csak az imént indult útra, mint színházi, társadalmi és szépirodalmi hetilap, a szegedi író, a szegedi költő alig talál saját városában olyan újságot, mely alkalmas irodalmi termékek befogadására. Ez nagy baj s ha elgondoljuk, hogy a napilapok a legkülönbözőbb politikai irányokhoz igazodnak s hogy ez a harcös elkülönülés természetszerűleg szűkíti meg irodalmi munkák közölhetőségét s egyes írók érvényesülési lehetőségét, tudni fogjuk, hogy a szegedi művész kénytelen előbb-utóbb cserben hagyni eredeti szándékát s vagy átpártol a fővároshoz, még pedig testestül-lelekestül, vagy pedig élete végéig „juhászgyuláskodik”.

A napilapok közül első hely illeti a *Délmagyarországot*, mely Pásztor József szerkesztésében jelenik meg s több mint három esztendő s múltira néz vissza. A *Délmagyarország* egyesíti hasábjain a legkiválóbb szegedi írókat és publicistákat, akik közül a következő neveket említhetjük meg: Móra Ferenc, Juhász Gyula, Dettre János, Vér György, Magyar László és Szabó László.

Nem érdemtelen a *Délmagyarország* kiadási vállalkozása sem. Szabó László *Emlékezései*, Juhász *Testamentuma*, Tömörkény *Célszerűségei*-je, Tonelli *Emberi problémái* s az *Emberi miniatűrök*, Móra *Dirbál királyfi*-ja, Czibula Antal Nagy *diktátor*-a s számos fordítás jelent meg a *Délmagyarország* kiadásában. Legújabbban Szabó Lászlónak *Szeged halála és föltámadása* c. műve van sajtó alatt, mely a szegedi árvíz első hiteles története. (Mellesleg jegyezzük meg, hogy a *Délmagyarországot* a *Szeged* előzte meg Vermes Ernő szerkesztésében, azonban rövid két évi szereplés után betiltottak.)

A *Szegedi Napló* 1925 szeptemberében indult útra konzervatív nemzeti programmal, gróf Tisza István szellemében. Előbb Lakatos Sándor, később Sz. Szigethy Vilmos szerkesztette. 1927 június 1. óta Tölgyes Gyula a lap felelősszerkesztője. A *Szegedi Napló* Bethlen kormányát támogatja s a *Délmagyarország* után a legnagyobb példányszámnak örvend. Nem tévesztendő össze a mai *Szegedi Napló* a régi *Szegedi Naplóval*, melynek tulajdonosa Engel Vilmos, szerkesztője Móra Ferenc volt s amely hat esztendővel ezelőtt szűnt meg.

A *Szegedi Új Nemzedék* irodalompolitikája a budapesti Új Nemzedék nyomdokain halad. Szerkesztője Dobay Gyula. A vállalat hetilapja *Szegedi Hírlap* néven jelenik meg Puszkás Jenő szerkesztésében.

Legnagyobb példányszámban jelenik meg a *Szegedi Friss Újság* c. napilap.

amely kulturális programját főként a tanyákon és az egyszerű nép körében igyekszik megvalósítani. Szerkesztője W e n n e r Sándor.

A hetilapok között első helyen áll a *Szegedi Szemle*, amely politikától mentes, „városfejlesztési“ közlöny; több mint egy félszázadeje buzgólkodik programjának megvalósításában és belletrisztikai tevékenységet is fejt ki. Felelősszerkesztője Gerő Dezső, aki pár évvel ezelőtt a külügyminisztérium sajtóosztályának ösztöndíjával Kairóba utazott s ott a *Nil und Palestina* c. német újságnak lett a főszerkesztője. Jelenleg *Egyiptom* c. könyve van sajtó alatt, melyből egyes szemelvények a *Szegedi Szemlében* már megjelentek. Az ő kiadásában sajtó alatt áll Cs. Sebestyén Károly *Szegedi uccák* c. kulturhistóriai tanulmánya, Lugosi Döme: *Adattár* c. színészettörténeti munkája és Gál Ferenc *Főiskolai törekvések Szegeden 1790—1927-ig* c. műve. Hetilapnak számít a *Hétfői Rendkívüli Ujság* is, mely 1919-ben, a francia megszállás alatt indult meg, Vermes Ernő szerkesztésében. Ma Ligeti Jenő és Wittig Rezső a lap irányítói.

Teljesség kedvéért fölemlítjük még Ür György *Színház* és Opré János *Kritika* c. színházi újságjait, ezek azonban alig ütnek meg az ilyen természetű lapok amúgy sem magas nivóját. A *Katholikus Tudósító* és a *Református Egyházi Értesítő* Szeged vallásos közönségének nélkülözhetetlen orgánumai.

Tudományos publikációk terén legtöbbet az Egyetemnek köszönhet Szeged. Ebbe a körbe tartoznak a disszertációk sorozatai: *Értekezések a F.-J.-egyetem Paedagogiai Intézetéből*, *Értekezések a F.-J.-egyetem Filozófiai Intézetéből*, *Études Françaises*, *Értekezések a F.-J.-egyetem Magyar Irodalmi Intézetéből*, *Kolozsvár-Szegedi Értekezések a Magyar Művelődéstörténet köréből*. Az *Acta* publikációi mellett Szegeden jelennek meg a *Föld és Ember*, a *Folia Cryptogamica* és az archaeologiai *Dolgozatok* című — részben idegen nyelvű — folyóiratok, a *Szegedi Tudományos Könyvtár* és a Bibó István alapította *Nyelvünk és Népünk*.

Kétségtelen dolog, hogy Szeged városa az utóbbi esztendőkhöz képest nagyarányú fejlődésen ment keresztül s ha figyelembe vesszük, hogy ennek a föllendülésnek éppen a sokat támadott Egyetem volt egyik előmozdítója, bizvást remélhetjük, hogy az ország második városa előbb-utóbb ténylegesen is a tudományok és művészetek második gócpontjává serdül. Ha nehezen is indul, ha lassan is mozdul az önkifejlesztése e komoly munkája, remélhető mégis, hogy Szeged beleszólást nyer a sokat hangoztatott kulturfőlény magyar irodalmába.

(Szeged.)

Berczeli Anzelm Károly.

SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG.

Erdély egyeteme, a Ferencz József-Tudományegyetem, kapcsolatban a gróf Mike Imre által megteremtett Erdélyi Múzeum Egyesülettel, Kolozsvárt csaknem félszázadon át dolgozott Erdély történelmi emlékeinek összegyűjtésén, természeti kincseinek a feltárásán, gyűjtötte az adatokat Erdély földjének leírásához s azokat feldolgozta.

A szegedi új otthonban az egyetem tanári testületének figyelme az elhelyezkedés után mind fokozottabban az új környezet, az eddig annyira elhanyagolt Alföld felé fordult. Mind határozottabban jelentkezett az a törekvés, hogy az Alföld déli részének a tudomány mai fegyvereivel való feltárása az egyetem részéről meginduljon. Azonban az ország

mai nehéz anyagi helyzetét mérlegelve, gondolni kellett arra, hogy a munka elvégzése tervszerűen és lehetőleg minél kevesebb költséggel történjék. A munkatársak egybegyűjtése, a munkaterv előkészítése, az egész vállalkozásnak a megindítása az egyetem földrajz-professorának, Kogutowicz Károlynak nevéhez fűződik. 1927. dec. 2-án megalkotta a Ferencz József Tud.-Egyetem *Alföldkutató Bizottságát*, amely 1928. febr. 29-én az egyetem keretén kívül álló szakemberek és a tanulmányozandó területen elhelyezkedő törvényhatóságok vezető embereinek bevonásával *Szegedi Alföldkutató Bizottsággá* alakult. Ez védnökkéül választotta gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztert, elnökéül Szeged szab. kir. város polgármesterét, Somogyi Szilvesztert, ügyvezető alelnökkéül pedig Kogutowicz Károlyt. A kutatások rendszeresebb végzése érdekében 10 szakosztályt alakítottak: 1. Nyelvészeti és irodalmi; 2. Történelmi; 3. Földrajzi; 4. Szociografiai (társadalomrajzi) és néprajzi; 5. Közegészségügyi; 6. Biológiai; 7. Ásvány-földtani; 8. Fizika-kémiai; 9. Erdészeti; 10. Mezőgazdasági szakosztályt. A megalakult egyes szakosztályok elnökei nagybárá az illető szaknak a szegedi egyetemen katedrával bíró reprezentánsai. Felmerült a szüksége annak is, hogy az egyes szakosztályok alosztályokat létesítsenek.*)

A Bizottság munkásságát hirdetik a már eddig is megjelent értekezések, (3 archaeologiai, 5 földrajzi, 4 állattani, 4 növénytani tanulmány, illetve közlemény). Az ügyvezető alelnök agilitásának köszönhető, hogy a vezetése alatt álló *Egyetemi Földrajzi Intézet* részére sikerült különböző hatóságoktól anyagi segítséget kieszközölni s lehetővé tette olyan meteorológiai állomásoknak a felállítását, amelyek az Alföld klímájának tanulmányozását nagy mértékben szolgálják.

Az Alföld megismeréséhez szükséges adatok minél gyorsabban való összegyűjtése végett az egyetem professorai elhatározták, hogy tanítványaikkal a lehetőséghez képest Alföldre vonatkozó témákat dolgoztatnak fel. Az eddigi kutatások eredménye csak részben volt közölhető, még körülbelül 100 nyomtatott ívre terjedő kézirat vár megjelenésre. Az egyetemi intézetekhez, illetőleg a professorok által kiadott folyóiratokhoz, amelyek eddig is szolgálták az Alföldkutatás ügyét, közelebbről egy újabb folyóirat járul, a Bizottság Néprajzi és Társadalomtudományi, valamint Nyelvészeti és Irodalmi Szakosztályának együttes folyóirata: *Nyelvünk és Népiünk*. — A mezőgazdasági, erdészeti, ásvány- és földtani, valamint a földrajzi szakosztály jelenleg olyan irányú kutatásokat is végez, amely kutatásoknak a gazdasági élettel van közelebbi kapcsolata.

A Bizottság működésének nevezetes mozzanata az 1928 okt. hó 21-én Szeged-Alsó-Tanyán tartott gyűlés. Ezen megjelent a bizottság védnöke, gróf Klebelsberg Kunó közoktatásügyi miniszter, aki látva a már eddig elért eredményeket, megígérte, hogy a kiadásra váró kéziratok kinyomatási költségeinek — 15.000 P-nek — előteremtéséhez hozzájárul, még pedig úgy, hogy 5000 P-t a közoktatásügyi tárca terhére utal ki s kilátásba helyezte, hogy megkeresi a Magy. Tud. Akadémiát hasonló összegnek az Alföldkutató Bizottság részére leendő adományozása végett.

Most, hogy a Bizottság anyagi tekintetben is segítséget nyer, remélhető, hogy az Alföld tudományos megismerése hatalmas lépéssel fog előbbre jutni.

(Szeged.)

Schilling Gábor.

*) Az egyes szakosztályoknak, illetve ezek alosztályainak munkatervvezete megjelent a *Föld és Ember* című folyóirat 1927. évfolyamában (166–180. l.) és külön füzetben. Pótlás hozzá: a *Föld és Ember* 1928. évfolyamának legközelebb megjelenő füzeté.

ERDÉLY.

BENEDEK ELEK.

Az Előírs egyik legutóbbi száma csunya támadást intézett Benedek Elek ellen...

A „mesemondók mosolygásával“ arcán, lelkében székely népének százados regéivel jött le hozzánk a fiatal Benedek Elek. Ma, másfél emberöltő múltán, regélő apák szemében tükröződik az Ő mosolygása, gyermek ezreinek lelkében visszhangzik az Ő mesemondása. Mindnyájunknak jutott valami az „osztály“ból. A vadlibára fölneszelő tanyai, a karácsonyfás városi gyerekek egy emlékezővel ismerik egész életükben. Elek apót, egy ősztőnnel érzik a magyar népmese valóságát. A magyar népmeséét: az utóbbinak irodalmi formáját ugyanis Benedek Elek alkotta meg.

Általában német versikék gyatra, Kindermärchen-ek szintelen fordításai elégitették ki ő előtte a városi ifjúságot; földművelők fiai pedig szűkebb hazájuk mesekincsében lelték műveltségük sokszor egyedüli forrását. A nemzetek egészének közös hagyományaiból édeskeveset ismertek pl. a mi alföldi magyarjaink. Benedek elhozza Krizát, elhozza a családját, népe szellemi örökségét, önmagában ujjaalakítja a különböző vidékekről származó gyűjteseket; közérthető kezesetlen, de irodalmi nyelvűvé olvasztja őket; végül pedig sorra veszi a magyar nemzeti, történelmi mondákat s hozzáidomítja őket a népmese tartalmához és alakjához. Ehhez természetesen oly kivételes tehetségre, oly stílusbeli és gondolkodásbeli kiválóságokra volt szükség, mint amilyenel Benedek birt. Meggondolt, szinte azt mondhatnók, szemérmes bekezdések, meg-megiramló ártatlan pajzanság, meserészletek, amikben szinte lehetétét érezni a csodálatos rengetegnek. az aranybarna áprilisi szántóföldnek; bölcs beszédsszünetek, recitációszerű, balladás szölamok: — ezek amúgy is jellemzői a székely mesének. De Benedek volt az, aki ezeket a székely (és egyéb magyar) értékeket csorbitatlanul áthozta az irodalomba. Csorbitatlanul, hiszen levegőjüket egynek érezzük az eredeti székely népballadákéval.

Igy vált lehetségessé, hogy a népmese tárgyköre és formája az úgynevezett művelt osztály számára ma éppoly eleven valami, mint ahogy a nép szélesebb rétegeinek tudomásuk lett pl. Botondról.

Petőfin és Kossuthon nőtt széles, nemzeti demokráciától áthatott műveltségünk nyilván föllélegző elégteliséggel fogadta ezt az üdvös szellemi szintézist. És Benedek Eleket a kiegyezés utáni Magyarország nemzeti egyöntetűségének kialakításában bizonyára nem jelentéktelen szerep illeti meg. A képviselőház, melyben az ifjúsági irodalom mellett lándzsát tör, vállvonogatva, sőt bizonyos megütődéssel hallgatja ugyan — hisz fontosabb a véderővita... De a mag immár el volt vetve.

Benedek a *Néptanítók Lapjában* segít kifejtetni a magyar képességeket. Fölvilágosít, ismerteti, megszeretteti öreggel, fiatallal a hagyomány és a nép monumentumait. A *Nagy magyarok életé*-ben sokrétűen, különböző vonatkozások útján fejeződik ki Benedek jellemének három vonása: a 48-as, munkás, emberi alapú hazaszeretet, a székely nép fiának életerős íajimádata és a sajátosan méla-színezetű férfiaság.

A tradíció e művészi kerekdedséggel való újjáélesztése szempontjából nem közömbös, hogy Benedek annak a törzsnek sarjadéka, melyben a *történelmi öntudat* szinte arisztokratikus intenzitással él és gyümölcsözik napjainkig. (Benedek családja maga is 700 évről tud számot adni.) Így akár Szenczi Molnár Albertről, akár Berzsenyiről vagy Széchenyiről ír, valamiképpen hivatkozhat egy időtől független vérbeli, szellembeli azonosságra; más szóval: öröklött jogai vannak a magyar történelem kérdéseiben. Népének, az erdővidéki atyafiságnak sorsa csontjáig az övé. A jobbágyok felszabadulásának egyik megpecsételője, hiszen az úri házakat a nép történeteivel hódítja meg. De egyébként is: székely elbeszéléseiből csakúgy árad a lőfő vitézség, a leányarcú bajnokok virtusának a levegője.

Másként áll szemben a nép egyéb rétegeivel, a pappal, a zsestrivel, tanítóval. Ezeket átható tekintettel veszi szemügyre, tragikumot lát alágördülni életük folyásában, de — tán századvégi általános vonás ez — mintha kitérne a megsemmisítő végkövetkeztetés elől. Ilyenkor hangulattal csittítja önmagát és az olvasót. Tiszta példa erre *Falusí bohémek* c. novellája, melynek tragikumát az enyhíti, hogy visszaemlékezés csupán, a révbejutott ember elégikus visszatekintése.

De nem is ez utóbbi területen van Benedek magvető, — vagy az ő kedves gondolata szerint — *gyümölcsfaültető* hivatása. A gyermekek Magyarországa: ez az ő örök és dús gyümölcsöskertje.

Sorsszerű, hogy önmagát a leggyönyörűbben *Testamentumában* szólaltatja meg, melyet fiának, gyermekének szánt. A családi költészetnek, a tűzhely bensőségében megizzított poézisnek gyöngye ez a munka. A meghiggadt, tevékeny férfiember, az apa, gyermeke elé teríti örökbekapott és kiharcolt erkölcsi tartalmát, — a legnemesebb tartalmat Kölcsey óta. — Benedek *letelél* erősen gyökerezik: halott apját odagondolja legszebb perceihez őrző angyalnak, anyjára a legtisztább rajongással emlékezik vissza, de jövőt járó elmodozásaiban is ugyanennyi a hév és áhítat. Az Öserő papja ő, olyan, ki a csírázó vetésben, a tavaszi életújulásban szereti Istenét. A szántó-vető ember életimádatával veszi körül nevének és szellemének örököseit. A *Csendes órák* hitvespárja néhol himnuszos hangulatú, — a szentimentalizmustól mértőföldnyire tartja az anyaföld szerelme, mely minden érzelmi motívumot sajátosságosan nemessé mélyít. És Benedek szeret kaszálni, kapálni, gyümölcsfát ültetni . . .

Az *Édes anyaföldem!*-ben írja ezt a mondatot: „ . . . attól a pillanattól fogva, hogy tollamon beszélhetek az én népemhez, mind a mai napig magamat *papnak* éreztem“. Az mondja ezt, aki mindnyájunk kezébe adta a *Magyar mese-és mondatvilág*-ot. Itt ismerszik meg, mennyire távol állott Benedektől a *folklerisztikai* szempont (Herder!). Ő tudta, érezte, hogy missziót teljesít, hogy szükséges nemzeti működés végrehajtója. Sőt több: nincs írónk, aki nagylelkűbben, személytelenebbül adta volna vissza népének kulturáját költészetében. Izgatóig egy a fajtájával. Ha ő mesél, a székely esték regehangját véljük hallani. A népből indult, a nép közt élt, a nép számára munkálkodott: nem szakad el tőle pillanatra sem s így súrlódás nélkül mozgó, eleven ereje magának a népnek. Székely testvérei szemében bizonyára ő leghatalmasabb regős, aki valaha élt. Ha ehhez hozzávesszük, milyen átfogó intelligenciával tudott megfelelni az integermagyarság szellemi követelményeinek, mennyire lelkünkben, az anyaországi magyarok lelkéből írta általános érdekű műveit, világossá válik előttünk, hogy Benedek Elek azért hatott oly széles körökben és oly mélyen, mert benne ön-

magunk legtisztább megismerését éreztük. Hatásának értékét az adja meg, hogy népköltészetet közvetített. Népünk legsajátabb lelki alkatát rögzítette egyének százazeirenek szívébe.

Külön nevelői jelentősége, hogy leszűrt nemes erkölcsi tartalmat adott vissza, illetőleg hangsúlyozott munkáiban. Igen fontos ez: hiszen egyedül a mesemondó az a nevelő, akinek hatását a gyermek a maga egészében elfogadja. Mert: „mese“ . . .

A háborút követő összeomlás Benedeken tán nagyobb sebet hasított, mint bárki máson. Mintha a kart vágták volna ketté, mely összeölelte a Királyhágón túli nemzetet a Királyhágón innenivel. Menekülnie kell ősei kisbaconi portájáról. Cserben kell hagynia a facsemetéket . . . A forradalmak mintha kigúnyolnák az ő élete törekvését: „hát ezeknek írtam én a könyveimet?! . . .“ A kommun be-tiltja a *Jó Pajtás*-t. A kétségbeesés már-már kiüti kezéből a munkás tollat. De ime, egyszer csak újra megmozdul benne valami ősi ösztön: megalkotja „egy nép és egy ember“ regényét, az *Édes anyaföldem!*-et. Utolsó könyvének hiszi és „rég-i adósságát“ véli leróni papirosravitásával. Ahogy fölleveníti a saját és népének multját, tán áhitatos emlékezés ejti meg: és kiadja a legszebb székely népballedákat. Megint egy részlet a „rég-i adósságból“. Közben hívja valami, követelve hívja — haza Erdélyországba. A székely Anteusz újra dolgozni akar — írni, ültetni, kaszálni. Búcsúzik tőlünk: „Most pedig a fehérhajú dalnok sietve siet, röpülve röpül haza, leberulni ennek a szomorú földnek a kebelébe“. Otthon van Benedek Elek ismét. Dolgozik.

(Szeged.)

Szeri Endre.

JORGA ÉS A MAGYAR PROPAGANDA.

A romániai Szociológiai Intézet 1924. év folyamán felkérte Jorga Miklós egyetemi tanárt, a dákó-román kontinuitás és a székelység román származásának buzgó vegyészét, hogy *Románia külpolitikája* c. előadás-sorozatának keretén belül egy konferenciát tartson a román külföldi propagandáról. Jorga annak idején (május 25-én) megtartotta felolvasását, melyből bő ismereteket szerezhetünk a magyar és a bolgár propagandáról, a román propagandáról azonban majdnem semmit sem mond. Előadásának bevezetésében megállapítja, hogy:

. . . nagy különbség van a régi és a mai propaganda között. A lengyelek bámulatos propagandát végeztek. A magyarok — nem is olyan régen — mikor szabad államuk visszaállításán dolgoztak, hatalmas munkát fejtettek ki; ezt a propagandát azonban egy Kossuth, egy Türr és egy Michievicz vezették, kik a politikának, a tudománynak és irodalomnak legkiválóbb emberei voltak. Más szempontból pedig, ezt a propagandát nem vezette sem az érdek, sem a megrendelés, hanem a *nép lelke*. Igen, ha szó van a nép lelkéről, mely szabadságának érdekében kiált, jogaiért harcol és megvetéssel utasít vissza minden rágalmat, — akkor ez a propaganda egy boldogító eszköz . . . Ilyen esetekben a propaganda nagyon hasznos és a nemzet büszke lehet, hogy emelkedését nem csak a harc erőszakának köszönheti, hanem annak a lelkiismeretnek is, amit a nemzetek lelkéből kiváltott . . . ehhez azonban az kell, hogy propaganda le-

gyen a nemzet minden egyéne, aki jóra való embernek mutatkozik, annak a nemzetnek a kebelében, ahová letelepedett. Többet ér ez, mint egy könyv egész oldala és vannak olyanok, kik egymagukban többet érnek, mint nem tudom hány kötetre menő propaganda-termék.

Ismerteti a háború előtti propaganda-vezérek munkáját és hosszasan foglalkozik a bolgár propagandával, amit a világ legjobban megszervezett akciójának tart. Jellemző esetet sorol fel az amerikaiaknak a románokról táplált véleményéről.

Egyik emberünk — mondja Jorga — megtudván, hogy Wilson mellett egy nagy befolyással bíró ember van, aki a nemzetiségekről informálja a kor legnagyobb egyéniségét, Wilsont, — mindent megtett, hogy érintkezhesen vele. A nagy személyiség, „az idő pénz“-fogalmának amerikai polgára, a következő nyilatkozatot tette: „Uram, ha ön bolgár volna, meghallgatnám, miért az a meggyőződése, hogy a bolgár nemzet egy komoly nemzet, de önök [t. i. az oláhok] egyáltalán nem komolyak“.

Felháborodik azon, hogy egy nemzetközi festőművészeti kiállításon a román delegátus kérésére, hogy a román művészet részére két szobát tartsanak fenn, a kiállítás igazgatója azzal felelt: „Románia részére két szobát? Bulgáriának csak egyet adtunk. Románia legyen megelégedve, ha egy termet is kap“.

Ha valaki nem a franciákhoz, vagy az olaszokhoz, hanem a latin testvéreink kisebbjeihez, a spanyolokhoz vagy a portugálokhoz viszonyít — folytatja Jorga — egyáltalán nem haragszom érte; tudom, hogy más körülmények között éltek és az emberiség civilizációjának fejlődésében kincseket produkáltak; de, hogy odáig jussunk, hogy a szomszédunk, tegnapi ellenségünk háta mögé helyezzenek, aki lsten tudja, hogyan szedte össze magát, nagy vágygal, de kevés eszközzel, hogy valami legyen — mondom, hogy a népek farkába jussunk, nem fáj, de szívembe szúr.

A magyar propagandáról nagy elismeréssel nyilatkozik, amit természetesen óvatossággal kell fogadnunk. Megállapítja, hogy a magyarok Korvin Mátyás címmel egy folyóiratot adnak ki¹⁾ és hozzá teszi:

Mátyás — régi királyunk — aki apa után és valószínűleg anya után is román [!], egy propaganda irat fejlődése lett. egy olyan propagandáé, melyet elsősorban a román állam ellen visznek, mint az ezeréves királyság legcsúfosabb szétदारabolója ellen.

Amikor Dantét ünnepelték — és itt láthatjuk, hogy a magyarok mennyire ügyesek a propagandában — az Akadémiánkon is megemlékeztünk róla. Más is beszélt, én is beszéltem, amit tudtam, azonban mindezekből semmi sem jutott az olaszok tudomására. A magyarok Budapesten még Dante-kiállítást is rendeztek és senki sem mondhatja, hogy Horthy állama gazdagabb pénzben, mint a miénk, vagy, hogy a magyar magnásoknak több pénzük van, mint Románia hadigazdagodottjainak.

¹⁾ Érti ezalatt a bpesti Magyar-olasz társaság *Mattia Corvina* c. folyóiratát.

Jelenleg a magyarok egy nagyon jól szerkesztett lapot adnak ki angolul az angolok részére,²⁾ franciául a franciák részére és olaszul az olaszok részére. Újabban az Egyesült Államok részére is kiadnak egyet.

Jorga nagyon haragszik a Párisban *Finn-Ugor Tanulmányok*³⁾ cím alatt megjelenő folyóírra, mert a nyelvészeti cím leple alatt tudományos munkálkodásában propagandát végez.

A magyarok rengeteg idegennyelvű propagandája különben is nagyon ügyes alakot vesz fel — állapítja meg Jorga. — Párisban *Finn-Ugor Tanulmányok* cím alatt egy folyóírat jelenik meg. Aki megveszi, abban a hiszemben adja ki a pénzt, hogy a cím után ítélve, filológiai munkát fog kapni és az ezeréves magyar királyság felállítása érdekét szolgáló tiszta magyar nemzeti propagandára bukkan. A franciáknak kedveskednek, hangoztatván, hogy: ebben a században nem volt összeköttetésünk Franciaországgal, de — íme, volt egy bizánci császár, Emánuel (Komnenos), aki francia érzelmű volt és ez csak azért, mert anyja magyar nő volt. Mert az anya magyar, a császár francia barát lett! Naiv állítás, de azok részére, akik elolvassák — ügyes. Valami mégis marad a lelkükben.

Egy német cég megkért, hogy írjam meg részére a *magyarok történetét*. Megírtam.⁴⁾ A magyaroknak nem tetszett. Voltak benne hibák is, mert érthető, hogy ha az emberben nincs meg a hiba bátorsága, soha sem fog írni. [!] A magyarok egy valódi vitát rendeztek az említett művemben talált adathibák felett és kinyomtatták a föld kerekiségén levő összes nyelveken . . .

Mi sem természetesebb ezek után, hogy a román propagandáról lebecsmérlően nyilatkozik a nagy balkáni propagandavezér. Hangoztatja, hogy nem akarja a szomszédokat lekicsinyelni, mert

. . . a francia nyelven megjelenő lapok közül a legrosszabb a *L'Indépendance Roumaine*.

Nem értheti meg, mi lehet a román propaganda alacsony niveaujának oka, hiszen

. . . van miről beszéljünk, olyanok is vannak, akik beszélhetnének, pénzünk is van, hogy fizessünk, csak ki kell, hogy szedjük a herék és a tolvajok zsebéből. Ez az!

Ez már őszinte beszéd a szemforgató ártatlanság részéről . . .

Romániában az emberek jók, csak módszereik rosszak. Más országokban éppen ellenkezőleg van: rossz emberek, jó módszerekkel, ami szerintem hasznosabb viszony.

Information Roumaine cím alatt egy lapot akartunk indítani, hogy a sajtóban megjelent érdekesebb cikkeket a külföldiekkel megismertessük.

²⁾ „The Anglo-Hungarian Review”. Sajnos, már megszűnt.

³⁾ *Revue des Études Hongroises et Finno-Ugriennes* a helyes cím. Kiadja: Champion, Paris.

⁴⁾ Jorga a Helmolt *Weltgeschichte* sorozatába írott — szegényletes és tudománytalan — magyar történelmet érti ezalatt.

Kértem Stahl, Cusi u, San-Giurgiu urak közreműködését. Tudják mi született? Egy-két ív a legszánalmasabb alakban.

Nem nagy kár érte, mondhatnók, ha polemizálni akarnánk ezzel a báránybőrbe bújtatott farkas-propagandával.

Egyáltalán nem igaz, hogy egyénileg ellenszenves nemzet vagyunk, hanem az a baj, hogy közülünk nem éppen a legjobb elemek tartózkodnak külföldön.

Ebben az egy pontban készséggel igazat adhatunk — tapasztalat alapján — Jorga professzornak.

Ha rajtam múlna, visszavonnám a diákok ösztöndíjaik, új vizsgákra kötelezném őket és csak az mehetne külföldre, aki erre érdemes. Nem önmagunk által vagyunk antipathikusok, hanem ellenszenvesekké válunk külföldi képviseltetési módunk által.

Ehhez az ellenszenvesessé válási folyamathoz sok sikert kívánhatunk.

Előadása végén felveti Jorga a kérdést, hogy — mi a teendő? Újra a magyarokra utal:

Legyen meg a bátorságod, hogy színházi előadást tartsál olyan hallgatóság előtt, amelyik nem fizet, tömd meg a színházakat diákokkal és katonákkal — ahogyan ezt a magyarok annak idején Erdélyben tették — hogy ismerjék meg az országot . . .

Ezek röviden Jorga nyilatkozatai. Nekünk csak annyi hozzáfűzni valónk van, hogy igazságtalan ügyet a legjobb propaganda sem védhet meg s bár mennyire is akarná Jorga felhívni a románok figyelmét a román-ellenes propagandára és bármilyen erőssé is tenné a román propagandát, az igazság mégis győzni fog, a revízió gondolata állandóan ott fog lebegni Trianon keresztje felett.

(Genf.)

Tamás András.

V I S S Z H A N G.

A Társadalomtudomány írja Tóth Károlyról: „Ez a keménykötésű kunsági magyar minden idegszáldával összeforrott a magyar múlttal, az ősi röggel. Tösgyökeres magyar lelke a nemzeti, vallásos és családi hagyományok áhitatos tisztetével volt tele, anélkül azonban, hogy a maradiság anakronizmusának mégcsak egy árnyalata is vegyült volna hozzája. A magyar néplélek türelmes és objektív megértésével fogadott minden újat, ami az emberj haladás hajóját előbbrevinni látszott. A magas kultúra ormain edzett szemmel fogékony volt a nyugati és modern eszmék iránt is; nem merő külföldieskedésből, hanem mert ezeket beleilleszthetőknek tartotta a magyar lélek páratlanul gazdag eszmevilágába. A modernségnek is ez szabott nála határt. A magyar közélet porondján ritka a modern konzervatív magyar lelkiségnek az a szerencsés típusa, amelyet Tóth Károly rokonszenves egyénisége képviselt. Sajnos, hogy így van, S éppen azért érezzük kétszeresen súlyosnak azt a veszteséget, amely elköltözésével a magyar közéletet érte“. (1928:250.)

*

„Vörösmarty három legnagyobb költőnk közül a mai magyar nemzedék lelkiségéhez a legközelebb áll . . . A szimbolizmus befolyása alatt felnőtt mai generáció a nagy mélységeket, a szokatlan jelzőket, a sajátos szófüzéseket, szórendeket kedveli s épen ezt találja meg leginkább Vörösmartynál“. (Klebsberg Kunó gróf cikkéből, Pestj Napló szept. 23.)

*

Abból az alkalomból, hogy Vass József a kath. nagygyűlésen kijelentette: „nem hirdetek neokatholicizmust“ — Farkas Elemér vezércikket írt a Nemzeti Újságba (okt. 11.), bizonyos félreértések tisztázása céljából. A cikkből vesszük a következő szavakat: „A katholicizmusnak valóban nincs szüksége új gondolatokkal, célkitűzésekkel való almentálásra és a megváltozott viszonyokhoz való átalakulásra . . . Teljesen más a helyzet a népek nacionalizmusa s a nemzeti érzés célkitűzései s eszközei megválogatása tekintetében. Ennek elasztikusnak s a korhoz és a megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodónak kell lennie, különben elhalad a világ egy nemzet felett. A múlt század célkitűzései s nacionalizmusának fegyverei elavultak; ezek legfeljebb a világról tudomást nem vevő sóhajtozás s keseregés témájául szolgálhatnak, de sohasem lehetnek alkalmasak egy nemzet törekvéseinek, élni akarásának előbbrevitelére. Itt, igenis, helye van, a régi eszmék s gondolatok revíziójának; helye van a neonacionalizmusnak. A nacionalista gondolat ortodoxiájához való ragaszkodás jóvá nem tehető hiba volna. A nacionalizmust én egy keretnek tekintem, melyet a nemzet, mint egy őseitől ráhagyott kincset, köteles őrizni s attól el nem tántorodni. Ennek a keretnek azonban az idő, a kor, a viszonyok, az erők s befolyások adhatnak újabb és újabb tartalmat, anélkül, hogy az alapgondolat — a nacionalizmus — a maga átütő erejéből bármit is vesztené“.

*

Az Alölddel szemben folytatott igazságtalan kulturpolitikáról írja a Szegedi Szemle: „Hajdan alapították néhány jogi iskolát és fenntartották a tanulmányi alapból, de gondoskodtak róla, hogy az 1200 négyszögmérföld területen lakó magyarságnak ne jusson belőle s ha nincs a reformátusság, az Alföld teljesen főiskola nélkül maradt“. (1928, 23:10.)

*

Waldemar George írja a *Revue Mondiale* szept. 15.-i számában: „A modern német, francia, orosz és spanyol művészek az olasz reneszánsz szépségideálja ellen harcolnak. Transzcendentális művészetük visszaállítja az átomnak, legendának, mithosznak, szimbolikus formáknak tekintélyét . . . Egy új szellem van keletkezésben, amely a humanizmus romjain épül föl: egy új gothika, amely a keletből és a középkori szellemből táplálkozik. A katedrálisok Franciaországának csatlakoznia kell a misztikának ehhez a fölújulásához”.

*

Élénk visszhang támadt a sajtóban Károlyi József egri beszéde körül, amely a magyar történelemnek katolikus szempontból való revízióját sürgette. Ezzel kapcsolatban írta a *Magyarság* (szept. 19.): „Károlyi József gróf olyan történelmi elmélkedésekbe bocsátkozott, amelyek aligha szolgálják a magyar egységnek áhított gondolatát s amelyek ilyen nyersen és dilettáns módon fölvetve a legnagyobb mértékben ellenkeznek a történelmi valósággal . . . Nagyban és egészben véve a legkevésbé sem igaz, hogy a nagy katolikus vezetőférfiakat elsikkasztotta a meghamisított történelemírás a nemzeti hősök Pantheonjából . . .”

*

Babits Mihály állásfoglalása a „testi kultúra” divatos jelszavával szemben a szellemi kultúra mellett: „Hadd figyelmeztessem a testi kultúra különböző apostolait a jobb- és baloldalon állásfoglalásuk kétféle következetlenségére. Az egyik rész, mely a nyers erő kultuszának, a Sportnak és Militarizmusnak varázsa alatt áll, a Tradíciók tiszteletére, a Tények és Történelem vallására szeret hivatkozni, s elfelejti, hogy a Tradíció nagyon hangosan és nyilvánvalóan a Szellemi Kultúra pártján sorakozik; és hogy soha nem akadott volna írástudó, aki a Testi Kultúrát fölébe helyezte volna, vagy akárcsak egyenrangúnak is ismerte volna el a Szellemi Kulturával. Nem; sőt elméletben még a zord katonák és hadvezérek is meghajoltak a Szellemi Kultúra felsőbbbsége előtt”. (Nyugat, 1928:373.)

*

Bánffy Miklós gróf nyilatkozott az *Új Nemzedékben* (okt. 24.) az erdélyi irodalom sokat vitatott kérdéséről. A nyilatkozat azért érdekes, mert az *Új Nemzedék* közli, amely eddig mereven elzárkózott Ady elismerésétől. Ime a nyilatkozat kiemelkedő mozzanata, mely a fájvédő és ókonzervatív lap hasábjain jelen meg: „Az erdélyi magyarság nem olyan nagy, hogy megengedhetné magának a világnézeti elkülönöztetés luxusát, s ha valakiről tudjuk azt, hogy használni fog a magyarság ügyének, nem riaszthatjuk el magunk mellől. Ugyanez a felfogásunk az Ady-kérdésben is. Ady Endrében szét kell választani a költőt az embertől, s ha idekint még tart a harc Ady körül, mi, erdélyi magyarok, a fentebb említett okok miatt sem emészthetjük magunkat ilyen irodalmi háborúság luxussával”.

*

Szabó Dezsőtől megszoktuk már, de a magyar faj értékeit védő „Előőr” című hetilaptól mindenesetre meglepő, hogy az erdélyi magyar irodalom köztisztelőben álló veteránjáról — Benedek Elekről — ilyen mondatokat ad közre: „Édes melegszívű, güling-galang, ciróka-miróka Elek Apó . . . A Szent Öreg bizonyon irónak nagyon-nagyon cingárka, igen jelentékenyecske volt egész világéletében. A székely nép tragikus arányú ős meséit őt keserves kötetben egészen kis-

édeskés elek-após szubvenciós undorításokká giling-galangolta át, ami nagy-nagy bűn. Azután írt enyhe dolgokat, melyek egy falusi néptanító stíldris felkunkorodását sohasem versenyezték túl . . ." (Ha az Előörs írói között egyetlenegy is volna, aki jobban tud magyarul és szebben ír Benedek Eleknel, talán meg lehetne bocsátani ezt az Erdély felé dobott követ.)

*

Az előbbi „elsodort” stílusra jellemző az alábbi játszi mondatképzés is, amellyel az egyik előörs, fájának védelmében, önfiainak vérét akarja ontani: „Ime: hirdetem az ős Hungária minden tája felé: megöljük a Szent Öregeket. Kipusztítjuk őket becstelen koruk minden hazugságával, bűnével, szajhaságával. Ezer és ezer fiatal szívben húzom a halálharangot fölöttük. Mi a heroikus szeretet és a tisztító szent gyűlölet teremő harcú világát fogjuk megélni. Kusti a sirba, Szent Öregek; helyet a tiszta fiataloknak!” (Előörs, 1928, 30:9.) Az ilyen stílusból nem igen szoktak kigyógyulni a betegek . . .

*

A tehetséges Georg Büchner, egy fiatalon elhunyt, késői „Stürmer und Dränger”, aki melodramai motívumokból és Shakespearei szövegekből nagystílusú történelmi tablő-sorozatot szerkesztett: a magyar alkotmány sáncaira nézve veszedelmesnek találtatott. A „Danton halála”-nak betiltása és megcenzurázása alkalmából emlékezhetünk Büchner kortársaira, a százév előtti magyar reform-nemzedékre, amelyet egyik konzervatív irodalomtörténészük a következőképpen jellemez: „A szólás-, írás- s közszabadságnak lábbal tapodása az egész ország jogérzetét fölháborítván, mind tömegesebben szálltak sikra azokért az eszmékért, melyeket az emberi jog s a haladás kívánt”. (Bádics Ferenc: Fáy András életrajza, Bpest, M. T. A. kiadása, 1890:361.)

*

A „Danton halála” betiltása meglehetősen éles és ideges hangokat provokált az írók és kritikusok körében. Ime például Schöpplin Aladár nyilatkozata: „A rendőrségnek ezzel az intézkedéssel megint sikerült neveltséggé tennie nemcsak önmagát, hanem az egész magyar hivatalosságot. Mindenkinek, ki csak valami közösséget és érdeklődést is érez művészi dolgok iránt, a legnagyobb felháborodással kell az ilyen intézkedéseket fogadnia, mert ezek nemcsak az érdekelteknek ártanak, hanem ártanak kifelé és befelé egyaránt az egész magyar kultúrának. Ránkböszítik a németeket, akiknek egy nagyon megbecsült írójáról van szó, ránkböszítik a franciákat, akiknek nemzeti forradalmáról van szó, ránkböszítik az egész világot”. (Esti Kurir, okt. 5.)

*

Az erdélyi írók budapesti szereplése alkalmából írta a Pesti Hirlap: „Bizonyult, hogy nincs kétféle magyar irodalom. Az erdélyi szerves része a magyar irodalomnak. Cáfolata volt ez annak a babonának, amely idehaza felőlött bizonyos körökben, hogy az itthoni irodalom nem magyar, hanem csupán az erdélyi irodalom az. Az egész különbség annyi, hogy az erdélyiekből az új helyzet erősebben váltott ki fajerőket, ami magasztos küldetésük betöltésének egyik erős forrása. A másik tanulság, amely intő például szolgálhat nekünk, hogy a Helikon nem ismer stílusbeli világnézeti különbséget. Budapest közönsége szíve visszafojtott dobogásával köszöntötte Erdélyt, az erdélyi lelket”.

R O S T A.

A KETTÉSZAKADT IRODALOMTUDOMÁNY.

Rettenetes dolog az a nagyon materiális józan ész!... A poézisnak az a hátsza is vagyoni, hogy az embert egy fentebb józan észhez vezérli, legalább olyat sejdített... Mint poétának és művésznek nekem nem volt elég a realizmus szűk köre. Kazinczy.

A *Széphalom* ezévi márciusi számában hosszabb tanulmányt közölt Pukánszky Béla tollából a százéves magyar irodalomtudományról. Most szeptemberben a *Budapesti Szemle* is megemlékezik végre Tolldy *Handbuch*-jának százéves jubileumáról. Ez a megemlékezés több egyszerű történeti visszapillantásnál: egyúttal örvendetes állásfoglalást is jelent az irodalomtudománynak azzal az irányzatával szemben, amelyet Magyarországon a *Minerva* c. folyóirat inaugurált 1922-ben. Császár Elemér, a cikk szerzője, nagy megértéssel és elmélyedéssel állítja párhuzamba a „pozitivistá” és „idealistá” irodalomtudomány kutatási és földolgozó elveit. (Megemlíthette volna, hogy a „pozitivistá iskola” nevet ma már olyanok is tollukra veszik, akik Thienemann Tivadar cikke előtt — *A pozitívizmus és a magyar történettudományok*, *Minerva* 1922, — nem állmodták, hogy pozitivistá irodalomtudományt művelnek...) Az irodalomtudomány folyton megújuló volta és a kritikai szempontok állandóságának tagadása szűrődik le a tanulmányból, amely teljesen a modern irodalomfölfogás szellemében állapítja meg például azt, hogy

„... mivel Tolldy-nak éppen a legújabb jelenségek értékelésében ingadozó vagy téves volt az álláspontja, érthető, hogy Gyulai elődének jóformán minden értékítéletét elvetette és a magáéval pótolta”.

Ami erény volt a múltban, nem lehet bűn a jelenben sem és készséggel regisztrálhatjuk Császár Elemérnek azt a megállapítását is, hogy a huszadik század elején „az egész irodalomtörténeti termelést bizonyos kisszerűség jellemzi”. Való igaz bizony, már régen „elérkezett az új szintézis ideje” és ennek a szintetikus törekvésnek szellemében dolgozik éppen az úgynevezett szellemtörténeti irány. Nagy hálával tartozik ez az irány magának Császár Elemérnek, aki — miután *Heinrich Gusztávról* szóló emlékbeszédében (Egyetemes Philológiai Közlöny 1923) még rezerváltan nyilatkozott a régi filológián túlmenő irányzatról — maga is a *Minerva* munkatársául szegődött Jókai „esztétikán túli értékeit” fejtegetve és aki ma már ilyen bőkenyilatkozáttal lepi meg az ókonzervatív *Szemle*-olvasókat:

„Bizonyosnak látszik két dolog. Az egyik az, hogy az új eszmék termékenyítőleg fognak hatni tudományunkra, kivált abban az irányban, hogy az irodalomtörténet munkásainak figyelme ráterelődik a tudomány eddigi mulasztásaira, magának e tudományos disciplinának elméleti megalapozására és filozófiai betetőzésére. A másik, hogy az irodalom régibb, mondjuk, a pozitívizmusban gyökerező célkitűzései a jövőben sem vesztek el eleven erejüket... Hisszük azt is, hogy egymás eredményeit fölhasználva, egymást kiegészítve és támogatva fogják megoldani a jövő föladatait”.

E nyilatkozat után valóban nem is lehet „kettészakadt“ irodalomtudományról beszélni. Annál kevésbé, mert a gyakorlat is azt mutatja, hogy az új irány minden súrlódás és eszmeharc nélkül diadalt aratott. Csak meg kell nézni a *Minerva*, vagy a hasonló hitet valló *Széphalom* tudományos munkatársainak jegyzékét, hogy egy csomó olyan nevet találjunk az új milieuban, amely név valamikor a pozitivista filológia diadalait jelentette: Császár Elemér, Lukinich Imre, Riedl Frigyes, Tolnai Vilmos, Zlinszky Aladár, Huszti József, Marót Károly . . . De hiszen maguk az új irány hívei is — a „dagadó önértet és feszülő energia“ büszke csapata — egész neveltetésükkel és erudíciójukkal az „idejét múlt“ pozitivista korszakban gyökereznek. Ami pedig azt illeti, hogy a két irány hívei „még a súrlódásig, az eszmék harcáig sem jutottak el“: ez nem a „merészen nekilendülő“ fiatalabbakon múlt. Az idősebbek kerültek a megütközést, nyilván azért, mivel céltalannak látták az új elmélettel és gyakorlattal szemben a harcot. Pedig „a külföld szellemi életével elevebb kapcsolatban álló“ fölfogás „friss törekvése“ első föladatának az elméleti tisztázást tartotta. Ebből az elvi „spekulációból“ egész kis irodalom keletkezett, amelynek hamarjában össze is állíthatjuk a bibliográfiáját, talán nem ösmeri mindenik historikus, — hogy Mikes nyelvén szóljunk:

- Eckhardt Sándor, A Becker-Festschrift-ről, E. Ph. K. 1924:70.
 Hornyánszky Gyula, *Romantika a történetkutatásban*, Egyet. Phil. Közl. 1925:1.
 Horváth János, *Barok ízlés irodalmunkban*, Napkelet 1924 nov.
 Koszó János, A német tudomány köréből, *Minerva* 1923:93; *Újabb német irodalomtörténeti problémák és célkitűzések*, Egyet. Phil. Közl. 1924:33; H. Cysarz könyvéről, u. o. 1926:151; *Újabb könyvek a középkorról*, u. o. 1926:251; E. Rothacker könyvéről, u. o. 1927:140.
 Marót Károly, A klasszika-filológia válsága, *Széphalom* 1928:37;
 Az *ethnologia útja*, *Széphalom* 1928, 11. sz.
 Pauler Ákos, A szellemtörténet kategóriái, *Minerva* 1923:1.
 Pukánszky Béla, J. Nadler könyvéről, Egyet. Phil. Közl. 1923:101; A százéves magyar irodalomtudomány, *Széphalom* 1928:92.
 Thienemann Tivadar, A pozitívizmus és a magyar történettudományok, *Minerva* 1922:1; A német tudomány köréből, *Minerva* 1922:251.
 Trostler József, *Újabb irányok a német irodalomtörténeti kutatásban*, Bp. 1923; Magyar Nyelvőr 1921:79, 1925:21, 1928:57.
 Várkonyi Hildebrand, *Két monografia*, *Minerva* 1925:86.
 Zolnai Béla, *Nyelvtudomány és szellemtörténet*, *Minerva* 1922:93;
Művészet és szellemtörténet, *Minerva* 1925:83; W. Mahrholz könyvéről. Századok 1925:306; *Magyarcélú filológia*, *Minerva* 1926:303; *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*, *Széphalom* 1927:8.

Ime: a csapatok, amik hiába vonultak föl az elméleti harcra. (Mert ez csak az elmélet bibliográfiája, az erősebben „súrlódó“ gyakorlat ma már köteteket mutathat föl . . .) Jellemző, hogy csupán egyetlen egy komoly elvi tanulmány készült, amely kritizálta az új célkitűzéseket és beleszólt a pozitívizmus-idealizmus vitájába: Hornyánszky Gyula cikke a *történettudomány általános jellegéről*. Ez a pozitívizmust védő tanulmány, amelyet voltaképpen egy titkoltan „idealista“ szellemtörténész írt, — csodák csodája — magában a *Minervában* jelent meg

(1924), dokumentálva, hogy ez a folyóirat nem riadt vissza a diszkussziótól, nem tért ki az önismeret követelményei elől és a legnagyobb liberalizmussal kezelte a más irányú célkitűzések elvi szempontjait is. Hornyánszky Gyula körülbelül ugyanarra a konklúzióra jutott, amire Császár Elemér. A *Minerva* lapjairól olvasható le ilyenformán az az állásfoglalás, amely egyesíti az erőket a „kettészakadt” irodalomtudomány területén is:

„A pozitívizmust nem lehet végleg letűnt, elintézett mozgalomnak tekinteni. A pozitívizmus a mai napig él, egyrészt, mert bizonyos igazságai-
ban örökkön fog élni, másrészt, mert az emberi értelemben mindenkor meg-
lesz a készség, hogy bizonyos pozitívista gondolkozási szempontok és for-
mák újból és újból föltámadjanak. Hitem szerint az individualizmusnak és
pozitívizmusnak tételeiből egyaránt kell válogatnunk, ha ahhoz a történet-
bölcselethez akarunk eljutni, amely a historikus igényeinek és érdekeinek
a legmegfelelőbb”. (1924:152.)

Ezzel le is zárhatjuk ezt a vitáig el sem jutott vitát, amelyből végered-
ményképen az szűrődik le, hogy egy gyékényen megáruulhat a két filológiai irány.
Aki pedig bizalmatlanok az új irodalomszemlélet exaktségával és „tudományos-
ságával” szemben, azoknak Széchenyiivel felelhetünk: „Gyűlölöm az okost
poézis nélkül, inkább szeretem a poétát okosság nélkül”.

(Szeged.)

Zolnai Béla.

LEVELESTÁR.

Kritikai recept. Ha meg akarja tanulni a legmodernebb kritikai kiszólásokat, mint a kizárólagos fajmagyarság kellékeit, olvassa szorgalmasan az *Előőr*-sőt. Ime néhány szemelvény az *Előőr*s sistergős szókincséből: „galagoly”; „üres bugyuta”; „olajos habarcsú nyelvújcsli”; „egy ilyen ták, egy ilyen tatár, egy ilyen gyűge, egy ilyen gocoj, egyszóval: egy ilyen hólyag”. „minden egyéb, e r d é l y i i r o d a l o m, új irány: csak fityfranc és pókedelem”; „nemzetiszű szajhaság”; stb. stb. — *Danton halála.* A kommün alatt tényleg tilos volt előadni az Ember tragédiájának falanszter-jelenetét. Sőt a népbiztosság el is koboztatta a könyvesboltok példányait . . . De ebből még nem következik, hogy *Pekár* Gyula Dantonját is le kellene tiltani a színpadról. — *Márssal társalkodó londoni Vénusz.* A vers címe kitünő és a témája is elég modern, csak a csomagolásról hiányzik a Múza pecsétje. Addig nem közölhetjük, amíg meg nem érkezik a marsbeli rádióválasz. — *Védelem P. J. számára.* A vitába nem szólunk bele. Amíg „dilettanti” certant, addig sub judice „stylus” est. Tudományos műhelystílusra nem lehet a „művészi” essay mértékét szabni. A kérdés lényege különben is mélyebben van, mint a stílus-felszín. Nem írni kell tudni, hanem eredetien gondolkozni. Lapos-truizmusok és elcsépelet klisék alkalmazása helyett új szempontok és új gondolatok adaequat kifejeződését kell megteremtteni. Ne stílust, hanem embert műveljünk. — *Fővárosi.* Nagyrabecsülhetjük kiváló politikusainkat, de az már mégis csak ízléstelenség, ha valaki *A s s i s i S z e n t F e r e n c h ö z* hasonlítja őket. — *John Meier.* A plágium-ügyben még nem láthatunk tisztán. Audi alteram partem. — *Hirig Simon.* A *h i r i g* szó eddig még nincs szótározva. Csak durva prózában használatos, valósággal verista kifejezés. Annyit jelent, hogy „verés”. *S i m o n* a pesti jassz nyelven = „nem lett a dologból semmi”. Azért mondják néha, hogy: „Hirig Simon”.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Angyal Dávid: *Szakaszok Magyarország történetéből*. Budapest, Kultura és Tudomány, 1928, 12° 176 l. — Széchenyiéről olvassuk az 59. lapon: „A magyar irodalmat akkor (1821-ben) még nem igen ismerte, bizonyára hallott valamit annak föllendüléséről, de nem nagyon érdeklődött iránta. Kisfaludy Stibor vajdáját német fordításban olvasta és igen ostoba színdarabnak mondja“.

Religio, hittudományi és bölcséleti folyóirat, szerk. Kiss János, Budapest, 1928 jún.

Sándor Kelemen: *Proposition pour établir une cour économique internationale*. Pécs, 1928, 8° 32 l.

A budapesti könyvtárakba 1928. évben járó folyóiratok címjegyzéke. Bpest, 1928, 8° 94 l. — Az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ igen hasznos kiadványa. A füzetből megtudjuk, hogy a Széphalom öt budapesti könyvtárban olvasható.

Egri Viktor: *Fölkél a nap*. Regény. (Új magyar regények, 4. sz.) Bratislava-Pozsony, Irók kiadványai, 1928, 8° 227 l.

Ferenc Eckhardt: *Introduction à l'histoire hongroise*. Avec un avant-propos de M. Louis Halphen, professeur à l'université de Bordeaux. Paris, Champion, 1928, 8° 178 l. — A Baranyai Zoltán szerkesztésében megjelenő Bibliothèque d'Études Hongroises első kötete.

Földi Mihály: *A másik élet*. Bpest, é. n., 8° 189 l. — Novella-gyűjtemény a legműveltebb magyar írók egyikének bravuros technikájú, fölényes intelligenciával megírt modern élet-freskói.

Pannónhalmi Szemle, 1928. évi. 2. sz. — A 136. lapon olvassuk: „Ma már kiléptünk abból a korból, midőn egy szépirodalmi jellegű alkotást pusztán azért dicsérni kellett, mert jószándékkal íródott, mert hitbuzgalmi lapok közölték, mert hitünk szolgálatában állott, esetleg kiabált belőle a jámbor tendencia“. (Hát volt ilyen kor?)

Székelly Jenő: *A csehi család*. Regény. Erdélyi Szépművés Céh kiadása, Cluj-Kolozsvár, 1928, 12° 194 l.

Rohanás a hétköznapiakból. Fürt Gitta versei. Schönbberger Armand metszeteivel. Amicus-kiadás, Budapest, 1928, 12° 82 l. — A kötet futurista illusztrációi többet mondanak és érdekesebbek, mint a mindenáron „szabad“ versek.

Protestáns Szemle, 1928. szept. — A füzet érdekessége egy írói arckép, amely a kritikus és irodalomtudós Horváth Jánost mint „hágyománytisztelő irodalmárt“ mutatja be.

Szebb-jobb világ. Dura Máté újabb költeményei. Bpest, 1927, 12° 182 l. — Igen gyöngé, avatag és naiv, önképzőkori nivón mozgó versek. Jellemzők a szerző lapalatti megjegyzései: „Szavaltam a Budai Lövészegyesület helyiségében Kossuth névnapi ünnepén olyan hatással, hogy a hallgatóság a vállára kapott és megkoszorúzott“. Vagy: „Elmondtam a Csillaghegyi Magyarok irodalmi estélyén“. A malomalatti költészetet úglátszik nem lehet kiirtani.

Mindenkiért. Berczeli Anzelm Károly novelláskönyve. Prometheus-kiadás, Szeged, 1928, 8° 152 l. Békéffy György címlaprajzával. — Berczeli Anzelm Károlyt, a fiatal szegedi frót, az új magyar irodalom egyik reménységének tartjuk. Eredeti stílus, eredeti témák, eredeti életszemlélet és főként filozófiai elmélyülés jellemzi novelláit. Megérdemelne egy komoly kritikát valamelyik ókonzervatív folyóirat részéről is. A Széphalom hasábjain még visszatérünk a kötetre.

Idők sodrában. Írta: Gyula diák. Versek. Debrecen, é. n., 8° 126 l. — Egy szimpatikus költő könnyen folyó és nem érdektelen versei. Új hang, új ember, a Győzelem ígérete: nincs bennük.

Revue de Études Hongroises. Sixième année, 1928, janvier-mars. — A Baranyai Zoltán és Eckhardt Sándor szerkesztésében Párisban megjelenő kitűnő francia szellemtudományi folyóirat új évfolyamában elhagyta a „finn-ugor“-jelzőt. Talán fölösleges ez a szerénység éppen akkor, mikor a Revue fokozottabb mértékben kezd finn-ugor és uralattáji nyelvészettel foglalkozni. Az előttünk fekvő szám török, gepida, szamojéd, tunguz és mongol nyelvészeti közle-

ményeket hoz és Szinnye Józsefet mint a finn-ugor nyelvészet tanítómesterét ünnepli . . . tiszta magyar színek alatt. Örömmel üdvözljük a megmagyarosított külsőben a tárgykör kiszélesítését. Meillet, Tagliavini, Sauvageot, Tronchon, Tarkainen és Léonard közleményei is bizonyítják, hogy a Budapestről és Genéből irányított folyóirat nemzetközi fóruma lett a francia, magyar, olasz és finn nyelvészek és történészek legkiválóbbjainak. Remélhető, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, amely eddig is sokat áldozott erre az elsőrangú orgánusra, mostani megjavult helyzetében fokozottabb mértékben járul majd hozzá a magyar tudományosság külföldi pozícióinak fönntartásához.

Gino Sirola: *Accordi magiari*. Prefazione di Aladár Schöppflin. Casa editrice „Parnaso“, Trieste, 1928, 8° 194 l. — Ugy látszik az olasz-magyar barátság első kézzelfoghatóbb dokumentuma ez a könyv, amely magyar verseket ad numerikus olasz prózában. A múltból Petőfit, Endrődit, Kiss Józsefet és Gárdonyit veszi föl, — mért épen csak ezeket? — az élők közül még Kemény Simon és Szenes Erzsí is (ki ez?) szóhoz jutnak. Persze Babits Mihály és Juhász Gyula, a zárt formák művészei, sokat veszítenek ebben a fölöadásban. Schöppflin Aladár a kötethez írt előszavában a magyar kultúra millenáris problémáját így fogalmazza meg találóan: „Befogadni az európai kultúrát, de úgy, hogy a faj egyénisége lehetőleg teljes eredetiségében megmaradjon. A magyar szellemtörténet belső harcainak javát e két principium küzdelme szolgáltatja . . .” A fordító maga is írt bevezetést könyvéhez, amelynek elkészítésében Babits Mihály és Antonio Widmar is segédkeztek. Sirola meglepő tájékozottságot árul el a magyar irodalom történetében. Érthető, hogy a magyar költészet csúcspontjára Petőfit helyezi. A Dante-fordító Babitsnak egyenrangú helyet juttat Ady mellett.

Almanach des Étudiants Hongrois. Rédigé par Nagy-Iván (sic!), président de l'association des étudiants hongrois à Paris. Préface de M. Zoltán de Magyar, conseiller au ministère hongrois de l'instruction publique. Paris, 1927, 8° 95 l. — A füzet, amelynek folytatását óhajtánók. Klebelsberg Kunó gróf fényképe mellett két magyar művész (Hiesz Géza és Miklós József) egy-egy művének reprodukcióját is közli. A kiadvány célját Magyar Zoltán e szavaiban találhatjuk meg: „L'oeuvre de coopération intellectuelle est semblable à l'édification d'une église gothique . . . Elle s'accomplit par le sacrifice et l'effort désintéressé des générations . . . Ce livre est une pierre amoureusement taillée de cette grande oeuvre”.

Finnek, észték. A magyarok testvérnepei. Írta: Bán Aladár, Csekey István, Faragó József, Fehér Dániel, Görgey István, Horger Antal, Hubay Jenő, Jungert Mihály, Karl János, Koch Ferenc, Kogutowicz Károly, Madai Gyula, Solymossy Sándor, Spur Endre, Stolp Ödön, Szinnye József, F. Takács Zoltán, Teleki Pál gróf, Virányi Elemér, Weöres Gyula, Zsirai Miklós. 1928, 8° 335 l.

Magyar Szemle, 1928. évf. 3. sz. — A 260. lapon írja Eckhardt Sándor: „Petőfi éveken át küzdött Vörösmarty és Csokonai szellemével és nyelvével, míg természetes költői nyelvét megtalálta. Ady viszont az Arany-epigonizmussal vívott nagy harcot, míg ösztönös zsenijének a megfelelő formákat megtalálta”.

Hó-fa. Versek. Írta Balogh István. Budapest, 1926, 8°, lapszámozás nélkül.

Múlt és jövő. Zsidó irodalmi, művészeti, társadalmi és kritikai folyóirat. Szerkeszti és kiadja dr. Patai József. Budapest, 1928, szept.

Neue Schweizer Rundschau, 1928. évf. — A 352. apon Fritz Ernst tanulmánya „Die Tragödie Amiel” címmel. A cikkíró fölhasználja a kolozsvári Acta comparationis-nak és a párisi Revue des Études hongroises-nak Amielre vonatkozó egy-egy közleményét. A genfi filozófus-memoáriróval, Petőfi fordítójával, érdemes volna magyar szempontból behatóbban foglalkozni.

Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale . . . Vingt-cinquième volume. Extrait: *Opération dentaire en Babylonie. La mesure de capacité „matu” sur les tablettes de Kirkuk*. Par A. Dávid. Paris, 1928, 4° 10 l.

A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-héziratainak jegyzéke. Összeállította Brisits Frigyes cisz. r. tanár. Karcag, 1928, 12° 396 l. — „A kéziratokon általában az egy ihlet-állapot lélek-alkata érzik. Ennek az egységnek a közvetlensége ömlik szét minden részleten”.

Tóth Béla: *Edgar Quinet és a magyarok*. H. n., é. n. 4° 10 l.

Tóth Béla: *Rousseauista politikusok*. Bpest, 1928, 8° 46 l.

Tóth Béla: *A Kisfaludy-regék utánzatai*. Bp., 1927, 8° 23 l.

Debreceni Kalauz. Debrecen város és a Hortobágy ismertetése írásban és képműben. Debrecen, 1927, 12° 175 l.

Historia. Megjelenik évente tízszer. Szerkesztőség: Lukinich Imre, Gárdonyi Albert, Szőnyi Ottó, Aggházy Kamill. Felelős szerkesztő Horváth Károly. Bpest, 1928. évf. — Mintha egy kissé sokan is szerkesztenék ezt az egyébként tudományos célú folyóiratot.

Magyarító szótár a szükségtelen idegen szavak elkerülésére. Szerkesztette Tolnai Vilmos. Bpest, 1928, 8° 339 l. — Tolnai Vilmos kitűnő szótárát valóban érdemes volt most új kiadásban a közönség rendelkezésére bocsátani. Teljesen egyetértünk a szerzővel, hogy idegen szavak nélküli nyelv nincs a világon. Meggyőződésünk, hogy az idegen szó gazdagítja a nyelvet, mert a meglévő mellé új árnyalatokat hoz és a meglévőt nem szorítja ki a használatból. „Vannak gyakorlati és esztétikai szempontból szükséges idegen szavak”, amint maga Tolnai Vilmos kijelenti. Hogy ebben mennyire igaza van a széles tudású nyelvésznek, arra a saját gyakorlatából idézhetünk bizonyítékokat: az idegen szavak magyarázatai között sokszor maga is kénytelen idegen szót használni. Így magyarázza pl. a „pumpol” szót azzal, hogy „kisrőf”, a „démarche”-ot „diplomáciai” lépéssel, a „séance”-ot „spiritisza” üléssel, stb. A magyarosítások között szereplő „ács”, „óbégat”, „kimustrál”, „sáfar”, „bitang”, „elpuskáz”, „komisz”, „lecke”, „trompf” (!), „adu” (!), „trágár” stb.: valamikor szintén idegen szavak voltak és ha a puristák, illetve nyelvtisztogatók kiüldözték volna őket a magyar nyelv virágos kertjéből, akkor ma nem volna mivel magyarítanunk... A „históriát” bizony a tizenhatodik századi szépen verselő jó-magyar költők óta csak históriának nevezi a magyar nép. Kár irtani a „pomádé”, „puccos” stb. fajtákat is; ha a nép ösztöne megtűri a „kosztos”-t, meg a „kóristá”-t, akkor ugyancsak kár ezekre az ártatlan szavakra haragudni a literátus férfiaknak. (Bocsánat a literátus-ért, de esztétikai szükségből használtam.) — Tolnai Vilmos szótára igen hasznos kézikönyv lesz a félművelt külföldieskedők asztalán, sőt idegen szavak tárának is elkel, annyi olyan szót közöl, amelyik a nagyközönség előtt magyarázatra szorul.

(Szeged.)

z. b.

Benedek Marcell: *Délsziget, avagy a magyar irodalom története*. Bpest, 1928, 12° 375 l. — A kitűnő kézikönyvről legközelebb ismertetést hozunk.

Balogh József: *Tänze in Kirchen und auf Kirchhöfen“ c. dolgozatomhoz*. Különny. az E. Ph. K. 1928. évfolyamból, 1 l. — Válasz John Meier támadó cikkére (Niederdeutsche Zschr. f. Volksk. 1928:112), amelyet szintén beküldtek folyóiratunknak. „Az irodalmi és tudományos bírálat félelmetesen nagy szabadságával él vissza John Meier, amikor gyenge megokolással súlyos vádat emel”.

Babits Mihály: *Haldíjai*. Regény. Bp., é. n. 8° 695 l. — Legközelebb írunk róla.

Babits Mihály: *Versek*. 1902—1927. Bp., é. n. 8° 414 l. — Legközelebb ismertetjük.

Kenedy Géza: *Magyar vér Boszniában*. Az 1878. évi Bosznia-hercegovinai hadjárat félszázados évfordulójára. Budapest, 1928, 8° 246 l.

Makkai Sándor: *Az elátkozott óriások*. Nyolc előadás. Cluj-Kolozsvár, 1928, 8° 95 l.

Balogh István: *Gyóni Géza szibériai életrajza*. Budapest, 1927, 8° 192 l.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
ADY LAJOS: Zsigmond Ferenc könyvéről	159
„ „ Kalászkok és tövisek	209
„ „ Mendemondák Adyról	281
BÁLOGH JÓZSEF: Az emberi szó hatalma	45
BARANYAI ZOLTÁN: K. Remme könyvéről	240
„ „ Tharaud könyvéről	395
BÁRÁNY GERŐ: Tat tvam asi	161
BECKER HENRIK: Magyar irodalom	117
BERCZELI ANZELM KÁROLY: A szó (Vers)	33
„ „ „ Délibáb (Vers)	94
„ „ „ Punalua	148
„ „ „ Quattrocento (Vers)	253
„ „ „ Lihegő erdők	312
„ „ „ Kacagva tört ki a faun	392
„ „ „ A szegedi sajtó kistükre	459
BERDA JÓZSEF: Sirató Károly könyvéről	398
BODOR ALADÁR: Hortobágy (Vers)	23
BOROS FERENC: Élet vagy halál?	114
BUDAY ÁRPÁD: A magyar nép lapja	152
BUZA LÁSZLÓ: G. Ottlik könyvéről	78
„ „ Hantos Elemér könyvéről	159
CSENGERY JÁNOS: Bucsú a Quarnerótól (Vers)	32
„ „ Hektor és Andromakhe (Fordítás)	444
CZAKÓ ISTVÁN: Nihilizmus vagy pesszimizmus	301
DEÁK ZOLTÁN: Nem bujt elő a nap (Vers)	185
„ „ Ligeti Ernő könyvéről	239
„ „ Földi Mihály könyvéről	319
„ „ Hó után (Vers)	330
DÉZSI LAJOS: A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika	401
ECKHARDT SÁNDOR: Parasztok	216
EVVA GABRIELLA: Bariska Mihály könyvéről	320
FALUDI JÁNOS: Egy ember élete	309
f. i.: Berkovics Ilona könyvéről	399
FÖGEL JÓZSEF: Antonius de Bonfinis	453
GARÁZDA PÉTER: Kossuth-szobor	34
„ „ Steglitz	213
„ „ Huzd rá Jonny	232
„ „ A ponyva mammuthja	310
„ „ Futball-fölény	316
„ „ Wolf Rózsi könyvéről	398
GESZTELY NAGY LÁSZLÓ: A kecskeméti tanyavilág	373
g. p.: Szigetváry Iván könyvéről	79
„ „ Előörs	233
„ „ Nagy József könyvéről	240
GULYÁS PÁL: Petőfi udvarában (Vers)	346
GYÖRFFY ISTVÁN: Alföldkutatás	47
„ „ Vésztői népies növények	221
HANKISS JÁNOS: Valéry-Larbaud ódája	19
„ „ Jules Romains ódája	171
HEVESI ANDRÁS: Az új magyar lira	118
„ „ A Nyugat védelme	367
HORVÁTH BÉLA: Versek	437, 438
HUSZTI JÓZSEF: Az olasz egyetemek reformja	176
IMRE SÁNDOR: Az egyetemi autonómia	57
JANCsó BENEDEK: A székely nemzet története és alkotmánya	134
„ „ Az első doktorok	377
JUHÁSZ GYULA: Ady Endre köszöntése (Vers)	12
„ „ Tonelli Sándor könyvéről	79

	Oldal
JUHÁSZ GYULA: A pusztában kiáltó (Novella)	172
" " Szakállszárító	231
" " In memoriam Caroli Tóth (Vers)	242
" " Babits Mihálynak (Vers)	415
JUHÁSZ LÁSZLÓ: Révay József könyvéről	157
" " Mouraty cikkéről	236
KARDOS LÁSZLÓ: Livius verse	251
KLEBELSBERG KUNÓ gróf: Tóth Károly halálára	241
KOLOSVÁRY BALINT: A perjog filozófusa	294
KOMJÁTHY ALADÁR: A Halál elete (Vers)	334
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Furdés (Novella)	14
" " O. Wilde verseiből	102
KÖSZEGI LÁSZLÓ: Balatoni Nocturne (Vers)	428
k. t.: Hornyánszky Károly könyvéről	78
MAJTHÉNYI GYÖRGY: A csoda (Novella)	21
MARCONNAY TIBOR: Fiatal költő (Vers)	32
MARÓT KÁROLY: A klasszika-filológia válsága	37
" " Az etnológia útja	450
MATTYASOVSZKY ERZSÉBET: H. Grothe könyvéről	395
MONOSTORI HUGÓ: Új Miatyánk (Vers)	191
" " A te hiteddél (Vers)	345
MOÓR GYULA: Tóth Károly	291
OLÁH GÁBOR: Tóth Károly emlékezete (Vers)	329
PALASOVSZKY BÉLA: Madách (Vers)	20
" " Álomlovag bujdosása (Novella)	105
" " Fuimus (Vers)	175
PETTYKÓ JÁNOS: Neonacionalizmus avagy hátrább a maradiakkal	456
PUKÁNSZKY BÉLA: A százéves magyar irodalomtudomány	81
REINOLD BÉLA: Az életről	3
RITÓÓK EMMA: Nocturne (Vers)	112
ROZVÁNYI VILMOS: Színek bölcse (Vers)	95
RÓZSA MIKLÓS: Rippl-Rónai	321
SÁRKÖZY GYÖRGY: Utazás (Vers)	104
SCHILLING GÁBOR: Szegedi Alföldkutató Bizottság	461
SCHWARTZ ELEMÉR: Pyrker leveleiből	364
N. SEBESTYÉN IRÉN: Az első telepések (Juhani Aho novellája)	331
SOMKUTI K. Leino verse (Fordítás)	190
SOMOGYI SZILVESZTER: Nemzeti előrehaladás és Szeged	127
SZABÓ LÁSZLÓ: Látogatás Antwerpenben (Novella)	429
SZALAY JÓZSEF: Forgács	203
SZAMOSVÖLGYI GÁBOR: Erdély és Róma	49
SZEGEDY LŐRINC: Pesszimizmus Genf körül	139
" " Dialogus egy könyvesboltban	336
" " F. Faluhei könyvéről	318
SZEKULA ÁGNES: Kulturfőlény külföldön	314
" " Én (Vers)	335
SZERB ANTAL: William Blake	96, 192, 273
" " Horváth János könyvéről	157
" " Kölcsey manírjában (Vers)	265
SZERI ENDRE: Benedek Elek	463
Sz. G.: Az olasz Bonfini-emlékkönyvről	399
SZITNYAI ZOLTÁN: A lázadó trónja (Novella)	254
Sz. L.: Magyar kulturfőlény Párisban	154
TAMÁS ANDRÁS: Jorga és a magyar propaganda	465
TERESCSENYI GYÖRGY: Szavak (Vers)	113
" " Irodalmi dzsungel	385
THIENEMANN TIVADAR: A platonista Rimay	449
TONELLI SÁNDOR: Védegylet, Kossuth és iparstatisztika	122
" " New-York keresztmetszete	287
" " Tolsztoj	417

	Oldal
TÓTH ÁRPÁD hattyudala	416
TÓTH LÁSZLÓ: Horváth János	387
TÓTH KÁROLY: Szeged egyeteme	126
Nagyszeged	46
VAJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre	186, 266, 347, 439
Móra Ferenc	351
VÁRKONYI HILDEBRAND: Francia spiritualizmus	284
VÁRKONYI NÁNDOR: Szabó Dezső	205
" " Kassák Lajos	289
" " Poeta unius cantus	371
" " Oláh Gábor	448
VIDOR MARCELL: Gyűlölet (Vers)	272
WOLF RÓZSI: F. Luttor könyvéről	399
z. b.: Trostler József könyvéről	239
Tolnai Vilmos könyvéről	477
ZOLNAI BÉLA: Tótágas Ady körül	59
" " Levél Oscar Walzelhoz a magyar irodalom ügyében	200
" " Homokra épülő Parnasszus	243
" " A kettészakadt irodalomtudomány	472
Az árkádok	132
Alföldi Művészek Egyesülete	222
Alföldkutatás	223
Béke a király porai fölött	142, 379
Egyetem és nacionalizmus	131
Kazinczy levele Széphalomról	130
Levelestár	77, 155, 234, 394, 474
Nagyvárad	51
Szeged gyásza	296
ALFÖLD	46, 126, 217, 291, 373, 456
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	78, 157, 226, 318, 395, 475
ERDÉLY	49, 134, 301, 377, 463
ESZMETÖREDÉKEK	33, 114, 200, 281, 361, 448
ROSTA	57, 148, 231, 309, 385, 472
VISSZHANG	52, 144, 226, 304, 382, 469

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
PUKÁNSZKY BÉLA: A százéves magyar irodalomtudomány	81—93
BERCZELI ANZELM KÁROLY: Délbáb (Vers)	94
ROZVÁNYI VILMOS: Színek bölcse (Vers)	95
SZERB ANTAL: William Blake	96—101
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: O. Wilde verseiből	102—103
SÁRKÖZY GYÖRGY: Utazás (Vers)	104
PALASOVSKY BÉLA: Álomlovag bujdosása (Novella)	105—111
RITÓÓK EMMA: Nocturne (Vers)	112
TERESCSÉNYI GYÖRGY: Szavak (Vers)	113
ESZMETÖREDÉKEK. — Élet vagy halál? <i>Boros Ferenc.</i> — Magyar irodalom. <i>Henrik Becker.</i> — Az új magyar líra. <i>Hevesi András.</i> — Védegylet, Kossuth stb. <i>Tonelli Sándor.</i>	114—125
ALFÖLD. — Szeged egyeteme. <i>Tóth Károly.</i> — Nemzeti előrehaladás. <i>Somogyi Szilveszter.</i> — Kazinczy levele Széphalomról. — Egyetem és nacionalizmus. — Az árkádok.	126—133
ERDÉLY. — A szekelyek története. <i>Jancsó Benedek.</i> — Pesszimizmus Genf körül. <i>Szegedy Lőrinc.</i> — Béke a király porai fölött.	134—143
VISSZHANG. — ROSTA. — Punalua. <i>Berczeli Anzelm Károly.</i> — A magyar nép lapja. <i>Budoy Árpád.</i> — Magyar kulturfőlény Párisban. <i>Sz. L.</i> — Levelestár.	144—156
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.	157—160

SZEGED, 1928.

Ára 2 pengő.

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészetlebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gabor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Sontoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gálarty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Koppel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Györffy István, Szamosvőgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos.

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM. (Tel. 19—10.)

A **SZÉPHALOM** minden ujságárúsító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kossuth Lajos-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felelős kiadó: Moldoványi Imre (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár (Szeged) 603. számú csekk számlájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára az 1928. évre (kéthavonként egy kettős szám) = 10 P. Kettős szám ára 2 P. Az első évfolyam ára (közvetlenül a kiadóhivatalnál megrendelve): 8 P.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
BÁRÁNY GERŐ: Tat tyam asi	161—170
HANKISS JÁNOS: Jules Romain's ódája	171
JUHÁSZ GYULA: A pusztában kiáltó (Novella)	172—174
PALASOVSKY BÉLA: Fuimus (Vers)	175
HUSZTI JÓZSEF: Az olasz egyetemek reformja	176—184
DEÁK ZOLTÁN: Nem bujt elő a nap (Vers)	185
VAJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre	186—189
SOMKUTI: K. Leino verse	190
MONOSTORI HUGÓ: Új Miatyánk (Vers)	191
SZERB ANTAL: William Blake	192—199
ESZMETÖREDÉKEK. — Nyílt levél Walzelhoz. <i>Zolnai Béla.</i> — Forgács. <i>Szalay József.</i> — Szabó Dezső. <i>Várkonyi Nándor.</i> — Kalászkok és tövisek. <i>Ady Lajos.</i> — Stegiitz. <i>Garázda Péter.</i>	200—216
ALFÖLD. — Parasztok. <i>Eckhardt Sándor.</i> — Vésztői népies növények. <i>Györffy István.</i> — Alföldi Művészek Egyesülete. — Alföldkutató	217—225
VISSZHANG. — ROSTA. — Szakállszáritó. <i>Juhász Gyula.</i> — Húzd rá Jonny. <i>Garázda Péter.</i> — Előörs. <i>G. P.</i> — Levelestár.	226—235
BERÜLDÖTT KÖNYVEK.	226—240

SZEGED, 1928.

Ára 2 pengő.

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf *Teleki Pál*, *Vargha Gyula*, *Szabolcska Mihály*, *Zolnai Béla*, *Juhász Gyula*, *Kosztolányi Dezső*, *Móra Ferenc*, *Husztai József*, *Oláh Gábor*, *Reményik Sándor*, *Mészöly Gedeon*, *Várkonyi Hildebrand*, *Vittorio Santoli*, *Szerb Antal*, *Tóth Károly*, *Balogh Ernő*, *Bodor Aladár*, *Komjáthy Aladár*, *Tonelli Sándor*, *Marót Károly*, *Monostori Hugó*, *Hegyi István*, *Baranyi János*, *Pukánszky Béla*, *Balogh József*, *Husztiné Révhegyi Rózsi*, *Garázda Péter*, *Gelei József*, *Terescsényi György*, *Szalay József*, *Pérelly Imre*, *Szabó Lőrinc*, *Berczeli Anzelm Károly*, *Rédey Tivadar*, *Giláerty Zoltán*, *Majthényi György*, *Palasovszky Béla*, *Csengery János*, *Hornyánszky Gyula*, *Jean Carrère*, *Faluhelyi Ferenc*, *Makkai Sándor*, *Szekfü Gyula*, *F. Takács Zoltán*, *Trócsányi György*, *Szigethy Vilma*, *Lehel István*, *Némethy Géza*, *Bárány Gerő*, *Marconnay Tibor*, *Ungvári Elemér*, *Magyary Zoltán*, *Zoltán Vilmos*, *Kolosváry Bálint*, *Raggambi András*, *Szekula Ágnes*, *Molli Erzsébet*, *Hevesi András*, *Horger Antal*, *Eckhardt Sándor*, *Aldo Dami*, *Bálint Sándor*, *Imre Sándor*, *Czakó István*, *Zolnai Sándor*, *Kappel Gyula*, *Reinbold Béla*, *Hankiss János*, *Györffy István*, *Szamosvölgyi Gábor*, *Buza László*, *Rozványi Vilmos*, *Sárközy György*, *Ritoók Emma*, *Boros Ferenc*, *Henrik Becker*, *Somogyi Szilveszter*, *Jancsó Benedek*, *Szegedy Lőrinc*, *Buday Árpád*, *Ady Lajos*, *Deák Zoltán*, *Vajthó László*, *Somkuti Várkonyi Nándor*, *Baranyai Zoltán*.

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM. (Tel. 19—10.)

A **SZÉPHALOM** minden újságárúsitó kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kossuth Lajos-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felélő kiadó: *Moldoványi Imre* (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a *Szeged-Csongrádi Takarékpénztár* (Szeged) 603. számú csekkszámilájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára az 1928. évre (kéthavonként egy kettős szám) = 10 P. Kettős szám ára 2 P. Az első évfolyam ára (közvetlenül a kiadóhivatalnál megrendelve): 8 P.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
KLEBELSBERG KUNÓ GRÓF: Tóth Károly halálára . . .	241
JUHÁSZ GYULA: In memoriam Caroli Tóth (Vers) . . .	242
ZOLNAI BÉLA: Homokra épülő Parnasszus	243—250
KARDOS LÁSZLÓ: Livius verse	251—252
BERCZELI ANZELM KÁROLY: Quattrocento (Vers)	253
SZITNYAI ZOLTÁN: A lázadó trónja (Novella)	254—264
SZERB ANTAL: Kölcsey manírjában (Vers)	265
VAJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre	266—271
VIDOR MARCELL: Gyűlölet (Vers)	272
SZERB ANTAL: William Blake	273—280
ESZMETÖREDÉKEK. — Mende-mondák Adyról. <i>Ady Lajos.</i> — Francia spiritualizmus. <i>Várkonyi Hildebrand.</i> — New-York keresztmetszete. <i>Tonelli Sándor.</i> — Kassák Lajos. <i>Várkonyi Nándor.</i>	281—290
ALFÖLD. — Tóth Károly. <i>Moór Gyula.</i> — A perjog filozó- fusa. <i>Kolostvry Bálint.</i> — Szeged gyásza. <i>Issekutz</i> <i>Béla, Menyhárt Gáspár, Somogyi Szilveszter.</i>	291—300
ERDÉLY. — Nihilizmus vagy pesszimizmus? <i>Czakó</i> <i>István.</i>	301—303
VISSZHANG. — ROSTA. — Egy ember élete. <i>Faludi János.</i> — A ponyva mammuthja. <i>Garázda Péter.</i> — Lihegő erdők. <i>Berczeli Anzelm Károly.</i> — Kulturfőlény. <i>Szekula Ágnes.</i> — Futball-főlény. <i>Garázda Péter.</i>	304—317
BEKÜLDÜTT KÖNYVEK.	318—320

SZEGED, 1928.

Ara 2 pengő.

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmal folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf *Teleki Pál*, *Vargha Gyula*, *Szabolcska Mihály*, *Zolnai Béla*, *Juhász Gyula*, *Kosztolányi Dezső*, *Móra Ferenc*, *Husztij József*, *Oláh Gábor*, *Reményik Sándor*, *Mészöly Gedeon*, *Várkonyi Hildebrand*, *Vittorio Santoli*, *Szerb Antal*, *Tóth Károly*, *Balogh Ernő*, *Bodor Aladár*, *Komjáthy Aladár*, *Tonelli Sándor*, *Marót Károly*, *Monostori Hugó*, *Hegyi István*, *Baranyi János*, *Pukánszky Béla*, *Balogh József*, *Husztiné Révhegyi Rózi*, *Gárdai Péter*, *Gelei József*, *Terescsényi György*, *Szalay József*, *Pérel Imre*, *Szabó Lőrinc*, *Berczeli Anzelm Károly*, *Rédey Tivadar*, *Gilárty Zoltán*, *Majthényi György*, *Palasovszky Béla*, *Csengery János*, *Hornyánszky Gyula*, *Jean Carrère*, *Faluhegyi Ferenc*, *Makkai Sándor*, *Szekfü Gyula*, *F. Takács Zoltán*, *Trócsányi György*, *Szigethy Vilma*, *Lehel István*, *Némethy Géza*, *Bárdny Gerő*, *Marconnay Tibor*, *Ungvári Elemér*, *Magyar Zoltán*, *Zoltán Vilmos*, *Kolosváry Bálint*, *Raggambi András*, *Szekula Ágnes*, *Molli Erzsébet*, *Hevesi András*, *Horger Antal*, *Eckhardt Sándor*, *Aldo Dami*, *Bálint Sándor*, *Imre Sándor*, *Czakó István*, *Zolnai Sándor*, *Kappel Gyula*, *Reinhold Béla*, *Hankiss János*, *Györffy István*, *Szamosvölgyi Gábor*, *Buza László*, *Rozványi Vilmos*, *Sárközy György*, *Ritók Emma*, *Boros Ferenc*, *Henrik Becker*, *Somogyi Szilveszter*, *Jancsó Benedek*, *Szegedy Lőrinc*, *Buday Árpád*, *Ády Lajos*, *Deák Zoltán*, *Vajthó László*, *Somkúti Várkonyi Nándor*, *Baranyai Zoltán*, *Klebelsberg Kunó gróf*, *Kardos László*, *Szitnyai Zoltán*, *Vidor Marcell*, *vitész Moór Gyula*, *Issekutz Béla*, *Menyhárt Gáspár*, *Faludi János*, *Evva Gabriella*, *Rózsa Miklós*, *N. Sebestyén Irén*, *Gulyás Pál*, *Schwartz Elemér*, *Tóth László*, *Mattyasovszky Erzsébet*, *Wolf Rózi*, *Berda József*.

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM. (Tel. 19—10.)

A **SZÉPHALOM** minden ujságárúsító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kossuth Lajos-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felelős kiadó: *Moldoványi Imre* (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a *Szeged-Csongrádi Takarékpénztár* (Szeged) 603. számú csekkszámlájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára az 1928. évre (kéthavonként egy kettős szám) = 10 P. Kettős szám ára 2 P.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
RÓZSA MIKLÓS: Rippl-Rónai	321—328
OLÁH GÁBOR: Tóth Károly emlékezete (Vers)	329
DEÁK ZOLTÁN: Hó után (Vers)	330
JUHANI AHO: Az első telepések (Novella)	331—333
KOMJÁTHY ALADÁR: A Halál élete (Vers)	334
SZEKULA ÁGNES: Én (Vers)	335
SZEGEDY LŐRINC: Dialogus egy könyvesboltban	336—344
MONOSTORI HUGÓ: A te hiteddél (Vers)	345
GULYÁS PÁL: Petőfi udvarában (Vers)	346
VAJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre	347—360
ESZMETÖREDÉKEK. — Móra Ferenc. <i>Vajthó László.</i> — Pyrker leveleiből. <i>Schwartz Elemér.</i> — A Nyugat védelme. <i>Hevesy András.</i> — Poeta unius cantus. <i>Várkonyi Nándor.</i>	361—372
ALFÖLD. — Kecskeméti tanyák. <i>Gesztelyi Nagy László.</i>	373—376
ERDÉLY. — Az első doktorok. <i>Jancsó Benedek.</i> — Béke a király porai fölött?	377—381
VISSZHANG. — ROSTA. — Irodalmi dzsungel. <i>Tercs- csényi György.</i> — Horváth János. <i>Tóth László.</i> — Kacagva tört ki a faun. <i>Berczeli Anzelm Károly.</i>	382—394
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.	395—400

SZEGED, 1928.

Ára 2 pengő.

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmal folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf *Teleki Pál*, *Vargha Gyula*, *Szabolcska Mihály*, *Zolnai Béla*, *Juhász Gyula*, *Kosztolányi Dezső*, *Móra Ferenc*, *Husztij József*, *Oláh Gábor*, *Reményik Sándor*, *Mészöly Gedeon*, *Várkonyi Hildebrand*, *Vittorio Santoli*, *Szerb Antal*, *Tóth Károly*, *Balogh Ernő*, *Bodor Aladár*, *Komjáthy Aladár*, *Tonelli Sándor*, *Marót Károly*, *Monostori Hugó*, *Hegyi István*, *Baranyi János*, *Pukánszky Béla*, *Balogh József*, *Husztiné Révhegyi Rózi*, *Gárdza Péter*, *Gelei József*, *Terescsényi György*, *Szalay József*, *Pérel Imre*, *Szabó Lőrinc*, *Berczeli Anzelm Károly*, *Rédey Tivadar*, *Gilárty Zoltán*, *Majthényi György*, *Palasovszky Béla*, *Csengery János*, *Hornyánszky Gyula*, *Jean Carrère*, *Faluhegyi Ferenc*, *Makkai Sándor*, *Szekfü Gyula*, *F. Takács Zoltán*, *Trócsányi György*, *Szigethy Vilma*, *Lehel István*, *Némethy Géza*, *Bárdny Gerő*, *Marconnay Tibor*, *Ungvári Elemér*, *Magyary Zoltán*, *Zoltán Vilmos*, *Kolosváry Bálint*, *Raggambi András*, *Szekula Ágnes*, *Molli Erzsébet*, *Hevesi András*, *Horger Antal*, *Eckhardt Sándor*, *Aldo Dami*, *Bálint Sándor*, *Imre Sándor*, *Czakó István*, *Zolnai Sándor*, *Kappel Gyula*, *Reinhold Béla*, *Hankiss János*, *Györffy István*, *Szamosvölgyi Gábor*, *Buza László*, *Rozványi Vilmos*, *Sárközy György*, *Ritók Emma*, *Boros Ferenc*, *Henrik Becker*, *Somogyi Szilveszter*, *Jancsó Benedek*, *Szegedy Lőrinc*, *Buday Árpád*, *Ády Lajos*, *Deák Zoltán*, *Vajthó László*, *Somkúti Várkonyi Nándor*, *Baranyai Zoltán*, *Klebelsberg Kunó gróf*, *Kardos László*, *Szitnyai Zoltán*, *Vidor Marcell*, *vitész Moór Gyula*, *Issekutz Béla*, *Menyhárt Gáspár*, *Faludi János*, *Evva Gabriella*, *Rózsa Miklós*, *N. Sebestyén Irén*, *Gulyás Pál*, *Schwartz Elemér*, *Tóth László*, *Mattyasovszky Erzsébet*, *Wolf Rózi*, *Berda József*.

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM. (Tel. 19—10.)

A **SZÉPHALOM** minden ujságárúsító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kossuth Lajos-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felelős kiadó: *Moldoványi Imre* (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a *Szeged-Csongrádi Takarékpénztár* (Szeged) 603. számú csekkszámlájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcim pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára az 1928. évre (kéthavonként egy kettős szám) = 10 P. Kettős szám ára 2 P.